

В ЭТОМ МЕСТЕ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНО
А ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНО ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНО
В ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ НА ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНО
В ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНО

Doktori (PhD) értekezés

Dupka György

Budapest

2014

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Dupka György

**A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai
magyarokkal és németekkel szemben,
a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása
az NKVD-jelentések tükrében,
1944–1946**

Doktori (PhD) értekezés

Történettudományi Doktori Iskola, vezető:

Dr. Fröhlich Ida DSc

Gazdaság-, Régió- és Politikatörténeti Műhely, vezető:

Dr. Berényi István DSc

Témavezető:

Dr. Horváth Miklós

Budapest
2014

***Néhai internált nagybáráim,
bányamunkára kényszerített apám emlékének***

„Sztálin Jóska, te vad hóhér,
megfordulhatsz sírodban,
átok veri porcikádat,
nem pihenhetsz nyugodtan.

Álnok szavad, hazug szavad,
de sok népet ámított,
megszenvedték hatalmadat
az ártatlan magyarok.”

Lágerballada (részlet), 1953.
(Szerzője ismeretlen)

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ HELYETT.....	7

I. FEJEZET. A MAGYAROK ÉS NÉMETEK INTERNÁLÁSÁNAK PROBLÉMAKÖRE, HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉSE.....	9

II. FEJEZET. A KOLLEKTÍV BÜNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKSEL SZEMBEN	38
A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946.....	38

1. Kárpátalja szovjetek általi elfoglalásának katonapolitikai előkészítése, végrehajtása,
röplap-akciók, kommandatúrák felállítása 38
2. Rendelet a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról..... 42
3. Az akcióban közreműködő egységek felkészítése 47
4. NKVD-műveleti feladatok, jelentések az internálás végrehajtásáról 51
5. A munkácsi kongresszus árnyoldalai.....63
6. A magyarság viszonya a munkácsi kiáltványhoz.....65
7. Önkéntesek toborzása a Vörös Hadseregbe.....69
8. „Csehtoborzás” az elhurcoltak körében.....71

III. FEJEZET. HATÁRON ÁTNYÚLÓ ELHURCOLÁSOK, TERÜLETFOGLALÓ AKCIÓK.....	76
1. Kárpátaljáról szervezett elhurcolások Kelet-Magyarországon	76
2. Kárpátaljáról szervezett elhurcolások Kelet-Szlovákiában.....	77
3. Kárpátaljáról szervezett területfoglalások a romániai Máramarosban.....	79

IV. FEJEZET. A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYMEGBÍZOTTI HIVATALÁNAK TEVÉKENYSÉGE KÁRPÁTALJÁN.....	83
1. Propagandaháború a cseh „reakciósok” és a „moszkoviták” között	83
2. A csehszlovák adminisztráció ügyiratai a szovjet katonai adminisztráció tevékenységéről	84
3. Titkosított szovjet ügyiratok a csehszlovák adminisztráció tevékenységéről.....	87
4. Szovjet–csehszlovák diplomáciai csörte Kárpátalja hovatartozásának ügyében.....	90

V. FEJEZET. A KÁRPÁTALJAI NÉMET FÉRFIAK ÉS NŐK „POKOLJÁRÁSA”..	96
1. Az NKVD első és második tisztogatási akciója.....	96
2. A harmadik tisztogatási akció központi elrendelése.....	96
3. A német nemzetiségű polgárok mozgósításának főpróbája Kárpátalján	99
4. Határozat a német és magyar családok kitelepítéséről	104
5. A közép-európai országok német lakosságának etnikai alapú repressziója.....	106

VI. FEJEZET. SZOVJETELLENES ELEMEL FELKUTATÁSA, LETARTÓZTATÁSA, FELELŐSSÉGRE VONÁSA.....	109
1. NKVD-rendelet a különösen veszélyes ellenséges elemek kiszűréséről	109
2. NKVD-leszámolás a vezető értelmiségiekkel	112
3. A Rendkívüli Bíróság törvénysértő ítéletei	114

VII. FEJEZET. HADIFOGOLYTÁBOROK LÉTREHOZÁSA	120
1. Katonai kommandatúrák.....	120
2. Regionális átmeneti hadifogoly-átvevő helyek.....	120
3. A perecsenyi PPV hadifogoly-átvevő hely.....	122
4. A szolymai №2. SZPV hadifogoly-gyűjtőtábor.....	124
5. A szombori átvevő-továbbküldő hadifogoly-láger.....	127
6. A gyűjtőlágerek foglyainak nemzetiségi összetétele, elszállításuk megszervezése.....	130
7. NKVD- ellenőrzések a hadifogoly-gyűjtőtáborokban.....	133
8. A gyűjtő- és elosztó táborokban feltárt hiányosságok.....	137
9. A „tévesen” letartóztatottak felmentése	139
10. Különböző tábortípusok.....	142
10.1. GUPVI-táborok	143
10.2. Munkás zászlóaljok, munkás századok (ORB, RB)...	151
10. 3. GULAG-táborok.....	154
VIII. FEJEZET. HAZAVÁRÁS, HAZATÉRÉS.....	160
1. Kérvények, beadványok, levelek az elhurcoltak hazatérése ügyében.....	160
2. Hatósági beadványok az elhurcoltak hazatérésének ügyében.....	161
3. Hazatérés a lágerekből.....	164
4. Magyar emberveszteségek a Kárpát-medencében.....	166
5. Vesztésglisták és egyéb adatok a lágerekbe hurcolt kárpátaljaiakról.....	169
6. Kutatócsoportban, terepgyakorlaton.....	174
ZÁRÓGONDOLATOK.....	176
SUMMARY (angol)	178
REZUME (orosz)	180
ZUSAMMENFASSUNG (német).....	182
BIBLIOGRÁFIA.....	184
FÜGGELÉK.....	210
I. A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG ÉS MÁS NEMZETISÉGEK VESZTESÉGLISTÁJA A TELEPÜLÉSI EMLÉKMŰVEKEN ÉS A SZOLYVAI ENKÉKFALON.....	210
BEREGSZÁSZI JÁRÁS (41 település)	212
ILOSVAI JÁRÁS (5 település)	253
MUNKÁCSI JÁRÁS (9 település)	255
NAGYSZŐLŐSI JÁRÁS (28 település)	265
NAGYBEREZNAI JÁRÁS (1 település)	288
PERECSENYI JÁRÁS (3 település)	289
UNGVÁRI JÁRÁS (31 település)	290
TÉCSŐI JÁRÁS (4 település)	322
HUSZTI JÁRÁS (3 település)	329
SZOLYVAI JÁRÁS (1 település)	334
RAHÓI JÁRÁS (6 település)	336
ÖKÖRMEZŐI JÁRÁS	341
VOLÓCI JÁRÁS	342
TÖRTÉNELMI EGYHÁZAINK MÁRTÍRJAI	343

ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK, FELSŐHÁZI TAGOK	344
II. FOGALOMTÁR, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	345
III. A MEGTORLÁSOK FELELŐSEINEK NÉVMUTATÓJA.....	351
IV. VÁLOGATÁS A PERDÖNTŐ LEVÉLTÁRI FORRÁSOKBÓL ÉS MÁS ÚJJABBKORI IRATOKBÓL (1944-1994).....	367
V. STATISZTIKA	381
VI. ÁBRÁK, KÉPEK, TÉRKÉPEK.....	383

ELŐSZÓ HELYETT

Az értekezés megírásának elsődleges célja, hogy tudományos alaposággal feltárja és bemutassa a kollektív bűnösség elvének alkalmazását a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtását az NKVD-jelentések, illetve a Moszkvában megírt forgatókönyvek tükrében. 2014 különösen fontos jubileum a „malenkij robot”-tal foglalkozó kutatók számára, hiszen 70 esztendeje, 1944 novemberében vette kezdetét a civilek internálása. Ennek kapcsán a Kárpát-medencében számos rendezvényen állítanak majd emléket a sztálinizmus mártírjainak.

Az értekezés másodlagos célja, hogy rámutasson: miként zajlott az NKVD, a hozzátartozó SZMERS és más szovjet büntető egységeknek a katonaköteles magyar és német férfiak, majd a jóvátételi munkára mozgósított német nők és férfiak begyűjtésére, internálására, deportálására, munkatáborokba szállítására irányuló tisztogató hadművelete. Nem kerülhető meg a kérdés politikai hátterének a vizsgálata sem, így a szükséges mélységben vizsgálni kell a Kárpátalja területi hovatartozásának ügyében folyt szovjet-csehszlovák diplomáciai küzdelmet, illetve be kell mutatni a térség korai szovjetizálásának sajátosságait is.

A tényfeltáró, elemző, összefoglaló értekezés 25 éves kutatómunka eredménye, amely az 1944–1946 közötti, a történelemírásban is fehér foltnak számító korszakot tárgyalja. A munka számba veszi a kárpátaljai megyei rehabilitációs bizottság révén elindított kezdeti kutatások eredményeit is. Ennek során az elsődleges beregszászi, kijevei és moszkvai levéltári forrásokat használtuk fel.

A témára vonatkozó tényfeltáró dokumentumok jelentős részét magyar nyelven még nem publikálták, ezért az értekezés részben forrásközlésnek is tekinthető. A felsorakoztatott érvek súlya, illetve az újszerű megközelítés révén disszertációm fontos fejezete lehet az egyetemes és magyar történettudománynak.

A kutatás fontos célja volt, hogy valós kép alakuljon ki a szovjet NKVD által felügyelt Hadifogoly- és Internáltügyi (Fő) Parancsnoksághoz tartozó (UPVI/GUPVI) hadifogoly-táborrendszerbe a 4. Ukrán Front 0036. számú, 1944. november 13-i határozata alapján elhurcolt, hadifogolyként kezelt kárpátaljai magyar és német polgári személyek, a frontról hazatért, majd begyűjtött magyar katonák mostoha sorsáról, a veszteségekről.

Kiindulópontként fontos leszögeznünk, hogy a hadifogoly- és internáltügyi kérdés nem rokonítható, és nem azonos a Szovjet Állami Védelmi Bizottság (ÁVB/GKO) 7161. számú, 1944. december 16-ai rendelete értelmében jóvátételi munkára mozgósított németek (18–30

év közötti nők és 17–45 év közötti férfiak) ügyével, akik a fogolytáborokhoz viszonyítva lazábban őrzött, jobb életkörülményeket biztosító munkásászlóaljakban dolgoztak.

Külön figyelmet kapott az NKVD 0016. számú, 1945. január 11-én kelt rendelet értelmében tömegesen letartóztatott – a területi, járási, községi, szervezetekben, intézményekben stb. dolgozó tisztségviselők (akiknek életkorára nem voltak tekintettel) – ügye, akik a csehszlovák, majd a Volosin-féle (Karpatszka Ukrajna), végül az újabb magyar közigazgatás idején felelős állami/polgári beosztásban, képviselőként stb. tevékenykedtek.

Az értekezés egyik fejezetében vizsgálom a Kárpátalja lakosságát is érintő GULAG-kérdést, amelynek keretében nyílt politikai kirakatperek és zárt tárgyalások során a rendkívüli bíróság, a „trojka” (az NKVD Különleges Tanácsa) és a Vörös Hadsereg (különben helyesen: szovjet hadsereg) katonai törvényszékének ítélete ezreket kényszerített kényszermunka-táborokba.

Nem utolsó sorban bemutatom és értékelem a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1034. számú határozatát, amely 1946. január 15-től Kárpátalját is érintően német és magyar családok Szibériába történő kitelepítését rendelte el. Ezzel a döntéssel a vizsgált térségből 3 ezer személyt deportáltak a szibériai Tyumeny környékére, illetve Kazahsztánba.

Véleményem szerint a felkutatott és tudományos alapossággal feldolgozott dokumentumok évtizedes tabukat döntenek meg. Munkámban valós képet nyújtva a népirtás és a szovjetizálás körülményeiről a kárpátaljai magyar és német közösség sorstragédiáját a korszak történelmébe beágyazottan vizsgáltam.

I. FEJEZET

A MAGYAROK ÉS NÉMETEK INTERNÁLÁSÁNAK PROBLÉMAKÖRE, HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉSE

Az eltelt húsz-húszöt év alatt sikerült elegendő levéltári anyagot összegyűjteni, részben nyilvánosságra hozni ahhoz, hogy a kárpátaljai polgári lakossággal szemben 1944 őszén és 1945 elején a szovjet katonai hatóságok által elkövetett törvénytelenések tényét meggyőző adatokkal, nevekkal alátámasztva minden részletében fel tudjam tárni.

Az értekezésben elsősorban a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. számú határozatának végrehajtását mutatom be az 1944–1945 között keletkezett, az NKVD és más szovjet központi katonai adminisztráció által megfogalmazott jelentések tükrében. Nyomon követem a katonaköteles magyar és német férfiak „háromnapos munkára” történő internálását, a jóvátételi munkára mozgósított német férfiak és nők sorsát az orosz, ukrán levéltárakban feltárt, magyarul először publikált dokumentumok alapján.

A téma feldolgozása során külön figyelmet fordítottam a Zakarpataszka Ukrajna Néptanácsa, illetve a Kárpátaljai Területi Végrehajtó Bizottság által hozott rendelkezésekre.

A fentebb jelzett kérdéskörhöz kapcsolódó, de eddig ismeretlen anyag- és információbőség miatt nem térek ki a szovjet megszállás, az elcsatolás és a szovjetizálás valamennyi kérdéskörének historiográfiai elemzésére. Nem foglalkozom a kommunista diktatúra megtorló tevékenységével Kárpátalján, amely jóformán a négy megyényi terület elcsatolásától a Szovjetunió (1944–1991) felbomlásáig tartott.¹

* * *

A szovjethatalom alatt jelent meg az első kárpátaljai hivatalos okmánytár, a hat kötetes *Шляхом Жовтня* (Október útján) 1957–1965 között, amely meglehetősen célzatos, mert a dokumentumokat elsősorban ideológiai szempontok alapján válogatták össze. Az összeállítók ügyeltek arra, hogy a helyi magyarság és németiség elleni megtorlást, illetve a hatósági megkülönböztetést tanúsító 1944–1946. évi dokumentumok ne kerüljenek nyilvánosságra. Néhány ezzel kapcsolatos adat, utalás mégis felfedezhető, amelyekhez nem szükséges megjegyzést fűznünk.

¹ A kommunista diktatúra 1944–1991 közötti kárpátaljai megtorló tevékenységének elemzésével külön monográfiában foglalkozom – D. Gy.

1. számú okmány. A szovjet katonai parancsnokság 1944. november 4-én kiadott rendeletéből, Ungvár: „*Zakarpatszka Ukrajina polgárai közül csak orosz és ukrán nemzetiségűek léphetnek be a Vörös Hadsereg soraiba.*”²

125. számú okmány: Ivan Turjanica, Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára előadói beszédében olyan magyarokról is szólt, akiket a közéletből „*ki kell rekeszteni*”³

147. sz. okmány. Idézet a salánki községi népbizottság jelentéséből: „... *azért nincs elegendő munkás a faluban, és ez a helyzet csak akkor fog javulni, ha az emberek, akik a magyar hadsereg katonái voltak és most munkatáborban dolgoznak, újra hazatérnek.*”⁴

A „*fasiszta hódítók*”-nak „*évszázados elnyomók*”-nak, „*kizsákmányoló megszállók*”-nak, „*német-magyar rabszolgatartók*”-nak, „*burzsoá történelemhamisítók*”-nak, a „*horthysta-rendszer hűséges kiszolgálóinak*”, „*fasisztabarát lakájoknak*” tartott magyarok kirekesztéséről, internálásáról, az antidemokratikus szovjetizálásról, a személyi kultusz áldozatairól az ungvári egyetem címzetes „*marxista-leninista szovjet történészei*” is mélyen hallgattak. A kommunista-soviniszta szemléletmód uralja a sokszerzős *A boldogság felé*⁵ c. (a kiadvány alapján magyar fordítás is készült) monográfiájukat, amely Moszkvában 1974-ben díszoklevelet nyert. Szerzői munkaközössége: M. V. Arsentyev, E. A. Balahuri, I. M. Hrancsak, O. D. Dovhanics, V. I. Ilko, V. M. Kerecsanyin, K. O. Kucenko, Sz. O. Miscsenko (a munkaközösség vezetője), N. P. Miscsenko, V. V. Poljak, M. V. Trojan, I. N. Sulha. Közülük többen a „*Szovjet Kárpátontúl*” nagymonográfia⁶ társ szerzői is. A rendszerváltás után közülük néhányan, köztük O. D. Dovhanics önkritikát gyakorolt, és a Sztálin nevével fémjelzett totalitarizmus rendszerének leleplezésével, kárpátaljai áldozatainak feltárásával több tanulmányában foglalkozott.

A kárpátaljai magyar férfiak internálásának ügyét elsőként Kovács Vilmos (1927–1977), vidékünk legtehetségesebb írója, költője, polgárjogi harcosa érintette *Holnap is élünk* című (1965) regényében. Bátor megfogalmazása szerint: „*a férfinépet tizennyolctól ötvenötig elvitték munkára. Azt ígérték, hogy három nap múlva hazaengedik őket, de már eltelt öt*

² *Шляхом Жовтня*. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 15-16.р.

³ *Шляхом Жовтня*. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 208.р.

⁴ *Шляхом Жовтня*. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 263.р.

⁵ *A boldogság felé*. Kárpátontúl vázlatos története. Lektorálta KOMPANYIJEK, I. I. professzor, a történelemtudományok doktora. Uzshorod, 1975.

⁶ Lásd: КУЛАКОВСКИЙ, В. М. (Sorozatszerkesztő) *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область*, Киев, 1982.

hónap, és sehol senki. Sőt egyeseknek halálhíre is jött.”⁷ Könyvét - megjelenés után röviddel - a szovjet hatóságok kivonatták a kereskedelmi forgalomból, majd a könyvtárakból is.

A helyi magyarság tragédiája az is, hogy a durva hatósági megkülönböztetés hatására (de amiatt is, hogy ne hurcolják el őket), sokan félelmükben szlováknak, ukránnak vallották magukat, illetve írárták be családtagjaikat, pedig e nyelvet nem is beszélték.

1972 tavaszán a kárpátaljai magyar polgárjogi aktivisták több mint ezer kárpátaljai magyar értelmiségi támogató aláírásával beadvánnyal⁸ fordultak a Szovjetunió Kommunista Pártja központi bizottságához és a szovjet Legfelsőbb Tanács elnökségéhez, amelyben kisebbségi jogaik biztosítását kérték, köztük az 1944. november 26-án a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács által elfogadott sovinszta hangulatú Kiáltvány/Manifesztum magyarellenes kitételeinek megsemmisítését követelték. Rámutatnak arra, hogy „*A hírhedt határozat eredményeképpen következhetett be területünk magyar férfilakosságának (18-tól 50 évig) internálása (1944), tekintet nélkül az egyének pártállására és előző magatartására...*”⁹ A hatalom a szervezőket - néhai Fodó Sándor ungvári egyetemi tanárt, későbbi kisebbségi politikust, Kovács Vilmos író és S. Benedek András irodalmárt - meghurcolta, munkahelyükről elbocsátotta.

Tizenhat esztendőnek kellett eltelnie, hogy a *Kárpáti Igaz Szó* című megyei napilap 1988. november 15-i számának vezércikke az olvasói levelek kapcsán, először említse meg az 1944. őszi megtorlás következményeit. „*Tucatnyi aláírással ellátott beadvánnyal kopogtatott be szerkesztőségünkbe (Kárpáti Igaz Szó) N. Jenő uzsgorodi lakos, aki a felszabadulást követően a terület határain túl sokadmagával nehéz fizikai munkát végzett. Erről korábban még beszélni sem volt ildomos, s Nagy Jenő és társai természetesen igazolást sem kaptak arról, hány hónap „munkaviszonyuk” volt. (...) Kérjük a szerkesztőséget, hogy legyenek a segítségünkre – állt a beadvány végén. – (...) ha igazolást kapnánk, nyugdíjkiegészítésért folyamodnánk.*” (Az olvasó kérdez, bírál, javasol...).

Természetesen a „*malenkij robot*” tényét tagadó kommunista veteránok is megszólaltak a korabeli sajtókiadványokban. A *Kommunizmus Zászlaja* című nagyszőlősi hetilap 1989. október 10-i számában egy Klavgyija Zabroda nevű párttag nagy bajnak tartotta azt, hogy „*vannak olyan emberek, akik különböző rágalmakat terjesztenek, mondván, hogy 1944-ben*

⁷ KOVÁCS VILMOS: *Holnap is élünk*. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1965. 27. p.

⁸ Lásd: a beadvány eme részletét az értekezlet melléklete tartalmazza.

⁹ Forrás: BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918 – 1991*. Mandátum – Universum, Budapest – Szeged, 1991. 167–168. p.

minden magyar nemzetiségű férfit elhurcoltak. Az ilyen és hasonló rémhír nem más, mint az ellenségeskedés szítására tett kísérlet, méghozzá nemzeti alapon.”

A Mihail Gorbacsov nevéhez fűződő korszak második felében a hatalom álláspontja szerint nem az állam-szocialista időszakot, hanem a sztálini személyi kultuszt terheli a felelősség. Az Ukrajna függetlenségének kikiáltása utáni vezető politikusok, történészek egybehangzó véleménye: a kizárólagos kommunista hatalomgyakorlásra és a diktatórikus törvénytelenségre épülő bolsevik rendszer kiépítéséért a szovjethatalom egykori pártvezetői a felelősek. A politikai múlttal szembenező, rendszerváltó értelmiség erkölcsi ítélete kimondta: az Ukrajna népei ellen elkövetett népiirtásokért, embertelen bűnökért nincs és nem is lehet társadalmi megbocsátás, az áldozatok hozzátartozóit erkölcsi és anyagi jóvátételben kell részesíteni.

Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb számban jelennek meg, válnak megismerhetővé a kommunista bűnöket leleplező művek. A családi érintettség miatt – munkatáborban volt édesapám és több nagybátyám – az 1988-ban megkezdett feltáró munka eredményeként több forrásgyűjteményt, ismertterjesztő kiadványt, történelmi szociográfiai tanulmányt jelentethettem meg, amelyekre eddig számos ukrajnai és magyarországi kutató is hivatkozott. Mindezekből következően értekezésem elsősorban az eddig fellelt korabeli szovjet dokumentumokra, az elhurcolást, a lágeréletet túlélők visszaemlékezéseit elemző alap kutatásokra épül.

1989. október 20-án a Nép képviselők Kárpátaljai Területi Tanácsa mellett magyar munkacsoport alakult¹⁰, amely tisztázni kívánta az 1944 őszén Kárpátaljáról munkatáborokba hurcolt magyar férfiak sorsát. A munkacsoport összetétele: Antonik Tibor, a beregszászi járási Lenin Kolhoz elnökhelyettese, Gerzánics Mária, a Szovjetunió népképviselője, a nagyszőlősi központi járási kórház osztályvezető orvosa, Dupka György, a Kárpáti Kiadó szerkesztője, Gajdos Béla, a Beregszászi Gazdaságközi Építővállalat mestere, Daday Árpád, a Beregszászi Járási Belügyi Osztály vezető nyomozója, Daskevics Juri, az USZSZK TA és Felsőfokú Oktatási Minisztériuma tudományos-kutató laboratóriumának (Ungvár) tudományos munkatársa, Szabó Béla, a *Kárpáti Igaz Szó* helyettes szerkesztője, Orosz József, az Ungvári Járási Ügyészség vezető nyomozója, Váradi-Sternberg János professzor, a Hungarológiai Központ tudományos főmunkatársa.

¹⁰ *Kárpáti Igaz Szó*, 1989. július 12.

A munkacsoport a 30–40-es években és az 50-es évek elején történt megtorlások áldozatainak rehabilitálását elősegítő bizottság mellett működött. A bizottság élére e sorok íróját választották.¹¹

1990. augusztus 26-án a megválasztott képviselők közül újjászervezték a Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsának a Rehabilitáltak Jogainak Visszaállításával Foglalkozó Munkabizottságát. A 17 tagú testület vezetője Molnár Bertalan, a megyei végrehajtó bizottság első elnökhelyettese lett. A dokumentációs ügyviteli feladatot Dupkáné Kövy Edit látta el, aki a túlélőktől, hozzátartozóktól beérkezett közel 200 levelet iktatott és dolgozott fel, a beregszászi levéltár anyagai alapján 30 000 hadifogoly és internált nevét gépelte át, és megszervezte a bizottság által rehabilitált személyek névsorának közlését a megyei ukrán és magyar sajtókiadványokban.

A testület megbízta Olekszij Korszun ezredest, hogy a Moszkvai Különleges Levéltárban gyűjtsön olyan dokumentumokat, amelyek megvilágítják az 1944-es novemberi elhurcolás politikai hátterét, valamint vizsgálja meg, itt őrzik-e a hiteles lágerlistákat; e sorok íróját, engem, mint a megyei tanács képviselőjét felkértek, hogy hasonló dokumentumokat kutassak fel a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi fiók intézetében.¹²

A levéltári kutatómunkával párhuzamosan, valójában a civil összefogásra épülő anyaggyűjtést az 1989. november 18-án Beregszászban¹³ megtartott emlékkonferencia indította el, amely többek között arról is döntött, hogy szorgalmazza az 1944 őszén „háromnapos” munkára elhurcoltak névjegyzékének összeállítását. Ebben az akcióban azóta részt vettek a túlélők, a hozzátartozók, a polgármesteri hivatalok vezetői, a civilszervezetek, a KMKSZ-alapszervezetek tisztségviselői, aktivistái.

Ebben az időszakban kétmandátumos képviselőként (egy időben voltam a megyei és az ungvári városi tanács képviselője), a megyei rehabilitációs bizottság magyar csoportjának egyik vezetőjeként, az ungvári városi tanács mellett működő, a rehabilitáltak jogainak helyreállításával foglalkozó bizottság tagjaként a magyarul lakta települések veszteséglistáinak összeállításával kapcsolatos teendők koordinálását, összefogását, a levéltári kutatások beindítását, azok eredményeinek publikálását vállaltam.

Célunk volt továbbá, hogy a sztálinizmus és a második világháború áldozatainak tiszteletére feliratos emlékhelyek létesüljenek, a túlélők visszaemlékezései napvilágra kerüljenek és az

¹¹ DUPKA GYÖRGY (szerk): *A KMKSZ történetéből*. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 121. p.

¹² DUPKA GYÖRGY (szerk): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól, 1944–1946*. Ungvár-Budapest, Patent-Intermix, 1993, 264–265. p.

¹³ Veress Gábor, a beregszászi járás akkori első titkára a beregszászi fórum összehívása ellen hevesen tiltakozott és akadályozni próbálta munkáját.

internáltak kárpótlása, erkölcsi, politikai rehabilitációja hatósági feladattá váljon. Fontosnak tartottuk az emlékünnepek megszervezését, hogy minden év novemberében együtt emlékezzünk a nemzetiségük miatt internáltakra, jeltelen tömegsírokban nyugvó halottainkra, s hogy céljaink elérése érdekében értelmes szövetséget kössünk.

Az augusztusi moszkvai puccs leverése előtt és alatt világossá vált, hogy a kommunista diktatúra által elkövetett törvénytelenések feltárását egyre többen akadályozzák, megpróbálják leplezni. Ezekben a napokban kiderült az is, hogy az „ortodox” vonalat képviselő kommunista funkcionáriusok többek között „...*döntöttek a rehabilitációs bizottság új összetételéről is, így felfüggesztették Olekszij Korszun és Dupka György tagságát, le akarták állítani a magyar férfiak 1944. évi novemberi internálásával kapcsolatos levéltári kutatásokat is. Dupka György és Tóth Mihály kezdeményezésére a területi tanács magyar képviselőcsoportja kérvénnyel fordult Leonyid Kravcsukhoz, az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa elnökéhez, amelyben sürgetik a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 13-i 0036. sz. határozata alapján az NKVD-csapatok által családi otthonukból internált hadköteles személyek kártérítéssel rehabilitálását.*”¹⁴ Hasonló tartalmú beadványt kapott Magyarország kormányfője is. 1992. október 17-én Kárpátaljára látogatott dr. Sepsey Tamás címzetes államtitkár, az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal elnöke, aki közérdekű bejelentést tett, miszerint segíteni akarnak a politikai okokból internált magyarokon is, jogsérelmük egy részének orvoslását „*a magyar állam vállalta fel.*” Az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal bő két hónap leforgása alatt 30 ezer kárpótlási borítékot kapott Kárpátaljáról.

Ezzel egy időben a megyei tanács 11 fős magyar képviselőcsoportja is határozat-tervezetet nyújtott be *Az internált állampolgároknak járó kedvezményekről* címmel. Azonban kellő támogatás hiánya miatt nem sikerült a területi tanács 1992. december 23-i ülésének napirendjére tűzteni, mert a kommunista képviselők „*karácsonyi ajándék*” gyanánt leszavazták a tervezetet.¹⁵

Az egyeduralom trónjáról letaszított kommunista párt elvakult aktivistái minden lehetséges módon akadályozták akkori kezdeményezéseinket, ám a mozgalmat már nem tudták leállítani. A korabeli médiák közül csak a *Kárpátalja* című, Miskolcon megjelenő hetilap vállalta fel az eddig tabutémának számító, a zsidó holokauszthoz hasonló, etnikai tisztogatásként minősíthető 1944-es kárpátaljai népirtás ügyének teljes megvilágítását. A sztálinisták

¹⁴DUPKA GYÖRGY (szerk) (1993): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt ...* i.m.: 271-272. p.

¹⁵ Lásd: a határozat-tervezet az értekezlet mellékletében olvasható.

védelmét elvállaló történészek, politikusok, akkori civilszervezeti vezetők közül sokan igyekeztek továbbra is elhallgatni ezt a szörnyű tragédiát.

Irányítással az internáltakról begyűjtött és összeállított anyagokat, a mártírok névsorát 1990–1992 között ugyancsak a *Kárpátalja* közölte folyamatosan, falvankénti bontásban.¹⁶ A túlélők és a hozzátartozók valamennyi publikációra reagáltak, levelek tucatjaiban juttatták el hozzám a közlésekkel kapcsolatos kiegészítéseket, visszaemlékezéseket.

A kárpátaljai magyar lágerirodalom első gyűjteménye társszerzőinek többsége is a túlélők közé tartozott, így adtam ki saját költségemen a sztálini légerekben született verses leveleket, imákat *Istenhez fohászkodva...*¹⁷ címmel, a könyvért befolyó összeget pedig felajánlottam a Szolyvai Emlékpark építésére.

Helytörténészekről és levéltárosokról szintén kaptam értékes dokumentumokat, amelyek felhasználásával állítottam össze a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól szóló első emlékkönyv anyagát, amely 1993-ban, közreadásomban jelent meg.¹⁸ A könyv anyagának angol változata is elkészült és felkerült egy kanadai honlapra.¹⁹ További felhívásunkra megmozdult szinte egész Kárpátalja magyarsága, a posta egyre-másra hozta a túlélők visszaemlékezéseit. Ebben a tárgykörben eddig több mint 20 kiadvány jelent meg.

Mivel a mártírok korábban összeállított listáját külön-külön, sok száz példányban kinyomtatott füzet tartalmazta, 2003-ban a Szolyvai Emlékparkbizottság titkáraként felhívással²⁰ fordultam a kárpátaljai magyar és német lakossághoz, a túlélőkhöz, a légerekben elpusztult hozzátartozóihoz, a magyar, német és más civilszervezetekhez és a történelmi egyházak helyi vezetőihez, amelyben az következőket kértem: „A sztálinizmus áldozatainak mellékelt listáját a helyileg illetékes polgármesterekkel és más civil szervezetekkel egyetemben ellenőrizték le. Vegyék figyelembe a falvakban felállított emléktáblák feliratait, azzal egyeztessék az alábbi névsorokat. Külön sorolják fel és egészítsék ki a második világháborúban elesett magyar katonák névsorát is.”

A csaknem másfél évig tartó névegyeztető akció eredményeként mindenütt pontosítottuk a veszteséglistákat. Ezek alapján 2004. november 20-án, az elhurcolások 60. évfordulójának szentelt gyászszertartás keretében felavattuk 120 magyarlakta település emléktábláját a

¹⁶*Kárpátalja* – a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség lapja. Főszerk.: MANKOVITS TAMÁS (Miskolc). Az áldozatok névsorát DUPKA GYÖRGY adta közre.

¹⁷ DUPKA GYÖRGY (szerk): *Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva*. Verses levelek, imák a sztálini légerekből 1944–1957. Ungvár-Budapest, Intermix Kft., 1992.

¹⁸ DUPKA GYÖRGY (szerk) (1993): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt ... i. m.*

¹⁹ Tárolt változat: hungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf (2012)

²⁰ DUPKA GYÖRGY (szerk) (2003): *Szolyvai Emlékpark. A sztálini légerekben elpusztult magyarok névsora*. Ungvár, 1. p.

Szolyvai Emlékpark siratófalán. Ezek az emléktáblák több, mint 5500 mártír nevét örökítik meg. A veszteséglistákat könyvalakban is megjelentettük.²¹

A Szolyvai Emlékparkbizottság keretében tovább folytattuk az etnikai tisztogatással kapcsolatos feltáró munkát a levéltárakban és a túlélők körében. A kutatási eredményekről különböző nemzetközi szakmai konferenciákon, emléküléseken, ukrán–magyar, magyar–német, magyar–magyar történész-találkozókon számoltunk be. Az elhangzott előadásokat könyvalakban is megjelentettük. Az elhurcolások tényének elismertetése ügyében Ukrajna a mai napig hallgat. Kárpátalján először Szerhij Usztics, a népképviselők megyei tanácsának elnöke, Ukrajna népképviselője ismerte el 1994. november 26-i keltezésű hivatalos nyilatkozatában²², hogy 1944 őszén, a sztálini rezsim idején vidékünkön tragikus események történtek: *„Magyar, német és más nemzetiségű férfiakat hurcoltak el hadifogoly-táborokba és szigeteltek el a külvilágtól.”* A megyei tanács nevében kijelentette: *„Fejet hajtunk az áldozatok emléke előtt, osztozunk az áldozatok szeretteinek, hozzátartozóinak gyászában, együttérzésünket fejezzük ki az ártatlanul megszenvedetteknek.”*²³

A megyei tanács magyar képviselőcsoportjának 1992-ben leszavazott beadványa óta mintegy húsz év telt el, közben három egymást követő parlamenti ciklusban három magyar parlamenti képviselő: Tóth Mihály (1994–1998), Kovács Miklós (1998–2002) és Gajdos István (2002–2006), majd az utóbbi 2012–2014-ben többször javasolták Ukrajna kormányának, parlamentjének az internált magyar férfiak erkölcsi és anyagi kárpótlását, ezzel kapcsolatos beadványaik azonban süket fülekre találtak.

A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság 1944. évi internálásának témaköre Ukrajnában a rendszerváltás után sem vált hivatalosan a tudományos kutatás tárgyává. Ennek kapcsán fontos megjegyezni, hogy az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete támogatásával 2007-ben megjelent 4192 bibliográfiai tételt tartalmazó *Repressziók Ukrajnában /1917-1990/ tudományos-segéd anyagok bibliográfiai mutatója* c. gyűjtemény összeállítói a kárpátaljai magyarság elhurcolását taglaló ukrán és magyar nyelvű publikációkról nem vettek tudomást.²⁴

²¹ DUPKA GYÖRGY: *„Keressétek fel a sírom...” Szolyvai emlékkönyv 1944–1959.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004, 108. p.

²² Lásd: a Nyilatkozat az értekezlet mellékletében olvasható.

²³ DUPKA GYÖRGY–KORSZUN, OLEKSZIJ: *A „malenykij robot” dokumentumokban.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1997, 152. p.

²⁴ Lásd: *Репресії в Україні (1917–1990. рр.). Науково-допоміжний бібліографічний покажчик.* Авторі-упорядники БАБИЧ, Є. К., ПАТОКА, В. В., Київ: „СМОЛОСКИП”, 2007, 519. p.

A Szolyvai Emlékparkbizottság több mint két évtizede elindított kutató programját sem vették figyelembe. A történész-tagok a továbbiakban is kitartóan tanulmányozták a feltérképezett levéltárak eddig a külvilág elől elzárt dokumentumait. Sikerült feltárni a Kárpátaljára vonatkozó moszkvai forgatókönyv eltitkolt részleteit is.

Az értekezés forrásainak első nagy jelentőséggel bíró okmány-gyűjteményének birtokosa a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTAL/ЗОДА). Itt helyezték el a Kárpátukrajnai (más néven: Kárpátontúli Ukrajna) Néptanács (Narodna Rada Zakarpatszka Ukrajina) 1944–1946 között keletkezett irat-együttesét (fondját). Az átmeneti államalakulat központi vezetősége, minisztériumai és főosztályai által kiadott rendeletek, körlevelek, határozatok, jelentések, beszámolók stb. közül a kutatás szempontjából a legértékesebb ügyirat-csomó a „*hadifogolytáborban tartózkodók névsora*”, amelyben a civil – nem katona – internáltakat is „*hadifogolyként*” említik. Ivan Turjanica, a Kárpátukrajnai Néptanács elnökének utasítására az akkori járási/körzeti bizottságok 1945-ben körlevelet adtak ki a közigazgatásukhoz tartozó települések néptanácsi elnökeinek és jegyzőinek, amelyben kimutatást követeltek a település férfilakosságának hollétéről. Válaszul a körlevelekre, Kárpátalja valamennyi települése 2 példányban futárokkal küldte be az 1945. július 2–10. között összeállított (magyar, ukrán/orusz nyelven, ténylegesen írógéppel és kézzel írt) névsorokat. A névsorok elemzésénél sok hiányosságot fedeztem fel. Így például a táborhelyek nevét nem mindig pontosan tüntették fel, illetve több település listájáról hiányzik a fogolytáborok neve. Az utóbbiakkal kapcsolatban elfogadható magyarázatnak tűnik, hogy a családtagok ekkor még nem tudták, hová hurcolták el hozzátartozóikat, illetve mi lett a sorsa a magyar hadseregbe besorozott, frontra került férfiaknak.

A falvak többségében az illetékes hatóság képviselői 1., illetve 2. számú listát állítottak össze. Az elsők azok szerepelnek, akik katonai szolgálatra a magyar hadseregbe vonultak be, illetve ezen feltüntették azt is, hogy melyik településről, katonai táborhelyről érkezett tőlük és róluk a legutóbbi levél vagy más információ. A második listára azoknak a neve került, akiket a szolyvai és szambori gyűjtőlágerekbe hurcoltak. Mindkét lista a hozzátartozók hallomásból szerzett információin alapult, ezért a nevekhez kapcsolt lágerek pontos helyszíne több esetben nehezen vagy egyáltalán nem azonosítható. Mindezekről függetlenül az Ivan Turjanica által vezetett Kárpátukrajnai Néptanács ezekkel a listákkal a központi szovjethatóság képviselőit kívánta meggyőzni arról, hogy a 18–50 év közötti férfiak nem tartózkodnak a településeken, azokat bizonyíthatóan szovjet hadifogolytáborokban őrzik, s azért kérelmezik a hazatérésüket, mert égetően szükség van a munkáskezerekre.

Ugyancsak a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban őrzik az elhurcoltak hazatérésének ügyében a katonai közigazgatáshoz, a megyei néptanácsához intézett hatósági, lakossági kérvényeket, beadványokat, egyéni és csoportos leveleket is. Itt jegyezzük meg, hogy a kárpátaljai internáltakról és a hadifoglyokról a legpontosabb adatokat feltehetően akkor kapnánk, ha betekinthetnénk például a 4. Ukrán Front hadműveleti irattárába, amely az eredeti listákat is tartalmazza. Sajnos, ezek a dokumentumok eddig nem kerültek elő.

A Kárpátaljai Megyei Rehabilitációs Bizottság tagjaként a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár anyagain kívül feldolgoztuk és felhasználtuk a KGB Kárpátaljai Főosztálya, a Szovjetunió Belügyminisztériuma Kárpátaljai Főosztálya, a SZKP Kárpátaljai Területi Bizottsága archívumának 1944–1955 között keletkezett iratanyagát, amelyek a kárpátaljai magyarság és németiség elleni megtorlásra, a politikai perekre vonatkoznak. A levéltári források fontosabb anyagaiból eddig több gyűjtemény jelent meg: A „malenkij robot” dokumentumokban (1997), illetve a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv ukrán nyelvű dokumentumkötetében (*Воз’єднання* (1998), *Тернистий шлях до України* (2007), *Карпатська Україна*, т. 1-2. (2009-2010) stb.)

A több évig tartó gyűjtőmunka kiterjedt több olyan, a szakemberek számára is nehezen hozzáférhető levéltárra, mint az Orosz Állami Katonai Levéltár (Русский Государственный Военный Архив, РГВА), az Orosz Föderáció Állami Levéltára, (Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ), az Orosz Föderáció Elnökének Levéltára (Архив Президента Русской Федерации, АП РФ), Orosz Állami Szociál-politikai Történelmi Levéltár (Русский Государственный Архив Социально-Политической Истории, РГАСПИ), illetve az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára (Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМО РФ) stb. Az itt található anyagok a kutatás szempontjából megkerülhetetlen forrásnak számítanak. A rendszerváltás után több kulcsfontosságú döntést tartalmazó dokumentumot hoztunk nyilvánosságra, elsősorban azokat, amelyek titkosságát feloldották.

Szerkesztőbizottsági tagként vettem részt egy közel félezer olyan levéltári dokumentumot tartalmazó ukrán-orosz gyűjtemény kiadásának előkészítésében, amelynek összeállító-főszerkesztője Olekszij Korszun ukrán történész volt. A határozatok többsége a 4. Ukrán Front, az NKVD, a SZMERS és más belügyi alakulatoknak, főtiszteknek Kárpátalján a helyi lakossággal szemben elkövetett háborús bűnös cselekedeteire is fényt derít. A 800 oldalas kiadvány²⁵ többek között tartalmazza azokat a perdöntő okmányokat is, amelyek meggyőző

²⁵ A *Kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944-1955 között* című, túlzás nélkül rendhagyó és korszakalkotó, 780 oldalas dokumentációs könyv ukrán adatai: *Закарпатські угорці і німці*:

adatokkal, nevekkal alátámasztva bizonyítják az 1944 őszén és különösen 1945 elején a szovjet katonai hatóságok és megtorló egységek (NKVD, SZMERS és más belügyi alakulatok) által elkövetett törvénytelenéseket. A kötet megjelentetése az első olyan kísérlet, amelyben annak érdekében gyűjtöttük össze és rendszereztük a legfőbb levéltári adatokat, hogy rávilágítsunk azokra a – szovjet kormány és az állambiztonsági szervek, valamint a 4. Ukrán Front katonai parancsnoksága és a helyi kommunista párt közreműködésével végrehajtott – internálási folyamatokra, melyeknek kárpátaljai lakosok tízezrei estek áldozatul. E munkában azokat az eddig nyilvánosságra még nem hozott levéltári adatokat használtuk fel, amelyek az Oroszországi Föderáció levéltáraiból kerültek elő. Számos dokumentumot, gyakran csak nagy nehézségek árán, a kárpátaljai biztonsági szolgálat és a Belügyminisztérium archívumából, az állami levéltárból, illetve magángyűjtőktől sikerült beszerezni. A feltárt adatok alapján, nyomon követhetőek a háború utáni időszak tragikus kárpátaljai eseményei.

Figyelembe vettem és tanulmányoztam az orosz levéltárak által kiadott dokumentumgyűjteményeket is, amelyekben a már említett iratőrző központi állami intézmények, kormánysszervek, minisztériumok, diplomáciai, katonai testületek, a regionális szervezetek fondjaiból, a hadifoglyok és internáltak személyi dossziéiból, a táborparancsnokságok jelentéseiből, levelezéseiből, rendeleteiből, határozataiból adtak közre különböző tematika szerinti válogatásokat. (*Isztorija sztálinszkogo GULAGa. Konyec 1920-pervaja polovina 1950 godov. Szobranije dokumentov v szemi tomáh* (2004), *Vengerszkije vojenijeplenov v SZSZSZR* (2005), *Sztalinszkije deportaciji 1928-1953. Dokumenti* (2005), stb.)

A Szolyvai Emlékparkbizottság (SZEpb) archívuma több mint 300 adatközlő, túlélő feljegyzett közleményével, memoár-gyűjteménnyel, veszteség-listákkal, lágerben keletkezett levelekkel és lágerversekkkel stb. rendelkezik. Sajátos adatbázisa a fentiekén túl értékes információkat tartalmaz.

A felsorolt irattárakban őrzött források és a túlélők körében gyűjtött adatok alapján a korábban megválaszolatlan kérdések döntő többségére választ kaptam.

інтернування та депортаційні процеси. 1944-1955 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник - О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: І. І. КАЧУР (голова редколегії), Б. О. ГИАРДІОНОВ, Ю.Ю. ДУПКО, З. М. КІЗМАН, О. М. КОРСУН (керівник ред. - видав. гр.), І. Ю. КОРИШНСЬКИЙ, М. Д. МІСЮК, М. В. ОЛАШИН, О. М. РІШКО, А. М. ФУКС, С. В. ШАЛДА. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2012. – 780 с. (A továbbiakban: ZUN)

A fentebb említett forrásokon kívül az értekezés elkészítésekor elsősorban az orosz, ukrán, valamint az idegen és magyar nyelvű szakirodalomra, illetve a korszakot tanulmányozó történészek egyes megállapításaira is hivatkoztam, amelyekből a további kutatómunkámhoz sok módszertani segítséget kaptam.

A rendszerváltás utáni időszakban csupán néhány kárpátaljai történész (Bendász Dániel, Boldizsár M., Mikola Vehes, M. V. Delegán, Omeljan Dovhanics, Olekszij Korszun, Roman Oficinszkij, Olekszander Pahirja) tartotta fontosnak az 1944–1945 között lezajlott sztálini szovjetizálás rémségeinek és áldozatainak, valamint az etnikai tisztogatás módszereinek bemutatását.

2004-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézete is nagyszabású kutatást indított, a túlélők és az elhunytak hozzátartozói kérdőíves vizsgálatát egy részletes adatbázis létrehozása céljával. A főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Intézete *60 éve hurcolták el a kárpátaljai magyar férfiakat (1944–2004)* címmel 2004. november 26-án nemzetközi tudományos konferenciát rendezett, melynek anyaga és a hozzá kapcsolódó adatbázis az intézmény honlapján is elérhető.²⁶ A „malenkij robot” problémájának kárpátaljai kutatására Molnár D. Erzsébet²⁷ fiatal kutató vállalkozott, aki az utóbbi nyolc évben különböző felméréseket végzett a túlélők körében, szociológiai módszerrel elemezte a beregszászi levéltárban tárolt 1945 júliusában keletkezett listákat, amelyeken a településen nem tartózkodó katonaköteles férfiak nevei szerepelnek. A beregszászi főiskolán és az ungvári egyetem magyar karán a „malenkij robot” témából több dolgozat, diplomamunka született a végzős diákok tollából.

²⁶ *Malenykij robot*. <http://kmf.uz.ua/mr/index.html> (2012)

²⁷ MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A malenykij robot Kárpátalján egy felmérés tükrében*. In: Állam és nemzet a XIX-XX. században. Szerk.: Bodnár E. - Demeter G., Debrecen 2006, Egyetemi Kiadó, 126-135. p., MOLNÁR D. ERZSÉBET – Bakura Sándor – Dupka György – Kovács Elemér – Kovács Erzsébet – Tóth Zsuzsanna: *„Otthon a könny is édes” 1944-1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A malenykij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok egy felmérés tükrében*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye, 2010, 47-63. p., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A „malenykij robot”-ra elhurcolt felső-Tisza-vidéki magyarok (egy felmérés tükrében)*. In: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye. Szerk.: Bocskor Andrea, Dobos Sándor. Poli Print, Ungvár, 2012. 43-59. p., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *„Embert aszaló intézet Szolván”. Deportálások a Nagyszőlősi járásból a szovjet rendszer kiépítésének idején (egy felmérés tükrében)*. In: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye. Szerk.: Bocskor Andrea, Dobos Sándor. Poli Print, Ungvár, 2012. 59-71. p., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A polgári lakosság Magyarországról és a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról történő kényszermunkára hurcolásának összehasonlító elemzése*. In: *„Így maradok meg hírvivőnek...” In memoriam Soós Kálmán. Tanulmányok Soós Kálmán emlékére*. Szerk.: Szamborovszkyné Nagy Ibolya. Poli Print, Ungvár, 2012. 132-145. old.

Az ukrán kutatók közül Olekszij Korszun folytatott figyelemreméltó levéltári kutatást, amelynek köszönhetően a megyei rehabilitációs bizottság és a Szolyvai Emlékparkbizottság mellett a széles közvélemény is első kézből értesülhetett a 4. Ukrán Front megtorló intézkedéseiről. Az elsődleges forrás-dokumentumokat három gyűjteményben adta közre; az 500-700 példányszámban megjelent gyűjtemények egy részét átadták a fontosabb ukrán könyvtáraknak, könyvesbolti forgalmazásba nem kerültek.²⁸

Roman Oficinszkij történész *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra* című, ukrán és magyar nyelvű nagymonográfiában általános körképet készített erről az emberi tragédiákkal telített korszakról, ám a 4. Ukrán Front és az NKVD Kárpátalja 1944–1945-ös szovjetizálására vonatkozó levéltári dokumentumainak teljesebb ismertetését hiányoljuk tanulmányában.²⁹

A Szovjetunió felbomlása előtti korszakból elismert magyar szakértőnek az ország nyelvét is jól tudó, Kárpátaljáról Moszkvába elszármazott Andrij I. Puskás³⁰ történész, az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai, Balkanisztikai Intézetének munkatársa számított, aki monográfiát is írt a szovjet hivatalos történetírás szája íze szerint, Magyarország II. világháborúban³¹ betöltött szerepéről, amely fölött már túlhaladt az idő. Oroszországban a sztálinizmus korszakában végrehajtott megtorlásokról, a második világháborút követő repressziókról, a GUPVI és a GULAG tábor-rendszeréről, az áldozatokról a rendszerváltás előtt, különösen utána szinte megszámlálhatatlan publikáció keletkezett. Azonban a hadifoglyok és internáltak kérdéskörével különösen Kárpátalja vonatkozásában kevés kutató foglalkozik.

Kárpátalja meghódítására, a magyarok és németek etnikai népiértására, a terület szovjetizálására vonatkozóan az első összefoglaló munkának tekintem a kárpátaljai kisgejőci

²⁸ ДОВГАНІЧ, О. Д., КОРСУН, О. М. (szerk. és összeállít.) (2007): *Тернистий шлях до України...* Ужгород: БАТ, Видавництво Закарпаття, 2007, 750.p.; ДОВГАНІЧ, О. Д., КОРСУН, О. М., ПАГІРЯ О. М. (szerk. és összeállít.) (2009): *Карпатська Україна 1. т.* Ужгород: БАТ Видавництво Закарпаття, 754. p.; ФЕДАКА, С. Д. (szerk. és összeállít.) (2010): *Карпатська Україна 2. т.* Ужгород: БАТ Видавництво Закарпаття, 2. т. 774. p., *Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1955 рр. Архівні документи і матеріали.* Упорядник - О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: І. І. КАЧУР (голова редколегії), Б. О. ГІАРДІОНОВ, Ю.Ю. ДУПКО, З. М. КІЗМАН, О. М. КОРСУН (керівник ред. - видав. гр.), І. Ю. КОРШІНСЬКИЙ, М. Д. МІСЮК, М. В. ОЛАШИН, О. М. РІШКО, А. М. ФУКС, С. В. ШАЛІДА. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2012. (A továbbiakban: ZUN).

²⁹ OFICINSZKIJ, ROMAN: *Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület) 1944–1991.* In: FEDINEC CSILLA-VEHES, MIKOLA (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra.* Argumentum, Budapest: MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Ungvár: Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete, 2010, 209-349. p. Megjegyzendő: A nagymonográfia III. fejezetében 4. 2. szám alatt olvasható, „Budapest felé fordultak védelemért...” című dolgozatot STARK TAMÁS írta. 247. p.

³⁰ PUSKÁS, A. I.: *Adatok Horthy-Magyarország külpolitikájához a második világháború éveiben.* In: Századok. – 95. (1961) 1., p. 83-117., PUSKÁS, A. I.: *Adatok a magyar haladó erők szerepéhez az ország felszabadításában, 1944. október-1945. április.* In: Századok. – 100. (1966) 4-5., p. 763-786.

³¹ PUSKÁS, A. I.: *Magyarország a II. világháborúban.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1971.

származású Zseliczky Béla³² Moszkvában élő és dolgozó történész kismonográfiáját, aki az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetének főmunkatársa. Kárpátalja 1920-1945 közötti sorsfordító évtizedeit főleg a szovjet-csehszlovák és magyar diplomáciai kapcsolatok szemszögéből vizsgálja a moszkvai levéltári anyagok alapján. Többek között nyíltan megnevezi a szovjet katonai és diplomáciai és állami vezetők bizalmát élvező, utasításait végrehajtó kárpátaljai származású, Moszkvában kiképzett NKVD-ügynököket, akik közreműködtek Kárpátalja Szovjetunióhoz csatolásában, az itteni magyarság kollektív megbüntetésében, a politikai, társadalmi életből való teljes kirekesztésében, közel 40 ezer³³ katonaköteles férfi internálásában. Felbecsülhetetlen szolgálatot tettek Sztálinnak és vezetőmunkatársainak, mint írja: *„Szerepük nélkül nem érthető meg igazán mindaz, ami Kárpátalján végbement 1944 utolsó hónapjaiban, s ami meghatározta a terület későbbi hovatartozását.”*³⁴ Zseliczky kismonográfiájának egyes megállapításai (a ruszin/ukrán ügy, a szovjet-csehszlovákiai diplomáciai kapcsolat története, a népbizottságok munkácsi első konresszusa, Kárpátalja újraegyesítésének kérdése stb.) heves vitát váltott ki a patrióta ukrán történészek körében. Köztük a magyarul is jól tudó Kobály József ukrán történész szerint a könyv szerzője *„bármennyire is elkötelezte magát a tárgyilagosság, az objektivitás és a pártatlanság mellett, összességében véve a fő problémák megítélésében egy egészen tisztán kivehető irányvonalat követ, melynek lényege a csehszlovák, és különösen az ukrán politikai törekvések létjogosultságának a megkérdőjelezése a magyar(országi) orientációval szemben.”*³⁵ Tapasztalatunk az, hogy magyar szemszögből nézve Kárpátalja az 1944-es szovjet, illetve ukrán hatalmi érdekből történő lecsatolásának kérdésfeltevése napjainkban is egyet jelent az ukrán politikai törekvések ez irányú létjogosultságának a megkérdőjelezésével. Ukrán-orosz-magyar vitaösszefoglaló megállapításként értékelhetők Kobály állításai: *„Ma már ugyanis gyakorlatilag minden történész elismeri, hogy a szovjet-csehszlovák kapcsolatok nem éppen partneri jellegűek voltak, és hogy a szovjet vezetés diktatórikus módszereket*

³² ZSELICZKY BÉLA: *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében. 1920-1945.* Budapest, Napvilág Kiadó, 1998. - 2013-ban Magyar Arany Érdemkereszttel tüntették ki. A moszkvai Indrik Könyvkiadó gondozásában 2013-ban megjelent Zseliczky Béla-Zseliczky Csilla könyve, amelynek címe: *Magyar emigrációs hullámok és emigránsok (A 19. század közepe - a 20. század ötvenes éveinek vége).* A monográfiában az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézete munkatársai a Magyarországról 1849-1957 között kiinduló három nagy emigrációs hullámot vizsgálják, a folyamat okait elemzik, ismertetik.

³³ A szakirodalomban leggyakrabban a 40 ezres szám szerepel, s ebből különböző becslések alapján állapítják meg, hogy az elhurcoltak harmada, fele, mások szerint kétharmada veszett oda. A levéltári adatok ennél kisebb számot mutatnak, kb. 16 ezer áldozatról szólnak, míg a KMKSZ által a szemtanúk elmondása alapján összeállított listán körülbelül 10 és fél ezer elhurcolt neve szerepel.

³⁴ ZSELICZKY BÉLA: *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében.* i.m.: 94.p.

³⁵ KOBÁLY JÓZSEF: *Kárpátalja-történet: látószögek egymás mellett.* In: Regio, 2000. 1. sz. 285-290 p. Tárolt változat: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00035/pdf/285-290.pdf> (2013)

használt céljai elérése érdekében, valamint hogy az 1944–45-ben Kárpátalján végbement események távol álltak a demokráciától. (Például mindenki elítéli a magyar férfilakosság 1944. novemberi deportálását.) Sőt, vannak olyan kérdések, amelyekben az ukrán történészek továbbmennek, mint Zseliczky Béla. Szerintük a szovjet fél sohasem kapott a csehszlovák vezetőktől Kárpátalja átadásáról szóló felajánlást, holott a kötetből kiderül ennek az ellenkezője. 1939-től kezdve a csehszlovák vezetők (Benes) többször felajánlották Kárpátalja területét a szovjeteknek. Az már egy másik kérdés, hogy a Szovjetunió akkor fogadta el Kárpátalját, amikor erre szüksége volt.”³⁶

A hadifogoly-kutatásban történelmi mérföldkönek számít a Szovjetunióban 1939-1956-ban fogva tartott hadifoglyokról készült, 5 kötetes levéltári forrás- és dokumentum-gyűjtemény sorozat megjelentetése. Moszkvában és Volgográdban 2000-2006 között került kiadásra, melynek szerkesztője és egyik összeállítója Zagarulko M. M. történész professzor.³⁷ Az orosz levéltárosok közreműködésével összeállított forrásanyag nagy része a német és más nemzetiségű hadifoglyokkal foglalkozik, érinti az internáltak kérdéskörét, de a Kárpát-medencei, illetve kárpátaljai civilek elhurcolásáról külön iratanyagot nem közöltek. A kutatás szempontjából jelentős eseménynek számít a Varga Éva Mária által kezdeményezett Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban című dokumentum-gyűjtemény orosz³⁸ és magyar³⁹ változatának megjelentetése, amelynek elemzésére az alábbiakban visszatérek.

Oroszország egyes régióiban a központi és fő munkatáborokról teljesebb körű feldolgozások születtek, de azok nem tárgyalják a Kárpátaljáról internáltak ügyét. Az értekezlettem témájához közelebb álló, magyar szemszögből is felhasználható kutatási eredményeket a jekatyerinburgi Dr. Vlagyimir Motrevics akadémikus professzor ért el. Az Urali Állami Jogi Akadémia történészével a pécsi Német Kör Urálba szervezett (2012) expedíciójának köszönhetően személyes kapcsolatba kerültem. A magyarok nagy tisztelője számos cikket, tanulmányt⁴⁰ írt a német és magyar hadifoglyokról, internáltakról, akik az uráli térségben

³⁶ KOBÁLY JÓZSEF: *Kárpátalja-történet: látószögek egymás mellett*. i. m.: 288. p.

³⁷ Lásd az első kötetet: *Vojennoplennije v SZSZSZR. 1939-1956. Dokumenti i matyerjali*. T.1./ Szoszt. ZAGARULKO, M: M, SZIDOROV, SZ.G., CAREVSZKAJA T. V. Pod red. ZAGARULKO, M. M.. M.: Logosz, 2000.

³⁸ *Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов*. Составители: БОРИСОВ, Д. И., ВАРГА Е. М., ВОРОНЦОВ, В. Л., КОРОТАЕВ, В. И., ПЫЛОВА, Л. А., ТАРХОВА Н. С. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

³⁹ *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941-1953)*. Főszerkesztő: Varga Éva Mária. A kötetet összeállította: VARGA ÉVA MÁRIA, VLAGYIMIR I. KOROTAJEV, VAGYIM L. VORONCOV, NONNA SZ. TARHOVA, LILIJ A. PILOVA közreműködésével. Moszkva-Budapest, ROSSZPEN-MKTK, 2006.

⁴⁰ МОТРЕВИЧ В.П.: *Военнопленные Второй мировой войны на Урале*. Репринт. Екатеринбург: АПНБ, 2008. – 60 с., МОТРЕВИЧ В.П.: *Военнопленные*. In: Уральская Историческая Энциклопедия, www.ural.ru/spec/ency/encyclopaedia-3-386.html (2012), МОТРЕВИЧ В.П.: *Интернирование*. In: Уральская

létesített GUPVI-lágerek lakói voltak. Önfeláldozó munkát végez a moszkvai Vojennije Memoriali Társaság megbízott képviselőjeként a Perm, Szverdlovszk, Cseljabinszk, Tyumeny megyében a magyar és német hadisírok gondozása területén⁴¹. A moszkvai levéltárban felkutatott *Temetési könyvek* alapján feltérképezte az itteni lágertemetőket. A GUPVI-táborok listája, térképvázlata, helyrajza, a halottak névsora alapján többnyire helyben sikerült beazonosítania a munkalágerek közelében kialakított sírkertereket. Több tanulmányban részletesen beszámol a feltárt és gondozás alá vett haditemetőről. A gránitkövekre egységes feliratokat vésetett magyarul és oroszul. Az egyik változat: „*Itt magyar hadifoglyok nyugszanak, a II. világháború áldozatai.*” A másik változat: „*Itt magyar hadifoglyok és internáltak nyugszanak, a II. világháború áldozatai.*” Motrevics lelkiismeretes feltáró-szervező és sírkertépítő-gondozó tevékenységének köszönhetően az Urál környéki négy megyében eddig a 216 speciális temetőből 154 hadisír hatóságilag is bejegyezve létezik. Ezeket a továbbiakban az ide vonatkozó orosz hatósági törvény is védi.

2012-ben a pécsi Német Kör meghívásának eleget téve, a Pécsen is előadó Motrevics professzort sikerült meggyőznünk arról, hogy a Magyarországról, Erdélyből, Felvidékről, Délvidékről és Kárpátaljáról elhurcolt németiség nem Németország, hanem Magyarország állampolgári voltak. Egyébként az Urál-vidéken 276 táborban több ezren voltak magyarok. Adatbázisa szerint Perm megyében 30, Szverdlovszk megyében 90, Cseljabinszk megyében 32, Tyumeny megyében 2 regisztrált haditemető van. Ezekben a temetőkben dokumentáltak sok ezer magyarországi, erdélyi, délvidéki, felvidéki és kárpátaljai hadifogolyt és internált civilt temettek el. Az uráli térségben adatai szerint 30 000 különböző nemzetiségű fogoly halt meg. Az itt eltemetett magyar és német internáltak nagy többsége önálló munkás zászlóaljakban, munkás századokban dolgozott (Otgyelnij Rabocsij Batalion, MVSZ ORB, R/b). A feltárt iratok szerint a GUPVI és az ORB táboraiból gyakran kiemelték a szovjetellenességgel megvádolt, majd elítélt magyar foglyokat, akiket a GULAG

Историческая Энциклопедия, www.ural.ru/spec/ency/encyclopaedia-9-809.html (2012), В. П. МОТРЕВИЧ: *ОСУЖДЕННЫЕ ИНТЕРНИРОВАННЫЕ ГРАЖДАНСКИЕ ЛИЦА И ВОЕННОПЛЕННЫЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ В СВЕРДЛОВСКОЙ ОБЛАСТИ В 1949—1956 гг.* In: <http://vkinst.ru/vneklassnaya-rabota/v-p-motrevich-osuzhdennye-internirovannye-grazhdanskie-litca-i-voe/> (2014)

⁴¹ МОТРЕВИЧ В. П.: *Благоустройство мест захоронений военнопленных Второй мировой войны и интернированных иностранных граждан в Уральском регионе в 1995 – 2009 г.* // Гражданская идентичность и внутренний мир советских немцев в исторической памяти потомков // Материалы XIII международной научной конференции. Москва, 21 – 23 октября 2011 г. М., 2011. С. 207 – 211. МОТРЕВИЧ В. П.: *Иностранные воинские захоронения Второй мировой войны на Урале: численность, правовой статус, благоустройство* // Электронное приложение к «Российскому юридическому журналу», 2011. № 5. С. 65 – 73. <http://electronic.ruzh.org/?q=node/181> (2012)

büntetőtáborokban a végkimerülésig tovább dolgoztattak. Ezeknek a személyeknek az ügyiratai még nem kutathatóak.

Magyarországon, illetve a Kárpát-medencében a rendszerváltás után nyílt lehetőség az elmélyült levéltári kutatásokra, mivel a hadifoglyok, internáltak sanyarú sorsáról, személyes tragédiáiról egészen 1989-ig nemigen lehetett beszélni. Az eddig áttekintett magyar szakirodalomban, illetve a rendszerváltás előtti és utáni kutatók munkáiban a szovjet fogságba esett, kiszabadult és hazatért, odahalt hadifoglyokról és internáltakról egymástól eltérő adatok szerepelnek.

A rendszerváltás előtt a hadifogoly-probléma neves kutatói közül kiemelkedik Korom Mihály, aki a levéltári kutatásai alapján megállapította, hogy a SZU, Magyarország, Ausztria, Csehszlovákia, Németország területén 800-900 000 magyar katona esett a győztes hatalmak fogságába, ebből 570 000-620 000 fő került a szovjet hadsereg kezére. Für Lajos - a visszacsatolt területeket (Erdélyt, Délvidéket, Felvidéket és Kárpátalját) is beleértve - számításai szerint 1,3-1,4 millióra emeli az összes fronton a fogságba esettek számát.

Közvetlenül a rendszerváltás előtt jelentkező Stark Tamás⁴² - aki a téma egyik legjelesebb szakértője - számos publikációja is több számadatot tartalmaz - egyik legutóbbi, 2002-ben kiadott munkájában 600-700 ezer hadifogságba esett katonát említ, ebből 330-380-ra becsüli a visszatérők összlétszámát, 270-370 ezer főben állapítja meg a fogságban elhunytak számát. Szerinte mintegy 200 000 civil-foglyot szállítottak ki a SZU különböző munkatáboriba. A Magyarország második világháborús szerepével, embervesztességeivel stb. is foglalkozó vezető magyar kutatók a hadifoglyok, internáltak számát illetően 600-700 ezer főre becsülik. Erre a nagyságrendű következtetésre jut az eddig feltárt orosz források ismeretében Füzes Miklós⁴³, Romsics Ignác⁴⁴, Ungváry Krisztián⁴⁵, Ravasz István⁴⁶ Bognár Zalán⁴⁷ és más történész is, akiknek a számadatokkal kapcsolatos véleménye egymástól különbözik. Bognár Zalán és

⁴² STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Kisebbségkutatás Könyvek. Budapest, 2006., U.Ö.: *Magyar nők a GULAG-on*. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-03/ch04.html>, U.Ö.: *Magyar Malenykij robot*. Magyarok a szovjet táborvilágban. http://www.kmf.uz.ua/mr/5_stark.html, stb.

⁴³ FÜZES MIKLÓS: *Embervásár Európában*. Pécs, 1994. 32. p.

⁴⁴ ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.

⁴⁵ UNGVÁRY KRISZTIÁN: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, Osiris Kiadó, 2004.

⁴⁶ RAVASZ ISTVÁN: *Magyarország világháborús embervesztessége és a magyar katonai sírok*. In: *Háború, hadsereg, összeomlás. Magyar politika, katonapolitika a második világháborúban*. Szerk. Markó György. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2005.

⁴⁷ BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944-1945*. Argumentum, 2010. 300.p., Bognár Zalán: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 471. p. A szerző szerint a 600 ezer Magyarországon fogságba került fogolyból kb. 70-100 fő kiszállítás előtt meghalt a 47 magyarországi településen felállított 56 hadifogolytáborban, 120-140 ezret hazaengedtek. Ezenkívül a Kárpát-medencéből 150-170 000 civil férfit, Magyarországról több mint 100 ezer polgári lakost vittek el a SZU-ba.

Stark Tamás több, adatban gazdag dolgozatot jelentetett meg a hadifogoly és internáltak ügye egy-egy fontos kérdéséről.

Az egykori GULAG-rab, Menczer Gusztáv⁴⁸ felbecsülhetetlen értékű tényfeltáró munkát végzett. Ismertem, leveleztem vele. Tőle tudom, hogy a Történeti Hivatalban 21 vaskos, összesen 20 000 magyar polgárról kompromittáló adatokat tartalmazó dossziét talált a szovjet hírszerzés által beszerezett magyar ügynökök „tollából”.⁴⁹ Egyik legutóbbi könyvében Stark Tamás is megerősíti, hogy „a GULAG-táborokba küldött magyarok száma nagyjából 20 ezerre tehető.”⁵⁰ Menczer Gusztáv, az Irkutszkba száműzött budapesti harmadéves orvostanhallgató együtt raboskodott a kárpátaljai Narancsik Imrével, tanúja volt a nagymuzsalyi református tiszteletes halálának.⁵¹

Az úttörő munkát végző GULAG-kutatók közé sorolom a több kötettel rendelkező Krausz Tamást⁵², Gereben Ágnes⁵³, és másokat, akik a magyar közvélemény elé tárták a sztálinizmus szellemi-politikai történetét, gyilkoló gépezetét, a szovjet munkatáborok embertelen világát. A személyesen ismert Rózsás Jánost⁵⁴ munkáiból is sok eligazító információt merítettem, aki többek között Szolzsenyicinnel, a világhírű GULAG-krónikással⁵⁵ együtt raboskodott.

Ormos Mária,⁵⁶ Romsics Ignác⁵⁷, a második világháború egyes eseményeit értékelő munkái továbbgondolkodásra ösztönzött.

Az utóbbi tíz évben vált ismertté Varga Éva Mária Oroszországban végzett kutatói tevékenysége. Magyarországon, illetve a magyar nyelvterületen kevésbé ismert a hadifoglyokkal és internáltakkal kapcsolatos szovjet központi rendelkezések levéltári forrásának feltárásában értékes alapkutatót végzett. Nagy hangsúlyt helyezett a

⁴⁸ MENCZEL GUSZTÁV: *A szovjet hadbíráóságok által magyar állampolgároknak politikai okokból történt elítélése*. In: *Magyar kényszermunkások és politikai rabok a Szovjetunióban a II. világháború után*. Petit Real kiadó, Budapest, 2000.

⁴⁹ MENCZEL GUSZTÁV: *A szovjet hatóságok által magyar állampolgároknak politikai okból történt elítélése*. In: *Magyar kényszermunkások és politikai rabok a Szovjetunióban a II. világháború után*. Petit Real kiadó, Budapest, 2000, 20. p.

⁵⁰ STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban...* i. m.: 104. p.

⁵¹ „Sötét napok jöttek...”. *Koncepciók perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955*. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, 1993. 85.p.

⁵² KRAUSZ TAMÁS: (szerk.): *Gulag: A szovjet táborrendszer története*. Pannonica, cop. Budapest, 2001.

⁵³ GEREBEN ÁGNES: *Megtórlások a Szovjetunióban*. Helikon, Budapest, 2013.

⁵⁴ RÓZSÁS JÁNOS: *Gulag-lexikon*. Püski Kiadó, Budapest, 2007.

⁵⁵ Lásd a kommunista diktatúrát, a GULAG-világot hitelesen megjelenítő munkáit: SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *Ivan Gyenyiszovics egy napja*. Fordította WESSELY LÁSZLÓ. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989., SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *A GULAG szigetvilág 1918-1956*. I-III. (Архипелаг ГУЛАГ). Fordító: SOPRONI ANDRÁS. Európa Könyvkiadó Kft. 2013.

⁵⁶ ORMOS MÁRIA: *Hitler*. T-Twins Kiadó, h.n., 1994., ORMOS MÁRIA: *Magyarország a két világháború korában*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998.

⁵⁷ ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2003.

Szovjetunióban raboskodott magyar hadifoglyok és internáltak ügyében keletkezett oroszországi levéltári iratok bemutatására, elemzésére. Az orosz levéltárosok közreműködésével egyik elkötelezett kezdeményezője, összeállítója és főszerkesztője a katonai hadifoglyokra vonatkozó 145 levéltári iratanyagot tartalmazó gyűjtemény először történő orosz⁵⁸ és magyar⁵⁹ nyelvű kiadásnak. Varga Éva Mária a magyar történeti szakirodalom vérkeringésébe a korábban hozzáférhetetlen levéltári forrásokat is beemelte és ezzel hozzájárult a hadifoglyokra vonatkozó számháború elcsendesítéséhez, a szovjetunióbeli lágerélet hitelesebb bemutatásához, új információk, adatok megismeréséhez stb. Megítélesem szerint még gazdagabbá tette volna szakirodalmunkat, ha a Kárpát-medencéből elhurcolt munkaképes lakosság kálváriájával kapcsolatos dokumentumokkal is gazdagította volna iratgyűjteményét, hiszen az általa átvilágított orosz levéltárak ilyen forrás-okmányokban is bővelkednek.

Varga Éva Mária 2008-ban megírt disszertációjában⁶⁰, mint a téma elkötelezett kutatója a szovjet fogságba esett magyar hadifoglyok és internáltak sorsát az eredeti szovjet levéltári források tükrében dolgozta fel. Később könyvalakban⁶¹ is megjelent a szovjet és a magyar történettudomány adósságát, a közös történelem fehér foltjait tisztázó alapműve, amely a nemzeti emlékezet helyreállításának részévé vált. Az általam is nagyra értékelt disszertációja kapcsán zavarkeltőnek tartom a nyomatékosan, több helyen is megfogalmazott véleményét, „*hogy a szovjet hadifogolytáboroknak a nácik által működtetett táborokkal való azonosítás-rokonítása semmilyen szempontból nem állja meg a helyét.*”⁶² Eme megállapítását elsősorban

⁵⁸ *Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов.* Составители: БОРИСОВ, Д. И., ВАРГА Е. М., ВОРОНЦОВ, В. Л., КОРОТАЕВ, В. И., ПЫЛОВА, Л. А., ТАРХОВА Н. С. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

⁵⁹ *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941-1953).* Főszerkesztő: Varga Éva Mária. A kötetet összeállította: VARGA ÉVA MÁRIA, VLAGYIMIR I. KOROTAJEV, VAGYIM L. VORONCOV, NONNA SZ. TARHOVA, LILIJ A. PILOVA közreműködésével. Moszkva-Budapest, ROSSZPEN-MKTK, 2006. Itt jegyezném meg, hogy legutóbb Krausz Tamással kiadott dokumentumgyűjteménye Magyarországon viharos fogadtatásban részesült. Mit tettek a magyar csapatok a németek oldalán a Szovjetunióban? Erről szóló könyv: *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941-1947.* (Szerk.: Krausz Tamás, Varga Éva Mária.) L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. A gyűjtemény áttanulmányozása után az a vélemény fogalmazódott meg bennem is, hogy hasonló gyűjteményt, bűn-lajstromot lehetne kiadni a Vörös Hadsereg barbár tetteiről is, amiket elkövettek az elfoglalt, meghódított országok területén, különösen Kárpátalján, Nyugat-Ukrajnában. Gondolok itt az eddig feltárt, levéltári iratokkal is igazolható katyni tiszték lemészárlására, több ezer civil lengyel, balti államokbeli lakos likvidálására, a nyugat-ukrajnai ukrán patrióták tömeges kivégzésére stb. A barbár szovjet katonák 1944-1945-ben Kárpátalján is magyar, német és más nemzetiségű nők sokaságát erőszakolták meg. Erről többek között Nagy Zoltán Mihály író *A sátán fattya* címmel írt szakmai elismerésben részesített regény trilógiát.

⁶⁰ VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956).* Budapest, 2008. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/vargaeva/disszertvargaeva.pdf>, (2014), doktori.btk.elte.hu/hist/vargaeva/tezisekmagyar.pdf (2014)

⁶¹ VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956), Az oroszországi levéltári források tükrében.* Russica Pannonicana, Budapest, 2007.

⁶² VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyarok szovjet hadifogságban...* i.m.: 251.p.

Tilkovszky Lórántra hivatkozva teszi meg, aki 1991-ben levéltári adatok, veszteséglisták bővebb ismerete nélkül egyik tanulmányában azt állítja, hogy a Szovjetunóba jóvátételi munkára mozgósított németek esetében a szovjet hadvezetés részéről „nem volt törekvés népiértásra, Endlösungra, ellenkezőleg. Munkaképes emberek tömegére volt szükség.”⁶³ Ezeket a megállapításokat többen⁶⁴, köztük a Rákoskeresztúrról németként internált Berghoffer Róbert 287. sz. egykori fogoly, túlélő sem tudja efogadni, aki Baskírföldön, Oktyabrszkij városban saját bőrén tapasztalta meg a „szovjet vendéglátást”, az 1852. sz. ORB munkás században: „Télidőben naponta 4-5 sorstársunktól is búcsút kellett venni (...) a férfiak közül 180 fő maradt itt Szibériában. (...)”⁶⁵ Tömör, bosszúvágy nélküli üzenetét is idézem: „...egy jóvátételi munkáscsoport, hogy enni nem kapott, ezt megértem, hiszen nekik sem volt, de hogy akik az életüket veszítették a jóvátételi munka során, és jeltelen sírban nyugszanak, ez az ottaniak bűne, és ez megbocsáthatatlan.” Hasonló megállapítások tucatjait a mellékletben idézem, a felelőtlenül előidézett emberi pusztulást településekre lebontott veszteséglistákkal igazolom. Ebből számszerűen kiolvasható, hogy katonaként a keleti frontharcokban kevesebben, az internáltak többen haltak meg a szovjet munkatáborokban.

Véleményem szerint Tilkovszky Lóránt, Varga Éva Mária fentebb idézett megállapításai az ideológiamentes, tárgyilagos történetírásban nem helytállóak, és nem állják ki az idők próbáját. Ütközik az orosz, ukrán, nyugati és más elfogulatlan történészek jelenlegi véleményével, akik szerint a náci és a kommunista diktatúrák rémtettei egyaránt elfogadhatatlanok, és megítélésükben nincs helye a kettős mércének. Legutóbb már az angol Norman M. Naimark *Stalin's genocides*⁶⁶ (2010) című, ukrán nyelvre is lefordított tanulmányában (amely a kijevei egyetemen kötelező olvasmány) „Hitlert és Sztálint

⁶³TILKOVSZKY LÓRÁNT: *Magyarországi németek – szovjet munkatáborokban*. In: Regio – Kisebbségtudományi Szemle, 2. (1991). 1. sz. 196.p.

⁶⁴Lásd: egy német lánynak, Wiederman Piroskának, 276. sz. fogolynak a kálváriáját. Róla, sorstársairól „a donyeci szénbányák, a baskíriai és a tatáröldi építkezések, a szibériai fakitermelések női rabszolgáiról. Amit ők ott átéltek, amellet haloványnak tűnnek a legtrükkösebb kalandfilmek forgatókönyvei is. Akik most megszólalnak, az utolsó tanúi annak a világnak, amelyet el akartak rejtteni előlünk. Nem sikerült.” : Kormos Valéria: *A végtelen foglyai* (Magyar nők szovjet rabságban 1945–1947). Kairosz Könyvkiadó, Budapest, 2002. Lásd még: Almádi Ferenc: *A baskíriai Ufa-táborban – lassú halálra ítélve*. Heves HH, 1992/1. In: *Hadifoglyok írnak*. Hadifogolysors a második világháborúban. Hadtörténelmi levéltári kiadványok. Sine praeteritis futura nulla – *Múlt nélkül nincs jövő*. Sorozatszerkesztő: dr. Szijj Jolán. <http://mek.oszk.hu/02200/02237/html/f03.htm> (2012)

⁶⁵ Berghoffer Róbert. *TABU /Élet a fehér pokolban/ /Leben in der Weissen Hölle/*. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. Kétnyelvű kiadása, Pilisvörösvár, 2010. Dr. Stark Tamás előszavával és Wiedermann Piroska ajánlásával. Német fordítás: Babják Veronika, Kerekes Gábor, Müller Márta, Ruda Gábor, Szabó Anikó. Stark Tamás történész írja a Berghoffer kötet előszavában: „Úgy tűnik, hogy a világháború befejezése óta nyugaton olyan közmegegyezés van életben, amely kimondja, hogy a Szovjetunió által elkövetett bűnökkel nem kell foglalkozni, mert azokat ellensúlyozza és feledteti a náciizmus legyőzésében való részvétel.”

⁶⁶ NAIMARK, NORMAN M.: *Stalin's genocides*. Princeton és Oxford Princetin University Press, 2010.

egyformán *bűnösnek, népirtónak*” tartja⁶⁷. Míg a náciizmust megtestesítő Führer az *Übermensch*-ből kiindulva faji alapon különböztette meg az embereket egymástól, addig a Sztálin nevével fémjelzett bolsevik diktatúrában az ellenségkép annak alapján alakult ki, hogy az adott egyén – akár politikai meggyőződéstől függetlenül is – melyik társadalmi osztályba tartozott. Mindkét káros ideológia következtében, mindkét oldalon (a német koncentrációs táborokban, a halálgyárakban, a szovjet GULAG-, GUPVI-tábor-rendszerében, a zord szibériai haláltáborokban ártatlan emberek milliói pusztultak el. Mindkét ideológiából eredően genocídiumnak nevezhető a zsidó holokauszt, a szláv elleni fajgyűlölet, az ukrán holodomor, a katyni (Katyni vérengzés) tömeges kivégzés, a másként gondolkodó értelmiségiek likvidálása, a GUPVI és GULAG lágerrabok millióinak éh- és fagyhalálba hajszolása stb. Hitler és Sztálin vezérelt programjában első helyen szerepelt az emberi humánus szabadságának, a legyőzött népeknek, etnikai közösségeknek az eltiprása, rabszolgamunkára való kényszerítése stb. is.

A fontosabb emléktárak közzé sorolom Küllös Imolának és Vasvári Zoltánnak a lágerek folklórját bemutató közös gyűjteményét⁶⁸ is, hasonló lágerekimákat, a fogságban a rabok ajkán született verseket, lágerekleveleket, naplókat és egyéb feljegyzéseket gyűjtöttem össze magam is a túlélőktől, és jelentettem meg könyv alakban.⁶⁹

A nyugati kutatók közül is többen foglalkoztak a Szovjetunióba került magyar hadifoglyok, internált kényszerszemélyek, politikai elítéltek témakörével. Alapműnek számít Gosztonyi Péter⁷⁰ két kötetes munkája, az első kötetben többek között reálisan fejt ki, hogy a letartóztatások, internálások megszervezésébe és lebonyolításába a szovjet katonai adminisztráció a kényszerszemélytáborokba, illetve emigránsként a SZU-ba került, baloldali érzelmű antifasiszta, magyar származású aktivistákat is bevetett. Felkészítésükről az antifasiszta átnevelő táborokban, partizán-iskolákban, más kiképző központokban az NKVD-nevelő tisztek gondoskodtak, hithű harcosokat, ügynököket, pártvezetőket formáltak belőlük. Várdy Béla és Várdy Huszár Ágnes⁷¹ számba véve a nyugati publikációkat is, összefoglaló monográfiát írt a magyarok oroszországi rabságáról. A szerzőpáros a politikai elítélteket a

⁶⁷ ХОПМАН М. НАЙМАРК. *Геноциди Сталіна*. Київ. 2011. 101-108. p.

⁶⁸ *Áldozatok. A második világháborús hadifogolytáborok és a sztálini lágerek folklórjáról*. Szerk: KÜLLÖS IMOLA, VASVÁRI ZOLTÁN. Budapest, Európai Folklór Intézet. L'Harmattan Könyvkiadó, 2006.

⁶⁹ DUPKA GYÖRGY (szerk.): *Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva*. Verses levelek, imák a sztálini lágerekből 1944–1957. Ungvár-Budapest, Intermix Kft., 1992.

⁷⁰ GOSZTONYI PÉTER: *Magyarország a második világháborúban*. I-II. München, 1984. Lásd I. kötet. 84. p.

⁷¹ VÁRDY BÉLA és VÁRDY HUSZÁR ÁGNES: *Magyar rabszolgák a szovjet Gulag táboraiiban*. I-II. In: Valóság, 2005/3., 4., 15., VÁRDY BÉLA és VÁRDY HUSZÁR ÁGNES: *Magyarok a Gulag rabszolgatáboraiiban*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2007.

Tárolt változat: <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=546&lap=0> (2012)

GULAG és a hadifoglyokat, internáltakat fogva tartó GUPVI táborai között nem tesznek különbséget, összemoszák.

Erdélyben a hadifogoly és internált történelemírás a rendszerváltás után indult be. Az eddigi publikációkat elemezve elmondhatom, hogy figyelemre méltó részeredmények születtek Benkő Levente és Pap Annamária⁷² tollából. A legutóbbi kétkötetes munkájukban romániai és magyarországi levéltárakban felkutatott iratok alapján a második világháborúban foglyotáborokba hurcolt magyar katonák és internált civilek romániai és a szovjetunióbeli kálváriáját jelenítik meg, ezáltal újabb fejezetekkel gazdagították a magyar szakirodalmat. Az első kötetben tudományos igényességgel vizsgálják az előzményeket, az elhurcolás körülményeit és indoklását, ismertetik a lágereket, a foglyok sorsát, szabadulásukat és hazatérésüket. Könyvük második kötete dokumentumgyűjtemény, tartalmazza a fogolysorssal kapcsolatos román és magyar hivatalos iratokat, beadványokat (szám szerint összesen 59-et). Benkő Levente és szerzőtársa az erdélyi foglyok szemével láttatva mutatta be a szovjetunióbeli lágereket. Az általuk felvonultatott és megszólaltatott szemtanúk, a tortúrában résztvevő túlélők, köztük Becze István (Sepsiszentgyörgy), Kósa Albert (Közéapajta), Németh Géza (Magyarhermán), Tikusán János (Aldoboly), Józsa Gergely (Zalánpatak), Miklósd Péter (Miklósvár), Bod András (Kézdialbis), Arros Ferenc, Arros Ferencné Kovács Ilona (Zabola), Varga Márton, Kocsis István, Fogarasi Sándor, György András, Kerekes György, Marton Mihály (Kolozsvár), Lőcsei István (Szentistvánlaborfalva), Incze Pál (Szárázajta) 1948 végéig dolgozott szovjetunióbeli lágerekben (Dnyepropetrovszk, Krím, Talica, Rosztov, doni szénmedence (Novi Sahta), Szlavjanszk, Kijev, Kurszk, Urál-hegységi rézbányák, Donbász, Tigyina, Novgorod, Szegezsa, Medvezsegorszk, Petrozavodszk, Nyikopol, Csadajetka stb.) A lágerbeli napi halálesetekről is beszámolnak. A kovásznai Molnár Károly: *„Szlavjanszkban rengeteg fogoly meghalt. Becslésem szerint olyan húsz-harmincezer magyar fogoly pusztulhatott el.”*⁷³

A kökösi Pál György megjárta az Urál hegység lágereit, a tőzegfejtésnél, majd a szénbányákban dolgozott. Mint írja: *„Az Uralban már sok halottunk volt. Nagyon sokan képesek voltak odaadni a cukoradagjukat és a kenyerüket dohányért, úgyhogy a mahorka ölt meg sok embert. Az amúgy is sovány ételről lemondtak. S akkor el lehet képzelni, hogy amikor huszonnégy órán keresztül sem cukrot, sem kenyeret nem evett, közben a cigarettát nyelte,*

⁷² BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors a második világháborúban I-II.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.

⁷³ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...*I.k., i.m.,210.p.

*könnyen elkapta a betegséget. Aki nem vigyázott, és például a nem fertőtlenített vízből ivott, olyan is volt, hogy nyolc óra alatt meghalt...”*⁷⁴

A köpeczi Márgút János: *„Akkor a répát kockára vágták, megfőzték, s az volt az étel... De a leve sárga volt a répának is, a pityókának is. S akkor ezektől az ételektől megkaptuk a vérhast. Hát azért adták ezt az ételt, hogy minél többen meghaljunk... Sokan lefeküdtek, s többet nem keltek fel... Tigyinában rengetegen meghaltak köpecziek...”*⁷⁵

A csíkszeredai Ivás István: *„...Tigyinában nem jelölték meg, hol is találhatók a tömegsírok, és azt sem tartotta senki nyilván, kik is voltak ott fogva tartva, s kik haltak meg közülünk...”*⁷⁶

Murádin János Kristóf kutató a kolozsvári civilek SZU-ba történő elhurcolásuk részletes történetét dolgozta fel. Többek között a kolozsvári túlélők adatközléseire utalva megállapítja, hogy a rossz munkakörülmények és a túlzott fizikai megterhelés miatt nagyon sok internált kolozsvári magyar civil a Cseljabinszk térségi munkatáborokban (Cseljabinszk, Asa, Kistim, Verhnyij Ufalej, Magnytogorszk stb.) pusztult el, amit hiteles adatokkal igazolnak a kolozsvári túlélők. A nevezett lágerekben mintegy 5000 kolozsvári magyart tartottak fogva, és a túlélőket csak 1949-ben engedték haza. Számításai szerint *„Összességében a Kolozsvárról elhurcolt 5000 civil több mint egyharmada, mintegy 1600–1800 ember pusztulhatott el a több éves fogságban.”*⁷⁷ Elemző tanulmányában azt is olvashatjuk: *„Az Asa melletti 130. sz. 5. lágerben az eredetileg 900 fogolyból 1945 februárjának közepére már csak 160-180-an maradtak életben. Az elhalálozási arány itt elérte a 82,2%-ot . A Magnytogorszk melletti 257-es fogolytáborban az 1944 novemberében több helyről odakerült 5500 deportáltból 1945 végén még 2700 volt életben, tehát az elhalálozási arány ez esetben 'csak' 47%-os volt.”*⁷⁸

Az oral history területén kiemelkedik Szabó György, az egyik kolozsvári túlélő a rendszerváltás után kiadott naplója, melyben megrázóan meséli el internálásának történetét Kolozsvártól Tordáig, Tordától Foksányig, Foksánytól Asáig, ahol a 130/4., 130/5., 130/3., 130/7., 130/1. sz. erdei lágerekben 1945 júliusáig tartózkodott, fakitermelésen dolgoztatták. Társai közül sokan elpusztultak, jeltelen sírokban nyugszanak. Ő szerencsésen hazatért, visszaemlékezését a következő gondolattal fejezte be: *„...házunk valóságos búcsújáró hely lett hosszú ideig: jöttek az én barátaim, szüleim barátai, ismerősei, mindenki látni, hallani*

⁷⁴ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...*I.k., i.m.,212.p.

⁷⁵ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...*I.k., i.m.,215.p.

⁷⁶ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...*I.k., i.m.,220.p.

⁷⁷MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF: *Elhallgatott múlt. Kolozsvári civilek a GULAG-on.* Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár. Tárolt változat: <http://www.rodosz.ro/files/Muradin%20Janos%20Kristof.pdf> (2012)

⁷⁸ MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF: *Elhallgatott múlt. Kolozsvári civilek a GULAG-on...* i. m. 1-13.p.

akart. S jöttek továbbra is azok, akiknek a hozzátartozói nem tértek vissza, nem voltak olyan szerencsések, mint én, hanem örökre az Ufa és Bjelája folyók vidékén, az Ural fenyvesei tövében pihennek.”⁷⁹

Az erdélyiek szibériai raboskodását a magyarói születésű Zsigmond József tüzér szakaszvezető is hitelesen megörökítette. 1945 januárjának első napjaiban érkeztek meg az ufaleji 180/7. sz. lágerbe, ahol 25-30 fokos hideg fogadta őket. Hosszú ideig az itteni nikkelbányában, a helyi szovhozban, vasgyárban és másutt dolgozott. A szomszédos Kistim lágeréből szabadult 1948-ban. Négyéves rabságának adatokban, felsorolt nevekben bővelkedő történetét 2001-ben írta meg. Közlése szerint Ufalejben külön hadifogoly- és internálótábor volt. Az előbbiben magyar és német hadifoglyok (tisztok és közlegények), az utóbbiban Dél-Erdélyből, Brassótól Temesvárig internált szászok voltak, több volt a nő, mint férfi. A naplóíró többek között itt figyelt fel egy 13-14 éves fiúcskára: „Családi neve Csopák, és a kárpátaljai Nagydobronyba való. A falujukon átvonuló hadifoglyok közé besorolták a kapujukban nézelődő édesapját és két testvérbátyját. Minthogy azok kiskabátban voltak, édesanyja vele küldte utánuk a három nagykabátot, ám az orosz őrség már őt sem engedte vissza, besorolta a menetoszlopba. Így kerültek fogságba négyen a nagydobronyi Csopák családból. Édesapját és testvéreit útközben betegen, félholtan leszedték a szerelvényről, egyedül ő maradt életben, azaz csak ő jutott el az ufaleji lágerbe.” Ezt követően leírja, hogy hiába vigyázott rá, egy nyári napon a fiút „Villámcsapás érte... Ő is az uráli földben piheni örök álmát, de külön sírban, dr. Fehér István törvényszéki bíró, tartalékos hadnagy mellett (Debrecenben a Csapó utca 52. szám alatt lakott)...”⁸⁰ Leírja azt is, hogy falubelije, Bíró János, valamint Umberto és Emánuel olasz hadnagy szibériai maláriában halt meg. Megjegyzi, hogy a Novij Szamborból elindított „koporsó-vagonokba” zsúfolt létszámnak alig a fele érkezett meg a lágerbe. „A többi útközben leszedték betegen és meghalva. Az oda megérkezetteknek is talán kétharmada elpusztult a három és fél hónap alatt. 374-en éltük túl a sok éheztetést és betegségeket. Az időközben érkezettekkel és a keretlegénységgel ez idő tájt alig lehettünk többen félezernél az 1500-2000 főszre méretezett lágerben. Hat falumbeliből már csak ketten maradtunk Szabó Pista bácsival, mert pár hete egy éjszaka Kocsis Puncsi József is meghalt.”⁸¹ A visszaemlékezésben megörökítette Ufalejben töltött első karácsonyát és szilveszterét, megrázóan jelenítve meg azt a pillanatot, amikor éjfélkor a foglyok

⁷⁹ SZABÓ GYÖRGY: *Kolozsvári deportáltak az Urálban*. KOMP-PRESS. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1994, 134. p..

⁸⁰ ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában*. Az én háborúm és fogságom történetéből 1944-1948. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002., 72-73. p.

⁸¹ ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában...* i. m., 72-73. p.

kivonultak a barakkból a szabad ég alá és énekelni kezdtek: „*Ha felmegyek az uráli hegyekre, / Feltekintek a csillagos egekre. / Csillagos ég, merre van a magyar hazám? / Merre sirat engem az édesanyám?*”⁸²

Tófalvi Zoltán munkáiban a román kommunista diktatúra erdélyi magyarok megtorlásának több aspektusát dolgozta fel. Egyre több magyar, német kutató közölt feltáró tanulmányt, cikket a Foksányi⁸³ átmeneti hadifogolytábor, a Duna-delta⁸⁴ és más hírhedt haláltáborokról, a szász és a szatmári svábnémet közösség megtizedeléséről stb. Az eddigi adatok szerint 70 000 erdélyi szász/sváb nőt és férfit – 18-30, illetve 17-35 éves korig – kényszermunkára vittek a Szovjetunióba. A német nemzeti szocializmussal való kapcsolatért elítéltek száma 4645 fő, közülük sokat kivégeztek.⁸⁵

A Vajdaságban is bőséges szakirodaloma van a „*délvidéki vérengzések*” néven 1944-1945-ben a kommunista partizánok által a civil magyarok, németek és horvátok ellen elkövetett népirtásnak is. A több mint húsz évvel ezelőtt elindult kutatásokban Matuska Márton és munkatársai vállaltak vezető szerepet. Három olyan könyv jelent meg magyar nyelven, amelyek sommázva tárják fel és mérlegelik az eseményeket: Cseres Tibor: *Vérbosszú Bácskában* (Magvető Könyvkiadó, 1991.); Matuska Márton: *A megtorlás napjai*; Mészáros Sándor: *Holttá nyilvánítva*. Az 1944-45-ös délvidéki atrocitások elismert kutatója, Matuska Márton sorozatban⁸⁶ közölte tényfeltárásait; vállalkozását főleg az akkor még élő, a nyilatkozásra vállalkozó tanúk közlésére alapozta. Tevékeny részese volt a *Temetetlen holtjaink* című, 1991-ben készült dokumentumfilmnek. Kutatómunkáját azóta is töretlen lendülettel végzi.

Történeti-tudományos igényrel készült dr. Mészáros Sándor⁸⁷ a bácskai kivégzettek listáját is közreadó könyve. Matuska Márton szerint „a dr. Mészáros Sándor által valószínűnek tartott 20000 főt kitevő áldozati létszám csakugyan valószínűsíthető, s előbb

⁸² ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában...* i.m., 116.p.

⁸³ Románul: Focșani.

⁸⁴ Románul: Delta Dunării

⁸⁵ TÓFALVI ZOLTÁN: *1956 erdélyi mártírjai*. In: Kortárs, 2001, 45. évf. 12. sz.
http://www.epa.oszk.hu/00300/00_381/00053/tofalvi.htm (2012)

⁸⁶ A *Magyar Szó*, a délvidéki magyar napilap 1990 októberétől 1991 februárjáig naponta közölte Matuska Márton tollából a *Negyvenöt nap negyvennégyben* című tárcát, amely a témakör addigi legteljesebb összefoglalója volt. A lapban közöltek könyv formájában jelentek meg 1991-ben a Fórum Könyvkiadó és a Magyar Szó közös kiadásában. Eddig 3251 személy eltűnését regisztrálta.

MATUSKA MÁRTON: *A megtorlás napjai*; Fórum Könyvkiadó, Magyar Szó, 1991. Ugyanez a szöveg még abban az évben megjelent Budapesten a Montázs Kiadónál is. A *megtorlás napjait* kiadták 1991-ben. 1992-ben angol, francia, német nyelven is. Lásd még: *A temerini razzia* (társszerző, 2001), *Három mártírunk* (2002). Matuska Márton: *Hová tűntek Zsablyáról a magyarok?* (VMDP Történelmi Bizottsága, Temerin, 2004)

⁸⁷ MÉSZÁROS SÁNDOR: *Holttá nyilvánítva - Délvidéki magyar fátum 1944-45*. I-II., (Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1995-2000).

vagy utóbb nevekkal is bizonyítható adat lesz.”⁸⁸ Mészáros egy diákja, dr. Aleksandar Kasas⁸⁹ doktori disszertációt írt a magyarokat ért megtorlásokról. A Délvidék Kutató Központ⁹⁰ több munkatársa, köztük Mojzes Antal⁹¹ a Bajmokon lezajlott vérengzés történetét dolgozta fel. Forró Lajos⁹² és Teleki Júlia⁹³ több munkájában foglalkozik a magyarellenes atrocitások feltárásával. Kutatási eredményeiket önálló és gyűjteményes kiadványokban jelentetik meg. A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság⁹⁴ kezdeményezésében Matuska Márton előszavával 2004-ben *Rémuralom a Délvidéken*⁹⁵ címmel tanulmánykötet jelent meg, mely 23 szerzőt vonultat fel, akik egyben a 2003. október 24-25-én Újvidéken megrendezett nemzetközi tudományos tanácskozás résztvevői, előadói voltak. Ezen a tanácskozáson elhangzott, hogy a Bánság városaiban és számos falvában élő magyarok megtizedelésének feltárásával még adósok a délvidéki magyarság helytörténetészei. A kutatások jelenlegi állása szerint az 1944-45-ben kivégzett magyarok száma biztosan meghaladja a 20 000-et.

Weiss Rudolf történész, a szabadkai székhelyű Német Népi Szövetség elnöke szerint 70 ezerre tehető a vajdasági német áldozatok száma.⁹⁶ A vajdasági németek 1945-1948 közti megtorlásáról Pécsen (2013) a helyi Német Kör által szervezett nemzetközi konferencián számolt be. Elhangzott, hogy Josip Broz Tito jugoszláv -partizánjai hat haláltáborba kényszerítették őket, amit 1948-ig fenntartottak. Ezen kívül közel 50 ezer munkaképes férfit és nőt hurcoltak el a Szovjetunióba jóvátételi munkára.

A Muravidék magyarsága elleni II. világháború utáni megtorlásról Göncz László⁹⁷ egyik tanulmánykötetében számol be. Szerinte biztosra vehető, hogy a „magyar családok összegyűjtésével, táborba kényszerítésével a magyar hatóságok által 1942 nyarán Sárvárra

⁸⁸ MATUSKA MÁRTON: Számvetés. In: <http://www.huncor.com/delvidek4445/matuska.htm> (2014)

⁸⁹ KASA, ALEKSANDAR: *Madari u Vojvodini 1941-1946.* – (Magyarok a Vajdaságban 1941-1946.), Az Újvidéki Egyetem Történettudományi Intézetének kiadása, 1996.

⁹⁰ Lásd: Délvidék Kutató Központ honlapját: <http://www.delvidekkutato.hu/?pageid=40> (2014)

⁹¹ MOJZES ANTAL: *Halottak napja Bajmokon* címen írta meg az ott lezajlott vérengzés történetét, amelyben 112 magyar áldozatról tesz említést. (Cnesa Kiadó, Magyarkanizsa, 1994.)

⁹² FORRÓ LAJOS: *Jelöletlen tömegsírok Magyarkanizsán, Martonoson és Adorjánon*, Szeged, 1995.; bővített kiadás 2007., FORRÓ LAJOS – MOLNÁR TIBOR: *Tragikus emberi sorsok 1944-ből a partizániratok tükrében*. Szeged–Zenta, 2013.

⁹³ TELEKI JÚLIA leírta és egy füzetben megjelentette a csurogi történéseket s közölte az áldozatok nem teljes névsorát. (TELEKI JÚLIA: *Visszatekintés a múltba*, Napló kiadása, Újvidék, 1996.) A csurogi magyarok meghurcoltatása. In: *Memento 1944-45.* [Szerk.: SZABÓ JÓZSEF], Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság, Bajmok, 2010.

⁹⁴ Lásd a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság. Honlapját: <http://www.vmtt.org.rs/> (2014)

⁹⁵ *Rémuralom a Délvidéken. Tanulmányok, emlékezések, helyzetértékelések az 1944/45. évi magyarellenes atrocitásokról.* A kötetet szerkesztette: CSORBA BÉLA, MATUSKA MÁRTON, DR. RIBÁR BÉLA. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2004.

⁹⁶ Hegedűs Attila: *Szerbia szembe néz múltjával?* In: Hét Nap, 2009. 08. 12. Tárolt változat: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=7062> (2014)

⁹⁷ GÖNCZ LÁSZLÓ: *Felszabadulás vagy megszállás. A Mura mente 1941-1945.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2006. 159-165. p.

hurcolt szlovén családok ellen elkövetett „intézkedést” kívánta az új hatalom megtorolni.”⁹⁸ Mindkét hatalom által elhurcoltak listáját, a megbékélés jegyében a túlélők visszaemlékezéseivel *Miért? Zakaj?*⁹⁹ c. szlovén és magyar nyelven közös kiadványban jelentették meg, amelyhez Göncz László előszót is írt. A magyarokat érintő különböző megtorlásokat 1945. április-június hónapokban főleg az ún. OZNA (Odeljenje za zaštitu naroda – Népvédelmi osztály) állambiztonsági csapatai és a reguláris partizánegységek hajtották végre. A 17 magyarlakta településről 582 magyar nemzetiségű polgárt vittek el a Maribor környéki Hrastovec településre. Az elhurcolt családok zöme 1945. szeptember végén került haza. A hatalom által megvádolt „veszélyes” egyének, vállalatvezetők, jómódú magyarok közül az eddig felkutatott adatok szerint 37-et kivégeztek, vagyonukat elkobozták. Több személynek örökre nyoma veszett. A muravidéki megtorlásokról alapos elemző munka eddig még nem készült.

Csehszlovákiában 1945. április 5-én elfogadott kassai kormányprogram kollektív bűnösnek nyilvánította a felvidéki magyarokat, németeket, aminek következményeként elnöki rendeletekkel megfosztották őket állampolgári jogaiktól, elkobozták ingatlanaikat, több ezerüket szovjet kényszermunkára hurcolták, tízezreket a lakosságcsere keretében kitelepítettek.

A szovjet internálásokra vonatkozó korszak Bartók Csaba tényfeltáró helytörténész szerint „rosszul van kutatva.”¹⁰⁰ Szerinte a felvidéki magyar helytörténészek 60-120 ezerre becsülik a szovjet munkatáborokba került magyarok és németek számát. A rögtönítélő hadbíróságok s a Horthy-korszak állami és katonai tisztviselői, a Hlinka-gárda prominens személyiségei közül egyeseket halálra ítélték, sokan a szovjet munkatáborokba kerültek. A felvidéki magyarok „körtörténetének elnémított fejezetéről” Janics Kálmán¹⁰¹ adott vázlatos áttekintést. A kelet-szlovákiai magyarok elhurcolásának eddig a leghitelesebb történetét Dobos Ferenc¹⁰² dolgozta fel, aki felhasználta a Palásthy Rezső¹⁰³ által összegyűjtött kordokumentumokat is. A tanulmány szerzője a történeti dokumentumok, visszaemlékezések segítségével csak a magyarok internálásával foglalkozik. Számításai szerint az NKVD

⁹⁸ GÖNCZ LÁSZLÓ: *Felszabadulás vagy megszállás...* i. m.: 163.

⁹⁹ *Miért? Zakaj?* Lendvai füzetek. 16. Szerkesztőbizottság: SILVIJA KULČAR, MIRA UNGER, DR. BENCE LAJOS, GÖNCZ LÁSZLÓ. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2006. 159-165. 1998.

¹⁰⁰ BARTÓK CSABA előadása. Elhangzott a beregszászi „Emlékezés a sztálinizmus áldozataira” c.

konferencián. In: *Trianon Szemle*, 2011. január-március. 33-34. p.

¹⁰¹ JANICS KÁLMÁN: *A hontalanság évei*. Hunnia Kiadó, 1989.

¹⁰² DOBOS FERENC: *Magyarok a történelem senkiföldjén. „Malenij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ung-vidéken*. In: *Regio - Kisebbségi Szemle*, 1992/3. Tárolt változat:

<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/07.pdf> (2012)

¹⁰³ Lásd: Dobos Ferenc tanulmányának felhasznált irodalomjegyzékét... i. m.

egységek 1944 decemberében a Bodroghöz, Ung-vidék 51 magyar falvából 2500 férfit hurcoltak el „malenkij robotra.” Dobos Ferenc a magyar férfiak internálását végrehajtó „véltetően nem csupán zsidókból álló NKVD-tisztek szerepéről” szólva, kijelenti, hogy a „zsidókkal szemben elkövetett bűnökért járó kollektív büntetés elvére hivatkoztak.”¹⁰⁴ Az internáltak további sorsának feltárására nem vállalkozott.

A történelmi személyiségek, a totalitárius rezsim áldozatai közül Molnár Imre¹⁰⁵ Eszterházy János kisebbségi politikus csehszlovák és szovjet meghurcoltatásának történetét dolgozta fel. Számomra is fontos, kutatási irányt jelző munka, mivel valamennyi közösségben – a szovjet tanácsadók javaslatára – sor került hasonló, kiemelt koncepcióos perre. Legújabban Köteles László kapcsolódott be a Bodroghöz és az Ung-vidék tájegységéhez kötött „malenkij robot”-kutatásba, aki a legutóbbi pécsi Német Kör konferenciáján (2013) színvonalas előadást tartott eddigi feltárásairól. A Szovjetunóban raboskodott felvidéki magyarokról az összefoglaló monográfia megírásra vár.

A nagykaposi és környékbeli civil magyarok elhurcolásáról, rabszolgaságáról, hazatérésükről, veszteségeikről (a Bodroghöz, Ung-vidék magyar településeinek a vissza nem térők száma megközelítette a 60-70%-ot!) mint túlélő, a nagykaposi Géczi Lajos¹⁰⁶ tényekre épülő történetet írt, amely könyv alakban is megjelent.

A Kárpát-medencében a magyarok, németek internálásával kapcsolatos történetek teljes, objektív, történelmi feldolgozása, egy összefoglaló nagy monográfia megírása még mindig várat magára. Egy ilyen összefoglaló jellegű tanulmánygyűjtemény megjelenése a levéltári forrásokra épülve, alapvetően tisztázná a SZU-ban raboskodó hadifoglyok, internáltak máig vitatott létszámát, tragikus sorsát, tábori életét stb.

A kollektív büntetés alá eső magyarországi németek sorsával kapcsolatosan előrehaladott kutatás tapasztalható. Több értékelhető publikáció Zielbauer György¹⁰⁷, Erdman Gyula¹⁰⁸, Komanovics József¹⁰⁹, T. Molnár Gizella¹¹⁰, Márkus Beáta¹¹¹ és mások nevéhez fűződik.

¹⁰⁴ DOBOS FERENC: *Magyarok a történelem senkiföldjén...* i. m.

¹⁰⁵ MOLNÁR IMRE: *Eszterházy János*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 1997.

¹⁰⁶ GÉCZY LAJOS: *Civilek hadifogságban*. Madách, Bratislava, 1992.

¹⁰⁷ ZILBAUER GYÖRGY: *A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945-1955*. Pannon Műhely, Szombathely, Vép, 1990.

¹⁰⁸ ERDMAN GYULA: *Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban*. Gyulai Füzetek 4. száma, Gyula, 1990.

¹⁰⁹ KOMANOVICS JÓZSEF: *A német nemzetiségi kisebbségek és a kollektív felelősségrevonás kérdése a II. világháború után*. In: Baranyai Helytörténetírás 1987/8. 479-487. p.

¹¹⁰ MOLNÁR GIZELLA, T.: *Kollektív bűnösség? A német nemzetiség a Duna-Tisza közén a második világháború után* (SZTE Juhász Gyula Tanárképző Kar – PHD dolgozatok.) Szeged, JGYF, 2005.

¹¹¹ MÁRKUS BEÁTA: *A civil lakosság szovjet jóvátételi munkára szállítása 1944/1945-ben*. In: „Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban...” *Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot” interjúkötet*. Kiadja a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

Ezen a területen az ismereteimet – többek között – a pécsi Német Kör¹¹² szervezésében a Donyec-medencei, az Urál-hegység környéki munkatáborokban és lágerek színhelyén folytatott kutatásaim eredményeivel egészítettem ki.

A pécsi Német Körrel 2005-től közös kutatást¹¹³, közös emlékkonferenciákat¹¹⁴ szerveztünk, terepmunkát végeztünk az egykori lágerek területén, a donbászi bányavidéken¹¹⁵, expedíciót indítunk az Urál-környéki egykori munkatáborokba is, ahol sok ezer magyar, német férfi és nő halt meg az éhség, fagyhalál, pusztító betegségek okozta végelgyengülésben. Együttműködünk a Gulág-kutatók Nemzetközi Társaságával¹¹⁶ is, amely koordinálja a Malenkij Robot Emlékbizottság¹¹⁷ 2014-2015 Kárpát-medencei programsorozatát, és egybefogja a kutatói munkát. A levéltárakon kívül következetes adatgyűjtő munkát végzünk a túlélők körében, akikkel „oral history” típusú interjúkat készítünk és dolgozunk fel.

Véleményem szerint ma sem vesztek aktualitásukból a Bodnár Tibor 1989 júliusában megfogalmazott olvasói levelében feltett kérdések: „*Mi volt ezeknek az embereknek a bűne? Mi lett a sorsuk? Vajon hogyan történhetett meg mindez? Kinek az indítványára?*”¹¹⁸

Mi is történt 1944 novemberében, miért nevezem Szolvát Magyar Golgotának, miért kellett Kárpátalja elcsatolásáért sok ezer magyarnak elpusztulnia? Ezek a kérdések foglalkoztatják ma is a túlélőket, a hozzátartozókat és a leszármazottakat. Az eddigi kutatások eredményeit a tragikus események még teljesebb megvilágítása szándékával közreadva igyekszem megválaszolni ezeket a kérdéseket, reményeim szerint hozzájárulva a magyar történelem eme fehér foltjának tisztázásához.

¹¹² Lásd a honlapjukon elhelyezett kutatási anyagokat: [http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/\(2014\)](http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/(2014))

¹¹³ DR. BOGNÁR ZALÁN (szerk.): *Malenkij robot. „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini lágerekbe 1944/45–1955.* Pécs, Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, 2009.

¹¹⁴ „Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek” A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre (elnök: Matkovits Kretz Eleonóra) projektje alapján a sztálini munkatáborokba hurcolt magyarok és németek tiszteletére a beregszászi Európa Magyar Házban rendezett nemzetközi emlékkonferencia, melynek társszervezője a Szolvai Emlékbizottság volt. Lásd még: DUPKA GYÖRGY: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira* (Az 1989. novemberi emlékkonferencia előadásainak szerkesztett anyaga). In: Trianoni Szemle, III. évf. 2011/1. szám, 30–39. p.

¹¹⁵ BAKURA SÁNDOR – DUPKA GYÖRGY – KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA: *„Otthon a könny is édes” 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2009, 104. p.

¹¹⁶ Lásd a honlapjukon elhelyezett kutatási programokat, adatbázisokat: <http://gknt.hu/> (2014)

¹¹⁷ Lásd a honlapjukon elhelyezett kutatási programokat, adatbázisokat: [http://www.malenkijrobot.hu/\(2014\)](http://www.malenkijrobot.hu/(2014))

¹¹⁸ BODNÁR TIBOR olvasói levele. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1989. július 16.

II. FEJEZET

A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKKEL SZEMBEN

A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946.

1. Kárpátalja szovjetek általi elfoglalásának katonapolitikai előkészítése, végrehajtása, röplap-akciók, kommandatúrák felállítása

Terjedelmi korlátok miatt a keleti hadszíntéren zajló háború részletes eseménytörténetével nem foglalkozom, azonban fontosnak tartom megemlíteni, hogy J. V. Sztálin¹¹⁹ vezetése alatt K. J. Vorosilov¹²⁰ marsall, az Állami Védelmi Bizottság¹²¹ (ÁVB) elnökhelyettese, L. P. Berija¹²², az SZSZKSZ belügyi népbiztosa szervezésével 1944. július 30-án az ÁVB úgy döntött, Kárpátalja elfoglalása és megszállása érdekében az 1. és 2. Ukrán Front érintkezési pontján létrehozza a 4. Ukrán Frontot. Döntésük meghozatalánál számoltak Kárpátalja megszállásának katonai-politikai fontosságával és a hegyvidéki hadműveletek sajátosságaival.¹²³

A főhadiszállás augusztus 5-én I. J. Petrov¹²⁴ vezérezredest nevezte ki a front parancsnokává, F. K. Korzsenyevics altábornagyot pedig a törzskar főnökévé. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja lett a kegyetlenségéről hírhedt L. Z. Mehlisz¹²⁵ vezérezredes, a SZMERS¹²⁶ és az NKVD¹²⁷ egyik felettese is, aki hozzálátott a „kárpáti támadó hadművelet” gondos előkészítéséhez, végrehajtásához.

A hadművelet egyetlen katonapolitikai teljesítménynek, illetve eseménynek – Románia háborúból való kiugrásának¹²⁸, mások szerint átállásának – köszönhetette sikerét, a csatlakozás

¹¹⁹ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹²⁰ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹²¹ A második világháború alatt ez a bizottság gyakorolta a Népbiztosok Tanácsa helyett a legfőbb hatalmat. Elnöke Sztálin volt.

¹²² Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹²³ DOVHANICS, O. D.: *A Vörös hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért*. In: KERECSEANYIN, V. M., GVARGYIONOV, B. O. (szerk.): *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület 1*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, 69. p.

¹²⁴ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹²⁵ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹²⁶ Lásd bővebben a melléklet fogalomtárában.

¹²⁷ Lásd bővebben a melléklet fogalomtárában.

¹²⁸ 1944. augusztus 23-án I. Mihály király letartóztatta Antonescu conducator, fővezért, többek között bejelentette a román hadsereg csatlakozását a szovjet hadsereghez a náci Németország elleni küzdelemben.

következményeként ugyanis Kárpátalja a szovjet hadsereg „ölébe hullott”. Az 1. magyar hadsereg hiába szilárdította meg arcvonalát az Északkeleti-Kárpátokban, négy hét múltán a szovjetek váratlan nyomása, beözönlése alatt széthullott, 1944. október 27-én a szovjet haderő Ungvárt is elfoglalta. Ezen a napon Sztálin aláírásával ünnepi parancsot hoztak nyilvánosságra, amely egyebek mellett a „*hadi szempontból fontos hídfőállás*”¹²⁹ elfoglalását említi. Ebből az alkalomból ugyanazon a napon, este 21 órakor Moszkvában 224 ágyúból leadott 20 dízsorútűzzel üdvözltek a 4. Ukrán Front „*dicső csapatait*”.¹³⁰ Az október 29-én elfoglalt Csapot azonban nem sikerült megtartani, a város többször cserélt gazdát, a magyar és német csapatok csak november 26-án vonultak vissza, mivel a teljes bekerítés fenyegette őket. Ungvár elfoglalásánál 2 500 magyar és német katonát ejtettek foglyul. Kárpátalja elfoglalása 3 147 szovjet katona életébe került¹³¹, ebből 2 730 fő név szerint ismert, 417 fő neve ismeretlen.¹³² Kárpátalján a legvéresebb katonai csatározások fűződnek Csaphoz, többszöri bombázása és a hadműveletek alatt 86 lakos vesztette életét.¹³³

A Kárpátokban harcoló 1. Magyar Hadsereg felbomlásáról és a katonák sorsáról Burcev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front 7. főosztályának parancsnoka és Nyikityin kapitány, a 7. főosztály 3. részlegének vezető-helyettese készített összefoglaló feljegyzést¹³⁴, amelyben beszámolnak arról is, hogy Dálnoki Miklós Béla¹³⁵ hadiparancsban utasította egységeit a szovjetekkel való ellenségeskedés azonnali beszüntetésére és a németekkel való szembefordulásra.¹³⁶ Ezt a hadiparancsot 1944. október 23. – november 1. között 67 kiválasztott magyar hadifogoly (tiszt, katona) 700 példányban vette át és juttatta el a még ellenálló egységekhez.

¹²⁹ Lásd: *Шляхом Жовтня. Визволення Радянською Армією Закарпатської України і возз'єднання її з Радянською Україною*. Збірник документів. Т.6. (VIII. 1944.– I. 1946. pp.) Ужгород, 1965. 4. p.

Ebből a gyűjteményből tudjuk meg, hogy az ungvári városi hatóság Szova Péter polgármester kezdeményezésére 1944. november 5-én kiadott határozata értelmében Kárpátalján a közép-európai helyett bevezetik a moszkvai időszámítást.

¹³⁰ КУЦЕНКО, К. О. (1970): *Визволення Карпатська України Радянською Армією (вересень-жовтень 1944. р.)*. In: *Український історичний журнал*, № 6., 16. p.

¹³¹ V. M. Kerecsanyin felmérése szerint az elesett szovjet katonák földi maradványai Kárpátalján 42 katonai temetőben (közös sírban, különálló temetkezési helyen) nyugszanak. Tiszteletükre a háború óta 270 emlékművet és emléktáblát avattak fel.

¹³² KERECSEANYIN, V. M.: *Utószó*. In: KERECSEANYIN, V. M., GVARGYIONOV B. O. (szerk.): *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület 1*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, 641. p.

¹³³ Lásd a közreadott veszteséglistát: *Книга скорботи України. Закарпатська область*. Том 2. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2004. 674-679. p.

¹³⁴ A 272. sz. ügyirat (TSU/457-459.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации ЦАМО РФ.-Ф. 244.-Оп. 2980. Д. 156. Л. 268-270. A továbbiakban: ЦАМО РФ.

¹³⁵ Vitéz lófő Dálnoki Miklós Béla (1890–1948). Katonatiszt, politikus, miniszterelnök. 1943-ban vezérezredessé léptették elő, 1944. augusztus 1-jén vette át az Északkeleti-Kárpátokban állomásozó 1. Magyar Hadsereg vezetését. Neve az orosz hadijelentésekben Miklós Bélaként szerepel.

¹³⁶ Cselekedetét az a tény motiválta, hogy 1944. október 15-én Horthy Miklós kormányzó összehívta a Koronatanácsot, bejelentette a fegyverszünetet.

A másik vonalon szovjet agitprop-csoportot vetettek be, amelynek tagjai kárpátaljai származásúak voltak (Ivancso, Szarkanics katonák stb), akik még a háború elején úgynevezett antifasiszta iskolákban, kiképzésen vettek részt. Ők a feljegyzést 500 példányban nyomtatták ki és terjesztették a harcoló magyar honvédek körében. Megemlítik, hogy a vezéreztetés röplapként terjesztett hadiparancsára az elsők között egy bizonyos Kjuveti Sándor nevű kapitány vezetésével 794 tiszt és katona állt át a szovjetek oldalára, akiket kisebb csoportok követtek, többek közt bizonyos Vizgányi tiszt 200 katonatársával, Berend Miklós főhadnagya századával. A felhívásnak engedelmessé az 1. Magyar Hadsereg állományából mintegy húszezer tiszt és katona állt át a szovjet hadsereg oldalára.

A jelentéstevők kitérnek az 1. Magyar Hadsereg tragédiájára is. Mint írják, a 4. Ukrán Front előrenyomulásával és hatalmas propaganda-gépezetének bevetésével október 20. – október 30. között szétverték, felmorzsolták a németekkel együtt harcoló magyar hadsereg maradék egységeit. Adataik szerint 34 374 főt tettek harcképtelenné, ezen belül 14 390 az elesett és megsebesített, 19 984 a fogságba esett katonák száma.

D. M. Manuilszkij¹³⁷, a szovjet katonai központi adminisztráció egyik vezetője Kárpátalja bekebelezésében jelentős szerepet szánt a helyi származású személyekből toborzott, az NKVD által felügyelt, a Komintern által is támogatott partizánmozgalom ukrainai törzse által kiképzett, majd a Kárpátokban bevetett egységeknek¹³⁸ is, amelyek a főhadiszállás megbízásából főleg hírszerzéssel, agitációs tevékenységgel foglalkoztak. Az ukrán történetírás „partizán-agitátoroknak”¹³⁹ is nevezi őket, akik többségét az 1939-től a magyar–szovjet határszakaszon beindult kárpátaljai határátlépők, majd határsértésért elítélt és a szovjet GULÁG-ot is átélte, 1942. november 19-től amnesztiában részesült úgynevezett „vtikacsi” (határátlépők) köréből, főleg a szibériai Buzuluk városban válogatták és képezték ki. További partizáncsoportok¹⁴⁰ toborzásával is megbízott jelentősebb partizánegységek: Oleksza Borkanyuk ejtőernyős osztaga, Pataki Ferenc¹⁴¹ hétfős felderítő csoportja, amelynek tagjai többségükben kárpátaljai születésűek voltak.¹⁴² Uszta Gyula¹⁴³ és Ivan Priscsepa ejtőernyős

¹³⁷ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹³⁸ DOVHANICS, O. D.: *Harcba szálltak a népi bosszúállók*. In: KERECSENYIN, V. M., GVARGYIONOV B. O. (szerk.): *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület 1*. Ungvár: Kárpáti Kiadó, 1997, 42. p.

¹³⁹ Lásd: KORSZUN, OLEKSZIJ ÉS PAGIRJA, OLEKSZANDR bevezető tanulmányát az alábbi dokumentumgyűjteményhez: КОРСУН, О. М., ПАГІРЯ О. М. (szerk. és összeállít.) (2011): *Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і БУЗУЛУК до рідних Карпат. 1939–1949*. Архівні документи і матеріали. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво Карпати, 42. p.

¹⁴⁰ ХРАНЧАК, И. М.: *3 історії партизанського руху на Закарпатті в 1943–1944 рр.* In: *Збірник науковий записки УЖДУ*, m. 36, 130. p.

¹⁴¹ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹⁴² DOVHANICS, O., LUSZTIG K., SZPIVAK, B.: *Egy legenda nyomában*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1972, 57-59. p.

csoportja 1944 augusztusában szállt le a magyarlakta Beregújfalú térségében, I. Kapitán és J. Vanyagin hírszerző csoportja Salánk, illetve a huszti járási Berezna közelében, V. Ruszin, V. Bujanov, V. Homenko osztaga pedig O. Tkanko nagybereznai körzetének bázisán. Ezek közül a legtöbb magyar a derceni Uszta Gyula vezette Rákóczi Ferenc osztagban volt, amely 1944. szeptember 6-án 94, október végén 250 főből állt.¹⁴⁴

A legújabb kutatások szerint ezek a partizánosztatok harci cselekményekben nem, illetve nagyon ritkán vettek részt. Olekszij Korszun¹⁴⁵ történész szerint a partizánok igazi küldetésének feltárását, elemzését ma is elhallgatják, különösen azt, hogy valójában alaposan kiképzett NKVD-ügynökök voltak, akik beszivárogtak az akkori Magyarország területére, ahol információk gyűjtése, azok továbbítása, rémhírek terjesztése volt a feladatuk. Előkészítették Kárpátalja Vörös Hadsereg általi megszállását, a lakosság körében propagandamunkát fejtettek ki Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatlóása érdekében. Mindazok, akik ezt a politikát felvállalták, felkerültek a káderjelöltek titkos névsorába. Ezen kívül szovjetellenesnek minősített közéleti célszemélyek százairól készítettek feketelistákat. A szovjet haderő bevonulása után az NKVD- és a SZMERS-különítmények a partizánok által összeállított név- és lakcímek alapján, az ő közreműködésükkel tartóztatták le a magyar társadalmi és egyházi vezetőket, a ruszin és magyar önkormányzati, parlamenti képviselőket, az ukrán nemzeti irányvonal képviselőit. Később ezek a partizánok a kárpátaljai vallásos embereket félelemben tartó szovjet milícia alapító tagjai lettek. A kárpátaljai magyar és német túlélőktől tudom, hogy 1944 novemberében az egyesített partizánalakulat képviselői önbíráskodás folytán több településen magyar közhivatalnokokat gyilkoltak meg¹⁴⁶, az NKVD és a SZMERS egységei oldalán részt vettek a falvakban és városokban végrehajtott tisztogatási akciókban. A partizánok hírszerzői múltját ma is mítikus homály burkolja, mert jelentéseiket a még élő közvetlen hozzátartozók kérésére a volt szovjet levéltárakban határozatlan időre titkosították.

A 4. Ukrán Front előrenyomulásához hozzájárult az 1. Csehszlovák Hadtest is, amelynek soraiban ezrével harcoltak azok a kárpátaljai fiatalok, akik 1938–1941 között a szovjet propaganda hatására átszöktek a Szovjetunóba, ahol az NKVD magyar és német kémeknek nyilvánította és büntető lágerbe zárta őket. Közülük toboroztak csehszlovák katonákat.

¹⁴³ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹⁴⁴ Lásd: *Шляхом Жовтня*, i. m.: 379. p.

¹⁴⁵ Olekszij Korszun hadtörténész előadást tartott a 2011. november 18-án Beregszászban az *Ez volt a végállomás* címmel rendezett konferencián.

¹⁴⁶ DUPKA GYÖRGY (szerk. és összeállít.): „Sötét napok jöttek...” *Koncepciók perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944-1955*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 114. p. Az itt közölt adatok szerint 1944 novemberében Sófalván (Danilove) a hetvenéves id. Apáczy Károlyt, a Sándorfalvi Sósút felügyelőjét, valamint fiait, ifj. Apáczy Károlyt (a falu jegyzőjét) és Apáczy Dezsőt helyben meggyilkolták.

Hadtestük többek között a Duklai-hágó környéki hadműveletben vett részt, a harcba induló 17 000 főből 7200 fő kárpátaljai volt¹⁴⁷, közülük az 1944. szeptember 9-től október 28-ig tartó hegyvidéki hadműveletben 800 fő esett el. A Duklai-hágó elfoglalásáért folyó harcban történészek szerint még drágább árat fizettek, hiszen a kiképzetlen, hegyvidéki harcra alkalmatlan kárpátaljaiak ezrével estek el itt is. Nem harcászati-szakmai elvek, hanem hibás ideológiai-politikai megfontolások alapján áldoztak fel ágyútölteléknek sok száz embert. Az 1. Csehszlovák Hadtest harci útja Morvaföldön ért véget. A több mint 7 000 kárpátaljai katona abban a reményben kockáztatta életét a csehszlovák harctéren, hogy Kárpátalja a felszabadított Csehszlovákia kötelékében marad. Tévedtek.

Mint említettük, a Kárpátalja területére lépő 4. Ukrán Front parancsnoksága a harcoló egységek bevetésén kívül hatásos propaganda-eszközkhöz is folyamodott: röplapokkal, különböző felhívásokkal lepték el az ellenszegülő magyar és német katonai állásokat, a ruszin és magyar településeket. A haderő parancsnoksága már 1944 októberének első napjaiban felhívással fordult a helyi lakosokhoz, hogy rejtsek el, segítsék azokat a magyar katonákat, akik nem hajlandók a Vörös Hadsereg ellen harcolni.¹⁴⁸ 1944 kora őszén repülőgépekről – a bombázások után – röplapokat is leszórtak: „*Urak, papok szaladjatok, Ti, parasztok, maradjatok!*” Ezt az esetet 1988 őszén Nagy Jenő túlélőtől hallottam, amikor megismerkedtem vele és őszintén beszámolt a kárpátaljai magyar férfiak 1944 őszén elrendelt deportálásáról.

A 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja az elfoglalt városokban, nagyobb településeken 1944. október 28-tól a katonai közigazgatás helyi megszilárdítása érdekében városparancsnokságokat állított fel. A kinevezett tiszteket Korzsenyevics altábornagy és törzsparancsnok írásos instrukcióval látta el arra vonatkozólag, hogyan szervezzék meg tevékenységüket és kapcsolatukat a lakossággal, az ellenséges elemek felkutatását, valamint együttműködésüket a csehszlovák katonai adminisztrációval.¹⁴⁹

2. Rendelet a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról

Az eddig felkutatott levéltári anyagok ismerete egyértelművé teszi, hogy a Vörös Hadsereg által elfoglalt Kárpátalja szovjetizálásának, a magyarok és németek elhurcolásának projektje moszkvai, Sztálin által jóváhagyott forgatókönyv szerint az NKVD főrendezésében és a 4.

¹⁴⁷ MOSZKALENKO, K. SZ.: *A délnyugati irányban*. Kijev., 1984, 456-457. p.

¹⁴⁸ Lásd: *Шляхом Жовтня*, 4. p.

¹⁴⁹ 238. sz. ügyirat (TSU/421-422.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации. ЦАМО РФ, Ф. 244. Оп. 2980. Д. 156. Л., стр. 207-208.

Ukrán Front cselekvő oltalma alatt valósult meg. Fény derült arra is, kinek milyen szereposztás jutott.

A civil kulcsszereplők között találjuk a kárpátaljai illetőségű Ivan Turjanica¹⁵⁰ kommunista vezért, akinek azt a feladatot szánta Berija, hogy a Csehszlovákia részeként jegyzett Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásának programját pártvonalon, bolsevik-statiszták bevonásával vezényelje le, abból kiindulva, hogy Benes Kárpátalját Sztálinnak ígérte. A moszkvai levéltári dokumentumok alapján Zseliczky Béla történész derítette ki, hogy Turjanica „1944 őszén a csehszlovák hadsereg politikai biztosaként és a František Nemec vezette csehszlovák kormánydelegáció tagjaként érkezett meg Kárpátaljára Moszkvából. A csehszlovák delegációnak, melynek kötelékébe tartozott, nyilván nem volt tudomása Turjanica megbízásáról, küldetéséről. Mindazt, ami később Kárpátalján végbement, a Nemec-féle delegációnak végül is úgy kellett elfogadnia mint spontán népi-nemzeti mozgalmat. Megerősíti azt a korábbi feltevésemet, hogy táskájában volt a szovjet hatalom megszervezésének kész forgatókönyve.”¹⁵¹ Ehhez az állításomhoz azt a megjegyzést fűzi Zselicky: „A moszkvai levéltári dokumentumok ismeretében ezt a találó megfogalmazást teljesen helytállónak kell tekinteni.”¹⁵²

A „benesi ígéret” realizálása érdekében egy sor politikai színjátékot kellett lebonyolítani: a kárpátaljai kommunista párt vezető szerepének megszilárdítását, a Kárpátalja elcsatolását elősegítő népbizottságok létrehozását, az etnikai tisztogatások elősegítését, a népbizottságok első kongresszusának megszervezését, Kárpátontúli Ukrajna kikiáltását, a Néptanács megválasztását, az Ukrajnával történő egyesülés hitelességét igazolni kívánó Manifesztum elfogadását, aláírási kampányok szervezését, a nép és a Szovjetunió „ellenségeivel” való leszámolást, a csehszlovák kormány megbízotti hivatal kárpátaljai tevékenységének akadályozását, kizorítását, a Kárpátalja sorsáról folyó szovjet–csehszlovák tárgyalások elősegítését, a szovjetizálás programjának megvalósítását stb. Az operatív tennivalók beindítása érdekében Ivan Turjanica, a Moszkvához hű kárpátaljai kommunisták vezére az I. Csehszlovák Hadtest politikai tisztjeként és a szovjet titkosszolgálat kiképzett ügynökeként 1944. október 28-án találkozott Petrov hadseregtábornokkal, a 4. Ukrán Front parancsnokával, Hruscsov¹⁵³ ukrajnai pártvezérrel, Mehliusz vezérezredessel, a 4. Ukrán Front

¹⁵⁰ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹⁵¹ BOTLIK JÓZSEF-DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon...*, i.m. 58.p.

¹⁵² ZSELICZKY BÉLA: i.m. 97. p. Lásd még: Turjanica speciális megbízatását igazoló moszkvai levéltári dokumentum forráshelye: RCHIDNI f. 17. op.128. jed. hr. 764. 190. l.

¹⁵³ 413. sz. (TSU./ 695-698.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА*. In: *Вопросы истории*. Москва, 1991, № 7-8., стр. 75, 88-89.

Katonai Tanácsának tagjával. Az utóbbi két kulcsszerepet játszó személy kíséretében még aznap Munkácsra érkezett, hogy Kárpátalja sorsáról döntsenek.¹⁵⁴

A pártaktíva itt lezajlott ülésén az elvárásoknak megfelelően különböző döntéseket hoztak, többek között indítványozták a „*hadtápterületnek számító Kárpátalja teljes megtisztítását*”. Ezt a dokumentumot, amelyben „*a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálásáról*”¹⁵⁵ volt szó, Turjanica 1944. november 11-én írta alá. Az általa jegyzett rendelet javaslatai alapján Fagyjev¹⁵⁶ vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka és Levitin ezredes, a törzsparancsnok helyettese elkészítette a végrehajtás koncepcióját, majd katonai forgatókönyvét. A továbbiakban Berija és Sztálin tudtával kulcsszerepet játszottak a polgári lakosság internálásának előkészítésében és lebonyolításában.

Fagyjev személyesen terjesztette a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa elé azt a felvetését¹⁵⁷, hogy a magyar- és németlakta települések férfilakosságát, mint az ellenség képviselőit, internálni kell, mert megakadályozhatják a szovjet rendszer bevezetését Kárpátalján. Fagyjev és Levitin elképzelése az volt, hogy 1944. november 14-től 17-ig végrehajtják a 15–50 év közötti magyar és német férfiak katonai regisztrációját. (Nem tévedés, kezdetben ugyanis az 1927–1929-es születésű, leventekorú fiatalokat is nyilvántartásba vették – D. Gy.) A második hivatalos regisztrációt 1944. november 18-ra tervezték, ekkor már a 18–50 év közötti magyar és német katonák, tisztek, közhivatalnokok, csendőrök, rendőrök és katonaköteles korú férfiak letartóztatásával és katonai őrizet alatt a legközelebbi hadifogoly-gyűjtőhelyre kísérésével.

A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 12-i ülésén operatív végrehajtásra jóváhagytak a 0036-os sz., szigorúan titkos rendeletet, amelynek aláírója Petrov hadseregtábornok volt, valamint a front katonai tanácsának tagjai: Mehlsz vezérezredes, Novikov vezérőrnagy és Kariofilli tüzérségi altábornagy. A kilenc pontból álló dokumentum a legfelső katonai hadvezetés által jóváhagyott „*kollektív bűnösség és büntetés elvének*” kárpátaljai alkalmazását írta elő: „*Számtalan településen katonaköteles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket csakúgy, mint az ellenség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni!*”¹⁵⁸

¹⁵⁴ 364. sz. ügyirat (TSU/593. 599.) Munkács népbizottsága elnökének beszámolója. Eredeti forráshelye: Державний Архів Закарпатської Облaсті, ДАЗО, -Ф. Р. 14., Оп. 1. од. зб. 343. арк., 29-37. р.

¹⁵⁵ DUPKA GYÖRGY – KORSZUN OLEKSZIJ (1997): i.m.. 11. p.

¹⁵⁶ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹⁵⁷ ДОВГАНІЧ, О.Д., КОРСУН, О. М. (szerk. és összeállít.) (2009). *Карпатська Україна: Документи і матеріали*, том I. Ужгород: БАТ, Видавництво Закарпаття, 353-355. р.

¹⁵⁸ A 0036. sz. rendelet teljes szövegét lásd a mellékletben. Egyik részlete először az *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946)* című kötetben 1993-ban jelent meg, a 7. oldalon. A rendelet 1-5. pontjának magyar fordítását lásd: A „malenykij robot”

A rendelet pontosította a végrehajtás időpontjait és a behívandók korhatárát, felhívta a katonai akció vezetőinek figyelmét: 1944. november 14-től november 16-ig a városok és nagyobb települések katonai parancsnokai nemzetiségüktől függetlenül vegyék nyilvántartásba azokat a katonákat és tiszteket is, akik a német és a magyar hadseregben szolgáltak, és ami a legfontosabb, vegyék nyilvántartásba mindazon 18–50 év közötti német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket (azaz polgári személyeket, akik semmilyen hadseregben nem szolgáltak), akik a felszabadított Kárpát-Ukrajna területén élnek, továbbá a magyar rendőrség és csendőrség valamennyi tisztviselőjét és alkalmazottját. A katonai parancsnokoknak javasolták, hogy a nyilvántartásba vétel során mindenkit tájékoztassanak, november 18-án kötelesek másodszor is jelentkezni, hogy ezt követően az egész kontingenst, köztük a hadköteleseket menetoszlopokban a hadifoglyok számára létesített gyűjtőlágerekbe kísérik.

A rendelet külön kitért a magyar csendőrség és rendőrség tisztviselőire és alkalmazottaira, akiket a nyilvántartásba vétel után november 18-19. között át kell adni a „SZMERS egységeinek és a hadtápterületet fedező határőr alakulatok felderítő szerveinek.” Itt megjegyzendő: a túlélőktől tudjuk, a rögtönítélő hadbíróság a letartóztatottak nagy részét halálra ítélte és kivégeztette.

A rendelet 4. pontja előírta, hogy a letartóztatottak részére 1944. november 17-ig hadifogoly-átvevőhelyeket kell létrehozni Perecsenyben és Huszt környékén. Az 5. pont felszólította Fagyjev vezérőrnagyot, hogy az általa felügyelt NKVD-csapatok erőteljesebb munkát fejtsenek ki a fentebb felsorolt személyek felkutatása és letartóztatása céljából. A 6. pont felszólította Kacnelszon vezérőrnagy hadtápfőnököt, hogy az akciót regionálisan irányító katonai kommandánsoknak engedélyezze a front toborzóhelyein parkoló Willis gépkocsik használatát. A 7. pont engedélyezte a települési kommandánsok helyőrségeinek felhasználását a letartóztatottak védőkíséretének megerősítésére. A 8. pont utasította a hadtápfőnököt, hogy 1944. november 18-tól szervezzen elegendő számú étkeztető-állomást az Ungvár–Szambor és Szolyva–Szambor menetvonalon. A 9. pont újra Fagyjev vezérőrnagyot szólította fel, hogy a rendelet végrehajtása céljából 1944. november 12-én 15.00 órára hívja össze értekezletre a katonai kommandánsokat és helyetteseiket.

dokumentumokban (1997) 72. old. Teljes szövegét lásd: „Otthon a könny is édes” 1944-1955. kényeszmunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében... (2009), 14-16.p., Továbbá lásd: 219. sz. (KU/353-355.) és a 245. sz. ügyiratot (TSU/427-429.), eredeti forráshelyek: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. -Л. 35-37., Lásd még: A 10. sz. ügyirat (ЗУН/38-39.), ЦГАСА -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. -Л. 55-56., Копія. Машинопис. A továbbiakban: ЦГАСА.

Ezen az értekezleten Fagyeyev ismertette a katonai parancsnokokkal és helyetteseikkel a küszöbön álló akció lényegét és a katonai parancsnoknak a front katonai tanácsával egyeztetett parancsát, amit 1944. november 13-án kellett kihirdetni Kárpátalja valamennyi városában és községében. A kiadott 0036. sz. rendelethez mellékeltek a „városparancsnokság 2. számú parancsát”, szintén 1944. november 13-i keltezéssel.

Mint láthatjuk, az akciót gyorsan, körültekintően készítették elő. A parancsot magyar nyelvre is lefordították és az ungvári Miravcsik-féle nyomdában több száz példányban kinyomtatták. A magyar nyelvű plakát szövege így hangzott:

1. Folyó évi november 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságon mindazok a katonák és tisztek, akik magyar és német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpátalja területén maradtak.

Jelentkezni tartoznak a német és magyar nemzetiségű hadköteles¹⁵⁹ egyének is 18 évtől 50 éves¹⁶⁰ korig.

2. Ezen határidőn belül kötelesek ugyancsak jelentkezni mindazok, akik a magyar megszállás alatt Kárpátalján a rendőrség vagy csendőrség szolgálatában álltak.

3. Jelentkezni csak a városparancsnokságon lehet naponként reggel 9-től este 7-ig. A jelentkezés utolsó napja 1944. évi november hó 16-ika.

4. Mindazok, akik a jelentkezésnek nem tesznek eleget, le lesznek tartóztatva és a haditörvényszék elé kerülnek. Városparancsnok.¹⁶¹

1944. november 13-át követően a „városparancsnokság 2. számú parancsát” a magyar- és németlakta településeken is kifüggesztették. A helyhatósági vezetők a városparancsnokokkal közreműködve agyalták ki a „háromnapos munkára”, illetve hidak, utak javítására mozgósító mesét, amit kidoboltattak a kisbírókkal is, azzal a kiegészítéssel, hogy az érintettek „három napra elegendő élelmet vigyenek magukkal.”

Ilyen rövid idő – gyakorlatilag egy nap – alatt nehéz volt mindezt megvalósítani. Az akció tervét valószínűleg már előre pontosan kidolgozták. Később kiderült, az akció szervezését kapkodás, túlméretezettség, csalások jellemezték, valamint a rossz élelmezés következményei, amelyek már az első napokban sok kárpátaljai számára végzetesnek bizonyultak. A „letartóztatandó” személyek túlnyomó többsége – akik már november 16-án

¹⁵⁹ Civil személyek.

¹⁶⁰ Túlélők közlése szerint valójában 16–60 éves civileket is elhurcoltak a szolvyai gyűjtőtáborba.

¹⁶¹ Teljes szövegét lásd a mellékletben. Forrás: Dupka György személyes archívuma. Plakát. Másolat. A városparancsnokság 2. számú parancsát először 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencián ismertették a túlélők. Megjelent: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól(1944-1946)* (1993) című már idézett könyvben, 8. p. Lásd még: A 11. sz. ügyszer (3YH/57-58.).

benyújtották igazoló okmányaikat – november 18-án csak azért ment el ismét a jelentkezési helyre, hogy visszavegye azokat. Arra már nem volt lehetőségük, hogy hazamenjenek személyes holmijaikért, élelemért, s hogy elbúcsúzzanak hozzátartozóiktól. Miután ellenőrizték adataikat, már csak konvoj-kísérettel vonulhattak ki az udvarra vagy az utcára – lényegében lágerviszonyokba csöppentek. A körülzárt udvaron és az utcán tovább folytatódott a begyűjtöttek megtevesztése, a katonai hatóságok emberei ugyanis azzal hitegették őket, hogy „*ideiglenes, háromnapos munkáról*” van szó, élelmezésüket útközben fogják megszervezni. Néhány tekintélyt élvező magyar agitátor, köztük Uszta Gyula partizánvezér és Illés Béla író biztatta az embereket. Egyes településeken ünnepélyes külsőségek között, dobszóval, papok és hatósági személyek áldásával búcsúztatták a „*háromnapos munkára*” indulókat. Valóban nehezen volt elképzelhető, hogy az egész csak káprázatos színjáték, amely a statiszták többsége számára a halálba vezető utat jelenti.

3. Az akcióban közreműködő egységek felkészítése

A magyarok és németek begyűjtésére vonatkozó részletes utasításoknak szintén a nyomára bukkantunk. Portnyagin őrnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD-csapatok egyik osztályának vezetője „*szigorúan titkosított*” parancsot¹⁶² (0047. sz., 1944. XI. 15.) fogalmazott meg a 0036. sz. rendelet végrehajtását végző NKVD-alakulatoknak, amelyben megparancsolta:

1. Jermilov kapitánynak, a 2. sz. SZPV (szolyvai hadifogoly-gyűjtőtábor) vezetőjének, hogy 1944. november 17-i határidővel Huszton átvevőhelyet szervezzon.

Dohin elvtársnak, a 3. sz. SZPV (sninai hadifogoly-gyűjtőtábor) vezetőjének, hogy a Sztavnétól 4 km-re lévő Zsornaván ugyanilyen határidővel átvevőhelyet szervezzon.

2. Jermilov kapitány és Dohin elvtárs a megnevezett átvevőhelyekre külön-külön 15 főből álló egységet jelöljön ki, köztük egy-egy parancsnokot, egészségügyi munkást, raktárost, kapuőrt.

Ezen kívül a 66. sz. PPV (hadifogoly-átvevőhely Čerhov körzetében), a 3. sz. SZPV részére egy kapuőrt, egy egészségügyi munkást, a 97. sz. PPV (hadifogoly-átvevőhely Szlovákia egyik településén) és a 2. sz. SZPV részére egy kapuőrt és egy ügyeletes parancsnokot jelöljenek ki.

¹⁶² A Portnyagin őrnagy által jegyzett parancsot lásd: 250. sz. ügyirat (TSU/433-435.), eredeti forráshelye: Центр хранения историко-документальных коллекций ЦХИДК. -Ф. 425 п. -Оп. 1. -ед. хр. 3. -Л. 80. a továbbiakban: ЦХИДК.

3. A 66. sz. PPV és a 97. sz. PPV parancsnokai biztosítsák az NKVD-egységek által begyűjtött hadifogoly-kontingensek átvételét, őrzését.

4. A 4. Ukrán Front hadtápterületét őrző NKVD-egységek biztosítsák a hadifogoly-kontingensek következő táborokba történő átirányítását:

- a zsornavai átvevőhelyről Turkára, a 3. sz. SZPV táborba;
- a huszti, a 97. sz., a 66. sz. átvevőhelyről Szolyvára, a 2. sz. SZPV táborba.

5. A szolyvai 2. sz. SZPV táborban, a 97. sz. és 66. sz. átvevőhelyeken lévő hadifoglyok további szakaszolt szállításának idejére fejenként számítva kétnapi élelmet kell biztosítani.

6. Jermilov kapitány, a 2. sz. SZPV tábor vezetője 1944. november 17-ig a huszti átvevőhelynek 15 000, Dohin elvtárs, a 3. sz. SZPV vezetője a zsornavai átvevőhelynek 10 000 napi élelmet irányítson át.

7. Az átvevő- és gyűjtőtáborokba irányított hadifoglyok fogadásával és továbbindításával kapcsolatos szervezőmunka megsegítésére a 2. sz. SZPV táborba Szavcsuk főhadnagyot, a 3. sz. SZPV táborba Amplejev őrnagyot küldik ki.

8. Amplejev őrnagy, Dohin kapitány, Szavcsuk főhadnagy és Jermilov kapitány 1944. november 17. 12.00 óráig tegyen jelentést az elvégzett munkáról.

Találtam a 0036. sz. rendelet alapján letartóztatott személyek őrző-védő, felderítő szolgálata megszervezésével kapcsolatos dokumentumot is. Ezt a parancsot (Szigorúan titkos, 0075. sz., 17. XI. 44., Működő Hadsereg) Avramcsuk alezredes, a 88. Kárpáti Határőrezred parancsnoka és Hizsnyak kapitány, az ezredtörzs vezetője adta ki. Az utasítás preambuluma leszögezte: a magyar és német nemzetiségű egyéneket (civilbe átváltozott tisztek, katonák, rendőrök, csendőrök, valamint katonakötelesek), azért kell letartóztatni, mert „*az ezred területén magyar, német bandita- és diverziós csoportok aktívizálódásának lehetőségével kell számolni*”. A parancs a következőket írta elő:

1. 1944. november 17. 20.00. óra – november 20. között meg kell erősíteni a törzsparancsnokság, a szakszolgálatok, a hadianyag-raktárak, az üzemanyag- és élelmiszer-raktárak őrhelyeit.

2. A magyar és német nemzetiségű egyének az 1944. november 18-ra kitűzött határidőig a városparancsnokságokon második kötelező regisztrációra kell hogy jelentkezzenek, ezeket a személyeket Munkácsról, Bátyúból, Beregszászból, Nagyberegről, Tiszaújlakról hadifogolylágerrekbe kell irányítani, először a sztrabicsói (mezőterebesi) PPV táborba, a drahovai (kövesligeti) és a nagyszőlősi foglyokat a huszti PPV hadifogoly-átvevőhelyre, majd mindkét helységről a szolyvai 2. sz. SZPV táborba.

Azokat, akik nem jelentkeztek a második regisztrációra, 1944. november 19-től fel kell kutatni, le kell tartóztatni és a legközelebbi városparancsnokságra, illetve hadifogolyátvevőhelyre kísérni.

3. Az újlaki, beregi, nagyszőlősi, drahovai helyi parancsnokságokon letartóztatottakat Lebegyev őrnagy, az 1. sz. század parancsnoka fegyveres kísérettel a huszti hadifogolyátvevőhelyre toloncolja és szervezze meg tábori őrzésüket, továbbá:

- a fentebb felsorolt településeken a felderítő-elfogó csoportokhoz tartozóan 10-15 főből álló konvojt jelöljön ki;

- 1944. november 17-ig Huszton, Nagyszőlősen és Újlakon teljes állományú helyőrséget állítson fel;

- Beregszász–Huszt és Huszt–Szolyva között biztosítsa a kommunikáció őrzését;

- helyezzen készenléti tartalékba egy helyőrséget.

4. Tyurjakov őrnagy, a 2. sz. század parancsnoka jelöljön ki 10-15 fős konvojt a Bátyú–Sztrabicsó útvonalra, november 17-vel bezárólag biztosítson helyőrséget a sztrabicsói 97. sz. PPV tábor részére, erősítse meg az Agovo (Tiszaágtelek), Kisdobrony és Nagydobrony térségében állomásozó három helyőrség háttérvédelmét.

5. Sackij őrnagy, a 3. sz. század parancsnoka megszervezi a munkácsi 97. sz. PPV tábor őrкíséretét, felelősséggel tartozik a városban kijelölt regisztrációs hely (Rákóczi-kastély) helyőrségének felállításáért. Ezen kívül a Munkács–Sztrabicsó útvonalon, Danykovci–Pupka Helmec térségében két 10-15 fős konvojt biztosít, megerősíti az ott állomásozó két helyőrség háttérvédelmét, Szolyva–Munkács és Munkács–Sztrabicsó között biztosítja a kommunikáció őrzését.

6. Konovalov őrnagy, a manőverező csoport parancsnoka megszervezi a Beregszászból Sztrabicsóra induló menet őrzését, ezen a vonalon három 10-15 fős konvojt állít fel, egy szakaszával rendfenntartást biztosít a beregszászi regisztrációs helyen.

7. November 17. 20.00 órától november 18. 7.00 óráig a polgári lakosság részére kijárási tilalmat vezet be, senki nem hagyhatja el a települést, lakhelyét.

8. A második regisztrációt végző helyi parancsnokságokon, illetve gyűjtőhelyeken, ahonnan gyalogmenetben hadifogolytáborokba indítják a szakaszokat, a hozzátartozók, nők és családtagok jelenléte tilos.

9. A magyarok, németek részére meghirdetett mobilizációra jelentkező, a német és magyar hadseregben szolgált ukrán (ruszin), orosz, cseh, szlovák nemzetiségű katonákat, katonaköteleseket nem kell lágerbe küldeni, a településeken és az úton nem kell őket letartóztatni.

10. A parancsba foglaltakat elsősorban a tiszti állomány, majd 1944. november 18-20. között a szakaszvezetők és katonák körében ismertessék.

11. Boldin kapitány, aki egyben a hadtápért felelős, minden századparancsnok rendelkezésére biztosítson egy ZISZ típusú, üzemanyaggal ellátott járművet, hogy a tartalékegységeket célba tudják juttatni.

12. A századparancsnokok a jelen parancs tartalmát ismertessék a saját területükön működő város- és helyi parancsnokság vezetőivel.

13. A jelen parancs kézhezvételének visszajelzése, jelentés annak végrehajtásáról naponta, esti 18 óráig kötelező.

Ezzel a paranccsal indult be az NKVD és a SZMERS gyilkos, népirtó gépezete: a lakosság megszürését, izolálását, a begyűjtést, letartóztatást, internálást, elhurcolást szigorúan hajtották végre.

A 0036. sz. rendelet végrehajtói szigorú regisztrációra kényszerítettek minden olyan férfit, aki családi körében tartózkodott. A szovjet városparancsnokságokkal párhuzamosan működő, a látottakat értékelő 1. Csehszlovák Hadtest toborzó tisztjei nevében 1944. november 17-i keltezéssel Antonín Hasal-Nižborský brigádtábornok „*tiltakozó levelet*”¹⁶³ írt Mehlsz vezérezredesnek azzal kapcsolatban, hogy olyan szláv származásúakat is nyilvántartásba vesznek és elhurcolnak, akik magyar katonák voltak ugyan, de korábban a csehszlovák hadseregben is szolgáltak. Arra kérte Mehlsz vezérezredes, hogy ezeket a személyeket irányítsák át a csehszlovák hadseregbe, illetve bocsássák a cseh katonai sorozóbizottságok rendelkezésére.

Az otthonmaradottak körében magyar származású, a Szovjetunióban pártiskolát, hírszerzői tanfolyamot végzett komiszárok, kommunista agitátorok jelentek meg, akik a szovjet társadalmat ismertető propagandamunkát fejtettek ki. Ezt a propagandát egyébként a magyar származású Oldner Vladimír szovjet hírszerző tiszt, haditudósító, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsához tartozó magyar operatív csoport vezetőjének javaslatára végezték, aki Mehlsz vezérezredes számára részletesen elemezte a kárpátaljai magyarság politikai közérzetét. Egyik jelentésében¹⁶⁴ azt is javasolta, hogy a településeket meg kell tisztítani a szovjetellenes rémhíreket terjesztő fasiszta agitátoroktól, a bujkáló magyar fasisztáktól, s hogy célirányosabb felvilágosító munkát kell kifejteni az egyszerű magyar lakosok körében. Engedélyt kért

¹⁶³ 253. sz. ügyirat (TSU/433-438.) Lásd: *Карпатський Край*, Ужгород, 1992, №38., 12. p.

¹⁶⁴ 220. sz. ügyirat (KU. I./355-357), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Социально-Политической Истории РГАСПИ, -Ф. 495. -Оп. 147. – Л. 1-7. A továbbiakban: РГАСПИ.

Mehlisztől arra, hogy szabadon terjeszthessék a magyar nyelvű *Magyar Újság*¹⁶⁵, illetve a helyi magyar lakosság részére külön lenyomatokat készíttessen. Megjegyzendő: 1944. szeptember 5-én A. Scserbakov vezérezredes, a Vörös Hadsereg politikai ügyviteli főigazgatóságának parancsa alapján a 4. Ukrán Front politikai osztálya keretében két újság kiadását határozták el. Az egyik *Magyar Újság* címmel, havonta 13 alkalommal, 4 oldalon, 12 000 példányban jelent meg; az ugyancsak Kárpátontúli Ukrajna lakossága részére szánt, *Karpatszkij Visznik* ukrán nyelvű propaganda-lap volt, szintén havonta 13 alkalommal, 4 oldalon, 4 000 példányban jelent meg, kiadását Mehli sz vezérezredes ellenőrizte.¹⁶⁶

Ezekben a napokban az Ungvári Városi Népbizottság rendeletben (1944. november 15.) tiltotta be a magyar „fasiszta” pártok, különböző civilszervezetek működését, sajtóorgánumaik kiadását, elkobozták nyomdáikat. A pártok, szervezetek vezetőinek három napon belül le kellett adniuk a városházán tagsági igazolványukat és egyéb dokumentumaikat. A rendelet megszegőinek kilátásba helyezték a Vörös Hadsereg hadbíró sága általi felelősségre vonását. Ebben az időben Ungvár polgármestere a ruszofil Szova Péter volt.

4. NKVD-műveleti feladatok, jelentések az internálás végrehajtásáról

A moszkvai Orosz Állami Hadtörténeti Levéltárból nemrég több titkosított, a 0036. sz. rendelet végrehajtásával kapcsolatos NKVD-jelentés került elő. A műveleti feladatokat személyesen L. Mehli sz vezérezredes irányította, aki naprakész beszámoló jelentéseket kapott Fagy ejev vezérőrnagytól, a végrehajtást koordináló, a hadtápterületeket fedező NKVD-csapatok parancsnokától.

Az első, birtokunkban lévő jelentést (a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa által 1944. november 13-án elfogadott 0036. sz. rendelet végrehajtásáról) Fagy ejev vezérőrnagy 1944. november 21-én készítette el Mehli sz vezérezredes részére négy gépelt oldalon, szigorúan titkos jelzéssel, egy példányban. (Iktatószáma: 10/00525, 21. 11. 44.) Az 1944. november 18–20. közötti időszak történéseiről és a kialakult helyzetről informálja felettesét. Részletezett számadatokkal igazolja a rendelet szerint beütemezett regisztrálás eredményét, a célszemélyek letartóztatását, katonai rang és nemzetiség szerinti csoportosítását. Ebben az

¹⁶⁵ A *Magyar Újság* 1944. szeptember 26-tól jelent meg a 4. Ukrán Front Politikai Osztályának kiadásában. Első számát még Lvovban (Lemberg) nyomták. Október 26-tól Munkácson szerkesztették. 1945. január 3-tól már Debrecenben adták ki. A lap főszerkesztője mindvégig Illés Béla író, a szovjet hadsereg őrnagya, szerkesztője Kassai Géza volt. A lapkészítésben részt vett Oldner Vladimír is, a fentebb említett jelentés szerzője. Bővebben lásd: BÉNYEI MIKLÓS: *A felszabadult Debrecen sajtója (1944. október–1945. április), I. rész.* In: hbml.archivportal.hu/data/files/144701208.pdf. (2012)

¹⁶⁶ Az 1944. november 21-i keltezésű Fagy ejev-jelentés eredeti forrása helye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, Ф. 32885. -Оп. 1 -Д. 243. – Л. 35-37. A továbbiakban: РГВА.

akcióban 16 általa felügyelt városparancsnokság vett részt: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyberég, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bátyú, Drahovo, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Nagyberezna, Kisberezna. Kimutatást készített az elkülönített szlávokról (ukrán, ruszin, szlovák, cseh), összesítő adatokat közölt a letartóztatottakról, akiket fegyveres kísérettel hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottak. Ugyancsak kimutatást készített azokról a személyekről, akik a kitűzött időpontban (november 18-án) nem jelentek meg a második regisztráción. Végül beszámolt arról, hány bujkáló személyt sikerült elfogni és lágerbe kíséni. A jelentésben olvasható táblázatok számadatai megdöbbentő bizonyítékként igazolják, mennyire körültekintően szervezték meg az etnikai tisztogatást a magyar- és németlakta településeken. A további jelentések szintén az NKVD felgyorsuló gyilkos gépezetének a magyarokra és németekre/svábokra mért csapásait szemléltetik.

A jelentéshez fűzött megjegyzéseiben Fagyjev vezérőrnagy jelezte, hogy a magyar és német nemzetiségűek közül az első regisztráció után sokan nem jelentek meg a városparancsnokság által kijelölt toborzóhelyeken, így őket nem sikerült hadifogoly-átvevőhelyekre irányítani. Példaként Nagyszőlőst említette, ahol 1 239 főnek kellett volna megjelenni, de csupán 133 fő jelentkezett, akiket hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottak. Nagyberegen a regisztrált 543 helyett 308, Munkácson 1 858 helyett 660 fő jelent meg.

1. sz. táblázat

Nemzetiség szerinti kimutatás az első regisztrálásról, 1944. november 14–16.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőrr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	215	5 801	4 820	203	11 039
2.	Cseh	5	43	-	2	50
3.	Ruszin	9	1 692	-	60	1 761
4.	Orosz	55	1 397	-	1	1 453
5.	Szlovák	12	361	-	22	395
6.	Ukrán	8	413	-	13	434
7.	Román	4	4	-	-	8
8.	Német	-	50	63	2	115
9.	Zsidó	-	35	-	-	35
10.	Lengyel	-	2	-	-	2
11.	Olasz	-	1	-	-	1
12.	Cigány	-	21	-	-	21
13.	Ismeretlen nemzetiségű	-	-	10	-	10
Összesen:		308	9 820	4 893	303	15 324

2. sz. táblázat

Nemzetiség szerinti kimutatás a második regisztrálásról, 1944. november 18–21.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	125	4 444	4 147	84	8 800
2.	Ruszin	9	-	-	1	10
3.	Szlovák	5	-	-	3	8
4.	Német	-	19	28	1	48
5.	Ukrán	-	-	-	6	6
6.	Román	-	-	-	1	1
7.	Ismeretlen nemzetiségű	-	418	-	31	449
Összesen:		139	4 881	4 175	127	9 322

A meg nem jelent célszemélyek letartóztatása érdekében Fagyjev vezérezredes parancsára átfésülték a családi házakat, a mezőket, völgyeket, erdőket, az elhagyott gazdasági épületeket és minden olyan helyet, ahol el tudtak rejtőzni a „*bűnös egyének*”, akiknek egyetlen „*bűnük*” a származásuk volt. A november 18-i éjszakától kezdve 19-e hajnaláig tartó hajtóvadászatban közreműködött a 92. határőrezred és a 112-es különleges osztag. Ungváron például 177 főt tartóztattak le, közülük 44 németet, 43 magyart lágerbe irányítottak, 16 főt átadtak a SZMERS felderítő osztályának „*átszűrésre*”, 84 főt (valószínűleg szláv nemzetiségűt) felmentettek.

Jelentését Fagyjev azzal zárta, hogy a második regisztrációra nem jelentkezett magyar és német nemzetiségű személyek felkutatása és letartóztatása folyamatban van.

A katonai levéltári anyagok között vannak olyan dokumentumok, amelyek igazolják, hogy az NKVD-különítmények az ungvári városi kórházat is átfésülték. Erről Mitrjukov kapitány és századparancsnok készített információt november 11-én. Titkosított hadijelentését¹⁶⁷ (1374. sz., 14. XI. 44.) Bljumin alezredesnek, a 92. Kárpáti határőrezred parancsnokának küldte el. Ebből többek között megtudhatjuk, hogy a bizonyos Varga főorvos által vezetett ungvári városi kórházban 79 sebesültet kezeltek, őket nyilvántartásba és őrizetbe vették, közöttük 35 lábadozót. Bljumin alezredes november 15-én a jelentésre írt rezolúciójában kiadta a könyörtelen utasítást: valamennyi sebesültet hadifogoly-átvevőtáborba kell

¹⁶⁷ A Bljumin alezredesnek címzett Mitrjukov-jelentés. Lásd: 249. sz. ügyirat (TSU./ 432-433.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32883. -Оп. 1. -Д. 67. – Л. 1.

irányítani.¹⁶⁸ A Szolyváról a turkai (lemergi terület) gyűjtőlágerbe irányított menetoszlopokból többen megszöktek. Ezzel kapcsolatban ismertté vált az a jegyzőkönyv,¹⁶⁹ amit Kulik hadnagy, a konvoj parancsnoka, Belickij alhadnagy, a konvoj parancsnokának helyettese, Bozin őrmester, Zub szakaszvezető, Pözsikov és Zsaludkov vöröskatona írt alá. Az aláírók jelezték feletteseiknek, a konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnokságának, hogy az éj leple alatt egyebek mellett a Poljana–Verecke útvonalon a 42 fegyveres őr által kísért 2 000 fős menetoszlopból 51 fő megszökött, többségükben zsidó nemzetiségűek. A lengyel–cseh határ térségében diszlokált határőrosztág parancsnokságának közreműködésével egy egység az eltűntek keresésére indult, november 22-én a környező erdőkben 65 olyan személyt kutattak fel, akik nem rendelkeztek semmilyen igazolvánnyal, valamennyiüket a szolyvai gyűjtőtáborba hurcolták.

A munkácsi és a környező településeken élő, a második regisztráció elől elrejtőzött magyar és német férfiak felkutatásába az NKVD-osztagok mellett a SZMERS alegységei is bekapcsolódtak. Erről Marszkij ezredes, a SZMERS kémelhárító-felderítő részlegének osztályvezetője Munkácsról írt jelentést¹⁷⁰ felettesének, Kovalcsuk altábornagynak, a SZMERS felderítő főosztálya parancsnokának (Szigorúan titkos, 23436. sz., 25. XI. 44., iktatószám: 006425., 27. XI. 44.). A megtervezett, rajtaütésszerű razziában öt különböző szolgálathoz tartozó egység katonái vettek részt. A jelentés szerint 430 főt fogtak el, ebből 80 fő városi lakost, a többiek a környező falvak lakosai voltak, őket szintén a szolyvai lágerbe irányították. A jelentés kitért arra, hogy Lazarev alezredes, Munkács városparancsnoka felületesen és felkészületlenül viszonyult az akcióhoz. November 25-én Kovalcsuk altábornagy ezt a jelentést átküldte Fagyejev vezérőrnagynak, aki a következő rezolúcióval zárta le az ügyet: Marszkij ezredes „nem ért hozzá, csak ír róla”.

A ruszin falvak átfésülése során talált magyar és német nemzetiségű személyeket szintén nyilvántartásba vették és a legközelebbi hadifogoly-átvevőtáborba irányították. Primcsenko kapitány, Poljana/Polena katonai parancsnoka Mehliusz vezérezredesnek november 30-án küldött jelentésében¹⁷¹ (Titkos, 01764. sz., 30. XI. 1944.) tudatta, hogy Poljanán és a

¹⁶⁸ A második világháború alatt Ungváron felállított 555. magyar katonai kórházban elhunyt sebesült katonákat 1944. október 26-ig a Bercsényi utcai Magyar Katonai Temetőben hantolták el. A kórház evakuálása után a súlyos sebesülteket az ungvári városi kórház vette át, ahol a szovjet haderő ungvári bevonulása után is kezelték őket. Az itt meghalt honvédekről nincs adat, holttestüket szintén a Bercsényi úti temetőben, jeltelen sírokban temették el. A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadisírgondozó Irodája dr. Holló József vezérőrnagy főigazgató irányításával 117 nevesített katonának egységes fakesztyet állíttatott. A temető felavatására 2004. október 3-án került sor.

¹⁶⁹ 262. sz. ügyirat (TSU./ 447-448.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГБА, -Ф. 32201. -Оп. 1. ед. хран. 10. – Л. 133.

¹⁷⁰ 266. sz. ügyirat (TSU./ 451-452.), eredeti forráshelye: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. Д. 50. Л. 335.

¹⁷¹ 282. sz. ügyirat (TSU./ 474-476.), eredeti forráshelye: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. Д. 50. Л. 250-251.

körzetében lévő falvakban (Szolocsin, Uklin, Olenyovo, Diszkovica, Izvor, Izvor-Huta, Ploszkoje, Pavlovo) a kötelező regisztrációt a meghatározott időre befejezte; 2 400 főt vettek nyilvántartásba, akik közül egyes ukrán lakosok (Ivan Ivanovics Turjanica, Mihail Kunya) támogató közreműködésével kiszűrték és lágerbe küldték a magyar és német nemzetiségűeket, valamint azokat a ruszinokat, akik katonai rangot viseltek.

A következő dokumentum elemzése folytán az akció kiteljesedéséről kapunk képet. Tíz nappal az NKVD Fagyejev vezérőrnagy és Levitin ezredes által irányított bevetése után Mehlsiz vezérezredes részére újabb összefoglaló jelentés¹⁷² készült, ugyancsak négy gépelt oldalon, szigorúan titkos jelzéssel, két példányban; a dokumentum elküldésének dátuma: 1944. december 2. Aláírói: Fagyejev vezérőrnagy és Levitin ezredes. A dokumentumhoz kimutatás-táblázatot csatoltak.

Ez a jelentés már az 1944. november 14-30. közötti időszakban végrehajtott hadműveletekről tájékoztat. Újra felsorolták benne az akcióban közreműködő, 16-ról 19-re kibővített városparancsnokságok székhelyeit: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagybereg, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bányú, Kövesliget, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberezna, Ökörmező, Técső, Rahó. Az NKVD-osztagok mellett más operatív-katonai csoportok is (katonai őrző-védő szolgálatok, határőr-osztagok, SZMERS-egységek) részt vettek a tisztogatási hadműveletben, amelynek feladata a civil lakosság megszűrése, a férfiak névjegyzékének összeállítása, a kiértesítések ellenőrzése, a második regisztrációra jelentkezett férfiak vallási és nemzetiség szerinti szétválogatása, a letartóztatott csoportok hadifogoly-átvevőtáborokba történő küldésének fegyveres biztosítása, a második regisztrációra nem jelentkezett emberek felkutatása volt.

3. táblázat

Második kimutatás az első regisztrálásról nemzetiség szerint, 1944. november 14–16.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	237	8 244	6 974	210	15 665
2.	Cseh	4	162		7	173
3.	Ruszin	50	2 243	74	23	2 390
4.	Szlovák	18	362		8	388
5.	Ukrán	13	1 162	91	17	1 283
6.	Román	1			1	2
7.	Német		76	83	1	160

¹⁷² Mehlsiz, L. P. vezérezredesnek 1944. december 2-ai keltezésű Fagyejev-Levitin jelentés eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л.35-37.

8.	Zsidó		82			82
9.	Szerb		94			94
10.	Egyéb		13			13
Összesen:		323	12 438	7 222	267	20 250

4. táblázat

Kimutatás második regisztrálásra jelentkezett személyek szerint, 1944. november 18.

Rang	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőrr, csendőr	Összesen
Fő	44	5 583	4 788	158	10 573

5. táblázat

Kimutatás a fogság alól felmentett személyekről, 1944. november 18.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőrr, csendőr	Összesen
1.	Szlovák	-	362	-	-	362
2.	Ruszin	-	2 243	74	-	2 317
3.	Ukrán	-	1 201	88	-	1 289
4.	Zsidó	-	43	-	-	43
5.	Szerb	-	100	-	-	100
6.	Cseh	-	156	-	-	156
7.	Lengyel	-	3	-	-	3
8.	Román	-	4	-	-	4
9.	Olasz	-	1	3	-	4
10.	Cigány	-	2	-	-	2
Összesen:		-	4 115	165	-	4 280

6. táblázat

Kimutatás a második regisztrációra meg nem jelent személyekről, 1944. november 18.

Rang	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőrr, csendőr	Összesen
Fő	171	2 720	2 069	109	5 069

7. táblázat

Kimutatás az utólag felkutatott, elfogott, letartóztatott bujkálók számáról

(Beregszász, Nagybereg, Huszt, Nagyszőlős, Bátyú, Munkács, Técső stb.)

1944. november 18. – december 1.

№	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	10	2 135	1 359	9	3 513
2.	Német	-	11	-	-	11
Összesen:		10	2 146	1 359	9	3 524

8. táblázat

Kimutatás a hadifogoly-átvevőtáborba került személyek számáról 1944. november 18-30.

között

Rang	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
Fő	154	7 729	6 147	167	14 197

A kimutatáshoz fűzött megjegyzés szerint 55 csendőr- és rendőr-alkalmazottat tartóztattak le. A jelentés zárómondata hátborzongató: „A magyar és német nemzetiségű személyek kivonásának, eltávolításának akciója folytatódik.”

Levitin ezredes a jelentéshez külön kimutatást készített:

9. táblázat

Kimutatás a városparancsnokságokon letartóztatott személyek területi megoszlásáról 1944. november 18-30. között

Város- parancsnok- ságok	Tisztek	Katonák	Rendőrok, csendőrok	Katona- kötelesek összesen	Katona- Katonaköteles magyarok	Katonaköteles németek	Összesen	Felmen-tett ruszinok, ukránok, szlovákok
Huszt	21	231	4	351	351	-	607	166
Nagybereg	1	120	4	184	184	-	309	18
Beregszász	76	2 774	50	2 210	2 210	-	5 110	120
Bátyú	3	1 685	23	1 182	1 182	-	2 893	123
Munkács	16	653	16	211	201	10	896	510
Nagyszőlős	1	292	33	145	144	1	471	934
Tiszaújlak	-	591	3	442	442	-	1 036	18
Perecseny	1	14	3	12	12	-	30	363
Poroskovo	-	13	-	1		1	14	64
Szolyva	-	4	-	32	28	4	36	284
Poljana	-	4	-	8	4	4	12	240
Ungvár	31	616	27	451	405	46	1 125	949
Szerednye	-	11	-	15	15	-	26	122
Kis- és Nagyberezna	1		-	2	2	-	3	91
Drahovo	-	50	2	78	78	-	130	279
Técső	-	42	-	65	65	-	107	-
Rahó	2	629	1	746	746	-	1 378	-
Ökörmező	1		1	12	11	1	14	-
Összesen:	154	7 729	167	6 147	6 080	67	14 197	4 281

December 6-án Petrov hadseregtábornok és Fagyejev vezérőrnagy rövidített változatban, kimutatás-táblázat nélkül hasonló tartalmú jelentést¹⁷³ küldött L. P. Berijának, amelyben kimondottan a 4. Ukrán Front Katonai tanácsa által hozott és életbe léptetett 0036. sz. rendelet végrehajtásáról számoltak be. Az összesítő hadijelentésben kihangsúlyozták, hogy a magyar és német katonaköteles férfiakra vonatkozó begyűjtési akció nem érintette a cseh és ruszin/ukrán nemzetiségűeket. Jelentették továbbá, hogy az NKVD-csapatok november 18-án kezdtek hozzá a hadtápterületet megtisztító akció végrehajtásához, amely folytatódik. Letartóztattak és lágerbe kísértek 7 729 katonát, 154 tisztet, 7 201 fő 18–50 év közötti katonakötelest, 176 csendőrt. A december 4-i állapot szerint összesen 15 260 embert tartottak fogva, közülük 137 német, a többi magyar nemzetiségű volt. Arra is kitértek, hogy a nyilvántartása idején elkülönítettek 362 szlovákot, 2 243 ruszint, 1 201 ukránt, 43 zsidót, 100 szerbet, 156 csehet és 10 más nemzetiségű katonát, összesen 4 280 főt, akiket kiszabadítottak a lágerekből és visszaküldtek a lakóhelyükre. A regisztráltak száma 20 240 fő volt, ebből letartóztattak és lágerbe zártak 16 260 főt, kiszabadítottak 4 280 szláv nemzetiségű főt. A 15 260 fő gyűjtőlágerekben volt elhelyezve, ahonnan hamarosan a hátszói lágerekbe irányították őket.

A 9. táblázatban és a Berijának 6 nappal később küldött jelentésben már egymástól eltérő adatok szerepelnek, hiszen időközben 1 063 fővel növekedett az internáltak és hadifoglyok száma.

A lágerekben december 4-i állapot szerint elkülönített 5 000 fő a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa engedélye értelmében a vasúti hálózat helyreállításán dolgozott. Az indoklás szerint a hadifoglyokat elegendő vasúti vagon hiányában nem szállították tovább. Petrov és Fagyejev jelentésének terjedelme másfél oldal, gépelt szöveg, szigorúan titkos jelzéssel. Iktatószáma: 1276., 6. 12. 44.

Az 1944. december 17-én kelt hadijelentés¹⁷⁴ szintén meglepően érdekes adatokat tartalmazott. Az eddig ismertetett dokumentumokhoz képest még teljesebb adatokat közölt a Kárpátalján garázdálkodó NKVD tisztogatási akciójáról. Ezt a jelentést Fagyejev vezérőrnagy és Boszj ezredes, törzsparancsnok küldte Petrov hadseregtábornoknak. A háromoldalas, gépelt dokumentum iktatószáma: 5032P.

¹⁷³ 228. sz. (KU./ 373-374.) és a 294. sz. (TSU./ 492-493.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л. 146-147.

¹⁷⁴ 311. sz. (TSU./ 520-521.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л. 146-147. A jelentést magyar fordításban először közreadta: DUPKA GYÖRGY – KORSZUN, OLEKSZIJ: *A „malenykij robot” dokumentumokban*. Budapest, Intermix Kiadó, 1997, 73-75. p. Teljesebb formában jelent meg: BAKURA SÁNDOR – DUPKA GYÖRGY – KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA (2009): *„Otthon a könny is édes”*, 16-17. p

Tudósításában Fagyjev vezérőrnagy többek közt ezt írta: „A front katonai tanácsa 1944. november 13-i 0036. sz. határozatát végrehajtva, a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok Kárpát-Ukrajna területén elkülönítették az ellenség ott megtelepedett tisztjeit és sorkatonáit, a német és magyar hadköteles személyeket, a magyar csendőrség csendőreit, a rendőrség tisztviselőit, és hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították őket.”

10. táblázat

Kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottakról nemzetiség szerint, 1944. november 18. – december 16.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	132	7 669	7 025	164	14 990
2.	Cseh	3	-	-	-	3
3.	Ruszin	16	-	-	5	21
4.	Szlovák	3	-	-	1	4
5.	Német	-	60	68	1	129
6.	Ukrán	-	-	-	4	4
7.	Román	-	-	-	1	1
Összesen:		154	7 729	7 093	176	15 152

A táblázat jelzi, ezúttal a cseh, ruszin, szlovák, ukrán és román nemzetiségű tiszteket, rendőröket és csendőröket nem mentették fel; mint „bűnös elemeket”, őket is hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították a magyar és német nemzetiségűekkel együtt. A „belágerezéstől” csak a szláv nemzetiségű, illetve az ortodox és a görög katolikus vallású katonák, katonakötelesek mentesültek. Ők hazamehettek, vagy kérhették felvételüket a Vörös Hadseregbe; sokan ezt cselekedték.

11. táblázat

Kimutatás az arcvonat mögötti területen letartóztatottakról

1944. november 18. – december 16.

Nº	Nemzetiség	Tiszt és katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar és német	6 319	1 179	9	7 507

Az adatokhoz fűzött megjegyzés szerint a letartóztatottaktól elkoboztak 5 géppuskát, 76 puskát, 5 pisztolyt, 2 távcsövet.

12. táblázat

Összesítő kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottakról

1944. november 18. – december 16.

Nº	Nemzetiség	Tiszt és katona	Katona-köteles	Rendőrr, csendőr	Összesen
1.	Magyar és német	14 202	8 564	185	22 951

Ez a hadijelentés azzal zárult, hogy Kárpát-Ukrajna területén „*folyó év november 18-tól december 16-ig az NKVD-osztagok összesen 22 951 főt tartóztattak le és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre*”. Jelezték azt is, hogy „*a hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik*”. Ez a perdöntő dokumentum rávilágít arra, hogy a jóhiszemű magyar és német férfilakosságot álnok módon kiagyalt, „*háromnapos munkára*” mozgósító mesével szakították el a családjuktól.

Az idézett NKVD-jelentések elhallgatják az útközben elhunytak számát, a túlélőktől azonban tudjuk, hogy a Szolyvára, Szamborba kísért menetoszlopokból végkimerüléstől lemaradt, ájultan összeesett foglyokat az őrkíséret helyben kivégezte. A létszámhiányt ruszin/ukrán és más nemzetiségűekkel pótolták az útba eső településeken. Gyakran a báméskodókat rángatták be a sorokba. Ilyen kegyetlen eljárás következtében kerültek a transzportokba és gyűjtőtáborokba szlovákok, románok, lengyelek, ruszinok, ukránok, zsidók és más nemzetiségűek, valamint papok és kommunisták.¹⁷⁵ Az erőszakos elhurcolás, az embertelen bánásmód ezrek életét oltotta ki. Szintén a túlélők naplóiból, visszaemlékezéseiből, lejegyzett emlékfoszlányaiból tudjuk, hogy a deportálás, internálás szervezőinek és végrehajtóinak szadizmusa olykor a fasisztakén is túltett.¹⁷⁶

A teljes jelentést elemezve szembeűnik, hogy a fogságba vetett rendőrök és csendőrök (akikről oly nyomatékosan szolt a határozat) száma mindössze 185 fő volt, lőfegyvert pedig kevesebb mint 100 darabot sikerült elkobozniuk. A katonák és tisztek száma némi

¹⁷⁵ ДУПКО, ЮРІЙ –КОРСУН ОЛЕКСІЙ (1991): *Закарпатський острів архіпелагу ГУЛАГ або молитва складена за дротом*. In: *Новини Закарпаття*, 3. серпня 1991. р.

¹⁷⁶ BADZEY IMRE (szerk és összeállt.): *A haláltáborból. Badzey Pál szolyvai lágernaplója*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1996., Lásd még BAGU BALÁZS: *Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004; NAGY JENŐ: *Megaláztatásban. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó; 1992., DUPKA GYÖRGY (szerk. és összeállt.): *Élő történelem. A sztálini haláltáborok túlélőinek vallomásai 1944–1957*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993; HORVÁTH LÁSZLÓ: *Élet a halál árnyékában – HORVÁTH SIMON: Sötét ég alatt*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004; NAGY ANDRÁS: „...Dobszóra elsöpört a fúvós zivatar” a sztálini munkatáborokba. *Emlékfoszlányok*. KMMI-füzetek, Beregszász, 2010; KURMAI-RÁTI SZILVIA: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében*. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek, Beregszász, 2011.

magyarázatot igényel. A levéltári okmányokból ugyanis kiderült, a letartóztatott személyeknél sok esetben azt az általuk megnevezett katonai rangot vették figyelembe, amit a csehszlovák hadseregben kaptak. Ezek a katonák és tisztek nem bujkáltak. Családtagjaik körében élve abban bíztak, hogy katonai szolgálatuknak egyszer s mindenkorra vége, ezért jelentkeztek önként.

A német és magyar nemzetiségű hadkötelesek mindegyike kimondottan civil volt, azaz semmi közülük nem volt a hadsereghez, a rendőrséghez és a csendőrséghez. Levéltári dokumentumokból és az akkori események résztvevőinek elbeszéléseiből tudható, hogy a későbbiek során rajtuk kívül olyan személyeket is légerekbe küldtek, akiket sem a háborús időkben, sem a háborút követő időkben nem lehetett bűnvádilag felelősségre vonni, ám az állambiztonság őreinek mégis gyanúsak voltak. Az NKVD szervei gyakran még a légerekben is szigorú megfigyelés alatt tartották őket.

Még inkább megdöbbenő, hogy a „háromnapos munka” hamis ürügyén mennyire magabiztosan és „nyíltan” bonyolították le az akciót. Abban az időben Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának vezetősége a vidék igen fontos politikai eseményére készült, és a kialakult helyzet nem volt közömbös Ivan Turjanica, a területi pártszervezet vezetője, a későbbiekben Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára számára. 1944. november 19-én – az „*izolálásra kijelölt tömeg*” jelentős részének letartóztatása másnapján – nyílt meg Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának első konferenciája, amelyen a vidék pártszervezete tevékenységének távlati kérdéseit és Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesülését vitatták meg. Egy héttel később, november 26-án pedig megtartották Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusát, amelynek el kellett fogadnia a Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való újraegyesüléséről szóló kiáltványt (manifesztumot). A letartóztatási akció valószínűleg az adott körülmények közt szükségesnek tartotta az állambiztonság szavatolását, a közrend fenntartását célzó intézkedési terv része volt. Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemel a KGB megyei főosztálya egyik volt munkatársának bevallása, aki azt állította Olekszij Korszun ezredesnek, hogy annak idején lehetősége volt megismerkedni egy 1944. november 11-i, Ivan Turjanica által aláírt dokumentummal, amelyben a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálásáról volt szó.

A magyar lakossághoz való hozzáállással kapcsolatban érdemes idézni a 4. Ukrán Front politikai csoportfőnöke, Pronyin altábornagy voltaképpen kényszerű beismerését: „*A politikai helyzet ebben az időben (a Kárpátalja Ukrajnával való újraegyesítéséről szóló kiáltvány aláírása után) jelentősen súlyosbodott. A kongresszusig még a magyarok is, ha nem is*

örömmel, de mindenesetre nem ellenségesen fogadták a Vörös Hadsereg Kárpát-Ukrajnába való bevonulását. Most pedig, miután az állambiztonsági szervek elkülönítettek közel 30 ezer magyar katonaköteles személyt, a magyar lakosság nagyobb része és a magyarbarát ukránok egy része is így vagy úgy elégedetlenségének adott hangot, és negatívan kezdett viszonyulni az oroszokhoz. Ez elsősorban a Kiáltvány elleni agitációban jutott kifejezésre.”¹⁷⁷ Mint ismeretes, mindez jóval Kárpátalja szovjet területté válása előtt történt.

Sándor László emlékiratában így emlékszik – szemtanúként – ezekre a napokra: „... kongresszus után a következő jelszó tűnt fel orosz és ukrán nyelven a napilapok oldalain és a különböző transzparenszen: *Éljen Kárpát-Ukrajna újraegyesülése Szovjet-Ukrajnával! A helyi ruszin és magyar lakosság csodálkozva olvasta a jelszót, mert nem volt tudomása arról, hogy Kárpátalja valamikor Ukrajna része lett volna. Még a kiművelt fejű értelmiségiek sem tudtak róla, hogy ez a terület valamikor is Ukrajnához tartozott volna. Bizonyos szovjet történészek tollából azonban hanmarosan cikkek jelentek meg, amelyek kimutatták Kárpátalja egykori, Ukrajnához való tartozását, de ezek az újságcikkek sem tudták eloszlatni a helyi lakosság kételyeit.*”¹⁷⁸

5. A munkácsi kongresszus árnyoldalai

A kommunista korszakban a munkácsi kongresszusról hivatalosan közreadott, diadalittas jelentésekben fontos tényeket hallgattak el, például azt, hogy a delegátusok legitim mandátuma körül sem volt minden rendben. Omeljan Dovhanics¹⁷⁹ történész a későbbiekben meghurcolt delegátusok után kutatva az alábbiakra következtetett:

- a delegátusok eredeti névsora a mai napig nem került elő;
- a Kárpátaljai Terület Állami Levéltára csak azt a listát őrzi, amit utólag, sok évvel az esemény után Mihajlo Vasziljevics Trojan, az UÁE történész professzora állított össze, s ez is csak 1999-ben került nyilvánosságra¹⁸⁰;
- ebben a listában pontatlanságokat fedeztek fel, egyes delegátusok ugyanis mandátumot és vendég-meghívót kaptak, nagyon sokan csak vendég-meghívóval rendelkeztek, egy idő elteltével azonban a kongresszus delegátusának adták ki magukat;

¹⁷⁷ 390. sz. ügyirat (TSU./ 619-665.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 97. Л. 291-363.

¹⁷⁸ SÁNDOR LÁSZLÓ: *Három ország polgára voltam*. i. m. 87. p.

¹⁷⁹ ДОВГАНІЧ, О. Д.: *У сутінках забуття*. Репресовані делегати першого зїзду народних комітетів Закарпатської України. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000, 3-34. p.

¹⁸⁰ *Возз'єднання*. Закарпаття, Ужгород, 1999. Lásd még: ПАГІРЯ В.: *Разом з Україною*. 1999.

– a napisajtóban és egyes könyvekben olyan „önjelölt” delegátusok neve is megjelent, akik a Trojan-féle listában nem szerepeltek. Az elsősorban perecsenyi, técsői járási illetőségű áldelegátusok neve az ellenőrzött ügyiratokban sem található.

Dovhanics derítette ki, hogy 11 munkácsi delegátus a sztálini megtorlás áldozata lett.¹⁸¹ Ez a szám 2000-ben, az újabb kutatási anyagok alapján 25 főre nőtt. Ezeket az egykori delegátusokat az NKVD, a SZMERS nyomozati anyaga alapján szovjetellenesség, kolhozellenesség, kommunistaellenesség vádjával, koncepciós perek folytán kényszermunkára ítélték. A beregszászi járásban 8, a técsőiben 4, a perecsenyiben 3, az ungvári, huszti, munkácsi, rahói járásban 2-2, a nagyszőlősiben 1 fő részesült megtorlásban. A beregszászi járási delegátusok közül szovjetellenességért elítélt csetfalvai Horváth Miklós (1904) 10, a szlovák származású, beregszászi Dénes János (1905) 6, a beregszászi Ivancso Anton jogász 3, az ugyancsak beregszászi Szitovszki Anton 5, a kovászói Turányi István és a sportberkekben is közismert Fedák László huszti delegátus, későbbi ungvári lakos 25-25 évet kapott.

Dömöcki András¹⁸² szerint utólag az is kiderült, hogy sokan nem tudták, milyen gyűlésre hívják őket, s hogy megérkezésük után a mellékhelyiségbe sem engedték ki őket mindaddig, amíg meg nem szavazták Kárpátalja „újraegyesülését” a Szovjetunióval. Az erőszakos szavaztatás körülményeiről számos történet kering – ahogy ilyenkor lenni szokott –, olykor nagy eltérésekkel; abban azonban mind megegyezik, hogy NKVD-katonák felügyelete alatt kellett megszavazniuk a csatlakozást. Dömöcki felidéz egy történetet, amelynek forrása egy NKVD-katona visszaemlékezése, aki 1944. november 26-án ott volt a Peremoha moziban: *„Tele volt a mozi terme, elől az asztalnál egy orosz tiszt elmondta a gyűlés célját: Kárpátalja hovatartozásáról kell dönten. Kárpátalja Csehszlovákiához, a Szovjetunióhoz vagy Magyarországhoz tartozzon-e? A legtöbben Csehszlovákiát akarták, utána következett Magyarország, a legkevesebb híve a Szovjet-Ukrajnához való csatlakozásnak volt. A tiszt intett, géppisztolyos pufajkások állták el az ajtókat, és ekkor a tiszt újra feltette a kérdést: ki van amellet, hogy Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához csatlakozzon? És kezdetét vette a választási procedúra.”*¹⁸³

¹⁸¹ *Новини Закарпаття*, 5. жовтня 1996. р.

¹⁸² DÖMÖCKI ANDRÁS (ZELEI MIKLÓS): *A novemberi manifestum*. In: Kacsur Gusztáv (szerk.): *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1988, 164-165.

¹⁸³ DÖMÖCKI: i. m.:165. p.

6. A magyarság viszonya a munkácsi kiáltványhoz

A munkácsi kongresszuson elfogadott Manifesztumról magyarul először az ungvári *Munkás Újság*¹⁸⁴ 1945. május 27-i száma közölt bemutató elemzést *Mit jelent Zakarpatszka-Ukrajna egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni és magyarországi magyaroknak?* címmel. Az elemzésben többek közt az alábbiakat olvashatjuk: „Zakarpatszka Ukrajina népe döntött. Azzal a hatalmas megmozdulásával, amellyel szabadon és önként kinyilvánította akaratát, hogy a testvér ukrán néppel egyesülve a szovjet népek nagy családjához kívánja hozzákötni sorsát, és ezt a nemzeti tanács kiáltványának aláírásával, a Manifesztummal kifejezésre juttatta, az egész világ tudomására hozta, hogy a nép és csakis a nép van hivatva arra, hogy hovatartozását, államformáját, valamint gazdasági és társadalmi berendezkedését megállapítsa. Nézzük már meg, mit jelent Zakarpatszka Ukrajna egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni magyar ajkú dolgozóknak politikai, gazdasági és kulturális szempontból. Még frissen emlékezetünkben él a magyarok sorsa a régi rendszerben, amikor is a magyar nemzetiségű polgároknak el volt zárva az útjuk a hadseregnél, állami hivataloknál vagy magánvállalatoknál az érvényesülés előtt. (...) Gazdasági szempontból vizsgálva a helyzetet, tudjuk, hogy abban a hatalmas gazdasági előnyben, amelyet a szocialista gazdasági rendszer biztosít a kapitalista rendszerrel szemben, éppúgy része lesz a magyar, mint minden más nemzetiségű dolgozónak is. Az, hogy a munkás ma beleszól és irányítja a gyár vagy az üzem vezetését és a termelést a kommunista párton, a szakszervezeten és az üzemi bizottságokon keresztül, hogy a gyár nem árut, hanem használati cikket fog termelni, hogy a haszon nem a kizsákmányoló kapitalista, hanem a közösség érdekeit fogja szolgálni, megnyitja előttünk az utat egy nagy fejlődéshez, az életszínvonal magas arányú emeléséhez és a kultúrigények teljes kielégítéséhez. Az, hogy a paraszt ma a saját földjén vet-arat, és nehéz munkájának gyümölcsét egyedül élvezzi, lehetővé teszi neki a kényelmesebb, gondtalanabb és szebb életet. Magyar ajkú dolgozóink kulturális fejlődését a sztálini alkotmány tizedik fejezetének 123. szakasza biztosítja (A Szovjetunió állampolgárainak egyenjogúságáról tekintet nélkül az ő nemzetiségi vagy faji hovatartozásukra...), a 121. szakasz, amely szerint 'a Szovjetunió állampolgárai részére biztosítva van az ingyenes művelődés joga a saját anyanyelvükön', a magyar ajkú dolgozók kulturális fejlődését szavatolja.”¹⁸⁵

¹⁸⁴ *Mit jelent Zakarpatszka Ukrajna egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni és magyarországi magyaroknak?* In: *Munkás Újság*, 1945. május 27. Lásd még BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY (1991): *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Budapest, Mandátum Kiadó, Szeged: Universum Kiadó, 150-151. p.

¹⁸⁵ *Munkás Újság*, 1945. június 3.

A *Munkás Újság* felteszi azt a kérdést is, hogy mit jelent az egyesítés Magyarország jövője szempontjából. Többek között ilyen válaszokat olvashatunk: „Magyarország vesztes állam a veszített háborúban, és a magyar fasiszta kormány népellenes és rövidlátó politikájáért bűnhődni fog. A közös szovjet–magyar határ lehetővé teszi a már megindulóban lévő kapcsolatok kiszélesítését és kimélyítését, és ez által a magyar gazdasági élet helyreállítását. A közös szovjet–magyar határ eleve kiküszöböli minden reakciós kísérlet sikerét és biztosítja a nép szabad akaratát és szabad fejlődését. A közös szovjet–magyar határ és a baráti, szomszédi kapcsolat biztosíték arra nézve, hogy a magyar nép jóvá fogja tenni azt a bűnt, amelybe reakciós vezetői belevitték, és le fogja mosni azt a szennyet, amit a fasizmus rákent.”

Ez után a beharangozás után a manifesztum magyar nyelven először a *Munkás Újság* 1945. június 3. vasárnapi számában, féléves késéssel jelent meg¹⁸⁶, és szemtanúk közlése szerint sokkolta a „kollektív bűnösséggel” megvádolt kárpátaljai magyarokat, akiknek a dokumentumban ilyen hamis, vádló kijelentésekkel kellett szembesülniük: „... A diadalmas Vörös Hadsereg segítségével leráztuk a német–magyar fasiszták jármát. Ukrán földön¹⁸⁷ véget ért a több száz éves idegen elnyomás. (...) Zakarpatszka Ukrajina egész történelme mutatja, hogy népünk, ha megfosztják nemzeti önállóságától, ha évszázadokon át rabságban kell élni, elpusztul, idegen hódító állam keretén belül nem élhet. Szovjet-Ukrajnával való egyesülésünk a nemzeti újjászületést jelenti, az elnyomás, jogtalanság pedig Zakarpatszka Ukrajina népének pusztulását. (...) Zakarpatszka Ukrajina népe, miután a német–magyar fasizmus alól felszabadult, elhatározta, hogy egyszer és mindenkorra megvalósítja örök álmát, Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását...”

A lap szerkesztői az „újraegyesülés” szót következetesen „egyesülésre” fordítva tompítottak a manifesztum magyarellenességén. Később, az 50-es évek második felétől a helyi sajtókiadványokban, többek között a *Kárpáti Igaz Szóban*, a Kárpáti Kiadó gondozásában megjelenő 1959-es Naptárban, majd a *Kárpáti Kalendárium* egymást követő

¹⁸⁶ Zakarpatszka Ukrajina népbizottságai első kongresszusának kiáltványa Zakarpatszka Ukrajina Szovjet-Ukrajnával való egyesítéséről. In: *Munkás Újság*, 1945. június 3. Lásd még *Ez hát a hon...*, i.m. 151-152. p.

¹⁸⁷ Kobály József ukrán származású történész, a Kárpátaljai Honismereti Múzeum régészeti osztályának vezetője az utóbbi években intenzíven foglalkozik Kárpátalja történetének ukrán vonatkozásaival. Régészeti, nyelvi és történelmi forrásokra hivatkozva megállapította, hogy a mai Kárpátalja területén a VI–IX. században, tehát a magyarok megérkezése előtt szláv lakosság élt, de az összsláv települések a vidék nyugati, alföldi részén összpontosultak, míg az ukrán falvak a hegyvidéki és az előhegyi részeken terjedtek el, azaz genetikusan nem kapcsolódnak egymáshoz. Szerinte a Kárpát-medence némely alföldi helyneve arra utal, hogy az itt élő összslávok valószínűleg a déli és a nyugati szlávokhoz tartoztak, miközben az ukránok keleti szlávok. Mindezek alapján arra a fontos következtetésre jut, miszerint „Kárpátalja ősi szlávjai és a mai ukránok között nincs közvetlen genetikai és földrajzi kapcsolat. Ez azt jelenti, hogy nem az emlékezet előtti idők óta élünk itt, és hogy őseink áttelepülőkként érkeztek ide a későbbi időkben, döntően a XIII–XVIII. század folyamán”. (Forrás: http://kitekinto.hu/karpat-medence/2011/11/27/megsem_az_ukranok_az_oslakosok_karpataljan/ (2011))

kiadványaiban már „újraegyesülés”, de a mai ukrán történetírásban is ez a megfogalmazás szerepel.¹⁸⁸

A manifesztum magyarellenes kitételei miatt először a Kovács Vilmos környezetéhez tartozó értelmiségiek, egyetemisták tiltakoztak 1971 októberében megfogalmazott beadványukban¹⁸⁹, amit az Ukrainai KP Kárpátontúli Területi Bizottsága titkárához és más intézmények vezetőihez juttattak el. A beadvány aláírói (a Forrás Stúdió tagjai, Ungvár, 1971. szeptember-október) többek közt azt kérték, hogy a hatóságok semmisítsék meg az 1944. november 26-i manifesztum magyarellenes passzusait. Kérésüket megismételték az 1972 tavaszán az SZKP KB Politikai Bizottságához és az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségéhez intézett második beadványukban¹⁹⁰ is, amit több százan írtak alá. Idézet a beadványból: „Gondjaink és panaszaink gyökerei a múltba vezetnek. Nagy részük a Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságai 1. kongresszusának 1944. november 26-án kelt, nyíltan magyarellenes határozatainak közvetlen következménye. Ezek a határozatok ugyanis kimondják, hogy mi, magyarok, a kárpátontúli ukrán nép örök ellenségei vagyunk. S még riasztóbb az a tény, hogy ezek a sovinszta hangvételű dokumentumok néhány évvel ezelőtt ismét napvilágot láttak területi párt- és tanácsi szerveink közvetlen gondozásában, mintegy azt dokumentálva, hogy egyes kerületi vezetőink magyarellenes felfogásában az elmúlt negyedszázad folyamán semmi sem változott („Sljahom Zsovtnya”. VI. Uzshorod, 1965. Dokumenti NN. 51., 52., 53., sztr. 78., 81., 82.)¹⁹¹ A hírhedt határozat eredményeképpen következhetett be területünk magyar férfilakosságának (18-tól 50 évig) internálása (1944), tekintet nélkül az egyének pártállására és előző magatartására. (Még a régi kommunistákat, a Magyar Tanácsköztársaság harcosait, a fasizmussal szemben aktív vagy passzív ellenállást tanúsítókat sem kímélve.)”

A kárpátaljai magyar polgárjogi aktivisták beadványai felbőszítették a moszkvai, a kijevi és az ungvári hatóságokat. Megfogalmazói és aláírói ellen keményen léptek fel: atrocitásoktól sem mentes rendőri zaklatással, egyetemi kizárásokkal, kényszerkatonasággal, állandósult titkosszolgálati megfigyeléssel, Magyarországra való áttelepülésre kényszerítő körülmények megteremtésével stb.

¹⁸⁸ Kárpátalja évszámokban 1867–2010. (Ukrán–magyar nyelvű kiadvány) Studia regionalistica. UNE Hoverla Kiadó, 2011, 119. old.; Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. 2010, 236–240. p.

¹⁸⁹ Ez a beadvány először a *Nemzetőr* (München) 1983. szeptember 15. 3., 8., 1., 1983. december/1984. januári számában jelent meg. Lásd még BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon...*, i.m. 160–166. p.

¹⁹⁰ A második Beadvány először az *Ez hát a hon...* című könyvben jelent meg, 167–175. p.

¹⁹¹ A manifesztum ukrán nyelvű szövegét a Kárpáti Kiadó *Kárpáti kalendárium 1975* című évkönyve 2. oldalán újraközelte, magyar nyelvű szerkesztőbizottsági méltatás kíséretében. Lásd a mellékletben.

Ukrajna függetlenségének kikiáltása után a kárpátaljai mérvadó magyar szervezetek vezetői a manifesztummal kapcsolatban számos rezolúciót, képviselői beadványt fogadtak el a magyarság kollektív bűnösségének eltörléséről, ám kérésük süket fülekre talált. A KMKSZ választmányának 1996. november 10-i beregvári ülésén elfogadott határozatának egyik pontja követelte: *„Ukrajna parlamentje semmisítse meg a Kárpátaljai Néptanács 1944-es határozatának azon részét, amelyben a magyar és német népet az ukránok örök ellenségeinek nyilvánították. [A KMKSZ] Úgy véli, hogy a második évezred küszöbén egyetlen népre sem süthető rá a kollektív bűnösség minden alapot nélkülöző bélyege, s megengedhetetlen, hogy Ukrajna magyar nemzetiségű állampolgárait méltóságukban sértő dokumentumok legyenek hatályban. Kövessék meg és rehabilitálják az 1944 őszén ártatlanul elhurcoltakat.”*¹⁹² Erre a követelésre semmilyen válasz nem érkezett. Ezt a kérdést az ukrán–magyar kormányközi vegyes bizottsági üléseken sem sikerült jegyzőkönyvbe foglalni.

A Kárpátaljai Néptanács működésének idején több olyan dokumentum keletkezett, amelyekben a magyar- és németellenességet élesen kihangsúlyozták, például a Néptanács földdel kapcsolatos 1944. november 26-i dekrétumának első bekezdésében: *„Kárpátontúli Ukrajna népét évszázadokon keresztül elnyomták örök ellenségei, a magyarok és a németek. A földművesektől elvették az őseink vérével és verítékével sűrűn átitatott földeket.”*¹⁹³

Dömöcki András a novemberi manifesztum szövegét változtatások nélkül újrafordította és tanulmányához csatolt mellékletként ezzel a megjegyzéssel közölte: *„Nem ez és nem ilyen volt a kárpátaljai közhangulat: ez a szovjetizáló erőszak hangja és hangulata.”*¹⁹⁴

A sorsdöntőnek bizonyult manifesztum kritikájával az elmúlt 65 évben kevesen foglalkoztak. Az ukrán történészek közül elsőként az ungvári Roman Oficinszkij merte megfogalmazni elmarasztaló véleményét: *„Különösen súlyosan ítéli meg a csehszlovák és a magyar időszakot. A magyarokat és a németeket kollektív bűnösnek bélyegzi. A kiáltvány hangsúlyozza, hogy az újraegyesülés gondolata nem új keletű. Ilyen értelmű határozatot hozott az 1918. december 18-i máramarosszigeti és az 1919. január 21-i huszti népgyűlés is. Ugyanakkor az 1944-es kiáltvány elhallgatja, hogy a máramarosszigeti és a huszti határozatok elfogadói nem a bolsevik Szovjet-Ukrajnához, hanem a független Ukrán Népköztársaságoz akartak csatlakozni, mely államalakulatot a kommunisták később könyörtelenül felszámolták.”*

¹⁹² Kárpáti Igaz Szó, 1996. november 14.

¹⁹³ *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область.* Киев, Главная Редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1982., стр. 66.

¹⁹⁴ DÖMÖCKI ANDRÁS (ZELEI MIKLÓS): *A novemberi manifesztum*, i. m. 166-168. p.

Az ukrán politika, különösen kárpátaljai hangadói a manifesztumot legitimációs alapjai egyikének tekintik, annak évfordulóit a szovjet időkhöz hasonlóan megünneplik.

7. Önkéntesek toborzása a Vörös Hadseregbe

A ruszin/ukrán lakta településeken az önkéntesek toborzását ideológiai alapon, agitátorok bevetésével szervezték meg, akik a szovjet életmód, a Szovjetunióval való egyesülés stb. hirdetőiként léptek fel. A munkácsi járási Boboviscsén és a környékbeli településeken folyó toborzás problémáiról például Bondarenko őrnagy körzeti meghatalmazott november 4-én számolt be¹⁹⁵, aki a toborzási akció sikeres lebonyolítása érdekében a 4. Ukrán Front politikai osztályától pótlólagosan agitátor-tiszteket kért. Panov alezredes 1944. november 21-i jelentéséből megtudjuk, hogy a fronton bevetett önkéntesek körében azért nagy a veszteség és a sebesülés, mert hiányos a kiképzésük, nem rendelkeznek harci tapasztalattal.¹⁹⁶ Zozulja alezredes, Brunyevszkij őrnagy, Lopatin őrnagy, Jersov kapitány aláírásával a front politikai osztálya részére készült feljegyzés szerint az önkéntesek politikailag alulműveltek, fogalmuk sincs a Szovjetunióról, többen megszöktek az egységüktől. Ilyen eset történt 1944. november 23-án, amikor az 1. sz. zászlóaljból 11 imszticsei önkéntes dezertált; későbbi elfogásukkor nyíltan kijelentették, hogy ők nem önkéntesek, a szovjet katonák erőszakosan kényszerítették őket a szovjet hadseregbe.¹⁹⁷ Sztavcsanszkij alezredes, a munkácsi körzet toborzó bizottságának megbízott parancsnoka 1944. december 13-i beszámolójában egyebek mellett megjegyezte, az önkéntesek döntő többsége nem ukrán, hanem ruszin vagy orosz nemzetiségűnek vallotta magát, továbbá a SZMERS-felderítőknek köszönhetően sok magyar nemzetiségű személyt sikerült leleplezni és kivonni a hadseregből. Megdicsérte Sorubalka őrnagy SZMERS-kémelhárítót, aki egymaga több mint ezer önkéntest ellenőrzött kihallgatáson, jelentős számú politikailag megbízhatatlan személyt (magyart) vont ki közülük.¹⁹⁸

A magyar és német nemzetiségű katonaköteles férfiakat, a baloldali érzelműeket kezdettől fogva kiszűrték, lágerbe hurcolták. „*Zakarpatszka Ukrajina polgárai közül csak orosz, ukrán/ruszin nemzetiségűek léphetnek be a Vörös Hadsereg soraiba*” – olvasható a szovjet

¹⁹⁵ 241. sz. ügyirat (TSU./ 424-425.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 197-198.

¹⁹⁶ 263. sz. ügyirat (TSU./449.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 152-260.

¹⁹⁷ 263. sz. ügyirat (TSU./ 449.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 304.

¹⁹⁸ 305. sz. ügyirat (TSU./ 507-512.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 313-319.

katonai parancsnokság 1944. november 4-én nyilvánosságra hozott rendeletében.¹⁹⁹ Az önkéntesek toborzását a 4. Ukrán Front Ungvárra érkezett vezérkari tisztjei irányították.

Először Ungváron ragasztották ki a város katonai parancsnokának közleményét, miszerint „*Kárpátontúli Ukrajna polgárai – ruszinok és ukránok – önkéntesként beléphetnek a Vörös Hadsereg soraiba és fegyverrel a kezükben felvehetik a harcot a német és magyar megszállókkal szemben.*” A toborzás ügyében Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa is felhívással fordult a lakossághoz.²⁰⁰ Rahótól Ungvárig 25 „mozgó” sorozóbizottság működött 1945 márciusáig. A Vörös Hadseregbe többnyire 1920–1926-os születésű polgárokat soroztak be.

A magyarok november 13-18. közötti internálása előtt már sejteni lehetett, hogy valami készül ellenük, hiszen közülük többen jelentkeztek a toborzó irodákban, ahol csak azokat fogadták el, akik beszélték a ruszin nyelvet, görög katolikusok voltak, illetve valódi nemzetiségüket elhallgatva ruszinok vagy ukránok vallották magukat.

1944 októberében-decemberében és 1945 februárjában több mint 20 000 kárpátaljai fiatal lett a Vörös Hadsereg önkéntese.²⁰¹ Dokumentumok igazolják, hogy a magyar fiatalság bizonyos része szintén önkéntesnek jelentkezett. Ezek a fiatalok később elsőként tapasztalták meg az alaptalan bizalmatlanságot. Ha valamiképpen kijutottak a frontra, nyomban haza, illetve lágerbe küldték őket, amint nemzetiségi kilétük kiderült.

O. D. Dovhanics, V. M. Kerecsanyin történészek a különböző veszteséglistákat tanulmányozva nem hallgatják el azt a tényt sem, miszerint „*A legtöbben azok közül estek el, akiket a Vörös Hadseregbe soroltak be. Noha a háborúból akkor már csak fél év maradt hátra.*”²⁰² A 13. táblázatban is látható, a frontharcokban összesen 7 233 kárpátaljai vesztette életét, ebből 1 842 fő csehszlovák katona, 5 080 szovjet önkéntes, illetve „*golyófogó*” volt. Elemzéseikből kiderült, hogy a kárpátaljai önkéntesek a szovjet katonákhoz viszonyítva kiképzés nélkül kerültek bevetésre; a frontharcokban semmilyen tapasztalatuk nem volt, gyenge fizikumuk miatt az edzettségben és szakmai továbbképzésben alulmaradtak; a többségük fiatal volt, azelőtt nem szolgáltak a magyar hadseregben, fegyvert a kezükben nem tartottak. Közülük sokan a 4. Ukrán Front kiegészítő hegyivadász alakulatához kerültek, pedig „*Hegyi viszonyok között vívandó harcra egyáltalán nem voltak kiképezve, s tapasztalatot sebtében, a csatá téren szereztek, amiért az életükkel fizettek.*” A veszteséget növelte az a

¹⁹⁹ Lásd: *Шляхом Жовтня*, i. m. 4. p.

²⁰⁰ 308. sz. ügyirat (TSU./ 515-516.), In: *Закарпатська правда*, No-21., 17. грудня 1944.

²⁰¹ DOVHANICS, O. D. – KERECSEANYIN, V. M.: *Kárpátaljaiak mint a Vörös Hadsereg önkéntesei*. In: *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 80. p.

²⁰² *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 85. p.

körülmény is, hogy valamennyien gyalogos hadosztályokban „a háború napszámosaiként” harcoltak. Gyakran vezényelték őket rohamra, ahol közelharcot kellett vívni, aknamezőkön is áthajtották őket. Részt vettek a hágók, magaslatok frontális támadásában. „Egy-egy ilyen ütközet után a harcmezőt tetemek borították. A háború kegyetlen gépezete így őrlötte fel rövid idő alatt a kárpátaljai polgárok ezreit.”²⁰³ Ezek szerint a szovjet parancsnokok a ruszin/ukrán önkéntesek életét sem kímélték, őket is vágóhídra küldték. A 14. táblázatban nyomon követhető a kárpátaljai önkéntesek nemzetiségi összetétele; 7 233 elesett katonából közel százan magyarként, harcban estek el, tehát a szovjet felderítők mégsem tudták teljesen kiszűrni a lágerfogság elől harcoló csapatokba „befurakodó” kárpátaljai magyar fiatalokat.

8. „Csehtoborzás” az elhurcoltak körében

František Němec a csehszlovák kormány megbízottja 1944. október 25-én érkezett Husztra és a polgári közigazgatás megszervezése mellett hozzálátott a csehszlovák katonai toborzó irodák felállításához is. A szovjet katonai közigazgatás Němecék számára csupán 5 járást jelölt ki: a Nagyszőlősit, a Husztit, a Técsőit, a Rahóit és a Volócit. 1944. november 8-tól 1945. február 2-ig ezekből a járásokból 150 tisztet és 6 720 sorkatonát mozgósítottak a csehszlovák hadseregbe, akik közül (lásd a 13. sz. táblázatot) 1 842 fő elesett a harcokban. A toborzó cseh tiszteket beengedték a szolyvai, a turkai, a szambori gyűjtőlágerekbe is, ahol csakis a szláv (ruszin, ukrán, szlovák, cseh) és zsidó nemzetiségű jelentkezőket emelték ki a lágerből. A feketepataki Nagy Jenő visszaemlékezése szerint „A szolyvai láger egyik részében szervezték a cseh önkénteseket... Én is jelentkeztem. De ez nem is volt olyan egyszerű. Egy cseh vagy szlovák hadnagy elé kellett menni... Az elkezdett csehül beszélni. Én nem értettem csak a vezényszavakat, meg azt, hogy mikor születtem, hol születtem, milyen nemzetiségű vagyok... A legnagyobb hiba az volt, hogy magyarnak vallottam magamat... Akkor azt mondta: – Szakra krucifiksz! Nincs rám szükség! Mehetek. Nem azért jelentkeztünk, hogy a harctérre vágytunk, hanem meg akartunk szökni, ki akartunk kerülni a drót közül.”²⁰⁴ Elmondta azt is, ha a korábban jelentkezett önkéntesekről kiderült magyar származásuk, vagy bárki feljelentette őket, a cseh hadtestből visszahozták őket a lágerbe. Ez történt Sz. J. tiszaujhelyi tanítóval, aki jól tudott csehül, hiszen 1938 előtt a cseh hadsereg alhadnagya volt, egyik falubelije, B. József pedig ugyanott hadapród őrmester. A szolyvai lágerből mindketten cseh katonajelöltként kerültek ki, de Homonnán újabb NKVD-ellenőrzésen mentek keresztül.

²⁰³ *Ukrajna Emlékönyve*, i. m. 86. p.

²⁰⁴ NAGY JENŐ (1992), i. m. 13. p.

Nagy Jenő szerint arról faggatták őket, hogy „Nem csináltak-e valamit a kommunisták ellen... Ott, Homonnán az egyik zsidó ráismert: – Te vagy az Árpád ivadéka? Te nagymagyar? Valóban magyarok voltak, de nem nacionalisták. És ekkor B. Józsefet levetkőztették meztelenre. Láncokkal körükötözték a felsőtestét... És akkor akácfabotokkal verték-ütötték azt a láncot. Úgyhogy az egész hátán, felsőtestén cafatokban forrott össze a hús. Ilyen állapotban lökték vissza a szolyvai lágerbe Homonnáról még jó néhány társát is.”²⁰⁵

A 14. sz. táblázatban láthatjuk, voltak kivételes esetek, amikor néhány, a ruszin, ukrán és cseh nyelvet ismerő magyar sikeresen átment a cseh és szovjet biztonsági szűrőn, így a cseh hadsereg katonája lehetett. Erről a királyházi illetőségű, szombori lágerben raboskodó Ozsváth Lajos túlélő is beszámolt: „A kaszárnyaudvaron híre kelt annak, hogy két fiatal tiszt meg egy írnok toboroznak a csehszlovák hadseregbe. Én is jelentkeztem, de a nevem miatt – gondolom – nem vettek be. Józsi bátyám odavágódva a cseh tiszt elé, tiszta cseh nyelven, csehesen tisztelegve, mondja: 'Desatník Jozef Ozváth se hlási do sború' (Ozsváth József tizedes jelentkezik a csapatba). Felragyogott a cseh tiszt arca – gondolom, a tizedes szóra –, és azt mondta az írnoknak: 'Zapis ho!' (Írd be!), és a felvettek közé állította. (...) Pár perc elteltével a bátyám ismét odaáll a tiszt elé és kéri: 'Zapiste i mého bratra.' (Írja be a testvéremet is). 'A kde je tvuj bratr?' (És hol a testvéred?) Én előreléptem ismét, megismert, de dühösen azt mondta az írnoknak: 'Ale, zapis ho.' (No, írd be.) Így lettem a csehszlovák hadsereg katonája, már nem lágerlakó.”²⁰⁶

Az Ungvárról elhurcolt Baráth Mihálynak nem volt ilyen szerencséje. „Turkán egy pár napig voltunk. Jött két cseh tiszt toborozni a cseh hadseregbe, egy hadnagy és egy főhadnagy. Jelentkeztek többen is, én is. Kérdezték, milyen alakulatnál voltam a cseh hadseregben, mikor megmondtam, hogy 'B' szolgálatos (fegyvernélküli), azt kérdezték, tudom-e a Miatyánkot elmondani csehül. Természetesen az volt a válaszem, hogy nem. Így maradtam a fogságban, az alkalmasak külön váltak tőlünk.”²⁰⁷

A Kárpátalja Csehszlovákiából való kiválásáért folytatott, a 4. Ukrán Front politikai tisztjei által háttérből irányított kommunista propaganda egyre erősödött. „Aki nincs velünk, az ellenünk” elv alapján, moszkvai forgatókönyv szerint cselekedtek az NKVD és a SZMERS különítményei is, akik a különböző társadalmi rétegekből kiszűrték a csehbarát hangadókat, bebörtönözték a csehszlovák rend visszaállításában közreműködő pártok, civil szervezetek, a történelmi egyházak helyi vezetőit, az önkormányzati képviselőket. A magyar- és németlakta

²⁰⁵ NAGY JENŐ (1992), i. m. 14. p.

²⁰⁶ OZSVÁTH LAJOS: *Királyháza korok váltóin. Emlékfoszlányok a legrégebb időktől 1945-ig.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995, 69. p.

²⁰⁷ Id. BARÁTH MIHÁLY (Ungvár, 1990) visszaemlékezéséből. In: *Élő történelem.* i.m. 9. p.

településeken támogatóan fogadták a csehszlovák közigazgatás visszaállítását. Levéltári adatok sora igazolja, hogy a kollektív bűnösséggel amúgy is megvádolt magyar és német közösségek a kibontakozó szovjet és cseh törekvések útjában voltak. Ezt az etnikai akadályt számolta fel Moszkva. 1944. november és december folyamán a népbizottságok helyi vezetői cseh-ellenes gyűléseket, tüntetéseket szerveztek, ahol az előre felkészített szónokok nemkívánatos személyekké nyilvánították Němecék kormánydelegációját, követelésükben Kárpátalja elhagyására kényszerítették őket. 60 nap alatt úgynevezett nyomásgyakorló, de spontánnak tűnő „*népfrontot*” állítottak fel Němecékkel szemben, akik az ellenük irányuló propaganda és a rájuk nehezedő politikai nyomás hatására feladták álláspontjukat. Ezzel kapcsolatban 1944. december 29-én F. Němec, a csehszlovák kormány megbízottja az alábbi táviratot küldte a Csehszlovák Köztársaság elnökének és kormányának: *„Podkarpatszka Ukrajnában a köztársaságból való kiválásért és a Szovjetunióhoz való csatlakozásért indított mozgalmat mai szakaszában népinek és spontánnak kell tekinteni... E helyzetet figyelembe véve javaslom a kormánynak, hogy haladéktalanul foglalkozzék Kárpát-Ukrajna problémájával. Kizárt dolog, hogy a csehszlovák közigazgatási szervek Kárpát-Ukrajnában a helyi lakosság akarata ellenére cselekedhetnének. Az adott helyzetben ez erőszakos uralkodást jelentene a nép felett és a szovjet katonai szervek szándékával szemben, amelyek teljes nyugalmat óhajtanak hadtápterületükön.”*²⁰⁸ A táviratra válaszul Němec utasítást kapott, miszerint ne ellenezze a kárpátaljai önkéntesek besorozását a Vörös Hadseregbe.

²⁰⁸ Lásd: *Советско-чехословацкие отношения во время Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Документы и материалы.* Москва, 1960. 216-217. p., Lásd még: ДОВГАНИЧ, О. Д., КОРСУН О. М. (szerk. és összeállít.): *Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів. Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття.* (324. sz. ügyirat.) Ужгород: ВАТ, Видавництво Закарпаття, 2007. 533-535. p.

13. táblázat

A Vörös Hadsereg kötelékében harcoló szovjet önkéntesek, csehszlovák katonák és partizánok veszteségei a II. világháborúban²⁰⁹

Nº	Közigazgatási egység	Veszteség összesen	A cseh hadtest katonájaként	A Vörös Hadsereg önkénteseként	Partizánként	A keleti és a francia fronton	Nemzetközi brigádban (spanyolosok)	Illegalításban
1.	Ungvár	63	13	38	-	2	1	2
2.	Munkács	140	24	103	-	5	-	1
3.	Beregszászi	100	19	71	1	3	-	1
4.	Nagybereznai	360	84	194	2	1	1	108
5.	Nagyszőlősi	460	76	340	24	3	3	7
6.	Volóci	150	80	53	7	1	-	2
7.	Ilosvai	570	109	442	6	2	-	4
8.	Ökörmezői	500	268	219	4	-	-	2
9.	Munkácsi	740	101	614	8	2	1	7
10.	Perecsenyi	270	68	187	3	3	-	2
11.	Rahói	650	186	441	1	3	-	11
12.	Szolyvai	370	90	269	1	3	-	-
13.	Técsői	1 700	476	1 208	4	1	-	3
14.	Ungvári	160	87	132	2	2	-	-
15.	Huszt	1 000	161	769	42	7	-	12
Összesen:		7 233	1 842	5 080	105	38	6	162

²⁰⁹ Forrás: *Ukrajna Emlékönyve, Kárpátontúli terület 1.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, 85. p.

14. táblázat

A Vörös Hadsereg kötelékében harcoló szovjet önkéntesek, csehszlovák katonák és partizánok veszteségei a II. világháborúban nemzetiség szerint²¹⁰

Nº	Közigazgatási egység	Veszteség, összesen	Ruszin,ukrán	Magyar nevű ruszin, ukrán	Magyar	Magyar nevű, nemzetiség fel-tüntetése nélkül	Zsidó	Szlovák / cseh	Román, német	Cigány
1.	Ungvár	63	43	3	3	5	6	2 / 1	- / -	-
2.	Munkács	140	100	16	2	9	12	- / 1	- / -	-
3.	Beregszászi	100	55	-	28	10	6	- / -	- / -	1
4.	Nagybereznai	360	320	27	-	3	6	4 / -	- / -	-
5.	Nagyszőlősi	460	277	142	17	12	11	1 / -	- / -	-
6.	Volóci	150	135	12	-	1	2	- / -	- / -	-
7.	Ilosvai	570	506	50	-	5	7	2 / -	- / -	-
8.	Ökörmezői	500	466	25	-	1	6	1 / -	- / 1	-
9.	Munkácsi	740	695	28	4	2	5	6 / -	- / -	-
10.	Perecsenyi	270	219	43	-	5	2	- / 1	- / -	-
11.	Rahói	650	598	38	6	1	4	2 / 1	- / -	-
12.	Szolyvai	370	294	58	-	2	6	4 / -	6 / -	-
13.	Técsői	1 700	1 568	110	5	3	14	- / -	- / -	-
14.	Ungvári	160	92	58	6	-	3	1 / -	- / -	-
15.	Husztí	1 000	902	70	3	5	20	- / -	- / -	-
Összesen:		7 233	6 270	680	74	64	110	23 / 4	6 / 1	1

²¹⁰ Forrás: *Ukrajna Emlékönyve. Kárpátontúli terület 1.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, 85. p.

III. FEJEZET

HATÁRON ÁTNYÚLÓ ELHURCOLÁSOK, TERÜLETFOGLALÓ KATONAI AKCIÓK

1. Kárpátaljáról szervezett magyarországi elhurcolások

A magyarországi Beregben történt elhurcolásokkal kapcsolatos probléma első kutatói: dr. Kun József, a hadtörténeti levéltár egykori vezetője és Filep János, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei pártarchívum egykori vezetője. (Mindketten lónyai illetőségűek, az elhurcolások túlélői, így személyes tapasztalataik vannak az itteni eseményekről.) Publikációikból tudjuk, hogy a 4. Ukrán Front által elrendelt tisztogatási akció Csonka-Beregben is nagyon gyorsan zajlott le. Itt 1944. november 20-án dobolták ki a kisbírók, hogy a katonaköteles férfiaknak háromnapos munkára kell jelentkezniük. Gyarmathy Zsigmond nyíregyházi levéltáros felmérése szerint a beregi községekből elhurcolt emberek száma megközelítőleg 1200 főre tehető, „*néhány szatmári községből (Tiszabecs, Uszka, Liget, Kispalád, Botpalád stb.) 8–14 ember esett áldozatul ennek az eseménynek*”. Az elhurcolást kiterjesztették Nyíregyházára, sőt a Dunántúlra is. Dr. Fazekas Árpád könyv alakban²¹¹ is megjelent felmérése szerint 1944. október 21. után Nyíregyházáról 2 ezernél több férfit, polgári személyt hurcoltak el a szovjet katonák jóvátételi munkára. Azóta a túlélők vallomásait sorra megjelentették, dokumentumfilmen is feldolgozták.²¹²

Az internálásokat követően Csonka-Bereget is Kárpát-Ukrajnához akarták csatolni. 1945. augusztus 16-án az ukrán katonai egységek behatoltak Csonka-Bereg községeibe. Elfoglalták Vásárosnaményt, Tiszaszalkát, Lónyát és más településeket. A települések lakosainak jogait a „*kifelé bárki, befelé senki*” elv alapján korlátozták. Ennek az állapotnak kormány szintű intézkedések vetettek véget, amikor is érvénybe lépett a jaltai egyezményben megállapított 1937. decemberi határállapot.²¹³

²¹¹ Dr. FAZEKAS ÁRPÁD: *Elhurcoltak. Nyíregyháza, 1944–1948*. Nyíregyháza, Határ-szél Kft, 1989. (A gyűjtemény anyagát a Határ-szél című lap először sorozatban közölte.)

²¹² Lásd: SÁRA SÁNDOR: *Csonka-Bereg*. Dokumentumfilm (1988).

²¹³ Dr. GYARMATHY ZSIGMOND előadása. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt...*, i. m. 211. p.

2. Kárpátaljáról szervezett elhurcolások Kelet-Szlovákiában

A Kelet-Szlovákia térségében, különösen a Bodroghözben és az Ung-vidéken élő magyar lakosságot a csehszlovák hatóságok – mint „háborús bűnösöket” – szintén jogfosztással sújtották. A 4. Ukrán Front NKVD-osztagai itt is „háromnapos munkára” mozgósították a magyar és német nemzetiségű férfiakat. Géczi Lajos túlélő emlékiratában²¹⁴ többek közt azt olvashatjuk, hogy a három napból évek lettek, férfiak ezreit hurcolták el a Szovjetunióba; sokan örökre ott maradtak, idegen földben nyugszanak.

Az ungi deportáltak egyharmada már a gyűjtőlágerekben és a vasúti szállítás során elpusztult, de a donyec-medencei bányák is bőven szedték áldozataikat. Géczi Lajos túlélte a megpróbáltatásokat, öt év múltán került haza.²¹⁵

A „háromnapos munka” témakörét a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ung-vidéken Dobos Ferenc²¹⁶ dolgozta fel a Csehszlovákiai Magyar Kultúráért Alapítvány és a Szlovákiai Magyar Politikai Foglyok Szövetsége támogatásával. A terjedelmes elemzés összefoglalását *Magyarok a senkiföldjén. „Malenykij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ung-vidéken* című tanulmányban adta közre a *Régió – Kisebbségi Szemle* 1992. évi 4. száma. Az általa közölt adatok alapján állítottuk össze a 15. táblázatot, amely szemléletesen igazolja, hogy az itteni 51 magyarlakta településen is előre megtervezett politikai döntés eredményeként hajtották végre a kollektív megtorlást.

15. táblázat

*A Bodroghözi és Ung-vidéki települések összesített adatai
az 1944-es internálásról*

Nº	Közigazgatási egység	Települések száma	18-60 éves korú férfiak az elhurcolás időpontjában	Az elhurcoltak száma	Az áldozatok száma	Hazatértek száma	Eltűntek száma
1.	Bodroghöz	36	8 815	1 790	685	1 092	13
2.	Ung-vidék	15	2 909	654	191	451	12
	Összesen:	51	11 724	2 494	876	1 593	25

²¹⁴ GÉCZI LAJOS: *Civilek hadifogságban*. Pozsony/Bratislava, Madách, 1992. 240. p.

²¹⁵ HERCZEGH GÉZA: *In memoriam Géczi Lajos*. In: *Magyar Szemle*, új folyam XX., 9-10. sz.

²¹⁶ DOBOS FERENC: *Magyarok a senkiföldjén. „Malenykij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ung-vidéken*. In: *Regio – Kisebbségi Szemle*, 1992, 3. évf. 4. sz., 110-130. p.

A Bodroghözben és az Ung-vidéken 1944. december 1-23. közt bonyolították le a megtorló akciót. A bujkáló magyar férfiak utáni hajtóvadászat 1945 februárjáig folyt. A bodroghőziek erőltetett menetének útvonala: Ungvár–Perecseny–Szolyva–Verecke-szoros–Turka–Szambor.

Az Ung-vidéki férfiakat Nagykaposon, Királyhelmecen, Kisbárin, Deregyőn, Vajányban és Pálócon gyűjtötték össze, ahonnan fegyveres kísérettel hajtották őket a garanyi- és szinni (Snina) gyűjtőtáborba, majd az Uzsoki-hágón át Turkára és Szamborba.

Abaúj, Torna, Borsod és Gömör megyékből az internáltakat Bartók Csaba²¹⁷ GULAG-kutató szerint a Kassa–Eperjes vonalon a Duklai-hágón át a lengyelországi Sanokban (Kárpátaljai vajdaság) és az ukrain Szamborban létesített elosztó táborokba kísérték. Ezekből az elosztótáborokból marhavagonokba zsúfolva tovább vitték őket a Donyec-medencébe, ahonnan a túlélők utolsó csoportjai 1948. december végén tértek haza. Bartók Csaba úgy véli, ez a korszak „rosszul van kutatva”, továbbá „Némely szlovák történész legfeljebb 6-7 ezer magyar és sváb elhurcolását ismeri el. Ebből 1 000 felett van a lágerben elhunytak száma. A felvidéki magyar helytörténészek 60-120 ezerre becsülik a Csehszlovákiából szovjet munkatáborokba került magyarok és németek számát.”

A szolyvai haláltáborhoz hasonlóan hírhedt milosovi táborba a nyugati fogságból hazatért leventéket zárták, és közülük csak azokat engedték szabadon, akikről a „megimádkoztatáson” kiderült, szlovákul és csehül is tudnak imádkozni. Az életben maradt, de halálra ítélt sepsi magyar leventéket egy sepsi származású amerikai tiszt szabadította ki. A deportálást koncepciós perek követték. A rögtönítélő hadbíróságok a szovjet törvény 58. sz. paragrafusa értelmében, többek közt „kútmérgezés, híd- és vasútrobbantás” vádjával 5-től 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték a letartóztatott magyar és német férfiakat, akik közül sokat helyben kivégeztek, a többieket szintén a Szovjetunióba hurcolták.²¹⁸

Említésre méltó az „Eperjesi Ukrajnával” kapcsolatos esemény. 1944 őszén az eperjesi oroszok/ruszinok és ukránok ideiglenes népbizottságot hoztak létre, és egyik ülésükön kinyilvánították Kelet-Szlovákiából való kiválásukat. November 29-én felhívást²¹⁹ intéztek Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsához, miszerint a Vörös Hadsereg által felszabadított „Eperjesi Ukrajnát” a galíciai lemkók lakta területtel együtt csatolják Kárpátontúli Ukrajnához. Kérésüket többek között azzal indokolták, hogy az 1918-ban ígért autonómiát a szlovákoktól nem kapták meg, azóta tervszerű elszlovákosítás folyik a ruszin falvakban is. A

²¹⁷ BARTÓK CSABA előadása a 2010. november 18-i beregszászi emlékkonferencián. In: *Trianoi Szemle*, 3. évf., 2011. január-március, 33. p.

²¹⁸ BARTÓK CSABA előadása..., i. m. 34. p.

²¹⁹ 279. sz. ügyirat (TSU./ 471-473), eredeti forráshelye: Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, - Ф. 4. - Оп. 1. спр. 11. арк. 1-3. A továbbiakban: ДАЗО.

kárpátaljai ukrán kommunisták kezdetben támogatták az eperjesiek törekvését, a szovjet katonai adminisztráció azonban Moszkva utasítására ezt a kérdést törölte a napirendről.

3. Kárpátaljáról szervezett területfoglalások a romániai Máramarosban

A Romániához tartozó Máramarosszigeten és a térségéhez tartozó településeken a Felső-Tisza-vidéki ruszin/ukrán kommunisták szintén népbizottságokat hoztak létre azzal a céllal, hogy ezt a területet „*Máramarosi Ukrajna*” néven Kárpátontúli Ukrajnával, illetve Szovjet-Ukrajnával egyesítsék. A máramarosszigeti népgyűlés 1945. január 19-i keltezésű, Ivan Odovicsuk elnök által aláírt, Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságához küldött jegyzőkönyvében²²⁰ a máramarosszigeti körzet Kárpátaljához történő csatolását sürgették.

A katonaköteles magyar, német férfiakat és nőket ebből a térségből is a szolvyai gyűjtőtáborba hurcolták, összesen több mint 2 000 főt; akadtak köztük román nemzetiségűek is. A magyar hadifoglyok nagy részét a foksányi gyűjtő- és elosztó lágerbe vitték.

Az itteni településeken kommunisták kezdeményezésére létrehozott népbizottságok ukrán/ruszin vezetői 1945. január 28-ra népgyűlést hívtak össze.²²¹ A máramarosszigeti demokratikus népfront szervezésében lezajlott gyűlés mintegy 2 500 résztvevője magyar, ukrán és román nyelvű köszönőlevelet küldött Sztálinnak, miszerint ez a vidék az ő vezérletével szabadult fel. Ugyancsak három nyelven megfogalmazott beadvánnyal fordultak Hruscsovhoz, az USZSZK kormányának vezetőjéhez, amelyben kérték, hogy ezt a területet is csatolják a Szovjet-Ukrán földekhez. Az erről szóló jegyzőkönyvet szintén I. Odovicsuk²²², a gyűlés elnöke írta alá. Több mint 10 ukránok lakta községben jött létre népbizottság, amelyekből összesen 426 (339 ukrán, 47 magyar, 15 román, 25 egyéb nemzetiségű) küldött²²³ érkezett a máramarosi körzet népbizottságainak első, február 4-én megtartott kongresszusára, amely ismételten szorgalmazta a máramarosi körzet „*újraegyesítését*”. A Sztálinhoz intézett petíciót a népbizottságok képviselői az általuk képviselt falvak lakosainak nevében írták alá.²²⁴

²²⁰ 340. sz. ügyirat (TSU./ 553-554.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Népbizottság jegyzőkönyve. ДА3О, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 112. апк. 1.

²²¹ 346. sz. ügyirat (TSU./ 559-560.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Demokratikus Népfront jegyzőkönyve. ДА3О, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 112. апк. 2-3.

²²² 347. sz. ügyirat (TSU./ 560-563.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Demokratikus Népfront gyűlésének 1945. január 28-i jegyzőkönyve. ДА3О, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 112. апк. 4-4 а, б, в, г.

²²³ 350. sz. (TSU./ 570-571.) ügyirat, eredeti forráshelye: A máramarosi körzet népbizottságai kongresszusának 1945. február 4-i jegyzőkönyve. ДА3О, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 107. апк. 8.

²²⁴ 349. sz. (TSU./ 565-570.) ügyirat, eredeti forráshelye: A máramarosi körzet népbizottságai kongresszusának 1945. február 4-i jegyzőkönyve. ДА3О, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 107. апк. 18.

Máramaros megye hovatartozásának mozgalmába bekapcsolódtak a román nacionalista-fasiszta körök tagjai is, akik a Vöröskereszt körzeti képviselte keretében a román nacionalista diktatúra visszaállításának céljával fegyveres akciót szerveztek a helyi (ukrán) néptanácsok ellen. A szovjet hírszerzők szerint a felkelésbe 15 ezer embert kívántak „*békés tüntetés keretében*” bevonni, amelyhez aztán csatlakoztak volna a felfegyverzett egységek. A terjedő álhírek hatására a helyi ukránok, magyarok, illetve a kommunisták és baloldali értelműek között félelem uralkodott el. Ljubavin ezredes, a 27. sz. vasúti brigád (UVVR-14) parancsnoka a helyi népbizottságok közreműködésével március 5-7. között megghiúsította a román nacionalisták fegyveres felkelését. Vezetőit, 50 közvetlen hívét, 4 szabadságolt és dezertált román tisztet letartóztattak; köztük volt Berinde, a román egyház vikáriusa, Laslo Antonescu idejében kinevezett rendőrfőkapitány; Szanko jogász, a Vöröskereszt tagja, a Maniu-gárdisták elkötelezett híve; Migali, a körzet volt prefektusa; Epuri, a helyi román gimnázium tornatanára. Minderről, valamint a Petru Groza román kormánya ellen szervezett fegyveres felkelés elfojtásáról Fedorov ezredes, a vasúti hadsereg politikai osztályának megbízott vezetője 1945. április 10-én részletes hadijelentést²²⁵ küldött a 2. sz. Ukrán Front parancsnokának.

A máramarosi körzet Zakarpatszka Ukrajnával és Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesítése érdekében a 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja és Ivan Turjanica, a Néptanács elnöke támogatásával egyre erőteljesebb propaganda és szovjet ügynöki mozgalom bontakozott ki. A megyében és Máramarosszigeten kialakult, feszült politikai helyzetről 1945. április 16-án Bogdenko ellentengernagy és Dangulov politikai főtanácsadó nagy frekvenciájú kapcsolati vonalon telefontávíratban²²⁶ (Titkos ügyirat, Uzsgorod–Moszkva) tájékoztatta a Kreml vezetőit. A távirat bizalmas információkat tartalmazott arról az ungvári találkozóról, amely Bogdenko ellentengernagy, bizonyos Vasili Luka, Tyulpanov ezredes, a 4. Ukrán Front képviselője, Goldberg, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának Észak-Erdélyi meghatalmazottja, Sernicko, a Máramaros Megyei Kommunista Párt Központi Bizottságának titkára és Kita, a megye prefektusa részvételével zajlott le. A találkozón elhangzott tényeket négy pontba tömörítették. Az elsőben rögzítették, hogy 1945. február elején Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsának meghatalmazott küldötte a népbizottságok kongresszusának előkészítése céljával Máramarosszigetre érkezett; ez a kongresszus határozatban mondta ki Máramaros megye egyesítését Zakarpatszka Ukrajnával. Megállapították, hogy Zakarpatszka

²²⁵ 365. sz. (TSU./ 599-605.) ügyirat, eredeti forráshelye: Архив Президента Русской Федерации, АП РФ, 0125. -Оп. 33. п. 129. д. 21. Л. 46-52. A továbbiakban: АП РФ.

²²⁶ 366. sz. (TSU./ 605-607.) ügyirat, eredeti forráshelye: АП РФ, 0125. -Оп. 34. п. 131. д. 21. Л. 40-43.

Ukrajina Néptanácsa meghatalmazott küldöttjének szigeti akciója a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatósága és Ukrajna Kommunista Pártjának Központi Bizottsága Ungváron tartózkodó képviselőinek jóváhagyásával történt. A Néptanács küldöttjén kívül a kongresszus munkájában, a kiáltvány szövegének megszerkesztésben Mehliusz utasításának megfelelően, a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatóságának képviselőjében többek között részt vett Tyulpanov ezredes és Davidenko őrnagy. A továbbiakban Ungvár irányításával gyors ütemben megszervezték a helyhatósági szerveket, a helyi népbizottságokat és pártbizottságokat. A szovjetizálási folyamatról Mehliusz Moszkvát, Tyulpanov ezredes Kijevet is informálta, Hruscsov pedig áldását adta a kezdeményezésre.

A második pontban leszögezték, hogy 1945. április végén Észak-Erdélyben is kiépült a román közigazgatás hálózata. Ekkor érkezett Máramarosszigetre Goldberg, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának észak-erdélyi meghatalmazottja, hogy itt is befejezze a román adminisztráció megszervezését, de a helyi ukránok Zakarpatszka Ukrajina Népbizottságának rendelkezése nélkül meggátolták feladatának teljesítésében. Ekkor felkereste Ivan Turjanicát, a népbizottság elnökét, aki kategorikusan elzárkózott a probléma megoldása elől. Goldberg a sikertelen ügyintézésről jelentést küldött felettesének, Vasili Lukának, a bukaresti pártvezér hasonló tárgyalásai azonban szintén eredménytelenül zárultak.

A harmadik pontban vázolt fejlemények közül kiemelték, hogy Vasili Luka Máramarosszigeten megszervezte a demokratikus népfrontot, amelyben 32 megyei szervezet képviselője jutott mandátumhoz. Mivel Zseleznyák, a megyei pártszervezet titkára Ungváron tartózkodott, az alkalmat kihasználva Vasili Luka a korábbi párttitkár szintén ukrán származású helyettesét, Csernyicskót jelöltette és választotta meg a párt élére. Április 9-én a demokratikus népfront tanácsa a településeken helyhatósági szerveket hozott létre, ennek következtében helyreállították a román közigazgatást. A demokratikus népfront tanácsa a helyhatósági szervekbe mindenütt saját jelöltjeit delegálta, ezekről az intézkedésekről a helyi sajtó is hírt adott. A népbizottságok egykori ukrán tagjai megtagadták az együttműködést az újonnan felállított szervekkel, segítségért Ungvárra utaztak.

A negyedik pontban, a megyei és máramarosszigeti román helyhatósági szervek személyi összetételét értékelve arra a felismerésre jutottak, hogy a helyi ukránok képviselőjében mind a megyében, mind a városi vezetésben a helyettesi posztokra pótlólagosan ukrán nemzetiségűeket kell delegálni; ezzel kapcsolatban megegyezés született a demokratikus népfront tanácsával. Megemlézték a megye és a megyei központ nemzetiségi összetételét is, miszerint túlnyomó részben ukránok csak 10 községben élnek; megyei vonatkozásban a románok 74, az ukránok 18, a magyarok 7, a más nemzetiségűek részaránya 1 százalék;

Máramarossziget lakosságának összetétele: román 55, magyar 32, ukrán 10, más nemzetiség 3 százalék.

A telefontávirat azzal zárult, hogy a jelentéstevők fentről várják a további utasításokat.

A Hruscsov-memoárban²²⁷ részletes ismertetést olvashatunk arról a nemzetközivé dagadt konfliktusról, amit Ivan Turjanica területszerző politikája okozott. Hruscsov itt úgy jellemzi támogatottját, Turjanicát, mint aki az „*Evés közben jön meg az étvágy*” elv alapján, a Kreml vezetőinek tudta és beleegyezése nélkül foglalta el az általa szervezett népi milíciával, munkásörökkel a Román Királyság egyes járásait, a Magyarországhoz tartozó Csonka-Bereget. Sztálin személyesen hívta fel telefonon Hruscsovot, és utasította: bírja rá Turjanicát, hogy katonáit rendelje vissza az 1938 előtti határvonal mögé. Ezt a kérést Turjanica csak nagy rábeszélés árán fogadta el. Hruscsov a csehszlovák–szovjet konfliktus elkerülése végett nem támogatta „*Eperjesi Ukrajna*” Kárpátaljához csatolását sem, amely mögött szintén Turjanica területbővítő ambíciói álltak.

²²⁷ 413. sz. (TSU./ 695-698.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА*. In: Вопросы истории, Москва, 1991, № 7-8., стр. 75, 88-89. p.

IV. FEJEZET

A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYMEGBÍZOTTI HIVATALÁNAK TEVÉKENYSÉGE KÁRPÁTALJÁN

1. Propagandaháború a cseh „reakciók” és a „moszkoviták” között

Az 1938 előtti közigazgatási rend Kárpátalján történő visszaállítása és újjászervezése²²⁸ érdekében a csehszlovák közigazgatás vezetője, František Němec²²⁹ által tett erőfeszítésekről számos levéltári okmány tanúskodik, 1944. október 28. – december 29. között kifejtett tevékenysége azonban kudarcba fulladt. Kárpátaljáról való teljes kiszorításában – Sztálin parancsát teljesítve – aktívan közreműködött a 4. Ukrán Front vezérkara, az Ivan Turjanica nevével fémjelzett kárpátaljai kommunista vezetők, az általuk létrehozott néptanács. Taktikájuk lényegét megvalósítva össznépi mozgalmat szerveztek a Csehszlovákiából való kiválásért, az Ukrajnával való „újraegyesülésért”, illetve a Szovjetunióhoz való csatlakozásért.

Íme néhány sarkalatos példa. František Němec, az emigráns csehszlovák kormány minisztere és kárpátaljai megbízottja, valamint Antonín Hasal-Nižborský tábornok, a felszabadított térség katonai parancsnoka a korábban aláírt szovjet–csehszlovák egyezményekre hivatkozva – amelyek értelmében Kárpátalja csehszlovák területnek számított – ellenezte kárpátaljaiak toborzását a Vörös Hadseregbe. Kárpátalja hovatartozásának kérdésében azonban Sztálin döntése volt mérvadó, márpedig ő „*kinézte magának Kárpátalját*”. Ennek ismeretében szemfényvesztésnek tartjuk az 1944. május 8-án Londonban keltezett szovjet–csehszlovák egyezményt²³⁰, amelyben a szovjet hadsereg parancsnoksága többek között kötelezettséget vállalt arra, hogy az ellenségtől felszabadított kárpátaljai vidéken a hatalmat átadja a csehszlovák kormány londoni delegációjának.

A levéltári dokumentumokban nyomon követhető a Kárpátalja hovatartozásáért folyó katonapolitikai és diplomáciai küzdelem, többek között az úgynevezett cseh „reakciók” és a „moszkoviták” között lefolyt propagandaháború, amelynek generálója szintén a 4. Ukrán Front parancsnoksága volt. A csehszlovák adminisztráció és a cseh katonai városparancsnokok, sorozóbizottságok kiszorítását csakis a kárpátaljai népet manipuláló

²²⁸ 230. sz. (TSU./ 410-411.) ügyirat.

²²⁹ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

²³⁰ 228. sz. (TSU./ 497-409) ügyirat. 1944. május 9-én megjelent az *Izvesztijja* 109. sz. számában.

kommunisták, a helyi népbizottságok háttértámogatásával tudták véghezvinni. Ez volt a szovjetizálás ötödik legfontosabb feladata.

2. A csehszlovák adminisztráció ügyiratai a szovjet katonai adminisztráció tevékenységéről

Az 1944. október 28-án Kárpátaljára érkezett František Němec kormány megbízott által kiadott dokumentumokat az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára őrzi. A cseh delegáció vezetője Huszton nyitott irodát, nem titkolva jövetelének célját: propaganda-eszközökkel megakadályozni Podkarpatszka Rusz Szovjet-Ukrajnához történő csatolását. November 7-én instrukciókat tartalmazó körlevelet²³¹ intézett a körzeti és helyi népbizottságokhoz.

A nagyszőlősi körzet csehszlovák katonai kommandánsa 1944. november 14-én tájékoztató jelentést²³² küldött feljebbvalóinak az általa vezetett egység és a szovjet hadsereg közt kialakuló rossz viszonyról, amelyben többek közt megemlítette, hogy a Tiszaújlakon lefoglalt terményraktár és a fontosabb zsidó-ingatlanok őrzésére kijelölt katonáit a szovjet hadsereg parancsnoka az ő tudta nélkül lecserélte, a terményt és az ingatlanokon található értékeket hadi trófeaként elkobozta.²³³ Ugyanez történt Fancsikán, ahol a szovjet hadsereg elbitorolta a rendelkezési jogot a zsidó Weiss E. vagyona (Fancsika külterületén volt a Weiss-tanya) és terménye fölött. November 18-i jelentésében²³⁴ már arról is tájékoztatott, hogy körzetében a lakosság egyre növekvő számban fejezi ki óhaját, miszerint Podkarpatszka Rusz maradjon Csehszlovákia kötelékében, ugyanakkor akadnak olyan csoportok, különösen a népbizottságok vezetői, tagjai és hozzátartozói, akik a Szovjetunióhoz való csatolás mellett agítálnak; a Vörös Hadseregbe közel 1 000 újoncot toboroztak, ezen kívül csaknem 10 000 férfit kényszermunkára hurcoltak. (Megjegyzendő: a cseh kommandatúra parancsnokai mindenütt figyelemmel kísérték a magyarok és németek elhurcolását, de nem avatkoztak be, holott a ruszinokhoz, ukránokhoz hasonlóan az elhurcoltak is egykori csehszlovák állampolgárok voltak).

A jelentéstevő kommandáns „csehbarát” nemzeti bizottságok megalakulását sürgette ezeken a településeken, amelyeknek közreműködésével az 1938 előtti közigazgatást kívánták

²³¹ 243. sz. ügyirat (TSU./ 426-427.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.180.

²³² 247. sz. ügyirat (TSU./ 430.). Megjelent: In: *Карпатський край*, 1992, № 38., 12. p.

²³³ 257. sz. ügyirat (TSU./ 442.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2996. Д. 5. Л. 300-301. (A munkácsi kongresszus összehívása előtt Petrov hadseregtábornok, Mehliusz vezérezredes és Novikov vezérőrnagy prancsára 4 000 tonna terményt és 39 tonna sót kiosztottak a városi és falusi népbizottságok részére.)

²³⁴ 255. sz. ügyirat (TSU./ 440.). Megjelent: In: *Карпатський край*, 1992, №38., 12. p.

visszaállítani. A csehszlovák polgári államrend megszilárdítása érdekében kezdeményezte és támogatta a csehszlovák agrárpárt, a szociáldemokrata párt, a cseh nemzeti szocialista párt, a kommunista párt helyi alapszervezeteinek megalakítását. A polgári demokrácia jegyében szervezett pártok több településen létre is jöttek, például Huszton és Nagyszőlősön, valamint Beregszászban, ahol megválasztották az említett pártok irányító testületeit, amelyek tagokat delegáltak a város vezetésébe, képviselőtestületébe.²³⁵

A kibontakozó politikai propaganda hatására a magyar- és németlakta településeken, a magyar és ruszin értelmiség egyes köreiben tudatosult a felismerés, miszerint Kárpátalján már nem lesz „*magyar világ*”. Nagy részük csehbarát lett, inkább Prágában bíztak. A „*moszkovita*” kommunisták hatása alá került, baloldali érzelmű ruszin és ukrán értelmiségiek a szovjethatalom bevezetése mellett döntöttek. A falvak lakossága már a sokadik rendszerváltást élte meg, ezért közömbösen figyelte az eseményeket.

Kárpátalja őslakosainak mintegy fele (különösen a beregvidéki, ugoccai, máramarosi vidékhez tartozó településeken) a csehszlovák kormány 1944. október 26-án Huszton kiadott kiáltványa értelmében cselekedett. František Němec november 21-re Huszton népgyűlést készült összehívni azzal a céllal, hogy a fórum válassza meg Podkarpatszka Rusz irányító testületét és a települések előljáróit feleskesse a csehszlovák törvényekre. František Němec tervét azonban keresztülhúzta Ivan Turjanica, Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának frissen megválasztott titkára. Aktivistái mögé felsorakoztak a szovjet terrorapparátus tisztjei, akiknek közreműködésével létrehozták a települési „*népbizottságokat*”, és azokat megtisztították a csehbarát személyektől.

Ebben az időben a Vörös Hadsereg és a Csehszlovák Hadsereg párhuzamos, egymással rivalizáló sorozóbizottságokat állított fel a településeken. A kialakult káoszról Antonín Hasal-Nižborský cseh tábornok jelentést²³⁶ küldött Heliodor Pika vezérőrmagynak, csehszlovák katonai attasénak, a Moszkvában működő Csehszlovák Katonai Misszió vezetőjének, amelyben kérte, hogy az 1944. május 8-án Londonban keltezett szovjet–csehszlovák egyezmény betartása érdekében tegye meg a szükséges intézkedéseket, a megoldatlan problémát vesse fel a szovjet hadsereg parancsnokságánál, mert ilyen körülmények között a csehszlovák hadsereg részére normális mobilizációt nem tud folytatni. (Heliodor Pikát 1949-ben koncepciós perben elítélték és kivégezték, 1968-ban rehabilitálták.) A Vörös Hadsereg által okozott mobilizációs zavarok tisztázása érdekében H. Pika november 18-án táviratban

²³⁵ A beregszászi önkormányzat dokumentumai 1944. In: BOTLIK-DUPKA (1991), i. m. 141-147. p.

²³⁶ 244. sz. ügyszer (TSU./ 427.). In: *Карпатський край*, 1992, № 38., 12. p.

tájékoztatta²³⁷ feletteseit, köztük J. Masaryk külügyminisztert és S. Ingra hadügyminisztert, amelyben közölte, a kérdés tisztázása ügyében levelet küldött az SZSZKSZ hadügyi népbiztosának és a legfelsőbb főparancsnoknak. A címzetteket arról is tájékoztatta, hogy az első Csehszlovák hadtest, amely folytatni akarja Csehszlovákia felszabadítását, a Duklai-hágón lezajlott harcokban (Duklai csata) súlyos emberveszteséget szenvedett; a haderő további feltöltése érdekében Podkarpatszka Rusz területén általános mobilizációt rendeltek el, elsősorban az egykori csehszlovák állampolgárok körében; a mobilizáció vontatottan halad, mert a kárpátaljai szovjet katonai adminisztráció a csehszlovák állampolgárságú ruszinokat és ukránokat a Vörös Hadseregbe verbuválja; amit le kell állítani, az eddig mozgósított újoncokat pedig az első Csehszlovák hadtestbe kell irányítani. Jelentése végén a csehszlovák misszió vezetője miheztartás végett a hadügyminisztertől és a külügyminisztertől konkrét javaslatokat, instrukciókat kért a felszabadított területen tartózkodó csehszlovák hadsereg képviselői és a csehszlovák adminisztráció részére.

A cseh katonai adminisztráció kizorításáról tanúskodik egyik főtisztjük, Pernikarža alezredes segélykérő feljegyzése.²³⁸ 1944. december 11-én a Csehszlovák Köztársaság hadügyminisztériumát már arról tájékoztatja, hogy a népbizottságok egyre erőteljesebb kommunista agitációt folytatnak az országrész lakossága körében, s egyre több a támogatóik száma. Az első Csehszlovák hadtestbe történő mobilizáció megghiúsult, a Vörös Hadsereg tisztjei erőszakkal viszik el a csehszlovák sorozóbizottságok által listába vett fiatalokat, tisztjeiket mindenütt megfigyelés alatt tartják, illetve letartóztatják, az élelmiszerraktárakat elkobozták. A mindenütt uralkodó szovjet tisztekkel szemben erőtlének, s ilyen körülmények közepette nem lehet dolgozni. Sürgős diplomáciai beavatkozást kért.

Antonín Hasal-Nižborský cseh tábornok²³⁹ újabb tájékoztató jelentést küldött H. Pikának, a moszkvai Csehszlovák Katonai Misszió vezetőjének a Zakarpatszka Ukrajna területén tartózkodó csehszlovák hadsereg egységeinek felosztatásáról. Erre vonatkozólag december 22-én Petrov hadseregtábornoktól ultimátumot kapott, amely december 25-én jár le, addig Homonnára kell átirányítani az egységeket és a hadi felszereléseket.

František Němec²⁴⁰ 1944. december 29-én saját kormányának írt levelében összegezte a Molotovval lefolytatott tárgyalás lényegét, arra kérve a kormányt, hogy menjen elébe a

²³⁷ 256. sz. ügyirat (TSU./ 440-441.) In: *Карпатський край*, 1992, № 38., 14. p.

²³⁸ *Карпатський край*, 1992, № 38., 14. p., 303. sz. ügyirat (TSU./ 505.).

²³⁹ U.o., 316. sz. ügyirat (TSU./ 527.)

²⁴⁰ 324. sz. ügyirat (TSU./ 533-535.). Továbbá lásd: Советско-чехословацкие отношения во время Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг., 215-217. p.

Kárpátalján történeteknek, fogadja el a lakosság döntését, miszerint a Szovjetunió kötelékében kíván élni.

3. Titkosított szovjet ügyiratok a csehszlovák adminisztráció tevékenységéről

A csehszlovák adminisztráció és katonai kommandatúra tagjairól, tevékenységükről a szovjet hírszerzők kezdettől fogva adatokat gyűjtöttek. Példaként említhetjük Fagyejev NKVD-vezérőrnagy elemző jelentését²⁴¹, amelyben tájékoztatta a 4. Ukrán Front parancsnokságát: Szolyvára érkezett Němec nevű csehszlovák tiszt, aki felmutatta Kratofvil tábornok igazoló okmányát, amelynek alapján kinevezték városparancsnoknak, helyettese a kommunista Popovics tiszt lett. Az új városparancsnok kizárta a kommunistákat a szolyvai népbizottságból, a közeli Lipócon elszállásolt cseh partizánalakulat parancsnoka, Vaszil Ruszin erélyes közbelépésének köszönhetően azonban a kizárt tagok visszakerültek a bizottságba. Ezzel egyidőben a cseh városparancsnok Beneš-párt megalakítását is kezdeményezte. A jelentésre Petrov és Mehliusz a következő rezolúciót írta: „*Ezt a Němecet utasítsák ki Szolyváról*”. A következő, Mehliusz vezérezredesnek írt jelentés²⁴² (Szigorúan titkos ügyirat. No-10/00497.44.XI.5.), amelynek két szerzője, Boszij ezredes, az NKVD-osztagok parancsnokhelyettese és Levitin ezredes, törzsparancsnok az általuk Szolyván megejtett vizsgálati eredményről számolt be, amely szerint Němec városparancsnokot Ludvík Svoboda tábornok, az 1. Csehszlovák Hadsereg brigádparancsnoka küldte Szolyvára, hogy megszervezze a csehszlovák hadseregbe történő toborzást. A jelentéshez csatolt mellékletben (No-10/00497.44.XI.7.) arról informálták Mehliszt, hogy Němec városparancsnok november 6-án, 19.00 órakor elhagyta a várost.

A Fagyejev vezérőrnagyhoz továbbított NKVD-jelentésben²⁴³ (Titkosított ügyirat. №1/01888.1944. XI. 22.) Bljumin alezredes, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezredének parancsnoka és Szmirnov őrnagy, törzsparancsnok a csehszlovák hadsereg törvénytelennek tekintett mobilizációja kapcsán a nagybereznai és az ungvári körzetben történetekről számolt be. Az 1944. november 6-án Svoboda tábornok által ide vezényelt Szvityelszki Ludvik stábkapitány sorozóbizottságok felállításán serénykedett. A nagybereznai sorozóbizottság élére Luka Ivanovics Dikij 1878-as születésű helyi lakost, a csehszlovák hadsereg egykori őrmesterét nevezte ki, aki 26 újoncot vett fel a listára. A toborzást sikerült megakadályozni, a

²⁴¹ 240. sz. ügyirat (TSU./ 423.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 57. – Я. 150.

²⁴² 242. sz. ügyirat (TSU./ 425-426.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 57. – Я. 151-152.

²⁴³ 265. sz. ügyirat (TSU./ 450-451.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32883. -Оп. 1. -Д. 67. – Я. 21.

dokumentumokat begyűjtötték, és figyelmeztették Dikij őrmestert: ha a toborzó tevékenységét tovább folytatja, felelősségre vonják. A zászlóaljparancsnokhoz eljutott az a felhívás, miszerint a csehszlovák hadsereg mobilizációját mindenütt gátolják meg, a parancs megszegőit tartóztassák le, és erről értesítsék a törzsparancsnokságot.

Az NKVD-csapatok főparancsnoka hasonló tartalmú feljelentést²⁴⁴ (Tikosított ügyirat. 1944. XI. 24.) kapott Labosev ezredestől, rahói városparancsnoktól, aki megtiltotta Bostrjašin cseh kommandásnak, hogy Rahón, Kőrösmezőn, Nagybecskón és Aknaszlatinán a csehszlovák hadseregbe kárpátaljaiakat toborozzon. Ezen kívül Seleverről, kosztilyilvkai pravoszláv atyáról is tudósít, akit a rahói cseh kommandáns november 16-án azért tartóztatott le, mert a november 12-i huszti nagyszűlésen Zakarpatszka Ukrajina Szovjetunióhoz történő csatlásáról szónokolt. Kitudódott, hogy a kommandáns Němec kormánybiztos parancsát hajtotta végre, aki jelen volt a huszti rendezvényen. A városban tartózkodó Dajneki kapitány, a SZMERS helyi megbízottja közbelépésének köszönhetően Selevert kiengedték a fogdából. A rahói népbizottság által november 19-én szervezett fórum a cseh kommandáns ügyében tiltakozó jegyzéket juttatott el František Němec kormánybiztosnak, ám Bostrjašin kommandáns elmozdítása ügyében azóta nem történt intézkedés.

Krutzski gárdaőrnagy, Huszt városparancsnoka a Levitin ezredesnek, törzsparancsnoknak küldött jelentésében²⁴⁵ élesen bírálta a csehszlovák katonai adminisztráció vezetőit és a város kommandánsát, mert apparátusukban a tiltás ellenére magyarokat alkalmaznak, magyar férfiakat soroznak be a csehszlovák hadseregbe. 1944. november 23-án például listára vettek bizonyos Lévai József magyar nemzetiségű jelentkezőt, akit 1944. november 27-én éjszaka Krutzski letartóztatott, mert az 1944. november 18-i második regisztráción nem jelent meg. A cseh adminisztráció kihágásairól figyelmeztető feljegyzést küldött a cseh kommandásnak. Ezen a jelentésen olvasható Levitin rezolúciója, miszerint az ügyiratot a csehek törvénysértő akcióit nyilvántartó aktához kell csatolni.

A Nagyszőlősen diszlokált, 600–800 fős tartalék csehszlovák ezreddel (parancsnoka Štelka alezredes) kapcsolatban talált NKVD-feljelentés a szovjet hírszerző tiszt szemszögéből nézve, negatívan mutatja be az ott szolgáló katonák, tisztek tetteit, akik ellenségesen viszonyultak Zakarpatszka Ukrajina Szovjet-Ukrajnával történő „újraegyesítésének” híveihez. Kondratov őrnagy²⁴⁶ (Titkos ügyirat, 44. 12. 8.), Nagyszőlős városparancsnoka tényeket is közölt: 1944. december 3-án a cseh kommandáns Fantics altisztnek engedélyt adott táncmulatság

²⁴⁴ 271. sz. ügyirat (TSU./ 456-457.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. – Л. 238.

²⁴⁵ 286. sz. ügyirat (TSU./ 480.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. – Л. 247.

²⁴⁶ 296. sz. ügyirat (TSU./ 494-496.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. – Л. 264-266.

megrendezésére, ahol Fabij Josip cseh altiszt és katonái Kárpátalja hovatartozásának kérdése kapcsán éles vitába keveredtek, dulakodtak a helyi milicistákkal, népbizottsági tagokkal, az egyik rendőrt le is fegyverezték. A városparacsnokság őrzárata véget vetett a dulakodásnak, az éj folyamán azonban ismeretlen tettesek megsebesítették a Néptanács egyik milicista járőrét. Ivan Szakalos újságárustól a cseh katonák elkobozták és sárba taposták a *Zakarpatszka Pravda*t, mondván, itt csehek a gazdák. December 4-én a csehszlovák tábori csendőrök letartóztatták és megkínózták a körzeti népbizottság 3 tagját, akiket a szovjet városparacsnokság szabadított ki. Kondratov jelezte, hogy minderről tájékoztatta Štelka alezredest, de ezekben a kérdésekben javulást továbbra sem tapasztalt. A jelentésre december 17-21. között rávezetett rezolúciók tanúsítják, ezzel a kérdéskörrel Mehlsiz vezérezredes, Bosziz ezredes, Levitin ezredes is foglalkozott, akik többek között a csehbarát ruszin, ukrán nemzetiségű bizottsági tagok letartóztatására adtak utasításokat.

A csehszlovák katonai adminisztráció tisztjeinek a manifesztum-aláírási kampányhoz való hozzáállásáról Tyulpan ezredes készített feljegyzést²⁴⁷, amelyben a huszti, técsői, nagyszőlősi és a beregszászi körzetekben tapasztalt tényekről számolt be Pronyin altábornagynak, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztálya parancsnokának. Megfigyelése szerint a csehszlovák tisztek és katonák egybehangolt politikai támadást intéztek a népbizottságok ellen azzal a céllal, hogy mindenütt megghiúsítsák a manifesztum aláírását. December 4-én az esti órákban Huszton a cseh tisztek gyűlést szerveztek, és a megjelent nőket arra kérték, hogy ne írják alá a manifesztumot. Beregszászon és Nagyszőlősen a cseh ügynökök aláírásokat gyűjtöttek annak érdekében, hogy Kárpátalja Csehszlovákia kötelékében maradjon; hangadójuk többek közt a nagyszőlősi doktor Bora volt. A cseh katonák erős nyomást gyakorolnak a népbizottságok tagjaira, fenyegetik őket, miszerint „*Várjatok, itt olyan Csehszlovákia lesz, hogy minden ukrán bárány szarvát letörjük.*” Huszton és Técsőn, valamint Poljana, Gorecsevo, Berezovo és más településeken a manifesztum aláírása kudarcba fulladt. A már aláírt ívről sokan kihúzták a nevüket. Mindez a csehek eredményes propaganda-munkájának tudható be. Azt hangoztatják, hogy ők jártak a Szovjetunióban, az ottani nép igen rossz körülmények között él és dolgozik, igen alacsony az életszínvonal. Tyulpan tényként említette, hogy a Vörös Hadsereg parancsnoksága által munkára irányított magyarokat a cseh hatóság képviselői védelmükbe veszik: több, korábban elrejtőzött „*fasiszta beállítottságú*” magyar, akik kibújtak a jóvátételi munka alól, most a cseheknél találtak és kaptak menedéket, besorozzák őket a csehszlovák hadseregbe. A csehek nagyobb fizetést ígérnek azoknak a hivatalnokoknak, akik

²⁴⁷ 300. sz. ügyirat (TSU./ 426-498-500.), eredeti forráshelye: ІІАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.191.

átállnak hozzájuk. A huszti és a nagyszőlősi népbizottsághoz viszonyítva a beregszászi és a técsői népbizottságok nem eléggé erősek, mert soraikban többségben vannak a csehofil tendencia követői. A técsői népbizottság például küldöttséget menesztett Német kormánybiztoshoz, hogy a területet csatolják Csehszlovákiához. Szitovszkij, a beregszászi városi népbizottság elnöke gyenge jellemű, nem akarja elrontani a csehekkel való kapcsolatot. A város helyhatósági irodái még mindig tele vannak magyar hivatalnokokkal, akik jó fizetést kapnak és nem csinálnak semmit, miközben a helyi ukránok és oroszok munkanélküliek.

Az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára több olyan kézzel írt iratot őriz, amelyek a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának tisztjeitől származnak, azoktól, akik közvetlenül részt vettek a manifesztum-aláírási kampány szervezésében, ellenőrzésében és az ellenkampányt folytató csehszlovák tisztek megfigyelésében. Közülük Osztapenko²⁴⁸ politikai tiszt és Botvinov főhadnagy a nagyszőlősi körzetért volt felelős. 1944. december 10-én kelt 4. sz. jelentésükben a 27 ugocsai település kapcsán részben lehangoló, részben biztató képet rajzoltak az aláírások begyűjtéséről. A december 10-én megtartott nagyszőlősi kampánygyűlésen felszólalók közül kiemelték Valentin Gorzo pravoszláv papot, aki éles, megszegyenítő kritikával illette a gyűlésen megjelent cseh tiszteket, tisztviselőket, továbbá pozitív tényként említették az egyes felszólalók szájából elhangzott magyar- és csehellenes kiszólásokat. Botvinov főhadnagy és Kucser politikai tiszt december 12-én a nagybereznai körzet településein tapasztaltakról, a csehszlovák tisztek manifesztum-ellenes agitációs tevékenységéről és az általuk elvégzett szervező munkáról készítettek helyzetjelentést.²⁴⁹

4. Szovjet–csehszlovák diplomáciai csörte Kárpátalja hovatartozásának ügyében

Kárpátalja hovatartozásának témaköréhez kapcsolódik a Gottwald-válaszlevél tervezete²⁵⁰ (Moszkva, 1944. november 21.), amit J. Proházča stábkapitánynak, az I. Csehszlovák Hadtest politikai munkatársának készített. Ebben világosan kifejtette a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának álláspontját a Zakarpatszka Ukrajina Szovjetunióhoz való csatolásával kapcsolatos követelésről. Pártja véleményét ismertetve Klement Gottwald²⁵¹ főtitkár kijentette, nem lépnek fel a kárpátaljai ukránok azon óhaja ellen, akik Zakarpatszka

²⁴⁸ 302. sz. ügyirat (TSU./ 502-505.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.170-174.

²⁴⁹ 304. sz. ügyirat (TSU./ 505-507.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.192-195.

²⁵⁰ Русский центр хранения историко-документальных коллекций, РЦХИДНИ, -Ф. 495 п. -Оп. 74. д. 566. – Л. 12. Megjelent: *Тернистий шлях до України*, i. m. 450. p. A továbbiakban: РЦХИДНИ.

²⁵¹ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

Ukrajnát az SZSZKSZ-hez akarják csatolni, ugyanakkor a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága fontosnak tartja leszögezni, hogy az erről szóló népszavazás kérdését csakis a háború befejezése után lehet feltenni. Később kiderült, hogy a Gottwald-levél tervezett szövegének tartalmát Georgi Dimitrov²⁵², a Kommunista Internacionálé vezetője is jóváhagyta és V. Molotovhoz, az SZSZKSZ külügyi népbiztosához továbbította. A Gottwald által ajánlott kárpátaljai népszavazásra azonban nem került sor, mert a Kreml vezetői – feltehetően a titkos szavazás végeredményétől tartva – az 1944. november 26-i manifesztum elfogadását és aláíratását tartották jónak.

A csehszlovák polgári apparátus és katonai adminisztráció további tevékenységét teljesen megbénította Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1945. december 5-én, Munkácson közzétett dekrétuma.²⁵³ Az Ivan Turjanica elnök által szignált dokumentum 3 pontban részletezve fogalmazta meg, hogy minden kapcsolatot megszakít František Němec csehszlovák kormánybiztossal. Erre kötelezte a községi, városi és körzeti népbizottságokat is, amelyek ezentúl a közigazgatási, katonai, illetve más kérdésekben kimondottan a néptanács rendeleteit kötelesek végrehajtani, beleértve a kapcsolattartást is. Ugyanezen a napon levelet²⁵⁴ küldött Edvard Benešnek, amelyben a munkácsi manifesztumra hivatkozva a csehszlovák miniszterelnök tudomására hozta, hogy Kárpátontúli Ukrajna kilép Csehszlovákia kötelékéből és egyesül Szovjet-Ukrajnával, végül felszólította az elnököt és kormányát a csehszlovák meghatalmazottak visszahívására. A levelet szintén Ivan Turjanica elnök és a Néptanács tagjai írták alá. Petrov hadseregtábornok ugyancsak a néptanács tagjainak aláírásával köszönőlevelet kapott, amely nyílt levélként megjelent a *Zakarpatszaka Pravdá*-ban is.²⁵⁵

Ezen kívül a néptanács rendeletet hozott a Csehszlovák Köztársaság és a Magyar Királyság állami vagyonának elkobzásáról²⁵⁶, 1944. december 9-i rendeletében²⁵⁷ pedig megtiltotta a csehszlovák mobilizációt Kárpátalja területén, ugyanakkor támogatta önkéntesek verbuválását a Vörös Hadseregbe.

²⁵² Georgi Dimitrov (1882–1949) bolgár kommunista politikus, sztálinista, 1946-tól három éven át Bulgária miniszterelnöke volt.

²⁵³ *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України)*, № 2., 15. грудня. 1944. р. Lásd még: *Тернистий шлях до України*, i. m. 481. р.

²⁵⁴ Lásd: ДАЗО, Ф.-4. Оп. 1. спр. 4. арк. 11. Lásd még: *Тернистий шлях до України*, i. m. 482. р.

²⁵⁵ *Закарпатська правда*, №17., 7. грудня 1944. р.

²⁵⁶ 297. sz. ügyirat (TSU./ 496-497.). Megjelent: *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України)*, № 2., 15. грудня 1944. р.

²⁵⁷ 288. sz. ügyirat (TSU./ 481.). Megjelent: *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України)*, № 2., 15. грудня 1944. р.

A kommunisták által gerjesztett csehszlovákellenes hangulat Técsőn is tetőzött, ahol a népi milícia körzeti parancsnoksága²⁵⁸ a cseh kommandatúra végleges távozását követelte. December 10-én a szovjet hatóságok Huszton tömegtüntetést szerveztek a csehszlovák közigazgatás ellen.

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa lépései miatt a londoni csehszlovák kormány a szovjet kormányhoz fordult, amelyre válaszul Valerij Zorin szovjet külügyminiszter-helyettes közölte Zdeněk Fierlingerrel, a londoni csehszlovák kormány moszkvai követével, hogy Kárpátalja kérdése csehszlovák belügy, amelybe a szovjet szervek nem akarnak beleavatkozni, mivel be kívánják tartani a csehszlovák kormánnyal 1944. május 8-án kötött megállapodást.²⁵⁹

1945. január elején František Němec tisztviselői karával együtt elhagyta Husztot és Kassára költözött.

Sztálin 1945. január 23-án Edvard Benešnek küldött levelében²⁶⁰ kijelentette: a szovjet kormány nem tilthatja meg Zakarpatszka Ukrajna népességének, hogy nemzeti akaratát kifejezze. Emlékeztette Beneš arra is, hogy egy korábbi moszkvai találkozón felajánlotta Zakarpatszka Ukrajna átadását a Szovjetuniónak. (A Csehszlovákia 1938–1939 közötti felosztása²⁶¹, majd a maradék ország németek általi elfoglalása és a csehszlovák kormány Londonba történő emigrálása után beállt kilátástalan helyzetben Beneš az ország felszabadítása, visszaszerzése érdekében a szovjetekhez fordult, diplomáciai vonalon ekkor ajánlotta fel először Kárpátalját a Szovjetuniónak. Erről 1939 szeptemberében először I. I. Majszkij londoni szovjet nagykövettel tárgyalt, és a tárgyalásról később Sztálint is tájékoztatta. Az ajánlatát Beneš 1941–1942 között is fenntartotta. 1941 októberében A. E. Bogomolov szovjet nagykövetnek kijelentette: „*Zakarpatszka Ruszt sem a lengyeleknek, sem a magyaroknak nem adom át, de önöknek felkínálom, átadom.*”¹⁵⁹ 1942 júniusában a Molotovval történő találkozón ezt megerősítette, Molotov pedig biztosította Beneš, hogy a Szovjetunió a müncheni döntés előtti Csehszlovákia határait ismeri el. Kárpátalja hovatartozásának kérdését ideiglenesen levették a napirendről. 1944 júliusában Beneš ismét találkozott a szovjet diplomácia londoni képviselőjével, és a vele folytatott tárgyaláson napirendre tűzte a Kárpátalja-kérdést. Bejelentette, Kárpátontúli Ukrajnának az SZSZKSZ-

²⁵⁸ 328. sz. ügyirat (TSU./ 540.), eredeti forráshelye: ДА3О, Ф. -4. Оп. 1. спр. 4. арк. 45.

²⁵⁹ 229. sz. ügyirat (TSU./ 407-409.). In: *Izvesztija*, №109., 1944. május 9.

²⁶⁰ 344. sz. ügyirat (TSU./ 556-558.), eredeti forráshelye: АП РФ, -Ф. 06. -Оп. 7. П. 51. Д. 820. Л. 1.

²⁶¹ A Németország, Olaszország, Anglia és Franciaország olasz közvetítéssel (Csehszlovákia nélkül) hozott 1938. szept. 29-i müncheni döntés a német félnek ítélte oda a Szudétavidéket. Csehország 1939. márciusi elfoglalásával Németország megszegte a müncheni szerződést, ezért 1942. augusztus 5-én Anglia, szeptember 29-én pedig a de Gaulle vezette francia emigráns kormány semmisnek nyilvánította azt.

hez történő csatolását nem fogja megakadályozni. Javasolta, hogy Csehszlovákia egész területének felszabadítása és a kormány visszaköltözése után zárják le a kérdést.²⁶² A szlovákiai magyar történetírás²⁶³ úgy tudja, Beneš 1943-ban egyezett meg Sztálinnal Kárpátalja sorsáról. Kárpátaljáért cserébe Sztálin közölte Benešsel: ha a háború után Csehszlovákia magyar és német lakosait kitelepítik, azt a szovjetek nem fogják ellenezni.²⁶⁴

Beneš 1945. január 29-én Sztálinnak²⁶⁵ írt válaszlevelében megerősítette, hogy a felszabadított Kárpátontúli Ukrajna kérdése cseh körökben valóban nyugtalanságot keltett, amit azonban a helyiek aktív tevékenysége idézett elő. Reményét fejezte ki, hogy a szovjet kormány csakis a csehszlovák kormánnyal, hivatalos keretek közt megegyezve oldja meg az országrész hovatarozásának kérdését. Javasolta, hogy a szerződés megkötésére a háború befejeztével kerüljön sor. Ennek feltétele a müncheni döntés előtti határok visszaállítása Csehszlovákia és Németország, valamint Lengyelország között. E gondolat jegyében győzte meg Prága mérvadó köreit. A leírtakhoz fűzött két megjegyzésben jelezte: az 1939 szeptemberében Kárpátalja kérdésében Majszkij nagykövetnek kifejtett véleményét fenntartja, Prágában is ezt a véleményt fogja képviselni. Másik megjegyzésében arról írt, hogy ezt a kérdést Csehszlovákia részéről a kölcsönös barátság jegyében, békés eszközökkel kívánja lezárni, és kormánya nevében megköszöni Sztálinnak azt a testvéri segítséget, amit az általa vezetett hősi Vörös Hadsereg nyújtott Csehszlovákia felszabadításában, s hogy közreműködött az országa és Magyarország között lezajlott kibékülési megbeszélésen.

1945. március 21-24. között Beneš és Molotov kétszer tárgyalt a magyar és német lakosság kitelepítésének ügyéről, az országrész átadása utáni Csehszlovákia és Szovjetunió közötti határ kijelöléséről, a szlovák területen élő ukránok/ruszinok és a kárpátaljai szlovákok lakosságcserejéről.²⁶⁶ A František Němec delegációja és a 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja közt kialakult konfliktusokat tisztázták és lezárták. Az első tárgyaláson Beneš őszintén beismerete, hogy az amerikai javaslatra országához került Karpatszka Ukrajna hovatarozásának kérdését az elmúlt 20 év alatt sem tudta véglegesen lezárni. 1918-ban a Népszövetség döntését azért fogadta el, hogy ez az országrész ne Magyarországhoz, inkább

²⁶² 344. sz. ügyirat (TSU./ 557.), eredeti forráshelye: АП РФ, -Ф. 07. -Оп. 5. П. 70. Д. 198. Л. 2-3.

²⁶³ *Élet a második világháború után Nagykaposon és környékén.* <http://kelecseny.mindenkilapja.hu> (2012)

²⁶⁴ Az 1945. április 5-én Kassán kihirdetett kormányprogram értelmében Csehszlovákia a jövőben nemzetállammá válik, mégpedig a cseh és szlovák nemzet államává. Mivel Beneš ezt törvényes keretek közt szerette volna elérni, a kormányprogram deklarálta az itt élő magyar és német lakosság kollektív bűnösségét.

²⁶⁵ 348. sz. ügyirat (TSU./ 563-565.)

²⁶⁶ 358. sz. (TSU./ 580-581.), 359. sz. (TSU./581-584.) ügyiratokat, eredeti forráshely: АП РФ, -Ф. 06. -Оп. 7. П. 51. Д. 833. Л. 1-9.,10-14. (A tárgyaláson részt vett Zorin, V. csehszlovákiai szovjet nagykövet, Masaryk, T. csehszlovák külügyminiszter és Fierlinger, Z. szovjetunóbeli csehszlovák nagykövet is.)

Csehszlovákiához kerüljön, s hogy jószomszédsági kapcsolatot alakítson ki Romániával, különösen a Szovjetunióval. Mindezt a perspektív közeledés szándékával tette. Csehszlovákia abból indult ki, hogy a Népszövetség megbízottjaként vette át az országrész irányítását, ellenőrzését, ahol jelentős befektetéseket eszközöltek, de azokból keveset profitáltak. Az országrész Vörös Hadsereg általi felszabadításával elérkezettnek látta az időt a vidék sorsának kölcsönös megállapodás keretében történő végleges elrendezésére.

Három hónapig tartó egyeztető tárgyalások után, június 28-án sor került a két ország közötti egyezmény tervezetének moszkvai megbeszélésére²⁶⁷, amelyen szovjet részről Sztálin, Molotov és Zorin nagykövet, csehszlovák részről Z. Fierlinger miniszterelnök és V. Klementis külügyminiszter-helyettes vett részt. Az itt elhangzott észrevételek pontosítása után másnap, június 29-én a Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság aláírta az egyezményt Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnához való csatolásáról.²⁶⁸ Ezzel Moszkva „kegyeinek elnyerése” érdekében a Csehszlovákia alkotmányos elvének²⁶⁹, illetve a jogi formalitások, népszavazás stb. mellőzésével csehszlovák kormány „ajándékként” a szovjet kormánynak átadásra került Kárpátalja, vagyis az ország terület részének átadása, határkérdésének módosítása ügyében csakis a csehszlovák parlament hivatott dönten. A szerződéshez az orosz, ukrán és szlovák nyelven egyaránt érvényes dokumentumhoz térképet és Zakarpatszka Ukrajnáról szóló külön jegyzőkönyvet mellékeltek. A két dokumentumot, valamint Molotov és Fierlinger beszédének szövegét a *Ragyanszka Ukraina* című kiadvány 1945. június 30-i száma a TASZSZ hírügynökség közleménye kíséretében hivatalosan is publikálta.²⁷⁰ A szovjet és ukrán propaganda-gépezet jelentős diplomáciai győzelemként könyvelte el az egyezmény létrejöttét, amelynek aláírása után Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa rendkívüli ülésének résztvevői kommunista pártossal méltatták a történelmi eseményt, ebből az alkalomból köszöntő táviratot küldtek Moszkvába. Köszöntő cikkek, levelek tucatjai jelentek meg a kárpátaljai sajtóban is.²⁷¹ Kijevi sajtókiadványok, köztük a *Ragyanszka Ukrajina* 1945.

²⁶⁷ ZORIN, V. feljegyzése a tárgyalásról. 380. sz. (TSU./ 622-623.) ügyszer, eredeti forráshelye: АП РФ, -Ф. 45. -Оп. 1. Д. 393. Л. 65-69.

²⁶⁸ A csehszlovák küldöttség tagjai közül az aláírásnál jelen volt még: H. Ripka miniszter, L. Svoboda tábornok, Z. Nejedlý és L. Proházka. Csehszlovák részről a szerződést Fierlinger miniszterelnök és Vladimir Klementis külügyi államtitkár. Szovjet részről a szerződést V. M. Molotov és P. Rudnyickij, az ukrán kormány tagja látta el aláírásával.

²⁶⁹ Lásd: ZSELICZKY BÉLA, i.m. 145. p.

²⁷⁰ A Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság által Moszkvában aláírt Egyezmény és kapcsolt dokumentumai. 381. sz. (TSU./ 623-624.), 382. sz. (TSU./ 624-625.), 383. sz. (TSU./ 626-627.), 384. sz. (TSU./ 627-628.), 385. sz. (TSU./ 628-629.) ügyszer.

²⁷¹ 386. sz. és 387. sz. (TSU./ 629-630.) ügyszer. Megjelent: *Закарпатська Правда*. 30. червня – 4. липня 1945. p.

június 30-i száma „történelmi igazságként” méltatta az egyezményt.²⁷² Magyarország reagálásáról Puskin budapesti szovjet nagykövet tájékoztatójából²⁷³ (Titkosított ügyirat. Budapest, 1945. július 2–3.) értesülhetünk. Puskin július 2-án találkozott Gyöngyösi külügyminiszterrel, aki az egyezmény aláírását pozitívan értékelte. A nagykövet hangot adott elégedetlenségének, miszerint a magyar sajtó a történekről rövid közleményt adott ki, pedig az egyezmény aláírása következtében az SZSZKSZ és Magyarország között mintegy 100 kilométer hosszúságú határvonal keletkezett, s ez Magyarország számára komoly jelentőséggel bírhat. A külügyminiszter július 3-án összehívta a sajtó képviselőit, és az újságíróknak Puskin szerint „jó” interjút adott. Egyébként Gyöngyösi Emlékiratba foglalta a szovjet nagykövethoz benyújtott kezdeményezését, hogy a „Szovjetuniótól kérje egy vékony kárpátaljai magyar sáv átadását Magyarországnak.” Puskin azonban kategorikusan eltanácsolta ettől a kezdeményezésstől, s javasolta, hogy többé ne vesse fel ezt a kérdést, mert „különben Kárpátalján ugyanaz történhet a magyarokkal, mint Csehszlovákiában, ahonnan ezerszámba utasították ki őket.”²⁷⁴

1945. szeptember 30-án Csehszlovákia irányába lezárták a határt. Az egyezményt csehszlovák részről november 22-én, szovjet részről november 27-én ratifikálták, amiről a helyi sajtó szintén hírt adott.²⁷⁵ A *Munkás Újság* 1945. november 27-i korabeli tudósítása szerint szombaton Munkácson a városi mozgósínházban, vasárnap pedig Ungváron a városi színházban ünnepi gyűlésen méltatták „A népbizottságok első kongresszusának évfordulóján és a ratifikálás napján” a történelminek tartott eseményt. Mindkét helyszínen az ünnepi előadás első szónoka Ivan Turjanica elnök volt. Mint a lap írja: „Majd Weisz elvtárs (a Néptanács tagja – D. Gy.) magyar nyelvű előadásában hívta fel a dolgozókat a további munkára a nagy szocialista haza felépítésére. (...) Az elnöki emelvényen ott voltak a Néptanács összes tagjai, valamint a párt és a városi szervezetek vezetői. (...) A népgyűlés táviratot küldött Sztálin és Hruscsov elvtársaknak az évforduló és a ratifikálás alkalmából.” A Zakarpatszka Ukrajnai Néptanács elnöke, helyettesei és tagjai aláírásával „Sztálin generaliszimussznak” és „Hruscsov elvtársnak” címzett terjedelmes és hangzatos köszöntésekkel telített táviratok szövegét a *Munkás Újság* 1945. december 4-i száma magyar fordításban is közölte.

²⁷² 388. sz. (TSU./ 630-632.) ügyirat.

²⁷³ 389. sz. (TSU./ 632-633.) ügyirat, eredeti forráshelye: АП РФ, -Ф. 012. -Оп. 6. II. 77. Д. 60. Л. 21.

²⁷⁴ ZSELICZKY BÉLA, i.m. 148. p. Lásd: az idézett részt Zseliczky a következő forrásanyagból kölcsönözte: FÜLÖP MIHÁLY: A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek tanácsa és a magyar békeszerződés, 1947. Budapest, Héttorony Könyvkiadó, 1995. 37-38. p.

²⁷⁵ 401. és 402. sz. (TSU./ 678.) ügyiratok. Megjelent: *Закарпатська Правда*, 25-28. листопада 1945. p.

V. FEJEZET

A KÁRPÁTALJAI NÉMET FÉRFIAK ÉS NŐK MOZGÓSÍTÁSA KÉNYSZERMUNKÁRA

1. Az NKVD első és második tisztogatási akciója

Az újabb, csakis a németekre vonatkozó akcióval kapcsolatban a mai orosz levéltárak vastkos kötetre való iratokat tárolnak. Ezek közül több dokumentum alátámasztja, hogy a kárpátaljai németek/svábok körében is népirtás folyt. Még 1941-ben 13 244 kárpátaljai lakos vallotta magát németnek. A második világháború után 1946-ban ez a szám 2 398 főre apadt – 10 846 német lakos tűnt el. Egy részük (1 920 fő) feltehetően már 1944 őszén elköltözött, illetve a német családok jelentős része szlovák, ukrán vagy ruszin nemzetiségűnek vallotta magát, hogy így kerülje el a sztálini megtorlásokat (lásd a részletesebb statisztikai kimutatás a Függelékben). Az elhurcoltak közül sokan már az út során meghaltak, sokan pedig a lágerekben pusztultak el.

Az első csapás idején a német katonaköteles férfiak – fentebb erről részletesebben szoltunk – osztoztak a magyar emberek sorsában; megtizedelte őket is a 0036. sz. rendelet 1944. november 18. – december 4. közti katonai végrehajtása.

A 0036. sz. rendelet végrehajtásának menetéről szóló, Berijának küldött jelentés szerint 1944. november 18. – december 4. között a 15 260 letartóztatott közül 137 fő német volt.

Az 1944. december 17-i, Petrov hadseregtábornak küldött Fagyejev-jelentésben külön kitértek arra, hogy „december 13-án és 14-én az NKVD-osztagok Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó körzetében akciót hajtottak végre a 18 és 50 év közötti németek (férfiak) elkülönítésére. Az akció eredményeként 292 főt különítettek el és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre.” A letartóztatott és lágerbe irányított 22 951 főből tehát igazoltan 429 német, a többi magyar nemzetiségű volt. A kárpátaljai németek/svábok népirtása azonban ezzel nem fejeződött be. A hátramaradt német férfiakat 17-től 45 éves korig, a nőket 16-tól 30 éves korig mozgósították.

2. A harmadik tisztogatási akció központi elrendelése

Az SZSZKSZ Belügyi Népbizottsági Tanácsa kezdeményezte a szovjet csapatok által megszállt európai országok német nemzetiségű polgárainak nyilvántartásba vételét. Szándékukban állt, hogy az SZSZKSZ hátszági régióiban végzendő kényszermunkára

kényszerítsék a német nemzetiségű munkaképes lakosságot. A front haditanácsa 1944. november 24-i ülésén Sztálin elnökletével megtárgyalta és elfogadta „a 16 és 50 év közötti életkorú német nemzetiségű személyek speciális táborokba való kitelepítésének tervezetét”. Az internálás indokai között szerepelt többek között az a vád, hogy a németek „*ellenségesen viszonyulnak a Vörös Hadsereghez és ellene kém-felderítő munkát folytatnak*”. Az operativitás példaként említhető, hogy a front haditanácsának rendeletét végrehajtva, Berija még aznap jelentést²⁷⁶ (№ 1262/b) küldött Sztálinnak arról hogy a 2., 3. és 4. Ukrán Front által felszabadított országokban (Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária, Jugoszlávia) az NKVD központi parancsnoksága által kijelölt, műveleti tisztekből álló 3 csoport miként szervezi meg 10 napon belül a németek nyilvántartásba vételét. Megjelölte a műveleti feladatok koordinátorait is Apollonov, a belügyi népbiztos helyettese és Gorbatyuk, az NKVD-csapatok központi főigazgatóságának parancsnoka személyében, akik a közreműködő három front katonai tanácsát is felkeresik, és az elvégzett munkáról folyamatosan jelentést küldenek.

December 16-án Berija benyújtotta Sztálinnak a Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Magyarország felszabadított területére beütemezett, a munkaképes német férfiak (17–45 év közöttiek) és nők (18–30 év közöttiek) internálását szabályozó rendelet²⁷⁷ tervezetét, amelynek végleges jóváhagyása megtörtént. Sztálin ezen a napon aláírta az SZSZKSZ Állami Védelmi Bizottsága 7161. számú, 1944. december 16-án kelt, 5 pontból álló rendeletét, amelynek Csehszlovákiára vonatkozó parancs-kivonatát²⁷⁸ (№ 1630., № 23791., № 23792.) december 17-én azonnali végrehajtásra megkapta a 4. Ukrán Front parancsnoka, Petrov hadsereg tábornok is. Idézet a kivonatból: „*Mozgósítani és szovjetunióbeli munkára kell irányítani (internálni) az összes 17 és 45 év közötti munkaképes német férfit, a 18 és 30 év közötti munkaképes német nőket, akik a Vörös Hadsereg által felszabadított Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia területén tartózkodnak. (...) A mozgósítás irányításával az NKVD-t, ezen belül Berija elvtársat kell megbízni. Az NKVD-re kell bízni a gyűjtőtáborok megszervezését, a mozgósítottak befogadását, a menetoszlopok kialakítását, útnak indítását és azok útközbéli őrzésének biztosítását. Kötelezni kell Malinovszkij és Vinogradov (Romániában), Tolbuhin és Birjuzov (Bulgáriában és Jugoszláviában) elvtársakat, hogy: a.) az adott országok kormányzati szervein keresztül biztosítsák a határozat első pontjában említett németek mozgósítását és*

²⁷⁶ 269. sz. (TSU./ 454-455.) ügyirat, eredeti forráshelye: Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ, -Ф. 9401.-Оп. 2. Д. 67. Л. 386. A továbbiakban: ГАРФ.

²⁷⁷ 307. sz. (TSU./ 515.) ügyirat, eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 68. Л. 385.

²⁷⁸ 309. sz. (TSU./ 517-518.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп.1.-Д. 243. – Л. 1.

internálását; b.) az NKVD képviselőivel, Antonovval és Gorbatyukkal együtt az illetékes katonai és polgári hatósági szervek közreműködésével tegyenek intézkedéseket a mozgósított németek gyűjtőhelyeken való megjelenésének garantálására.

Magyarországon kötelezni kell Malinovszkij és Tolbuhin elvtársakat, Csehszlovákiában pedig Petrov elvtársat, hogy a jelen határozat első pontja értelmében a katonai parancsnokokon keresztül a front parancsnoka nevében rendelkezzenek a németek mozgósításáról.

A mozgósított németeknek engedélyezni kell, hogy meleg ruhaneműt, egy váltás fehérneműt, ágyneműt, edényt és élelmet vihessenek magukkal, személyenként összesen 200 kilogrammot.

Meg kell bízni Hruljovot, a Vörös Hadsereg hátországparancsnokát, hogy biztosítson vasúti szerelvényeket és járműveket a mozgósított németek és internáltak elszállításához.”

A romániai, bulgáriai, jugoszláviai, magyarországi, csehszlovákiai németek mozgósításának és internálásának menetéről, a Szovjetunióba történő szállításáról az NKVD magas rangú vezetői – Appolonov, Gorbatyuk és Szladkevics tábornok – kétnaponta jelentést küldtek Berijának. Az ellenőrzést nem bízták rá sem a frontparancsnokra, sem a front katonai tanácsára, ők hárman a helyszíneken igen alaposan ellenőrizték az akció menetét.

Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front csapatparancsnoka az állambiztonsági bizottság már említett 1944. december 16-i 7161. sz. határozata alapján rendeletet adott ki, amelyben többek közt ez áll: „...1944. december 25-től 1945. január 10-ig szovjetunióbeli munkára mozgósítsák és internálják a Magyarország és Erdély területén élő 17–45 év közötti munkaképes német férfiakat és a 18–30 év közötti munkaképes német nőket.”

Az állambiztonsági bizottság határozatának teljesítése eredményeként az 1. Ukrán Front hadműveleti területéről 1945. március 20-ig körülbelül 40 000 németet hurcoltak el a Szovjetunióba.

Az 1. Belorusz Front katonai tanácsát szintén ehhez hasonló feladatok foglalkoztatták: „A terrorakciók elhárítása céljából az állambiztonsági bizottság 7467. számú, 1945. február 3-i határozata arra kötelezte Zsukov marsallt, hogy Szerovval, az NKVD megbízottjával tegyen határozott intézkedéseket. Kíméletlenül bánjanak el azokkal a személyekkel, akiket terrorakciók elkövetésekor kapnak rajta. Mozdósítani kell a fizikai munkára alkalmas 17–50 év közötti németeket, 750-1 200 fős osztagokban munkára kell küldeni őket a Szovjetunióba.”

3. A német nemzetiségű polgárok mozgósításának főpróbája Kárpátalján

Az idézett dokumentumok alátámasztják, hogy a 16–50 év körüli németek kitelepítését Kárpátalján is központi katonai döntések alapján szervezték meg. A 4. Ukrán Front katonai tanácsa a kapott határozatokat a helyi viszonyokra alkalmazva adott ki hadiparancsokat; sőt, moszkvai feletteseit megelőzve rendelet-tervezetben²⁷⁹ (Szigorúan titkos, № 2., 1944. november 24.) is utasította a hozzá tartozó központi egységeket. Kacnelszon és Fagyejev vezérezredek példál arra, hogy Rahó, Huszt, Beregszász, Munkács, Ungvár városokban gyűjtőhelyeket szervezzenek, valamint 40 szállító járművet és üzemanyagot biztosítsanak. Központi gyűjtőtáborként a szolyvai 2. sz. SZPP lágert jelölték ki. A rendelethez fűzött megjegyzésben kihangsúlyozták, hogy az akciót minden településen egy időben kell lebonyolítani, a mobilizáltak vihetik magukkal a gyermekeiket is, vagy helyezték el legközelebbi hozzátartozóiknál. Az 50 éven felülieket otthonukban kell hagyni. A rendeletet Petrov hadseregtábornok, Mehliusz vezérezredes és Korzsenyevics altábornagy, törzsparancsnok írta alá.

A magyarok és németek mozgósításának, lágerekbe irányításának főpróbáját Kárpátalján – mint az előbbieken említettük – már korábban megtartották. A 0036. sz. rendelet végrehajtásának tapasztalataiból levonták a tanulságot, miszerint a hadigépezet felkészületlensége és emberi mulasztások miatt például a szolyvai gyűjtőtáborban éh- és fagyhalál, illetve járványos betegségek következtében ezrek haltak meg. Az újabb, csakis a németekre vonatkozó akcióval kapcsolatban a levéltárak vaskos kötetre való iratokat tárolnak, amelyekből kiderül, hogy a kényszermunkára hurcolt németek számára már humánusabb körülményeket biztosítottak.

A kárpátaljai németek internálásának elősegítésében leginkább Ivan Turjanica jeleskedett. A Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsának elnökeként szignált köriratban²⁸⁰ (1944. december 22.) a 4. Ukrán Front katonai tanácsának rendelkezésére hivatkozva felszólította a körzeti és helyi népbizottságok vezetőit, hogy aktívan vegyenek részt a német lakosság részleges mozgósításának megszervezésében. Az internálás ezúttal a 17-45 évkorú férfiakra és a 18-30 év körüli nőkre vonatkozott. 1944. december 22-25. között kellett megjelenniük a körzeti és helyhatósági népbizottságokon, ahol sor került regisztrációjukra. A mozgósított személyek 15 napra elegendő élelemmel, 200 kg-os csomaggal (meleg ruházat, fehérnemű, ágynemű, edény stb.) voltak kötelesek jelentkezni a kijelölt gyűjtőhelyeken. (Megjegyzendő: a 0036. sz.

²⁷⁹ 270. sz. (TSU./ 455-456.) ügyirat.

²⁸⁰ 267. sz. (TSU./ 452-453.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1.- Д. 243. Л.19.

rendelet alapján internált magyaroknak és németeknek ezt a gesztust nem tették lehetővé.) A jelentkezési kötelezettség elmulasztóit életvesztő büntetéssel fenyegették meg. A könyörtelen mobilizációt az NKVD frontcsapatai, ezen belül a 88. és a 92. határőr ezredek bonyolították le. A hozzátartozó nélkül maradt internáltak vagyonát elkobozták és a rászorulóknak adták. A túlélők visszaemlékezése szerint a kárpátaljai németeket/svábokat a nova horlivkai (Donbász) szénkombinátba vitték rabszolgamunkára.

Az NKVD szigorú ellenőrzése alatt Kárpátalja közel 70 településén összesen 2 375 német lakost vettek nyilvántartásba (sokan más nemzetiségűnek – ruszinnak, szlováknak – írták be magukat vagy más faluban élő ismerősöknél rejtőztek el). A mozgósított német családokról szóló kimutatást²⁸¹ Levitin ezredes, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok törzsparancsnokának helyettese állította össze.

16. táblázat

Kimutatás Kárpátalja német lakosságának összetételéről

N ^o	Közigazgatási egység (járás)	Települések száma	Német nemzetiségű lakosok	Férfiak: 16-30 év közöttiek	Férfiak: 30-40 év közöttiek	Férfiak: 40-50 év közöttiek	Nők: 16-30 év közöttiek	Nők: 30-40 év közöttiek	Nők: 40-50 év közöttiek	Gyerekek	Öregek
1.	Nagybereznai	2	25	-	-	-	4	2	1	17	1
2.	Perecsenyi	5	105	8	9	4	14	9	6	46	10
3.	Munkácsi	11	916	49	19	28	124	82	65	329	220
4.	Ungvári	2	9	-	1	-	1	2	-	4	1
5.	Beregszászi	4	12	1	1	-	5	1	1	3	7
6.	Szolyvai	16	403	35	24	25	56	29	24	146	64
7.	Ilosvai	10	264	34	16	19	24	17	23	99	32
8.	Nagyszőlősi	1	10	-	-	-	2	3	3	-	2
9.	Ökörmezői	1	9	2	-	-	2	-	-	4	1
10	Huszt	6	335	45	22	17	64	32	18	115	22
11	Técsői	6	119	5	7	9	8	12	11	41	26
12	Rahói	5	161	17	17	13	13	19	14	39	29
Összesen:		170	2 375	196	116	115	317	208	166	3842	415

²⁸¹ 284. sz. (TSU./ 477-478.) ügyirat.

Megjegyzések a táblázathoz. Levitin NKVD-ezredes, az eredeti kimutatás összeállítója három oszlop adatait hibásan adta össze: 69 helyett 170, 2 376 helyett 2 375, 843 helyett 3842 a helyes adat.

Fagyjev december 5-i, Apollonov vezérezredesnek küldött jelentésében²⁸² (Szigorúan bizalmas, № 10/00514.) már 4 305 főben jelölte meg a 93 kárpátaljai településen élő német lakosság számát; ebből 1 876 fő volt 16-50 év közötti. A jelentéshez fűzött megjegyzés szerint Kelet-Szlovákia felszabadított falvaiban nem találtak németeket, a 4. Ukrán Front által elfoglalt Magyarország településein azért késlekedik a németek számbavétele, mert ebben a térségben még harcok folynak.

Kárpátalján nagy erővel folytatták a németek felkutatását. Erről a hajtóvadászatról Avramcsuk alezredes, a 88. Kárpáti határőrezred és Hizsnyak kapitány, az ezred törzsparancsnoka készített beszámoló jelentést²⁸³ (Szigorúan titkos, № 00894., 1944. december 10.) és kimutatást.²⁸⁴

17. táblázat

NKVD-kimutatás a jóvátételi munka alól elrejtőzött németekről

№	Közigazgatási egység, járás	Előzetesen regisztrált	Internáltak száma 1945. december 13-14. között	A 2. sz. parancs alapján internáltak száma	A helyi szervek által letartóztatva dec. 10-12 közt	Bevonult cseh önkéntesként	16-17 év közöttiek nyilvántartása	Öregség, betegség miatt kiszabadítva	Elrejtőzött az internálás elől	A magyar és német egységekkel eltávoztak száma	Pótlólagosan internált magyarok
1.	Szolyvai	75	32	4	6	-	8	7	2	16	36
2.	Munkácsi	320	226	11	32	2	19	21	1	8	17
3.	Ilosvai	49	26	-	13	4	3	3	-	-	3
4.	Nagyszőlősi	10	1	-	-	6	2	-	-	1	6
5.	Huszi	76	3	17	-	13	23	11	3	6	19
6.	Rahói	47	4	10	13	-	11	4	4	1	100
Összesen:		577	292	42	64	25	66	46	10	32	181

²⁸² 287. sz. (TSU./ 480-481.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 263.

²⁸³ 301. sz. (TSU./ 500-502.) ügyirat.

²⁸⁴ 306. sz. (TSU./ 513-514.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л. 115.

A №10/00545. rendelet végrehajtásával kapcsolatban Fagyjev vezérőrnagyot arról tájékoztatták, hogy december első hetében 750 németet fogtak el, köztük 60 tisztet, 90 szakaszvezetőt, 600 katonát. Ezen kívül Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó településeken 226 fő 18-50 év közötti civil németet tartóztattak le. A tervezett 577 főből 285 főt azért nem tudtak összegyűjteni, mivel azokat már november 18-20. közt a szolyvai lágerbe vitték. A tájékoztató szerint 10 személy Máramarosszigeten rejtőzött el, felkutatásuk folyamatban van. A kémelhárítók körözölistájára felkerültek közül 30 főt letartóztattak és átadtak a felderítőknek. A szolyvai körzetben a 2. számú, a munkácsiban a 3. sz., a huszti, nagyszőlősi és ilosvai körzetben az 1. sz. zászlóalj vett részt a települések átfésülésében.

A 4. Ukrán Front katonai tanácsának túlbuzgóságára vall, hogy az SZSZKSZ Állami Védelmi Bizottsága 1944. december 16-án kelt, 7161. sz. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban december 21-én hasonló tartalmú köriratot²⁸⁵ (№ 00520.) adott ki egységeinek, akik az NKVD vezérletével már november második felétől a munkaképes németek internálásának megszervezésével, begyűjtésükkel, továbbszállításukkal foglalkoztak. A kárpátaljai pótlólagos mobilizáció végrehajtásával ezúttal is Fagyjev vezérőrnagyot, az NKVD-csapatok parancsnokát bízta meg. Ez a rendelet új elemeket is tartalmazott, melyek szerint mentesültek az internálás alól:

- azok a nők, akiknek a gyerekeik nem töltötték be a 7 évet és nincs kire hagyni őket;
- akik bizonyítottan hadi-, illetve munkarokkantak, súlyos betegek.

A helyi népbizottságok felelősséget viseltek a listára vett személyek száz százalékos megjelenéséért, akiket a téli körülményekhez igazodva 5 nap alatt kellett felkészíteni az indulásra.

Azokat, akik nem jelentek meg a gyűjtőhelyeken, 24 órán belül haditörvényszék elé állították, a rájuk kiszabott súlyos büntetésről tájékoztatták az adott település lakosságát is. A rendeletet Petrov hadseregtábornok, Korovnyakov tábornok és Mehliusz vezérezredes írta alá, Usztyinov gárdaőrnagy pedig a front katonai tanácsának körpecsétjével és szintén aláírásával hitelesítette.

Fagyjev vezérőrnagy naponta tájékoztatta feljebbvalóit²⁸⁶ a 4. Ukrán Front katonai tanácsa által hozott №00216. rendelet végrehajtásáról. A sokszorosított és szigorúan titkosított, №00520 rendeletet a 4. Ukrán Front katonai tanácsával szorosan együttműködő Zakarpatszka Ukrajina Népi Tanácsa, a körzeti népbizottságok címére a 88., a 92. határőr ezredek parancsnokainak bevonásával NKVD-gyorsfutárok vitték ki, a kísérőlevelet (№10/0574.,

²⁸⁵ 314. sz. (TSU./ 524-526.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -Д. 243. Л.1-5.

²⁸⁶ 320. sz. (TSU./ 530-531.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1.-Д. 243. Л.146.

1944. 12. 22.) Levitin ezredes írta alá.²⁸⁷ A körzeti népbizottságok saját hatáskörükben eljárva, a korábban ismertetett tartalommal öt napon belül parancsot adtak ki a települések vezetőinek a német lakosság részleges mobilizációjáról, regisztrálásáról. A levéltárból előkerültek a munkácsi járási és a nagyszőlősi népbizottság köriratai a népbizottságok túlbuzgó vezetőinek aláírásával.²⁸⁸

Az NKVD műveleti tisztjei a német anyákra vonatkozóan feljegyzéseket is készítettek.²⁸⁹ Néhány név a mobilizáltak listájáról:

Lieb Gertrud, szül. 1918, Pavsino 72., gyermekét apjára hagyta;
Fogel Varvara, sz. 1919, Pavsino 78., gyermekét anyjára hagyta;
Kajnc Margarita, sz. 1921, Palánka 76., gyermekét apjánál hagyta;
Nuszer Júlia, sz. 1922, Palánka 109., gyermekét anyjánál hagyta;
Gerber Mária, sz. 1916, Palánka 180., gyermekét anyjánál hagyta.

A lap alján olvasható egyik feljegyzés szerint 1945. január 7-én Volócról kifutott az első, mobilizált német nőket szállító szerelvény. Egy másik ügyirat arról tanúskodik, hogy 1945. január 2-3. között az NKVD műveleti tisztjeinek szervezésében Munkácsról Volóc vasútállomására 185 fős „*speckontingenst*” irányítottak²⁹⁰, és a volóci vasútállomáson 1945. január 3-án megkezdték a német internáltak csoportjainak bevagonírozását.²⁹¹

Az NKVD műveleti tisztjei információt gyűjtöttek azokról a német fiatalokról is, akik a mobilizáció alól kibújva önkéntesként az első Csehszlovák hadtestbe jelentkeztek. Ezzel kapcsolatban feljelentéssel fordultak a 4. Ukrán Front katonai főügyészéhez, amelyben kérelmezték, hogy az általuk listára vett német nemzetiségűeket toloncolják vissza a csehszlovák hadseregből, részesüljenek szigorú büntetésben és küldjék őket a Szovjetunóba jóvátételi munkára. Néhány név a listáról: Garbasz Anna Andrejevna, Garbasz Marija Andrejevna, Svircli Alica Ferencovna. Valamennyien bustyaháziak, akiket a huszti csehszlovák sorozóbizottság vett nyilvántartásba. Munkácson Spengal Teréz Ivanovna és Nuszer Mária Ivanovna a helyi városi vezető közreműködésével lépett be a hadseregbe.²⁹²

A 4. Ukrán Front NKVD-osztagainhoz tartozó 88. Kárpáti határőrezred három zászlóaljt jelölt ki az internálás elől megszökött nők és férfiak felkutatására. Hizsnyak kapitány, az

²⁸⁷ 315. sz. (TSU./ 526-527.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 321.

²⁸⁸ 318., 319. sz. (TSU./528-530.) ügyiratok.

²⁸⁹ 320. sz. (TSU./ 530-531.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л.146.

²⁹⁰ Kuzmincsov gárdaezredes és Baldaszarov ezredes tájékoztatója. 322. sz. (TSU./ 532.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 350.

²⁹¹ Szmironov őrnagy és Kuzmenko kapitány tájékoztatója. 330. sz. (TSU./ 541-542.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243.

²⁹² Boszj ezredes és Levitin ezredes tájékoztatója. 327. sz. (TSU./ 530-540.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 349.

ezred törzsparancsnoka 1945. január 6-án aláírt intézkedési tervében²⁹³ rámutatott, hogy sokan elhagyták szülőfalujukat, más településeken ismerőseiknél húzták meg magukat, illetve ismeretlen helyeken bujkálnak, sokan a csehszlovák hadsereg önkéntesei lettek. 1945. január 7-15. között a técsői, huszti, nagyszőlősi, beregszászi, munkácsi és szolyvai körzetben razziákat tartottak, átfésülték a településeket.

A katonai tanács №00520. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban 1945. január 9-én Fagyejev vezérőrnagy és Boszjij ezredes, törzsparancsnok összefoglaló jelentést²⁹⁴ küldött Petrov hadseregtábornoknak és Mehliusz vezérezredesnek a németek internálásáról, amelyben jelezték, hogy a megjelölt gyűjtőhelyeken 215 fő, 49 férfi és 166 nő jelent meg, akiket január 7-én a volóci vasútállomásra irányítottak. Ezen kívül 36 fő (10 férfi, 26 nő) nem jelent meg, felkutatásuk folyamatban van. Megkeresésükre a csehszlovák hadsereg ezredese, Grabovszkij átadott az NKVD-nek 4 főt. A volóci állomásról az SZSZKSZ keleti régióiba 166 nőt vasúton küldtek el.

4. Határozat a német és magyar családok kitelepítéséről

Ivan Turjanica, Kárpát-Ukrajna Néptanácsának elnöke aktívan közreműködött a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1946. január 15-én kiadott №1034. rendeletének végrehajtásában is, amely a kárpátaljai német nemzetiségű lakosok tömeges kitelepítését irányozta elő. A rendelet többek között azokra terjedt ki, akik „a német–magyar megszállás idején leginkább kompromittáltak magukat, többek között: a német nacionalista szervezet, a Volksbund tagjai és támogatói, az SS-tagok családtagjai, akik a visszavonuló német csapatokkal együtt Németországba menekültek, majd visszatértek otthonukba.” Hasonló határozatokat adott ki a Turjanica vezette néptanács is. Ezek közül a №3233. és a №3234. 1945. augusztus 4-i keltezésű. Az előbbi megállapítja: „...el kell végezni a német és azon személyek kitelepítését, akik a német–magyar haderővel menekültek el, majd pedig visszatértek Kárpát-Ukrajna területére”. A másik a magyarokra vonatkozik: „Ami Kárpát-Ukrajna területének a magyar megszállóktól való megtisztítását illeti, figyelembe véve a nép érdekeit és akaratát, elrendeli azon magyarok kitelepítését, akik Kárpát-Ukrajna ellenség általi megszállásakor érkeztek a területre.”

Mindkét rendeletet a helyi belügyi főosztálynak és a körzeti népbizottságoknak NKVD-irányítással kellett végrehajtania 1945 augusztusa folyamán. A német családok válogatott

²⁹³ 331. sz. (TSU./ 542-543.) ügyirat.

²⁹⁴ 332. sz. (TSU./ 543-545.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА,.-Ф. 32885. -Он. 1. -Д. 243. Л. 205-207.

kitelepítése csupán fél év múlva, 1946 márciusában történt meg. Az SZSZKSZ Belügyminisztériumának 1946. január 15-i, №1034., illetve 1946. február 24-én kelt №1-2749. belső rendelete alapján Kárpátaljáról az első, 1 969 fős csoportot Tyumeny megyébe deportálták. 1949-ben pótlólagosan 701 németet ugyancsak Tyumeny megyébe deportáltak, ahol erdőkitermelésre fogták őket.

Berija belügyi népbiztos „*Különleges dossziéjának*” tartalma, amelyben kiemelt iratként kezelte *A németeknek és más szovjetellenes elemeknek Kárpátalja területéről a Tyumenyi területre való áttelepítése célszerűségéről* címmel 1946. március 30-án Sztálinnak küldött jelentést, arról tanúskodik, hogy a kárpátaljai németek részleges deportálását állami szintű feladatként kezelték. Kárpát-Ukrajna Néptanácsának hathatós támogatásával az NKVD 2 670 kárpátaljai németet családotul, erőszakkal telepített át a szibériai Tyumenyi területre. A Volksbund aktív vezetőit és támogatóit, valamint az SS-tagokat a SZMERS kémelhárítói kivégeztették.

A Kárpátaljai Német Szövetség elnöke, Kizman Zoltán közlése szerint²⁹⁵ összesen több mint 3 000 németet deportáltak Szibériába és Kazahsztánba. Például Szinyákról 181, Schönbornból 133, Alsógrabovnicából 128, Dubiből 109, Dracsinóból 86, Németkucsováról 78 főt hurcoltak el. Őket a tyumenyi területi Dubrovka, Poljanova, Lorba, Uszty-Irtis, Berjozova, Lugova, Szamarova és más falvakba telepítették, ahol embertelen körülmények közepette dolgoztak és közülük sokan elpusztultak.

A Szovjetunió Legfelső Tanácsa 1949. november 28-i határozatának értelmében „*a német, kalmük, ingus, csecsen, finn, litván és más nemzetiségűek örökös száműzetésben kell, hogy részesüljenek, lakhelyüket nem hagyhatják el, a törvénszegőket 20 évi kényszermunkára ítélik*”.

Ezt a határozatot 1955. december 13-án visszavonták, a németek hazatérését azonban nem engedélyezték. Egyre többen engedély nélkül indultak haza, Kárpátaljára. A szerencsésen hazaérkezőket folyton zaklatta a szovjet rendőrség: különböző bírságokat szabtak ki rájuk, kényszeríteni akarták őket arra, hogy térjenek vissza száműzetési helyükre. Lakhatási jogukat követelve ellenszegültek a hatósági intézkedéseknek, panaszos leveleket írtak nemzetközi fórumok vezetőinek, a német nagykövetségnek. 1974-ben végül megadták nekik a visszatérési és letelepedési hivatalos engedélyt, létszámuk ekkorra 4 230 főre fogyatkozott. A továbbiakban is társadalmi bizalmatlanság övezte őket. Mivel a náci bűnök miatt a magyarokhoz hasonlóan őket is kollektív bűnösnek nyilvánították, a németellenes

²⁹⁵ АЛМАШІ, М. М. (szerk.): Відділ у справах національностей Закарпатської ОДА, Центр Культури Національних Меншин. Інформаційний бюлетень № 4., Ужгород, 2003. 18. р.

gyűlöletkeltést a kommunista sajtókiadványok is gerjesztették. A németlakta településeken felszámolták az anyanyelvi oktatást; a kötelező idegen nyelvű tanprogramban számukra olasz, francia és angol nyelvű oktatás szerepelt, míg az ukránok és oroszok körében engedélyezték a német idegen nyelvként való oktatását. A németek csak szűk családi körben beszélhettek anyanyelvükön.

Az erősödő németellenes propaganda hatására egyre többen választották az emigrációt. Az 1970–1990 közötti években több száz kárpátaljai német települt át Ausztriába és Kelet-Németországba.

5. A közép-európai országok német lakosságának etnikai alapú repressziója

A munkaképes németek internálása Kárpátaljáról és a Kárpát-medencei országokból párhuzamosan, hasonló módszerekkel folyt. A több országra kiterjedő begyűjtési akció első szakaszáról Berija belügyi népbiztos jelentést²⁹⁶ (Szigorúan titkos, 1945. I. 20.) küldött Sztálinnak és Molotovnak, amelyeknek adatai a 18. táblázatban láthatók. A Berija-jelentés az 1945. január 19-i állapotot tükrözi, ezek szerint a „*balkáni országokból*” 67 930 internált németet indítottak el a Szovjetunióba, ebből 35 350 férfi, 32 580 nő. A kijelölt helyre már megérkezett 7 193 fő, ebből 6 193 főt a szénbányászatban, 1 000 főt a kohászatban fogtak munkára. A továbbiakban a németek számbavétele, munkatáborokba való szállítása, elhelyezése folyamatos volt.

Matkovits Kretz Eleonóra GULAG-kutató (Pécs) és dr. Bognár Zalán történész (Budapest) szerint a szovjet hadsereg által elfoglalt területeken megközelítőleg 551 049 főt vettek nyilvántartásba, köztük 240 036 férfit és 310 613 nőt.

A hiányos statisztikák szerint végül 112 480 németet indítottak útnak. Ennek az adatnak a hitelessége már csak azért is megkérdőjelezhető, mert ha a szállításra használt 5 677 vagonból 309 az őrségé (és a felszerelése, élelmiszeré) volt, akkor egy-egy vagonra alig több mint 20 fő jutott volna, holott a túlélők szerint valójában 35-45 fő „*utazott*” minden vagonban.²⁹⁷

²⁹⁶ 342. sz. (TSU./ 555.) ügyirat, eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. -Он. 2. Д. 92. Л. 152.

²⁹⁷ DUPKA GYÖRGY (2011): *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira*. In: *Trianoni Szemle*, Budapest, 2011/1. sz., 30-32. p.

18. táblázat

NKVD-Kimutatás a német férfiak és nők internálásáról a Szovjetunióba
az 1945. január 19-i állapot szerint

Ország	Internált összesen:	Férfiak	Nők
Jugoszlávia	10 935	3 692	7 243
Magyarország	23 707	15 098	8 609
Csehszlovákia	215	49	166
Románia	33 073	16 515	16 558
Összesen:	67 930	35 354	32 576

19. táblázat

Kimutatás a jóvátételi munkára mobilizált német férfiokról és nőkről
(NKVD-jelentések alapján)

Ország	Internált összesen:
Jugoszlávia	73 572
Magyarország	50 292
Csehszlovákia	4 250
Románia	421 844
Bulgária	1 089
Összesen:	551 047

(Ebből 240 036 fő férfi, 310 613 nő)

A „hadifogolylétszám-kiegészítés” kapcsán Dr. Bognár Zsolt 230-250 ezer főre becsüli a Magyarország területéről Szovjetunióba internált civilek számát. A túlélők több szakaszban, hosszas diplomáciai tárgyalások, egyeztetések eredményeként térhettek haza.

1947-ben 100 000, 1948-ban 85 000, 1949-ben 5 055, 1950–53 között 25 000 főt bocsátottak szabadon.

A szakirodalom legutóbbi kutatási eredményei szerint a 15 milliós Magyarország területéről kb. 300 000 (a Kárpótlási Hivatal adatai alapján 500 000) főt internáltak, közülük mintegy 130 000 főt – nagyjából fele-fele arányban – német vagy magyar származása miatt. A

szövetséges hatalmak szemet hunytak a szovjet rendszer által végrehajtott, a kollektív büntetés elvén alapuló népiirtás felett.²⁹⁸ Az elhurcolás közben és a lágerekben elhunytakról máig nem készült megbízható veszteséglista. A túlélők szerint minden harmadik-negyedik internált egy embertelen korszak embertelen eszméinek áldozata lett. A magyarországi, erdélyi, felvidéki és délvidéki mártírok tiszteletére a Szolyvai Emlékpark siratófalán külön-külön emléktáblát állítottak.²⁹⁹

²⁹⁸ BOGNÁR ZALÁN: *Malenikij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjetunióbeli kényszermunkára 1944/45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra*. 2009. Lásd még: Dr. BOGNÁR ZALÁN (szerk.): *Malenikij robot...*, i. m. . 13-72. p.

²⁹⁹ Az emléktáblák leleplezésére 2011. november 19-én került sor.

VI. FEJEZET

SZOVJETELLENES ELEMELK FELKUTATÁSA, LETARTÓZTATÁSA, FELELŐSÉGRRE VONÁSA

1. NKVD-rendelet a különösen veszélyes ellenséges elemek kiszűréséről

Az előbbi fejezetekben a 0036. és 7161. sz. rendeletek végrehajtásával kapcsolatos, főleg a kárpátaljai magyar és német lakosságot ért kegyetlen megtorlásokkal és következményeivel foglalkoztam. Azonban a totalitárius rezsim egy újabb hadműveletet indított, amely a 4. Ukrán Front által őrzött területen belüli tisztogatás megszervezésére irányult. Sztálin támogatásával Berija belügyi népbiztos állította össze és küldte meg a frontok Katonai Tanácsainak az SZSZKSZ NKVD №0016. 1945. január 11-én kelt rendeletét³⁰⁰, melynek értelmében 1945 januárja-februárja során Kárpátalján, a vele határos szlovákiai, magyarországi és lengyelországi térségekben elkezdődött az otthonukban tartózkodó polgárokkal szemben a harmadik „begyűjtési” hadművelet.

Mint már fentebb említettem, a 0016. sz. rendelet életbeléptetése előtti napokban Bljumin alezredes, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezredének parancsnoka a korábbi NKVD-direktívákra reagálva, jelentést³⁰¹ (Iktatószáma: 00301. 1945.01.11.) küldött Fagyjev vezérőrnagynak, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnokának, hogy a „különösen ellenséges elemek” kiszűrésének hadműveleti bevetésére ezredét, ezen belül a századokat, tiszteket, szakaszvezetőket felkészítették, a szükséges katonai járműveket üzembe helyezték és a letartóztatott személyek fogvatartására alkalmas objektumok őrzését megerősítették stb. A tájékoztató jelentést Bljumin alezredesen kívül Szmirnov őrnagy, az ezred törzsparancsnoka is kézjegyével látta el.

Az 1945 januárjától április 15-ig lebonyolított, több elfoglalt országot, illetve a front mögötti hátszágot is érintő akcióról Berija belügyi népbiztos szigorúan titkos beszámolót³⁰² (Iktatószáma: N-438/b. 1945. április 17.) küldött a SZU legfelsőbb vezetőinek, köztük Sztálinnak, Molotovnak, az SZKP KB Politikai Bizottsága és a GKO tagjainak. A szovjet társadalomra különösen veszélyes ellenséges elemeket az NKVD vezetésével tömegesen

³⁰⁰ Kárpátalján a megyei rehabilitációs bizottság és Korszun Alekszij bizottsági szóvivő többszöri kérésére az NKVD rendelet (1945. 01. 16. N- 0016) feloldása 2012-ig nem történt meg, nem kutatható. Azonban a rendelet végrehajtásával kapcsolatos, az értekezletben is említett NKVD-jelentések titkosságát feloldották.

³⁰¹ Lásd: 126. sz. ügyirat (ZUN/203-204), eredeti forráshelye: РГБ, -Ф. 32885. -Оп. 1. Спр. 244. Арк. 17. Копія. Машинопис.

³⁰² Lásd: 29. sz. ügyirat (ZUN/83-85), eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. - Оп. 2. Спр. 95. Арк. 263-255. Особлива папка. N-91-1. Копія. Машинопис.

tartóztatták le nemcsak Kárpátalján, hanem a vele határos szlovákiai, magyarországi, lengyelországi és más országok lakosságának körében megszervezett nagy szabású átvilágítások, ellenőrzések, razziák következtében. A jelentés adatai szerint az NKVD-egységek összesen 215 540 főt tartóztattak le. Ebből 8 470 felderítő és diverziót folytató ügynök, terrorista, 123 166 fő a fasiszta szervezetek résztvevője, 31 190 fő minősítetten az ellenség katonája, tisztje, 3 319 fő csendőr, rendőr, börtönőr, az adott ország igazságügyének és büntetés-végrehajtási intézményének vezetői, irodavezetők, ügyészégi és bírósági munkatársak, 2 272 fő a nagyobb vállalatok, gazdasági egységek, közigazgatási hivatalok vezetője, különböző nyelvű kiadók, újságok, napi- és hetilapok munkatársai, 17 495 fő hazaáruló, a hódítókkal kollaboráló tisztségviselő, akik a fasiszta-német csapatokkal menekültek el, 29 628 egyéb ellenséges elem.

A fogvatartottak nemzetiségi megoszlása: 138 200 német, 38 660 lengyel, 3 200 magyar, 1 130 szlovák, 390 olasz, 27 880 a Szovjetunió állampolgára (orosz, ukrán, fehérorosz, litván, lett, kazah stb.).

A fogságba kerültek további sorsára vonatkozó adatok: a 225 540 kiszűrt főből 148 540 főt az NKVD táboraiba küldtek, további 62 000 fő az NKVD frontvonal mögötti börtöneiben, lágereiben vizsgálati fogságban volt. A letartóztatási akció közben, a legközelebbi gyűjtőtáborig elindított gyalogmenetben 5000 fő meghalt.

A jelentéstevő többek között azt is megjegyzi, hogy a fogvatartott embereknek csak a fele alkalmas kényszermunkára, a másik fele öreg, időskorú, fizikai munkára már nem fogható. A munkaképes állományból 25 ezer „átvilágított” főt a szovjet munkatáborokba vezényeltek, akik a szénbányászatban, a nehéziparban, a színes fémkohászatban, különböző építkezéseken dolgoztak.

A munkára alkalmatlanok további sorsáról is döntöttek, csak azok nyerhetik vissza szabadságukat személyre vonatkozóan, akikre az NKVD, a SZMERS kihallgató tisztjei terhelő bizonyítékokat nem találtak. A többiek ügyét rögtönbíráskodási eljárásra a katonai bíróság hatáskörébe utalták.

Berija belügyi népbiztos 1945. április 18. rendeletében³⁰³ (Iktatószám: N-00315, 1945. április 18.) fokozta a „csekista”, illetve a vörös terror végrehajtóinak akcióit, amely a teljesen megfélemlített polgári lakosság több rétegét célozták meg. A korábban kiadott 0036-os rendelet bővítette a letartóztatandók körét, amely a két világháború közti időszak társadalmának minden rangú és rendű vezetője, ifjúsági (levente, cserkész) és párt aktivistája

³⁰³ Lásd: 30. sz. ügyirat (ZUN/86-87), eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. - Оп. 2. Спр. 95. Арк. 256-259. Копія. Машинопис.

stb. ellen irányult. A 60 éven aluliakat az átszűrés után mukatáborba záratta. A börtönök is zsúfolásig megteltek az NKVD által megítélt gyanús személyekkel, a „*gondolat-rendőrség*” szerint valamennyien szovjetellenes gondolkodásúak voltak. A rendelet azt is kimondja, hogy az NKVD 0061. sz. 1945. február 6-án kiadott direktívája alapján azokat a személyeket, akik terrorista és felforgató tevékenységben vettek részt, azokat helyben likvidálják.

A rendelet felhívja az akcióban résztvevő egységek parancsnokainak a figyelmét, hogy „*a felszabadított területek végleges megtisztítása érdekében*” mielőbb fejezzék be a „*szovjetellenes elemekkel kapcsolatos nyomozati eljárási ügyeket, állapítsák meg a büntetőjogi felelősségre vonás mértékét: golyó általi halál vagy különleges táborokban való elzárás formájában*”. A kiegészítő parancs elrendelte valamennyi olyan német személy letartóztatását is, akik a fasiszta katonai adminisztráció törvényhozásában, a törvények végrehajtásában, német civilszervezetekben, pártokban stb. szerepet vállaltak, ők külön „*filtrációs*”, illetve „*szűrő*”-táborba kerültek.

Kárpátalján Szelivanovszkij altábornagy, az NKVD külön megbízottja személyesen irányította a települések „*átfésülését*”, a letartóztatásokat. Ezekben a hónapokban a magyar politikai és közigazgatási állami berendezkedés több száz hivatalnokát, polgármesterét, falusbírókat, iskolaigazgatókat, leventeoktatókat, az önkormányzatok tagját, közigazgatási jegyzőket, tartományi és az országházi képviselőket zárták rács mögé. Krugljakov alezredes, Ungvár városparancsnoka visszaemlékezése szerint az NKVD-akció lényege az volt, hogy a „*Zakarpatszka Ukraja közhivatalnokait ideiglensen elkülönítsék, valamennyiüket a Donyec-medencei szénbányákba küldjék,*”³⁰⁴ hogy ezek az elemek ne zavarják a terület szovjetizálását.

1945. január 19. és február 17. között 2 352 személy szerepelt a letartóztatottak listáján. Közülük 412 fő a SZMERS katonai elhárítás osztályára került, 13 főt kórházban kezeltek, 8 kiszabadult, 1 meghalt, a többiek az NKVD speciális hátországi táboraiába irányították.

Az NKVD hadifoglyokkal és internáltak ügyvitelével foglalkozó osztályvezetője, Mocsalov állambiztonsági őrnagy több jelentése foglalkozik a 0016. sz. rendelet kárpátaljai végrehajtásával. Például a szovjet gyűjtőtáborok parancsnokainak 1945. január 17-én megküldött útmutatásában³⁰⁵ olvasom, hogy az említett rendelet alapján letartóztatott közhivatalnokokat a gyűjtőtáborokban a hadifoglyoktól elkülönítve, az internáltakkal együtt

³⁰⁴ Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр.” Архівні документи і матеріали, 2012. і. м. 85. р.

³⁰⁵ Lásd: 130. sz. ügyirat (ZUN/113-114), eredeti forráshelye: Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Központi Levéltára/ Центр Хранения Историческо.Документаьних Коллекций (Moszkva) ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 57. Копія. Машинопис. A továbbiakban: ЦХИДК.

kezelték, külön nyilvántartást, úrlapot vezettek róluk. Egy másik feljegyzésében³⁰⁶ megnevezi az útvonalat és a szambori 22. elosztó-továbbító táborát, ahová menetoszlopban jutatták el a letartóztatott közhivatalnokokat. A harmadik feljegyzésben³⁰⁷ többek között az áll, hogy a rabokat Szelivánovszkij altábornagy, mint az SZSZKSZ NKVD megbízottja rendelkezésére a szambori táborból tehervagonokba zsúfolva, Mosztiszke városba szállítják. A következő jelentéséből³⁰⁸ megtudjuk, hogy 1945. február 17-én a Lviv megyei Szambor állomásról elindult a 47429. számú szerelvény, amely 2 159 letartóztatottat szállított a Donyeck megyei Mandrikino állomásra. A SZMERS katonai elhárítás osztályára került 412 letartóztatott nagy részét likvidálták, illetve egyeseket 25 évre ítélték.

2. NKVD-leszámolás a vezető értelmiségiekkel

Időközben a SZMERS különleges egységeinek nyomozó-tisztjei (Gluhov kapitány, Kazancev őrnagy, Mescserjakov alezredes, Vaszilevszkij kapitány és mások³⁰⁹) az ungvári börtönben teljes kapacitással folytatták a letartóztatott közigazgatási hivatalnokok kihallgatását, akire nem találtak a hadbírószobai eljárás beindításához (értsd: agyonlövéséhez) szükséges terhelő adatokat, azokat a személyeket sem mentették fel, hanem az NKVD és a SZMERS Donyec-medencei Jenakijevói körzet különleges büntető táborába küldték, ahonnan kevesen tértek vissza.

A könyörtelen hatalom áldozata lett több kiváló magyar hazafi, köztisztviselő álló személyiség. A levéltári anyagok szerint idekerült Siskó István (Munkács, 1900)³¹⁰ ügyvéd, az ungvári magyar állami bank jogi tanácsadója, az ungvári *Kárpáti Híradó* felelős kiadója (vád: szovjetellenes cikkek közlése), Nagy Ferenc³¹¹ (a Perecsenyi Favegyikombinát irodai munkatársa (vád: 1944 elejétől a Perecsenyi csendőrség állományának tagja, csendőr), Kutlán

³⁰⁶ Lásd: 137. sz. ügyirat (ZUN/214-215), eredeti forráshelye: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 10. Спр. 11. Арк. 55-56. Копія. Машинопис.

³⁰⁷ Lásd: 138. sz. ügyirat (ZUN/216-217), eredeti forráshelye: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 59. Копія. Машинопис.

³⁰⁸ Lásd: 155. sz. ügyirat (ZUN/233), eredeti forráshelye: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 9. Арк. 50. Копія. Машинопис.

³⁰⁹ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

³¹⁰ Lásd a SZMERS- határozatot: 141. sz. ügyirat (ZUN/218-219.), eredeti forráshelye: Ukraina Kárpátontúli Területi Állambiztonsági Főosztály archívuma, Архів Управління СБ України в Закарпатській обл., АУ СБУ 30- Ф. 7. Спр. 1836. Арк. 52-54. Оригінал. Машинопис. A továbbiakban: АУ СБУ 30- Ф. 7.

³¹¹ Lásd a SZMERS- határozatot: 142. sz. ügyirat (ZUN/219-220), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Спр. 1845. Арк. 39. Оригінал. Машинопис.

András³¹² (Fancsika, 1907) tanító, 1945. január 23-ig Péterfalván lakott, 1941-1942 között a *Hét* c. keresztény lap munkatársa, 1943-tól szerkesztője (vád: fasisztákat támogató szovjetellenes, magyar nacionalista cikkek jelentek meg a lapjában), Stefickij/Steficko/Mikola I.³¹³ (Munkács, 1910) a Perecsenyi körzeti Poroskovón/Poroskón élt letartóztatásáig (vád: civilként csendőrökkel barátkozott, részt vett a partizánok felkutatásában) és mások.

Ebben az időszakban vádolták meg szovjetellenes tevékenységgel és ítélték golyó általi halálra Fegyir Revait, az Ukrán Nemzeti Szövetség (UNO) vezetőjét, Kárpát-Ukrajna Szojmjának követét, Ivan Cmurt, az ukrán nacionalisták perecsenyi szervezetének aktivistáját, Ludvik Bencset, az egyik huszti kereskedelmi iparvállalat munkatársát, a helyi nyilas pártszervezet vezetőjét és a vidék más lakosait. A törvénytörő ítéletek áldozatait 1991-től rehabilitálták.

Véleményem szerint a szovjet törvények és igazságszolgáltatás (jurisdictio) idegen területen (Kárpátalja, Magyarország, Csehszlovákia), idegen állampolgárokkal szemben történő életbe léptetésével a 4. Ukrán Front SZMERS- és NKVD-főcsoportfőnöksége az alapvető emberi jogok sárbatiprását követte el. Nemzetközi jogértelmezés szerint is elítélendő népiirtást hajtott végre, amikor letartóztatta, saját törvényei szerint elítélte, kivégezte, internálta a magyar, német, ruszin, ukrán, zsidó, szlovák, cseh, román értelmiségieket, akik 1938–1944 között saját országuk állampolgáraként közfeladatokat láttak el, akik jegyzők, települési bírók, hivatalnokok, tisztviselők, rendőrök, szervezetek, intézmények vezetői, parlamenti, önkormányzati képviselők, pártpolitikusok, újságírók, gazdasági vezetők stb. voltak. Nem volt joga ítélni azok fölött sem, akik a Szovjetunióhoz nem tartozó területen szovjetellenes propagandát és kellőképpen nem bizonyított harcot folytattak az SZSZKSZ ellen.

A szovjet hatóság Kárpátalja esetében semmibe vette a hágai egyezményt,³¹⁴ amely egyértelműen kimondja, hogy a megszálló hatalmak által elfoglalt területen nem lehet letartóztatni, deportálni/internálni a fegyvertelen és védtelen civileket. A megszálló hatalom katonai adminisztrációja kizárólag katonai célú közmunkát (hidak, utak, vasutak stb. helyreállítása) végeztethet velük, de őket a lakhelyüktől hosszabb időre elszállítani, embertelen körülmények közepette fogva tartani nem szabad.

³¹² Lásd a Kutlán Andrásra vonatkozó SZMERS-határozatot: 145. sz. ügyirat (ZUN/224-225), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Спр. 1831. Арк. 39-39а. Оригинал. Машинопис. Lásd még: 1949. november 5-én a Kárpátaljai Területi Bíróság 25 évre ítélte. Nem tért haza. 1992-ben rehabilitálták.

³¹³ Lásd a 148. sz. ügyirat (ZUN/226-227), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Спр. С-1838. Арк. 54-55. Оригинал. Машинопис. А „frontbörtönből” 1945. január 22-én irányították az NKVD-táborba. További sorsa ismeretlen.

³¹⁴ A háborúra vonatkozó szokásjog írásba foglalt szabályozása. A hágai egyezményt 1807-ben többek között aláírta az Osztrák–Magyar Monarchia, a cári Oroszország. Oroszország esetében a Szovjetunió létrejötte után a hágai egyezmény előírásai ugyanúgy vonatkoztak rá.

Dr. Varga Lajos szerint ebben a tekintetben a sztálini szovjet hatalom 1944 őszén a szövetséges hatalmak tudtával „hadi bűncselekményt”³¹⁵ követett el. Idézet tőle: „A lakosság egy részének elhurcolása teljes mértékben kimerítette a nemzetközi jog megsértésének fogalmát. Ilyen szempontból egyértelműen Sztálinra terelődik a felelősség. (...) Miért nem vonták felelősségre Sztálint és környezetét? A válasz kézenfekvő: a németek elvesztették, a szovjetek megnyerték a háborút, azaz Sztálin a háború után erőpozícióban volt. Magyarország viszonylatában pedig ez úgy jelentkezett, hogy az Ideiglenes Kormány 1944. decemberében deklarálta: a magyar közigazgatásnak vissza kell vonulni a trianoni határok mögé, (...) nem kívánt a trianoni határon túli magyarsággal, illetve területekkel foglalkozni.” Ebből következik, hogy a kiszolgáltatott Magyarország Ideiglenes Kormánya a jogfolytonosság érvényesítése érdekében nem volt hajlandó szót emelni Kárpátalja erőszakos elszakítása, bekebelezése, az itteni állampolgárait sújtó megtorlás ellen. (Hasonló volt a későbbi kormányok hozzáállása is!)

Ugyancsak a győztes szovjet hatalom erőpozíciója előtt „tört meg” a csehszlovák kormány diplomáciai erőfeszítése Kárpátalja visszaszerzésére. Kárpátalja hovatartozásának ügyébe a szövetséges hatalmakat, a „trianoni határok szülőatyáit” sem vonták be. A lakosság megkérdezése, a titkos népszavazás kikerülése nélkül, kizárólag a bosszúálló kárpátaljai nacionalista-kommunista vezérek bevonásával, az „ősi ukrán földek újraegyesítésének” politikai színjátékát előadva „önálló államterületet” kreáltak a négy csonka megyéből, hogy a Munkácson elfogadtatott manifesztummal a világ szeme előtt is megtörténjen a legitim csatlakozás. Nem Kárpátalja népe, hanem az erőpozícióba került Sztálin alakította a kárpátaljai eseményeket; a kollektív bűnösség elvének könyörtelen alkalmazása az „aki engem megbántott, annak nincs kegyelem” sztálini primitív logika egyik kiteljesedése volt. Ebben „Sztálin semmiben sem különbözött Hitlertől, Sztálint mégsem büntette meg senki.”

3. A Rendkívüli Bíróság törvénysértő ítéletei

A szovjet modell alapján megtorló intézmények, szervezetek jöttek létre a polgári társadalom vezető rétegének lefejezése érdekében. A szovjet szakértők útmutatásai szerint a Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa 1944. december 18-án létrehozta az „irreguláris fegyveres erőknek”

³¹⁵ Dr. VARGA LAJOS a sztálini szovjet hatalom jogalkalmazásáról előadást tartott az 1989-es beregszászi emlékkonferencián. In: DUPKA GYÖRGY (szerk.): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt*, i. m. 214-217. p.

számító népi milíciát (rendőrséget) és a népi druzsinákat³¹⁶, amelyeknek feladata a közrend fenntartása, a Néptanács külső és belső ellenségeinek felszámolása volt. A „*Turjanica-hadsereg*” törzskarát Olekszandr Tkanko, a Szovjetunió hőse címmel kitüntetett szovjet tiszt, egykori partizán parancsnok irányította. A népi milícia és a népi druzsinák 1945 decemberétől Pjotr Szoprunenکو³¹⁷ vezérőrnagy főparancsnoksága alatt Kárpátontúli Ukrajna belügyi igazgatóságához tartoztak. 1945. március 26-án a belügyi főosztály milícia parancsnoka Olekszandr Tkanko, politikai helyettese Mihajlo Mackanyuk lett.³¹⁸

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-án kelt dekrétuma alapján létrejött a „*nép ellenségeivel leszámoló*” Rendkívüli Bíróság kollégiuma.³¹⁹ A 22. számú dekrétum magyar fordítását először az 1993. évi dokumentum-gyűjteményünkben adtuk közre.³²⁰ A dekrétum hatodik pontja így hangzik:

„A Rendkívüli Bíróság hatáskörébe a következő ügyek tartoznak:

- a) a megszálló hatóságok vezető szerveiről;
- b) a magyar rendőrség és csendőrség tagjairól;
- c) a Kárpátontúli Ukrajna polgárai közül kikerült árulókról és segítőtársaikról, akik saját népük kárára szilárdították a megszálló rendszert;
- d) a magyar és német szervek titkos ügynökeiről;
- e) olyan személyekről, akik a megszállás idején kegyetlenül és erőszakosan léptek fel a néppel szemben;
- f) olyan személyekről, akik szabotálják a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa által végzett tevékenységet, és akik felszabadítónk, a Vörös Hadsereg ellen irányuló propagandát folytatnak;
- g) olyan személyekről, akik a hatóságok képviselőivel és közéleti személyekkel szemben lépnek fel;
- h) olyan személyekről, akiknek tevékenysége a nemzeti vagy vallási ellenségeskedés szítására irányul;
- i) a fasiszta pártok tényezőiről;
- j) más olyan bűntényekről, melyek megtárgyalását a különleges bíróság által szükségesnek ítélték meg.”

³¹⁶ 312. sz. (TSU./522.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Вісник Народної Ради Закарпатської України*, 30. грудня 1944. р.

³¹⁷ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

³¹⁸ 362. sz. (TSU./ 591-592.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України)*, 31. березня 1945. р.

³¹⁹ 313. sz. (TSU./ 522-524) ügyirat, u.o., 30. грудня 1944. р.

³²⁰ „Sötét napok jöttek...”, 121-123. old. A közlöny ukrán eredetijének másolata u.o., 144-145. p.

A Rendkívüli Bíróság elnöki tisztét Vaszil Ruszin³²¹, a 26 éves volt partizán, NKVD-ügynök töltötte be, aki nem rendelkezett semmiféle jogi végzettséggel. Az alelnök Mihajlo Kalinov, titkár Mihajlo Kampov volt. A bábállam legfőbb ügyészévé a ruszofil Ivan Andraskót³²², helyettesévé Vaszil Mitrjukot nevezték ki. A testület tagja lett még dr. Reizman László, Gennagyij Dobrjukov, Mihajlo Popovics, Viktor Bunyin (igazságügyi referensek), továbbá Oleksza Logojda, Ivan Lednej, Jevgen Zsupan és Jurij Tokar. Ivan Turjanica 1945. január 17-én írta alá a kinevezéseket.

A Néptanács arról is rendelkezett, hogy Kárpátalja valamennyi börtönét és fogdáját 1945. január 22-én „hivatalosan” átadja az NKVD-nek. A *Közlönyből* arról is értesülünk, hogy 1945. január 24-től kik voltak a politikai bírósági perek „*forгатókönyveinek*” szerzői: dr. Mihajlo Varga, dr. Mihajlo Brascasjko, Vaszil Mitrjuk, dr. Avgusztin Hegedűs, dr. Vaszil Petricsko, dr. Vaszil Nemescsuk, dr. Anton Bora, Jevgenyij Bohut. A bírósági forгатókönyvek az NKVD és a SZMERS nyomozó tisztjei által készített, a letartóztatott személyektől kicsikart vallomásokot tartalmazó jegyzőkönyvekre épültek. A koncepciók perek lebonyolítására 1945 áprilisától az NKVD által kijelölt, nem kárpátaljai származású igazságügyi szakértőket neveztek ki. Az államvédelmisek képviselőjében Ivan Andrasko főügyész helyettese lett Jurij Golubovszkij és Petro Ribacszenko, az NKVD jelöltjei közül a belügyi főosztályra került Petro Cupricszenko és Oleksza Cserednyicszenko. 1944–1945-ben védelem nélkül hoztak önkényes ítéleteket, büntetésként joguk volt 25 évig terjedő fegyházát vagy vagyonelkobzással járó főbelövést kiszabni. A kollégium igazságügyi tevékenysége, bírósági ítélezése a civilizált társadalom joggyakorlata legelemibb követelményének sem felelt meg. A cél az volt, hogy megtizedeljék Kárpátalja magyar, ruszin és más nemzetiségű értelmiségét.

Az első perek tárgyalását már 1945 telén beütemezték, aztán megszülettek az ítéletek.

A szovjet politikai bűnüldöző szervek szerint az SS-hadosztályokban és más német speciális egységben harcoló katonák közül mindenkit háborús bűnösnek minősítettek.³²³ A Volksbund³²⁴ és az SS tagjai közül sokat felelősségre vontak, elítéltek, többeket kivégeztek. A SZMERS, NKVD nyomozati anyaga alapján a Rendkívüli Bíróság halálra ítélte és

³²¹ Lásd bővebben a függelék névmutatójában.

³²² Lásd bővebben a függelék névmutatójában.

³²³ 1991-ben a Kárpátaljai Területi Rehabilitációs Bizottság javaslatára a Rendkívüli Bíróság törvénysértő ítéleteit a Kárpátaljai Területi Főügyészség megsemmisítette, az áldozatokat, a politikai elítélteket rehabilitálta.

³²⁴ Volksbund der Deutschen in Ungarn, vagyis Magyarországi Németek Népi Szövetsége a magyarországi német kisebbség szervezete volt az 1938-as visszacsatolás után Kárpátalján, a németek lakta településeken is megalakultak a Volksbund helyi szervezetei.

kivégeztette a német Snelcer József³²⁵ (Szolyva, 1926-1945. 07. 6.) asztalost, a szlovák Poláncsák Jánost³²⁶ (Szolyva, 1926-1945. 04. 25.), Tóbiás Augusztint³²⁷ (Dubi, Ilosvai j., 1884-1945. 12. 18.) a szolyvai erdőszet munkatársát, Ergat Mátyás³²⁸ (Skole, Lengyelország, 1907-1945. 05. 10.) szolyvai lakost, munkást, Piller József (Pósaháza, 1908-1945. 06. 16.) kőművest (a halálos ítélet meghozatala után, az ungvári börtön zárkájában felakasztotta magát), Stefanszki Sándor (Munkács, 1909-1954. 07. 24.) Pósaházán falfestőt, a szolyvai német kör aktivistáit (vád: Volksbund és az SS tagok voltak).

Több magyar ügynöknek, kémnek nyilvánított személyt is halálraítéltek, köztük Priboj András³²⁹ (Dombóvár, 1909-1945. 06. 1.) munkácsi lakos, a Latorca cég tisztségviselőjének a kivégzése nagy felháborodást váltott ki Munkácson.

A Volksbund a Hitler-Jugend aktív kárpátaljai tagjait 5-től, 10-től 25 évig terjedő javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabdságvesztésre ítélték. A kihallgatási jegyzőkönyvekből, bírósági határozatokból példaként idézzük a cirilikából átírt neveket. Valamennyien az egykori német telepesek leszármazottai, földművesek, munkások, mesteremberek, ipari tanulók: Szajler Mátyás (Lalovo, 1925), Genzel József (Várpalánka, 1891), Genzel János (Munkács, 1907), Pfajfer György (Lalovo, 1903), Stajer Ferenc (Krejh, Ausztia, 1912.) Strausz Lőrinc (Munkács, 1894), Knaus Petrlik Mária (Puznyakivci, 1903), Knaus Anna (Puznyakivci, 1909), Snajpnyer Lajos (Kőrösmező, 1897), Penzestadler Ferenc (Puznyakivci, 1927), Sztaskó János (Puznyakivci, 1928), Marka János (Grabovnyica, 1907), Vajhert Máté (Nyizsnyaja Grabovnyica, 1907), Gridl Máté (Csinagyijevo, 1924), Éder Mihály (Barbovo, 1919), Frejlih Mihály (Sztavne, 1900), Sin József (Szofija, 1901), Kusnyir Iván (Szofija, 1897), Vencel Pavlik (Dub, 1907), Hojsz Ferdinánd (Dubi, 1882), Pavlik Mihály (Dubi, 1901), Plouz Rudolf (Dubi, 1914), Blaskó Antal (Dubi, 1903), Suszter Alojiz (Pitsburg), Kelerman Ferenc (Dubi, 1911), Müller Mihály (Berezinka, 1902), Fiszter János (Berezinka, 1881), Telinger György (Berezinka, 1888), Kul János (Berezinka, 1927), Pfajfer József (Csinagyijevo, 1911), Maurer József (Szofija, 1913), Krajcs András (Barbovo, 1909), Metto Ferenc (Barbovo, 1927) és még sokan mások.

³²⁵ Lásd a SZMERS-kihallgatási jegyzőkönyvet, a csatolt jegyzetet: 161. sz. ügyirat (ZUN/236-238.), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Спр. 5343. Арк. 7-8а. Оригинал. Рукопис.

³²⁶ Уо.

³²⁷ Lásd a kárpátaljai főügyész határozatát: 166. sz. ügyirat (ZUN/242-243), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Оп. 1., Спр. 5334. Арк. 16. Оригинал.

³²⁸ Lásd Ergat kegyelmi kérvényét: 169. sz. ügyirat (ZUN/248), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Оп. 1., Спр. 5633. Арк. 26. Оригинал. Рукопис.

³²⁹ Lásd a bírósági határozatot: 176. sz. ügyirat (ZUN/258-259), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Оп. 1., Спр. С-5726. Арк. 33-33. зв. Оригинал. Рукопис.

A megelőző rendszerrel való „kollaborálás és szovjetellenesség” vádjával az országgyűlési képviselők, felsőházi tagok közül Bródy Andráson kívül elítélték és kivégezték dr. Fenczik István³³⁰, Demkó Mihály³³¹ és Kricsfalussy-Hrabár Endre³³² képviselőt, Demjanovics Péter Pál³³³ és Benda Kálmán³³⁴ felsőházi tagot. Ilnczky Sándor³³⁵ felsőházi tag, Riskó Béla³³⁶, Bencze György³³⁷, Ortutay Jenő³³⁸, Földesi Gyula³³⁹, Ivan Spák³⁴⁰, Zsegora Ödön³⁴¹ parlamenti képviselő sorsa máig ismeretlen, nyilván a GULÁG lágereiben pusztultak el.

Nem kímélték a nyugdíjas állami tisztviselőket sem. Fekesházy Zoltánt,³⁴² a volt Bereg és Ugocsa vármegye alispánját 64 éves korában, 1945 tavaszán letartóztatták, koholt vádak alapján hadbíróság elé állították és 10 évi kényszermunkára ítélték. Egyik beregszászi rabtársa szerint valahol Lemberg közelében az elítélteket szállító vonaton halt meg, sírhelye máig ismeretlen.³⁴³

Mészáros Sándorné³⁴⁴ ungvári tanítónőt és családját rettenetesen meghurcolták. Erdész férjét 1945-ben hamis vádak alapján letartóztatták, elítélték, egy donyecki bányában halt meg. A szovjet terror áldozata lett fivére, Murányi Miklós, Romzsa Tódor görög katolikus püspök irodaigazgatója is; 64 éves apját, Murányi Iván görög katolikus lelkészt szintén a vérengző rezsim vitte sírba: amikor megtudta, hogy közeli jó barátját, dr. Ivan Harajdát, a *Literaturna*

³³⁰ Dr. Fenczik István (1892–1945) görög katolikus teológiai tanár, autonómista politikus, kárpátorosz miniszter, képviselő, az igazságügyi bizottság tagja volt.

³³¹ Demkó Mihály (1894–1946) tanító, író, autonómista politikus, pénzügyminisztériumi miniszteri tanácsos, Kárpátalja kormányzói biztosának gazdasági tanácsadója, képviselő, a gazdasági, pénzügyi, véderő, földművelésügyi bizottság tagja volt.

³³² Kricsfalussy-Hrabár Endre (?–1946) nyugalmazott csendőr ezredes, majdankai lakos 1943-ban költözött Ungvárra.

³³³ Demjanovich Péter Pál, egyes forrásokban ruszinosan Demjánovics Péter (1869–1945) rahói lakos, tb. kanonok, görög katolikus esperes, a magyar parlament örökös felsőházi tagja volt.

³³⁴ Marczinfalvi Benda Kálmán beregszászi lakos, a Bereg Vármegyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat igazgató főmérnöke volt.

³³⁵ Ilnczky Sándor (1889–1947) görög katolikus kanonokot, székeskáptalani nagyprépostot 1939 végén főtanácsadónak nevezték ki Kárpátalja kormányzói biztosa mellé.

³³⁶ Riskó Béla kövesligeti ügyvéd, autonómista politikus, 1923-ban Kurtyák Ivánnal az AFSZ párt egyik alapítója volt. Az 1924. március 16-án megtartott első csehszlovák parlamenti választásokon szenátori mandátumhoz jutott. 1939. július 7-én Perényi Zsigmond kárpátaljai kormányzói biztos felterjesztésére a belügyminiszter kinevezte a máramarosi közigazgatási kirendeltség vezetőjévé.

³³⁷ Bencze György (1885–?) gazdálkodó, tímármester, tartományi képviselő, az ungvári hitelszövetkezet központi igazgatóságának tagja, az AFSZ vezető autonómista politikusa volt, országgyűlési képviselővé történt meghívásáig ilosvai járási miniszteri biztosként dolgozott.

³³⁸ Ortutay Jenő (1889–?) görög katolikus főesperes, szentszéki tanácsos, Beregszász város főbírója, polgármestere, magyar pártpolitikus volt.

³³⁹ Földesi Gyula (1875–?) ungvári nyomdász, könyvkiadó, autonómista politikus, képviselő, a gazdasági, zárszámadást vizsgáló bizottság tagja volt.

³⁴⁰ Iván Spák (1900–?) újságíró, autonómista politikus, 1933-tól az AFSZ *Ruszkije Visztyi* című lapjának felelős szerkesztője, képviselő, jegyző, naplóbíró, a közigazgatási bizottság tagja volt.

³⁴¹ Zsegora Ödön (1895–?) vasutas, autonómista politikus, képviselő, a közgazdasági és közlekedési bizottság tagja volt.

³⁴² Fekesházy Zoltán (1881–1946) jogász, 1938–1942 közt Bereg és Ugocsa vármegye alispánja. Lásd: Szerk. MADARÁSZ ELEMÉR (szerk.): *Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939)*. Budapest, 1939. 413.

³⁴³ Lásd: CSANÁDI GYÖRGY: *Régi beregszásziak*. Beregszász, 2001.15. old.

³⁴⁴ MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: i. m. 2000. 98. p.

Negyilja című folyóirat főszerkesztőjét letartóztatása után egy éjszakai kihallgatás alkalmával agyonverték – infarktust kapott.

1945–1946 között több száz magyar, ruszin/ukrán, lengyel, német közéleti személyiséget ítéltek el, végeztek ki hamis vádak alapján. Ungvár: Bruhovs Bonyiszlava Zaharivnát (Lengyelország, Vihoda, 1908), Csolnoki Georgij/György Ivanovics (1916, esztergomi lakos), Alekszandr Vasziljevics Fucsko (Ungvár, 1916), Ivan Ivanovics Tarsovszkij (Ungvár, 1897), Tomcsányi Béla, apja Eduárd (Ungvár, 1888), Eperjesi József apja István (Ungvár, 1882), Mihail Martinovics Harsányi (Ungvár, 1889), Joszip/József Vasziljevics Karapa (Ungvár, 1884), Mihajlo Mihajlovics Kucsmás (Ungvár, 1910), Andrij Andrijovics Krivus (Ungvár-Radvánc, 1897), Petro Vasziljevics Melnik (Lemberg terület, Szidorovka, 1924), Olekszandr Kirilovics Mészáros (Csehszlovákia, Zavidka, 1909), Pekárovics István, apja István (Csehszlovákia, Zejtél, 1889). Az ítéletvégrehajtás után a hullákat az ungvári, Kapos utcai temetőkert végén lévő jeltelen sírban, titokban temették el.

Ungvári járás: Pavlo Andrijevecs Ignoj (Jarok, 1894), Faludi László, apja Ferenc (Csehszlovákia, Szobránc, 1904) csapi lakos, Fodor Ferenc, apja Sándor (Csap, 1907) csapi lakos, Ónody-Lakatos József (Csap, 1891), Szentimrei Sándor, apja Gyula, (Baranya, 1909), Pék Béla, apja János (Antalóc, 1911), Petro Ivanovics Lekki (Csehszlovákia, Zemplén, 1904), Balla Géza, apja Bálint (Korláthelmec, 1919), Sztefan Fjodorovics Lőrincz (Órdalma, 1899).

Beregszász, beregszászi járás: Dénes Ivan/János, apja János (Beregszász, 1905), Gáspár Gergely, apja István, (Románia, 1911). Bessenyei Sándor Georgijevecs (Beregdéda, 1887), Lőrincz Albert, apja András (Csetfalva, 1905), Füzesi Károly, apja István (Nagybereg, 1895).

Munkács: Suba Gyula Pavlovics (Kriva, 1900).

További körzetek, települések: Engel Károly (Sztrabicsó, 1891), Fógel József, apja János (Pósaháza, 1889), Liliom Sándor, apja Tamás (Kerecsend, 1886), Csáki Lajos, apja Lajos (Szentés, 1912) dolhai lakos, Csepriga (Cseprega) Albert, apja Sándor (Nagyszőlős, 1897), József Mihajlovics Peresi (Huszt, 1897), Mihail Jakubovics Orosz (Huszt, 1900) Mészáros Kálmán, apja Kálmán (Kisújszállás, 1902) ilosvai lakos, Georgij Georgijevecs Grubij (Szolyva, 1899), Ványi Lajos, apja Zsigmond (Kisar, 1904).

1989–1990 között mindannyiukat rehabilitálták.³⁴⁵

1945 januárjában meghozta az első halálos ítéleteket a helyi szovjet haderő katonai bírósága is. A magyar és német értelmiséghez tartozó áldozatokat Ungváron, a KGB pincéjében és Perecseny határában végezték ki.

³⁴⁵ A rehabilitáltak névsorát magyar nyelven is közreadtuk, lásd: „*Sötét napok jöttek...*”, i. m. 125-130. p.

VII. FEJEZET

HADIFOGOLYTÁBOROK LÉTREHOZÁSA

1. Katonai kommandatúrák

A 4. Ukrán Front katonai tanácsának 0036. sz. határozata többek között elrendelte, hogy 1944. november 17-ig Szolyván, Perecsenyben és Huszton egy-egy hadifogoly-átvevőhely (oroszul: *Сборный Пункт Военнопленных – СПВ*) létesüljön.

Ezt megelőzően 19 kommandatúrát állítottak fel az alábbi településeken: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyberég, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bányú, Kövesliget, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberézna, Ökörmező, Técső, Rahó. Az itt létrehozott kommandatúrák a szovjet katonai közigazgatás elvét alkalmazva szigorú ellenőrzés alatt tartották a körzetükhöz besorolt falvakat. 1944. november 13-án parancsnokaik orosz, ukrán és magyar nyelvű plakátokon kihirdették a városparancsnokságok 2. sz. parancsát, amely a 0036. sz. határozaton alapult. 1944. november 14-16. között ezekben a központokban fogadták az első nyilvántartásba vételre jelentkező magyar és német nemzetiségű férfiakat. Ugyanazon év november 18-án a második regisztrációra jelentkező személyeket fegyveres kísérettel már tovább vitték a regionális gyűjtőhelyekre.

2. Regionális átmeneti hadifogoly-átvevő helyek

1944. november 17-i határidővel ideiglenes PPV hadifogoly-átvevő helyeket szerveztek, ahol a foglyok tömeges befogadása november 18-án kezdődött és november 20-án fejeződött be. Ezek közül a jelentősebbek:

- Sztrabicsói PPV. A Munkácsról, Bányúból, Beregszászból, Beregről, Tiszaújlakról érkező hadifoglyokat először ide irányították, majd a Sztrabicsó–Bányú–Munkács–Szolyva útvonalon a №2. SZPV táborba kísérték őket.

- Zsornavai PPV. Az ide érkező foglyokat Turkára, a №3. SZPV táborba kísérték. Megjegyzés: a novoszelicai №2. SZPV, a szinnai (Snina) №3. SZPV, a homonnai (Humenné) №90. PPV és a csergovi (Čerhov) №66. PPV táborokból Szolyván keresztül Szamborba vitték a foglyokat.

- Huszti PPV. Ide a kövesligeti és a nagyszőlősi (Felső-Tisza-vidéki) foglyokat irányították, majd a Huszt–Nagyszőlős–Tiszaújlak–Beregszász–Munkács–Szolyva útvonalon a szolyvai №2. SZPV gyűjtőtáborba kísérték. Ez volt a térség legjelentősebb hadifogoly-átvevőhelye,

amit a Felső-Tisza-vidék kapujában, a Huszt város környékén lévő magyar katonai kaszárnnyában alakítottak ki. „SZPV Huszt” néven is emlegetik, amely kb. 2 000 fő elhelyezését tette lehetővé. Funkciója abban állt, hogy az egykori máramarosi megye településeiről begyűjtsék a hadifoglyokat, civil férfiakat, később a német származású férfiakat és nőket, akiknek nagy többségét szintén a szolyvai gyűjtőlágerbe kísérték.³⁴⁶

Az NKVD-parancsnokság felügyelete alá tartozó kárpátaljai, kelet-szlovákiai és Lemberg megyei hadifogoly-táborok listáját a 20. táblázat szemlélteti. Az egyik Mocsalov-jegyzékből megtudjuk (amelyet Krivenkónak, az SZKSZ NKVD HIÜFF főnökének írt), 1944. szeptemberében az 1. Ukrán Fronttól átvették a szambori №22. FHFT, valamint a novoszelicai №1. és a szinnai №3. (HGH) lágereket. A 68. sz. HFG felszámolása után, helyette megalakították a 2. sz. szolyvai (HGH) és átszervezték a 22. sz. FHFT szambori lágert.

20. táblázat

Kimutatás a 0036. sz. rendelet végrehajtása során létrehozott hadifogoly-átvevőhelyekről (az 1945. január 20-i állapot szerint)

№	A lágerek megnevezése	Elhelyezése	Befogadó-képessége	A foglyok száma 1945. I. 20-ig
1.	№22. FPPL/ΦΠΠΠΠ	Szambor**	4 000	5 200
2.	№1. SZPV/CIIB	Novoszolica*	1 500	432
3.	№2. SZPV/CIIB	Szolyva	8 000	8 946
4.	№3. SZPV/CIIB	Snina *	2 000	587
5.	PPV/IIIB (státuszon kívüli, ideiglenes)	Perecseny	4 000	1 533
6.	№48. PPV/IIIB (átköltözés alatt)	–	–	–
7.	№90. PPV/IIIB	Humenné*	600	11
8.	№66. PPV/IIIB	Čerhov *	700	292
Összesen:			20 800	17 001

*Kelet-Szlovákia területén lévő települések; ** Lemberg megyében lévő település. (Sztarij Szambor, Novij Szambor.)

A hadifoglyok, internáltak sokaságából kivonták és elkülönítve őrizték a „szovjetellenes elemeket” akik közül később sokakat likvidáltak. Ezekben a táborokban folyt a toborzás a csehszlovák és a Vörös Hadseregbe, valamint az új magyar hadseregbe. Ivan Turjanica folyamodványa alapján többszáz „tévesen” letartóztatott foglyot hazaengedtek. Ugyanakkor

³⁴⁶ DUPKA –KORSZUN (1997), i. m. 73. p.

Mocsalov őrnagy 1945. február 2-án utasította a novoszeliçai №1., a szinnai №3. és a №22. szambori lágerek parancsnokait, miszerint a továbbiakban „*az internáltak szabadlábra helyezésekor semmiféle igazolás nem állítható ki*” (№0392). Vélhetően azért tette, hogy ezeknek a lágereknek ne maradjon írásbeli nyoma.

A szambori elosztó lágemben őrzött foglyokat Ukrajna, Oroszország és más köztársaságok munkatáboraiiba szállították. Mocsalov Allahverdijev állambiztonsági őrnagy, a lágerek ügynevezett „*hadifogoly-diszpécser*” Jersov gárdaezredesnek, a SZSZKSZ NKVD HIÜFF 4-es ügyosztálya vezetőjének küldött jelentéséből (№0256., 45. 01. 29.) megtudhatjuk, hogy végelgyengülésben szenvedő betegeket is továbbküldtek. Ebben a jelentésben Mocsalov arra kérte felettesét, hogy a Vörös Hadsereg hadtápfőparancsnokához nyújtson be igényt „*egy egészségügyi szerelvény kiutalására ez év februárja első felében 1 (egy) ezer beteg hátságba való szállítására.*”

3. A perecsenyi PPV hadifogoly-átvevő hely

Az Ung völgyében elterülő Perecsenyt 1944. október 27-én foglalta el a 24. lövészadosztály F. A. Prohorov vezérőrnagy irányításával. A bekerített magyar utóvéd csapatrészeket a helyi lakosok közreműködésével fegyverezték le. A hadifoglyok gyűjtőhelyét az egykori magyar kaszárnyában alakították ki, ahol a magyar katonai közigazgatás 1942-ben börtönt létesített az ukrán baloldaliak és elfogott szovjet partizánok őrzésére.³⁴⁷ Az itt létrehozott hadifogly-gyűjtőhely 1 500-2 500 fő elhelyezését tette lehetővé. Perecsenyt valószínűleg földrajzi fekvésének köszönhetően választották, mert az Ungvár–Perecseny–Poljana útvonalon, a hegyek között a foglyokat el tudták juttatni a szolyvai gyűjtőlágerbe, a nagyobb kontingenseket pedig az Uzsoki-hágón át gyalogmenetben, katonai kísérettel a szambori elosztó táborba. A szambori és a szolyvai táborokhoz kapcsolódó gyűjtőhely „SZPV Perecseny” néven szerepel.³⁴⁸ 1944. november 18. – 1945. május 30. között ide szállították az Ung-vidéken, Kelet-Szlovákiában és Észak-Magyarország térségében letartóztatott magyar, német civileket és hadifoglyokat. A szűrőállomás fölött a SZMERS gyakorolt felügyeletet. Itt tartották a vezető beosztású katonatisztek, rendőrtisztek és közigazgatási tisztségviselők, pártvezetők előzetes meghallgatását. A vallatás közben elhunytakat és a hadbíróság döntése

³⁴⁷ КУЛЯКОВСКИЙ, В. М. (szerk.): *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область*, Киев, 1982. 360. p.

³⁴⁸ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 73. p.

alapján kivégzetteket az éj leple alatt a kaszánya udvarán és a perecsenyi Hurka-hegyen³⁴⁹ lévő temetőben, jeltelen sírokban hantolták el. Az ellenőrzött fogolycsoportok nagy részét az Uzsoki-hágón át gyalogmenetben Szamborba irányították, ahol újabb szűréseken estek át, végül marhavagonokban munkatáborokba szállították őket.

A perecsenyi tábor neve többször előfordul moszkvai levéltárak NKVD-üggyirataiban. Az 1945. január 3-i állapot szerint például a hadifoglyok és internáltak 296 főre csökkentett létszámából 134 magyar, 3 német, 90 csehszlovák, 63 ruszin és ukrán, valamint 6 más nemzetiségű tartózkodott ezen a gyűjtőhelyen.³⁵⁰ Az 1944. január 7-i állapot szerint ugyanitt már 1 601 fő volt a hadifoglyok száma.³⁵¹ A 4. Ukrán Front hadtápparancsnoka mellé kirendelt, a hadifoglyok ügyeivel foglalkozó NKVD-osztály egyik főnöke, Mocsalov őrnagy több utasításában szintén szerepel a perecsenyi láger. Feljebbvalóinak küldött hadijelentéseiből derült ki, hogy Perecsenyben magyar katonákat toboroztak a Dálnoki-féle hadseregbe, és a besorozottakat 1945. február 24-én elküldték a Debrecenben formálódó 1. magyar gyaloghadosztályba.³⁵² Vannak dokumentumok a magyar hadifoglyok Perecsenybe történő összevonásáról is. 1945. január 2-án Mocsalov őrnagy utasította (№0014.) a szinnai №3. gyűjtőtábor parancsnokát, Dohin századost: *„Utasítást adtam arra, hogy ön küldje Perecsenybe az összes magyar hadifoglyot és internált személyt. Ez azt jelenti, hogy külön utasításig egy magyart sem küldhetnek lágerbe. Ön ugyanakkor azt jelenti, hogy 1944. december 31-én 1 200 főt küldött lágerbe és 626 ember tartózkodik a gyűjtőtáborban, hogy aztán lágerbe küldje őket. Honnan van Önnek ilyen kontingense? Tudomásom van róla, hogy a 2 600 hadifogoly közül mintegy 2 000 fő magyar, és valamennyiüket Perecsenybe kell küldeni.”* Egy másik, a perecsenyi hadifogoly-átvevőhely parancsnokának kiadott utasításában megparancsolja, hogy a magyar katona-jelölteket *„irányítsák gyalogszerrel Debrecenbe a Magyar Önkéntes Hadosztályba való besorolás végett (a hadifogoly-átvevőhelyen szervezett csoportot) a következő útírány szerint: Perecseny, Ungvár, Csap, Kisvárda, Nyíregyháza, Debrecen. Élelmiszeradag – 7 napra, naponta – 30 km. Megérkezés 1945. február 24. Pihenő minden 10 km után, éjszakázás meleg helyiségben.”*

³⁴⁹ A szlovákiai Stefan Valyo nagyvállalkozó kezdeményezésére 2007-ben a perecsenyi Hurka-hegyen 15 kápolnát és Keresztutatót építettek, a hegy tetején 9,5 m magas tölgyfakeresztet állítottak a kommunizmus áldozatainak tiszteletére.

³⁵⁰ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.76. p.

³⁵¹ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.81. p.

³⁵² DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 84. p.

4. A szolyvai №2. SZPV hadifogoly-gyűjtőtábor

A 4. Ukrán Front második legnagyobb tábor, postacíme: D-23614³⁵³. Kedvező földrajzi fekvéséből kiindulva a katonai adminisztráció itt hozta létre Kárpátalja legnagyobb gyűjtőtáborát. Az NKVD 1944. évi titkos és szigorúan titkos iratainak iktatókönyvében olvasható az SZSZKSZ NKVD HIÜFH parancsnok-helyettesének küldött jelentés is (№0857., 1944. 11. 15.), miszerint 1944. október 15-én a Kárpátalját elfoglaló 4. Ukrán Front hadtápterületének ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok a 68. sz. HFH bázisán megkezdték a szolyvai tábor tervezését, miközben Szolyvát csak 1944. október 24-én foglalták el a Ruszin partizán és NKVD-ügynök által vezetett csapatok.

A város határában lévő egykori magyar kaszárnnyát minősítették központi hadifogoly-átvevőhelynek, és az NKVD láger-építési terve alapján 8–10 ezer fő befogadására alkalmas tábort alakítottak ki, amely a katonai levéltári dokumentumokban „SZPV-2” fedőnéven szerepel. A magyarság köznyelvében „szolyvai láger”, illetve „szolyvai tábor” néven vált ismertté. 1944 novemberében Jermilov kapitány volt a parancsnoka, 1945 februárjától pedig a tábor felszámolásáig Pankin alhadnagy.

Jermilov parancsnok aláírásával több életmentő igazolást őriztek meg azok a túlélők, akik súlyos betegségük okán hazatérhettek. Ilyen igazolást kapott az ungvári Jancsik Jenő (1918), Hricko Lajos (1904) is. Utóbbi okmányán a következő adatok olvashatók: *„Hadifogoly gyűjtőhely, D-23614 Tábori posta. 1945. január 26. 26/145/29. IGAZOLÁS. Kiállítva Hricko Lajos István polgár részére, született 1904, lakhelye Ungvár, annak igazolására, hogy nevezett lágerből szabadult és lakhelyére utazik. A D-23614 T/P sz. katonai alakulat parancsnoka. Aláírás. Körpecsét. Jermilov kapitány.”*

A szolyvai lágerparacsnokság korrupt vezetőiről, tisztjeiről is vannak feljegyzések. Például Szalov főhadnagy ügyeletes tiszt (ő kísérte a szolyvai foglyokat a szambori lágerbe) a foglyoknak járó élelmiszert szeszes italra cserélte, ezért elbocsátották az NKVD szerveitől. Fomenko hadbiztossági főhadnagy, a szolyvai gyűjtőtábor nyilvántartási felügyelője meglopta a foglyokat, ezért 10 napi fogságot kapott.

A szolyvai láger akkor vált emberi tragédiák központjává, amikor flekktífusz miatt 1944. december 12. – 1945. január 1. között hivatalosan is egészségügyi zárlatot rendeltek el. A 4. Ukrán Front katonai közegészségügyi főosztályának rendelkezése értelmében a 4292. sz. kórházat Munkácsról Szolyvára helyezték át, de a járványos betegség tovább szedte

³⁵³ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 16. p.

áldozatait. A 2149-es szambori rabkórház, akárcsak a könnyű sérülteket ápoló kórház, hihetetlenül túlzsúfolt volt. Mindez a gyűjtő- és elosztóállomások vezetősége körében komoly aggodalmat váltott ki. A megromlott közegészségügyi-járványügyi helyzet, az elhalálozások számának növekedése és a megtett szervezési intézkedések kapcsán 1944. december 20-tól 30-ig Mocsalov őrnagy több mint 20 jelentést küldött az NKVD felső szerveihez, ettől azonban a szolvyvai táborba zsúfolt hadifoglyok és internáltak helyzete alig javult.

Mocsalov 1945 januárjában betegszállító szerelvények kiutalását és a betegek élelmiszer-fejadagjának növelését kérte, ám minden maradt a régiben, a gyűjtőtáborban uralkodó helyzet javítása érdekében nem történtek intézkedések.

A túlélők ezrek haláláról számoltak be. Vajdaffi G. Z.³⁵⁴ ungvári túlélő így emlékszik vissza: „A szolvyvai lágerben borzalmas volt a helyzet. (...) Majd tifuszbajárvány tört ki. Sokan megbetegedtek és elpusztultak. Különösen azok, akik le voltak gyengülve és más szervi betegségük is volt. A csupasz földön aludtunk. Felébredtünk, hát látjuk, hogy halott fekszik mellettünk. De ezeket a halottakat nem adták ki a hozzátartozójuknak. Itt, a lágerben temettük el őket. Hosszú ideig tartott a vesztégzár. Az emberek tömegesen pusztultak. Főleg a flekk- és a hastífusztól. A fertőtlenített tűvel mellbe és hátba adott védőoltások keveseken segítettek. Viszont sok esetben okoztak gennyes gyulladásokat, daganatokat, ami szintén halálos kimenetelű volt.”

Nagy Jenő a szolvyvai láger „dögésze” hasonlóképpen emlékezett a tömeges elhalálozásokra: „Itt, Szolvyván már a harmadik napon beosztottak a szanitécékhez. Egyik napon a holttesteket pakoltuk a szekérre, a másik napon ástuk a gödröket, hantoltunk.

Két lovas fogat hordta szünet nélkül a halottakat a láger melletti, parknyi nagyságú temetőhelyre. Egy gödörbe húsnál több holtat is beletuszkoltak. (...) Volt olyan, aki még akkor is nyöszörgött, meg is mozdult, amikor hánytuk befelé a földet. Mi mondtuk is az öröknek, hogy húzzuk ki a gödörből. De a katonák erről hallani sem akartak. A levegőbe eresztettek egy-egy figyelmeztető sorozatot. (...) Ebbe a mindennapi látványba az ember úgy belefásult, hogy már semmi sem számított. Nem is volt ereje sajnálkozni, könnyezni. Gépiesen cselekedtünk. Mindenki éhezett. Nem tudtunk normálisan gondolkodni. (...) Aki meghalt, azt csak leírták. (...) Az otthon maradottakhoz ekkor már eljutott a hír, hogy milyen embertelen körülmények közé kerültünk, mert az ételhordó asszonyok hazahordták a szomorú híreket. (...) De ugyan kihez is fordultak volna segítségért?”³⁵⁵

³⁵⁴ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.: 46. p.

³⁵⁵ NAGY JENŐ (1993), i. m.: 17-18. p.

Az 1922-es születésű B. V. Krehnyak³⁵⁶ szolyvai lakos, a magyar hadsereg egykori tisztje, aki hadifogolyként került a szolyvai gyűjtőtáborba, elmondta: a foglyok halálát különböző fertőző betegségek okozták, illetve a hiányos táplálkozás. Maga a láger a mai Beljajev utcai katonai alakulat állomáshelyén volt. Az ellenségnek számító hadifoglyok holttestét a Verhovina utcai temetőben hantolták el, ahol most benzintöltő állomás van.

P. I. Ruszin szolyvai lakos, a szolyvai láger egykori őre szintén tanúsítja, hogy a lágerben tartózkodó hadifoglyok és internáltak tömeges elhalálozását fertőző betegségek okozták. Állítása szerint a lágerben mintegy 2 000 ember pusztult el. Holttestüket a mai Verhovina utcai benzintöltő állomás területén levő temetőben közös sírba temették. A temető egy részét 1952-ben, az utca rendezése során felszámolták, 1962-ben pedig, a benzinkút építésekor az egész temetőt. A földmunkák során előkerült maradványok jelentéktelen részét újratemették a Verhovina utcai sírba; oda, ahol az első világháborúban elesettek emlékeliszkje áll.³⁵⁷

A szolyvai lágerben 1944. december 14-től 1945. január 1-ig érvényes vesztegzár alatt kialakult helyzetről Mocsalov állambiztonsági őrnagy készített hivatalos igazoló-jelentést (Szigorúan titkos, №001242., 25. 12. 1944.) feletteseinek és az NKVD-csapatok törzsparancsnoksága részére. A tovább terjedő ragályos betegségek megakadályozása érdekében január 1-től meghosszabbította a vesztegzárat, ezért a 0036. sz. rendelet alapján letartóztatott magyar és német nemzetiségű férfiak hátországba történő evakuálását a karantén felfüggesztéséig leállította. A betegségben elhunytak számát nem említette. Kimutatása szerint ebben az időben a szolyvai lágerben *„20 000 hadifogoly zsúfolódott össze, akiknek a többsége fertőzött volt, előfordultak tömeges bélhurut és flekktífuszos megbetegedések.”* Itt említette meg, hogy kérésére a szolyvai lágerhez csatolták a 4292. sz. kórházat, amelynek közreműködésével *„sikerült feloldani a vesztegzárat.”* Megjegyezte, hogy a szolyvai táborból *„megszökött 101 ember.”*

Mint az ismertetett okmányokból és a túlélők visszaemlékezéseiből kiderül, a szolyvai gyűjtőtáborban bekövetkezett tragédiákat főleg a járvány, a rendezetlen lágerélet, az elégtelen táplálkozás, az orvos- és gyógyszerhiány, a kimerítő munka okozta.

Ilyen körülmények közt a hadifoglyok és internáltak ténylegesen pusztulásra voltak ítélve. A 4. Ukrán Front parancsnoksága, amelynek csapatai ebben az időben nem folytattak aktív harci cselekményeket, nagyobb figyelmet fordíthatott volna a szolyvai gyűjtőtáborban kialakult helyzetre, sokkal több törvénytelenül letartóztatott civil személyt, illetve hadifoglyot menthetett volna meg. A levéltári dokumentumokból kiderül, más frontok parancsnokai

³⁵⁶ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.: 66. p.

³⁵⁷ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.: 66. p.

ezeket a kérdéseket a frontviszonyok körülményei közepette önállóan oldották meg: sok foglyot szabadon bocsátottak anélkül, hogy előzőleg a hátszágban lévő lágerrekbe küldték volna őket. Az általuk szabadon bocsátottak száma több, mint 200 ezerre tehető.

1945. január 21-én Mocsalov őrnagy a szolyvai járvány visszaszorításával kapcsolatban arról tájékoztatta Mehliusz vezérezredest, hogy az egészségügyi intézkedések következtében 8 korpuszban megszüntették a karantént, ennek köszönhetően 3 443 főt sikerült tovább küldeni a lágerből. Emellett eltörpül a front parancsnokságának és katonai tanácsának több mint 3 ezer kárpátaljai szabadon bocsátását célzó humánus akciója.

A szolyvai lágert 1945 tavaszán számolták fel. Ezt megelőzően Mocsalov 1945. március 23-i №0572. parancsa alapján operatív csoportot küldtek a csehországi, az osztrák határhoz közeli „Jevisovicébe, 30 kilométerre Videovicétől”; ezek szerint a hírhedt szolyvai haláltábort ide helyezték át. Mocsalov felterjesztésére Petrov hadseregtábornok a 42. sz. láger parancsnokává Jermilov kapitányt, a volt szolyvai lágerparancsnokot nevezte ki. „Berlin bevételének tiszteletére”, eddigi szolgálataért Mocsalov őrnagy „köszönétét fejezte ki” Jermilovnak, akinek sok ezer ártatlan kárpátaljai lakos pusztulásához volt köze.

5. A szambori átvevő-továbbküldő hadifogoly-láger

Az NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztályához tartozott, parancsnoka Mkervalidze őrnagy volt. Ebben az elosztó lágerben szervezték a hadifoglyok és internáltak marhavagonokban történő továbbszállítását az ország belső munkatáboraiiba. A foglyok nagy része kimerülten, betegen érkezett ide. Az ungvári Juhász Sz. M. így emlékszik vissza: „Engem Sztarij Szamborban abba a lágerbe irányítottak, ahol civileket és hadifoglyokat tartottak. Velük együtt dolgoztam a vasútvonal helyreállításán. Egy bizonyos idő elteltével bennünket, foglyokat, bevagoníroztak, és négy napig utaztunk valamerre. Nem adtak sem inni, sem enni. A csodával határos módon érkezünk meg a kijelölt helyre. Itt is a vasútvonal helyreállításában vettünk részt. Az éhezéstől és a hidegtől valamennyien felpuffadtunk. Sokan munka közben fagytak meg. És a helyszínen betemették őket hóval. S ezzel vége is volt a temetésnek. A munkára vezényelt 500 ember közül csak 350 tért vissza a lágerbe. A többiek ott pusztultak. Azt a helyet, ahol dolgoztunk, a 'halál völgyének' neveztük. Csak nem tudom, hol dolgoztunk. A közelben nem voltak falvak, körös-körül erdő. Én magam kórházba kerültem, a lábam erősen megfagyott. Máig sem érzem a lábujjaimat. A lágerben és a lágerkórházban kétszintes priccseken aludtunk. A deszkák között 10 cm-es rés volt. Csak egy lepedő volt a priccseken, és egy takaró ötünkre. Szorosan egymáshoz bújunk. Ha az egyik

megfordult, mindegyikünk követte. Ezekről a deszkáktól olyan felfekvéseket kaptunk, hogy a nyomai még most is láthatók. A kórteremben a kétszintes priccsek a falak mentén helyezkedtek el, ide 14 embert zsúfoltak be. Az én alsó soromban, ahol 35-en voltunk, egyedül én maradtam életben, a többiek meghaltak. Hasmenés, vérhas, kimerültség volt a haláluk oka.”

A szambori lágerre vonatkozó levéltári anyagok igazolják, hogy Mkervalidze őrnagy, a tábor parancsnoka több utasítást kapott feljebbvalóitól. Ezek közül említésre méltó Mocsalov őrnagy kiértesítője³⁵⁸ (Szigorúan titkos, №00174.) arról, hogy az 1944. január 20. után Szamborba érkezett új kontingenseket ne internáltaknak minősítsék, hanem letartóztatottaknak, és ezekről a személyekről külön kimutatást kell készíteni. A begyűjtött két kontingens csoportjai közül a 0036. sz. rendelet alapján begyűjtötteket „internáltaknak” nevezték el, míg az SZSZKSZ NKVD №0016. (1945. január 11.) számú parancsa alapján begyűjtötteket „letartóztatottaknak” tekintették. Az internáltakat elkülönített zónában helyezték el, tilos volt bárkivel is érintkezniük, minden személyhez fogoly-kísérő űrlap tartozott, ezek alapján kontrollálták a foglyok mozgását egyik lágerből a másikba. A letartóztatottakat Szelivanovszkij altábornagy, az SZSZKSZ NKVD megbízottjának rendelkezése szerint Mosztiszke városba irányították.

Mint már említettük, a Szamborban fogva tartottakat szakaszonként, marhavagonba préselve a Szovjetunió hátszágában kijelölt munkatáborokba továbbították. A foglyok mozgásáról többek között Mocsalov őrnagy küldött tájékoztató beszámolókat Mehlsiz vezérezredesnek. A birtokunkban lévő ügýirat³⁵⁹ szerint 1945. január 18-án a szambori vasútállomásról a Dél-Donyecki útvonalon a №47571. szerelvénnel 2 000 hadifoglyot küldtek Sztalino városba. A következő szerelvényt azokkal a foglyokkal töltötték fel, akiket a Kárpátaljai hadifogoly-gyűjtőhelyekről szállítottak Szamborba.

A szambori lágerben is összeírták a front katonai tanácsa által felmentett foglyok névsorát. 1945. január 6–20. között 2 536 internáltat engedtek haza, ebből 674 szláv nemzetiségű, 13 zsidó, 1 378 fő 45 éven felüli magyar, 425 rokkant magyar, 3 kommunista, 39 sóbányai szakember, 3 fő pedig a nagybocskói vegyikombinát szakembere volt.

Az NKVD №0016. parancsának megfelelően letartóztatott egyének fogadására mind a szolgyvai, mind a szambori lágerben felkészültek. Az 1945. február 15-én keltezett egyik ügýirat szerint megérkezett a letartóztatottak első menete. Erről átadási jegyzőkönyv³⁶⁰ is

³⁵⁸ 343. sz. (TSU./556.) ügýirat, eredeti forráshelye: Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Központi Levéltára/ Центр Хранения Историческо.Документальных Коллекций (Moszkva) ЦХИДК -Ф. 425. -Оп. 1. ед. хр. 11. – с. 59.

³⁵⁹ 345. sz. (TSU./ 558-559.) ügýirat, eredeti forráshelye: ЦХИДК -Ф. 425. -Оп. 1. -Д. 10. – Л. 69.

³⁶⁰ 352. sz. (TSU./ 572.) ügýirat, eredeti forráshelye: РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 247. – Л. 20.

tanúskodik, amelyben Deribas, a №22. FPPL tábor 2. ügyosztályának vezetője elismeri, hogy a 4. Ukrán Front NKVD Főosztálya képviselőjétől, Szkobljakov őrnagytól 2 183 fős kontingenst vett át, minden letartóztatott kíséző úrlappal rendelkezett. A jegyzőkönyv aláírásait körpecséttel hitelesítették, amelyen a következő felirat olvasható: „NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztálya, a Front №22. átvevő-továbbküldő hadifogoly lágere”.

Mocsalov állambiztonsági őrnagy február 28-án utasította³⁶¹ (Titkosított ügyirat, №0906.) a szambori tábor műveleti csoportjának parancsnokát a letartóztatottak elhelyezésére és ellátására vonatkozóan, továbbá jelezte, hogy 3-5 nap múlva Szamborba érkezik a Szelivanovszkij altábornagy műveleti csoportjai által begyűjtött 1 000 letartóztatott, akiknek az étkeztetéséhez norma szerint szükséges élelem beszerzését a Szelivanovszkij altábornagy által biztosított teherautók igénybevételével valósítsák meg. A letartóztatottak elszállítása után fennmaradt élelmet a hadifoglyok fenntartására kell fordítani. Az érkező letartóztatottak nyilvántartatásba vételéről, számáról jelentést kért.

A kimutatást készítő Mocsalov őrnagy a megnevezett lágerek túlszűfoltóságának elkerülése érdekében arra hívta fel Kovalcsuk altábornagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály vezetőjének figyelmét, hogy az úrlappal rendelkező letartóztatott személyekből összeállított kontingenseket ne a felsorolt lágerekben helyezték el, hanem egyenesen Szamborba kísérik őket, ahonnan vagonok és kíséző őrcsoportok igénybevételével juttathatók el a hátszágban kijelölt munkatáborokba.

Az 1945. április 22-i állapot szerint a szambori és a szolyvai láger ellátottsága mélypontra zuhan: a foglyok elszállításához nem volt elegendő vasúti szerelvény, étkeztetési és a járványos betegségek leküzdéséhez szükséges egészségügyi ellátási gondok merültek fel, szembetűnő volt a teljes lerongyolódás. Ezekre a problémákra Mocsalov őrnagy több jelentésben rávilágított, amelyeket feletteseihez, mások mellett Krivenkóhoz, az SZSZKSZ NKVD HIÜFF főnökéhez továbbított. Például: a két tábor „nem volt ellátva ruházati és lábbeli-készlettel a hadifoglyok számára”, továbbá „egyáltalán nem rendelkeznek a ruházat javításához szükséges anyaggal és felszereléssel.”

Mocsalov feljegyzése szerint 1945. február 20-22. közt megkezdődnek a szambori láger áthelyezésével kapcsolatos előkészületek, melynek során a №22. FHG-tábort „Olhovci községbe, 2 km-re Szankitól” költöztetik.

³⁶¹ 353. sz. (TSU./ 572-573.) ügyirat, eredeti forráshelye: ЦХИДК, -Ф. 425. -Оп. 1. -Д. 11. – Л. 121.

6. A gyűjtőlágerek foglyainak nemzetiségi összetétele, elszállításuk megszervezése

Az 1945. január 3-i állapot szerint a 22. sz. frontmelléki hadifogolytáborban (FPPL) és a 4. Ukrán Front más gyűjtőhelyein tartott hadifoglyok és internáltak nemzetiségi összetételéről az alábbi táblázat tanúskodik.

21/A. táblázat

Bővített, összesítő NKVD-kimutatás a 0036. sz. rendelet végrehajtása során létrehozott hadifogoly-átvevőhelyekre internáltak nemzetiségi összetételéről az 1945. január 3-i állapot szerint³⁶²

Lágerek	Internáltak	Németek	Magyarok	Csehszlovákok	Románok	Zsidók	Ruszinok	Zakarpatszkaja Ukrajnaiak	Más nemzetiségűek
№ 22. FPPL/ФППЛ Szambor	3 518	-	3 021	471	-	12	14	-	-
№ 2. SZPV/СПВ Szolyva	4 969	3	4 042	206	284	130	293	-	11
№ 3. SZPV/СПВ Sznina	314	-	16	282	-	-	16	-	-
PPV/ПВБ Perecseny	199	-	55	86	-	4	-	54	-
PPV/ПВБ Csergov	60	-	6	41	-	-	-	13	-
Vasúti helyreállításon dolgozók	2 011	-	1 932	15	50	14	-	-	-
Összesen:	11 071	3	9 072	1 101	334	160	323	67	11

³⁶² 337. sz. (TSU./ 549-550.) ügyirat, eredeti forráshelye: ЦХИДК -Ф. 425. -Он.1. -Д. 11. – Л. 6.

21/B. táblázat

Bővített, összesítő NKVD-kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre internáltak nemzetiségi összetételéről az 1945. január 3-i állapot szerint³⁶³

Lágerek	Összesen	Németek	Magyarok	Osztrák, francia	Lengyel	Román	Csehszlovák	Ukrán/ruszin	Más nemzetiségek
FPPL/ΦΠΠΠ №22. Szambor	6 571	266	5 603	23/10	-	112	418	85	54
№1. SZPV/CIIB Novoszelica	427	9	17	- / 4	5	10	319	22	41
№2. SZPV/CIIB Szolyva	8 998	58	7 714	- / -	7	310	357	403	149
№3. SZPV/CIIB Sznina	1 470	8	901	1 / 7	12	71	349	32	89
№48. SZPV/CIIB Kroszno város	48	-	6	- / -	1	1	39	-	1
№90. SZPV/CIIB Homonna	51	13	1	1 / 1	2	15	4	8	6
№66. SZPV/CIIB	130	1	44	- / -	-	11	43	21	10
PPV/IIIB Perecseny	290	3	134	- / -	-	-	90	63	-
Összesen:	17 985	358	14 420	25/22	27	530	1 619	634	350

21/C. táblázat

Kimutatás a vasúti helyreállításon dolgozó hadifoglyok és internáltak nemzetiségi összetételéről³⁶⁴

Összesen	Magyar	Román	Csehszlovák	Más nemzetiségű
2 741	2 520	180	31	10

Mocsalov őrnagy a kimutatásokat (Szigorúan titkos, №00146., 1945. I. 16.) a 4. Ukrán Front Hadtápterületét Fedező NKVD-csapatok parancsnoka, Fagyeev vezérőrnagy részére készítette. Kiegészítésként közölte, hogy az 1945. január 3. állapot szerint a 4. Ukrán Front más gyűjtőhelyein tartott 18 002 hadifogolyból és internáltból 8 455 internáltat tartanak fogva. Jelentésében az adatok tovább bontásával találkozunk. Például: a szolyvai lágerben

³⁶³ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 76. p.

³⁶⁴ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 77. p.

nyilvántartott 8 958 fő közül 4 029 hadifogoly, 4 929 internált; a szambori lágerben 6 576 főből 3 058 hadifogoly, 3 518 internált; a novoszelicai láger nyilvántartásában 427 hadifogoly szerepelt. 1945. január 15-én bezárólag pótlólag még 358 internáltat fogadtak.

Az 1945. január 7-i Mocsalov-feljegyzés szerint már 20 512 hadifoglyot őriztek, köztük Horany községben (№66. HFN) 198, Homonna községben (№66. HFN) 51, Perecsenyben (számozás nélküli HFN) 1 601, Szolyván (№2. HGH) 10 674, Szinna községben (№3. HGH) 1 826, Szambor városban (№22. FHFT) 6 162 főt.

A Kárpátokban vasúti helyreállításon dolgozókat is beszámítva megállapítható, hogy 1945. január 3-15. között a térség gyűjtőtáboraiiban több mint 23 000 foglyot tartottak. A magyarokon (16 940 fő) és németeken (358) kívül szembeötlően nagy létszámmal voltak jelen csehszlovákok (1 649 fő), románok (710), ukránok/ruszinok (641). A foglyok mintegy fele a szovjetek ellen Kárpátalja, Máramarossziget, Kelet-Szlovákia területén folyó harcokban fogságba esett katona volt. Ettől pontosabb kimutatást az internáltakról nem lehet összeállítani, mivel a hadifoglyok és internáltak nemzetiség szerinti szétválasztása együtt történik. A 21. táblázatban feltüntetett 160 zsidót a náci haláltáborokból való hazatérés után a magyarokkal együtt internálták a szolyvai táborba; Mehlsz parancsára később szabadon engedték őket, mint „tévesen” letartóztatottakat. A közel 700 ukrán/ruszin egy részét „létszámkiegészítésként” kényszerítették a Szolyvára, Szamborba tartó menetoszlopokba.

1945. február 9-i jelentésében³⁶⁵ (№0327.) Mocsalov őrnagy részletesen, dátumokhoz kötve tájékoztatta Voronovot, az NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyeivel Foglalkozó Főparancsnokság (HIÜFF) helyettes vezetőjét a fogvatartottakról. Ezek szerint 1945. január elsejére a fentebb említett lágerekben 20 663 fő került őrizetbe. Január közepén ehhez a számhoz hozzáadott 6 366 főt, akiket ebben az időszakban gyűjtöttek be, így az összlétszám 27 029 fő volt. Ebből „távozott” (értsd: meghalt) 11 938 fő, a hátszágba 7 045 főt szállítottak. A csehszlovák hadtestnek 183, a Vörös Hadseregnek 177, a felderítő és kémelhárító szerveknek 53 főt adtak át. A vasútjavítási munkálatokhoz beosztott internáltak csoportjából 241 embert szabadlábba helyeztek, 855 főt kórházba utaltak.

1945. február 1-jén 14 091 hadifoglyot tartottak számon.

Egy hónap alatt, 1945. január 8-ig a 48083. sz. szerelvénnel 2 000 főt szállítottak el a 281. sz. lágerbe Volkoviszka állomásig.

1945. január 18-ig a 45571. sz. szerelvénnel szintén 2 000 főt szállítottak el a 280. sz. lágerbe Sztalino állomásig.

³⁶⁵ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 78-79. p.

1945. január 26-án a 47573. sz. szerelvénnel 2 500 főt szállítottak el a 242. sz. lágerbe Gorlovka állomásig.

545 beteg hadifoglyot különvonattal Penza állomására szállítottak el.

A hadifogoly-szállítások lelassulását Mocsalov a szolyvai lágerben tomboló ragályos betegséggel magyarázta. Ebben a karantén alá vetett lágerben 1945. január 1-ig 11 163 embert tartottak fogva. A tífuszos megbetegedések a szambori lágerben is elterjedtek.

1945. január 6-tól 31-ig szabadlábra helyeztek 3 382 főt, ebből szláv nemzetiségű 907 fő, zsidó 21, 45 évnél idősebb magyar 1 795 fő, rokkant magyar 609, kommunista 6, ipari szakember 44 fő volt.

Mocsalov őrnagy azzal zárta jelentését, hogy a járvány miatt elrendelt vesztegzár továbbra is tart. Januárban a szolyvai lágerben őrzött hadifoglyok közül több, mint 280 fő betegedett meg sárgaságban. Ezek létszáma 1945. február 1-jén 155 fő volt. A járványos betegségben elhunytak számát a jelentés elhallgatta.

7. NKVD-ellenőrzések a hadifogoly-gyűjtőtáborokban

Mocsalov őrnagy, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetője viszont több jelentésben is tájékoztatta feletteseit a hadifoglyok és internáltak embertelen helyzetéről, amit a fertőző betegségek terjedése és az úgynevezett *„helyreállítási munkálatoknál”* foglalkoztatott foglyok kegyetlen kizsákmányolása tovább rontott. 1945. január 4-én Mocsalov jelentette Voronov ezredesnek, az NKVD mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály helyettes vezetőjének, hogy a Volóc–Munkács közötti vasútvonal helyreállításán dolgozó 45. és 46. sz. vasúti brigádoknak a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborból 1944. november 19-én 5 430 hadifoglyot és internáltat adtak át. Hat hét alatt mintegy 3 ezer ember dőlt ki, közülük sokat rendkívül kimerült állapotban, szakadozott, viselésre alkalmatlan lábbeliben irányítottak vissza a táborba. A munkálatokra kivezényelt hadifoglyok körében igen magas a halandóság. Tények:

„1. 1944. december 4. A 46-os számú vasúti brigádtól visszaküldtek 594 főt, akik közül 373 fő beteg, 209 rendkívül legyengült, 5 lázas beteg, 25 bélhurutos, 32 rühös, 102 ember lábát feltörte a lábbeli. 150 fő mezítláb érkezett meg.

2. 1944. december 19. Borovszkij százados, a 45. sz. vasúti építőbrigád konvoj-parancsnoka kísérte a vonatot a szambori állomásra, hogy több mint 600 embert adjon át a 22. sz. szambori lágerbe. Útközben hatan meghaltak, holttestüket kidobták a sínekre. A lágerbe

hozott 610 fő közül 15 fő a kapu előtt lelte halálát, 9 ember pedig azon a napon, amikor átadták őket gyógykezelésre a rabkórházba. 180 ember azonnal kórházi ápolásra szorult. A többiek mind legyengült és kimerült állapotban voltak és legalább két hónapra van szükségük ahhoz, hogy magukhoz jöjjenek.

3. 1944. december 27. A vasúti építőzászlóalj egy szakaszt szállított, amelyből 13 fő meghalt, 89 embert különféle betegségekkel a 2149-es számú rabkórházba szállítottak, és csak 96 rendkívül legyengült embert vett át a láger. A két szakaszban 43 ember megfagyott.”

Mocsalov rámutatott, ezek a tények azt bizonyítják, hogy a katonai helyreállítási munkálatok főosztályának vezetői durván megsértik a foglyokkal való bánásmód szabályait.

„Az alultápláltság, a fertőtlenítési intézkedések, és a munkára fogott 2 500 fő orvosi ellátásának hiánya ahhoz vezethet – folytatta Mocsalov –, hogy a jövőben őket sem lehet majd munkaerőként alkalmazni. A munkából betegen és kimerülten visszatért hadifoglyok révén a láger rabkórháza és a front egészségügyi főosztálya által kijelölt kórházak megteltek. Összesen mintegy 3 ezer embert gyógykezelnek.

Kérem Önt: 1. Vesse fel a Vörös Hadsereg hadbiztosi főosztálya előtt, hogy januárra és februárra a keretet egészítse ki 3 ezer élelmiszer-csomaggal, amire a 4. Ukrán Front hálózatához tartozó rendkívül legyengült és kimerült személyek fizikai felépülése érdekében van szükség.

2. Hogy tehermentesítsük a front kórházait, kérem, vesse fel a Vörös Hadsereg hátszági törzskara előtt, 1945 januárjának második felében küldjenek két, egyenként 800-900 személyes betegszállító szerelvényt.”

Jersov egészségügyi gárdaezredesnek, az NKVD 4. osztálya parancsnokának 1945. január 14-én küldött 0127. sz. jelentésében. Mocsalov ennél is részletesebben írja le az 1944. december 27-i helyzetet:

„1944. december 27. 1 000 hadifogoly közül 200 főt visszaküldtek a lágerbe, mivel fizikai munkára alkalmatlanok. Ezek közül 96 személyt befogadtak a lágerbe, többek között 11 disztrófiás beteget, 43 főt megfagyott testrészekkel, 5 embert gyomor- és bélpanaszokkal, 38 főt egyéb panaszokkal. 89 ember kórházi ápolásra szorul, 15 útközben meghalt. Ez alatt az idő alatt munkavégzés közben 22 ember halt meg.

1945. január 1. A 45-ös számú vasúti brigádtól érkezett egy hadifoglyokból álló 127 fős szakasz. Útközben 12 ember meghalt, 79 főt kórházban ápolnak, 35 főt lágerben helyeztek el.

1945. január 4. A 45-ös számú vasúti brigádtól 704 fős szakasz érkezett. Köztük 350 ember különböző mértékű fagyási sérülésekkel, 63 bélhurutos, 36 egyéb betegségben szenvedő, 71

disztrófiás. Ezen belül 34 fő agonizál, akik közül 12 a vagonokból történt kiszállást követően meghalt, 13 fő pedig az első napokban, még mielőtt a láger átvette volna őket.

A 46-os számú és a 14-es számú vasúti brigádoktól 1944. november 29-től december 22-ig 1 330 fő érkezett a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborba. Köztük 585 disztrófiás beteg, 48 legyengült személy, 82 bélhurutos, 12 lázas beteg, egy tetves.

Okok: A parancsnokoknak a foglyokkal szembeni felelőtlen magatartása, nem gondoskodtak a megfelelő körülményekről, (a szabad ég alatt tartották őket, rendszerint ott helyezték el őket vagy fűtetlen helyiségben); nem nyújtottak orvosi segítséget, jóllehet a katonai alakulatok számára ezekre a célokra kiutaltak gyógyszereket; a hadifoglyokat nehéz munkára használták; az egyes számú norma szerint kaptak ellátást.”

Nem nehéz elképzelni az internáltak és betegek tényleges helyzetét, ha azt maga Mocsalov őrnagy ennyire kritikusan értékelte a központnak küldött jelentéseiben.

Megdöböntő adatokat olvashatunk Mocsalov őrnagy 1944. december 27-i 0434. sz. jelentésében, amelyet, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály vezetőségének továbbított. Ebben többek között megnevezi a hadifoglyokat és internáltakat szállító, az ország belsejébe irányított szerelvények számát, és közli, hogy mit viseltek a hadifoglyok és internáltak. Erre nyilván azért tér ki, mert tisztában volt a végeredménnyel: „48054. sz. szerelvény – 1 001 fő, 81 fő fedetlen fővel, 9 katonaköpeny nélkül, 176 lábbeli nélkül; 48050 sz. szerelvény – 1 440 fő. Lábbelivel 25 százalékukat (azaz mindössze 380 embert), katonaköpennyel 45 százalékukat (azaz 648 embert), alsó fehérneművel 20 százalékukat (azaz 288 embert) láttak el; 48051. sz. szerelvény – 1 500 fő. 30 százalékuk alsó fehérnemű nélkül van, csak 40 százalékukat látták el katonaköpennyel.”

Felmerül a gyanú, hogy indulás előtt a foglyokról levétették a lábbelit és a ruházatot. Valójában nem ez történt. Az 1945. március 23-i 0576. sz. jelentésében Mocsalov azt a közegészségügyi-járványügyi helyzetet jellemzi, amely a kárpátaljai magyarok és németek letartóztatását követő első napokban alakult ki a hadifoglyok átvételére szolgáló frontintézmények hálózatában. Jelentésében a következőket írja Petrov altábornagynak, az NKVD mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály helyettes főnökének: „A 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborban 1945. december 10-én mintegy 6 ezer internált személyt tartottak fogva lábbeli és téli ruházat nélkül. A gyűjtőtábor kórházaiban mintegy 700 beteget kezeltek. (...) Az átvétellel kapcsolatos munka hátrányos közegészségügyi-járványügyi körülmények közepette zajlott. Az internáltak hiányos öltözettel, kimerülten és betegen érkeztek a gyűjtőtáborba. Még hozzá gyakran érkeztek olyanok, akik flekk- vagy hastífuszban szenvedtek. Az internáltak között sok volt a tüdő-, vese- és szívbeteg. A helyzetet az is

súlyosbította, hogy több mint 6 ezer hadifoglyot és internáltat nehéz munkára vezényeltek, a frontszakasz vasútvonalának helyreállítására, ahonnan vagy kimerülten, vagy lázasan tértek vissza a gyűjtőtáborokba, lágerekbe és a kórházakba...”

1945 áprilisában Krivenkónak, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály főnökének küldött jelentésben Mocsalov többek között kitér arra, hogy miért nem volt lábbelijük és ruházatuk az internáltaknak és a hadifoglyoknak: „a/ A foglyok számára a 22. sz. szambori gyűjtőtábor és a hadifoglyok gyűjtőtábora nem rendelkezett tartalék-ruházattal és lábbelivel; b/ A front mentén elhelyezkedő gyűjtő- és elosztó lágerek, valamint a hadifoglyok gyűjtőtáborai nem rendelkeztek a ruházat és a lábbeli javításához szükséges anyaggal és felszereléssel.”

A kárpátaljai hadkötelesek és hadifoglyok jelentős részét Szolyváról és Szamborból a Minszk megyei Novij Boriszovban felállított 183. sz., úgynevezett „Zöld lágerbe” vitték. Parancsnoka, Noszov állambiztonsági őrnagy az itteni körülményekről többek között így ír 1945. április 21-i 1/1037. sz. jelentésében: „A láger két részből áll, amely 11 000 ember befogadására alkalmas. A láger egyes számú részlegének vízellátása úgy történik, hogy a hadifoglyok a Berezina folyóból hordókban hordják a vizet. (...) A láger az első negyedév folyamán nem kapott burgonyát, sem zöldségfélét. Még nagyobb fennakadások vannak a betegek hússal, cukorral és tejtermékekkel való ellátásában. (...) Január folyamán 2 434 ember érkezett. A létszám 413 fővel csökkent, 405 fő meghalt. A negyedév alatt összesen 3 547 fő érkezett, 169 fő távozott, 2 262 ember meghalt. A negyedév folyamán érkezett kontingensek teljesen eltetvesedtek. Januártól kezdve a zöldségfélét darafélék helyettesítik. Mivel nincs búzaliszt, a disztrófiás betegeknek csak márciustól kezdve adnak fehér kenyeret. (...) Mivel az érkező kontingensek nagyon legyengültek, a foglyokon nem látszik meg a táplálkozás. Valamennyi betegnek van matraca és párnája, a súlyos betegek számára takarón és lepedőn kívül más kellékeket is biztosítottak, amivel a betegek valamennyire meg vannak elégedve. A beérkező kontingensek túlnyomó többsége a súlyos hasmenések miatt legyengült stb. A lágernek nincs megfelelő egészségügyi személyzete és a meglévők többsége is képzetlen. (...) A flekktífusz behurcolása miatt a lágert folyamatosan fertőtleníteni kell. (...) Mivel a láger nem tartozik speciális katonai kórházhoz és nincs rá lehetőség, hogy a betegeket kórházba küldjük, a lágernek nem áll módjában hatékony orvosi ellátásban részesíteni minden súlyos beteget. A negyedév folyamán három szökés történt, négy magyar nemzetiségű hadifogoly részvételével. Minden szökés az erdőben, fakitermelésnél fordult elő. A szökött foglyokat mind elfogták, egyikük az üldözés során életét veszítette. A negyedév folyamán a terv szerinti 52 500

normanap helyett 36 864-et teljesítettek. Noha a ledolgozott napok számát tekintve nem teljesítették a tervet, az összkitermelés mégis megközelíti a tervezettet...”

8. A gyűjtő- és elosztó táborokban feltárt hiányosságok

Az NKVD-tisztek időnként ellenőrizték az internáltak és hadifoglyok helyzetét. Az idevonatkozó jelentésekben bíráló feljegyzéseket találtunk a láger-adminisztráció tisztségviselő személyeiről, a kiszolgáló személyzet felelőtlen magatartásáról, a foglyokkal szembeni, sokszor elítélendő magatartásukról, a részükről elkövetett lopásokról, zsarolásokról. Az ellenőrzést végző Mocsalov őrnagy álláspontja kirajzolódik saját leveléből (OL 18. sz.), amit 1945. január 13-án Jermilov századosnak, a szolyvai gyűjtőtábor parancsnokának írt:

„Személyesen Ön és az Önnek alárendelt állomány igen kevés gondot fordít a hadifoglyok élelmezésének megszervezésére. A pékségek kapacitását nem használják ki teljes mértékben. Napi 5 tonna kenyér helyett gyakran még 3 tonnát sem sütnek. Január 9-én a hadifoglyoknak nem osztottak kenyeret, helyette ellátmányként lisztet kaptak. A hiányos ellátást Ön továbbra is azzal magyarázza, hogy a hadifoglyok sok csomagot kapnak.

Csak rövidlátó ember figyelmét terelhetik el a csomagok, hiszen azok nem érkeznek rendszeresen, csak időközönként és csak kiegészítik bizonyos mértékben az egyes internáltak élelmezését.

Meg kell értenie, hogy a gyűjtőtáborban mintegy 5 ezer hadifogoly van, akik nem kapnak csomagot, hogy nem mindegyik internált kap csomagot. (...)

Vegye komolyan az NKVD ellátmányozási felügyelősége képviselőinek észrevételeit. Tapintatból azok eleinte lehetnek észrevételek, tanácsok, később azonban megvizsgálják, miképp reagálnak észrevételeikre és felvethetik azon személyek felelősségre vonásának kérdését, akik hanyagságukkal megghiúsítják a hadifoglyok normális ellátását.”

Mint láthatjuk, Mocsalovot elsősorban a tapintatosság aggasztotta, nem a foglyok tömeges pusztulása.

Nem csak Jermilov százados reagált így az NKVD felügyelőségének észrevételeire. A Mocsalov 1945. május 31-i 081. sz. parancsában olvasható megjegyzések tanúsítják, hogy a szambori 22. sz. lágerben – amelyhez a 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor tartozott –, a hadifoglyok és internáltak élelmezésében többször fordultak elő kifogásolható esetek:

„Amikor 1945 márciusában az NKVD ellátmányozási felügyelősége a 22. sz. sztarij szambori láger élelmiszerellátását ellenőrizte, Grobovoj őrnagy, a láger parancsnoka és

Judajev őrnagy, a parancsnok ellátmányozási helyettese figyelmét felhívták arra, hogy a lágerben az előírtnál kevesebb élelmiszert osztanak ki.”

1945. április 27-én a 4. Ukrán Front katonai ügyésze úgyszintén felhívta a 22. sz. láger parancsnokának figyelmét arra, hogy indokolatlanul kevesebb ételmet kapnak a foglyok.

Az NKVD ellátmányozási felügyelősége 1945. május 27-én tartott újabb ellenőrzése megállapította, hogy 1945. május 13-25. között a hadifoglyok 9 936 kg hússal, 2 077 kg zsírral, 346 kg kolbásszal, 249 kg cukorral, 33 638 kg burgonyával kaptak kevesebbet a normánál, azaz 70 százalékkal kevesebb húst és zsírt, 8 százalékkal kevesebb cukrot, 21 százalékkal kevesebb burgonyát és zöldségfélét.

Bár Grobovoj és Judajev felelőtlen magatartása miatt sok hadifogoly betegedett meg és pusztult el, Mocsalov parancsára összes bűnükért csupán tíznapi letartóztatásban részesültek, havi illetményük felének megvonásával.

Mocsalov parancsai a hadifoglyokkal és internáltakkal szembeni kegyetlen bánásmódban vétkesek felelősségre vonásával kapcsolatban szemléltetően bizonyítják, hogy a foglyok élete lyukas garast sem ért.

Február 26-án 0018. számmal Mocsalov a következő tartalmú parancsot adta ki:

„A 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor parancsnoka, Pankin alhadnagy (Jermilov századost jó oldaláról való bemutatkozásáért a 4. Ukrán Front hátszaga parancsnokának parancsára a lengyelországi Jawieszowicze-i hasonló jellegű gyűjtőtábor parancsnokává nevezték ki) 700 hadifoglyot küldött a 22. sz. lágerbe, Olhovciba és a 200 km-es útra 8 napi élelem helyett csak 4 napra elegendőt utalt ki.

Az élelem nélkül maradt hadifoglyok megbetegedtek és legyengültek.

A hadifoglyok 1. sz. gyűjtőtáborának parancsnoka, Fomin százados időnként eltulajdonítja a hadifoglyoknak járó ételmet. Ennek következtében február 13-23. közt 13 fő halt meg.

Mindkettőjüket tíz napra le kell tartóztatni, és le kell vonni alapbérük felét.”

A két parancsnok büntetése is feltételes volt.

Mocsalov 1945. április 10-én kelt, 047. sz. parancsa:

„Szalov főhadnagy ügyeletes tisztként visszaélt szolgálati helyzetével. 1944 decemberében a hadifoglyok Minszk megyei Boriszovba szállításakor mint kísérő a foglyoknak járó ételmet szeszes italra cserélte. Nem törődött a hadifoglyok ételmezésével. A vagonokat nem fűtöttek.

Ennek következtében útközben 430 hadifogoly megbetegedett, 70 pedig meghalt.

A 3. sz. gyűjtőtáborba történt áthelyezése után is zsarolta a hadifoglyokat, elszedte holmijaikat és értékeiket, a személyi állománnyal együtt tovább iszákoskodott.

Szalov büntetése: húsznapos házi őrizet, letartóztatásának idejére napiétje felének (azaz nem is havi illetményének) levonása. Az NKVD szerveiből el kell bocsátani.”

A szolovai gyűjtőtáborból és a 22. sz. lágertől 1944 decemberében Novij Boriszovba, az ún. „Zöld lágertbe” szállított foglyok közül senki sem maradt életben, csak néhány, rövid gyógykezelés után életét vesztett internált kórlapja maradt meg.

Más, hasonló példák, szintén Mocsalov parancsai közül:

„Fomenko hadbiztossági főhadnagyot, aki a 2. sz. szolovai gyűjtőtábor nyilvántartási felügyelője volt, Husztra küldték az ideiglenes élelmező állomás főnökéhez, ahol az oda toloncolt internáltak megmozdítása során elvette tőlük valutájukat, értékeiket (órákat, gyűrűket). Erről idejében nem készített átvételi jegyzőkönyvet, a mulasztása lopásokhoz, az értékek kicseréléséhez vezetett.”

Fomenko büntetése: tíznapi fogság, havi alapbére felének levonása.

„A 22. sz. lágert egészségügyi részlegének katonai orvossegédje, laboráns visszaélve szolgálati helyzetével, zsarolta a foglyokat.”

Büntetése: 15 napi fogság, havi bére felének levonása.

Két esetben komolyabb volt a büntetés. Andrej Konsztantyinovics Volovenkót, a 22. sz. lágert ügyeletes tisztjét hétévi szabadságvesztésre ítélték, mivel rendszeresen elkobozta a hadifoglyok személyes tárgyait és értékeit. Grigorij Nyikolajevics Szpiridonovot, a 22. sz. lágert 3. sz. gyűjtőtáborának őrt két hónapra büntetőszázadba küldték, mert rendszeresen eltulajdonította a hadifoglyok használati tárgyait: ellopott két órát, két takarót, 3 méter kockás szövetet, egy paplanhuzatot, 3 párnahuzatot, két pár női harisnyát, egy női ruhát, egy nyakszálát, egy db női trikónadrágot, egy gyermekinget, 44 gombolyag fonalat, 13 méter szalagot, 16 aranytárgyat, külföldi valutát.

9. A „tévesen” letartóztatottak felmentése

Feletteseinek tett jelentéseiben Mocsalov őrnagy következetesen „letartóztatottaknak” vagy „hadifoglyoknak” és „internáltaknak” nevezte a hadifoglyok gyűjtőtáboraiban tartott kárpátaljai polgári személyeket, „akiket a front katonai tanácsának parancsára tartóztattak le”. Ezzel önkéntelenül rámutatott az akció valódi kezdeményezőire.

Az 1944. november 18-i akció teljesebb megértése céljából fontos szólni a Mehlsz kezdeményezésére elterjesztett „tévesen” letartóztatott meghatározásról. (Ezt megelőzően az NKVD 1945. január 11-i 0016. sz. parancsa értelmében az internáltakat kötelező volt letartóztatottaknak nevezni.) A megkésett beismerésnek sajnos semmi jelentősége nem volt

azok számára, akiket a beláthatatlan GULÁG lágereibe vezényeltek, s akik odavesztek; ahogy rokonaik és hozzátartozóik számára sem. A 4. Ukrán Front lágereiben, különösen a szolyvai gyűjtőtáborban sínylődők számára azonban Mehlsz beismerése egyet jelentett az élettel. Mi több, Mehlsz, aki a magyar és német férfiak 1944. novemberi letartóztatásának egyik kezdeményezője és gyakorlatilag a 0036. sz. rendelet társszerzője volt, utasítást adott „a 4. Ukrán Frontnak a hátszág védelmével megbízott csapatai által tévesen letartóztatottak” szabadon bocsátására.

Mocsalov őrnagy Petrov altábornagynak küldött jelentése eléggé átfogó képet nyújt arról, kiket és hány főt engedtek szabadon a „tévesen” letartóztatottak közül:

„Mehlsz vezérezredesnek, a front katonai tanácsa tagjának utasítása értelmében szabadon bocsátják a frontokon működő átvevő- és elosztólágerekből és gyűjtőtáborokból azokat a kárpát-ukrajnai állampolgárokat, akiket a 4. Ukrán Front hátszágvédelmi csapatai tévesen tartóztattak le és küldtek lágerbe.”

Mehlsz utasítására a szláv nemzetiségű személyeket, a zsidókat, a 45 éven felüli magyarokat, a kommunistákat és Kárpátontúli Ukrajna egyes iparvállalatainak szakembereit kellett szabadon bocsátani.

Mocsalov jelentése szerint a felső katonai vezetés először ismerte el, hogy a túlbuzgó NKVD-osztagok szláv nemzetiségűeket is lágerbe kényszerítettek. A „tévesen elfogott és internált kárpátaljai csoportok kiszabadítása” ügyében jegyzéket (1945. I. 1.) írt Jermilov kapitánynak, a szolyvai láger parancsnokának, amelyben utasította, hogy szervezze meg a ruszin, ukrán, cseh, szlovák, zsidó nemzetiségű személyek hazatérését; hangsúlyozta, hogy a lágerből csak azok szabadulhatnak, akik nem voltak csendőrök vagy rendőrök, nem szolgáltak más büntető szerveknél sem, a magyar hadsereg katonájaként nem viseltek tiszti rangot. Nemzetiségi hovatartozástól függetlenül felmentést kapnak a 45 év feletti és az orvosilag igazoltan rokkanttá vált internáltak. Az internált magyar kommunistákat is hazaengedik, ha Zakarpatszka Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottsága részükre pártigazoló tanúsítványt ad ki. Szabadságlevelet kap a Goloduhin kapitány által kiválasztott 43 szlavinai magyar nemzetiségű sóbányász is. A felsorolt kategóriákba tartozó személyekről 1944. január 4-ig bezárólag listát kell készíteni, addig is hermetikusan elkülönített, fertőtlenített lágerrészben kell őket elhelyezni, ahová betegek, lázas személyek belépése tilos. Kiszabadításuk csak szigorúan ellenőrzött listák alapján engedélyezhető, beleértve azokat a foglyokat is, akik nem gyanúsíthatók szovjetellenes tevékenységgel.

A „tévesen” letartóztatott szláv nemzetiségű foglyokról Mocsalov őrnagy külön feljegyzést küldött Mehlsz vezérezredesnek: „Az 1945. január 5-i állapot szerint a 2. sz. HGH (szolyvai)

lágérben fogva tartott szláv nemzetiségű személyek létszáma: ruszin – 412, szlovák – 336, zsidó – 140 fő”.

A bizottság Mocsalov őrnagy és Mehlsz vezérezredes körültekintő ellenőrzése alatt folytatta a „tévesen” letartóztatottak felkutatásával kapcsolatos munkát. Ebben a vonatkozásban figyelemre méltó Mocsalov 1945. január 2-i utasítása (0014.) Jermilov századosnak, a szolyvai gyűjtőtábor parancsnokának:

„Mehlsz vezérezredes, a front katonai tanácsának utasítása értelmében az internáltak csoportjai (jogtalanul letartóztatottak): a 45 évnél idősebb bármilyen nemzetiségűek, akik képesek a hátszágba menetelni, nem viseltek tiszti rangot, nem szolgáltak a csendőrség, illetve a rendőrség kötelékében és más büntető szerveknél. Javaslom, hogy ezeket a személyeket haladéktalanul különítsék el a többi hadifogolytól. Ha van rá lehetőség, áthelyezésük napjától kezdve külön zónát és karantént kell részükre létesíteni.”

Ugyanazon a napon utasítást (0013.) küldött a szambori lágér parancsnokának, M. K. Mkervalidze őrnagynak is:

„A hazautazás jogával haladéktalanul engedjék szabadon a következő internált személyeket: Szabó Béla, Berkaz Péter, Berkaz Sajtur (Nyilván Artúr – D. Gy.), Kilzaj János, Rejvaz (Révész – D. Gy.) Bertalan, Román Gyula, Kovács Gyula, Pedruk András. Az említett személyek valamennyien Perecsenyből, az utolsó szakasszal érkeztek Önhöz.”

Egyes szabadon bocsátottak neve torzított formában szerepel, de nem ez a lényeg, hanem az, hogy visszanyerték a szabadságukat, és hozzátartozóik körében érthette őket a halál – hiszen valamennyien legyengültek, súlyos betegek voltak.

Mocsalov őrnagy 1945. január 31-én kelt 0269. sz. jelentésében tájékoztatta Petrov altábornagyot, hogy „A 4. Ukrán Front hadtápterülete ellenőrzésének megbízott osztagai által jogtalanul letartóztatott és rendszerünkben fogva tartott kárpátontúli ukrainai polgárok a FFPL és más gyűjtőhelyekről” való szabadlábba helyezését Mehlsz vezérezredes rendelte el, s az ő utasítása értelmében hajtotta végre az általa vezetett alosztály. Felsorolta, hogy milyen kategóriájú, nemzetiségű internáltak szabadultak: 1945. január 6-tól január 30-ig az első csoportban 3 382 fő, ebből 907 szláv, 21 zsidó, 1 795 fő 45 évesnél idősebb magyar, 609 rokkant magyar, 6 kommunista, 41 sóbányász-szakember, 3 szakember a nagybocskói vegyi gyárból.

Mocsalov hasonló adatokat tartalmazó jelentést (0327., 1945. 02. 09.) küldött Voronovnak, az SZSZKSZ NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyeivel Foglalkozó főosztály helyettes vezetőjének is. Más okmányt, amely ezektől eltérő adatokat tartalmazott volna, nem találtunk,

így feltételezhető, hogy a 3 382 fős adat a szabadon bocsátott „tévesen” letartóztatottak összlétszámát jelenti. 8 500 internáltból hatósági engedéllyel ennyien kerültek haza.

Érdekes, hogy 140 zsidóból csak 21 fő szabadult, 119 fő további sorsa ismeretlen. A túlélőktől tudjuk, hogy a náci haláltáborokból hazakerült magyar zsidókat és a magyar munkaszolgálatosokat is nagyfokú bizalmatlanság övezte, közülük sokan az internáltak listájára kerültek. A szovjet kémelhárítók beszűkült logikája szerint a haláltáborokat csak azok élhették túl, akik nácik szolgálatában ügynökök, besugók voltak. Olekszij Korszun kutató szerint az NKVD, a SZMERS-átszűrések, bizottsági meghallgatások után részben a kommunista vagy falusi, szegény zsidókat engedték haza, a városiakat, akik vagyonosak voltak, visszatartották. Huber Bélától, a kárpátaljai magyar zsidók egyik ismert vezetőjétől tudjuk, hogy az NKVD által kiszemelt egyes zsidó-házakból a haláltáborból hazatért tulajdonosokat a lágerbe hurcolták. Főleg Ungváron, Munkácson, Beregszászban, Nagszőlősön, Huszton és más településeken az üresen álló és az erőszakosan felszabadított zsidó lakásokba, kertes házakba vezető beosztású szovjet tiszteket, pártfunkcionáriusokat, tisztviselőket és családjukat költöztették be, illetve azokban különböző ügyviteli irodákat nyitottak. Kultikus épületeiket, ingó és ingatlan vagyonukat államosították.

10. Különböző tábortípusok

A fentebb elemzett dokumentumok és visszaemlékezések szerint a Kárpátalján begyűjtött hadifoglyokat, letartóztatott katonaköteles civileket többféle és különböző típusú³⁶⁶ táborrendszerbe hurcolták.

A hivatalosan hadifogolynak³⁶⁷ minősített német és magyar hadsereg katonáit, tisztjeit először a fronthoz közeli „átvevőállomásokra” (Perecseny, Huszt, Zsornava), majd a

³⁶⁶ A fontosabb lágertípusok közzé sorolják az *átvilágító lágereket*, ahol mintegy 6 millió fogságba esett, 1945-1947 között a lágerből visszatért egykori szovjet katona, tiszt ment át az NKVD-kihallgató tisztek lágerszűrőjén, azt vizsgálták, hogy nem szervezték-e be őket kémtevékenységre, nem követtek-e el bűncselekményt. A 4. Ukrán Front hatáskörében Perecsenyben hasonló átvilágító tábor állítottak fel.

A kolhoztagadók részére *kuláklágereket* alakítottak, oda hurcolták a kárpátaljai kulákokat is. Ezeket csak Sztálin halála után számolták fel.

³⁶⁷ Lásd a hadifogoly-szabályozást a SZU-ban: a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa 1941. július 1-jén a 1798-800. t. sz. határozatával léptette életbe a hadifoglyokról szóló rendeletét, amely részben az 1907. évi hágai és az 1929. évi genfi egyezmények egyes megállapításait is figyelembe veszi. A 97 pontból álló genfi konvencióval szemben ez a rendelet 31 pontban fogalmazza meg a hadifogoly-szabályozást. A II. világháború alatt 1954 áprilisáig több millió külföldi hadifogolyra vonatkozóan a Vörös Hadsereg, az NKVD/MVD alaprendeletként alkalmazta, melynek alapján végrehajtási utasításokat adott ki. A rendelet hatályban volt addig, míg az SZSZKSZ területén hadifoglyok tartózkodtak. Forrás: A 4. sz. ügyirat (3VH/38-39.), eredeti forráshelye: ЦХИДК.-Ф. 425 л.-Оп. 1. Спр. 1. Арк. 140. Копия. Машинопис. Magyar nyelven leközölve: 1. A Szovjetunió Népbiztosok Tanácsának 1798-800. t. sz. határozata a hadifoglyokról szóló rendelet elfogadásáról. (Moszkva), 1941. július 1. Titkos. Rendelet a hadifoglyokról. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 55-59. p.

„gyűjtőállomásokra” (Szolyva) és „átvevő-továbbító táborokba” (Szambor, Sanok, Foksány) irányították.

A fogságbaesett magyar és német katonák közé sorolták és a továbbiakban civil internáltként³⁶⁸ tartották nyilván Kárpátalján, Kelet-Szlovákiában, Kelet-Magyarországon a 4. Ukrán Front Katonai Tanács 0036. sz. rendelete alapján letartóztatott 18-50 évkorú magyar és német férfiakat.

A szolyvai gyűjtőtáborba kerültek az SZSZKSZ NKVD 0016. sz. rendelete³⁶⁹ (1945. január 11.) értelmében letartóztatott szovjetellenesnek minősített ama állampolgárok is, akik az elfoglalt területek országaiban (állami és civil szférában) különböző vezető beosztásban voltak, tisztségeket viseltek stb. A nevezett foglyok közül az NKVD tisztek kiszűrték a nép és a szovjethatalom ellenségeit, akik a haditörvényszék elé kerültek, ezek közül egyeseket, akikre sikerült rábizonyítani, hogy háborús bűnösök, azokat halára ítélték és az ungvári börtönben végezték velük. A többiekre 5-től 25 évig terjedő büntetést szabtak ki, ők, mint politikai foglyok a GULAG-táborrendszerébe kerültek.

A hadifoglyokat, a katonaköteles, „átszűrt” internáltakat a Lemberg megyei Sztarij Szambor és más átvevő-továbbító táborokból az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnoksága alá tartozó GUPVI-munkatáborokba tehervagonokban, fegyveres kísérettel szállították.

10.1. GUPVI-táborok

Értekezésemnek nem célja a hadifogoly-történetírás, de a tisztánlátás érdekében fontosnak tartok néhány kérdést megvilágítani.

Először is, az eddig feltárt dokumentumok szerint az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokságának (GUPVI) felügyelete alá körülbelül 500 hadifogoly táborközpont, több ezer számozott lágerrészleg tartozott. A Szovjetunió tagköztársaságait és Oroszországot

³⁶⁸ Lásd a hadifogolyként kezelt internáltak szabályozása a SZU-ban: a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa 1941. július 1-jén a 1798-800. t. sz. határozatával léptette életbe a hadifoglyokról szóló rendeletét, amely az internáltakkal is foglalkozik. A legfontosabb változás az, hogy a rendelet az internált civil személyeket is hadifogolyként kezelte. A rendelet nyíltan kimondja: „Hadifogolynak minősülnek:

- a) a SZU-val hadiállapotban lévő államok fegyveres erejéhez tartozó mindazon személyek, akik katonai tevékenység során estek fogságba, továbbá ezen országoknak a SZU területére internált polgári személyei.
- b) Az ellenség fegyveres erejéhez nem tartozó fegyveres alakulatok tagjai, ha nyíltan fegyvert viselnek,
- c) Az ellenség hadseregét és hadiflottáját megfelelő engedéllyel kísérő polgári személyek (tudósítók, szállítók stb.) ha a katonai tevékenységek során fogságba esnek.” Forrás: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 55. p.

³⁶⁹ Forrás: lásd a Beria-jelentést, 29. sz. ügyirat (ЗУН/83-85.), eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401.-Оп. 2. Спр. 95. Арк. 253-255. Особлива папка. N-1-1. Копія. Машинопис.

területeit GUPVI-munkatáborokkal hálózta be, többségük a kietlen szibériai síkságokon és a Szovjetunió távol-keleti térségében működött. Az 1941-1953-ban keletkezett és feldolgozott iratok szerint 181 táborközpontban, 35 lágerrészlegben³⁷⁰ magyar hadifoglyokat, a Kárpát-medence térségéből begyűjtött internáltakat őriztek. Ebbe a tábortípusba kerültek a Kárpátaljáról a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. sz. rendelete alapján elhurcolt katonaköteles magyar és német férfiak is.

Az 5 és 10 ezer főnél nagyobb magyar hadifogoly és internált kontingenst a SZU MVD GUPVI 1946. április 8-i állapotot tükröző „szigorúan titkos” kimutatása³⁷¹ szerint Oroszország különböző régióiban, így az ivanovói területen (5 836), a leningrádi területen (5 597), a sztálingrádi (volgográdi) területen (6 309), a rosztovi területen (7 758), a cseljabinszki területen (5 194), a krasznodari határ menti területen (13 102), a szverdlovszki területen (14 083), valamint a délvidéki krími területen (12 654) helyeztek el. A magyarok tömegesen a SZU tagköztársaságai közül az Ukrán SZSZK odesszai (5 904), a sztálini (Dinyec) (16 209), a vorosilovgrádi (luganszki) (13 045), a kijevi területen (12 225), valamint a Grúz SZSZK településein felállított (5 709) táborokban voltak. A túlélők egybehangzó visszaemlékezése szerint a mostoha körülmények miatt emlékezetesek maradtak számukra a Belarusz SZSZK Minszki területi zöldlágerek (3 597), az Azerbajdzsáni SZSZK (4 093), a Karél-Finn SZSZK (3 276) és a Moldovai SZSZK (3 284) munkatáborai is. A túlszűrt GUPVI-tábor-rendszerben az elhalálozások száma kirívóan magas volt. Ez azzal magyarázható, hogy az NKVD vezetősége az ingyen munkaerő maximális kihasználtságára törekedett, ezzel szemben a foglyoknak nem tudta biztosítani az elégségesnek sem mondható étel- és ruházati ellátást, sem az orvosi-egészségügyi ellátást.

Másodszor, az NKVD/MVD felügyelete alá tartozó GUPVI-táborokban fogva tartott hadifoglyokról, nyilvántartásuk rendjéről és egyéb kérdésekről az NKVD által kidolgozott és 1941. augusztus 7-én életbe léptetett Utasítás³⁷² rendelkezett. Fontos tudni, hogy az NKVD a

³⁷⁰ Hivatalos NKVD láger-lista, ahol magyarok is raboskodtak, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 1. -п. 1. In: *Венгерские военнопленные в СССР: Документы 1941–1953 годов*. i. m. 411-416. p. Magyarul kiadott változata: 1. A SZU NKVD/MVD hadifogolytáborainak jegyzéke, ahol magyar hadifoglyok is tartózkodtak 1943-1955 között. In: *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*. i. m. 487- 490.

³⁷¹ Lásd Krivenko altábornagy jelentését: 87. A Szovjetunió Belügyminisztériuma Hadifogoly és Internáltügyi Főparancsnokságának „Kimutatása a Belügyminisztérium táborában lévő magyar hadifoglyokról az 1946. április 8-i állapot szerint.” In: *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*. i. m. 351- 354. p.

³⁷² Lásd: Szoprunczenko vezérőrnagy utasítását: 5. sz. ügyirat (ЗУН/40-47.), eredeti forráshelye: ПГБА Ф. 1п. Оп. 5е. Д. 2. Л. 2об. 10 об. 95. Типографский экз. Опубликовано. *Военнопленные в СССР 1939-1956. С. 159-168.*: *Венгерские военнопленные в СССР: Документы 1941–1953 годов*. i. m. 58-70. p. Magyarul kiadott változata: 2. A Szovjetunió Belügyi Népbiztossága 001067. sz. parancsa a szovjetunió Belügyi Népbiztossága hadifogolytáborokban a hadifoglyok fogvatartásának és nyilvántartásának rendjére vonatkozó utasítások kihirdetéséről. Utasítás az NKVD táborában fogva tartott hadifoglyok nyilvántartásának rendjéről. Utasítás a hadifoglyok tartásának rendjéről az NKVD táborában. In: *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*. i. m. 60- 73.

rabokról különböző nyilvántartási űrlapokat, könyveket, dossziékat stb. vezetett be. A kijelölt írnokok, kihallgató tisztek számára szigorúan szabályozták, illetve utasításba adták, hogy öt féle adatfelvételt,³⁷³ űrlapot kellett kitölteni, illetve folyamatosan vezetni, a bejegyzéseket állandóan frissíteni. Ezek alapján a rabokról különböző statisztikai jelentéseket készítettek és küldtek a felső vezetés részére. Az egyik moszkvai levéltárból sikerült megszerezni az 1944. november 18-án internált egyik nagybátyám, az egykori budapesti orvostanhallgó, Dupka Elek (Tiszabökény, 1923) személyi dossziéját³⁷⁴, aki a Molotovszki (Perm) terület Szolikamszk környéki 207. sz. főtáborban³⁷⁵ 1945. október 11-ig raboskodott, majd szerencsésen hazatért. Az öt oldalon 41 kérdésre és különböző megjegyzés rovatba a kihallgató tiszt sajátkezűleg, oroszul írta be a válaszokat, amelyből megtudhattam, hogy a szülőfalujában ejtették foglyul a 21 éves egyetemistát, magyar nemzetisége miatt hurcolták el, és Szolikamszk erdőrengetegében fakitermeléssel foglalkozott.

2012. június 27. – július 15. között az uráli kutatóútunk³⁷⁶ során a Szolikamszkhhoz közeli Azlasz folyó menti, egykori „zöld láger” területét is átszeltük, ahol több hónapon át nagybátyám, és ugoccai, magyarországi sorstársai ennek a lágernek a vendégei voltak. Rózsás

³⁷³ Lásd az adatcsoportokat tartalmazó űrlapokat:

I. *Szállítmánylista* – a hadifoglyok és internált polgári személyek csoportjának névsora. A lap felső részén az indulási és a rendeltetési helyet tüntették fel. Táblázatának hét oszlopa a következő bejegyzésekből állt: 1. Sorszám, 2. Vezetéknév, személynév, apja neve, 3. Nemzetisége, 4. Születési éve, helye, 5. Anyakönyvi száma, 6. Rangja és tisztsége, 7. Szolgálati megjegyzések.

II. *Nyilvántartó könyv* – a GUPVI táborba érkezett rabok adatait tartalmazta: 1. Sorszám, 2. A táborba érkezés dátuma, 3. Vezetéknév, személynév, apja neve, 4. Születési éve, helye, 5. Anyakönyvi száma, 6. Rangja és tisztsége, 7. A fogságba esés dátuma, helye, 8. Szolgálati megjegyzések.

III. *Személyi dosszié (Ucsotnoje gyelo)*: a hadifoglyra és internáltra vonatkozó valamennyi iratot, adatot magában foglalja. A kihallgató tiszt összesen 41 kérdésre kért és írt választ. A fedőlapon szerepel a dosszié száma, adatok a táborról, érkezésének dátuma, vezetékeve, személynéve, apja neve, mikor és miből kifolyólag zárták le a személyi dossziét. A belső oldal különböző irat-adatokat, kihallgatási ívet, egyéb dokumentumokat, információkat, elhalálozás esetén jegyzőkönyvet, a temetkezésről kiállított igazolást stb. tartalmaz. Feltüntetésre kerül a rab szabadulásának, elutazásának dátuma, célállomása is.

IV. *A hadifogoly 2. sz. kartotéklapja*. A fedélén, a kartotéklap baloldalán feltüntették a rab vezetéknévét, személynévét, apja nevét, születési évét és helyét, bevonulás előtti lakcímét. Szerepel továbbá foglalkozása, iskolai végzettsége, párttagsága, nemzetisége, állampolgársága, a hadseregnél és más szervezetnél betöltött legutolsó beosztása, utolsó rangja, rendfokozata. A jobboldalon szerepel a tábor száma, az egyik barakkból a másikba való áthelyezés dátumai, dossziéjának száma, fogságba esésének dátuma. A hátoldalon szerepelt a fogságba esés helye, az egység száma, valamint szállításával kapcsolatos megjegyzések. Lent: a kartotéket kiállító munkatárs neve, a kiállítás dátuma.

V. *A hadifoglyok mozgásáról szóló napi összesített nyilvántartás*. Az itt feltüntetett rovatok részletezik a rab mozgását, nyomon követését, honnan érkezett, hova távozott. Az összefoglaló jelentést aláírta a tábor parancsnoka és a tábor 2. részlegének parancsnoka.

³⁷⁴ Lásd a Dupka Elek személyi dossziéjáról készített másolatot a mellékletben.

³⁷⁵ A 207/0 főtábor Szolikamszk erdőövezte körzetében állították fel: GPS hossza: 59.6333. GPS szélesség: 67.7667.

³⁷⁶ DUPKA GYÖRGY: „Hova tűnt a sok virág...” i. m. 54-56. p.

János³⁷⁷ és közel száz leventetársa is megfordult ebben a lágerben és itt végelgyengülésben, sok fiatal levente halt meg.

Harmadszor, ismertté vált az elhalálozott hadifoglyok nyilvántartásának rendjére, a személyi nyilvántartó okmányok kiállítására vonatkozó NKVD-utasítás³⁷⁸ is. 1944. augusztus 24-én újabb direktívát adtak ki – a külföldiek számára engedélyezésre került a temetők meglátogatása – a hadifogolytemetők egységesített kijelöléséről és a sír-parcellák méretarányos kialakításáról, a temetési könyvek vezetéséről³⁷⁹. Az 1943-1953 között megfogalmazott nyilvántartó iratok, elhalálozási jegyzőkönyvek, temetési jegyzőkönyvek stb. alapján a donyECKi és az uráli kutatócsoportunknak sikerült közel 200 hadifogoly-temetőt felkutatni az oroszországi, ukrainai történészek közreműködésével. Az eddigi kutatási eredmények szerint mintegy 600-700 ezer magyar hadifogolyból és civilből 200-250 ezerre tehető azoknak a száma, akik idegen földben nyugszanak, köztük több mint 10 ezren kárpátaljaiak.

³⁷⁷ Lásd: RÓZSÁS JÁNOS: GULAG-lexikon. Püski Kiadó, Budapest, 2000. Ebben a könyvében több mint 30 sorstársának közli életrajzát, akik Szolikamszkban raboskodtak, illetve haltak meg.

³⁷⁸ Lásd: Kruglov vezérezredes utasítását: 4. A Szovjetunió Belügyi Népbiztosságának 413. sz. direktívája az elhalálozott hadifoglyok nyilvántartásának rendjére vonatkozó utasítás kihirdetéséről. Lásd még: Petrov vezérőrnagy és Gyenyiszov hadtáp-őrnagy Utasítását az NKVD hadifogolytáborokban és hadifogolykórházakban elhalálozott hadifoglyok személyi nyilvántartó okmányainak kiállítására. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 76- 80. p.

³⁷⁹ Forrás: Csernisev vezérezredes utasítása. 7. sz. ügyirat (ЗУН/47-48.), eredeti forráshelye: РГБ А Ф. Гл. Оп. 5е. Д. 2. Л. 116 об . 117. Типографский экз. Először a *Военнопленные в СССР 1939-1956* című könyvsorozat 1. kötetében jelent meg a 462-463. oldalon. Innen vették át a *Magyar Hadifoglyok a Szovjetunióban* című könyv szerkesztői (főszerk.: Varga Éva Mária). Lényegében e direktíva alapján alakították ki azt az adatbázist, amit a hadifogolytáborokban elhunytak sírjainak keresése során mi is használunk. Lásd még: DUPKA GYÖRGY: „Hova tűnt a sok virág...” i. m. 203-204. p.

Tárolt változata: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/?id=6#id=7&t=23&page=45> (2012)

Táblázat az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokságának felügyelete alá tartozó ama fontosabb hadifogolytáborok jegyzékéről, ahol sok magyar hadifogoly és internált elpusztult és a helyi lágertemetőben van eltemetve, „nem korábban, mint 1949-ben”³⁸⁰

Köztársaság, tartomány, terület	Tábor, táborrészleg, munkásaszóljalak (ORB, RB) száma, ahol hadifogolytemetők létesültek	Eltemetett hadifoglyok száma	Eltemetett internál- tak száma
Azerbajdzsáni SZSZK	223., 328., 429., 442, 498. (ORB), 468. (ORB).	389	9
Örmény SZSZK	115.	227	--
Belorusz SZSZK	56., 168., 183., 271., 281., 284., 311., 401., 410.	828	952
Grúz SZSZK	146., 181., 236., 518.	494	(10)
Kazah SZSZK	29., 39., 40., 99., 330.	140	13
Karél-Finn SZSZK	120., 166., 447.,	436	11
Lett SZSZK	350.	6	1
Litván SZSZK	296., 390., 184.	6	-
Moldovai SZSZK	103., 104., 198.	409	31
Üzbég SZSZK	26., 387.	4	-
Észt SZSZK	135., 286.	42	-
Baskír ASZSZK	MVD UPVI részlegei, 130., 319., 1701 R/b.	136	30
Dagesztáni ASZSZK	379.	17	-
Krími terület	299., 241., 417.	1419	35
Mari ASZSZK	171.	1	-
Mordvin ASZSZK	58.	204	-
Észak-Oszét ASZSZK	228., 424., 496 ORB., 1087 R/b	19	101
Tatár ASZSZK	97., 119.	197	8
Udmurt ASZSZK	75., 371.	188	1
Csuvas ASZSZK	3064. krórház	57	-
Krasznodari határterület	148.	542	(13)
Sztavropoli határterület	147., 424.	105	-
Asztrahanyi terület	204.	560	-
Arhangelszki terület	211.	408	-

³⁸⁰ Forrás: 2. A temetők jegyzéke köztársaságok, határ menti területek és területek szerint. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban... i. m. 491-520. p. A fenti táblázatot a jelzett dokumentumban közölt „A köztársaságokban, határmenti területeken és területeken meglévő temetőkben eltemetett elhunyt hadifoglyok és internáltak általános jegyzéke” (levéltári forrása: RGVA f. 1p. op. 1e. gy. 96 és 96a) felhasználásával állítottam össze, amely nem tekinthető az 1941-1953 közti időszak teljes magyar veszteség-statisztikájának, ennél több mint százezerre tehető a halálozási mutató.

Brajnszki terület	252., 326.	603	-
Voronyezsi terület	82., 95., 169.	51	-
Vlagyimíri terület	190.	126	-
Vologdai terület	150., 158., 193., 437.	438	24
Gorkiji terület	74., 117., 469.	678	-
Izmaili terület	38.	338	-
Kalinyini terület	216., 384	28	1
Kalugai terület	107., MVSZ 321., ORB.	23	1
Kemerovói terület	503., 525.	102	24
Kirovi terület	101., 307.	1082	-
Kujbisevi terület	234.	200	-
Kurszki terület	145., 395.	396	-
Leningrádi terület	157., 213., 219., 254., 339., 393.	518	16
Molotovi (Permi) terület	207., 366., 1751 R/b.	70	9
Moszkvai terület	UMVD UPVI táborrészlegei, 27., 59., 156., 388., 395., 401., 435., 453., 465., 467., MNSZ 463 ORB.	421	2
Novgorodi terület	270.	197	4
Orjoli terület	263., 406.	83	29
Penzai terület	399.	60	-
Rosztovi terület	182., 251., 356., 430., 475., 1601 R/b., 1602 R/b., 1603 R/b., 1605R/b.	1453	306
Rjazanyi terület	35., 128., 454., MVSZ 325. ORB.	55	1
Szaratovi terület	137., 238., 368., 370.	1063	35
Szverdlovszki terület	84., 153., 200., 245., 313., 314., 318., 376., 377., 504., 523., 531., 1801 R/b.	1455	376
Szmolenszki terület	218., 401.	47	2
Sztálingrádi terület	108., 123., 163., 361., 362., MVSZ 2102. ORB.	813	409
Tambovi terület	64., MVSZ 444 ORB., 188.	3802	2
Tulai terület	53., 323.	772	-
Uljanovszki terület	215.	1	-
Cseljabinszki terület	MVD UPVI részlegei, 1080 R/b., 1651 R/b., 1652 R/b.	126	20
Cskalovi (Orenburgi) terület	235., 260., 1901 R/b., 1902 R/b.	385	5
Jaroslavi terület	276.	29	-
Novoszibirszki terület	199.	73	30
Ukrán SZSZK		7377	4661
Összesen:			7146

A fentebb közölt adatokat csupán „egy 1949-ben végzett GUPVI-felmérésnek köszönhetően elkészült temetői nyilvántartás”-nak tekintem én is, amely „39 000 fő elhunytat tartalmaz”³⁸¹. A táblázatban megjelenített számoszlop alapján az is kiolvaható, hogy Oroszország légereiben, köztük is a tambovi (3802/2)³⁸², a szverdlovszki (1455/376), a rosztovi (1453/306), a krími (1419), a kirovi (1082) terület bizonyos légereiben a többiekhez viszonyítva a hadifoglyok és internáltak körében magas volt a halálozási arány. A nyilvántartásban tagköztársaságok sorában szembetűnő, hogy Ukrajna (7476/4661) és Belorusszia (828/922) munkatáboraiiban is az NKVD-hivatalnokok komoly hadifogoly és internált veszteségeket könyveltek el. Több korabeli NKVD-jelentés, jegyzőkönyv alapján is megállapítható, hogy főleg az éhség okozta teljes kimerültség, a végzetes járványos betegség, az orvosi ellátás hiánya, az élelmezés szervezetlensége miatt sok ezren dőltek ki örökre a sorból. Elképzelhetetlen viszonyok uralkodtak a túlszűfolt légerek többségében, ahol a munkaerő védelmét, megbecsülését a korrupt és felelőtlen parancsnokok az NKVD által kiadott parancsok ellenére sem tudták megszervezni, talán nem is igyekeztek, az emberi veszteségeket lelkismeret-furdalás nélkül leírták, a hiányzó munkáskezeket - mivel volt miből - pótolni tudták.

A táblázathoz még egy megjegyzést fűznék: a foglyok és internáltak esetében a kijelölt táborba érkezés előtti időszakban megszámlálhatatlanul sokan pusztultak el, különösen a gyűjtőlágerekben, gyalogos menetoszlopokban, szállítás közben a fűtetlen vagonokban. Ezekről az áldozatokról halálozási statisztikát ritkán, illetve nem állítottak össze, a személyi nyilvántartást csak a céltáborba érkezett foglyokról vezették.

Negyedszer, a hadifoglyok orvosi-egészségügyi ellátásának javítása, a foglyok fizikai állapota megőrzésének, további romlása megakadályozásának, a megbetegedési és halálozási arányok további növekedése megelőzésének céljából az NKVD GUPVI egészségügyi osztálya³⁸³ és más hatósági szervek egy sor intézkedés meghozatalát különböző időkben kiadott utasításokban sürgette, amelyeknek a helyi megvalósítása tekintetében a felelőtlen táborparancsnokok nem jeleskedtek, amelynek következtében százezrek élete végzetes veszélybe került.

³⁸¹ Varga Éva Mária, Tarhova, Nonna Szergejevna: Szerkesztői megjegyzések: In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban... i. m. 47-48. p.

³⁸² Az első számadat az eltemetett hadifoglyokra, a második az internáltakra vonatkozik.

³⁸³ Lásd: Kalmanovics orvos alezredes, Karon orvos alezredes jelentésének kivonatát a hadifoglyok közti elhalálozás és megbetegedés megelőzése érdekében hozott szükséges intézkedésekről: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban... i. m. 184-185. p.

Általános negatív jelenségnek könyvelhető el az is, hogy nem volt folyamatos gyógyszer ellátás. A felkészült orvosok, jól felszerelt hadifogolykórházak, lágereken belüli egészségügyi központok hiánya miatt több helyen kirobbant járványos betegségeket nem tudták időben lokalizálni, felszámolni, amely előidézte a tömeges elhalálozásokat.³⁸⁴

Ötödször, a foglyok élelmiszer- és ruházati ellátmánya terén szintén nagy hiányosságok mutatkoztak, több ízben változtatták az egy főre kiszámított ételmezési normákat, fejadagokat³⁸⁵, emiatt a nehéz fizikai munkahelyeken bekövetkezett a teljes végelgyengülés, elhalálozás, mert nem tudták biztosítani a folyamatos kenyérsütést, a kalóriadús melegétel-készítést. Előrelépést az 1944. október 18-án kiadott Kruglov-parancs életbe léptetése hozott, amely a korábbi gyakorlattal szemben valamennyi kategóriában a hadifoglyok számára megszabott munkanormához kötötték a fejadagok növelését.³⁸⁶ A hadifogoly átlag kenyérfejadagja napi 400 grammról 600-650 grammra emelkedett. Orosz kutatók szerint a napi élelmiszer-fejadag fele sem jutott el a rabokhoz, a láger adminisztrációja elsikasztotta azt. A hiányos étkeztetés az elvégzendő 10-12 munkaórához kevés volt. Sok rab fokozatosan legyengült, alultápláltság miatt elhunyt. Egy itteni lágert megjárt kárpátaljai túlélő különös módot eszelt ki arra, hogy a gyomra néha mégis tele legyen: *„Nem veszi észre valaki, ha délben megeszik egy fél liter letykót, meg 20 dkg kenyeret, meg 20 dkg kását. Mi kitaláltuk azt a brigádban – voltunk magyarok valami tizenegyen –, hogy fogjunk össze, hogy háromét egy egye meg. Tehát két nap nem eszik. Két nap nem ettünk, de akkor a háromét megette és*

³⁸⁴ Lásd a legelterjedtebb betegségeket a rabok körében: dystrophia, dystrophia alimentaris, pellagra, flekktífusz, hastífusz stb.: éhezési betegség, puffadási betegség, éhezési vizenyősség, mindezt a hiányos alultápláltság váltotta ki. Avitaminosis – a vitaminhiányos állapot súlyosabb formája. Vérhas (dizentéria), kiütéses tífusz, hastífusz stb. A teljes legyengülés sok ezer beteg rab halálát okozta.

1.) A láger állandó egészségügyi szerveként működött a munkaképesség-megállapító bizottság, amely a rabokat munkaképességi csoportokba osztotta be. Hatáskörükbe tartoztak az „ókás”-ok, („OK”, ozdorovityelnaja komanda, egészségjavító osztag). Általában a munkaképtelen, de nem kórházban fekvő rabokat sorolták ebbe a kategóriába.

2.) A nagyobb táborokban a fertőző betegségeket terjesztő férgek (tetvek), kullancsok ellen fertőtlenítő kamrákat létesítettek. Ismert tisztálkodási eszközök közé tartozott a kellemetlen szagot árasztó, kautisz tartalmú „K”-szappan, ezt a tetvek és bolhák ellen használták.

³⁸⁵ Lásd a differenciált étkezési normát: A 2. világháború alatt az NKVD által bevezetett rendelkezés értelmében egy rab átlag kenyérfejadagja napi 400 gramm volt, a rabkórházakban 500 gramm, a menetoszlopban úton lévőknél 600 grammot írt elő a szabályozás. Ez a rendelet sok ezer elgyengült ember kiéhezését, majd halálát okozta.

³⁸⁶ Lásd: Kruglov vezérezredes parancsát: 7. sz. ügyszer (ЗУН/49-52), eredeti forráshelye: ПГБА Ф. 1п. Оп. 37а. Д. 1. Л. 127-129. Типографский экз. Опубликовано. Военнопленные в СССР 1939-1956. С. 370-372: Венгерские военнопленные в СССР: Документы 1941-1953 годов. i. m. 123-127. p. Magyarul kiadott változata: 19. A Szovjetunió Belügyi Népbiztossága 00683. sz. parancsa a hadifoglyok élelmiszerellátmányi normájára vonatkozó előírások megváltozásáról (csatolva 5 melléklet) In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 136- 143.

*észrevette, hogy evett valamit. És ezt már annyira felkapták, hogy nem csak mi csináltuk, hanem a többiek is csinálták.”*³⁸⁷

10.2. Munkás zászlóaljok, munkás századok (ORB, RB)

A SZU Állami Védelmi Bizottság 1944. december 16-án kiadott 7161. sz. rendelete alapján Bulgária, Magyarország, Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Poroszföld, Felső-Szilézia és Kárpátalja területéről kötelezően jóvátételi munkára, „*malenkij robotra*” mozgósított, több ezres kontingenseit elsősorban az ukrajnai Donyec-medence szénbánya-munkatáborokban, másodsorban pedig az Uráli térség ipari övezetében helyezték el.

A SZU NKVD GUPVI 2. számú ügyosztályán az 1946. február 1-jei állapot szerint 26 területen az NKO 80 munkás zászlóaljában 72 364 internáltat vettek nyilvántartásba. Ebből nemzetiségi megoszlás szerint: 53 081 fő német, 1 419 magyar, 1 139 osztrák, 200 erdélyi román, 15 086 ismeretlen nemzetiségű (feltehetően Magyarország lecsatolt területein élő, magyar állampolgárságukat elvesztett kárpátaljaiak, felvidékiek, erdélyiek, délvidékiek stb).³⁸⁸ Hivatalosan mint „*mozgósított*” (mobilizovannij), „*letartóztatott*” (aresztovannij), illetve az adott település lakossága közül németként „*kivont*” (izvlecsennij) személyként kezelték őket, akikkel a szovjet népgazdaság talpra állítása érdekében helyreállítási, termelési és más munkálatokat végeztek. Az egy-két ezres csoportok nyomait a háborús károkat erősen elszenvedett vidékeken is felfedezhetjük. Különálló, 250-600 fős munkás-zászlóaljakba osztották be őket.

Az 1946. augusztus 1-jei Kruglov-feljegyzés³⁸⁹ arra enged következtetni, hogy a hazaindított magyar hadifoglyokon kívül mintegy 200 000 fő az MVD táborokban, a kórházakban és a munkászászlóaljakban tartózkodik. A munkára foghatók közül 34 100 főt a széniparban, 36 100-at települések és iparvállalatok építkezéseiben, 58 800-at az ipari minisztériumok termelésében és az erdőgazdaságban, 6 800-at a színesfémkohászatban,

³⁸⁷ GULYÁS GYULA-GULYÁS JÁNOS: *Malenkij robot. Filmszociográfia. Századvég Kiadó, Budapest, 1990. 22. p.*

³⁸⁸ Lásd Makov őrnagy, későbbiekben ezredes a SZU NKVD GUPVI 2. ügyosztályának parancsnoka jelentését: A Szovjetunió Belügyi Népbiztonsága Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnoksága 2. ügyosztályának kimutatása a honvédelmi népbiztosság munkászászlóaljaiban lévő hadifoglyok nyilvántartásba vételéről. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 350- 351.p.

³⁸⁹ Lásd Kruglov vezérezredes feljegyzését. Ügyirat: 88. Sz. Ny. Kruglov belügyminiszter feljegyzése V. M. Molotov, a Minisztartanács elnöke számára a belügyminisztérium táborokban, A fegyveres erők minisztériuma különleges kórházaiban és munkászászlóaljaiban lévő magyar hadifoglyokról az 1946. augusztus 1-jei állapot szerint. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 355- 356.p.

41 300 főt autóutak és vasutak helyreállításánál és építkezéseknél, 41 2333 főt pedig egyéb munkákon foglalkoztatják. Egy másik, 1947. március 6-án keltezett Kruglov feljegyzésben³⁹⁰ 20 189 magyar állampolgárságú internáltról tesz említést, akik a Szovjetunió különböző területein lévő munkás zászlóaljakban találhatók. Köztük olyan magyar nemzetiségű személyek is vannak, akik már Románia (7179), Csehszlovákia (3287), Jugoszlávia (1438), Németország (465) és más országok állampolgárai. Szerepel közöttük 129 személy is, akik nagyrészt kárpátjai származásúak (129). A nem magyar nemzetiségű, de magyar állampolgárok közé 4508 németet, 110 zsidót, 39 román, 14 csehszlovákot soroltak.

A különböző, néha egymástól eltérő NKVD-kimutatásokkal az a gondom, hogy nem a teljességet tükröző, összesítő adatokkal van dolgunk, inkább a megjelölt időszakaszokra, állapotra vonatkoznak, több helyen szándékosan összemossák a hadifoglyok és civil internáltak adatait, az elcsatolt magyar területek esetében is adatzűrzavar tapasztalható, az egykori magyar állampolgárokat más országok állampolgárai közé sorolják. Többek között a GUPVI-kimutatás 1946. április 8-án³⁹¹ az összes magyar hadifogoly (232 879 fő) közül az MVSZ munkás zászlóaljaiban 1768 főt, 1947. január 9-én³⁹² az MVSZ munkás zászlóaljaiban 937 főt említ. 1947. március 6-án³⁹³ 20 189 „magyar állampolgárságú internáltat”, 1947. április 1-jén³⁹⁴ 12 783 polgári személyt neveznek meg (akiket kivettek a hadifoglyok nyilvántartásából, és áthelyeztek az internáltak nyilvántartásába).

Egy pár oldallal odébb újabb bejegyzések következnek, „*Internáltak: az összes beérkezett – 32 915 fő, ebből 1945 januárja és 1947. április 1-je között összesen eltávozott: – 13 622 fő. Közülük: a) szabadon engedve és hazaindítva – 8 593 fő, b) meghalt – 4 766 fő, c) egyéb eltávozottak (megszökött, letartóztatottak stb. – 263 fő*”.

Kirívó példa egy másik kimutatás, ahol néminemű pontosítás nélkül „*a német hadsereg állományában átvett*” 1270 „*kárpátjai ukránnak*”³⁹⁵ minősített hadifoglyot is említene.

³⁹⁰ Lásd Kruglov vezérezredes feljegyzését. Ügyirat: 92. Sz. Ny. Kruglov belügyminiszter feljegyzése a Ja. Visinszkij külügyminiszter-helyettes számára a belügyminisztérium hadifogoly-táborai, a különleges kórházakban és a munkászászlóaljakban lévő magyar hadifoglyok és internáltak létszámáról. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 364- 365.p.

³⁹¹ Lásd Krivenko altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 86. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 352.p.

³⁹² Lásd Krivenko altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 90. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 357.p.

³⁹³ Lásd Kruglov Sz., a Szovjetunió belügyminisztere szigorúan titkos feljegyzését a 92. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 364.p.

³⁹⁴ Lásd Filippov altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 93. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 366. p.

³⁹⁵ Lásd Petrov altábornagy, a SZU NKVD GUPVI parancsnokhelyettesének szigorúan titkos kimutatását. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 347.p.

Elgondolkodtató a SZU MVD GUPVI parancsnokának³⁹⁶ kimutatása, amely az 1947. április 1-jei állapot szerint 19 293 fő internáltat jelöl meg, ebből férfi 11 822, nő 7 471. Oroszország területén 3 854 (férfi/2212 és nő/1642) fő tartózkodott, ebből a legtöbben a Rosztovi területen (2 225), Baskírföldön (528), a grozniji területen (291), a moszkvai területen (242), a szverdlovszki területen (178) dolgoztak. Grúziában 1452 (férfi/1 188 és nő/264) főt tartottak számon.

Ukrajna keleti részén, főleg a bányalágerekben 13 983 fő végzett rabszolgamunkát.

*Táblázat. Az internáltak megoszlása Ukrajnában területenként*³⁹⁷

Terület	Összesen	Férfiak	Nők
Vorosilovgradi terület	4 909	3 121	1 788
Dnyepropetrovszki terület	920	546	374
Zaporozsjei terület	96	93	3
Sztálini terület	7 995	4 596	3 399
Harkovi terület	63	62	1
Összesen:	13 983	8 418	5 565

Helyszíni adatgyűjtő, tényfeltáró kutató utunk során azt tapasztaltuk például, hogy az Urálban megszervezett 25 munkás zászlóalj területi és számszerű elhelyezése a következő volt: Szverdlovszk megye 9, Cseljabinszk 6, Perm 4, Orenburg 3, Baskírföld 2, Kurgan megye 1.³⁹⁸

Az uráli régió táborában a hideg elleni védekezés miatt egészen vagy félig földbe vajt, teknő formájú barakkokban (egy 80 m hosszú és 8 m széles barakkban 300 főt szállásoltak el, emeletes deszka-priccseken aludtak) helyezték el a rabokat, amit maguknak kellett felépíteniük. Az őrség és a táborparancsnokság szintén földbe ásott házakban, bunkerekben húzódott meg. Nagyobb fogolytömegek (1000-1500 fő) részére téglából építettek szálláshelyeket. A férfiakat és a nőket külön helyezték el. A kiépített táborokon kívül lágerré alakítottak egyéb építményeket is (kolostor, templom, gyárépület, raktár, csűr stb). A tábor területén több más létesítmény, melléképület is volt: adminisztrációs központ, lazaret, raktár, hullaház, pékség, étkezde, tisztálkodási melléképület, fertőtlenítő, latrina, karcser stb.

³⁹⁶ Lásd Filippov altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 93. sz. ügyiratban: A Szovjetunió belügyminisztériuma hadifogoly és Internáltügyi Főparancsnokságának „*Kimutatása a Magyar hadifoglyokról és internáltakról az 1947. április 1-jei állapot szerint.*”

In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 369-370. p.

³⁹⁷ Uo. Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 369. p.

³⁹⁸ Lásd bővebben az uráli enciklopédia idevonatkozó részét: <http://www.ural.ru/spec/ency/encyclopaedia-9-809.html> (2012)

A GUPVI hadifogoly és internáltakat fogvatartó táboraira jellemző szigorúságot, szabályozást az ORB, RB munkatáborokban nem vezették be, lazább volt az őrizet is, és ami a legfontosabb, a munkás zászlóaljokban lényegesen kevesebb volt az elhalálozás, mert összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között dolgoztak. Azonban egyes munkás zászlóaljok veszteséglistájának adatait elemezve szembeötlően eléggé magas az elhunytak száma. Az 1949-re vonatkozó adatok szerint a sztálini (a donyeci területen a 2472 internáltat temettek el, ebből Makajevkán 117, Novij Donbászban 313, a Sznyezsanszki körzetben 315, Micsurinóban 136 fő magyar bányarabot helyeztek örök nyugalomra). A vorosilovgrádi (Luganszk) területen 1872 civil halt meg bányaszerencsétlenségben. Legtöbbször a Kagyijevka (118), Krivorozsje (259), Liszicsanszk (201), Hrusztalnoje (105), Krasznij Lucs (166), Golubovka (201), Almaznaja (421), Lozovaja-Pavlovka (169) körzetben elhelyezett ORB és R/b lágerek temetőiben nyugszanak.

10. 3. GULAG-táborok

A szovjet megtorlások időszakát az elmúlt évek során a rehabilitációs bizottság tagjaként alaposan feldolgoztam, ebből a tárgykörből több munkám is megjelent, ukrán és orosz kortárs kutatók nevéhez szintén több publikáció fűződik. Ezért a GULAG-táborokat csak a kárpátaljai magyarságot sújtott 1944-1955-ös retorziók kapcsán érintem és ennek tükrében térek ki néhány lényeges eseményre.

A kárpátaljaiak az első csapást a szovjet totalitárius rezsimtől közvetve, 1938-1941 között szenvedték el, amikor több ezer különböző nemzetiségű fiatal a szovjet propaganda hatására a Szovjetunióba átszökött.³⁹⁹ Mélységesen csalódtak, mert tárt karokkal mégsem fogadták, hanem határsértés miatt és kémkedés vádjával az NKVD Különleges Tanácsa 3, 5, 10 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte őket. Az NKVD GULAG-táborrendszeréhez tartozó uráli, szibériai lágerekben végeztek kényszermunkát.

Kárpátalja elfoglalása után, 1944 novemberétől a szovjet katonai törvényszék, 1945 januárjától az ungvári Rendkívüli Bíróság és más bírósági testületek az 1944-1953-ban a szovjetizálás idején letartóztatott civilek százait koncepciós perekben formálisan elítélték, nagy részét a GULAG felügyelete alá tartozó büntetőtáborokban, kényszermunkatáborokban tartották fogva.⁴⁰⁰

³⁹⁹ DOVHANICS O. (1997): *Akik átszöktek a Szovjetunióba. Sorsuk további alakulása.* In: *Ukrajna emlékkönyve*, i. m. 38-39. p.

⁴⁰⁰ Lásd: DUPKA (szerk. és összeállít.), 1993: „Sötét napok jöttek...” , i. m.

Az esetek túlnyomó többségében a szovjet büntetőtörvénykönyv 58. (az USZSZK 54.) paragrafusa és cikkelyei alapján⁴⁰¹ bárkit 5-10, akár 20-25 évre, sőt, kötél vagy golyó általi halálra is elítélhettek. Ezzel folyamatosan tudták biztosítani a GULAG-táborokban⁴⁰² a rabszolgamunkát végzők utánpótlását. A cikkely alapján Kárpátalján is több száz magyar, ruszin/ukrán, német és más nemzetiségű személyt, különböző felekezetekhez tartozó papot ítéltek el, végeztek ki. A kárpátaljaiak főleg a belső-oroszországi, szibériai javító-munkatáborban, köztük Perm, Vorkuta, Szalehard, Jekatyerinburg, Cseljabinszk, Ufa, Norilszk, Omszk, Karaganda, Novoszibirszk, Krasnojarszk, Tajset, Irkutszk, Szvobodnij, Komszomolszk-na Amure, Habarovszk, Vlagyivosztok, Jakutszk, Magadan körzetében és más településeken raboskodtak.

A GULAG-tábor ezernyi tragikus eseménye közül két rablázacást említek, amelyek szervezői, áldozatai között magyarok is voltak. Az egyik a Kazah SZSZK területén a Kengir, Rudnik, Dzsezsdi, különösen Dzsezgazgan történelmébe is belekerült. 1954 májusában rablázcás tört ki, 40 napig tartott, a belügyisek tankokkal lerohanták, 500 rab halott, köztük volt a turjaremetei Duliskovics Viktor görög katolikus parochus, aki haslövést kapott. A GULAG-táborrendszerében ez volt az első nagyméretű felkelés, 5200 fogoly lázadt fel.⁴⁰³

A másik történet a Nyenyec Autonóm Körzetben elterülő Vorkuta szénbányáiban játszódik le, ahol tízezrek végeztek kényszermunkát. A mostoha körülmények miatt 1953. augusztus elsején rablázcás tört ki, amelynek egyik fő szervezője a budapesti Áprily Ferenc⁴⁰⁴ hadnagy, politikai fogoly volt. Gregorovics István a beregszikliási (Scserbovec) g. kat. templom 25 évre elítélt parochusa egyik levelében leírja a vorkutai rablázcást: „... Az összes láger besztrájkolt, egy egész hétig nem ment ki dolgozni. A többi láger egy hét után feladta a sztrájkot és munkába állt, a mi 10. sz. lágerünk makacsul kitartott. De a nyolcadik nap tragikusan végződött, mert a lágert körülvette a hadsereg, sortüzet nyitottak és így – vagy 60

⁴⁰¹ Lásd az OSZFSZK büntetőtörvénykönyvének hírhedt 58. és az Ukrán SZSZK büntetőtörvénye 54. paragrafussal megegyező cikkelyeit, alpontjait, bővebb értelmezése a lentebb jelzett forrás-anyagban: 1/a. egyértelmű, közvetlen hazaárulás; 1/b. hazaárulás, a kommunista rendszer gyengítése; 2. fegyveres felkelés a rendszer ellen; 3. az ellenség támogatása; 4. az ellenség támogatása agitációval; 5. a Szovjetunió megtámadásának elősegítése; 6. kémkedés; 7. kártétel, károkozás ipari, kereskedelmi, közlekedési és pénzügyi téren; 8. terrorcselekmény végrehajtása; 9. diverzió (kártétel rombolással); 10. szovjetellenes propaganda; 11. szovjetellenes csoportos agitáció, propaganda; 12. politikai bűntény feljelentésének elmulasztása; 13. a cári rendszer kiszolgálása; 14. szabotázs, gazdasági ellenforradalom. In: DUPKA (szerk. és összeállít.), 1993: „Sötét napok jöttek...” , i. m. 13-32.

⁴⁰² 1949-től a GULAG-táborvilág 53 főigazgatóságának több ezer lágerében, 425 telep-egységében, mintegy 2000 különleges kommandatúráján a fogolylétszám 2 356 685 főre emelkedett. Még a Sztálin halála utáni amnesztia idején, 1956-ban is egymillió volt a politikai rabok száma. A hivatalos adatok szerint 1932–1956 között 1 606 742 fő halt meg a GULAG-táborokban.

⁴⁰³ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: Helytállás és tanúságtétel. A munkácsi görög katolikus egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Galéria-Écriture, Ungvár-Budapest, 1994. 31-32. p.

⁴⁰⁴ RÓZSÁS JÁNOS: GULAG-lexikon, i.m. 15. p.

halott, 200 sebesült láttán – a láger megadta magát. Ekkor esett el egy lett szerzetes és Csépes János kárpátaljai görög katolikus lelkész. A vért tűzoltófecskendőkkel mosták le, a halottakat pedig elszállították. A kórházban három napig éjjel-nappal operálták a sebesülteket és szedték ki testükből a golyókat. Ezután az életben maradt rabokat szétszórták a többi lágerekbe. Ebben a lágerben én is a lábamat törtem, s amikor felépültem, átszállítottak a 7-es, majd a 14-es lágerbe, amelyből aztán szabadultam.”⁴⁰⁵ Dr. Ortutay Elemér paróchus és teológiai tanár is ide került több görög és római katolikus pap társával Vorkutára. Emlékiratában említi a következő hittestvéreit, köztük Galambos József, Hudra Lajos, Bóbita Miklós, Orosz János, Petenykó István, Zseltvai Gyula, Szkiba János nevét. Mint írja, továbbá „*az olasz jezsuita P. Leoni, két litván és egy galíciai, Danilo atya, dr. Hazai János ügyvéd, Suta vagy Sata debreceni cigányprimás, Vaszil Bilják horincsevói fiatal ukrán szicsista és Böröcz Sándor evangélikus paptestvérem Magyarból... cigány barátunk ott maradt, de mi mindnyájan hazatértünk.*”⁴⁰⁶

Kárpátalján 129 görög katolikus, több mint 20 református és római katolikus papot a szovjet nép „*ellenségévé*” nyilvánítottak és ítélték 5, 10, 25 évre, vagyonelkobzásra és 5 év polgári jogvesztésre. Szemtanúk szerint a lágerekben korábbi ateisták is „*a hit és a vallás vigasztaló erejét igényelték*”. A térség GULAG-táborokban raboskodó kárpátaljaiak, köztük Bendász István⁴⁰⁷, az aposztáziát visszautasító felsőveresmarti görög katolikus parochus szenvedéseiről könyvet írt.

A GULAG női lágereiben magyarországi és kárpátaljai politikailag elítélt asszonyokat és lányokat tartottak fogva. Mandrik Erzsébet⁴⁰⁸ a 14 évesen elítélt viski parasztlány (egy orosz tiszt megerőszakolta, akit később apja agyonvert, majd megszökött, így a KGB 25 évre a lányt ítélte el), Mészáros Sándorné⁴⁰⁹ ungvári pedagógus, és mások külön könyvben kiadott visszaemlékezésekben idézték fel a lágerbeli túlélésért folytatott élet-halál harcukat. A női táborok közül kiemelkednek a *feleséglágerek* – oroszul: OLZSIR/Oszobij lager dlja zson izmennyikov rogyini, vagyis a kivégzett, elítélt hazaárulók feleségei számára létesített különleges táborok, a legismertebb és leghírhedtebb „*feleséglágert*” a kazahsztáni Aktyubinszk környékén hozták létre. 2014 májusában a Kazahföldet felkereső Barkaszi Ödön

⁴⁰⁵ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: Helytállás és tanúságtétel, i. m. 41. p.

⁴⁰⁶ DR. ORTUTAY ELEMÉR „...Holnap is felkel a nap”. Emlékeim. Intermix, Ungvár- Budapest, 1993. 43-44. p.

⁴⁰⁷ BENDÁSZ ISTVÁN: Öt év a szögesdrót mögött: egy kárpátaljai pap a GULAG munkatáborában. Abaliget, Lámpás, 2000.

⁴⁰⁸ MANDRIK ERZSÉBET: A pokol bugyraiban. Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

⁴⁰⁹ MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: Elrabolt éveim a GULAG-on. Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

arról értesített, hogy az aktyubinszki OLZSIR-emlékmúzeumban őrzött egyik listán egykor itt raboskodó magyar nők neveire bukkant: Iró Mária Sztepanivna, Kelen-Frid Jolanta Ljudvigovna, Kun Teréz Albertovna, Magyar Jelizabeta Karlovna, Majerhoffer Margarita Marcelovna, Péper Irina Joszifovna, Rejk Magda Joszifovna. Feltevésemet igazolja, hogy az orosz hazaárulók asszonyain kívül, a kelet-európai térségből is szállítottak ide politikailag elítélt nőket.

A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai közül is sokan megjárták a GULAG Urál-vidéki börtöneit, lágereit. Pochil Bazil nagybocskói parochust a Perm melletti Overjaton, a Káma folyón létesített villanyerőmű építésénél dolgoztatták, majd szabadulásáig fakitermelésen Jekatyerinburg közelében. A Perm megyével határos Komiföldön, a Lemva folyó partján 1918-ban létesült Ábeszben (más néven: Akakija), Inta, Vorkuta települések környékén létrehozott GULAG-lágerekben raboskodott: Bobik Mihály Metód (Felsőkalocsa); Demeter Mihály (Dombostelek); Ivancsó Gyula (Veréce); Lelekács János (Havasköz); Matécsa György (Salánk); Szokol János (Borhalom); Vaszkó Péter (Beregszőlős). A felsoroltakat szén- és rézbányákban, erdőirtáson, építkezéseken dolgoztatták, megrokknanva tértek haza.

A görög katolikus parochusok közül az ábeszi javító munkatáborban halt meg Petrik Jenő (Lehóc), Ruszinkó Miklós (Huszt), Kohutics Tivadar (Ungvár). A mártírok névsorában szereplő Ortutay Jenő (Ungvár) az ungvár-ceholnyai templom parochusa egyben magyar országgyűlési képviselő is volt. Az ártatlanul megbüntetett 129 görög katolikus lelkész közül 30 fő halt meg a lágerekben. Az életben maradottak az 1955–1956-os általános szovjetunióbeli amnesztiával szabadultak, azonban egyeseket, például Chira Sándor (Irhóc/Vilhivci, 1897 – Karaganda, 1983) felszentelt püspököt életfogytiglani száműzetésben marasztaltak.⁴¹⁰ 1945-ben Kárpátalján 48 latin szertartású pap közül 18 főt hurcoltak el kényszermunkatáborba. Főpásztoruk, Pásztor Ferenc (Ungvár, 1880. I. 14. – Tajset, 1951. X. 15.) beregszászi főesperes, Kárpátalja püspöki helynöke valahol Szibériában halt meg.⁴¹¹ Szendrey Anita kutatásai szerint a Tajset közelében lévő 20. lágert jelölik meg végső nyughelyéül.⁴¹² Nem tért haza Haklik Sándor (Beregszász, 1893. XII. 19 – 1950) 1916-ban felszentelt pap sem, aki Újlakon és Ráton volt plébános.

⁴¹⁰ BOTLIK JÓZSEF: *Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914–1976*. Budapest, 2010. 50-101. old.

⁴¹¹ RISKÓ MARIANNA: *Ferencesek Nagyszőlősen*. Ötszáz éves jelenlét térben és időben. Új Ember, Budapest, 2007, 109-110. old.

⁴¹² SZENDREY ANITA: *Adalékok a beregszászi római katolikus egyház történetéhez (1938–1963)*, 31-35. old., [http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Szendrey%20Anita%20-%20Adal%C3%A9kok%20a%20beregsz%C3%A1szi%20r%C3%B3mai%20katolikus%20egyh%C3%A1z%20t%C3%B6rt%C3%A9net%C3%A9hez%20\(1938-1963\).pdf](http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Szendrey%20Anita%20-%20Adal%C3%A9kok%20a%20beregsz%C3%A1szi%20r%C3%B3mai%20katolikus%20egyh%C3%A1z%20t%C3%B6rt%C3%A9net%C3%A9hez%20(1938-1963).pdf) (2012)

Az 1952-ig szibériai munkatáborba került 20 kárpátaljai református lelkész közül hárman nem tértek haza: az eszenyi Balogh Sándor (1891– Szverdlovszk megye, Kercseny, 1948), a benei Narancsik Imre (Csallóközarányos, 1904 – Irkutszk, 1947) és a beregszászi Szutor Jenő⁴¹³ (Kölcse, 1890. III. 18. – Lemberg v. Irkutszk, 1951?)⁴¹⁴ A negyedik mártírt, Gecse Endrét (1907–1959) 1958-ban tartóztatták le és az ungvári börtönben kihallgatás közben agyonverték.⁴¹⁵ A fogoly lelkészek közül a verselő és festegető Forgon Pál⁴¹⁶ viski és Gulácsy Lajos⁴¹⁷ munkácsi református pap emlékiratot jelentetett meg a lágerbeli megpróbáltatásairól. A tekeházi Zimányi József dugyinkai, norilszki raboskodásáról Hargita Árpád írt könyvet a lelkész feljegyzései alapján.⁴¹⁸

A GULAG-kutatók egybehangzó véleménye szerint a mordvinföldi, kolimai, vorkutai és kazahsztáni lágerrendszer a leghírhedtebb koncentrációs táborok közé tartozott. A politikai elítéltek számára Mordvinföldön kiépített tábor-rendszer volt a legsúfoltabb.⁴¹⁹ Potymára és Dubrovlagra, a Mordvin Autonóm Köztársaság délnyugati területén lévő táboregyüttes központjaira még a francia kutatók is felfigyeltek. A két párizsi kutató-történész, Joël Kotek és Pierre Rigoulot közös monográfiájában⁴²⁰, melynek mottója a szovjet lágerrendszerre is vonatkoztatható: „A táborokat azért találták ki, hogy embereket semmisítsenek meg”.

⁴¹³ DÓZSA: *Aki újjáépítette a leégett templomot.* In: Kárpátalja, 2009. január 9.

⁴¹⁴ BALOGH SÁNDOR: *Sorsüldözöttek.* Ungvár, Galéria Kiadó, 1992.

⁴¹⁵ *Jó pásztor volt.* Emlékkönyv. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Összeállította: GORTVAY ERZSÉBET. Intermix Kiadó, 2003.

⁴¹⁶ FORGON PÁL: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak.* Egy kárpátaljai magyar református lelkész a GULAG-on. Budapest, Kálvin, 1992. Uő: *Ábeltől Antipásig. Verses Biblia-értelmezések. Koporsók, temetések, sírok a Biblia világában.* Intermix Kiadó, 1994. Forgon Pál (Szernye, 1913. I. 7. – Nyíregyháza, 2004) 1978. január 12-től 16 éven át volt a Kárpátaljai Református Egyházkerület püspöke.

⁴¹⁷ GULÁCSY LAJOS: *Mélységből a magasba.* Bizonyoságtétel az elmúlt időkről. Beregszász, 2009. <http://mek.niif.hu/03500/03531/html/index.htm>

⁴¹⁸ HARGITA ÁRPÁD: *Tűzszloppoddal jéghegyek között.* Zimányi József életútja. Fundamentum Alapítvány, Budapest, 1995.

⁴¹⁹ A mordvinföldi Jávászbán (7. sz. láger) igen sok kárpátaljai fiatal életét keserítette meg a rabság: Ők ugyanis az 1956-os magyar felkelésre reagálva ellenálló csoportokat szerveztek, szovjetellenes röpiratokat, falragaszokat terjesztettek. Az ungvári szovjetellenes ifjúsági szervezetből **Benyák Nándor**, **Orlovsky Vince**, **Kulcsár János Tibor**, a nagyszőlősiből **Illés József** (Nevetlenfalú), **Varga János** (Feketeardó), **Kovács Zoltán** (Nagyszőlős), **Dudás István** (Nagyszőlős), a mezőkaszoniyiból **Szécsi Sándor** (Mezőkaszony), **Ormos István** (Mezőkaszony), továbbá az egyéni ellenállók, az ungvári **Volodimír Margitics** és **Melnik Jenő**, a munkácsi **Dóri János** került ide. Magyar származású szovjet katonaként nem volt hajlandó harcolni magyar testvérei ellen a munkácsi **Lukács Mátyás**, a fancsikai **Bucsella József**. Lukács 4, utóbbi 35 évig raboskodott. **Bucsella József** Budapest ostroma idején csatlakozott a felkelőkhöz, ezért a szovjet katonai törvényszék halálra ítélte. Bármilyen hihetetlen, a kivégzést túlélte: a koponyacsontjába fúródott golyót kioperálták, majd felgyógyulása után elítélték. A Mordvin ASZSZK 7. sz. lágerében is megfordult, majd örökös száműzetésre vitték Szibériába. Az ezredforduló után tért haza. Mint emlékiratában írja: „A kommunisták elrabolták életem ötven évét, mert magyar voltam, s mert nem akartam 1956-ban fegyvert fogni a fajtám ellen.”

⁴²⁰ KOTEK, JOËL - RIGOULOT, PIERRE: *A táborok évszázada.* Nagyvilág Könyvkiadó, 2005. Lásd még: http://frankaegom.ofm.hu/irattar/irasok_gondolatok/konyvismertetesek/konyvek_11/taborok_evszazada/a_taborok_evszazada.htm (2012)

A Karaganda melletti Karlag, a kazahsztáni táborok együttese az egyik legnagyobb szovjet deportáló helyként ismert. Dzsezkazgan-Rudnyik és Dzsezkazgan-Kengir megtizedelt lakói között igen sok magyar volt. A legismertebbek egyike, a szovjetellenes tevékenység miatt 15 évre ítélt (ebből tízet ült le) Baradlai Pál⁴²¹ (Székesfehérvár, 1920) középiskolai tanár, aki 1953. november 26-án térhetett haza; a lágerben tapasztaltakról önéletrajzi regényt írt, amelyben megemlíti kárpátaljai rabtársait is: Gulácsy Lajos református lelkészt, Tafi Pál jehovista kovácsmestert és Kovács Ferencet. Az utóbbi két rab sorsa ismeretlen. Könyvének epilógusában a következőket írja: *„Az a néhány rab, aki hazakerült, a megmaradását részben rendkívül szívós testi adottságának, egy kicsit a vakszerencsének is, de legfőképpen a Sorsnak köszönheti, amely életünket irányítja. Nemo sua contentur – senki sem kerülheti el sorsát. Régi bölcsesség ez, ma is érvényes. És a sors gyámolító kezére igencsak nagy szükség volt. Mert bennünket, elítélteket rajta kívül senki, semmi nem védett, ki voltunk szolgáltatva teljesen a zsarnoki hatalomnak. Ha tételesem meg akarom nevezni a lágerélet terheit, amelyeket közvetlenül a 'saját bőrünkön' éreztünk, a következőket említem: mint fizikai fájdalom: az éhség és a hideg, mint lelki fájdalom: a reménytelenség. (...) Sztálin halála után egy tágasabb lágerbe irányítottak bennünket, amelyet Magyarországnak neveztek. Ez a láger szűnt meg 1990-ben.”*⁴²²

A GULAG egyéb lágerei közé sorolom a fegyveres őrizet nélküli munkatáborokat is, amelyekbe az ország pártvezetői szintén olcsó munkaerőt mozgósítottak, például Kárpátaljáról *„a kollektív büntetés elve”* alapján vagyonuktól megfosztott, kitelepített, *„deportált”* családokat (főleg német, valamint magyar kulákcsaládokat); a *„nemkívánatos”* személyeket állandó NKVD-megfigyelés alatt a szibériai Tyumenyben fakitermelésen, illetve Kazahsztánban, az OSZSZK központi és távol-keleti részein különböző munkaterületeken dolgoztatták.

Az 1927-1932. évjáratú katonaköteles magyar, német, ruszin, román és más nemzetiségű kárpátaljai fiatalok ezreit a Donyec-medencei bányászatban, kohászatban foglalkoztatták.

⁴²¹ Baradlai Pál: *Én, a 835-ös*. Önéletrajzi regény. FSP Literátor Nyomda KFT, Budapest, 1993.

⁴²² Baradlai Pál: *Én, a 835-ös*, i. m. 211-212. p.

VIII. FEJEZET

HAZAVÁRÁS, HAZATÉRÉS

1. Kérvények, beadványok, levelek az elhurcoltak hazatérése ügyében

Az 1989. november 18-án Beregszászban megrendezett emlékkonferencián Csatóry György⁴²³ és Baráth József⁴²⁴ beregszászi levéltárosok előadásában elhangzott, hogy 1945 folyamán hatósági kimutatások készültek a falvak férfilakosságának hollétéről. Ezen kívül a lakosság különböző beadványokkal ostromolta a járási/körzeti hatóságok illetékeseit az emberek szabadulása érdekében, mert a falvaknak, közösségeknek, családoknak égetően szükségük volt a férfiak munkaerejére.

Dr. Gyarmathy Zsigmond⁴²⁵ nyíregyházi levéltáros előadásában a csonka-beregi, majd a nyíregyházi és a dunántúli térségből elhurcolt magyar állampolgárokkal kapcsolatos iratokat elemezte, amelyek a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltárból kerültek elő, és amelyeket a *Szabolcs-Szatmári Szemle* folyóiratban publikált. Többek között elemezte a debreceni ideiglenes ellenőrző bizottság vezetőjének válaszlevelét is. Puskin rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter közölte, hogy a Szovjetunió kormányának nincs szándékában visszatartani az elszállított embereket, idővel mindenki hazatér hozzátartozóihoz. Dr. Gyarmathy olyan asszonyokról is szólt, akik férjeik hazatérése érdekében leveleket írtak a Kárpátaljai Néptanácsnak; a közvetítő szerepet játszó kárpátaljai kommunisták azzal zsarolták őket, hogy közbenjárnak az elhurcoltak hazatérése ügyében, „...ha a beregszászi kommunista párt tagjai lesznek. A hozzátartozók próbáltak ebben az ügyben valamit intézni, s írtak Ungvárra Kárpát-Ukrajna Néptanácsának.”

Dr. Fazekas Árpád⁴²⁶ ugyancsak nyíregyházi levéltáros felidézte Tompa Endre alispán 1945. június 23-án kelt levelét, amit a népjóléti miniszterhez írt: „Múlt év november havának elején az átvonuló vörös hadseregbeli alakulatok ismeretlen okból és céllal számos magyar állampolgárt vittek el törvényhatóságunk területéről is. Nyíregyháza városában 2 ezer egynéhány ember jutott erre a sorsra. Meg kívánom állapítani, hogy az említett okból elvittek között semmiféle politikai vagy egyéb disztinkció nem történt. Sőt, számos kipróbált politikai baloldali meggyőződésű férfit is elveszítettünk, éppen a nemzeti újjáépítés idején.”

⁴²³ CSATÁRY GYÖRGY előadása (1989). In: DUPKA (szerk. és összeállít.) *Egyetlen bűnük magyarságuk volt*, i. m. 203-206. p.

⁴²⁴ BARÁTH JÓZSEF előadása. U.o., i. m. 207-209. p.

⁴²⁵ DR. GYARMATHY ZSIGMOND előadása. U.o., i. m. 210-211. p.

⁴²⁶ DR. FAZEKAS ÁRPÁD előadása. U.o., i. m. 225. p.

2. Hatósági beadványok az elhurcoltak hazatérésének ügyében

1944. decembere – 1945. decembere között születtek meg az első olyan, a járási/körzeti népbizottságoknak címzett hatósági beadványok, amelyek a Szolvyára hurcolt magyar baloldali érzelműek, a kommunisták hazatérését sürgették.⁴²⁷ Említésre méltó a Nagyberegi Községi Népbizottság kérvénye, amely tartalmazta a településről elhurcolt baloldaliak névsorát, egyúttal a szolvyai és a sztarij szambori lágerekben raboskodó kommunisták hazatérését kérelmezte, 6 pontban sorolva az indoklást:

„1. A katonai alakulatoknak szükségük van emberekre a falunk közelében lévő hidak építéséhez.

2. Az ő erejük hiányzik a fasiszták által lerombolt épületek helyreállításához.

3. Emberekre van szükség az erdőkitermeléshez a falunk közelében elterülő erdőkből.

4. Nem tudjuk nélkülük ellátni katonai munkakötelezettségünket, nincs, aki alkatrészeket gyártson a szekerekbe.

5. Falunk területén van egy malom, amely öt községnek őröl. Jelenleg nincs jó malmosunk.

6. Eljön az ideje, és nem lesz kinek a földet megművelni, ősszel nem vetettünk és most sem tudunk. Ez nagy kárára lesz az államnak is.

Ha orvosolnák kérésünket, mi magunk is el tudnánk végezni minden felsorolt munkát. Kérésünk teljesítése érdekében még hangsúlyozzuk, hogy nagyon sok embert elvittek, figyelmen kívül hagyva, hogy ki is volt, ezek az emberek egyszerű mezőgazdasági és erdőmunkások voltak.

A mi falunkban, (Nagy)Beregen már régóta sok kommunista van, akiket szintén visszakérvenyezzünk. Ők a fasiszta rendszer idején is becsületes és lelkiismeretes polgárai voltak a falunak. Semmiben nem támogatták az ellenséget, és csak véletlenül kerültek lágerekbe...”⁴²⁸

A kétségbeesett feleségek, anyák, rokonok nevében a beregszászi népbizottságnak hasonló tartalmú levelet fogalmazott meg a Bányai Népbizottság jegyzője is:

„Kijelentem, hogy a bányai járási bizottsághoz tartozó lakosság folytonosan zaklat azzal, hogy írjak kérvényeket azokért az emberekért, akiket 1944 novemberében munkatáborokba vittek. Én érdeklődtem a város parancsnokánál, aki őket behívta. Azt mondták, hogy

⁴²⁷ A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár 19. sz. iratgyűjteményében megtalálhatók az elhurcoltak hazatérését kérelmező dokumentumok és a munkatáborba került civilek névsorai.

⁴²⁸ CSATÁRY GYÖRGY: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: *Évgyűriük '90.* Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991, 80. p.

semmiféle kérvényt nem szabad írni, mert azokat az embereket csak a háború végén engedik haza. Tekintettel erre, nem mertem írni semmilyen kérvényt a munkatáborok parancsnokainak.

Szomorú tény, hogy a népbizottságban tartózkodó nőkkel nem lehet beszélni. Ők azt mondják, hogy a járás összes jegyzői írtak már az övékéhez hasonló kérvényt, s ennek eredményeként több embert hazaengedtek. Engem vádolnak, hogy én nem sajnálom az embereket, és nem akarom, hogy visszajöjjenek, és hogy hazajövetelük csak tőlem függ.

A járási bizottság mindennap a várakozó nők százaival van tele. Ezek az elhurcoltak hozzátartozói, akik látva azt, hogy én nem akarok kérvényt írni, kiabálnak és sírnak. Kérem ezt az ügyet mihamarabb tisztázni és erről engem tájékoztatni. Állandó jelenlétük miatt nem tudunk nyugodtan dolgozni, mert még el sem akarják hagyni a hivatalt, hiába magyarázom, hogy nem tehetek eleget kérésüknek. 1945. február, Bátyú”.⁴²⁹

Hasonló tartalmú levelek tucatjait tudnánk még idézni, amelyekre a járási vezetéstől és a katonai parancsnokságtól megnyugtató helyett kitérő válaszokat kaptak: „Kárpát-Ukrajna Néptanácsa megvizsgálja és továbbítja a kérelmet”. Vagy: „A belágerezett polgári személyek már nem tartoznak a néptanács hatáskörébe” stb.

1945. május 9-én nyilvánosságra hozták Sztálin parancsát a Vörös Hadsereg haderőinek és a hadiflottának, amelyben bejelentette: „1945. május 8-án Berlinben a német főparancsnokság képviselői aláírták a német fegyveres erők feltétel nélküli megadásáról szóló okmányt.” Ebből az alkalomból megparancsolta, hogy május 9-én, „a Győzelem Napján 22 órakor Hazánk fővárosa, Moszkva, a Haza nevében 1000 ágyú 30 sortüzevel köszöntse a Vörös Hadsereg hős haderőit és a hadiflotta hős hajóit és alakulatait, amelyek ezt a fényes győzelmet kivívták.” Az ünnepélyes alkalmat megragadva, és tudva, hogy az újjáépítéshez munkaerőre van szükség, Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsának elnöke, Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára, Ivan Turjanica levelet⁴³⁰ írt Hruscsovnak, amelyben a raboskodó „kárpátaljai polgárok kiszabadítása” ügyében kérte közbenjárását. A Néptanács számítása szerint 60 ezer kárpátaljai férfi lakos került különböző okok miatt hadifogolytáborokba. Turjanica utalt arra, hogy ezeket a fizikailag erős férfiakat korábban a magyar hatóság erőszakkal besorozta a magyar hadseregbe, munkaszolgálatra vitte őket, a politikailag megbízhatatlanokat koncentrációs táborokba hurcolta. A háborús évek alatt és végén valamennyien szovjet hadifogságba estek, az itthon maradottak közül is sokat

⁴²⁹ CSATÁRY GYÖRGY: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. U.o. i. m.

⁴³⁰ ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 82. арк. 4. Lásd még 376. sz. dokumentumként az alábbi kiadványban: Тернистий шлях до України, i. m. 618-619. p.

táborokba vittek. Kiszabadításukat azzal is indokolta, hogy „*Kárpátalja örökre egyesült Szovjet-Ukrajnával, s ezzel a nagy Szovjetunió kötelékébe került*”. A szovjet hatalom megszilárdítása érdekében, az érintett családtagok, a hozzátartozók nevében ismételten kérte „*Mikita Szergijovicsot, hogy az SZSZKSZ Vörös Hadsereg főparancsnoksága előtt ezt a kérdést vesse fel, hogy Karpatszka Ukrajna minden munkáspolgárát szabadítsák ki és irányítsák őket szülőföldjükre*”.

Turjanica utasítására a járási/körzeti bizottságok körlevelet adtak ki a közigazgatásukhoz tartozó települések néptanácsi elnökeinek és jegyzőinek, amelyben kimutatást követeltek a falu férfilakosságának hollétéről.⁴³¹ A beregszászi járási/körzeti hatóság képviselője az alábbi tartalmú körlevelet küldte a zápszonyi, csonkapapi, haranglábi stb. helyhatóságnak:

„*Tárgy: A hadifogolytáborban tartózkodók névsora. Utasítom, hogy a hadifogolytáborban tartózkodók névsora, akik kárpát-ukrajnai illetőségűek, 2 nap alatt és 2 példányban futárokkal beküldessék a Beregszászi Járási Népbizottsághoz. A névsorokhoz kapcsolják a következő adatokat: születési hely és dátum, az illetőség és a lágér helye, amelyben tartózkodik. Beregszász, 1945. július 2.*”

A levéltárban szinte minden település esetében megtalálható a falvak férfilakosságának hollétéről készített kimutatás, amelyek alapján csaknem teljes pontossággal megállapítható az 1944. július 2-10. között hiányzó katonaköteles férfiak száma. Sajnos, a táborhelyek nevét nem mindig pontosan tüntették fel, illetve több települési listáról hiányzik a lágerek neve. Az utóbbiakkal kapcsolatban elfogadható magyarázatnak tűnik, hogy a családtagok még ekkor sem tudták, hová hurcolták el hozzátartozóikat. A falvak többségében az illetékes hatóság képviselői 1. sz. és 2. sz. listát állítottak össze. Az 1. sz. listán azok szerepelnek, akik a magyar hadsereg kötelékében vonultak harctéri szolgálatra, és melyik településről, katonai táborhelyről kapták a legutóbbi értesülést a magyar honvédekről. A 2. sz. listára azok kerültek, akiket a szolyvai és szambori gyűjtőlágerekbe vittek. Mindkét lista a hozzátartozók hallomásból szerzett információin alapult, ezért a listán szereplő nevekhez kapcsolt lágerek pontos helyszíne több esetben nehezen vagy egyáltalán nem azonosítható.

Mindettől függetlenül Turjanicáék ezekkel a listákkal, a benne szereplő adatokkal mint hiteles bizonyítékokkal a központi szovjet hatóság képviselőit kívánták meggyőzni arról, hogy a 18–50 év közötti férfiak nem tartózkodnak a településeken, bizonyíthatóan hadifogolytáborokban őrzik őket.

⁴³¹ CSATÁRY GYÖRGY: *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében*, i. m. 79-81. p.

Hruscsovnak köszönhetően Ivan Turjanica kérvényével már július 2-7. között a legmagasabb hatósági szinten, a Szövetségi Ellenőrző Bizottságban foglalkoztak. Ennek nyomát megtaláltuk Berija egyik úgynevezett „Szpecértesítésében”⁴³² (Szigorúan titkos, №830/b., 45. július 12.), amit az SZSZKSZ külügyi népbiztosának, Molotovnak küldött annak kapcsán, hogy Ivan Turjanica, Zakarpatszka Ukrajina elnöke beadványban kérte a kárpátaljai ukránok, ruszinok kiszabadítását a 2. és 3. Ukrán Front hadifogolytáboraiból. Az SZSZKSZ NKVD nevében tájékoztatta Molotovot arról, hogy az 1945. július 10-i állapot szerint az NKVD frontlágereiben és a hátszágai táborokban 3 787 ruszint tartanak fogva, ebből 1 831 frontlágérben, 1 875 hátszágai lágérben, 81 rabkórházban van; továbbá 2 793 kárpátaljai ukránt, ebből 1 564 frontlágérben, 669 hátszágai lágérben, 560 rabkórházban van.

A kárpátaljai magyarok, németek sorsáról nem közöltek adatokat, pedig Turjanica Kárpátalja „*minden munkáspolgárának a kiszabadítását*” kérte.

A szabaduló foglyok közül itthon sokan belehaltak a lágerekben szerzett betegségekbe.

A kárpátaljai katonakorú magyar férfiak 1944-es tragédiájáról először hivatalosan Sándor László számolt be 1946-ben a moszkvai magyar követségen – tudtuk meg emlékiratából –, aki ebben az időben Magyarországra történő áttelplése ügyében kereste fel Szekfű Gyula nagykövetet, de mivel a magyar diplomácia vezetője ekkor Budapesten tartózkodott, így helyettese Horváth Imre követtanácsos fogadta, akinek egyebek mellett elmondta, hogy „*milyen sokkoló hatással volt a kárpátaljai lakosságra a hadköteles magyar férfiak elhurcolása az ország belsejébe. Nyíltan kijelentettem, hogy nagy csalódást okozott számunkra, hogy háborús bűnösöknek nyilvánítottak bennünket, amikor a legkevésbé sem tehetünk róla, hogy Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen.*”⁴³³ Valószínű, hogy a Sándor Lászlóval készített követségi feljegyzés eljutott Budapestre is.

3. Hazatérés a lágerekből

Rákosi Mátyás 1945. december 29-én keltezett táviratában felhívta a szovjet kormány figyelmét arra, hogy a Szovjetunióból Magyarországra megérkezett hadifoglyok „*le vannak gyengülve, 20–25 százalékuk meghal a kórházakban és a foglyokat átvevő lágerekben.*”

A Kruglov vezérezredes által Molotov belügyi népbiztos számára megírt válasz, amit Rákosi levelére kellett elküldeni, cinikusan tapintatlan, viszont rendkívül őszinte volt, és

⁴³² 391. sz. (TSU./ 666.) üggyirat, eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 103. Л. 259.

⁴³³ Sándor László: Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909-1993. Madách-Posonium, 2009. 100. p.

egyértelművé tette, hogy a szovjet vezetők Jermilovtól kezdve Molotovig ingyen munkaerőnek tekintették a hadifoglyokat, akiket a nemzetközi normák és háborús szokások ellenére kíméletlenül ki lehetett zsákmányolni. „...174 900 magyar hadifoglyot indítottak haza” – válaszolta Molotov 1946. január 3-án. Ezek között közvetlenül a rabkórházakból bocsátották szabadon a betegeket és a sebesülteket, mintegy 5 ezer embert. Ezen kívül betegeket, sebesülteket, legyengült rokkantakat és más munkaképtelen embereket az NKVD frontvonalban és háterszámban levő lágereiből, összesen 47 965 embert.

1945 szeptemberében az internáltak, hadifoglyok első csoportja hazatéréséről a helyi magyar nyelvű sajtókiadványok közül először a *Munkás Újság* közölte olvasóival a „legörvendetesebb hírt”, amely a helyi magyarságon kívül érzékenyen érintette a ruszin és német/sváb lakosságot is: „Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa (...) közbenjárásának köszönhető, hogy az összes hadifoglyot, akik a magyar hadsereg kötelékébe tartoztak és Zakarpatszka Ukrajnából származnak, a fogolytáborból hazaengedik.”⁴³⁴ A foglyok hazatérése folyamatos volt, de erről a *Munkás Újság* már nem tudósíthatott, mivel 37. és egyben utolsó száma 1945. december 4-én jelent meg. Az ungvári pártideológusok a vidék magyarságát egy olyan magyar baloldali laptól, „magyarbarát szerkesztőségtől” fosztották meg, amely a helyi anyanyelvű kultúra további kibontakozásának fóruma, elősegítője és terjesztője kívánt lenni.⁴³⁵ Helyébe az akkor ukránból fordított *Kárpáti Igaz Szó* című napilap lépett; a kárpátaljai kommunista párt szócsöve ezt az intézkedést azzal motiválta, hogy „a magyar nyelvű lakosság közelebbről megismerhesse a szocialista társadalom felépítésének problémáit, és így aktívabban részt vehessen országunk újjáépítésében”.⁴³⁶

A kommunista diktatúra idején sem szűntek meg a letartóztatások, megfigyelések. Az 1944. december 18-án kiadott dekrétum és Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála közötti időszakban Kárpátalján bűnösnek számított mindenki, aki a Cseh Köztársaság és Kárpáti Ukrajna alatt, különösen a Magyar Királyság és a Szálasi-rezsim idején bármilyen hivatal, állami, egyházi tisztséget stb. töltött be, illetve vállalt. Lágerekbe hurcolták a hitükhöz hű római, illetve görög katolikus, református papokat, országgyűlési képviselőket, a magyarbarát ruszin intelligencia vezéreit stb. A több hullámban történő tisztogatás a kollektivizálás idején sem csitult el, emberek százait forgatták ki javaiból, sokakat száműztek Szibériába is.

Amíg a lágerekben ezerszámra pusztultak a nép „ellenségei”, közöttük a kárpátaljai magyarok is, addig idehaza diadalmenetben épült a „sztálini szocializmus”, „hurrá-legények”

⁴³⁴ Ungvárra megérkezett a hadifoglyok első csoportja. In: *Munkás Újság*, 1945. szeptember 6.

⁴³⁵ DUPKA György (1988): *Az első „megnyugtató” dokumentum a helyi magyarság életében.* (Az ungvári *Munkás Újság*: 1945) In: *Évgyűriük '88*, 85-90. p.

⁴³⁶ *Munkás Újság*, 1945. december 4.

harsogtak taktusra tirádákat, egymást túllicitálva égis magasztalták, istenítették a nagy Sztálint, a XX. század legkegyetlenebb népiirtóját. Köztük volt Bakó (Balla) László is, akinek *Zengj hangosabban!* (1951) című vereseskötetében ilyen sorokat is olvashatunk: „*Zengjünk hálát lelkes dalokkal / a nagy Sztálinnak / és a pártnak. / Egész boldogságunk ott csengjen a dalban, / Zengj hangosabban!*”

Az *Istenhez fohászkodva...* (1992) című, 1944–1955 között keletkezett verses leveleket, imákat tartalmazó kötet ismert és névtelen szerzői ezzel szemben a szájhagyomány útján terjedő *Lágerballadában* zengedelem helyett átkot szórtak a nagy vezér fejére: „*Sztálin Jóska, te vad hóhér, / megfordulhatsz sírodban, / átok veri porcikádat, / nem pihenhetsz nyugodtan. // Álnok szavad, hazug szavad, / de sok népet ámított, / megszenvedték hatalmadat / az ártatlan magyarok.*”

Az internáltak, deportáltak és koncepciós perben elítélt politikai foglyok utolsó csoportjai Sztálin halálát követően, az 1955-ben kiadott amnesztiarendelet értelmében térhettek haza. Az érintett túlélőket megfélemlítették, mélyen hallgatniuk kellett arról, ami velük történt. Azok, akiket a lágerélet megedzett, évekig nem mertek beszélni lágerélményeikről. A rímfaragók is fejben őrizték azokat a strófákat, melyeket a lágerekben formáltak verssé. A mezővári Berta Károly *1944. november havában* címmel 534 soros verses naplót írt, „... *hogy majd fiaik, lányaik, az unokák is megismerkedjenek a sok gyászos lágertörténettel, okulásként terjesszék azt firól fira...*”

A magyar hadifoglyokról, a civil internáltakról, különösen a „*malenkij robotra*” elhurcoltak sorsáról, hazatérésükről a továbbiakban – felső pártutasításra – a *Kárpáti Igaz Szó* nem tudósíthatott. Csupán egy évtized múltán – Sztálin halála, többek között a helyi magyarság ellen is retorziókat elkövető sztálinizmus bukása, a személyi kultuszt felszámoló XX. kongresszus után – kezdett megváltozni a helyzet.

4. Magyar emberveszteségek a Kárpát-medencében

Az eddig publikált magyar nyelvű szakirodalom és az orosz nyelven kiadott levéltári dokumentum-gyűjtemények szerint⁴³⁷ a második világháborút követően mintegy 600–800 ezer magyar hadifogoly és internált civil járta meg a szovjetunióbeli kényszermunkatáborokat (egyes kutatók adatai szerint az internált civileké pedig meghaladta a 200 000 főt). Közülük sok ezren sohasem tértek haza.

⁴³⁷ *Венгерские военнопленные в СССР. i. т.*

A hadifogoly-problematikának is jelentős irodalma van. A téma jelesebb magyarországi kutatói – Stark Tamás⁴³⁸, Varga Éva Mária⁴³⁹, Bognár Zalán⁴⁴⁰ – egymástól eltérő adatokat közölnek a Szovjetunióba kiszállított és hazatért magyar hadifoglyokról, a lágerekben elpusztultakról, illetve a civil áldozatokról. A II. világháború után létrejött Hadifogolyok és Internáltak Igazgatósága (UPVI) tábor-rendszeréhez tartozó lágerrészlegekben a rabok fakitermelésen, fűrésztelepeken, építkezéseken (lakóházak, vasút, közút, földgáz- és kőolajvezeték, vízerőmű, hőerőmű), vasércbányákban, kohóüzemekben, vasöntödékben, gépgyárakban, tőzegkitermelésen stb. dolgoztak. A kimerítő munka, a rossz ellátás, a különböző betegségek, a fagyhalál, a reménytelenség és a kétségbeesés következtében sokan elpusztultak.

Az oroszországi Vojennije Memoriali Társaság⁴⁴¹ 66 ezer hadifogoly és internált civil feldolgozott adataival rendelkezik, ezeket átadták a velük együttműködő Honvédelmi Minisztérium Hadisírgondozó Irodájának⁴⁴² is. A dr. Bús János, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattárának igazgatója által elemzett adatok szerint: „a történészek 200–300 ezerre teszik a volt Szovjetunió területén hadifogságban eltűnt és elhunyt magyar katonák és civilek számát. Az Oroszországból származó nyilvántartásokban csak 65 170 személy szerepel. Ebből 29 168-at sikerült azonosítani a magyar nyilvántartásban szereplő adatok alapján. Az adatbázis – amelyben a keresés történik – az eredeti, Oroszországból kapott, a volt Szovjetunió területén hadifogolytáborokban elhunyt magyar személyek adatait tartalmazza, cirill betűkből átírt magyar változatban.”⁴⁴³

2001-től az iroda feldolgozta az 1990-es években az orosz államtól megkapott, a volt szovjet hadifogolytáborokban elhunyt magyarok adatait, 65 170 adatlapot, amelyeket az NKVD-tisztek (későbbiekben KGB-tisztek) a táborokban rögzítettek, főként 1944 után. Jelenleg a legkorszerűbb informatikai elemző eszközök és módszerek alkalmazásával működő

⁴³⁸ STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. i. m. 2006

⁴³⁹ VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956)*. Budapest, 2008., i. m.

⁴⁴⁰ BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon*. 2010., i. m.

⁴⁴¹ Teljesebb elnevezése: Asszociacija Mezsduarodnogo Vojenno-memorialnogo Szotrudnicsesztva „Vojennije Memoriali” („Vojennije Memoriali” Katonai Emlékmegőrző Nemzetközi Együttműködési Társaság. Lásd a weblapjukat: <http://www.voennie-memorialy.ru/> (2012)

⁴⁴² Lásd a weblapjukat: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/index> (2012). Oroszországi irattárakból származó feljegyzések a volt Szovjetunió hadifogolytáboraiiban elhunyt magyar civilekről és katonákról.

⁴⁴³ DR. BÚS JÁNOS: *Hadifoglyok a Szovjetunióban*. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Központi Irattár és Hadisírgondozó Iroda II. világháborús nyilvántartásai. In: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/page6> (2012)

honlapon keresést lehet kezdeményezni a hadifogoly-adatbázisban. A kijelölt mezőbe be kell gépelni a keresett személy vezetéknevét, keresztnévét, születési évét.⁴⁴⁴

A Vojennije Memoriali Társaság adatai szerint Oroszország 46 régiójában 370 emlékjelet emeltek a magyar hadifoglyoknak, 28 300 hadifogoly és internált civil földi maradványait exhumálták és temették újra. A dr. Havasi János által irányított Háborús Keresőszolgálat honlapja⁴⁴⁵ szakértők bevonásával 2007. január 1-től végez közvetlen kutatást, nyomozást, adatgyűjtést és adatközvetítést a XX. század háborús eseményei során eltűnt, elhunyt személyek, így a magyar katonák, polgári lakosok, illetve más nemzetiségű személyek után. A Háborús Keresőszolgálat közzétette a Szovjetunió hadifogolytáborainak jegyzékét⁴⁴⁶. A *Történetünk* című rovatban közölte az Orosz Föderáció területén lévő, a magyar adófizetők pénzén 1997–2003 között felújított hadifogolytemetők leírását és megközelítésének lehetőségét.

A fentebb említett szakértők egymástól eltérő becslése szerint mintegy 700 ezer magyar állampolgár került hadifogolyként és internált civilként szovjet fogságba, munkatáborba, közülük csak körülbelül 400 ezren tértek haza. Az internálás során és a munkatáborokban tehát nagyjából 200–300 ezer magyar állampolgár vesztette életét, illetve vált sorsa ismeretlenné, akik közül mintegy 10 ezer fő a GULAG büntetőtáboraiiban halt meg. A GULAG-táborokba azok a rabok kerültek, akiket részben a magyar hatóságok közreműködésével, illetve a magyar igazságügyi szervek tudta nélkül, az NKVD vagy a SZMERS (Halál a kémekre elnevezésű szovjet kémelhárítási szerv – D. Gy.) előterjesztése alapján a szovjet hadbíróságok ítélték el háborús bűntett vádjával, legtöbbször alaptalanul.

A szovjet hadifogságba esett mintegy 500 ezer magyar katona és az internált civilek többsége ugyanakkor a már fentebb említett, az 1939-ben létrehozott GUPVI (Glavnoje Upravlenyije Vojennoplennih i Intyernyirovannih – Hadifogoly- és Internálótáborok Igazgatósága), később UPVI (Hadifogoly- és Internáltügyi Parancsnokság), OPVI (Hadifogoly- és Internáltügyi részleg a területi belügyi szerveknél), vagyis a hadifoglyok és internáltak táborhálózatába került. A magyar foglyok mintegy 2000 táborban, táborrészlegben, munkás zászlóaljakban, munkás századokban szóródtak szét.

Az elítélt civilek és hadifoglyok döntő többsége 1947–1955 között tért haza: *„Bár elbocsájtásukkor szóban rehabilitálták őket, itthon mégis büntetett előéletűnek számítottak. A de facto helyzetet mintegy törvényesítette az 1958-ban megkötött szovjet–magyar*

⁴⁴⁴ Lásd: IQSYS – Hadifogoly – Adatbázis: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/page6> (2012)

⁴⁴⁵ <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=> (2012)

⁴⁴⁶ Forrás: *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*, Moszkva, főszerk. Varga Éva Mária. i. m.

jogsegélyegyezmény. Ezután csak az számított büntetlennek, akit személyes kérvény elbírálása után a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága igazolt. A rehabilitációs bizonyítványok általában megérkeztek, de a szovjet táborvilágban meghalt mintegy 200 ezernyi magyar számára már késő volt a megbánás.”⁴⁴⁷

5. Veszteséglisták és egyéb adatok a lágerekbe hurcolt kárpátaljaiakról

A 4. Ukrán Front 0036. sz., 1944. november 13-án kelt rendeletét az NKVD-osztagok maradéktalanul végrehajtották, sőt túlteljesítették. A jelentésükben megadott 22 951 főnél jóval több magyar és német nemzetiségű személyt tartóztattak le és internáltak. Ezt megerősíti a Vörös Hadsereg Központi Politikai Főosztálya parancsnokának címzett hadijelentésében (1945. július 10.) Pronyin altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, aki Kárpátalja szovjetizálásának különböző politikai aspektusáról számolt be, többek között arról, hogy – saját becslése szerint – a szovjet hadsereg biztonsági szervei „*mintegy 30 ezer hadköteles magyart vontak ki és különítették el*” az NKVD hadifogoly-táboraiába. Véleménye szerint az akció után a helyi magyarság jelentős része negatívan viszonyult az oroszokhoz, hangot adtak elégedetlenségüknek is. Később a manifesztum-ellenes agitáció megnyilvánulásában is tapasztalta ezt. Ivan Turjanica, miután Hruscsov közbenjárását kérte a hadifogolytáborokba hurcolt 60 000 kárpátaljai polgár szabadon bocsátása ügyében, 1945 júliusában elrendelte a településeken nem tartózkodó hadifoglyok és internáltak összeírását. A népbizottságok helyi vezetői a magyarlakta településeken 30 194 nevet írtak össze, akik részben ismert, részben ismeretlen lágerekbe kerültek. Stark Tamás megállapítása: „*A táborvilágban elhunytak számáról pontos adat nem áll rendelkezésre. A mintegy hatszázezer, Magyarország háború alatti területéről származó fogoly egyharmada nem tért vissza szülőföldjére. Ha ugyanilyen arányú a Kárpátaljáról elhurcoltak vesztesége, akkor a szovjet lágerekben tíz-tizenhatezer kárpátaljai magyar veszett oda.*”⁴⁴⁸

A szovjetek oldalán vívott harcokban elesett kárpátaljai önkéntesek (ukrán/ruszin, magyar, szlovák stb.) száma 7 233 fő.

További adatok hiányában ettől teljesebb képet nem kaphatunk a veszteségekről, ám ha összevetjük az 1941. és 1946. évi népszámlálások adatait, akkor a magyarok és a németek

⁴⁴⁷ Stark Tamás: *Magyar nők a Gulágon*. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-03/ch04.html> (2012)

⁴⁴⁸ STARK TAMÁS (2010): „*Budapest felé fordultak védelemért...*” In: *Kárpátalja 1919–2009*. Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, MIKOLA VEHES. Argumentum MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 251. p.

vesztesége nagyobb. 1941-ben például 245 286, 1946-ban 134 558 a kárpátaljai magyarok száma, vagyis a csökkenés 110 728 fő, ami 45% jelent. A németek száma 1941-ben 13 244, 1946-ban 2 398 fő volt, a csökkenés 10 846 fő, vagyis 81%. Ettől nagyobb csökkenés a nácik által elhurcolt zsidók esetében mutatható ki: 1941-ben 78 272, 1946-ban 6 998 fő volt a számuk. Csökkenés: 71 274 fő, tehát 91%.

Az *Ukrajna halottainak emlékkönyve* című kötet Kárpátaljára vonatkozó részében a magyarokon és németeken kívül összesen 93 091 fő zsidó, ukrán, ruszin, magyar, szlovák neve szerepel, akik közül náci táborokban 87 305, a magyar hadsereg kötelékében 3 104, a szovjet lágerekben 2 069, hadműveletekben 386, egyéb esetek következtében 227 fő halt meg. Mindent egybevetve, az eddig ismert források, kimutatások szerint **(29 106)** a nácizmusnak és a sztálinizmusnak együttvéve kb. **119 093** kárpátaljai áldozata volt. Kárpátalja összlakossága 1941-ben 868 394, 1946-ban 710 696 fő. Az 5 év alatti csökkenés 157 698 fő, vagyis 18,2%. Ha ebből kivonjuk a 119 093 fős második világháborús áldozatot, a maradék **38 605** fő. *Feltehetően ennyien menekültek el más országokba, repatriáltak, illetve nyomtalanul eltűntek.*

S. Benedek András⁴⁴⁹ túlzónak tartja a magyar lakosság 1941-ben kimutatott 245 000 fős számát, mivel szerinte magyarul jól tudó németek, zsidók és más nemzetiségűek is voltak közöttük. Számításai szerint az 1940-es évek elején (a később idecsapott 12 ungi községet is ideértve) mindössze 126 000 magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű lakos élt Kárpátalján. A ténylegesen katonáskodó népesség (itt és a továbbiakban csak a magyar lakosságra vetítve) nem volt több 7 000 főnél, a leventéket is beleértve. Az elhurcoltak közül 5 000 fő nem tért vissza (Megjegyzés: itt az 1993-as felmérésünk publikált számaira utalt⁴⁵⁰ – D. Gy.) A kárpátaljáról elmenekültek (állami vállalatvezetők, tisztviselők, vasutasok, tanárok, az úri középosztály tagjai stb.) számát 5 000 főre becsülte. A háromnapos munkában érintett korosztályok lélekszáma – az előbb említett kétszer 5 ezres veszteséget már leszámítva, 52–48 százalékos arányt feltételezve – 28-30 000 fő. Szerinte minimálisan 25 000 lágerbe hurcolt kárpátaljai magyarról és németről beszélhetünk. Megjegyezte, hogy az akkori felmérés „... csak a kompakt magyar lakosságú településeknél nyújtott biztos adatokat, a városok és különösen a szórványok adatai felderítetlenek. (...) A közvetlenül elhurcoltak száma a köztudatban élő 40 000-nél ugyan kevesebb (...), annál szörnyűbb volt azonban mindennek a lélektani hatása. (...) Még egy adat a magyar lakosságra vonatkoztatva. Az 1959-es első szovjet népszámlálás szerint a magyar anyanyelvű lakosságon belül 9 000 fővel kevesebb volt

⁴⁴⁹ S. BENEDEK ANDRÁS: Az elhurcolás kihatása a kárpátaljai magyarság demográfiai helyzetére. Előadás az 1994. november 26-án Beregszászban megrendezett II. Emlékkonferencián. Megjelent: *Kárpátaljai Szemle*, 1995. 1-2. szám, 22-23.p.

⁴⁵⁰ DUPKA (szerk. és összeállít) (1993), *Emlékkönyv...*, i. m.: 172-176. p.

a férfi, mint a nő. Ez az átlagosnak több mint kétszerese. A korfa férfi oldalán tehát vizuálisan is érzékelhető a kárpátaljai magyarság vesztesége.”

1941-ben a mi számításaink szerint sem 245 286, hanem kb. 193 000, 1946-ban pedig 134 558 fő volt a magyarok száma Kárpátalján. A két adat között 52 286 fő a különbözet, beszámítva a magyarul tudó zsidókat, németeket, ruszinokat és cigányokat is. Az öt év alatti csökkenés (193 000 mínusz 134 558) 58 442 fő, ebből 7 000 fő a sztálinizmus magyar áldozata. A maradék 51 142 főből becslésünk szerint 25 568 fő elmenekült a front elől, egy részük nyomtalanul eltűnt. 1944–1946-ban a nemzetiséget cserélő magyarok közül 12 000 fő ruszinak, 6 000 fő szlováknak, 4 000 fő cigánynak, 1 000 fő zsidónak vallotta magát.

*Kárpátalja emberi veszteségei a II. világháború, ezen belül a náci megszállás (1939–1945) idején, valamint a Szovjetunió hadifogoly-táboráiban*⁴⁵¹

23. táblázat

Nº	Közigazgatási egység	Veszteség össze- sen	Náci táborokban, gettókban	A magyar hadseregben	Szovjet hadifo- golytábo- rokban	Hadműve- letek közben	Egyéb
1	Beregszász	4 892	4 733	121	17	5	16
2	Beregszászi járás	3 437	2 074	333	1 013	8	9
3	Csap	373	280	3	2	88	-
4	Huszt	4 477	4 411	45	4	8	9
5	Huszt járás	5 626	5 335	239	31	21	-
6	Ilosvai járás	4 527	4 279	213	19	11	5
7	Munkács	11 064	10 884	119	7	27	27
8	Munkácsi járás	4 035	3 722	261	20	21	11
9	Nagybereznai járás	2 603	2 459	124	4	3	13
10	Nagyszőlősi járás	3 051	2 193	546	283	17	12
11	Ökörmezői járás	5 969	5 817	132	4	2	14
12	Perecsenyi járás	1 940	1 783	138	3	15	1
13	Rahói járás	6 195	6 109	38	1	35	12
14	Szolyvai járás	5 198	4 922	212	6	18	40
15	Técsői járás	12 985	12 521	228	198	21	17
16	Ungvári járás	6 354	5 655	203	453	31	12
17	Ungvár	8 417	8 264	82	-	50	21
18	Volóci járás	1 948	1 864	67	4	5	8
Összesen:		93 091	87 305	3 104	2 069	386	227

⁴⁵¹ Forrás: *Ukrajna halottainak emlékkönyve*, 9., kiegészítő kötet, 532. p. Lásd: Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IX (додатковий). Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район, Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район, Тячівський район, Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2011. 532.p.

Megjegyzések a 23. táblázathoz:

1. A **Veszteség összesen** oszlopban feltüntetett 93 091 áldozat között nem szerepelnek a háromnapos munkára elhurcolt magyar és német mártírok, sem a sztálini koncepciók perek, sem a Vörös Hadsereg és a csehszlovák hadsereg kárpátaljai illetőségű halottjai.

2. A **Náci táborokban, gettókban** oszlopban a nácik által elpusztított zsidók (87 305) adatai szerepelnek, de vannak köztük odahalt ukrán/ruszin kommunista ügynökök, partizánok is. Szakértők szerint ez sem teljes, de úttörő munkának számít az ukrán helytörténészek által összeállított 9 kötetes munka, amely adatolva, településenkénti lebontásban közli a zsidók névsorát.

3. A **magyar hadseregben** oszlopban elsősorban a magyar hadsereg kötelékében fronton elhunyt zsidó munkaszolgálatosok, kárpátaljai magyar, ruszin nemzetiségű honvédek (3 104) adatai szerepelnek, akiknek életét a Vörös Hadsereg katonái hadművelet közben oltották ki.

4. A **Szovjet hadifogolytáborokban** oszlopban főleg az 1939–1941. között a szovjet-magyar határszakaszon „átsuhanók” adatai szerepelnek (2 069), akiket a szovjet határőrök elfogtak, az NKVD javaslatára illegális határátlépőknek, sőt magyar és német ügynököknek tekintettek, és 3-tól 5 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték, büntetésüket a szibériai Gulag táborokban, embertelen körülmények közepette kellett letölteniük, sokan elpusztultak éh- és fagyhalál, illetve különböző betegségek következtében. Az áldozatok többsége ruszin/ukrán, zsidó és magyar nemzetiségű, akik a szovjet propaganda hatására a jobb élet reményében lépték át a határt, a zsidó fiatalok pedig a nácik üldözése miatt kértek oltalmat, azoknak szabadság helyett szovjet haláltábor lett végső otthonuk.

5. A **Hadműveletek közben** oszlopban azoknak a kárpátaljai békés polgároknak (386) az adatai vannak feltüntetve, akik a második világháború alatt különböző hadműveletek (például sokan Csap ostrománál) következtében, bombázás, ágyúlövedék- és aknaszilánk stb. okozta sebekbe haltak bele.

6. Az **Egyéb** kategóriába azokat az áldozatokat (227) sorolták, akik az illegalitásban tevékenykedtek, és akiket leleplezésük után kivégeztek, a másik csoportba azok a békés polgárok kerültek, akiket otthonukban, a település közelében bosszúból öltek meg.

Összesített adatok az 1944–1946 között internált, letartóztatott, hadifogságba hurcolt, elítélt és kivégzett személyekről

24/A. táblázat

Nº	Az adatok forráshelyei	Magyar, német
1.	NKVD-jelentés (1944. december 17.)	22 951
2.	Turjanica-jelentés (1945. május 9.)	60 000
3.	Pronyin-jelentés (1945. július 10.)	30 000
4.	Néptanácsi körlevél alapján portabejárással összeírt, lakhelyükön nem tartózkodó katonaköteles férfiak (1945. július 1–7. között)	30 194
5.	S. Benedek András számításai szerint	25 000-28 000-30 000, ebből odahalt 8-9 000
6.	Kárpátaljai GULAG-kutatók szerint	40 ezernél kevesebb
7.	Malec nemzetiség kutató szerint (2004)	70 000 magyar került hadifogságba, ebből 25 000 az internált magyar, 10 000 koncepció perben elítélt
8.	Roman Oficinszkij ukrán történész szerint	25 000
9.	Stark Tamás történész számításai szerint	30 000-50 000, ebből az áldozatok száma 10 000-16 000
10.	Saját számításaim szerint	25-29 000, ebből 8-9 000 az áldozatok száma

a/ A magyarok és németek tömeges elhurcolásának főbb okai:

- a magyarokkal, németekkel szemben alkalmazott diszkriminációs politika: a kárpátaljai magyarság mind a szovjet, mind a cseh területszerző törekvések útjában volt;
- a kényszermunkások iránti általános igény;
- a magyar etnikum gyengítése, megfélemlítése, ukránok és ruszinok betelepítése;
- etnikai tisztogatás, a terület magyar jellegének megváltoztatására irányuló ukrán törekvés;
- a „*bűnös nemzet*” tagjaira alkalmazott kollektív büntetés elve;
- önkéntesek jelentkezése a helyreállítási munkálatokra;
- szovjetellenes, kémgyanús, fegyvert rejtegető terroristának, fasiszta személynek tekintett emberek feljelentése;

b/ Kit mentettek fel az elhurcolás alól?:

- aki önszántából más (szláv) nemzetiségűnek vallotta magát;
- aki pravoszlávnak vagy görög katolikusnak vallotta magát.
- akik a szolyvai gyűjtőtáborban és a szambori elosztótáborban minimális cseh vagy szlovák nyelvismeret birtokában beléptek a csehszlovák légióba;
- akik görög katolikus magyarként, minimális szláv nyelvismeret birtokában önkéntesként beléptek a Vörös Hadseregbe.
- akik igazoltan baloldali érzelműek, kommunisták voltak, illetve beléptek a helyi pártszervezetbe.

6. Kutatócsoportban, terepgyakorlaton

2008-tól veszek részt a magyarországi, erdélyi, felvidéki, vajdasági, Lemberg környéki gyűjtőtáborok egykori helyszíneit felkereső és adatgyűjtő kutatócsoportban, szakmai vezetőnk dr. Bognár Zalán, a hadifogoly-téma egyik jeles szakértője. Az emlékutak fő szervezője a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre.

A Szovjetunióba hurcoltak nyomait (munkatáborokat, rabtemetőket stb.) először Donyec-medencében tanulmányoztuk. 2009. június 26.– július 4. között Donyeck és Luganszk megyékben több mint ezer kilométernyi utat megtéve, a következő helységeket kerestük fel: *Donyeck (Sztalino), Makejevka, Ilovajszk-Sirokoje (Szpartak); Zugresz; Sahtyorszk (Katik), Kantarna; Gorlovka; Luganszk (Vorosilovgrád), Sztahanov (Kagyijevka), Lutugino; Uszpenka; Perevalszk (Parkamona), Krasznij Lucs; Novij Donbasz*. A helyi szemtanúk bevonásával azonosítottuk és dokumentáltuk⁴⁵² az említett településeken egykor működtetett munkatáborokat, fogoly-temetőket. A donbászi zarándokútról a TV-ben is bemutatott dokumentum film, fotóalbum stb. is készült.⁴⁵³

A másik emlékezetes útunk az Urali térségbe vezetett. A 2012. június 27. – július 15. közötti 20 fős uráli kutatócsoportunk⁴⁵⁴ a kiindulási ponttól oda-vissza számítva, Moszkva,

⁴⁵² Bakura Sándor, Dupka György, Kovács Elemér, Kovács Erzsébet, Molnár D. Erzsébet, Tóth Zsuzsanna: „*Otthon a könny is édes*”. 1944-1945. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. i. m. 104 p.

Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=212

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11000/11023/11023.pdf>

⁴⁵³ Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=2> (2009)

⁴⁵⁴ Az uráli expedíció tagjai voltak: a Magyar Televízió stábjá képviselőjében dr. Havasi János, a Médiaszolgáltatás-Támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA) főmunkatársa, egyben a Háborús Keresőszolgálat vezetője, Jurkovich János, Szabó Alla; Máthé Áron, a budapesti Terror Háza Múzeum főmunkatársa; Singer Zsuzsa GULAG-kutató; Walterné Müller Judit, a pécsi múzeum igazgatóhelyettese; Csehily József, a pécsi ruszin önkormányzat képviselője; a pécsi Német Kör képviselőjében Matkovits Kretz Eleonóra elnök, Schmidt

Perm, Nyizsnij Tagil, Jekatyerinburg (Szverdlovszk), Cseljabinszk és Ufa érintésével több mint 10 000 kilométer távolságot tett meg repülőgéppel, vonattal, autóbusszal és gyalogosan. Csoportunk bejárta az Urál-környéki Perm, Szverdlovszk és Cseljabinszk megyéket, eljutottunk a Baskír Autonóm Köztársaságba. Ezeken a helyszíneken 35 egykori, második világháborús kényszermunkatábor és hadifogoly-temetőt azonosítottunk, dokumentáltunk. Találkoztunk egykori hadifoglyok, internált civilek, erőszakosan kitelepített családok leszármazottaival, helyi orosz polgárokkal. Láttunk megsemmisített, beépített magyar hadifogoly-temetőket. Eredményesnek mondható munkánkról a magyar közmédia munkatársai több dokumentum- és riportfilmet forgattak, ezen kívül elemző cikkek, tanulmányok készültek.⁴⁵⁵

A két kutatóút tanulsága, hogy a nácizmus áldozatairól sokat, a kommunizmus áldozatairól, elsősorban a sztálinisták által ártatlanul elhurcolt magyar állampolgárok, nők és férfiak tragikus sorsáról viszont még mindig keveset tudunk. Célunk volt, hogy a sztálinizmus és a kommunizmus magyar és német áldozataira, az elfelejtett hadifogoly-temetőkre, megsemmisített sírkertekre felhívjuk a magyar közvélemény figyelmét.

Ami a kutatómunka jövőbeni folytatását illeti, azt segítheti a magyar Országgyűlés 2012-ben hozott döntése, miszerint november 25-ét *a Szovjetunióba hurcoltak emléknapijává* nyilvánította. Ez a nap nyilván beilleszkedik a hagyománnyá vált megemlékezések sorába.

Antal alelnök, Bán Ilona, Hack Ferenc Mihályné, Márkus Beáta, Schmidt Ákos, Stumpf Bálint, Stumpf Bálintné és Szendéné Arnold Katalin; Kárpátalja képviseletében Dupka György GULAG-kutató, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára, Fuchs Andrea, az ungvári svábok/németek baráti körének tagja, Olekszij Korszun nyugalmazott ezredes, hadtörténész, a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv szerkesztőbizottsága kiadói csoportjának vezetője.

⁴⁵⁵ Dupka György: „Hova tűnt a sok virág...” *Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában*. i. m. 224.p. Tárolt változat
http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=409 (20129, Tárolt változat:
<http://mek.oszk.hu/11300/11392/> (2012)

ZÁRÓGONDOLATOK

Jelen értekezés 25 év kutatómunkájának eredményeit összegzi. Az, hogy a kutatás során sikerült a munkában vázolt eredményekhez eljutni, számos magyar, ukrán, orosz és más nemzetiségű tudományos szakember, a lágereket megjárta túlélők, illetve a fogoly-temetőkből nyugvó mártírok hozzátartozói együttműködésének „gyümölcse”, akiktől erkölcsi támogatást, biztatást, szakmai segítséget, és ami lényeges, az értekezésemhez értékes, eddig magyarul nem közölt adatok hatalmas tárházát kaptam. Dolgozatomban hiteles levéltári dokumentumokra hivatkozva megneveztem a sztálinista diktatúra rémtetteinek kárpátaljai elkövetőit, végrehajtóit. A legutóbbi felmérések szerint a sztálinisták által kollektív bűnösséggel megvádolt, megtizedelt ukrainai/kárpátaljai népcsoportok körében már nincsen bosszúvágy, azonban a dokumentált és feltárt rémtetteket mindmáig nem tudják feldolgozni, kiváltó okát értelmezni és kibeszélni, de nem tudnak sem felejtetni, sem pedig megbocsátani.

Mint kutató, szakmai vitát folytattam a párt-diktatúra elkötelezett híveivel (magyar és nem magyar képviselőivel), akik a rendszerváltást megelőzően, de azután is akadályozták az igazság feltárását, kimondását. Nevezett személyek ebben a szellemi küzdelemben alulmaradtak, erkölcsi vereséget szenvedtek. Ugyanakkor az ukrainai, az orosz történelemírás porondjára lépő új szereplőkkel, a nemzeti és liberális történelemferdítőkkel tovább folyik az iszapbirkózás – főleg azokkal, akik a történelem kényes kérdéseit elhallgatják, kiforgatják. Például a kárpátaljai történelem tankönyvekből, honismereti olvasókönyvekből is hiányzik egy olyan fejezet, amely a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben 1944 novemberében elkövetett sztálini megtorlásról és népiirtásról átfogó, elfogulatlan és valóságghű értékelést adna, de ilyen más ukrán kiadványok sem tartalmaznak. Ezért is fontos, hogy minél több, a dolgozatomhoz hasonló munka szülessen (ezek kiadvány formájában napvilágot lássanak), hogy a tárgyalt korszak még meglévő fehér foltjait eltüntessük.

1.) Értekezésem legfontosabb tudományos eredményének azt tartom, hogy a nemzetközi szakirodalomban ez az első monografikus és lexikális összefoglalást adó mű, amely a háborúvesztést követően a kárpátaljai magyarok, németek ellen 1944. november végén a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa szervezésében végrehajtott internálásokkal foglalkozik. Ezekkel a sorstragédiákkal eddig sem magyar, sem idegen nyelven ilyen alaposan és ilyen mélységig senki sem foglalkozott. Az értekezés olyan ukrainai és oroszországi levéltári forrásokat, továbbá az internálás-problémakör kutatástörténetére, a hadifogolytáborok és a GULAG-büntetőtáborok különbözőségét, több egykori helyszínét (Donyec-medence, Ural-térség stb.) vizsgáló és más alapkutatásokra épülő adatokat tartalmaz, amelyek jelentős mértékben

hozzájárulnak a II. világháború alatt a szovjet had- és pártvezetőség területfoglaló törekvéseinek, politikájának objektív megítéléséhez, illetve Kárpátalja – sok ártatlan emberi áldozattal, etnikai tisztogatással járó – szovjetizálásáról korábban alkotott kép teljesebbé tételéhez.

2.) Másrészt fontos hangsúlyozni, hogy teljes részletességgel került bemutatásra az NKVD tisztogatási, begyűjtési akciója, amelynek egyes momentumairól jelen disszertációban lehet először magyar nyelvre fordított forrásokat olvasni. A jövőben további levéltári kutatást igényel az internáltak személyi dossziéinak vizsgálata, feldolgozása a különböző gyűjtő-elosztók, hadifogolylágerek, kényszermunkatáborok embertelen körülményeinek tükrében, amely azonban már meghaladta e disszertáció keretét.

3.) Jelen értekezésben első alkalommal kerestem és kaptam választ azokra a sokakat foglalkoztató, de elhallgatott kérdésekre, hogy a szovjet politikusok, pártfunkcionáriusok, tábornokok, tisztek és főtisztek közül, nevesítve, kik is szervezték és hajtották végre a megtorlásokat a kárpátaljai magyar, német, ruszin és más etnikai közösségekben. Bűnösségük megállapítást nyert, mert meggondolatlan, megalapozatlan katonai intézkedésükkel hihetetlenül magas halálozási arányokat idéztek elő a civil internáltak körében. Állításaimat a települések hiteles veszteséglistáival támasztom alá, amelyekből egyértelműen kiolvasható, hogy a fronton jóval kevesebben estek el. Másrészt a legyengült civilek többsége együtt raboskodott a testileg, lelkiileg edzett katonafoglyokkal, a lágerből hazakerült túlélők között is több volt az egykori baka, mint a civil.

4.) A Kárpát-medencében először az általam irányított kutatási programban készült a teljességre törekvő összefoglaló kimutatás és nevesített veszteséglista a kárpátaljai internáltakról, a II. világháború áldozatairól, a koncepciók perekben elítélt, lágerbe hurcolt, illetve „*lefejezett értelmiség*” képviselőiről. A 25 éves kutatás egyik kézzelfogható eredménye, hogy szervezésünkben a térség egykori gyűjtőlágerének tömegsíkjain felépült a Szolyvai Emlékpark, amelynek félkör alakú emlékfalán a magyarlakta településekről több ezer elhurcolt és a sztálini lágerekben odahalt magyar és német személy neve olvasható. A parkban épült Mártírok Kápolnájában a „*malenkij robot*”-tal kapcsolatban eddig feltárt fontosabb dokumentumokból nyílt állandó kiállítás. Az emlékpark azóta a Kárpát-medencei magyarság egyik központi kegyeleti- és zarándokhelye lett. Hasonló emlékhelyek létesültek a magyar- és németlakta településeken is.

5.) Az értekezés hiteles tényanyaga hozzájárul az eddigi feldolgozásokban, különböző ideológiákkal átítatott publikációkban, népszerűsítő cikkekben fellelhető pontatlanságok és történelemferdítő, hamis tények megcáfolásához, amelyeket célirányosan „*helyeztek*” el a

köztudatban, s zavarták az objektív tisztánlátást. Az értekezés rámutat a két emberiségellenes ideológia, a nácizmus és a kommunizmus káros voltára. Mindkét totalitárius diktatúra áldozatainak száma a vizsgált térségben több ezerre, Európa szintjén pedig több millióra tehető. A dolgozat hozzá kíván járulni ahhoz az európai akcióhoz, hogy a történészek, illetve a holokauszt-tagadó, „*malenkij robot*”- és GULAG-tagadó csoportok is egyformán értékeljék a náci és a kommunista diktatúra rémtetteit.

6.) Tekintettel a külhoni magyarság, a magyar-ukrán-orosz kapcsolatok XX. század eleji történetére, valamint a téma különlegessége iránt külföldön is megnyilvánuló szakmai érdeklődésre, célom az értekezés angol és ukrán-orosz nyelven történő megjelentetése.

HOW THE PRINCIPLE OF COLLECTIVE GUILT WAS CARRIED OUT AGAINST THE
HUNGARIAN AND GERMAN POPULATIONS OF TRANSCARPATHIA
(ON THE STRENGTH OF THE EXECUTION OF THE DECISIONS OF THE MILITARY
BOARD OF THE 4TH UKRAINIAN FRONT IN 1944-1946

SUMMARY

This dissertation summarizes and analyses 25 years of research on blank spots in Transcarpathian history between 1944 and 1946. It builds on work initiated by the Transcarpathian Rehabilitation Committee and on Ungvár and Moscow archival sources. A significant part of these documents has not yet been published in Hungarian, so the dissertation serves also as a guide to source material. The events enumerated are important chapters of Hungarian and world history. In the first chapter I attempt to show the problems of researching the Hungarian and German deportations. In the second chapter I deal with the application of the principle of collective guilt toward these populations. The Decrees and Accounts of the Military Counsel of the 4th Ukrainian Front Number 0036 and the NKVD Resolutions clearly show that they were directed at the annexation of Transcarpathia, the creation of a transitional Zakarpatskaya Ukrayiana region as a puppet state, and its sovietization. The previously Top Secret documents shine new light on the history of the region. In the third chapter I focus on the East-Hungarian, East-Slovakian deportations, and the Soviet military actions. In the fourth chapter I show the activity of the administration of the Czechoslovak Republican Administration in conflict with the Soviet military, local and party functionaries concerning Transcarpathia's political affiliation. The fifth chapter is a picture of how the Transcarpathian German and Hungarian men, women, and families were interned in Siberia for indemnity work. The sixth chapter sheds light on the official repression of anti-soviet elements, Hungarian administrative workers, political leaders and representatives. In the seventh chapter I describe the internment camps, including the notorious death camps in Szolyva and Sambor. The survivors of these atrocities were sent to labor camps all over the Soviet Union. In the eighth chapter I describe those who managed to return home. According to our data the number of internees was between 28,000 and 30,000. The death toll was 20-30 per cent. This is supported by the official loss lists attached to my thesis.

ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПА КОЛЛЕКТИВНОЙ ВИНЫ

К ВЕНГРАМ И НЕМЦАМ ЗАКАРПАТЬЯ

(ИСПОЛНЕНИЕ ПРИКАЗОВ ВОЕННОГО СОВЕТА 4-ГО УКРАИНСКОГО ФРОНТА
В СВЕТЕ ДОНЕСЕНИЙ НКВД 1944-1946 ГОДОВ)

РЕЗЮМЕ

Диссертация, как результат 25 летней исследовательской работы, посвящена раскрытию, анализу фактов и событий периода 1944–1946 годов, относящихся к Подкарпатыю (Закарпатыю), которые считаются белыми пятнами историографии. Работа включает и демонстрирует результаты начала исследований, проводимых Закарпатской реабилитационной комиссией, ужгородские и московские архивные источники. Значительная часть документов еще не публиковалась на венгерском языке, поэтому диссертацию можно рассматривать и как публикацию источников. Базируясь на приведенных мотивах и благодаря новому подходу, моя диссертация может стать важным разделом как всеобщей, так и венгерской истории. Диссертация состоит из восьми глав. В первой главе рассмотрен круг проблем и история исследований интернирования венгров и немцев. Во второй главе детально обсуждается применение принципа коллективной вины против венгров и немцев Закарпатья, рассмотрены и проанализированы приказ Военного Совета 4. Украинского Фронта № 0036, донесения НКВД, директивы центральных и местных партийных руководителей, направленные на аннексию Закарпатья, создание марионеточного государства Закарпатская Украина и советзацию, не щадящую человеческих жизней. Ранее секретные документы во многих отношениях представляют в новом свете историю региона. В третьей главе обсуждаются депортации из областей Восточной Венгрии и Восточной Словакии, военные операции советских войск по оккупации территорий. В четвертой главе показана деятельность в Подкарпатье уполномоченного органа правительства Чехословацкой республики и возникший конфликт с советской военной, местной администрацией и партийной верхушкой в вопросе принадлежности Подкарпатья. В пятой главе проанализированы события, связанные с мобилизацией на репарационные работы мужчин и женщин немецкой национальности Подкарпатья, выселение немецких семей в Сибирь. В шестой главе освещены преследования со стороны властей антисоветских элементов, венгерских служащих, руководителей, депутатов и др. Седьмая глава посвящена коллекторам региона, в том числе пресловутым лагерям смерти в городах Сольва и Самбор, откуда переживших ужасы сборных пунктов

заключенных интернировали в трудовые лагеря, расположенные в различных местах Советского Союза. В восьмой главе изучена проблема возвращения интернированных лиц. Число интернированных по проверенным на сегодня данным достигает 28 и 30 тысяч. Смертность оценивается в 20-30%. Мои выводы подтверждаются достоверными списками потерь по населенным пунктам и другими документами.

*DIE VERWENDUNG DES PRINZIPS DER KOLLEKTIVSCHULD IN DER
TRANSKARPATIEN DEN UNGARN UND DEN DEUTSCHEN GEGENÜBER
(DIE DURCHFÜHRUNG DER BESCHLÜSSE DES MILITÄRRATS DER 4.
UKRAINISCHEN FRONT IM SPIEGEL DER NKWD-BERICHTÉ 1944-1946)*

ZUSAMMENFASSUNG

Die analytische, zusammenfassende Dissertation ermittelt das Ergebnis einer 25 Jahre lange Forschungsarbeit, die die auch in der Geschichtsschreibung als weiße Flecke geltende Epoche zwischen 1944 und 1946 erörtert. Die Arbeit stellt die ersten Ergebnisse der Erforschungen, die die transkarpathische Rehabilitationskommission auf der Bezirksebene initiiert hatte, die Archivenquellen aus Uschorod (Ungvár) und Moskau (Moszkva). Wesentliche Teile dieser Unterlagen wurden bisher nicht auf Ungarisch publiziert, weswegen die Dissertation teilweise als Quellenausgabe gilt. Durch die angeführten Argumente und die neuartige Einstellung kann meine Dissertation einen wichtigen Beitrag zu der Weltgeschichte und zu der ungarischen Geschichtsschreibung leisten.

Die Dissertation wurde in acht Kapitel gegliedert. Im ersten Kapitel stelle ich das Problem der Internierung der Ungarn und der Deutschen und deren Forschungsgeschichte vor. Im zweiten Kapitel folgt die Darstellung der Verwendung des Prinzips der Kollektivschuld in der Transkarpathien den Ungarn und den Deutschen gegenüber; dazu gehören die Analyse des Beschlusses Nr. 0036 des Militärrats der 4. Ukrainischen Front, der sich in russischen und ukrainischen Archiven fand, der NKWD-Berichte, der Direktiven der zentralen und lokalen Parteiführer, die sich auf die Trennung der Transkarpathien, auf die Bildung des Satellitenstaates Zakarpatska Ukrajina und auf die Sowjetisierung richteten, für die man auch kein Menschenleben verschont hatte. Die früher geheimen Unterlagen können die Geschichte der Region in vielen Aspekten erneut erleuchten. Im dritten Kapitel gebe ich die ostungarischen und ostslowakischen Verschleppungen, die sowjetischen Eroberungsaktionen bekannt. Im vierten Kapitel stelle ich die Tätigkeit des beauftragten Amtes der Regierung der Tschechoslowakischen Republik dar, damit deren Konflikt mit der sowjetischen Militär- und Parteiadministration in der Frage der Zugehörigkeit der Transkarpathien zu zeigen. Das fünfte Kapitel handelt sich um die Mobilisierung der deutschen Männer und Frauen aus der Transkarpathien zur Wiedergutmachungsarbeit, und um deren Aussiedlung nach Sibirien. Das sechste Kapitel erleuchtet die Vergeltung der Behörden den sowjetfeindlichen Elementen gegenüber. Im siebten Kapitel beschäftige ich mich mit den Sammellagern der Region, wie die berühmten Todeslager in Swaljava (Szolyva) und Sambor (Szambor). Die Personen, die

die Schrecken der Sammelstellen überlebten, wurden in die Zwangsarbeitslager in der Sowjetunion transportiert. Im achten Kapitel schreibe ich über die Heimkehr der Internierten. Nach den bisherigen nachgeprüften Angaben war die Anzahl der Internierten etwa 28.000-30.000 Personen. Die Todesrate schätzt man als etwa 20-30% ein. Ich belege meine Thesen mit den authentischen Verlustlisten der Gemeinden und mit anderen Dokumenten, die ich in dem Anhang veröffentliche.

BIBLIOGRÁFIA

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS FELDOLGOZÁSOK

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Orosz Állami Katonai Levéltár, Русский Государственный Военный Архив, РГВА
Orosz Föderáció Állami Levéltára, Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ
Orosz Föderáció Elnökének Levéltára, Архив Президента Русской Федерации, АП РФ
Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára, Центральный Архив
Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМО РФ
Orosz Állami Szociál-politikai Történelmi Levéltár Русский Государственный Архив
Социально-Политической Истории РГАСПИ,
Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Orosz Levéltára, Русский центр хранения
историко-документальных коллекций, РЦХИДНИ,
Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Központi Levéltára Центр Хранения
Историческо.Документальных Коллекций ЦХИДК
Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО,
Szolyvai Emlékparkbizottság Archívuma

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek, tanulmányok (*magyar nyelven*)

A boldogság felé. Kárpáton túl vázlatos története. A szerzői munkaközösség vezetője.
MISCSENKO, SZ. O. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1975.

ADOJÁN SÁNDOR: *Halál árnyékában. Magyar rabszolgák Szibériában.* Pápa, 1993.

A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. DUPKA GYÖRGY
közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945–1948.
Összeállította és szerkesztette: M. TAKÁCS LAJOS. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest,
1994.

DR. ÁRPA ISTVÁN: *A tiszaháti nemzetiségek életéből. Pillanatképek múltunkból.*
Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

A visszatért Felvidék adattára. Szerk.: CSATÁR ISTVÁN, ÖLVEDI JÁNOS. Mahr Ottó és Tsa. „Rákóczi” Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1939.

BALLA GYULA: *Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható.* In: *Magyarságkutatás.* A Magyarságkutató Csoport Évkönyve 1988. Budapest, 1988.

BALLA GYULA: *Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig.* Beszélgetések Skultéty Csabával/Ambrus Mártonnal, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

BALLA LÁSZLÓ: *Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések, 1947–1987.* PoliPrint, Ungvár, 2002.

BAKURA SÁNDOR – DUPKA GYÖRGY – KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA: *„Otthon a könny is édes”. 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009.

BALOG SÁNDOR: *Sorsüldözöttek.* Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1992.

BALOG SÁNDOR: *Lágerből lágerbe.* Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993.

BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL: *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* Galéria-Écriture, Ungvár – Budapest, 1994.

BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors a második világháborúban. I-II.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.

BENKŐ LEVENTE: *Szárazajta.* Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2010., 2011.

BÉNYEI MIKLÓS: *A felszabadult Debrecen sajtója (1944. október – 1945. április)* hbml.archivportal.hu/data/files/144701208.pdf.

Berehovo-Beregszász zsidósága képekben. Szerk.: JEHOŠUA HALEVY. Kiadó: Berehovo-Beregszász és környéke zsidósága körének kiadásában, Tel-Aviv-Natanya (Izrael), 1989.

BRAUN LÁSZLÓ: *A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini lágerekbe.* In: *Acta Beregsasiensis.* A Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. Beregszász, 2005.

BOGNÁR ZALÁN: *Az elmaradt szovjet–magyar hadifogoly-egyezmény.* In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 113. évf., IV. sz.

BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945.* Argumentum, 2010.

BOGNÁR ZALÁN: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.

BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991.* Mandátum – Universum, Budapest – Szeged, 1991.

BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Monográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

BOTLIK JÓZSEF: *Gát. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2001.*

BOTLIK JÓZSEF: *A hűség csapdájában. Kovács Vilmos költő, író (1927–1977) emlékének. Pályakép és korrajz.* Intermix Kiadó, 2003.

BOTLIK JÓZSEF: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az Ungvári Uniótól napjainkig (1646–1997).* Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1994.

BOTLIK JÓZSEF: *Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914-1976.* Budapest, 2010.

CSANÁDI GYÖRGY: *Régi beregszásziak.* BeregInfó hetilap kiadásában, Beregszász, 2001.

CSANÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából.* PoliPrint, Ungvár, 2004.

CSATÁRY GYÖRGY: *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében.* In: *Évgyűűrűk '90.* Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991.

CSOMÁR ZOLTÁN: *Húsz év Ungvár történelméből 1918–1938.* Budapest, 1939.

... die Vergangenheit muss reden! 65 Jahre Russlanddeportation Gedenkfeier vom 19. - 21. Marz 2010. in Sathmar. Sathmar, 2010.

DÖMÖCKI ANDRÁS (ZELEI MIKLÓS): *A novemberi manifesztum.* In: *Útközben.* Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998. (Első közlés: A novemberi Manifesztum, 1997. 5. sz. 55. p.)

DOBOS FERENC: *Magyarok a senkiföldjén. „Malenykij robot” a kelet-szlovákiai Bodroglközben és Ung-vidéken.* Regio – Kisebbségi Szemle, 3. évf., 4. sz., 1992.

DOVHANICS, O. D. – LUSZTIG K. – SZPIVAK, B.: *Egy legenda nyomában.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1972.

DOVHANICS, O. D. *A Vörös hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért.* In: *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D. Harcba szálltak a népi bosszúállók. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D. –KERECSEANIN, V. M.: Kárpátaljaiak, mint a Vörös Hadsereg önkéntesei. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D.: Akik átszöktek a Szovjetunióba. Sorsuk további alakulása. In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DUPKA GYÖRGY: *Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén*. Társ szerző: HORVÁTH SÁNDOR, MÓRICZ KÁLMÁN. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990.

DUPKA GYÖRGY: *'56 Kárpátalján*. Dokumentumgyűjtemény. Társ szerző: HORVÁTH SÁNDOR. Intermix Kiadó, 1993.

DUPKA GYÖRGY: *A „malenykij robot” dokumentumokban*. Társ szerző: KORSZUN, OLEKSZIJ. Előszó: TÓTH MIHÁLY. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátaljai magyar GULAG-lexikon*. Lefejezett értelmiség 1942–1957. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátalja magyarsága*. Honismereti kézikönyv. Nyelv és Lélek könyvek. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Budapest, 2000.

DUPKA GYÖRGY: *Autonómia-törekvések Kárpátalján 1918–2003*. Intermix Kiadó, 2004.

DUPKA GYÖRGY: *„Keressétek fel a sírom...” Szolyvai emlékkönyv a „malenykij robot” 60. évfordulójára a sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatairól 1944–2004*. Intermix Kiadó, 2004.

DUPKA GYÖRGY: *'56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára*. Intermix Kiadó, 2006. Második, javított kiadás: Intermix Kiadó, 2006.

DUPKA GYÖRGY: *„Népünk temetője: Szolyva”. A Kárpát-medencei magyarság kegyhelye. A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944–1945*. KMMI-füzetek VI., Beregszász, 2009.

DUPKA GYÖRGY: *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseltek Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

DUPKA GYÖRGY: *Az első „megnyugtató dokumentum” a helyi magyarság életében*. In: *Évgyűűrűk '88*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1988.

DUPKA GYÖRGY: *A Kárpátaljai magyar férűfilakosság deportálása.1944. novembere*. In: *Szabolcs-Szatmári Szemle*, XXIV. évf. 4. szám, Nyíregyháza, 1989.

DUPKA GYÖRGY: A magyarság számának, összetételének és települési területeinek változása Kárpátalján. In: *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). Az 1992. szeptember 2-5. között Budapesten rendezett Nemzetiségi Statisztikai Konferencia előadásai*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1994.

DUPKA GYÖRGY: A magyar forradalom és szabadságharc Kárpátalján. In: *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv*. Intermix Kiadó, 2003.

DUPKA GYÖRGY: Levelek a szolvyai lágerből. In: *A 20. századi magánlevelek nyelvi világa*. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból. Budapest, 2003.

DUPKA GYÖRGY: A magyarok sztálini deportációja. In: *Magyar–ukrán közös múlt és jelen. (Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення)*. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai, 2005. április 14-16. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006.

DUPKA GYÖRGY: 1956 és Kárpátalja. Részletek egy nagyobb tanulmányból, I. rész. In: *Nyelvünk és kultúránk*. Budapest, XXXVI. évf., 2006/3. sz.; II. rész: XXXVI. évf., 2006/4-5. sz.

DUPKA GYÖRGY: A sztálini hordák rabszolgaszedő razziái a magyarok és a németek körében. Reflexiók egy kéziratra utószó helyett. In: SINGER ZSUZSA: *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége*. KMMI-füzetek VII., Beregszász, 2010. Második, javított és bővített változat: Együtt, 2010., 1.sz.

DUPKA GYÖRGY: *Adalékok boldog Romzsa Tódor püspök életéhez*. In: Együtt, 2011/3. sz.

DUPKA GYÖRGY: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira*. In: Trianoni Szemle, 2011/1. sz. 30-39. p.

DUPKA GYÖRGY: 65 éve történt (A kényszermunkára hurcolt kárpátaljai fiatalok kálváriája.) In: Együtt, 2012/1. sz.

DUPKA GYÖRGY: 1947 – a magyar és német internáltak hazatérésének esztendeje. In: Együtt, 2012/2. sz.

DUPKA GYÖRGY: A Kárpát-medencei németek és magyarok internálásával, deportálásával kapcsolatos fontosabb dokumentumok az orosz levéltárakban (1944-1955). (Utószó). In: *„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban...” Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot” intejűkötet*.

Szerkesztette: MÁRKUS BEÁTA. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

DUPKA GYÖRGY: *„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában.* Történelmi szociográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013.

DUPKA GYÖRGY: *A mi golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944-1946).* Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.

Egyetlen bűnünk magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). DUPKA GYÖRGY közredásában. Ungvár-Budapest, Patent – Intermix, 1993.

„Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robotra” a sztálini lágerrekbe 1944/45–1955. Szerkesztő: DR. BOGNÁR ZALÁN. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2009.

Ember az embertelenségben. Vecsésiek hadifogoly- és munkatáborokban (1945-1950), Szerkesztette: FRÜHWIRTH MIHÁLY, PÁVEL RITA. Vecsés, 2006.

Emberek az embertelenségben. Szerkesztette: ZSIROS SÁNDOR. Gulágkutatók Nemzetközi Társasága, 2010.

„Élő történelem”. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944–1992). DUPKA GYÖRGY közredásában. Intermix Kiadó, 1993.

FAZEKAS ÁRPÁD, DR.: *Elhurcoltak.* Nyíregyháza, 1944–1948. Határszél Kft, Nyíregyháza, 1989.

FEDINEC CSILLA: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944.* Galánta-Dunaszerdahely, Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002.

FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I-II. köt. (1851)* A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete és az Állami Könyvterjesztő Vállalat közös kiadása. Reprint. Budapest, 1984.

GEREBEN ÁGNES: *Idegen állampolgárok deportálása a Szovjetunióban, intézményi és ideológiai előzmények.* Tárolt változat: http://kmf.uz.ua/mr/5_gereben.html (2012)

GEREBEN ÁGNES: *Megtorlások a Szovjetunióban.* Helikon, 2013.

GÉCZI LAJOS: *Civilek hadifogságban.* Madách Kiadó, Pozsony, 1992.

GERENDELY BÉLA, IFJ.: *Az 1944-es „malenykij robot” áldozatai Tiszakeresztúrbán.* http://kmf.uz.ua/mr/5_gerendely.html (2012)

GÖNCZ LÁSZLÓ: *Felszabadulás vagy megszállás? A Mura mente 1941-1945.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2006.

GULÁCSY LAJOS: *Mélységből a magasba. Önéletírás, bizonyágtétel az elmúlt időkről.* Szerkesztette. KOVÁCSNÉ MARTON ERZSÉBET. Második, bővített (magán) kiadás, 2009.

Haramiák és emberek. Szerkesztette: HANTÓ ZSUZSA. Pytheas Kiadó, 2013.

HARGITA ÁRPÁD: *Tűzszlopoddal jéghegyek között. Zimányi József életútja.* Fundamentum Alapítvány, 1995.

HORVÁTH LAJOS: *Kárpátalja képviselte a magyar országgyűlésben 1938-1945.* Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002.

Istenhez fohászkodva... 1944. Szolyva Verses levelek, imák a sztálini légerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

Itt volt a végállomás... A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének erdélyi és felvidéki útja. Szerk. DR. BOGNÁR ZALÁN. Pécs, 2011.

Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékkönyve. Felelős szerkesztő: GORTVAY ERZSÉBET. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói 11. Szerkesztette: BARANYI BÉLA. A monográfia az MTA Regionális Kutatások Központja és a Dialóg Campus Kiadó sorozata. Pécs–Budapest, 2009.

Kárpátalja 1919–2009. Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010. 640 p. A monográfia ukrán nyelvű változata is megjelent Ungváron (Uzshorod, Poligrafcentr „Líra”, 2010. 716 old).

Kárpátalja évszámokban, 1867–2010. Kiadásért felel: TOKÁR MARIANN. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány, Ungvár, 2011.

Kárpátalja magyar személyi és intézmény-adattára. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

KEMÉNY GÁBOR: *Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve.* MEFHOSZ Könyvkiadó, Budapest, 1939.

KERECSANIN, V. M.: Utószó. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

KERESZTYÉN BALÁZS: *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon.* Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 2001.

KOVÁCS VILMOS: *Holnap is élünk*. Regény. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1965. Második kiadás: Csokonai Kiadó – Kárpáti Kiadó, Debrecen – Ungvár, 1989. Harmadik kiadás: Intermix Kiadó, 2007.

Magyarország helységnévtára 1941. Szerkesztette és kiadja: a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1941.

Magyar politikai és közigazgatási compass (1919-1939). Szerkesztette: MADARÁSZ ELEMÉR. Kiadja: A Magyar Politika és Közigazgatási Compass (1919-1939) Kiadóvállalat, Budapest. 1939.

MAJNEK ANTAL: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

Malenykij robot. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola LIMES Társadalomkutató Intézete 60 éve hurcolták el Kárpátalja magyar férfilakosságát címmel megtartott nemzetközi tudományos- és emlékkonferenciájának anyagai. <http://kmf.uz.ua/mr/index.html>

MATUSKA MÁRTON: *A megtorlás napjai*. Forum, Novi Sad 1991.

MARINA GYULA: *Ruténsors – Kárpátalja végzete*. Patria Publishing Co. Ltd., 1977.

MENCZER GUSZTÁV: *A GULAG rabtelepei. A bolsevizmus népiirtásának színtere*. Századvég Kiadó, Budapest, 2007.

Miért?Zakaj? Lendva, 1998.

MOLNÁR TIBOR: *Zenta és Magyarkanizsa községek II. világháború hősi halottjai*. Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta, 2003.

MÓRICZ KÁLMÁN: *Kárpátalja sorsfordulói*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *A sátán fattya*. Hatodik Síp Könyvek. Új Mandátum, Budapest–Ungvár, 1991. Második kiadás: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2000.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: 1944. Elbeszélő költemény. *Együtt* 2007/3. melléklete. Második kiadás: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége, Ungvár, 2007.

OFICINSZKIJ, ROMAN: Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület) 1944–1991. In: *Kárpátalja 1919–2009*. Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHEŠ MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010.

Országgyűlési Almanach 1939–1944. Tárolt változat: http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al939_44/index.htm (2011)

OROSZNÉ STUMPF ÉVA: *Jóvátették azt, amit el sem követtek... A szerencsi gyűjtőtáborból donbászi kényszermunkára.* Szerencs Város Német Nemzetiségi Önkormányzat, Szerencs, é.n.

PETRÁK KATALIN: *Emberi sorsok a 20. században. Magyar hadifoglyok és emigránsok a Szovjetunióban a két világháború között.* Napvilág Kiadó-Politikatörténeti Intézet, 2012.

PEYER-MÜLLER, FRITZ: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre.* Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest, 1944.

PRUNICA, SZ: I.: Berehovári járás. In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997. 116-117. old.

POPÉLY GYULA: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945.* Írók szakszervezete–Széphalom Könyvműhely–Regio, 1991.

Rémuralom a Délvidéken. Tanulmányok, emlékezések, helyzetértékelések az 1944/45. évi magyarellenés atrocitásokról. A kötetet szerkesztette: CSORBA BÉLA, MATUSKA MÁRTON, DR. RIBÁR BÉLA. Atlantis, Újvidék, 2004.

RISKÓ MARIANN: *Az eskü mindvégig kötelez. A kárpátaljai görög katolikus egyház kálváriája 1944–1991.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, é.n.

Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála. Készült PUSKÁS LÁSZLÓ atya boldoggá avatása életrajzi anyagainak nyomán, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2001.

RÓZSÁS JÁNOS: *Gulag-lexikon.* Püski, Budapest, 2000.

RÓZSÁS JÁNOS: *Keserű ifjúság, I-II.* Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989.

S. BENEDEK ANDRÁS: *A megmaradás esélyei. Tanulmányok, esszék, kritikák.* Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 1996.

SÁNDOR LÁSZLÓ: *Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909–1993.* Madách–Posonium, 2009.

SINGER ZSUZSA: *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége.* Tanulmány. KMMI-füzetek VII., Ungvár-Beregszász, 2010.

SOLYMOSSY PÉTER: *Magyar revízió svéd szemmel. Svéd diplomáciai jelentések Magyarország 1938-1941 közötti revíziós politikájáról.* Budapest –Stockholm, 2002.

STARK TAMÁS: „Malenykij robot”. *Magyarok a szovjet táborvilágban.* http://kmf.uz.ua/mr/5_stark.html (2012)

STARK TAMÁS: „Budapest felé fordultak védelemért...” In: *Kárpátalja 1919–2009. Kultúra, politika, történelem.* Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010.

STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Kisebbségkutatás Könyvek. Budapest, 2006.

„Sötét napok jöttek...” *Koncepciós perek magyar elíteltjeinek emlékkönyve 1944–1955*. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

SZABÓ JÓZSEF: *Az Árpád-vonal. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940-1944*. timp kiadó, 2002.

SZABÓ GYÖRGY: *Kolozsvári deportáltak az Urálban*. KOMP-PRESS. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1994.

SZABÓ LÁSZLÓ, DR.: *Kárpátaljai demográfiai adatok*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Szemelvények a GULAG memoár-irodalmából. Összeállította és szerkesztette: ZSÍROS SÁNDOR tanár, a Gulag Kutatók Nemzetközi Társasága alapító elnöke. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *Ivan Gyenyiszovics egy napja*. Fordította WESSELY LÁSZLÓ. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.

SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *A GULAG szigetvilág 1918-1956*. I-III. (Архипелаг ГУЛАГ). Fordító: SOPRONI ANDRÁS. Európa Könyvkiadó Kft. 2013.

Szolyvai Emlékpark 1944. Emlékezzünk Szolyvára. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár, 1999.

Szolyvai Emlékparkbizottság Hírlevele. Emlékezzünk a „malenykij robot” 58. évfordulóján a kárpátaljai magyar „holocaust” áldozataira. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár – Szolyva, 2002.

Szolyvai Emlékpark. A sztálini lágerekben elpusztult magyarok névsora. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár, 2003.

SZŐKE DOMONKOS: *Kelet-Európa szovjet megszállása 1944-1947 között*. Tárolt változat: http://kmf.uz.ua/mr/5_szoke.html (2012)

TASSY-BECZ ÉVA: *Elmondom, másként nem tehetek*. Pytheas Kiadó, Budapest, 2011.

Tízévkönyv. Hatodik Síp antológia 1989–1999. Szerk.: NÉMETH ISTVÁN, PENCKÓFER JÁNOS. Hatodik Síp, Mandátum Kiadó, Budapest, 1999.

TÓTH GÁBOR: *„Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó”*. Deportálások Kárpátalján a második világháború idején. Tanulmány. KMMI-füzetek V., 2009.

Tövises út az egységhez. Fejezetek a kárpátaljai görög katolikus egyház történetéből. SZABÓ GYÖRGY atya gondozásában, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

USZTA GYULA: *A jót akarni kell*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989.

VÁRDY HUSZÁR ÁGNES. *Rabszolgák az Urálnál*. In: Új Horizont, 2003. 6. sz.

VÁRDY BÉLA – VÁRDY HUSZÁR ÁGNES: *Magyarok a Gulag rabszolgatáborai*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2007.

DR. VÁRADI NATÁLIA: *1956-os deportálások a Szovjetunióba az Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívumában őrzött dokumentumok alapján*: http://kmf.uz.ua/kutatasok/deportaltak56/deportaltak_56.html (2013)

VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956)*. Budapest, 2008. doktori.btk.elte.hu/hist/vargaeva/tezisekmagyar.pdf (2011)

VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956). Az oroszországi levéltári források tükrében*. Russica Pannonicana, Budapest, 2009.

WYSZKOWSKI, PAWEL: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917-1944-1991)*. Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, Esztergom, 2013.

ZELEI MIKLÓS: *A 342-es határkő (Negyedszázad Kárpátalján)*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.

ZUBÁNICS LÁSZLÓ: *Guti körkép*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség. A dualizmus korától napjainkig. Szerkesztette: BÁNYAI VIKTÓRIA, FEDINEC CSILLA, KOMORÓCZY SZONJA RÁHEL. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013.

ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában. Az én háborúm és fogságom történetéből 1944-1948*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002.

ZSELICKY BÉLA: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

Ukrán és orosz nyelven

ДОВГАНІЧ, О.: *До Бузулука через табори ГУЛАГу*. Ред. Видавництво Гражда, Ужгород, 2009.

ДОВГАНІЧ, О. Д.: *Роки лихоліття: невідомі сторінки і трагічні долі*. Історико-краєзнавчі статті і нариси. Виробничо-Видавничий Комбінат «Патент», Ужгород, 1995,

ДОВГАНІЧ, О. Д.: *У сутінках забуття*. Репресовані делегати першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2000.

ДУПКО, ЮРІЙ – КОРСУН, ОЛЕКСІЙ: *Закарпатський острів архіпелагу ГУЛАГ, або молитва складена за дротом*. Ін: Новини Закарпаття, 3. серпня 1991. р.

ДУПКО, Д.: *Про мого товариша, яким я його знаю*. Срібна Земля, 8. червня 1996. р.

ДУПКА ДЬЕРДЬ: *Сталінські депортації угорців. – Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення*. – Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.). Національна академія наук України, Інститут історії України, Київ, 2006.

Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. Уклад.: МАГОЧІЙ, ПАВЛО РОБЕРТ, ПОП, ІВАН. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2010.

Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура. Під ред. ВЕГЕШ МИКОЛА, ФЕДИНЕЦЬ ЧІЛЛА. Поліграфцентр «Ліра», Ужгород, 2010.

Закарпатская область. Справочник административно-территориального деления. Издательство «Карпати», Ужгород, 1968.

Закарпатська область. Довідник адміністративно-територіального поділу. Видавництво «Радянське Закарпаття», Ужгород, 1983.

Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА. Ін: *Вопросы истории*, Москва, 1991.

История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область. Главная редакция украинской советской энциклопедии, Киев, 1982.

КОРСУН, О.: *Логіка і практика комуністичної системи правосуддя*. Ін: „Sötét napok jöttek ...” Konceptiók perek magyar eliteltjeinek emlékkönyve 1944–1955. Intermix Kiadó. 1993.

КОРСУН, О.: *3 нагоди 50-річчя з дня проведення акції по так званому затриманню та інтернуванню угорського і німецького населення Закарпаття*. Новини Закарпаття, 15. листоп. 1994. р.

КОРСУН, О.: *Захистимо потоптану честь безвинних людей*. Новини Закарпаття, 7-10. груд. 1996. р.

КОРСУН, О.: *Трагедія, яка замовчувалась півроку*. Ін: DUPKA GYÖRGY – KORSZUN, OLEKSZIJ: *A „malenykij robot” dokumentumokban*. Intermix Kiadó, 1997.

КОРСУН, О.: *Невідомі гуманісти чи відомі злочинці*. Новини Закарпаття, 11. жовт. 1997. р.

КОРСУН, О.: *Осінь 1944. року: трагічні сторінки*. Новини Закарпаття, 12. листоп. 1999. р.

КОРСУН, О.: *Жертви постанови №0036. від 13. листопада 1944. року. Новини Закарпаття*, 27. трав. 2000. р.

КОРСУН, О.: „Виключити усяку можливість залишення на цій території хоча б одного німця...”. *Новини Закарпаття*, 6-13. груд. 2003. р.

КОРСУН, О.: „Залікувати незаживаючі душевні рани можна лише сказавши правду...”. *Новини Закарпаття*, - 27. листоп. 2004. р.

КОРСУН, О.: „Ставка Верховного Головного Командування в останній раз попереджає генерала армії Петрова ... Й. Сталін, А. Антонов”. *Новини Закарпаття*, 10., 17., 24. черв. 2006. р.

КОРСУН, О.: *Возз'єднавчий рух в Закарпатті у 1944–1945 рр. у світлі нових архівних документів*. Ужгородський Національний Університет, Ужгород, 2006. р.

КОРСУН, О.: *Щодо процесу реабілітації Андрія Бродія та Августина Волошина як колишніх політичних в'язнів Радянського Союзу*. In: *Спільне українсько-угорське минуле і сьогодення: „білі плями”, що віддаляють та об'єднують*. // *A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”*. Beregszász–Ungvár, 2011.

КОРСУН, ОЛЕКСІЙ: Завдяки Юрієві Дупко в нашій історії стало менше „білих плям”. In: *Новини Закарпаття*, 2012. N-44-45. 21 травня.

КОРОЛЬ ІВАН: *Угорська революція 1956 року: початок краху прорадянських тоталітарних режимів*. Міністерство освіти і науки України, Ужгородський Державний Інститут інформатик, економіки і права. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2002.

Крізь пекло ґулагів. Документи, спогади, нариси. Закарпатська обласна державна адміністрація. Редакційна колегія: ПРИХОДЬКО, В. О., ДОВГАНІЧ, О. Д., ДЕЛЕГАН, М. В., ХЛАНТА, О. В., ЧОРІ, Ю. С. ВАТ «Патент», Ужгород, 2006.

„Криваві тіні Кремлю”. Літературна творчість репресованих закарпатців. ПОПОВИЧ, М. А., ДОВГАНІЧ, О. Д.. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2006.

МАЗУРОК, О., ПАВЛЕНКО, Г., СИТНИК, О.: *Документи ДАЗО як джерело до вивчення історії Закарпаття (1939-1959.)* In: *Carpatica – Карпатика*, Випуск 4: *Німці на Закарпатті (X–XX ст.)*. Ужгород, 1995.

МАЛАКОВ, ДМИТРО: *Ніби й не було війни ... (Київ 1943 року на світлинах угорського вояка)*. Вид-во Грані-Т, Київ, 2009.

МАЛЕЦЬ, О. О.: *Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40–80-х рр. XX ст.* Інформаційно-видавничий центр ЗППО, Ужгород, 2004.

Нариси історії Закарпаття. Том I (1918–1945). Редакційна колегія: ГРАНЧАК, І., БАЛАГУРІ Е., ГРИЦАК, І., ІЛЬКО, В., ПОП І. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 1995.

Нариси історії Закарпаття. Том III (1946-1991). Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації. Голова редакційної колегії: РІЗАК, І. М. Ужгород, 2003.

ПАВЛЕНКО, Г. В.: *Нове про депортацію німців Закарпаття в 1944–1946 рр.* // Матеріали науково-практичної конференції „Державне регулювання міжетнічних відносини в Закарпатті”. Ужгород, 1997.

ПОП, ИВАН: Подкарпатська Русь – Карпатська Україна – Kárpátaljai terület – Закарпатська Україна (1938–1945 гг.) Ужгород, 2004.

ПОП, ИВАН: *Энциклопедия Подкарпатской Руси.* Карпато-русский Этнологический Исследовательский Центр США, ред. рус. текста ШАБАК, М. Изд-во В. Падяка, Ужгород, 2001.

Репресії в Україні (1917–1990 рр.): Науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Автори-упорядники: БАБИЧ, Є. К., ПАТОКА. В. В. СМОЛОСКИП, Київ, 2007.

Publikált levéltári dokumentumok

Magyar Hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok. (1941-1953). Főszerkesztő: VARGA ÉVA MÁRIA. Moszkva-Budapest, ROSSZPEN-MKTTK, 2006.

Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов. Составители: БОРИСОВ, Д. И., ВАРГА Е. М., ВОРОНЦОВ, В. Л., КОРОТАЕВ, В. И., ПЫЛОВА, Л. А., ТАРХОВА Н. С. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

Возз'єднання. Збірник архівних документів (травень 1944. – січень 1946. рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Ужгород, 1999 р.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том I. Упорядкування: ДОВГАНИЧ, О. Д., КОРСУН О. М. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том II. Упорядкування: ФЕДАКА. С. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2010.

Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів „Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття”. Упорядник: ДОВГАНИЧ, О. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007.

Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012.

Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і БУЗУЛУК до рідних Карпат. 1939–1949. Архівні документи і матеріали. Упорядники КОРСУН, О. М., ПАГІРЯ, О. М. Всеукраїнське державне видавництво Карпати, Ужгород, 2011.

Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за національне і соціальне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів. Т. 1. (1917–1923 рр.) Ужгород, 1957.

Шляхом Жовтня. Т. 2. (1924–1929 рр.) Ужгород, 1961.

Шляхом Жовтня. Т. 3. (1930–1933 рр.) Ужгород, 1962.

Шляхом Жовтня Т. 4. (1934–1938 рр.) Ужгород, 1964.

Шляхом Жовтня. Т. 5. (1938–1944 рр.) Ужгород, 1967.

Шляхом Жовтня. Т. 6. (VIII.1944. – I. 1946. рр.) Ужгород, 1965.

Шляхом Жовтня. Промови та інтерпеляції депутатів комуністів у Чехословацькому парламенті про Закарпатську Україну (1921–1938 рр.) Ужгород, 1959.

Második világháborús halotti kimutatások

Béke poraikra... Dokumentum-émlékkönyv a II. világháborúban a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Szerk.: BÚS JÁNOS. Varietas 93 KFT, Budapest, 1999.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. I том. Вид-во Карпати, Ужгород, 1995.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. II том. Ужгород, 1998.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том I. М. Ужгород, м. Берегово, м. Мукачево, м. Хуст. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Видавництво Карпати, Ужгород, 2002.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том II. М. Ужгород, м. Берегово, м. Мукачево, м. Хуст, м. Чоп. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2004.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том III. Берегівський район, Великоберезнянський район, Виноградівський район, Воловецький район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2005.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IV. Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2006.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том V. Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2007.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VI. Тячівський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2008.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VII. Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2009.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VIII (додатковий). Міста обласного підпорядкування: Ужгород, Берегово, Мукачево, Хуст, Чоп. Райони: Берегівський, Великоберезнянський, Виноградівський, Воловецький. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2010.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IX (додатковий). Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район, Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район, Тячівський район, Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2011.

Publikált és kéziratoss interjúk, levelek, feljegyzések, visszaemlékezések

ANDOR GYÖRGY visszaemlékezése. In: *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

ARY JÓZSEF visszaemlékezése. In: *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt. A továbbiakban:* In: *Élő történelem.*

BADZEY PÁL: *A haláltáborból.* Szolyvai lágernapló. Összeállította: Badzey Imre. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1996.

BAGU BALÁZS: *Életutak.* Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

BALENSZKY ÖDÖN visszaemlékezése. Kisgejőc, 1989. november 1. In: *Élő történelem.*

BALOGH SÁNDOR: Magyarok kollektív felelősségre vonása. *História* 2005/9. p. 11.

ID. BARÁT MIHÁLY visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

BARTOS JÓZSEF levele. Munkács, 1990. január 12. In: *Élő történelem.*

BELJANSZKY DEZSŐ feljegyzése. Mezővári, 1990. augusztus 30.

BENDÁSZ ISTVÁN: *Öt év a szögesdrót mögött: egy kárpátaljai pap a Gulag munkatáborában.* Abaliget, Lámpás, 2000.

CSAPLÁR VILMOS visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

DANIELOVICS EMMI: *Tiszaborkuttól Ungvárig.* Önéletírás. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

DEZSÖFFY GÉZA visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

EGERSZEGI SÁNDORNÉ adatközlő levele. In: *Élő történelem.*

ERDŐ KÁROLY visszaemlékezése, lejegyezte SZÖLLÖSSY TIBOR. Técső, 1989. január 10. In: *Élő történelem.*

FORGON PÁL: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a Gulagon.* Budapest, Kálvin, 1992.

HORVÁTH LÁSZLÓ: *Élet a halál árnyékában. Emlékeim a „malenykij robot”-ról;*

HORVÁTH SIMON: *Sötét ég alatt. Lágerversek.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

KASSAY EMMA visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

K. ISTVÁN visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

KORMANSZKY FERENC lágerbeszámolója. Nagybecskó, 1992. július 6.

KURMAI-RÁTI SZILVIA: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében.* Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek XIV., Beregszász, 2011.

LUSZTIG KÁROLY: *Töredékek.* Napló, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.

MAJOROSSY BÉLA visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

MANDRIK ERZSÉBET: *A pokol bugyraiban.* Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban...” *Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot” intejűkötet.* Szerkesztette: MÁRKUS BEÁTA. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *Elrabolt éveim a Gulágon.* Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

NAGY ANDRÁS: „...Dobszóra elsöpört a fűvös zivatar” *a sztálini munkatáborokba.* Emlékfoszlányok. KMMI-füzetek IX., Beregszász, 2010.

NAGY JÁNOS kérvénye. Muzsaly, 1990. december 15.

NAGY JENŐ: *Megaláztatásban.* A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Magnófelvétel alapján lejegyezte. Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

PATAKY FERENC letétbe helyezett emlékirata, 1992.

PAULINA ANDRÁS adatközlő levele az 1944 őszén munkatáborokba elhurcoltak sorsának kivizsgálására alakult munkacsoport tagjai részére. Kijev, 1989. október 27. In: *Élő történelem*.

DR. ORTUTAY ELEMÉR: „... holnap is felkel a nap” Emlékeim. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

OZSVÁTH LAJOS: *Királyháza korok váltóin*. Emlékfoszlányok a legrégibb időktől 1945-ig. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995.

SÁNTHA MENYHÉRT. In: *Élő történelem*.

STEINER FERENC levelei, archív felvétel.

SZABÓ BÉLÁNÉ TAR ILONA adatközlő levele. In: *Élő történelem*.

SZABÓ FERENC és BÉRES FERENC visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.

SZALAI BORBÁLA: *Morzsák*. Életem igaz története, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.

SZOBOSZLAY MÓNIKA: *Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében*. Técső, 2000.

TÓTH ÁRPÁD beadványa. Ungvár, 2011. augusztus 4.

TURDA MIHÁLY tekeházi lakos levele családjához. 1946. augusztus 25. In: *Istenhez fohászkodva...*, Intermix Kft., 1992.

Adatközlők

Agajeva Kovács Irén, Ungvár, 1991. április 4.

Özv. Aranyos Andrásné, Visk, 1991. február 20.

Asztalos Istvánné, Ungvár, 1991. február 5.

Azarina J. B., Ungvár, 1991. április 4.

Babucs Zoltán, Budapest, 2004. szeptember 3.

Bagu Balázs, Bátyú, 1990. június 12., 13., 15., 18., szeptember 1., 2007. augusztus 20.

Balogh Gyula, Tiszasalamon, 1992. november.

Balogh Márta, Ungvár, 1990. február 8.

Balogh István, Jánosi, 1991. január 20.

Balogh Tiborné, Csap, 1991. április 15.

Baráth József, Beregszász, 1989. november 18.

Baran Zoltán, Nagybereg, 1990. június 15.

Barta Zoltán, Szernye, 1991. január 30.
Ifj. Benedek Imre, Aknaszlatina, 1990.
Bence Z. Z., Fertősalmás, 2006. december 8.
Bihari Tivadar, Rafajnaújfalu, 1991. július 30.
Bilics Éva, Rahó, 1991. február 12.
Birosz János, Kőrösmező, 1990. február 22.
Bitai József, Kisdobrony, 1991. február 9.
Bíró Irma, Fertősalmás, 2006. december 8.
Bobovszky Mihályné – Demecs Dezsőné Váradi Ilona, Kassa, 1991. június 15.
Borbély A. F., Beregszász, 1991. április 5.
Borbély Sándor, Nagyborzsova, 1991. február 3.
Botos Endréné Tegze Magdolna, Fertősalmás, 2006. december 8.
Braun József, Szürte, 1991. március 24.
Brenner Tibor, Ungvár, 1991. január 27.
Brenzovics László, Zápszony, 1990. május 26.
Buzinkay János, Huszt, 1990. március 12.
Búzasi István, Nagyborzsova, 1989. november 24.
Cövekné Vaskó Mária, Kisvárd, 2005. január 24.
Czurkó Elemér, Minaj, 1991. november.
Csató Anna, Verbőc, 1989. november 26.
Csok Sándor, Beregszász, 1991. augusztus 5.
Csontos Anna, Ungvár, 1991. október 23.
Darcsi Sándor, Nagyborzsova, 1989. november 24.
Debrenyi János, Jánosi, 1991. január 20.
Demeter Ferenc, Rafajnaújfalu, 1992. október 2.
Dornbach Katalin, Királyháza, 1990. december 7., 1991. augusztus 6.
Dupka József, Gödényháza, 1990. január 4.
Id. Ember Balázs, Újbátyú, 1990. június 18., szeptember 1.
Fakász Valéria, Barkaszó, 1990. február.
Fábián Balázs, Tiszaújlak, 1991. január 11.
Fábián István, Beregszász, 1991. március 2.
Fábián László, Mezővári, 1989. november.
Farkas József, Ungvár, 1991. február 2.
Fegyverneki Ferenc, Kisgejőc, 1992. március

Fejes Dezső, Nagydobrony, 1991. március 14.
Fekete József, Eszeny, 1989. november 24.
Ferencz Angéla, Palló, 1991. április 14.
Fodor Ferenc, Dercen, 1989. november 18., 1990. január 30.
Fóri Éva, Aklihegy, 1992. február 30.
Fucskó Margit, Ungvár, 1991. február 5.
Fülöp Anna, Búcsú, 1992. február 30.
Fülöp Gyula, Búcsú, 1992. február 30.
Gajdos Györgyné, Munkács, 1991. január 30.
Gazdag Györgyné, Beregszász, 1991. április 3.
Gebevanné Hudán Jolán, Huszt, 1990. november 9.
Gecse Endréné, K. Vojkovce (Szlovákia), 1992. június 16.
Gedeonné Balogh Piroska, Barkaszó, 2004. augusztus 10.
Gerendely Béla, Tiszakeresztúr, 1992. január 20.
Gerzsenyi Tibor, Makkosjánosi, 1991. január 20.
Gérus Gábor, Tekeháza, 1992. január 19.
Györffy Attila, Beregszász, 2006. december 9.
Győri Miklós, Tiszaújhely, 1991. április.
Hadar Győző, Csongor, 1990. február.
Hajdú Ferenc, Bótrágy, 1990. július 20.
Halavács József, Beregdéda, 1989. november 26., 1991. június 2.
Hankáné Homoki Edit, Nagybéghány, 1989. október 31.
Heé Béla, Gát, 1991. február 5.
Hegedűs Zsigmond, Mezőkaszony, 1990. május.
Hidi Endre, Nagydobrony, 1991.
Himisinec E., Beregszász, 1991. február 9.
Homoki Árpád, Salánk, 1989. november 26.
Homoki Zoltán, Nagyborzsova, 1989. november 24.
Homoky László, Ungvár, 1991. február 7.
Horkay Zoltán, Szernye, 1991. január 30.
Horváth Gyula, Mezőkaszony, 1990. május.
Horváth Lajos, Bene, 1991. január 23.
Horváth László, Bene, 1991. január 23.
Hriczkó István, Ungvár, 1992. április 4.

Huszár Gizella, Ungvár, 1991. április 11., június 11.
Huszi Sándor, Beregszász, 1990. október 1., 1999. január 12..
Igyártó László, Szolyva, 2008. február 8.
Illés József, Nevetlenfalu, 1990. február 26.
Izsák Béla, Balazsér, 1991. április 4.
Jacura László, Macsola, 1991. január 25., augusztus 11.
Jakab Béla, Mezögecse, 1991. március 17.
Özv. Jakab Irén, Tiszaágtelek, 1991. január 27
Juhász Béla, Nagypalád, 1990. február 20.
Juhász István, Ungvár, 1991. április 2.
Kaliska József, Nevetlenfalu, 1990. február 26.
Katkó László, Szürte, 1991. március 24.
Katona Zsigmond, Helmec, 1990. április 5.
Kádasné Jakubát Ilona, Tiszaásvány, 2010. március 18.
Keresztény Péter, Aknaszlatina, 1990.
Kerekgyártó István, Debrecen, 1991. január 7.
Kékesi Katalin, szül. *Bökényi Katalin*, 1992. október 23.
Özv. Kincsesi Dánielné, 1991. február 20.
Kishegyi Gáspár, Beregszász, 1991. április 4.
Kiss Mária, Szernye, 1991. január 30.
K. L. túlélő, Feketeardó, 1992. február 30.
Kocsis Katalin, Badaló, 1990. november.
Komári Árpád, Kisbégány, 1991. február 12., július 17.
Komjáthy Béla, Dunaszentgyörgy, 2007. július 16.
Kormanszky Ferenc, Nagybecskó, 1992. július 6.
Korpa Péter, Botfalva, 1992. november 26.
Kovács A., Nagyszőlős, 1991. április 5.
Kovács István, Nagyberég, 1990. június 15.
Kovács Miklós, Kígyós, 1991. február 12.
Kovács Zoltánné Sereghy Judit, Ausztrália, 2005. április 4.
Ködöböcz Lilla, Beregsom, 1990. november.
Körtvélyesi József, Bustyaháza, 1992.
Kövr Klára, Ungvár, 1991. november 6.
Krafta (Kellner) Valéria, Bustyaháza, 1992. november 18.

Krajnik Jolán, Búcsú, 1992. február 30.
Kubinyi Béla, Batár, 1992. február 30.
Kun Balázs, Nagyberég, 1991. április 2.
Kükemezey Árpád, Ungvár, 2007. május 11.
Lávráné Gerék Márta, Nagygejőc, 2007. február 1.
Lator József, Visk, 1991.
Legeza Miklós, Ungvár, 1991. április 4.
Lipót Zoltán, Ungvár, 1991. augusztus 12.
Lőke Anna, Salánk, 1990. január 16.
Lőrincz Béla, Gát, 1990. május 5.
Majoros Béla, Barkaszó, 1990. február.
Mácsek Irén, Gyertyánliget, 1990. augusztus 30.
Mádi János, Búcsú, 1992. február 30.
Májer Ferenc, Gyertyánliget, 1990. augusztus 30.
Máriánné Boldog Edit, Tiszaújhely, 1991. április.
Márk Attila, Nyíregyháza, 2010. március 2.
Mészár Irén, Izsnyéte, 1991. január 30.
Milován Jolán, Nagyszőlős, 1991. szeptember 14.
Misák Istvánné, szül. *Badó Mária*, Kisdobrony, 1990. október 16.
Molnár László, Gálóc, 1990. október 31.
Ifj. Munkácsi Károly, Királyháza, 1990. december 7., 1991. augusztus 6.
Nagy Balázs, Szernye, 1991. január 30.
Nagy Gyula, Palló, 1991. április 14.
Nagy Istvánné, Ungvár, 1991. október 29.
Nagy János, Ungvár, 1991. február 13.
Nagy Jenő, Ungvár, 1989–2000.
Nagy László, Akli, 1992. február 30.
Nagy László, Mezővári, 1989. november.
Nagy Sándor, Csongor, 1990. február.
Nagy Zoltán Mihály, Csonkapapi, 1990. január 10.
Nagy Zsanett, Bicske, 2008. július 14.
Neubauer Ferenc, Munkács, 1991. január 30.
Németi Emilné, Aknaszlatina, 1991. február 11.
Novák Viktor, Beregszász, 1991. február 5.

Olasz Miklós, Asztély, 1991. október 17.
Orosz Etelka, Beregszász, 1991. április 11.
Ónody Géza, Tiszaásvány, 1992. november.
Palkó Gyuláné, Csap, 1991. március 1.
Papp Andrásné Toldi Katalin, Tiszabökény, 1992. január 20.
Pálicska Ernő, Beregrákos, 2006. december 8.
Pataky Ferenc, Aknaszlatina, 1990.
Petneházy István, Mezőkaszony, 1990. március 27.
Petrus E. M., Nagyszőlős, 1991. április 5.
Pércsi Albert, Búcsú, 1992. február 30.
Pősze Attila, Tiszacsoma, 1991. február 8.
Id. Prófusz József, Búcsú, 1990. november.
Ráti Ferenc, Nagygejőc, 1989. október.
Rezes Géza, Feketeardó, 1992. február 20.
Révész Endre, Cservone, 1991. február 13.
Id. Sari József, Visk, 1989. november 26.
Sápi Ferenc, Szőlősgyula, 1990. november.
Sebi András, Sárosoroszi, 1990. július 26.
Sepella Mária, Helmec, 1990. április 5.
Sivadó János, Tornyospálca, 1991. február 26.
Sín József, Gut, 1990. november.
Stercli Sándor, Aknaszlatina, 1991. május 7.
Sütő Antal, Barkaszó, 1990. február.
Sütő Kálmán, Beregsom, 1989. október 11.
Sütő László, Taracköz, 1991. február 10.
Sütő Sándor, Hetyen, 1991. február 12.
Szabó Ernő, Ungvár, 1990. január 29.
Szabó Magda, Beregardó, 1991. június 14.
Szabó Károly, Beregszász, 1991. július 8.
Dr. H. Szabó Lajos, Pápa, 2007. augusztus 20.
Szabó Mária, Ungvár, 1991. április 4.
Szajkó Mária, Ungvár, 1991. február 4.
Szanyi Ilona, Palágykomoróc, 1992. november.
Szarka Károly, Mezővári, 1989. november.

Id. Szathmáry István, Nagybakos, 1990. június 12., 13., 15.
Szavkó Terézia, Beregardó, 1991. február 20.
Szerencskóné Mező Ella, Tarnóc, 1991. február 13.
Szilágyi Sándor, Barkaszó, 1990. február.
Szítai E., Munkács, 1991. április 30.
Szocska Viktória, Ungvár, 1991. április 4.
Szöllőssy Tibor, Técső, 1990. február 2.
Szubota Erzsébet, Tiszasalamon, 1992. november.
Szuhomlin Margaréta, Kisdobrony, 1991. február 3.
Özv. Szűcsné Hete Margit, Csap, 2007. április 17.
Szűcs Elemérné, Beregszász, 1991. február 11.
Szűcs Sándor, Téglás, 2004. november 20.
Tagyi Klára, Eszeny, 1989. november 24.
Tamási Erika, Csongor, 1990. február.
Tarackezi B. N., Fertősalmás, 2006. december 8.
Tar Géza, Halábor, 1991. február 12.
Tar Margit, Beregrákos, 2006. december 8.
Dr. Tárczy Andorné, Ungvár, 1991. április 10.
Tirkánics Margaretta, Ungvár, 1991. április 4.
Torma Erika, Csongor, 1990. február.
Tóth Éva, Heteny, 1991. február 12.
Tóth László, Botfalva, 1992. november 26.
Tóth Margit, Beregrákos, 1990. február.
Id. Tóth Mihály, Zápszony, 1990. május 26.
Tótik Lajos, Szelmenc, 1991. február.
Tuba Magdolna, Bátyú, 1991. február 15.
Újvári László, Ungvár, 1990. december 15.
Úr Sándor, Kisdobrony, 1989. november 20., 1990. december 10.
Vajdaffy Géza, Ungvár, 1991. január 29.
Valkóczy Aranka, Ungvár, 1991. február 14.
Varga László, Ungvár, 1991. január 28.
Vári Fábrián László, Mezővári, 1989. november.
Vass István, Szolyva, 2003. november 5.
Vass Mária, Forgolány, 1990. március 10.

Verebes Erika, Nagymuzsaly, 1989. november 28.

Veres Péter, Szelmenc, 1991. február 12.

Vetróczy Ambrus, Rát, 1990. október 26.

Zaharovics Ferenc, Rahó, 1991. augusztus 6.

Zombori József, Aknaszlatina, 1990. július 14., július 15.

Zombory István, Aknaszlatina, 1990., 1991. július.

Kutatócsoportban terepgyakorlaton

2009. június 26.–2009. július 4. *Polgári lakosság internálása „malenkij robotra” a Szovjetunióba* elnevezésű projekt: az EU EACEA támogatásával a malenkij robotosok nyomában Donyeck és Luganszk megyékben a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre szervezésében. A helyi szemtanúk bevonásával felkeresték, azonosították és dokumentálták az említett településeken egykor működtetett munkatáborokat, fogolytemetőket. Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=2> (2009)

2011. május 4-9. Kutatócsoportban terepgyakorlaton *Erdélyben*. „*Itt volt a végállomás*” című uniós pályázat részeként és a „*Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek*” című projekt keretein belül a kutatók, túlélők a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre – Német Kör szervezésében végiglátogatták, azonosították és dokumentálták azokat a helyszíneket, ahol elosztó és gyűjtőtáborok voltak: *Nagykároly, Szaniszló, Szatmárnémeti, Érmindszent, Nagyszeben, Nagydisznód, Brassó, Ligetfalva, Marosvásárhely, Szászrégen, Nagyenyed, Déva, Lugos, Temesvár, Arad*. 2011-2012 között a pécsi Német Kör hasonló kegyeleti és emlékező utat szervezett Vajdaság (Szabadka, Zombor) Felvidék és Kárpátalja területére, azonosították, dokumentálták azokat a helyszíneket, ahol gyűjtőlágerek, lágertemetők voltak.
<http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/2-kepek> (2011)

2012. június 29.–július 10. Kegyeleti és kutatóút az Ural térségében: Perm megye (*Perm*), Szverdlovszk megye (*Jekatyerinburg*), Cseljabinszk megye (*Cseljabinszk*), Baskírföld (*Ufa*). A felsorolt területeken 35 egykori, második világháborús kényszermunkatábor, civil internált- és hadifogoly temetőt azonosítottunk, dokumentáltunk. Tárolt változat:

[http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=\(2012\)](http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=(2012)),
[http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural\(2012\)](http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural(2012)),
[http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/4-konferencia \(2012\)](http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/4-konferencia(2012)).

Tényfeltáró dokumentumfilmek

Csonka-Bereg. SÁRA SÁNDOR dokumentumfilm-sorozata, 1988.

GULYÁS GYULA – GULYÁS JÁNOS: *Malenykij robot*. Filmszociográfia. Századvég Kiadó, Budapest, 1990.

SÁRA SÁNDOR: *Magyar nők a GULAG-on*. Dokumentumfilm-sorozat I-II-III., 1992. Lásd még: *Csonka-Bereg. Az 1944 őszén elhurcolt férfiak sorsáról készült dokumentumfilm-sorozat, 1988.*

HAVASI JÁNOS – JURKOVICS JÁNOS: *Idegen ég alatt*. (Urál térségi lágerekben elhunyt magyar foglyok emlékének adózik az 57 perces film.) Szeged, 2012.
http://www.port.hu/idegen_eg_alatt/pls/w/films.film_page?i_film_id=136919 (2012)

GOLOVCHUK, OKSANA: "ЦІНА ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ ЖИВИХ." Film-rekviem. A kárpátaljai magyarok és németek internálásának és deportálásának folyamatáról 1944-1955 között. (48,57 perc). Оператор-постановник і режисер: Олександр Гриців.
Tárolt változat: <https://www.youtube.com/watch?v=gclOzg8mk8I> (2014)

FÜGGELÉK

I. A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG ÉS MÁS NEMZETISÉGEK VESZTESÉGLISTÁJA A TELEPÜLÉSI EMLÉKMŰVEKEN ÉS A SZOLYVAI EMLÉKFALON

25. táblázat

Nº	Közigazgatási egység	Internált civilek 1944. XI. 18. – 1945. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEbB/ LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Beregszászi (42 település)	4 929 Németekkel: 4 938 (2 férfi, 7 nő)	2 938	2 017/ 1 424	525	100	2 642
2.	Ilosvai (9/44 település)	133 Németekkel 266 (69 férfi, 64 nő)	-	-	25	570	595
3.	Munkácsi (9/66 ruszin település)	1 636 Németekkel: 2 003 (96 férfi, 271 nő)	1 075	563/454	148	880	1 591
4.	Nagyszőlősi (28/35 település)	1 609 Németekkel: 1 617 (8 nő)	1 045	564/574	207	460	1 231
5.	Nagybereznai (1/28 település)	7 német nő	-	-	2	360	362
6.	Perecsenyi (3/21 település)	50 német (21 férfi, 29 nő)	-	-	15	270	285
7.	Ungvári (31/38 település)	1 912 Németekkel: 1 916 (1 férfi, 3 nő)	1 156	775/ 739	228	223	1 226
8.	Técsői (4/41 település)	912 Németekkel: 964 (21 férfi, 31 nő)	641	271/268	34	1 700	2 005
9.	Husztai (3/31 település)	373 Németekkel: 571 (84 férfi, 114 nő)	244	129	57	1 000	1 186
10.	Szolyvai (1/24 település)	51 Németekkel: 244 (84 férfi, 109 nő)	28	23	8	370	401
11.	Rahói (6/21 település)	308 Németekkel: 401 (47 férfi, 46 nő)	181	134/131	43	650	827
12.	Ökörmezői (1/30 település)	4 német (2 férfi, 2 nő)	-	-	-	500	500
13.	Volóci (21 település)	-	-	-	-	150	150

Összesen: (138/441 település)	11 730 Németekkel: 12 848 (427 férfi, 691 nő)	7 308	4 476/ 3 742	1 292 (Kárpát-alja valamennyi településén 3104) 4396	7 233	13 001
Mindösszesen veszteség			4476	4 396	7 233	29 106

Megjegyzések a 25. táblázathoz:

1. A **közigazgatási egységeknél** két számsor van. Az egyik számsor 138 magyar és német lakta települést jelez, ahol az adatgyűjtés folyt. A másik 13 járás 441 ukrán/ruszinlakta településére utal, amelyeket 1944–1945. között az NKVD-egységek úgyszólván átfésültek, elsősorban katonaköteles magyarok és németek után kutatva; akiket megtaláltak, azokat a szolvyvai lágerbe hurcolták.

2. Az **Internált civilek 1944. XI. 18. – 1945. XII.** oszlopban a 4. Ukrán Front 0036. parancsa értelmében internált magyar és német férfiak eddig feldolgozott adatait (12 848) tüntettük fel. Zárójelben jeleztük az NKVD-jelentések alapján regisztrált és jóvátételi munkára vitt németeket (1 118), köztük a férfiak (427) és a nők (691) számát is.

3. A **Hazatértek** oszlopban azoknak a túlélőknek (7 308) az adatai szerepelnek, akik bizonyítottan a lágerekből tértek haza. Többségük személyesen, az elhunytak esetében a legközelebbi hozzátartozók magyarországi kárpótlásban is részesültek.

4. A **Lágerekben meghalt civilek (SZEPB/LIMES)** oszlopban a különböző lágerekben elhunyt mártírok (4 476) számát tüntettük fel, akiknek a neve felkerült az 1989–2000 közt állított települési emlékjelekre és a Szolvyvai park Emlékfalára. Ugyanitt jeleztük a II. Rákóczi Ferenc Főiskola LIMES-kutató műhelye által készített veszteséglista adatait (3 742).

5. A **Harcban elesett honvédek** oszlopban a hősi halált halt magyar honvédek korántsem teljes, eddig 138 településen felgyűjtött, ellenőrzött adatai szerepelnek (1 292). A harcban elesett honvédek (munkaszolgálatosok) névsorát szintén felvésettük a Szolvyvai park Emlékfalán 2004-ben elhelyezett márványlapokra. Megjegyzendő, az eddigi felmérések szerint: Kárpátalja valamennyi településén a két adatot összesítve 1292 fő meg 3104 fő, együttesen 4 396 magyar honvéd halt hősi halált.

6. A **szovjetek oldalán elesett ruszin/ukrán, magyar önkéntesek** oszlopban mindazon kárpátaljai polgárok (7 233) számát közöljük, akik önkéntesként a Vörös Hadsereg kötelékében és az első Csehszlovák hadtest katonájaként a német és a magyar hadsereg ellen vívott fegyveres harcban, partizánakcióban estek el, illetve akiket kommunista, antifasiszta ügynökként, partizán-agitátorként folytatott terrorista tevékenységért bírósági ítélet alapján kivégeztek. Az áldozatok közül 1 842 fő a csehszlovák hadtest katonájaként, 5080 fő szovjet önkéntesként, 105 fő partizánakciókban, 38 fő a keleti és a francia fronton, 6 fő a spanyol fronton, 162 fő illegalitásban vesztette életét.

7. **Veszteség összesen** oszlopban az elhurcolt áldozatok, elesett honvédek, szovjet hadseregben és a csehlégióban elesett önkéntesek járási lebontásban és Kárpátalja egészében összesített (**29 106**) adatai szerepelnek. (Zárójelben: a 23. táblázat egyes adataival kiegészítve a vidék valamennyi településén a II. világháború **119 093** kárpátaljai lakosnak (magyar, német, zsidó, ruszin, ukrán, szlovák, cseh stb.) okozta a halálát.

Az oszlopokban feltüntetett számadatok közötti eltérések azzal magyarázhatóak, hogy az adatközlők, túlélők és a levéltári anyagok adatai nem fedik egymást, a mártírok nagy többségének már nincs hozzátartozója, illetve sokan eredeti lakhelyükről máshová költöztek. Ettől függetlenül minden tekintetben hitelességre törekedtünk, az évekig tartó adatgyűjtő munkában több mint százan vettek részt, akiknek hálával tartozik az utókor, hiszen valamennyien hozzájárultak történelmünk eme fehér foltjának tisztázásához.

BEREGSZÁSZI JÁRÁS

(42 település)

Az 1938-as magyar statisztika szerint a járás 55 ezer lakosa közül 51 ezer magyar nemzetiségű volt. A 4. Ukrán Front csapatai 1944. október 24-28. között foglalták el a járás területét. Beregszász október 26-án került szovjet kézre. Sz. I. Prunica ukrán történész szerint „A lakosság rokonszenvvel fogadta a felszabadítókat, habár nemsokára számos katonaköteles férfinak meg kellett járnia Sztálin és Berija koncentrációs, illetve munkatáborait. Közülük sokan haza sem tértek”⁴⁵⁶. Prunica elismeri azt is, hogy „a magyar nemzetiségűekkel szembeni általános és alaptalan bizalmatlanság visszás körülményeket” okozott. Az elhurcolás előtt, az internálás után és a gyűjtőtáborban sok magyar fiatal jelentkezett önkéntesnek a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Egy részüket azonban nemsokára menesztették a hadseregből, és a legjobb esetben munkatáborba irányították; csak azok maradhattak a harcoló egységeknél, akik szlováknak, csehnek, ukránnak, ruszinak, zsidónak, cigánynak, illetve pravoszláv és görög katolikus hitűnek vagy kommunistának vallották magukat. Több száz magyar és vegyes házasságból származó elszánt fiatal változtatta meg a nemzetiségét és vallását: Bakosból 62, Újfaluból 5, Jánosiból 11, Benéből 13, Beregszászból közel 100 fő vonult be, továbbá 10 főnél kevesebb badalói, bátyúi, bótrágyi, nagybereg, alsóremetei, gáti, gecsei, haranglábi, kovászói, mezőkaszonyi, kisbégányi, macsolai, muzsalyi, alsóremetei, orosz, csomai lakos, akik közül a harcokban elesett 101 fő, ebből 29 volt magyar nemzetiségű.

A beregszászi járási elhurcoltakkal kapcsolatban egymásnak ellentmondó adatokat találhatunk a levéltári és más dokumentumokban. Az NKVD 1944. november 18-án lezárt listája még nem került elő. A Beregvidék településeire vonatkozó katonai jelentések adatai hiányosak, de a Kárpátaljai Megyei Állami Levéltárban megvan és tanulmányozható a hadifogolytáborokban tartózkodók névsora, amit Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa utasítására, a Beregszászi Járási Népbizottság közreműködésével állítottak össze a beregvidéki falvak vezetői. A 41 település összesített listáján 13 605 férfi (1896–1926 közötti születésűek) neve szerepel.⁴⁵⁷ Hozzátartozóik tudomása szerint egy részük a frontra, fogságba, illetve 1944 őszén a szolvyai lágerbe került.

A veszteséglisták alapján a beregvidéki falvak esetében is értelmetlen népiártást állapíthatunk meg, hiszen a lágerekben sokkal többen pusztultak el, mint katonaként a frontokon. Az adatgyűjtők és a túlélők egyetértésével az áldozatokat csoportosítottuk. Minden egyes településnek a tárgyalt korszakra vonatkozó vázlatos bemutatása után a mártírok⁴⁵⁸ és az elesett honvédek⁴⁵⁹ névsora következik. Mivel a túlélők nem mindenütt tudták az áldozatokat

⁴⁵⁶ *Ukrajna emlékkönyve*, i. m. 116-117. p.

⁴⁵⁷ *Beregszászi körzet*, 1944. november 18. – 1945. november 23. Державний Архів Закарпатської Облaсті, ДА30 (KTÁL, 19. sz. iratgyűjtemény, 248 old.)

⁴⁵⁸ A „Mártírok” és az „Elesett honvédek” címszó alatt közölt nevek 2004-ben felkerültek a Szolvyai Emlékpark Siratófalára. A mártírok névsora megjelent DUPKA GYÖRGY „Keressétek fel a sírom...” i. m. című emlékkönyvében is. A települések vonatkozásában a továbbiak során eltekintünk a forrásokra való hivatkozástól.

⁴⁵⁹ A kárpátaljai illetőségű elesett honvédek nevének többsége ábécérendben megtalálható az alábbi kiadványban is: BÚS JÁNOS (szerk) (1999): *Béke poraikra... Névlista. (Elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok).*

felelősségteljesen szétválogatni, egyes települések esetében mindkét kategória áldozatait ugyanabban a névsorban szerepelnek. Az itt közölt veszteséglisták nyitottak, a hozzátartozók hiánypótlását továbbra is fogadjuk. Néhány település veszteséglistájában csillaggal jelöltük az utólagos módosításokat. Az újabb áldozatok nevét a Szolyvai Emlékpark Siratófalára is felvésetjük.

26. táblázat

N ^o	Település	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18. – 1944. XII.	Hazatértek	Lágerben meghalt civilek (SZEPB/ LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség
1.	Asztély	106	93	49	44/42	?	-	44
2.	Badaló	268	143	56	87/88	16	1	104
3.	Balazsér	88	88	65	23	-	-	23
4.	Bátyú	192	140	102	38	18 (4)*	3	59
5.	Bene	139	119	87	32/31	22	4	58
6.	Beregardó	126	70	54	16/14	10	-	26
7.	Beregdéda	159	74	48	26/43	19	-	45
8.	Beregsom	115	81	57	24	21	-	45
9.	Beregszász	1547	1020	702	339/343	87	26	452
10.	Beregújfalu	222	138	93	45	18	-	63
11.	Bótrágy	215	156	76	80/76	-	1	81
12.	Csetfalva	91	58	23	35/40	12	-	47
13.	Búcsú	154	119	58	61/58	11	-	72
14.	Csonkapapi	191	125	74	51	21	-	72
15.	Gát	260	157	106	51/73	22	3	76
16.	Gut	142	87	30	57	8	-	65
17.	Halábor	116	116	75	41/42	-	-	41
18.	Harangláb /Kis-/	62	32	23	9	-	1	10
19.	Hetyen	118	72	27	45	6	-	51
20.	Kígyós	116	76	48	28	13	-	41
21.	Kisbégány	128	97	61	36/35	10	-	46
22.	Macsola	110	71	27	44/43	11	8	63
23.	Makkosjánosi	125	97	74	23/22	-	9	32
24.	Mezőgecse	95	68	39	29	5	1	35
25.	Mezőhomok	47	26	8	18	7	-	25
26.	Mezőkaszony	368	201	131	70	18	2	90
27.	Nagy- és Kisbakos	170	43	31	12/11	5	9	26
28.	Nagybakta	?	?	?	5	?	?	5
29.	Nagybúcsú	154	119	58	61/58	11	-	72
30.	Nagybereg	326	210	179	31/56	26	3	60

Dokumentum-émlékkönyv a II. világháborúban a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Budapest: Varietas 93 Kft., 343-778. p.

31.	Nagybégány	219	125	70	55	20	-	75
32.	Nagyborzsova	175	133	50	83/62	6	-	89
33.	Nagymuzsaly	289	215	84	131	20	7	158
34.	Mezővári	437	340	166	174/167	34	-	208
35.	Rafajnaújfalu	93	45	34	11	7	-	18
36.	Sárosoroszi	124	84	43	41/63	21	1	63
37.	Tiszacsoma	110	53	12	41/46	5	4	50
38.	Újbátyú	18	18	8	10/11	2	-	12
39.	Zápszony	53	20	10	10	13	-	23
40.	Alsóremete	45	-	-	-	-	2	2
41.	Felsőremete	35	-	-	-	-	6	6
42.	Kovászó	65	-	-	-	-	9	9
Összesen:		7 613	4 929	2 938	2 017/ 1 424	525	100	2642
Németek a járás 4 településén			9 (2 férfi 7 nő)					

*Munkaszolgálatosként halt meg

Asztély

1941-ben a település lakossága 573 fő volt.⁴⁶⁰ A szovjetek általi elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án kiadott egységes helyhatósági lista⁴⁶¹ (Beregszászi körzet, Asztélyi Községi Népbizottság⁴⁶²) alapján 106 katonaköteles férfi tartózkodott hadifogságban. Az 1989–2011 közt elvégzett elemzések és közölt adatok⁴⁶³ szerint közülük 36 fő (1899–1925) bevonult katonának, 23 harcban esett el a II. világháborúban, 13 hadifogságba került (Románia: Arad, Temesvár, Csehszlovákia: Kassa, Magyarország: Nagykanizsa, Rákospalota, Nagyatád, Pécs, Vác, Jutapuszta, Baja, Ercsi, Szolnok, Celdömölk stb.). A szolvai gyűjtőtáborba 93 férfit (1896–1926) hurcoltak el (a legidősebbek: Kődöböc Bertalan (1896), Bakó Sándor (1896), Fazekas Gyula (1897), Csok József (1897); a legfiatalabbak: Pál Zoltán (1926), Gábor Gusztáv (1926). A szovjet munkatáborok túlélőinek száma 49 fő, 44 (LIMES: 42) fő nem tért haza. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 44 fő. Az adatgyűjtésben közreműködő Olasz Miklós⁴⁶⁴ 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpb,⁴⁶⁵ NKTTRJVM,⁴⁶⁶ Emlékkönyv–1993⁴⁶⁷ részére), összeállította a falu mártírjai (36), az elesett honvédek (7) és a túlélők (25) névsorát. Kezdeményezésére 1991. október 27-én kopjafát és síremléket állítottak a községi temetőben.

⁴⁶⁰ Magyarország helységnévtára 1941. Szerkeszti és kiadja: a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. Hornyánszky Viktor R.T. Nyomadi Müintézet, 1941. *A települések vonatkozásában a továbbiak során eltekintünk a forrásokra való hivatkozástól.*

⁴⁶¹ Державний Архів Закарпатської Області, ДАЗО (KTÁL, 19. sz. iratgyűjtemény.)

⁴⁶² 1946. március 9-től a Kárpátaljai megyei végrehajtó bizottság határozata értelmében népbizottságok helyett a községi (nagyközségi, városi) tanácsok megnevezést vezették be.

⁴⁶³ Itt és a továbbiakban az *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. i. m.* és a „Keressétek fel a sírom...” i. m. című emlékkönyvekben közölt adatokra utalunk.

⁴⁶⁴ SZEpb-archívum, Olasz Miklós adatközlő levele, 1991. október 17.

⁴⁶⁵ SZEpb: Szolvai Emlékparkbizottság.

⁴⁶⁶ NKTTRJVM: Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsának a Rehabilitáltak Jogai Visszaállításával Foglalkozó Munkabizottság (1990–1994).

⁴⁶⁷ *Egyetlen bűnük magyarságuk volt.* Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). Intermix Kiadó, 1993.

Mártírok, elesett honvédek: Badak Bálint (1900), Bakó Sándor (1896), Csok Benjamin (1914), Csok Elek (1914), id. Csok József (1897), Derczeni Béla (1912), Dragamér Sándor (1915), Fazekas Gyula (1897), Fazekas István (1913), *Fekete János (1907)⁴⁶⁸, File Bertalan (1906), File István (1925), Gábor Géza (1924), Gábor Gusztáv (1926), Grácsin István (1912), *K. Pál József, Kiss Géza (1906), Kiss Károly (1925), Kovács Lajos (1909), Ködöböcz Bertalan (1896), Lakatos Ferenc (1908), Lakatos Kálmán (1912), N. Simon Béla (1909), N. Simon Bertalan (1912), N. Simon József (1915), N. Simon Sándor (1907), Orosz József (1922), Orosz Sándor (1913), P. Daróczi Béla (1920), P. Daróczi István (1923), Pál Ferenc (1925), Pál Gyula (1908), Pál Zoltán (1926), Péntes Károly (1909), Simon Gyula (1910), Somi Dezső (1912), Somi János (1912), Somi József (1918), Somi Miklós (1926), Sütő József (1896), Vass Imre (1921), Verbiás Béla (1907), Verbiás Pál (1911).

Badaló

Lakossága 1941-ben 1 248 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án kiadott helyhatósági (Badalói Községi Népbizottság) lista alapján 268 (1896–1926 közötti születésű) katonaköteles férfi tartózkodott lágerfogságban. A listán 51, feltételezhetően zsidó nemzetiségű fogoly neve is szerepel, akik német katonai lágerbe kerültek. A szovjet lágerfogságba került 217 fő közül 74 fő katonaként vonult be, közülük 16 elesett a háborúban. A szolvyai gyűjtőtáborba 143 főt (1896–1926) hurcoltak el, közülük 56 hazatért, 87 (LIMES: 88) fő meghalt a szolvyai, szambori, zömében a belorussziai boriszovi Zöld Lágerben és más táborokban. Olekszij Korszun kutató a moszkvai levéltári aktákban megtalálta a badalói foglyok anyagát, akik Boriszovban raboskodtak; akik ott haltak meg és azonosításuk megtörtént, azokat felvették a mártírok névsorába. Közülük többen szerencsésen hazakerültek. Korszun ezredes az 1990. augusztus 11-i badalói rehabilitációs esten felsorolta az aktákban szereplő neveket, az alább közreadott foglyok nevét a túlélők nem tudták azonosítani: Badi Péter Péter (1911–1949. 02. 08.) internált, Papp Vilmos Vilmos (1922–1948. 11. 29) őrzető, Nemes Lajos István (1908–1949. 03. 03.) őrmester, Dankó Ferenc György (1911–1949. 06. 28.) internált, Jeszinszki Joszif Joszif (1915–1947. 02. 23.) internált, Raso Lajos (1926–1947. 05. 13.) internált, Petro Lajos József (1925–1947. 06. 24.) internált, Bojnor Jozef Jozef (1922–1947. 06. 04.) katona, Ferenc József János (1923–1947. 06. 09) katona, Bulat István József (1907–1947. 06. 09.) közlegény, Kerek Sándor Sándor (1923–1947. 08. 05.) katona, Gerhart Ferenc István (1899–1947. 08. 10.) katona, Kovács István István (1922–1947. 09. 12.) katona, Szolaj Sándor Sándor (1921–1947. 10. 13.) katona, Erli Zejze Jakab (1925–1947. 12. 02.) internált, Sipos János Sándor (1908–1948. 03. 31.) őrzető, Nagy Pál Pál (1913–1948. 04. 07.) katona.

Fény derült az 1916-os születésű Kiss Ferenc Mihály sorsára is, aki 1946. november 19-én halt meg, sírhelye ismeretlen. Korszun alezredes közlése szerint akárcsak Szolván, Boriszovban sem maradtak fenn a lágertemetők. A KGB boriszovi városi osztálya vezetőjének 1990. évi tájékoztatója szerint a láger egykori temetőinek helyét beépítették, és a tetemek újratemetéséről nem maradtak fenn adatok. Nemrég sikerült kideríteni, hogy azt a két temetőt, ahová az 1673. számú rabkórházban elhunytakat temették, már 1953-ban megsemmisítették. Az egyik területét barbár módon: átadták a boriszovi katonai helyőrség számára lőtérnek. A BSZSZK Belügyminisztériuma és a Minszk Megyei Belügyi Főosztály munkatársai által 1953. január 2-án felvett jegyzőkönyv rámutatott: a temetőt teljesen lerombolták, a föld színével tették egyenlővé. Ha helyre is állítanák, a lögyakorlatok során minden óvintézkedés ellenére elpusztulna.

⁴⁶⁸ A *-gal jelölt neveket a beregszászi főiskola LIMES-kutatói nem sorolták az elhurcolt asztélyi áldozatok közé: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#asztely (2012)

A Beregszászon élő Szabó Károly 1992-ben címünkre eljuttatott levelében közölte, hogy badalói születésű édesapját, Szabó Dezsőt (1911. 11. 03.) 1944. november 18-án vitték el otthonából, ismeretlen táborban halálra éhezették.

A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 104 fő. 1944 novemberétől néhányan a Vörös Hadsereg önkéntesei lettek, közülük Bacs Albert (1918)⁴⁶⁹ lengyelországi harcban, 1945. március 6-án elesett. Az adatgyűjtésben közreműködött Kocsis Katalin⁴⁷⁰, aki 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a falu mártírjai (85) és az elesett honvédek (12) névsorát. Kezdeményezésére a falu mártírjainak emlékére kopjafát állítottak a temetőben. 1992-ben a település központjában emlékművet avattak.

Mártírok: Bak András (1923), Bak István (1887), Bíró Albert (1915), Bíró Béla (1898), Bíró Béla (1902), Bíró Béni (1906), Bíró Bertalan (1910), Bíró Bertalan (1897), Bíró Dezső (1909), Bíró Elek (1908), Bíró Elek (1917), Bíró Gusztáv (1903), Bíró Gyula (1910), Bíró Imre (1925), Bíró Kálmán (1925), Bíró László (1901), Bíró Márton (1904), Bíró Miklós (1901), Bíró Pál (1907), Debreceni Elemér, Debreceni Pál, Esze Elek (1898), Esze Elek (1924), Esze Károly (1913), Hajdu Ferenc (1903) Hajdu István (1909), Illés Béla (1906), Jakab Gyula (1900), Kállai Dezső (1901), Kállai József (1896), Kálló István (1901), Kázmér Béla (1926), Kovács Béla (1904), Kovács Dezső (1905), Kovács Gáspár (1911), Kovács Gusztáv (1901), Kovács Gusztáv (1911), Kovács József (1911), Kovács Károly (1906), Kovács Lajos (1905), Lőrincz András (1924), Nagy Béla (1915), Nagy Elek (1929), Nagy Elek (1902), Nagy Ferenc (1909), Nagy Gábor (1900), Nagy József (1921), Nagy Pál (1903), Paládi Gyula (1907), Paládi Péter (1899), Pálfi Mór (1904), Pápai Balázs (1910), Pápai Balázs (1911), Péter Albert (1926), Péter Béni (1924), Péter Gusztáv (1898), Péter Gyula (1903), Péter Gyula (1919), Péter Imre (1901), Polner Gusztáv (1901), Polner Károly (1898), Sárközi Béla (1911), Sárközi Gáspár (1913), Sárközi Lajos (1908), Somók Ignác (1901), Szabó Dezső (1911), Szabó Elek (1914), Szabó Károly (1902), Szabó Zoltán (1911), Szalai Dezső (1906), Szalai Károly (1912), Székely Gyula (1902), Székely Károly (1911), Szilágyi Elek (1910), Szoboszlai Ernő (1913), Tóth István (1904), Váradi János (1904), Veres Albert (1911), Veres Béla (1907), Veres Béni (1905), Veres Dezső (1899), Veres Imre (1887), Veres Imre (1912), Veres Károly (1925), Veres Lajos (1913), Virág József (1914), Virág Károly (1903), **Csóbi Bertalan.⁴⁷¹

Elesett honvédek: Barát Imre (1921), Barát Károly (1919), Bodnár Béla (1912), Hajdu Béla (1921), Hajdu Pál (1918), Hajdu Pál I. (1920), Jakab Károly (1920), Kemédi Sándor (1922), Kopács Károly (1920), Pap József (1912), Péter Ignác (1919), Sárközi Elek (1918), Szabó Béni (1911), Szalai Károly (1912), Szécsi Dezső (1914), Tóth Károly (1909).

Balazsér⁴⁷²

Lakossága 1941-ben 785 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. augusztus 3-án kelt 1. sz. és 2. sz. helyhatósági (Balazséri Községi Népbizottság) lista alapján, amit Ivan Medvigy, a helyi népbizottság elnöke állított össze, 88 katonaköteles férfi tartózkodott hadifogolylágerben. A 1. sz. lista szerint a szolyvai gyűjtőtáborba 42 férfit (1896–1926) hurcoltak el. A 2. sz. listán 46 (1904–1923) nevet soroltak fel, „*akik 1944-ben a magyar hadseregbe vonultak be.*”

A túlélők és adatgyűjtők felmérése szerint 65 fő hazatért a lágerekből, 23 áldozat neve ismert (a civil mártírok és elesett honvédek közös névsorba kerültek). A település második

⁴⁶⁹ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 119. p.

⁴⁷⁰ SZEpb-archívum, Kocsis Katalin adatközlő levele, 1990. november.

⁴⁷¹ A ** -gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a badalói áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#badalo

⁴⁷² 1967-ben Makkosjánoshoz csatolták.

világháborús, eddig ismert vesztesége 23 fő. Izsák Béla⁴⁷³ édesapja, Izsák András (1906) mártír adatait küldte el címünkre. Felkért adatközlők: Balogh István⁴⁷⁴ és Hapák János. 1989-1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírai (23) és a még élők (9) névsorát. Kezdeményezésükre a helyi lakosság 1991. augusztus 10-én a két falu között közös emlékművet állított a balazséri és jánosi áldozatok tiszteletére, amelynek avatásán jelen volt Jeszenszky Géza, a Magyar Köztársaság külügyminisztere is.

Mártírok, elesett honvédek: Bihari Gábor (1922), id. Bihari József (1903), ifj. Bihari József (1926), Bihari Károly (1916), Daróci Bálint (1900), Daróci Bertalan (1896), Haránt Károly (1904), Iván Bertalan (1906), Iván Gábor (1908), Iván József (1924), Iván Sándor (1926), Izsák András (1906), Izsák Béla (1912), Katona János (1907), Sirokai Imre (1912), Sirokai Károly (1916), Szabó Gábor (1904), Szabó Gusztáv (1904), Tóth Ferenc (1923), Varga Ferenc (1901), Varga István (1908), Varga József (1904), Varga Sámuel (1900).

Bátyú

Lakossága 1941-ben 1 898 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított (Bátyúi Községi Népbizottság) egységes lista alapján 192 „Zakarpatszka-Ukrajnai polgár tartózkodott hadifogolytáborban.” A névsorban megjelölt 116 elhurcolt férfi (1896–1926) a szambori lágerben volt. A magyar hadseregbe bevonult 76 férfi neve mellett megjelölték azokat az országokat (Magyarország, Románia, Oroszország), ahol hadifogságba kerültek. Az NKVD-parancsnokság Bátýú, Bótrágy, Beregsom, Harangláb, Heteny, Lónya, Szernye, Barkaszó, Eszeny, Szalóka falvak katonaköteles férfilakossága részére a bátýúi Lónyai-kastélyt jelölte ki központi gyűjtőhellyé. November 18-án innen kísérték fegyveres őrök a menetoszlopokat Sztrabicsón és Munkácson keresztül a szolvai lágerbe. Bagu Balázs helytörténész a fentebb említett, 192 nevet tartalmazó listát is figyelembe véve 221 fő adatait dolgozta fel. Szerinte ebből 140 katonaköteles férfit (köztük 5 kommunistát) 1944. november 18-án irányítottak Szolvára és Szamborba, onnan pedig az ukrainai, belorusszai, grúzai és oroszországi munkatáborokba. A szambori elosztó táborból a bátýuiakat 3 csoportban, három irányba, „százásával tehervagonokba zsúfolva Orsába vitték, a második csoport 21 napig nyomorgott, míg megérkezett Nevjanszkba, a harmadik csoport december 16-án érkezett meg Boriszovba.” Köztük volt Nyeste Ferenc, akinek visszaemlékezése szerint „Az 5 500 számkivetetből (ennyien érkeztek meg a lágerbe) tavaszra 1 700-an maradtunk. Bátýuiak 37-en voltunk, 14-en soha nem tértek haza.” Sütő Béla túlélő szerint a gyötrelmek annyira megváltoztatták őket, hogy „a falubeliek nem ismertek egymásra.” Az utolsó csoportot 1944. december 3-án fogdosták össze és vitték Szolvára. Ez a csoport már nem jutott tovább Szolvánál. Az emberek rájöttek, hogy választani kell a halál vagy a menekülés közt: bujkáltak, megszöktek. 1944 decemberében megjöttek az első gyász hírek. A feleségek, édesanyák gyalog indultak megkeresni az elhurcoltakat, élelmet vittek. Csalódottan tértek haza. A falu megsiratta halottait. A bátýuiak 60 százaléka Boriszov (37), Orsa (31), Nevjanszk (16) munkatáboraiiba került, a többiek Sztalino, Krasznolucs, Dnyepetrovsk, Rosztov, Irkutszk, Nyizsnyij Tagil, Tbiliszi városok lágereiben dolgoztak. 140 civilből 102 fő hazatért, 38 áldozat névtelen sírokban nyugszik: Boriszovban 15, Nevjanszkban 7, Orsában 5, Szolván 5, Szamborban (beleszámítva egy onnan hazakerült, itthon meghalt beteget is) 5, ismeretlen helyen 1 fő.

A 81 bevonult honvéd közül 18 hősi halált halt, 4 fő munkaszolgálatosként esett el. A 18 honvéd közül 4 fő a Don-kanyarban, 2 Feodoszijában, 1 Szaratovban, 9 Magyarország területén, 2 a keleti fronton, ismeretlen helyen esett el. A felmérés szerint hadifogságba került

⁴⁷³ SZEpb-archívum, Izsák Béla adatközlő levele, 1991. április 4.

⁴⁷⁴ U.o., Balogh István adatközlő levele, 1991. január 20.

65 fő a következő lágerekben raboskodott: Arhangelszk, Odessza, Rosztov, Feodoszija, Sztalino, Orsa, Kijev, Tula, Jalta, Dnyepropetrovszk, Szevasztopol, Boriszov, Szambor, Krematorszk, Jerevan.

A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 63 fő. A második regisztráción magukat ruszin/ukrán vagy szlovák nemzetiségűnek valló internáltak közül többen a Vörös Hadsereg és az I. Csehszlovák Hadtest önkéntesei lettek. 1945-ben életét veszttette Baksa Miklós (1920) magyar, a Vörös Hadsereg katonája; Weis Mikulas (1925) zsidó, az 1. Csehszlovák Hadtest katonája; Meskun Volodimír (1899) ukrán, a csehszlovák alakulat katonája.⁴⁷⁵ Felkért adatközlők: Bagu Balázs⁴⁷⁶ és Béres Klára. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírjainak és túlélőinek névsorát. Az 1990. június 18-i adatok szerint 32 túlélő volt a településen. Kezdeményezésükre 1989 novemberében kopjafát állítottak a temetőben, 1992-ben pedig emlékművet avattak a református templom kertjében. Több túlélő és hozzátartozó visszaemlékezése jelent meg különböző gyűjteményes kiadványokban. Bagu Balázs interjúsorozatot készített a túlélőkkel, az áldozatok özvegyeivel és a szemtanúkkal, amely kötetben is megjelent.⁴⁷⁷

Az elemzett adatokból és visszaemlékezésekből kiderült, 1944. november 16-án a fiatalok önként jelentkeztek, hogy segítsenek újjáépíteni a romba döntött országot. Az áldozatok közül 18 fő nőtlen, 7 fő húsz éven aluli, 21 nő volt. A családosok 49 árvát hagytak maguk után. A szolvyvai lágerben egymás után pusztult el apa és fia, illetve édestestvérek. A hozzátartozók három haldoklót hazahoztak Szolvyváról, őket a helyi köztemetőben temették el. A szintén elhurcolt 5 kommunista hiába mutatta fel párttagsági könyvét, az NKVD nekik sem kegyelmezett. Részlet Tuba Endre visszaemlékezéséből: „1945. január 15-én megadtuk magunkat az oroszoknak, ők pedig belágereztek bennünket. (...) Mi, többiek, 1945. május 15-én megérkeztünk Luganszkba, Ukrajna egyik legnagyobb iparvárosába. A láger, ahová betelereltek bennünket, a mozdonygyár mellett volt. Földbunkerben laktunk, amit úgy készítettek, hogy buldózerrel széttúrták a földet, a gödörbe oszlopokat állítottak, oldalról és felülről bedeszktázták, végül visszatúrták a földet. Jobb volt, mint a barakk, nem fáztunk benne. Megtudtuk, a gyárban előttünk háromezer német fogoly dolgozott, de odaérkezésünkkel már csak néhányan lézengtek közülük – a többi elpusztult. (...) A körülbelül 300 főnyi magyar foglyot szintén a gyárba osztották be. Gőzgépeket, dieselmotordonyókat, teherkocsikat gyártottunk. A magyarok közül csak egy fogoly halt meg ott, az is baleset volt. (...) A miénk hadifogolytábor volt, a koszt ennek megfelelően tűrhető, meg lehetett enni. (...) 1946-ban, január közepén a kárpátaljai illetőségű foglyokat magához hívatta egy nyomozótiszt. Felvette az adatainkat. (...) Tízenn lehettünk Kárpátaljáról. (...) A kikérdezés után a tiszt megígérte, hamarosan hazamegyünk. Igazat mondott, már január 26-án felültünk a személyvonatra. Egy tiszt elkísért egészen Ungvárig...”⁴⁷⁸ Bagu Géza (1989) túlélő elmondása szerint Sztarij Szamborból kegyetlen viszonyok között Voronyezsbe kerültek. Útjuk 21 napig tartott, majd 1945. január 7-én Nevjanszkba vitték a foglyokat. Kegyetlen hidegben dolgoztatták őket. Sokan meghaltak. Mint írja: „1945 augusztusában elindították az első csoportot vonaton (úgynevezett OKAS), amelyben csak hárman jöttünk hazafelé: Demjén Vilmos, Sütő Miklós és jómagam.”

Mártírok: Baksa József (1895), Baksa László (1926), Baraté Albert (1924), Baraté Béla (1911), Baraté Béla (1915), Berber Antal (1916), Dankó János (1926), Demjén Endre (1908),

⁴⁷⁵ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 120. p.

⁴⁷⁶ SZEpb-archívum, Bagu Balázs és Béres Klára adatközlő levelei, 1990. június 15–16, 18., 28., 1991. április 5., 2004. november.

⁴⁷⁷ BAGU BALÁZS: *Életutak*. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004.

⁴⁷⁸ BAGU BALÁZS: *Életutak*. i. m. Uo. 42–46. p.

Demjén Ernő (1904), Demjén Ferenc (1906), Demjén Gábor (1909), Demjén János (1901), Demjén József (1908), Demjén József (1912), Drohobeczky Kornél (1896), Dudás János (1926), Halász Menyhért (1906), Kovács Károly, Kosztyu József (1924), Kelemen Pál (1926), Márkus Béla (1919), Márkus József (1925), Nagy Ferenc (1918), Nyeste Gábor (1909), Nyeste Géza (1905), Nyeste Ignác (1901), Nyeste Sándor (1900), Oláh János (1922), Orbán András (1920), Orbán Gábor (1924), Sebestyén István (1907), Sütő András (1904), Sütő Ferenc (1914), Szabó András (1924), Tóth István (1910), Tóth József (1910), Tóth Miklós (1907), Tóth Vilmos (1924).

Elcseszett honvédek: Baksa Károly (1919), Bihari Endre (1912), Borcsik Ferenc (1904), Dankó Gyula (1923), Demjén Péter (1920), Jenei Gyula (1922), Kosztyu Ferenc (1912), Lackó József (1920), Márkus Bertalan (1910), Nyeste Ernő (1913), Révész János (1910), Sütő Béla (1918), Szuhánek István (1910), Szufilkánics András (1920), Szűcs Tibor (1912), Tóth Géza (1907), Tóth Miklós (1921), Tuba Menyhért (1902).

Munkaszolgálatosok: Falkowits Simon (1906), Moskovits Herman, Schwartz Adolf (1908), Wieneser Mór (1912).

Bene

Lakossága 1941-ben 1 024 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án összeállított helyhatósági (Benei Községi Népbizottság) egységes lista alapján a községből 139 férfi tartózkodott fogolylágerben. 80 név (1896–1926) mellett lágerhelyként Szolvyát tüntették fel, 59 katona neve mellett pedig csak ennyit: „*hadifogolyláger*”; további 4 névnél „*debreceni hadifogolyláger*” szerepel. Horváth László⁴⁷⁹ túlélő és helytörténész adatai szerint 1944. november 18-án a leszerelt katonákkal együtt 2 fővel többet, 141 főt hurcoltak el a szolvyai gyűjtőtáborba. A lágerekből (Szambor, Sanok, Boriszov, Sztalino, Krasznolucs, Ocsemcsiri, Tbiliszi, Jerevan, Ilistni, Ural, Molotov, Petrozavodszk, Murmanszk) 87 fő hazatért, 32 (LIMES: 31) civil áldozat neve ismert. Az elesett honvédek száma 22. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 58 fő. Benében is akadtak olyan internáltak, akik a második regisztráción ruszin/ukrán vagy szlovák nemzetiségűnek írták be magukat; közülük 13 fő a Vörös Hadsereg önkéntese lett. A szovjet hadsereg kötelékében harcolók közül 1945-ben életét veszttette (Lengyelországban) Balogh Imre (1909) magyar, Katona György (1914) magyar, Kenéz Pál (1899) magyar és Marinics Ljudvig (1916) ukrán, valamennyien a Vörös Hadsereg önkéntesei voltak.⁴⁸⁰

Felkért adatközlők: Horváth László és Horváth Lajos. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírjainak és túlélőinek névsorát. Az 1991. január 23-i állapot szerint 31 túlélőt (1904–1926) tartottak nyilván.⁴⁸¹ Kezdeményezésükre 1989. november 1-jén kopjafát állítottak a temetőben, az ezredforduló után pedig emlékművet avattak a templom kertjében.

A faluban álló másik emlékművel kapcsolatban Sivadó János⁴⁸² tornyospálcai görög katolikus lelkész 1991. február 26-án címünkre eljuttatott leveléből tudtuk meg, hogy dr. Ortutay Elemér görög katolikus teológiai tanár ugyanazon év február elején Benében tartózkodott, akinek egy 60 év körüli benei férfi (Holozsi Károly) elmondta, évek óta őriz egy könyvecskét, amit egy volt lelkiatya, Galambos József adott át neki azzal a kéréssel, hogy juttassa el azt a benei híd helyreállításán dolgozó, illetve egy itteni uradalmi istállóban tartott

⁴⁷⁹ HORVÁTH LÁSZLÓ: *Élet a halál árnyékában* és HORVÁTH SIMON: *Sötét ég alatt*. Intermix Kiadó, 2004. 148 p.

⁴⁸⁰ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 120. p.

⁴⁸¹ SZEpB-archívum: Horváth László és Horváth Lajos levele a benei mártírok és túlélők névsorával, 1991. január 23. A névsort Fehér József benei polgármester hitelesítette.

⁴⁸² SZEpB-archívum, Sivadó János levele, 1991. február 26. A levél melléklete 75 hadifogoly adatait tartalmazza: név, születési hely és idő, lakhely, fogságba esés helye és időpontja, hozzátartozók.

75 magyar és 2 német hadifogoly hozzátartozóinak. A könyvecske a Homok–Szürte–Gálóc–Csep–Sátorlajújhely–Bajánháza–Nagykapos–Bodrog vonalon 1944. november 20. – december 2. között szovjet fogságba esett hadifoglyok adatait tartalmazta. Az akkor 9 éves Holozsi Károly az örök pálinkával való megvesztegetése árán hordta ki a noteszlapokra írt adatokat. A tornyospálcai lelkész közölte azt is, hogy ezeket a hadifoglyokat 1945 februárjában Huszt irányába, ismeretlen helyre vitték. 1944 Szilveszter éjszakáján közülük hárman szökni próbáltak, de elfogták őket, és „az orosz örök vasvillával halálra szurkálták” mindhármost; a helybeliek a közeli zsidó temetőben hantolták el őket. Holozsi, a 9 éves benei gyerek „lopott szenteltvízzel szentelte meg a három hősi halott sírhantját”. Később, felnőtt férfiként „összegyűjtött 5-6000 rubelt, hogy emlékművet állítson ezeknek a hadifoglyoknak. (...) Ortutay atyát kérte meg, hogy a könyvecskét juttassa el Magyarországra, és ezek az adatok hírközlés útján is jussanak el a hozzátartozókhoz.” A brutálisan megölt 3 magyarországi hadifogoly, Gösi György (Mérgek, 1917), Lipicki Pál (Nagybánhegyes, 1918), Kövesi János (Füzesgyarmat, 1914) tiszteletére síremléket emeltek.

Mártírok: Balogh István (1922), Balogh Sándor (1901), Benke Bálint (1922), Elek András (1927), Fekete Sándor (1925), Gazda Lajos (1899), Harapka Béla (1923), Harapka János (1925), Hegyi Béla (1926), Holozsnyai József (1912), Holozsnyai Károly (1923), Horváth Béla (1912),) id. Orémusz László (1896), ifj. Orémusz László (1921), Juhász János (1906), Katkó Miklós (1905), Kocsis István (1923), Kovács Béla (1924), Kovács Ferenc (1925), Kovács István (1926), Nyíri Miklós (1920), Olcsvári Imre (1905), Orémusz Béla (1924), Orémusz István (1900), Pók Miklós (1925), Pércsi István (1926), Polyák János (1905), Putnoki József (1922), Sándor István (1924), *Székely Sándor (1910)²⁹⁶, Veres István (1925), **Sándor Bertalan.²⁹⁷

Elesett honvédek: Balogh Endre (1924), Balogh Imre (1909), Ferku László (1922), Gál István (1926), Göde János (1922), Gösi György (1917), Fehér György (1919), Harangozó István (1918), Horváth Zsigmond (1916), Katona György (1915), Kenéz Pál, Kosztyu József (1916), Kövesi János (1914), Marinka Lajos (1921), Pók Sándor (1914), Sándor Károly (1918), Sipicki Pál (1918), Somi Péter (1909), Szikora Sándor (1902), Vass Károly (1919), Verebik László (1912), Vince István (1916).

Beregardó⁴⁸³

Lakossága 1941-ben 1 203 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én Katona István népbizottsági elnök és Miklósi titkár által összeállított egységes helyhatósági (Beregardói Községi Népbizottság) lista alapján 126 férfi tartózkodott hadifogságban és munkalágerben. 70 internált (1900–1926) neve mellett táborhelyként „Szolyva, munkaláger” szerepel, 56 katona (1899–1923) neve mellett különböző hadifogolyláger, néhány esetben a magyar hadsereg különböző egysége (pl. 1., 21., 23., 24. határvadász, illetve hegyivadász egység stb.), 9 főnél pedig Munkácsot jelölték meg. Débely Fegyir (1911) neve később került a listára. 1944. november 18-án 70 katonaköteles férfit hurcoltak el a szolyvai gyűjtőtáborba. A lágerekből 54 fő hazatért, 16 (LIMES: 14) civil áldozat neve vált ismertté. A magyar hadseregbe bevonult 56 bakából 10 fő hősi halált halt. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 26 fő. Szavkó Terézia kiegészítő adatokat küldött 78 éves édesapjáról, Gerics Jánosról, aki hat gyermeket nevelt fel; 1944 novemberében Szolyváról a donbászi Makijevkára vitték, 18 hónapig szénbányában dolgozott, rokkantan tért haza.⁴⁸⁴

⁴⁸³ Beregszászvérgárdaként is jegyezték, 1958-ban Beregszászhoz csatolták.

⁴⁸⁴ SZEpb-archívum, Szavkó Terézia adatközlő levele, 1991.február 20.

Az adatközlésben közreműködő Szabó Magda az általunk rendelkezésére bocsátott 1945. július 4-i helyhatósági lista alapján 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a falu mártírjainak (15), az elesett (10), hazatért (29) honvédek és a túlélők (41) névsorát. Az 1991. június 14-i állapot szerint 18 túlélőt (1905–1925) és 7 volt hadifogoly katonát (1903–1923) tartottak nyilván. A lágérből hazatértek közül 5 fő áttelepült Magyarországra, más településre költözött. A hozzátartozókkal már nem rendelkező, feltehetően ruszin telepeseket, idénymunkásokat nem tudták pontosan azonosítani: Repkin Iván (1906), Débely Fegyir (1911), Dobos József (1915), Babják Alekszander (1900).⁴⁸⁵ tiszteletére Szabó Magda kezdeményezésével a település lakossága 1991. szeptember 1-jén emlékművet állított a temetőben.

Mártírok: Babják Sándor (1922), Bakos Gábor (1924), Baksa Gyula (1901), Baksa Elek (1925), Boldizsár Sándor (1924), *Demeter János (1911)⁴⁸⁶, Galajda Pál (1904), Huszár András (1908), Jakab János (1920), Kacsanovszky István (1925), Kosán János (1900), Máté Ferenc (1917), Szircsák Ferenc (1910), *Szircsák Pál (1925), Szokolóczky Bertalan (1912), Tóth András (1901).

Elesett honvédek: Bakos Imre (1920), Bakos Miklós (1912), Beka Gyula (1919), Csapó Sándor (1917), Illyés Ernő (1913), Kovács Imre (1919), Kosán Sándor (1912), Molnár Bertalan (1916), Orosz János (1907), Szabó János (1921).

Beregdeda (Homok)

Lakossága 1941-ben 1 100 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított két helyhatósági (Dédai Községi Népbizottság) lista alapján 159 férfi tartózkodott lágérbén. Az 1. sz. lista 88 lágérbe került lakos (1900–1926) nevét tartalmazza, a 2. sz. szerint 71 katonaként bevonult férfi (1905–1923) hadifogságban tartózkodott. 1944. november 18-án 74 katonaköteles férfit hurcoltak el a szolvai gyűjtőtáborba. 48 civil hazatért a lágérekéből, 26 (LIMES: 43⁴⁸⁷) civil áldozat neve ismert. A magyar hadseregbe bevonult 71 fő közül 19 hősi halált halt. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 45 fő. Az adatgyűjtésben közreműködő Halavács József 1989–1993 között portabejárással végzett felmérést (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a falu mártírjainak (40) és túlélőinek névsorát. Kezdeményezésével a beregdedai és a mezőhomoki áldozatok emlékére 1989. november 26-án kopjafát állítottak a temetőben, 1991. november 21-én pedig emlékművet avattak a faluban. Kopjafa-avató beszédében Halavács József felidézte az egyik, gyermekeit rajongásig szerető édesapa esetét, aki a lágérben haldokolva sógorára bízta gyermekei felnevelését. A rokonszerető sógor szerencsésen hazatért, és mindenkor, minden körülmények között eleget tett ennek a kérésnek. Sok özvegy édesanya így is csak kínkeservesen tudta felnevelni gyermekeit, de a rájuk nehezedő terhek alatt sok édesanya is meghalt.⁴⁸⁸

Mártírok: Baráté József (1901), Baráth Károly (1924), Bessenyei Imre (1924), Bessenyei Sándor (1887), Drohobeczky Kornél (1896), Fekete István (1926), Gazdag András (1913), Gazdag István (1921), Gazdag József (1903), Gazdag Sándor (1905), Gerzsenyi István (1925), Homoki Albert (1883), Illés Bertalan (1904), Izsák János (1925), Jászik Bertalan (1918), Jászik Ferenc (1917), Jászik Miklós (1901), Jóni József (1905), Kemény Béla (1910),

⁴⁸⁵ U.o., Szabó Magda adatközlő levele, 1991.június 14.

⁴⁸⁶ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a beregdedai áldozatok névsorába:
http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#beregdeda (2012)

⁴⁸⁷ A LIMES-kutatók a beregdedai és a mezőhomoki áldozatok névsorát összevonták, Pál Béla nevét kihagyták:
http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#beregdeda

⁴⁸⁸ SZEpb-archívum, Halavács József kopjafa-avató beszéde és Dédai község általa összeállított névjegyzéke az 1944–1945. között munkatáborokban meghalt helybeli lakosokról, 1989. november 26.

Kiss Albert (1906), Miskolczy Béla (1903), Pallagi János (1926), Pásztor György (1904), Perpék Lajos (1900), Plevinszky Lajos (1923), Sinszky Lajos (1926).

Elesett honvédek: Baki János (1911), Balogh Bertalan (1913), Balogh Kálmán (1920), Baráté Kálmán (1918), Gazdag Károly (1908), Gerics Bertalan (1916), Halavács Imre (1920), Híres Károly (1921), Horváth Lajos (1910), Jászik Ambrus (1908), Kocsis János (1908), Kosztyó István (1919), Kozák Sándor (1908), Nagy Sándor (1910), Perpék Albert (1923), Simon Imre (1912), Szász István (1903), Szegedy Lajos (1913), Szolnok Gyula (1900).

Beregsom

Lakossága 1941-ben 1 191 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított két különálló helyhatósági (Somi Községi Népbizottság) lista összesen 115 lakos nevét tartalmazza. Az 1. sz. lista szerint 66 férfi (1906–1926) kényszermunka-lágerben tartózkodott, a 2. sz. listán 49 katonaként bevonult, fogságba esett személy (1901–1923) nevét olvashatjuk, akik hadifogolylágerben tartózkodtak 1944. november 18-án 66 katonaköteles férfi a kijelölt körzeti toborzó helyen, a bátyúi Lónyai-kastélyban jelentkezett, ahonnan a Bátyú–Munkács vasútvonal mentén, Sztrarbicsó, Munkács és Beregszentmiklós érintésével a szolymai, majd szombori gyűjtőtáborba vitték őket. Az elhurcolt 81 főből 57 hazatért, 24 meghalt. A magyar hadseregbe bevonult 34 honvéd közül 21 hősi halált halt. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 45 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Sütő Kálmán⁴⁸⁹ és Ködöböcz Lilla. 1989–1993-ban portabehatárolással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a háromnapos munkára elhurcoltak (81), a falu mártírjainak (24) és túlélőinek (57), az elesett honvédek (19) névsorát. 1989-ben 5 túlélőt tartottak nyilván. A későbbiekben két kommunista is koncepciós per áldozta lett: Nagy Lajost és Barkaszi Bálintot 5 évre ítélték, Szibériába hurcolták. Barkaszinak, a községi tanács elnökének az volt a vétke, hogy 1946-ban 2 mázsa búzát nem szolgáltatott be a járásnak, ezért a járási párttitkár eljárást indított ellene, kirúgták a pártból. Nagy Lajos nagycsaládos ruszin lakost a szovjet rendszer ellenségének nyilvánították, mert korábban telket kapott a magyar hatóságtól. Mindketten odahaltak. Az adatközlők kezdeményezésére a község lakossága 1991. november 2-án a templom kertjében emlékművet állított az áldozatok tiszteletére, közvetlenül az első világháború hősi halottainak emlékoszlopa mellett. Sütő Kálmán (1910–1997) parasztköltő, a falu egykori krónikása szerint „Az emberek összeszedése éjjel történt, házról házra járva a katonák által, a falu kommunistáit is elvitték...”⁴⁹⁰ Sütő Kálmán 1990. szeptember 6-án írt *Rendezetlen monológ önmagamhoz*⁴⁹¹ című költeményében is felidézte a történeteket: „Emlékeim szívbemarkolón / kísértének s jönnek... csak jönnek... / Ám zsongását durván tépte szét / felülvoltó fegyverek zaja. / S felmarja még ma is a szívem / a hős halott – a lágerek jaja.” A szintén somi Kecskés Béla (1941–1997) költő *Kísértő múlt*⁴⁹² című versében állított emléket a haza nem tért férfiakra: „Fekete vérrel írt a tollam, / a sok elhurcolt férfi hol van? / Özvegyek könnye hull aóra, / várva rejtelmes virradóra. / Fiúra, férjre némán várnak, / szemükben örök tűz a bánat.” Pallagi László helytörténész tanár A „malenykij robot” beregsomi áldozatai címmel, a túlélők és a hozzátartozók levelei, kérdőíves közlései alapján készített felmérést.⁴⁹³

Mártírok: Baksa Endre (1909), Baksa Béla (1904), Balogh Gyula (1907), Barkaszi Gyula (1899), Barta Balázs (1912), Barta Béla (1910), Barta János (1907), Deme Bertalan (1910), Deme Béla (1907), Deme Kálmán (1906), Fejes Gábor (1900), Kelemen Bertalan (1900),

⁴⁸⁹ SZEpb-archívum, Sütő Kálmán adatközlő levele, 1989. 10. 11., Ködöböcz Lilla közlése az elhurcolt mártírok, a túlélők, az elesett honvédek és koncepciós perek áldozatainak számáról, 1990. november.

⁴⁹⁰ U.o., Sütő Kálmán levele.

⁴⁹¹ SÜTŐ KÁLMÁN: *Holdarcba nézve*. Ungvár–Budapest, Galéria Kiadó, 1992. 123. p.

⁴⁹² KECSKÉS BÉLA: *Pattog a rozsda*. Régi és új versek. Ungvár–Budapest, Galéria Kiadó, 1992. 78. p.

⁴⁹³ PALLAGI LÁSZLÓ: A „malenykij robot” beregsomi áldozatai. In: Együtt, 2012/3.

Kelemen Ferenc (1904), Kelemen Zoltán (1925), Kódus Béni (1907), Ködöböcz Árpád (1924), Ködöböcz László (1910), Ködöböcz Pál, Ködöböcz Sándor (1896), Nagy Pál (1926), Nagy Árpád (1918), Szabó Simon Béla, Tóth Ferenc (1899), Tuba Ferenc (1903).

Elesett honvédek: Baksa Endre, Baksa Ferenc, Baksa Lajos, Balogh Ferenc, Barkaszi Bálint, Barkaszi Lajos, Barta Bálint, Barta Ernő, Biri Péter, Demjén Gyula, Demjén Lajos, Gerzsenyi Ferenc (1920), Hajdu Géza, Kelemen Sándor, Kondor János, Kódus Balázs, Nagy Lajos, Papp Sándor, Simon József, Tégh Mihály, Tuba Béni.

Beregszász

Lakossága 1941-ben 19 373 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Beregszászi Városi Népbizottság, szociális osztály, a lista aláírója: J. A. Gergely, a szociális osztály referense) lista 1 547 hadifogoly névsorát tartalmazza. A háromnapos munkára beidézett 1 020 civil (1868–1926) neve mellett többnyire a szolyvai, szambori, novij szambori, perecsenyi, valamint szanoki gyűjtőláger tüntették fel. Legidősebbek: a 76 éves Tóth Ernő (1868), a 64 éves Balla Sándor (1880), az 56 éves Tóth József (1888), az 50 éves Smocer János (1894); a legfiatalabbak: a 18 éves Tóth Gábor, Révész József, Packan Teodor, Holozsi József, Takács Gyula, Csurki János, Pandi István, Huszti Sándor, Szilágyi József, Lakatos Rudolf, Irov Sándor, Cseg Lajos, Pincés József, Long József, Long Tefan – nagy részükkel az éhség, járványos betegség és a fagyhalál végzett. 527 (1900–1926) honvéd közül 87 fő harcban esett el, 440 fő romániai és magyarországi hadifogolytáborokban tartózkodott. Az 1944. november 18-án elhurcolt 1 020 katonaköteles civil közül 702 fő hazatért, 339 (LIMES: 343) civil áldozat neve vált ismertté. Ezen kívül a szovjet láger helyett a frontotharcot vállaló 26 önkéntes halt meg. Velük együtt a város második világháborús, eddig ismert vesztesége 452 fő.

Az 1944. november 18-i regisztráció alatt magukat ruszinnak/ukránnak, szlováknak, zsidónak valló férfiakat Beregszászból sem hurcolták el. Közülük több száz fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese és az első. Csehszlovák hadtest katonája lett. Az NKVD ügynökei és a SZMERS felderítői a valójában magyar nemzetiségű önkéntesek nagy részét később „kiszűrték” a hadseregből és munkatáborokba irányították őket. Különböző hadseregek (Vörös Hadsereg, csehszlovák hadtest, egyéb) kötelékében 26 fő vesztette életét: Részegi Tibor (1913), Eisenberg Sámuel (1906), Herskovics Salamon (1917), Kahán Gyula (1910), Petro Broda (1907), Mihajlo Hava (1919), Fegyir Kundrik (1917), Petro Nagy (1903) a csehszlovák alakulat katonájaként; (Bihar László (1923), Hangos János (1922), György László (1924), Krucsinec Albert (1925), Nagy Mihály (1925), Oláh Zoltán (1927), Pap Ferenc (1926), Szőke János (1902), Pavlo Balog (1914), Joszip Hriha (1926), Hrihorij Karmacsij (1923), Ivan Karmacsij (1925), Ivan Marton (1919), Vaszil Popovics (1919) a Vörös Hadsereg önkénteseként harcban esett el; Loc Ferenc (1897), Szepes Sándor (1911) és Sziszák Sándor a spanyol fronton harcoló nemzetközi brigád tagjaként esett el. Csehy Endrét, az illegális magyar tagját halálra kínozták egy német koncentrációs táborban.⁴⁹⁴

Az adatgyűjtésben közreműködött Csok Sándor, Huszti Sándor és Kerényi Gyula. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a város mártírjainak és túlélőinek névsorát. Kezdeményezésükre 1990 novemberében az áldozatok tiszteletére emlékművet állítottak a római katolikus temetőben, Horváth Anna képzőművész *Gyászoló anya* című kompozíciója alapján. Később monumentális, lélekharanggal is ellátott emlékművet állítottak, Veres Péter képzőművész tervei alapján.

A beregszászi mártírok hosszú névsorában Almássy Géza neve az elsők közt van. Feleségéhez, Almássy Gézáné Varga Juliannához írt levelei, gyermekei visszaemlékezései

⁴⁹⁴ Ukrajna Emlékkönyve, i.m.118-119. p.

lehetővé teszik, hogy felidézzük szenvedéseit. Ezek a megrázó tartalmú levelek Csanádi György közreadásában jelentek meg.⁴⁹⁵ Almássy Gézát és a sógorát, Varga Bélát a malomból vitték el. Sok száz beregszászival együtt Szolvyára kerültek. November 26-án innen írta első levelét: *„Drága Júliám! Hála istennek a bajokat leszámítva egészségileg jól vagyok, csak az élelmezés nagyon gyenge. Kétszer kapunk egy nap enni, de amióta itt vagyunk, minden nap paszulyleves volt. (...) Eddig még nem dolgoztunk semmit, egy hegyi laktanyában egy istállóban vagyok sokadmagammal. (...) Küldj egy kis sót és kenyeret, tút, cérnát, lábost, kanalat, dohányt, egy pár méter vastag spárgát, ha van rá pénzed, végy egy kis szalonnát, jó lenne sütni, fél kiló elég. A csomagot a Széchenyi utcába vidd Krajnik Sándorékhoz a 8. szám alá, onnan elhozzák. Bani Pali is itt van. Szólj be hozzájuk, a Széchenyi út 67. szám alatt laknak. A gyerekekkel együtt sokszor csókollak, Géza.”* Összesen kilenc levelet írt a szolvyai haláltáborból. Kétségek gyötörték a jövőt illetően, de néha egy kis remény is feltűnt soraiban. 1944. november 30-án többek közt ezt írta: *„Úgy halljuk itt, hogy sorozni fognak bennünket a cseh hadsereg részére, még ez volna a jobbik eset.”* Bízott abban, hogy egyszer csak hazakerül szeretteihez, hitt abban, hogy a *„felvidékieket”* hazaengedik. Ma már tudjuk, ilyesmi eszük ágában sem volt az akkori hatóságoknak. Almássy nem kérte, hogy áldott állapotban levő felesége keresse fel, hiszen féltette őt. A felesége ennek ellenére felkereste, fával megrakott vagon tetején utazva, csonttá fagyva érkezett meg Szolvyára, hogy a drótkerítésen keresztül néhány szót válthasson férjével, és átadja neki az ennivalót. December 4-én erről a következőket írta: *„Nagyon jó minden, amit küldtél és éppen jókor jött, mert öt napja nem kaptunk egy falat kenyeret sem. A felét a holminak átadtam Bélának, ő is megörült neki. Csak Téged sajnállak, hogy ezt a hosszú utat megtetted és fáj, hogy még meg sem csókolhattuk egymást, és nem beszélhettük ki magunkat, pedig nagyon sok kérdezni valóm lett volna, hogy mi van otthon, és hogy mint vagytok. (...) Küldj egy hosszú levelet, bár úgy kell eldugni, hogy ne találják meg, mert minden csomagot átmotoznak és a levelet meg az italfélét kiveszik. (...) Nekem elég, ha küldesz egy kis kenyeret, ha van még, egy kis marmeládét is, egy kis krumplit, jó lesz sütni... Mi van azokkal, akik ruszinnak vagy csehnek vallották magukat? Nem kellett ezt igazolni?(...) Sajnálom szegény Gabimat, hogy oroszul kell tanulnia, hogy megy neki, gondolom, nehezen.”* Valóban, akik akkor Beregszászban ruszinnak vagy csehnek, szlováknak vallották magukat, származásukat nem kellett bizonyítani. Nagyon kevesen éltek ezzel a lehetőséggel. Az emberek többsége nem volt hajlandó megtagadni magyarságát. Almássy december 11-én jelezte először, hogy beteg, hasmenése van, mivel a táborban a Latorca vizét használják ivóvízként. 600 fogoly van egy istállóban, még szalmát sem adtak alájuk. *„Még most sem tudjuk, hogy mi lesz velünk, azt mondják, hogy rövidesen hazamegyünk, de hogy mikor, azt csak a jó Isten tudja. Lassan tönkre megyünk mindnyájan a gyenge élelmezés és a rossz fekvőhely miatt. De bízom a jó Istenben, hogy hazasegít egyszer hozzátok, és akkor minden jó lesz.”* December 27-én kelt levelében leírta, hogyan töltötték a karácsonyt, s hogy a tábor tífuszjárvány miatt 1945. január 5-ig vesztegzár alá helyezték: *„Sajnos, nagyon szomorú volt a karácsonyunk... Szentestén énekeltünk és imádkoztunk sokat, és hazagondoltunk mindnyájan szeretteinkre. (...) Itt most az a hír járja, hogy alakult egy vörös magyar kormány és az fog felettünk intézkedni rövidesen, úgy halljuk, sorozni fognak 45 évig, és aki beválik, az katona lesz a vörös magyar hadseregben, még ez is jobb volna, mint itt, ahol most vagyunk...”* Következő levelében az élelmezés további rosszabbodására panaszkodott: a tábor foglyai már egy hete nem kaptak cukrot, így kávét, teát sem tudtak inni. Utolsó leveleit 1945. január 19-én és 20-án írta, azokban kérte, hogy több csomagot ne küldjenek neki, mert elviszik őket Szolvyáról: *„Azt hallottuk, hogy négyszázanként leszünk elosztva üzemekbe bent az ország területén, hogy hol, azt csak akkor fogjuk megtudni, ha megérkeztünk rendeltetési helyünkre. Voltam én is felülvizsgálaton, de az orvos kidobott, mert*

⁴⁹⁵ CSANÁDI GYÖRGY: *Régi beregszásziak*. Beregszász, BeregInfó hetilap kiadása, 2001. 55-61. p.

nem vagyok olyan egészen, mint egy csontváz.” Ez volt Almácssy Géza utolsó levele. Később hazajutott sorstársaitól a felesége megtudta, Szolnyvárról gyalog hajtották őket Novij Szamborba, egy nagy gyűjtő- és elosztó táborba. Almácssy Gézáné az unokatestvérétől, Lőrincz Bertalántól tudta meg, hogy férje Novij Szamborban halt meg. Mielőtt közös sírba temették, az orosz katonák lehúzták róla bőrkabátját, amelynek belső zsebéből sikerült megmenteni felesége és gyermekei fényképét, valamint néhány levelét. Almácssy Géza 1945-ben bekövetkezett tragikus halálát 1991-ben hozzánk eljuttatott levelében Bátyúban élő lánya, Tuba Magdolna⁴⁹⁶ is megerősítette. Édesanyja, özv. Almácssy Gézáné (Varga Julianna) 83 éves volt akkor, és abban a házban lakott (Beregszász, Pilóta utca 35.), ahonnan édesapját elhurcolták. Később, a már 86 éves Almácssy Gézánéval Bagu Balázs mélyinterjút készített, amelyben az özvegy felelevenítette férje elhurcolásának történetét, halálát, és közreadta férje leveleit is.⁴⁹⁷

Malachova Váradi Eszter⁴⁹⁸ közölte, hogy apja, *„Váradi Barnabás, aki 1900-ban született, kántor volt a beregszászi református templomban, ahonnan 1944. novemberében vitték el. Apám mások révén értesítette anyámat letartóztatásáról, és kérte, jöjjön el hozzá, hogy átadhassa neki a lakáskulcsot. Anyámmal együtt mentünk ahhoz az épülethez, ahol apámat tartották fogva. Őt azonban nem engedték ki, csak az ablakon adhatta ki a kulcsot anyámnak. Azt mondta, ne izguljunk, csak három napra viszik el. Többé nem láttuk. A Minszk megyei Boriszovban halt meg hastífuszban. Kiment az illemhelyre, összeesett és meghalt. A szemtanúk legalábbis így mesélték el a halálát. Nagyapánkat, az 1881-es születésű Balla Sándort is elhurcolták. Három ízben vitték el. A nagymamámnál egy KGB-s lakott, akit megkért, álljon ki nagyapám mellett, hiszen lágerbe nem visznek 50 évesnél idősebb férfiakat. De nem segített. Azt mondta, hogy a nagyapám magyar... Este vitték el. Gyalog ment, de nem jutott el Szolnyváig, útközben meghalt. Azt sem tudjuk, hol van a sírja. (...) Nem tudjuk, mi lett a sorsa nagybátyámnak, anyám testvérének, az 1913-as születésű Balla Istvánnak. Valahol a lágerben esett el. (...) Heten maradtunk: anyám, a nagymamám és mi öten, gyerekek. Igaz, az idősebbik bátyám, György 13 éves volt. Valamennyien őt tartottuk a családban a legidősebbnek. Szót fogadtunk neki. Korán kezdett el dolgozni.”*

Számos túlélő, hozzátartozó jelentette meg emlékeit, köztük Újvári József lánya⁴⁹⁹, Kerényi Gyula⁵⁰⁰, Vadnay András⁵⁰¹. Csaknem száz olyan levél érkezett a címünkre, amelyben a túlélők, az elhunytak hozzátartozói kiegészítő adatokkal segítettek feltáró munkánkat. A beregszászi Borbély A. F.⁵⁰² írta: *„Nagybátyám, az 1907-es születésű Gál Ferenc a lágerből visszatértek elbeszélései szerint Szolnyván halt meg.”* Szabó Károly⁵⁰³ édesapjáról, Szabó Dezsőről (1911) küldött újabb adatokat, aki a lengyelországi Lupkova községben, menet közben vesztette életét, ezt két badalói tanú is igazolta, akik mellette voltak: Kovács János (1911) és Nagy Béla. Himisinec E.⁵⁰⁴ édesapja, Mándi János (1910), nagybátyja, Mándi József (1908) és keresztapja, Borcsik Lajos (1890) elhurcolásával kapcsolatos emlékeit osztotta meg velünk; mindhárman a borszovi Zöld Lágerben voltak, túléltek, rokkantan tértek haza. Fábíán István nagyapját: *„Fábíán Istvánt (1912) 1944. november 18-án hurcolták el, megjárta Szolnyva, Turka poklait, hogy mentse életét, belépett a cseh légióba, ahová toboroztak az utóbbi lágerben. Sikerült hazajönnie 1945 szeptemberében betegen. Ezen a napon volt elhurcolva nagybátyám is, Fábíán Balázs (1906), ő is megjárta Szolnyvát, Turkát, a*

⁴⁹⁶ SZEpb-archívum, Tuba Magdolna adatközlő levele, 1991. február 15.

⁴⁹⁷ BAGU: *Életutak*. i. m. 64-77. p.

⁴⁹⁸ SZEpb-archívum, Malachova Váradi Eszter adatközlő levele, 1991. április 5.

⁴⁹⁹ U.o., 55. p.

⁵⁰⁰ U.o., 62. p.

⁵⁰¹ U.o., 63. p.

⁵⁰² U.o., Borbély A. F. adatközlő levele, 1991. április 5.

⁵⁰³ U.o., Szabó Károly adatközlő levele, 1991. július 8.

⁵⁰⁴ U.o., Himisinec E. adatközlő levele, 1991. február 9.

*Kujbisevi Szamarai tábort, 1947 májusában szabadult. A mai napig él.*⁵⁰⁵ Orosz Etelka szintén közölte, hogy férjét, Orosz Sándort (1899) Beregszászból az „*első transzporttal elhurcolták 3 napos munkára, Szolván voltak, majd utoljára Szamborban látták. Ott halt meg sokakkal. Tömegsírba temették.*”⁵⁰⁶ Gazdag Györgyné⁵⁰⁷ édesapját, Író Józsefet (1924) szintén családja köréből ragadták el, volt Szolván, látta a sok szörnyűséget Szamborban, innen 1946 őszén engedték haza. Vele volt 17 évet alig betöltött öccse, Író Sándor (1926), és ott volt apósa, Gazdag Dezső (1906) is, akit Dédából vittek el és Zaporozsjéból szabadult; mindhárman túléltek a „*háromnapos munkát*”, közülük apósa még él. Huszti Sándor⁵⁰⁸ nyugdíjas tanító, a „*háromnapos munka*” volt internáltja arra kérte bizottságunkat, hogy látópartnerei nevét is vegyük fel adatbázisunkba hiszen ők is „*kegyetlenül megszenvedtek magyarságukért*”: Henkel József (1902), Morvai Béla (1897), Komonyi András (35 éves, 5 gyereket hagyott hátra), Takács Gyula (1926), Kelemen László (1921) kőművesek, Kovács Pál (1925) és Mándi Sándor (1925) érettségizett gimnazisták, Gaál Béla, Hunyadi István, Nagy László (1926) 8-os gimnazisták, Pápai Géza (1910), Pápai János (1907), Papp Ferenc (1898), Kovács Kálmán (1915) banktisztviselő, Kovács Kálmán (1898) fogtechnikus, Tóth József (1906), Nagy Károly (1909), Nyíri András (1925), Turi Ferenc (1910), Mihovics Miklós (1927), Cseh Sándor (1898), Kaupman Béla, Lukács Béla (1920), Billa Endre (1920), Dani István (1912), Alekszi György (1918), Iski Sándor (1909), Lénert Pál (1915), Palóczy Bálint (1914), Finta Ferenc (1912), Nagy Miklós (1919), Demeter János (1910), Hubert Károly (1917), Timkó János (1915). A Nyíregyházára áttelepült Bagi Ferenc megerősítette, hogy édesapját, Bagi Bélát (1903) Beregszászból vitték el a szolvai fogolytáborba, a továbbiakban nyoma veszett.⁵⁰⁹ Györffy Attila⁵¹⁰ közlése szerint édesapja, Györffy Gyula (1909) a magyar hadsereg tartalékos orvos-hadnagyaként a keleti fronton összesen 11 havi és 26 napi harctéri szolgálatot teljesített. 1944. július 23-án áthelyezték a munkácsi katonai kórházba, az oroszok elől családjával Beregszászba menekült. 1944. november 18-án hurcolták el a beregszásziakkal együtt Szolvára, ahol nyoma veszett.

Terjedelmes levelet kaptunk a 68 éves Csík Sándor⁵¹¹ „*lágerviselt embertől*” is, aki jó fizikai állóképességének köszönhetően kibírta a „*háromnapi munkát*”. Közlés szerint a vakmerők sikeresen megszöktek a beregszásziak menetszlopából. Szemtanúja volt egy tragikus esetnek, amikor egy férfi vizet akart elfogadni a menetet kísérő asszonyoktól, ám a fegyveres kísérők egyike ezt megtiltotta; emiatt perlekedett a katonával, s ezért életével fizetett: három katona a guti erdőbe kísérte, és ott helyben kivégezték. Ugyanilyen eset történt Turka mellett, ahol egy Görcsi nevű, szökésben levő foglyot utolértek és lelőttek. A boriszovi Zöld Lágertől két magyarországi cigány próbált hazaszökni, a nyomukba eredt katonák azonban elfogták és szitává lőtték őket, holttestüket intő példaként a láger bejáratánál helyezték el. A katonák durvaságát sokan megszenvedték, puskatussal vertek meg bárkit, aki nem a kedvükre cselekedett. Ritkította soraikat a vérhas, a tífusz, poloska és tetű is. Hogy megszabaduljanak a szenvedéstől, sokan önkéntesül vetettek véget életüknek.

Huszti Sándor továbbította címünkre Deák György⁵¹² gimnáziumi tanár búcsúleveleit, amelyeket „*édes, édes szomorú asszonyának*” írt 1945. február 17-én a boriszovi Zöld Lágertől. Tífuszban halt meg, „*emlékgondolatait*” volt tanítványa, Nagy Sándor hozta haza, aki később Németországban telepedett le.

⁵⁰⁵ SZEpb-archívum, Fábrián István adatközlő levele, 1991. március 2.

⁵⁰⁶ U.o., Orosz Etelka adatközlő levele, 1991. április 11.

⁵⁰⁷ U.o., Gazdag Györgyné adatközlő levele, 1991. április 3.

⁵⁰⁸ U.o., Huszti Sándor adatközlő levele, 1990. október 1.

⁵⁰⁹ U.o., Márk Attila adatközlő levele, Nyíregyháza, 2010. március 2.

⁵¹⁰ U.o., Györffy Attila adatközlő levele, 2006. december 9.

⁵¹¹ U.o., Csók Sándor adatközlő levele, 1991. augusztus 5.

⁵¹² SZEpb-archívum, Huszti Sándor adatközlő levele (csatolva Deák György levelei), 1999. január 12.

Mártírok: Alekszik György (1918), Almássy László (1910), Almássy Albert (1905), Almássy Béla (1910), Almássy Géza (1907), Angalét Ferenc (1920), Angalét József, (1924), Angalét Lajos, (1915), Bagi Béla (1903), Bak András (1905), Bak Bertalan (1922), Bak Bertalan (1926), Bak György (1924), Bak István (1914), Bak Lajos (1907), Bak Mihály (1898), Bakó András (1899), Bakó András (1908), Bakó Bertalan (1912), Bakó Gyula (1913), Bakó József (1900), Bakó József (1925), Baksa Béla (1922), Baksa István Lőrinc (1907), Balázs Bertalan (1911), Balázs László (1919), Balla László (1912), Balla Sándor (1881), Balogh Kálmán (1926), Balogh Kálmán, Balogh Lajos (1898), Barta Gábor, Belián Béla (1908), Belián Ferenc (1910), Benda Kálmán (1883), Benkő Árpád (1911), Billa Endre (1920), Birgány László (1926), Bíró Lajos (1913), Butyok Péter (1908), *Baha Sándor (1880)⁵¹³, *Birta Sándor, Cselle István (1910), Cselle András (1925), Csernáth Bertalan (1908), Csobolya József (1924), Csikor István (1924), Csada Ferenc (1924), Csada Károly (1919), Csernáki Lajos (1905), Cseh József (1910), Cseh Ferenc (1912), Dani István (1902), Dani István (1912), Darcsi József (1920), Darcsi Béla (1924), Debreceni András (1898), Debreceni Sámuel (1897), Debreceni András (1908), Deák György (1907), Deák György (1921), Demeter János (1910), Derecskei Sándor (1925), Demjén József (1897), Dékány József (1903), Dékány Ferenc (1911), Dékány István (1910), Dékány Sándor (1909), Doma Gusztáv, Dohos Ferenc (1900), Dóka Endre (1924), Doktor Zoltán (1922), *Doma Gyula (1922), *Enyedi József (1923), Enyedi Sándor (1919), Füle Béla (1904), Furman Bertalan (1896), Furman György, (1898), Ferenci József (1926), Finta Ferenc (1904), Fazekas István (1923), Gácsi József (1925), Gál Géza (1897), Gaál-Dóka Béla (1925), Garanyi Géza (1914), Gadnay László (1909), Gedő István (1907), Gera Ferenc (1885), dr. Gulácsy László (1898), Grica János (1904), György Károly (1921), Gyurkovics Mihály (1895), dr. Gecse István (1900), *Háda Ferenc (1923), *Hada József (1905), Haupman Béla, Imre Bálint (1905), Imre Gábor (1915), Imre József (1904), Imre József (1920), Imre Sándor (1917), Imre György (1922), Iski Endre (1909), Iski Sándor (1910), Iski Sándor (1906), Iski András (1904), Ignácz László (1906), Izsák István (1897), Jászai Gábor (1899), Jerema József (1904), Joó Szabolcs (1916), Jónás József (1900), Jónás Lajos, Jenei Sándor (1922), Jenei Zsigmond (1924), Jenei László (1925), Juhász Zoltán, Kakas Sándor (1905), Kamenecki József (1898), Kántor Károly (1905), Kardos Andor (1906), Kardos Gáspár (1906), Kardos Zsigmond (1904), Kaszonyi Zsigmond (1904), Kaszonyi István (1925), Kasztner Gusztáv (1907), Keisz Kázmér (1924), Keisz Tibor (1925), Kelemen Károly (1923), Kelemen László (1926), Kertész Béla (1910), Kishegyi Elemér (1914), Kishegyi Elemér (1900), Kiss János (1906), Kiss József (1910), Kiss József (1921), Kiss Sándor (1910), Kiss Kálmán (1921), Kosztel József (1910), Kocsis József (1905), Kolozsi János (1921), Komári Ferenc (1918), Komonyi András (1913), Kondi Aladár (1919), Koperdák Gyula (1902), Kovács Gusztáv (1912), Kovács István (1916), Kovács József (1926), Kovács József-Kálmán (1916), Kovács Kálmán (1915), Kovács Kálmán (1905), Kovács Kálmán (1901), Kovács Károly (1926), Kovács Mihály (1903), Kovács Miklós (1897), Kovács Pál (1926), Ködöböc Bertalan (1896), Ködöböc József (1896), Körényi Pál (1899), Kőszeghy Pál (1901), Kozel István (1921), Krajnik Ernő (1925), Krémer Pál (1913), Kristóf György (1910), Kromák Ferenc (1901), *Kromák Ferenc (1900), Kupin Károly (1898), Kari Béla (1909), Kutassy Pál (1899), Kovács József (1912), Ladányi Sándor (1920), Lakatos Endre (1912), Lakatos Pál (1925), Lakatos Sándor (1919), Lang György (1915), Lang István, Lefler Boldizsár (1909), Lénert Pál (1915), Lőrincz Bálint, (1900), Lőrincz Béla (1911), Lőrincz Bertalan (1907), Lőrincz Ferenc (1920), Lőrincz Imre (1906), Lőrincz István (1910), Lőrincz János (1908), Lőrincz József (1924), Lőrincz József (1907), Lőrincz Pál (1910), Lőrincz Sándor (1913), Lukács András (1896), Lukács Béla (1919), Lukács Lajos (1905), Lukács Sándor (1924), Lukovics János (1904), Lusánszki Ferenc

⁵¹³ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a beregszászi áldozatok névsorába.

(1913), Makkai Ferenc (1914), Mándi Gyula (1894), Mándi Sándor (1925), Markó Lajos (1924), Marosi Miklós, Márton András (1900), Márton Béla (1925), Matyola József (1914), Mihók Pál (1925), Mihovics Miklós (1925), Mitre György, Molnár Bertalan (1925), Molnár István (1898), Molnár Sándor (1900), Morvai Béla (1897), Nagy István (1925), Nagy József (1900), Nagy Károly (1898), Nagy Károly (1909), Nagy Lajos (1905), Nagy László (1926), Nagy Miklós (1911), Nagy Pál Mihály (1914), Nagy Sándor (1924), Német József (1907), Nyíri András (1925), Nyíri István (1925), Orbán István (1926), Orosz Ferenc (1898), Orosz Sándor (1899), Orgován András (1896), Orosz Pál, Pallagi János (1925), Pálóczy János (1905), Pálóczy Bálint (1912), Pancsira József (1900), Papp Ferenc (1898), Pápai Géza (1909), Pápai János (1907), Papp István (1910), Pásztor Béla (1880), Pender Ferenc, Pender György (1903), Perpék János (1913), Péntek Béla (1900), Pércsi Sándor (1905), Petrovics János (1908), Pette Lajos (1920), Plesa Pál (1905), Pobrászki Sándor (1926), Polincsik János (1926), Rácz István (1920), Rácz József (1929), Rajó András (1926), Regös István (1904), Rejplik Bertalan (1924), Rejplik Béla (1926), Rejplik János (1899), Rontó Lajos (1925), Rózsa Kálmán (1910), Rózsa Pál (1925), Sarkadi György (1923), Sárközi József, Sárközi Sándor (1911), Simon István (1896), Sepely Bertalan (1900), Schmotczer János (1894), Schmotczer Gábor (1904), Szabó Dezső (1911), Szabó Endre (1908), Szabó Endre (1912), Szabó Géza (1925), Szabó István (1907), Szabó János (1908), Szabó József (1908), Szabó Pál (1910), Szabó Tivadar Zoltán (1911), Szakolczay Gusztáv (1900), Szarka Ferenc (1908), Székely András (1906), Székely Sándor (1896), Szemák István (1899), Szemák József (1921), Szendrei József (1900), Szeszák László (1925), Szilágyi Pál (1903), Szimkánics Iván (1930), Szőnyegy Sándor (1903), Sztipszky Miklós (1927), Szurnyák Lajos (1921), Szurnyák Sándor (1904), Szűcs Imre (1904), Szűcs János (1897), Szűcs József (1908), Takács Gusztáv (1901), Takács Gyula, Tatár Zsigmond (1901), Tavaszi Ferenc (1924), Tellinger János (1918), Temető Antal (1895), Temető István (1913), Timkó János (1915), Titka János (1910), Tohol Lajos (1907), Tóth József (1907), Tóth Pál (1909), Tóth Péter (1901), Tóth Sándor (1925), Turi Ferenc (1911), Turóczy Tibor (1925), dr. Thuri Gyula, Uzdi József (1910), Újváry József (1904), Újvári József (1907), Vadnay Andor (1896), Várady Pál (1909), Várady Barnabás (1900), Varga Ferenc (1906), Varga Géza (1906), Varga György (1901), Varga Lőrinc (1908), Vass Mózes, Varsányi István (1911), Zsurki Bertalan (1904), ⁵¹⁴ ****Bimba Miklós**, Csatári Dániel, Cseh Ferenc, Cseh Sándor, Hablák Sándor, Hanga András, Hegedüs István, Henkel József, Hiszovics József, Hlász Béla, Holozs Gábor, Horodzi József, Hubert Károly, Kaszonyi István, Kertész Béla, Kodó Ferenc, Kodó József, Kovács Lajos, ****+Balla István**, *****+Györffy Gyula** (1909).

Elcsélt honvédek: Almási József (1908), ⁵¹⁵ *****Almási László** (1910), Angalét Ferenc (1920), Árvai József (1920), *****Baksa Lőrinc István**, Balinca György (1910), *****Balogh Győző** (1896), *****Balogh Kálmán** (1902), Barta Sándor (1908), Bartha-Barna György (1914), Birta Sándor, Boleca József (1915), Boros Ernő (1921), Csonka János (1914), Dékány Sándor (1916), Dudás Lajos (1910), *****Fekete Ferenc** (1901), Fekete Sándor (1912), Friedmann Hermann (1916), Friedmann Salamon (1912), Gácsi Ferenc (1914), Galajda Pál (1913), Géca Sándor (1900), Geletei József (1910), Gléger István (1922), Gönci János (1909), Grünfeld Miklós (1906), Holovácsko Lajos (1921), Holovácsko Miklós (1907), Horváth András (1919), *****Husztai János** (1925), Ilosvai Imre (1921), Izsák István (1897), Kelemen Kálmán (1899), Kenderesi Gyula (1915), Kiss György (1911), Klein Izidor (1907), Koczián-Kalotay Gyula (1918), Kosztu György (1920), Kovács István János (1903), Kovács István

⁵¹⁴ A ******-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a beregszászi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#beregszasz (2012)

⁵¹⁵ A *******-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a civil áldozatok névsorába.

(1914), Krémer Pál (1913), Lakatos Sándor (1916), Langfeld József (1911), Lebovits Lajos (1902), ***Lengyel Béla (1912), Lengyel Pál (1904), Lengyel Péter (1921), Lőrincz Pál (1921), Lukács János (1919), Lukács Sándor (1910), Magyar János (1917), Mándi Endre (1923), Mátyola József (1914), Mazor József (1906), ***Mező Bertalan (1924), Molnár József (1914), ***Mucsi László (1907), Nagy Albert (1919), Nagy Károly (1913), Nevmann Ignác (1912), ***Német József (1907), Orbán István (1924), Orosz Károly (1919), Pásztor János (1917), Pender József (1904), Plántás György (1913), Rapos Mihály (1913), Riskó Béla (1922), ***Rontó Sándor (1910), Rosenberg Jakab (1903), Rosner Lajos (1911), Róth Mór (1914), Sarkadi György (1921), Sarkadi György (1923), ***Sebestyén Bálint (1925), Swatz Miklós (1915), ***Szabó Ambrus (1911), Szabó István (1920), Szabó József (1923), Szántó Jenő (1907), Tóth György (1909), Tóth Kálmán (1919), ***Veress József (1904), Vitányi Attila Csaba, vitéz (1918), Volko Sándor (1921), Weisz József (1913).

Beregújfalu

Lakossága 1941-ben 1 755 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 4-én összeállított egységes helyhatósági (Beregújfalui Községi Népbizottság) lista alapján 222 férfi volt „*belágerezve*”. 1944. november 19-én, a második regisztráció után 138 férfit (1885–1927) hurcoltak el Szolyvára. Közülük 93 hazatért, 45 fő meghalt a munkatáborokban. Az internáltak közül 19 fő húsz éven aluli, ketten (Máté Gedeon és Heé Lajos) 17 évesek voltak. A magyar hadseregben harcoló 84 katonából 18 hősi halált halt, 66 romániai, magyarországi és szovjetunióbeli hadifogolytáborokban tartózkodott. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 63 fő. A második regisztráció során magukat ruszinnak, ukránnak, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük 5 fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett. Áldozatokról nincs adat. Az adatgyűjtésben közreműködött Heé Béla, Tihor Béla és Tompa Tibor. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírjainak (45) és túlélőinek névsorát. Az akcióban a községi tanács vezetői is részt vettek, hitelesítették az elkészített névsorokat.⁵¹⁶ Kezdeményezésükre a település lakossága 1991. december 8-án a templomkertben emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Ács Árpád (1914), Ács Bálint (1923), Ács Béla (1906), Ács Béla (1915), Ács Béla (1923), Ács Mihály (1909), Csete Balázs (1923), Danó Bálint (1923), Darcsi Géza (1923), Heé Gyula (1907), Heé Imre (1916), Heé István (1922), Heé Sámuel (1919), Heé Sándor (1911), Iván János (1902), Kovács Mihály (1907), Marinka Endre, Máté Bálint (1911), Máté Bálint (1925), Máté Béla (1923), Máté Ferenc (1905), Máté László (1914), Máté Tibor (1913), Molnár Árpád (1921), Molnár Béla (1915), Molnár Elek (1909), Molnár Endre (1898), Molnár Ferenc (1921), Molnár Ferenc (1900), Molnár Gábor, Molnár Gyula (1907), Molnár János (1910), Molnár Pál (1906), Molnár Péter (1907), Molnár Sámuel (1899), Molnár Sándor (1904), Molnár Sándor (1922), Orbán Gyula (1919), Orosz Bertalan (1901), Orosz Géza (1925), Orosz Sándor (1917), Pál József (1902), Pápai Géza (1897), Puskás Pál (1919), Puskás Tibor (1925), Szőke László (1915), Tihor Bence (1923), Tihor Elemér (1921), Tihor Gábor (1895), Tihor Géza (1922), Tihor Géza (1922), Tihor Gyula (1919), Tihor Károly (1897), Tihor Pál, Tihor Sándor (1923), Tóth Árpád (1895), Tóth Balázs (1902), Tóth Béla, Tóth István, Tóth Endre (1910), Tóth Ferenc (1920), Tóth Gusztáv (1908), Vass József (1914).

Bótrágy

Lakossága 1941-ben 1 421 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított helyhatósági (Bótrágyi Községi Népbizottság) listák alapján 215 férfi

⁵¹⁶ SZEpb-archívum, Molnár Bertalan, a Kárpátaljai megyei végrehajtó bizottság elnökhelyettese, a rehabilitációs bizottság elnöke részére, 1989. 12. 08.

„tartózkodott hadifogságban.” Az 1. sz. lista „lágér” rovatában a nevek mellett nem szokványos bejegyzések olvashatók: Zakarpatszka Ukrajina 156 polgárát (1896–1926) „1944-ben az oroszok fogolyként elvitték munkára”; „szovjet munkatáborba”; „szovjet fogoly”. A 2. sz. lista 59 szovjet hadifogságba esett katona (1903–1923) nevét tartalmazza, akik a romániai Temesvárra és Brassóba, a magyarországi Budapestre, Ceglédre, Székesfehérvárra, Kiskunfélegyházára, Sopronba, Szegedre, illetve a Szovjetunióban ismeretlen helyre kerültek. Az 1944. november 18-án Szolyvára és Szamborba hurcolt 156 férfi közül 76 hazatért, 80 (LIMES: 76) fő egy része harcban esett el, másik része lágerben halt meg (a honvédek és a civilek egy listára kerültek). A település második világháborús, eddig ismert vesztesége: 81 fő. A második regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük néhány fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett, köztük Dolinka Dezső (1925), aki harcban esett el.⁵¹⁷ Az adatgyűjtésben közreműködött Bíró László, Izsák Balázs, Molnár Balázs, Bagu Gyula és Hajdú Ferenc, a községi tanács elnöke⁵¹⁸. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu elhurcoltjainak (153), mártírjainak (78) és túlélőinek, ezen belül az akkor még élők (21) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1990. november 1-jén a temetőben emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Albók Gábor (1918), Angalért István (1899), Béres Menyhért (1899), Béres József (1902), Bagu Bertalan (1925), Bagu Imre (1910), Bagu Ferenc (1895), Bagu Ignác (1907), Bagu Ferenc (1910), Bajusz Áron (1899), Bajusz Balázs (1910), Bajusz József (1905), Bajusz András (1924), Bajusz Dániel (1906), Baranyi József (1902), Balog Béla (1899), Balog Béla (1924), Bagics János (1909), Bíró András (1902), Bíró János (1908), Deák Ferenc (1908), Dóka András (1903), Dóka József (1902), Ember István (1914), Ember József (1912), Estók Sándor (1903), Fülöp Gyula (1899), Gál Béni (1895), Gál János (1918), Gál József (1912), Gerő Dezső (1903), Gerő Péter (1912), Hajdú Károly (1909), Izsák Bálint (1902), Izsák Dezső (1900), ifj. Izsák Dezső (1925), Izsák Ernő (1924), Izsák Ferenc (1907), Izsák Gyula (1903), Izsák János (1901), Káté Ignác (1910), Kiss Béni (1910), Ködöböc Pál (1921), Magyar Balázs (1900), Marton Dezső (1908), Marton Gyula (1916), Molnár András (1898), Molnár Balázs (1900), Molnár Bálint (1901), Molnár Bertalan (1912), Molnár Ferenc (1902), *Molnár Dezső (1910)⁵¹⁹, Molnár Kálmán (1895), Molnár Kálmán (1902), Molnár Miklós (1898), Molnár Pál (1911), Orbán András (1908), Orbán János (1903), Orbán Sándor (1910), Pap János (1922), Pécsi Dezső (1905), Pécsi Ferenc (1909), Péter István (1914), Péter Dezső (1903), Ráti Dezső (1911), Révész Balázs (1906), ifj. Simon Gyula Gy. (1921), Simon Gyula S. (1899), Szakács Bálint (1905), Szikora András (1902), Tar József (1925), *Tari György (1910), Tót Béla (1922), Tót Ferenc (1925), Tót János (1895), Tót János K. (1906), Tót József (1895), *Varga János (1905), *Varró István (1896), *Vojtku Dezső (1915).

Búcsú/Búlcsú⁵²⁰

Lakossága 1941-ben 964 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 2-án összeállított helyhatósági (Bulcsui Községi Népbizottság) lista alapján 154 férfi (1885–1927) tartózkodott hadifogságban. Az 1944. november 18-án Szolyvára és Sanokra elhurcolt 119 férfi közül 58 hazatért, 61 (LIMES: 58) fő meghalt a lágerekben. 35 katona közül 11

⁵¹⁷ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 120. p.

⁵¹⁸ SZEpb-archívuma, a Bótrágyi Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága mellett alakult bizottság ukrán nyelvű adatközlő levele, 1990. 07. 20. A bizottság tagjai: F. E. Hajdú, a községi tanács elnöke, A. A. Izsák, J. J. Bagu, B. B. Molnár nyugdíjas, A. Sz. Bíró, a kolhoz brigádvezetője.

⁵¹⁹ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a bótrágyi áldozatok névsorába:

http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#botragy (2012)

⁵²⁰ 1957-ben Beregszászhoz csatolták.

elesett, 24 szovjet fogságba került és a romániai Máramarossziget, Nagyenyed, Temesvár, a magyarországi Baja, Székesfehérvár, Cegléd, Nagykanizsa hadifogolytáboraiiban tartózkodott. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 72 fő. A bulcsui születésű Kishegyi Gáspárt (1911) november 19-én a Kraszno-Lucsban lévő bányászlágerbe hurcolták, szénbányában dolgoztatták, 1946. február 14-én szabadult, rokkantan tért haza.⁵²¹ Az adatgyűjtésben közreműködött: Fülöp Anna, Fülöp Gyula, Mándi János, Pércsi Albert, Krajnik Jolán és id. Prófusz József. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (73), a falu mártírjainak (59) és túlélőinek névsorát.⁵²² Kezdeményezésükre a település lakossága 1991. november 1-jén a faluközpontban emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. A Bulcsui 3. Sz. Középiskola pedagógusai (Prófusz József, Krajnik Irén, Kovács Erika) a szükséges pénz egy részét úgy teremteték elő, hogy sajátosan összeállított, belépődíjas emlékműsorral járták be diákjaikkal együtt a környező falvakat. Nagy András (1925) túlélő visszaemlékezése két kiadványban is megjelent.⁵²³

Mártírok: Balázs Bertalan (1911), Balla József (1895), Birta Ferenc (1906), Bodnár Béla (1914), Bodnár János (1899), *Bodnár József (1907)³⁴⁰, Bodnár Mihály (1905), Csecsur János, Csernádi Pál, Csernádi Lajos, Kassai József (1904), id. Kalló Bertalan (1904), ifj. Kalló Bertalan (1925), Kalló József, Kálmán Lajos (1910), Káposzta Péter (1900), Kiss Béla, Kiss Lajos, *Klima Béla (1926), Klima Ferenc (1926), Klima Imre (1925), Kocka Barnabás (1925), Komári Ferenc (1908), *Komári Károly, Kota Gábor (1906), Krajnik Ambrus (1925), Krajnik Bertalan (1907), Krajnik János (1906), Krajnik József (1918), Krajnik Miklós (1913), Krajnik Péter (1910), Lukovics Bertalan (1905), Lukovics József (1903), Májericsik Elek (1919), Mindák Ferenc (1901), ifj. Mindák Ferenc (1911), Mindák György (1901), Nagy Béla (1913), Nagy Béla (1923), Nagy Endre, Nagy István (1924), Nagy József (1925), Nagy Sándor (1916), Németh Béla (1925), Németh Béla, Német Kálmán (1905), Németh Lajos, Németh Sándor, ifj. Pálóczi József (1919), Pásztor István (1924), Pércsi Bertalan (1905), Rózsa Bertalan (1901), Rózsa Ferenc (1925), Sárközi Lajos (1913), Siti Sándor (1913), Sira Mihály, Slyakta József (1895), Szabó János (1913), Szabó László (1904), Szabó Sándor (1908), Szlepák József (1895), **Bence Sándor. (új név)

Elesett honvédek: Galajda Pál, Iván Endre, Krajnik Imre Lajos (1913), Krajnik Ágoston (1914), Móri Gyula, Nagy Elemér, Pásztor János, Pálóczi Sándor, Pércsi Ferenc, Somi Bertalan, Somi József.

Csetfalva

Lakossága 1941-ben 549 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Csetfalvai Községi Népbizottság) lista alapján 91 férfi (1899–1926) tartózkodott hadifogságban. (A listában 70. szám alatt feltüntetett Lőrincz Albert (1905) neve át volt húzva – D. Gy.) 33 katona (1902–1923) közül 12 fő elesett, 21 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. Az 1944. november 18-án Szolvyára hurcolt 58

⁵²¹ SZEpb-archívum, Kishegyi Gáspár adatközlő levele. Beregszász, 1991. április 4.

⁵²² U.o., a bulcsui adatgyűjtők levele, 1990. november.

⁵²³ NAGY ANDRÁS: „Dobszóra elsöpört a fűvös zivatar” a sztálini munkatáborokba. Emlékfoszlányok. KMMI-füzetek IX., Beregszász, 2010, Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/12400/12414/12414.pdf> (2014), KURMAI-RÁTI SZILVIA: A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek XIV. Beregszász, 2011. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/12500/12546/12546.pdf> (2014)

³⁴⁰ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a bulcsui áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#bucsu (2012)

férfi közül 23 hazatért, 35 (LIMES: 40) fő meghalt a légerekben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 47 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Bíró Mária⁵²⁴, Czap József és Nagy György. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírjainak (38) és túlélőinek névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1989. november 26-án közadakozásból a temetőben sírkövet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai emlékére.

Mártírok: Balog András, Balog Gábor (1912), Balog István (1918), Balog Rezső (1921), Blanár Ferenc (1921), Dicső Albert (1903), Erdélyi Dezső (1912), Gergely András (1900), Gergely István (1905), Hájjas Ferenc, Horváth András (1905), Horváth Gusztáv (1907), Lakatos Lajos (1907), László József (1903), Magos János (1920), Miklósi András (1899), Molnár Sándor (1903), Nagy Béla (1903), Nagy László (1907), Noskó Mihály (1909), Ombódi Béla (1904), Papp András (1921), id. Papp Dezső (1899), Papp Gyula, Papp József, Papp Alajos (1906), Papp Sándor, Sipos József, Sütő József (1899), Szabó Kálmán (1905), Szeles Béla (1916), Szeles Sándor (1910), Tar Endre (1908), Torzsás Gábor (1900), Tóth Béla (1924), Tóth Ferenc (1907), **Lóvin Béla.⁵²⁵

Elesett honvédek: Balog József (1915), ***Blanár András (1915)⁵²⁶, Blanár Béla (1923), Blanár Sándor (1917), Dicső Gábor (1911), Kardos Dezső (1919), Lőrincz Béla (1912), ***Mester Sándor (1909), Papp András, Papp József, Szakál Fülöp (1921), ***Szeles András (1914).

Csonkapapi

Lakossága 1941-ben 1 178 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 2-án összeállított egységes helyhatósági (Papi Községi Népbizottság) lista alapján 191 férfi tartózkodott hadifogságban. 71 katona (1902–1923) közül 21 fő elesett, 50 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. Az 1944. november 18-án Szolyvára hurcolt 125 férfi (1890–1926) közül 74 fő hazatért, 51 fő meghalt a légerekben (Szolyva, Szambor, Boriszov, Gorlovka, Kraszno Ural, Orel, Nyizsnij Tagil). A listán a legidősebbek: Bíró Pál (1890), Baksa Pál (1900), valamint Vasas Mihály (1900). Vasas Mihály és Vasas János (1926) személyében apa és fia itt is együtt került a menetoszlopba. A település eddig ismert második világháborús vesztesége 72 fő. Az adatgyűjtésben Nagy Zoltán Mihály⁵²⁷ KMKSZ-alapszervezeti elnök irányításával közreműködtek az alapszervezet e feladattal megbízott tagjai, valamint a túlélők. 1989–1990-ben portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (120), a mártírok (46) és a túlélők (74) névsorát. A KMKSZ-alapszervezet kezdeményezésére és szervezésében a település lakossága 1991. november 17-én a református templom kertjében közadakozásból emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Nagy Zoltán Mihály több szépirodalmi alkotásban is megörökítette az elhurcoltak sorsát. A magyarság 1944-ben bekövetkezett tragédiáját először *A sátán fattya* című regényében dolgozta fel⁵²⁸, később 1944 címmel megrázóan hiteles elbeszélő költeményt írt.⁵²⁹

⁵²⁴ SZEpB-archívum, Bíró Mária adatközlő levele, 1991. január 30.

⁵²⁵ A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a csetfalvai áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#csetfalva (2012)

⁵²⁶ A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a civil áldozatok névsorába.

⁵²⁷ SZEpB-archívuma, Nagy Zoltán Mihály adatközlő levele, 1990. január 10.

⁵²⁸ NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *A sátán fattya*. Budapest–Ungvár, Új Mandátum Kiadó, 1991. Második kiadás: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2000. Tárolt változat, hangoskönyv: <http://forum.swz.hu/index.php?/topic/457810-nagy-zoltan-mihaly-a-satan-fattya-hangoskonyv2005/> (2012)

Mártírok: Bacsó József (1897), Bakó Károly (1907), Baksa Béla (1919), Baksa Lajos (1904), Baksa Pál (1926), Barát András (1901), Berényi István (1924), Buda Gábor (1909), Buda Gyula (1903), Buda Kálmán (1907), Buda Lajos (1914), Buda Péter (1897), Buda Sámuel (1910), Dobos Károly (1902), Dóka József (1925), Fejes Pál (1901), Galgóczi István (1904), Halász Dezső (1902), Halász Géza (1906), Jakab József (1922), Kerekes Ernő (1907), Kiss Lajos (1908), Kiss Tamás (1910), Ködöböcz Imre (1909), Ködöböcz József (1910), Nemes István (1904), Nemes Pál (1901), Papp József (1907), Simon Gyula (1926), Sütő Ignác (1907), Sütő István (1923), Szabó Ferenc (1902), Szatmári Dániel (1900), Szatmári József (1905), Szatmári Kálmán (1924), Szatmári Sándor (1909), Szécsi Béla (1903), Tóth Benjamin (1925), Tóth Gábor (1912), Turóczy Béla (1908), Turóczy Lajos (1926), Vasas János (1926), Vasas Mihály (1900), Veres Gábor (1900), Veres Gábor (1912), Veres Imre (1913), Veres Kálmán (1924), Veres Lajos (1916), Veres Sándor (1902), Veres Sándor (1908), Veres Sándor (1926).

Elesett honvédek: Bakó Sándor (1909), Baksa Sándor (1905), Berec Menyhért (1916), Buda Ferenc (1921), Buda Gábor (1907), Danku Mihály (1915), Gerő Imre (1907), Halász Benjamin (1910), Halász Lajos (1922), Ködöböcz Gyula (1910), Ködöböcz Sándor (1919), Pereszta Mihály (1919), Sebestyén Gyula (1919), Sidó Sándor (1906), Simon Károly (1900), Szarka Béla (1922), Szatmári Gyula (1918), Tóth József (1900), Veres Bertalan (1919), Veres Dániel (1920), Veres József (1909).

Gát

Lakossága 1941-ben 2 240 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 4-én összeállított egységes helyhatósági (Gáti Községi Népbizottság, elnök Jurko Kancsij) lista alapján 260 helyi lakos tartózkodott hadifogságban. A magyar hadseregben harcoló 103 honvéd (1901–1923) közül 22 fő elesett, 81 fő a romániai Foksány, a magyarországi Debrecen, Jászberény, Székesfehérvár, Kecskemét, Szombathely, Sopron, Komárom, Salgótarján, Budapest szovjet hadifogolytáboraiába került. Az 1944. november 18-án Szolyvára hurcolt 157 férfi (1895–1926) közül 106 fő hazatért, 51 (LIMES: 73) fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. Ezt a tragikus eseményt a falu szülötte, Kovács Vilmos író, költő regényben⁵³⁰ örökítette meg; a szerző édesapját is elvitték, pedig kommunista volt. A gáti elhurcoltakkal és Kovács Vilmosal két könyvében is foglalkozott Botlik József történész.⁵³¹ A magukat ruszinak/ukránnak, szlováknak, zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük néhány fiatal a Vörös Hadsereg és az I. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Hajnali János (1926) a Vörös Hadsereg önkénteseként, Ickovics Tibor (1913) és Lengyel Mihajlo a csehszlovák hadtest katonájaként harcban esett el.⁵³² A település eddig ismert második világháborús vesztesége 76 fő. Heé Béla⁵³³ túlélőtől tudjuk, hogy a gáti férfiakat Beregszászon, Szolyván keresztül Turkára, Szamborba vitték, ahol 120 férfit szorítottak be egy marhavagonba, összesen 720 főt; mire megérkeztek, 90 fő maradt életben. Az egyik szibériai munkatáborba kerültek, ahol akkor 12 000 embert vontak össze. A gyilkos szibériai tél után 1 500 fő maradt életben. Heé Béla számadataihoz aligha férhet kétség, hiszen a lágerben a temetkezési brigádban dolgozott, feladatuk a halottak elhantolása volt. 1947-ben, 40 kilós testsúllyal szabadult. Az adatgyűjtésben közreműködött Kacsó Zoltán, Kovács Emil,

⁵²⁹ NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: 1944. Elbeszélő költemény. Együtt 2007/3 melléklete. Második kiadás: Ungvár: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége. Tárolt változat: http://epa.oszk.hu/00500/00595/00023/pdf/EPA00595_Egyutt_2007_3_mell_1-16.pdf (2012)

⁵³⁰ KOVÁCS VILMOS: *Holnap is élünk*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1965.

⁵³¹ BOTLIK JÓZSEF: *Gát*. Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest, é.n.; *A hűség csapdájában*. Kovács Vilmos költő, író (1927–1977) emlékének. Pályakép és korrajz. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2003.

⁵³² *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 121. p.

⁵³³ SZEpb-archívum, Heé Béla adatközlő levele, Gát, 1991. február 5.

valamint Lőrincz Béla⁵³⁴, a községi tanács elnöke. 1989–1993-ban portabejárással felméréseket végeztek (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírjainak és túlélőinek névsorát. Kezdeményezésükre közadakozásból 1989. november 26-án a temetőben kopjafát, 1990. november 23-án emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Bak Bertalan (1896), Bak Béla B. (1900), Bak Béla (1903), Bak Béni (1917), Bak Endre (1923), Bak Gedeon (1925), Bakos András (1908), Bakos Béla (1914), Bíró Géza (1909), Bíró Kálmán (1907), Botos Lajos (1908), Csontos József (1905), Heé Áron (1902), Heé Elek (1903), Heé Gyula (1901), Heé Ignác (1908), Heé Sándor (1912), Járó Sándor (1901), Kacsó Bertalan (1903), Kacsó Béni (1897), Kacsó Dániel (1903), Kacsó Endre (1925), Kacsó Ignác (1898), Kacsó Pál (1909), Kacsó Viktor (1909), Király András (1907), Király Ernő (1912), Király Endre (1925), Király Ignác (1908), Király János (1915), Király Sándor (1898), Lőrinc Bertalan (1906), Lőrinc Bertalan (1926), Lőrinc Lajos (1921), Lőrinc Pál (1909), Márton Béla (1912), Menyhért Bertalan (1915), Molnár Ignác (1915), Molnár Sándor (1896), Mónus János (1906), Orosz Ferenc (1896), Orosz Ferenc (1908), Stencinger József (1903), Szabó Antal (1912), Szabó Sándor (1910), Torma Dániel (1913), Turi Gyula (1903), Turi Menyhért, Turi Sándor, Verbiás Lajos (1914), Vég Károly (1913), **Járó Márton⁵³⁵

Elesett honvédek: ***Bahus Mihály (1920)⁵³⁶, ***Bak Áron, ***Bak Kálmán, ***Bak Marci, ***Bak Márton (1917), Bak Márton (1920), ***Csizmár József, ***Farkas Mihály, *** Heé Vince, ***Kacsó Kálmán, *** Kacsó Miklós, ***Király Béla, ***Király Gyula, ***Király József, ***Kopasz Bertalan (1918), ***Kopasz Gyula (1914), ***Kopasz Ignác, ***Lőrinc Károly, ***Lőrinc Mihály, ***Menyhért Gyula, ***Molnár Gyula, ***Pallagi Géza.

Gut⁵³⁷

Nagygut és Kisgut lakossága 1941-ben 1 039 fő volt. Elfoglalásuk időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 4-én összeállított két különálló helyhatósági (Nagyguti Községi Népbizottság, Kisguti Községi Népbizottság, elnök Bak József) lista összesen 142 polgár nevét tartalmazza, „*akik Karpatszka Ukrajina állampolgárságával rendelkeznek, hadifogságban tartózkodnak.*” A listán olvasható bejegyzés szerint az embereket 1944. november 23-án vitték Szolovára. 55 katona (1901–1923) közül 8 fő elesett, 47 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. 87 katonaköteles férfi (1895–1926) közül 30 fő hazatért, 57 (LIMES: 55) fő meghalt a szolovai és szambori lágerben. Erre a tragédiára a falu szülötte, Zubánics László történész is kitér helytörténeti munkájában.⁵³⁸ A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 65 fő. Sok család több tagját is elvesztette: Barkaszi Károly és Verbiás János családjának férfitagjai mind odahaltak. A túlélők szerint csak azért nem vittek el több férfit a faluból, mert azokban a napokban a közeli erdőben bujkáltak. Pocsai Vince (1920) túlélővel 2011. október 24-én Beregardóban mélyinterjú készült.⁵³⁹ Az adatgyűjtésben közreműködött Pocsai Vince, Pocsai Sámuel, Tóth Lajos és Sin József. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (56), a túlélők (85) és az elesett honvédek (8) névsorát.⁵⁴⁰

⁵³⁴ SZEpB-archívum, Lőrincz Béla adatközlő levele, 1990. május 5.

⁵³⁵ A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag felvették fel a gáti áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#gat (2012)

⁵³⁶ A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#gat (2012)

⁵³⁷ A mai Gut község 1947-ben Nagygut és Kisgut községek egyesülésével jött létre.

⁵³⁸ ZUBÁNICS LÁSZLÓ: *Guti körkép*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2000.

⁵³⁹ KURMAI-RÁTI SZILVIA: A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében, i. m. 6-51 old.

⁵⁴⁰ SZEpB-archívum, Sin József adatközlő levele, 1990. november.

Kezdeményezésükre a település lakossága emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Bahus Ferenc (1897), Balogh Gyula (1911), Balogh József (1924), Balogh Lajos, Barkaszi Béla (1912), H.Barkaszi Bertalan, Barkaszi Gyula (1910), Barkaszi József (1926), Barkaszi Károly (1898), Bence Bertalan (1924), Bence József (1910), Bihari Lajos (1922), Bodok Gyula (1924), Bodok József (1916), Botos Imre (1904), Bodok István (1900), Dankó Gyula (1916), Darcsi András (1919), Darcsi Gyula (1901), Darcsi Lajos (1901), Deák Lajos (1900), Demjén József (1905), Dóka András (1896), Dóka Bertalan (1919), Dóka István, Dóka József (1911), Sz. Dóka József, Dóka Károly (1913), Dóka Tamás, Dóka Zsigmond (1924), Főző András (1915), Főző Gyula (1924), Nagy Ferenc (1909), Nagy Gyula (1910), Nagy József (1908), Peres Bertalan (1905), Peres Gyula (1905), Pocsai Gyula (1908), Pocsai József (1903), Pocsai Lajos J. (1924), Pocsai Lajos P. (1925), Pocsai Vince (1915), Puskás Ferenc (1897), Simon Béla (1925), Szalontai Gyula (1910), Szalontai József, Szolnoki János (1922), Sz. Tóth József (1910), Tóth József J. (1925), *Tóth Kálmán (1897)⁵⁴¹, Tóth Kálmán Gy., Tóth Kálmán J. (1911), Verbiás Béla (1922), *Verbiás Gyula (1923), Verbiás Lajos (1914), Verbiás Károly (1924), Veres Gyula.

Elesett honvédek: Balogh János (1915), Balogh Ferenc, P. Barkaszi József, Barkaszi Endre, Beregszászi Zsigmond, Bodok Zoltán, Botos József, Papp Károly.

Halábor

Lakossága 1941-ben 645 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Halábori Községi Népbizottság) lista alapján 116 polgár „tartózkodott hadifogságban.” 32 katona (1901–1923) ismeretlen helyen szovjet fogságba került, a fronton elesettek számáról nincs adat. 116 férfit (1895–1926) hurcoltak el Szolvyára. A lágerfogságból (katonák, civilek vegyesen) 75 fő hazatért, 41 (LIMES: 42) fő meghalt a szolvyai és szambori lágerben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 41 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Tar Géza.⁵⁴² 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok (33) és a túlélők (79), ezen belül az akkor még élők (28) névsorát. Kezdeményezésére a település lakossága 1989. december 24-én a temetőben kopjafát állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai emlékére.

Mártírok: Bakó Zsigmond (1925), Balog Alajos (1924), Balog Endre (1919), Balog János (1905), Balog József (1908), Balog Sándor (1896), Belánszki Gusztáv (1922), **Bimbi József (1906), Bimbi Áron (1903), Bimbi Helén, Bimbi József, Bimbi Piroška, Bimbi Sándor (1934), Bimbi Valér,** Cserepes Károly (1912), File Sándor (1910), Gajdos Sándor (1918), Gergely Sándor (1910), Jakab Elemér (1918), Kádár Dezső (1925), Kis András (1905), Kocsis Alajos (1910), Kocsis Elek (1907), Kocsis László (1926), Kocsis Zsigmond (1904), Komáromi Elek (1920), Komáromi Alajos (1905), Kovács Sándor (1910), Lengyel Géza (1910), Nyíri János (1925), Orbán Balázs (1924), Strom Zsigmond (1912), Szabó Endre (1904), ifj. Szabó Endre (1926), Szatmári Kálmán (1921), Tar András (1900), Tar Géza (1920), Tar István (1924), Tar Miklós Kálmán (1923), Tóth Kálmán (1895), Tóth Péter (1918). **Balog Ferenc.⁵⁴³

⁵⁴¹ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a guti áldozatok névsorába:

http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#gut (2012)

Megjegyzés a kövér betűkkel jelölt nevekről: a halábori emlékművön feltüntetett mártírok névsorába felvették a náci koncentrációs táborban elpusztult zsidó férfiakat, nőket is.

⁵⁴² SZEpb-archívum, Tar Géza adatközlő levele, 1991. február 12.

⁵⁴³ A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a halábori áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#halabor (2012)

Harangláb

Jelenleg Bótrágy társközsége. Lakossága 1941-ben kb. 493 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 2-án összeállított helyhatósági (Haranglábi Községi Népbizottság) lista alapján 62 férfi tartózkodott kényszermunkalágerben. 30 frontra került honvéd sorsa eddig ismeretlen. A szolyvai lágerbe 32 katonaköteles férfit (1899–1926) hurcoltak el, közülük 23 fő hazatért, 9 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 10 fő. Az 1944. november 18-i második regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük néhány fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett, például Biri Ferenc (1926), aki harcban esett el.⁵⁴⁴ Az adatgyűjtésben közreműködött Hajdú Ferenc. 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEPB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok és a túlélők névsorát. Kezdeményezésére a település lakossága emlékjelet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Baranyi Bertalan, Baranyi Kálmán, Baranyi Kálmán, Baranyi Mihály, Gerő Géza, Gerzsenyi Bertalan, Hajdu Ferenc, Markó Lajos, Pető Sándor.

Hetyen

Jelenleg Csonkapapi társközsége. Lakossága 1941-ben 785 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 2-án összeállított egységes helyhatósági (Hetyeni Községi Népbizottság) lista alapján 118 férfi tartózkodott hadifogságban. 46 frontra került honvéd közül 6 fő elesett, 40 fő szovjet hadifogságba került. 72 katonaköteles férfit (1896–1926) hurcoltak el Szolyvára és Szamborba, közülük 27 hazatért, 45 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. A lista egyik bejegyzése szerint Kucsinka Gyulát (1902) és Ferenczi Gábort (1912) a szolyvai lágerből Munkácsra vitték. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 51 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Sütő Sándor, Tóth Éva, valamint a túlélők egy csoportja: Baksa István, Kőszegi István, Joó Ferenc, Szarka József, Kun János, Szarka Géza, Berecz István. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEPB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (127), a mártírok (50) és a túlélők névsorát, amit Száraz Endre, a Papi Községi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke hitelesített.⁵⁴⁵ Kezdeményezésükre a település lakossága 1992 szeptemberében köztéri emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Antal József (1922), Balogh András, Barta András (1917), Benkő Menyhért (1908), Benkő János (1908), Benkő Elemér (1908), Benkő Lajos (1926), Berecz Béla (1925), Berecz Pál (1922), Borsodi Zoltán (1922), Cellár István (1911), Cselle Benjamin (1920), Cselle Béla (1925), Ferenczi Károly (1900), Fodor János (1904), Fodor József, Gerzsenyi István (1925), Gerzsenyi József (1901), Henter József (1900), Horváth József (1900), Joó Béla (1924), Komjáthy József, Kondor József (1926), Kondor Sándor (1924), Kovács András (1905), Ködöböcz Lajos (1908), Molnár Lajos (1905), Rácz Gábor (1919), Sebestyén István (1926), Sebestyén József (1923), Sütő Béla (1902), Sütő Endre (1900), Sütő Lajos (1924), Sütő Zoltán (1914), Szikora Béla (1922), Tóth Bálint (1901), Tóth Béla (1894), Tóth Endre (1923), Tóth Géza Gy. (1925), Tóth Géza M. (1910), Tóth István (1904), Tóth József (1902), Tóth József, Tóth Kálmán (1925), Tóth Menyhért (1908), Tóth Pál (1899).

Elesett honvédek: Barta Pál (1919), Kovács Balázs (1914), Komjáthyi László (1919), Sebestyén Sándor (1916), Szarka Béla (1922), Tóth Béla (1913).

⁵⁴⁴ Ukrajna Emlékkönyve, i. m.121. p.

⁵⁴⁵ SZEPB-archívum, Sütő Sándor és Tóth Éva adatközlő listája, 1991. február 12.

Kígyós

Lakossága 1941-ben 668 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított két helyhatósági (Kígyósi Községi Népbizottság) lista alapján összesen 116 férfi tartózkodott hadifogságban, illetve munkatáborban, köztük 40 katona. 13 fő a harctéren esett el, 26 fő szovjet fogságba került és a romániai Nagyvárad, Máramarossziget, a magyarországi Budapest, Szombathely, Kalocsa, Celdömölk, Debrecen stb. hadifogolytáborokban tartózkodtak. A Szolvyára hurcolt 76 férfi (1895–1926) közül 48 hazatért, 28 fő meghalt a szolvai és szambori lágerben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 41 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Kovács Miklós. 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok (28), a túlélők és az elesett honvédek (13) névsorát.⁵⁴⁶ Kezdeményezésére a település lakossága 1990 novemberében a temetőben emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Bacskai István (1921), Bakos Imre (1907), Bakos József (1919), Bakos Sándor (1912), Bakó András (1914), Bíró József (1904), Csok Ernő (1924), Derceni István (1900), File Lajos (1924), Fring Béla (1926), Grácsin Ferenc (1922), Hézser József (1921), Illyés András (1926), Kocsis Balázs (1919), Kocsis Károly (1926), Makács József (1895), Mester Károly (1904), Mester Károly (1909), Molnár Béla (1905), Toldi Gyula (1907), Tompa Béla (1910), Tompa József (1905), Tóth András (1899), ifj. Tóth András (1925), Tóth István (1905), Tóth Sándor (1910), Vass Sándor (1906), Végh Sándor (1926).

Elesett honvédek: Almási Béla (1912), Bába József (1913), Cseh János (1920), Cseh Sándor (1922), Csok Bertalan (1902), Nagy Bertalan (1919), Sass József (1913), Sass Károly (1904), Szentpéteri József (1910), Tar Béla (1911), Toldi Zoltán (1927), Urbán András (1922), Vasas Sándor (1905).

Kisbégány

Lakossága 1941-ben 1 000 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított két helyhatósági (Kisbégányi Községi Népbizottság) lista alapján 128 „Zakarpatszka Ukrajnai polgár tartózkodott lágerben.” Az 1. sz. lista 78 Szamborba hurcolt férfi (1899–1926), a 2. sz. lista 50 katona (1900–1924) nevét tartalmazza. A katonák közül 10 fő harctéren esett el, 40 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. A túlélők felmérése szerint 97 katonaköteles férfit hurcoltak Sztarij Szamborba, közülük 61 hazatért, 36 (LIMES: 35) fő különböző lágerekben halt meg. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 41 fő. Komári András⁵⁴⁷ 1944. november 17-én jelentkezett Beregszászban, a mostani 4. Sz. Kossuth Lajos Középiskola épületében. A második regisztráció után kutyás őrcsapat kísérték át a posta melletti adóhivatal épületébe (ma: ukrán iskola). Másnap reggel ötös sorokban indították el őket Munkács felé. A katonák elzavarták az ivóvizet, élelmiszert kínáló asszonyokat. Kétnapi gyaloglás után érkeztek meg Szolvyára. Gyengén kosztolták őket, életben maradásukat nagyban elősegítette, hogy az otthon maradt asszonyok szekérrel hoztak nekik élelmiszer-csomagokat. Mint írja: „Sokan elkapták a hastífuszt. Tömegével hullottak el az ártatlan emberek. Voltak olyanok, akik még éltek, és rájuk húzták a fagyos földet. Sokszor felkiáltottunk: Istenem, kinek vétettünk mi, 18 éves fiatalemberek. (...) Nagyon sok ember szökésében segített Nagy Szilárd macsolai lakos, az akkori lágerparancsnok ügyintézője. Ő már nincs az élők sorában. (...) 1945. január 8-án kísérték bennünket Szamborba... Turkán három bajtársunk megszökött és a katonák megfogták, úgy összeverték őket, hogy nem bírtak menni, véresen tették fel őket a szekérre, és úgy hozták el őket Sztarij Szamborba. Nemcsak Szolván, hanem itt is sok ártatlan ember van elhantolva. Két hét múlva bevagoníroztak minket, 80-an voltunk egy marhavagonban. Majd megérkeztünk Makejevskába, már egy kicsit

⁵⁴⁶ SZEpb-archívum, Kovács Miklós adatközlő levele, 1991. február 12.

⁵⁴⁷ U.o., Komári András adatközlő levele, 1991. július 17.

könnyebb volt az életünk. (...) 1945 novemberében érkeztem haza. (...) A rokonságból magam kerültem haza. Sokan jeltelen sírokban vannak eltemetve...” Az adatgyűjtésben közreműködött Komári Árpád. 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpb, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok (34) és túlélők névsorát.⁵⁴⁸ Kezdeményezésére a település lakossága 1990. november 21-én a temetőben emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Barkaszi Ferenc (1909), Bocskai István (1915), Cseh József (1926), Domokos Vince (1917), Fekete Sándor (1906), Gazdag Béla (1926), Gazdag Gyula (1906), Gazdag Imre (1910), Horváth István (1918), Király István (1926), Komári Béla (1905), Komári Gábor (1910), Komári Gyula (1925), Komári István (1922), Kozár Béni (1914), Kulya Bertalan (1921), Kukri Gábor (1907), Mészár Lajos (1914), *Mihályi Menyhért (1913)⁵⁴⁹, Nagy József (1921), Nánási Béla (1907), Nánási Kálmán (1907), Orosz Endre (1913), Orosz Gábor (1924), Orosz Imre (1909), Orosz István (1920), Orosz Vince (1902), Rácz Gábor (1925), Sütő Endre (1907), Sütő Gyula (1910), Sütő István (1913), Turóci Béni (1910), Turóci Sándor (1925), Varga Ferenc (1906), Varga Imre (1913), Zsoldos Imre (1904).

Elesett honvédek: Juszku Ferenc (1920), Kovács Bálint (1923), Kovács Gyula (1910), Nagy István (1902), Orosz Béla (1919), Tóth József (1914), Turóci Gábor (1919), Turóci József (1912), Turóci Miklós (1904), Turóci Sándor (1910).

Macsola

Lakossága 1941-ben 734 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Macsolai Községi Népbizottság, elnök Csernatonyi, titkára Gorgyaj) lista alapján 110 férfi tartózkodott hadifogságban, közte 71 elhurcolt civil (1894–1926), 39 (1900–1924) katona. A katonák közül 11 fő harctéren esett el, 28 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. 71 Szolvyára hurcolt katonaköteles férfi közül 27 hazatért, 44 (LIMES: 43) fő meghalt a szolvyai és szambori lágerben. Az 1944. november 18-i második regisztráció során magukat ruszinak/ukránnak, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük néhány fiatal a Vörös Hadsereg és a csehszlovák hadtest önkéntese lett. Ivan Szeljancsin (1917) és Matvij Szeljancsin (1919) az 1. Csehszlovák Hadtest, Ivan Desko, Mihajlo Gyorgyaj, Ivan Matej, Ivan Penzenstadler, Katerina Fedur (1919), Mihajlo Jurik (1925) a Vörös Hadsereg önkénteseiként harcban esett el.⁵⁵⁰ A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 63 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Jacura László⁵⁵¹ és Nagy Sándor túlélő. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (111), a mártírok (51), az elesett honvédek (9) és a túlélők (38), ezen belül az akkor még élők (20) névsorát.⁵⁵² Kezdeményezésükre a település lakossága emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Beca Sándor (1898), Bruszki István (1895), Bruszki Sándor (1897), Bundovics Gusztáv (1905), Cselle Albert (1898), Cseke Sándor (1898), Fekete Bertalan (1900), Györkös Pál (1903), Hézser Sándor (1922), Homoki Pál (1925), Homoki Pál (1898), Homoki Sámuel (1899), Homoki Sándor (1912), Horváth Elemér (1917), *Horváth József (1905)⁵⁵³, Horváth Miklós (1901), Késmárki Ede (1903), Kovács Árpád (1913), Kósa Ferenc (1924), Kőszeghy Pál (1901), Lukács István (1909), Mandzák Lajos (1909), Masika Mihály (1898), Medve Béla

⁵⁴⁸ SZEpb-archívum, Komári Árpád adatközlő levele, 1991. február 12.

⁵⁴⁹ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a kisbégányi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#kisbegan (2012)

⁵⁵⁰ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 123-124. p.

⁵⁵¹ SZEpb-archívum, Jacura László adatközlő levele, közleményei, 1991. augusztus 11.

⁵⁵² U.o., Jacura László adatközlő levele, 1991. január 25.

⁵⁵³ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a macsolai áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#macsola (2012)

(1924), Miskolczi Béla (1900), id. Nagy András (1897), Nagy Bertalan (1925), Nagy Gáspár (1905), Nagy Miklós (1901), Papp István (1926), Pallagi Mihály (1925), Rácz Gyula (1898), Rákosi Márton (1901), Somogyi Elemér (1899), Sötér János (1905), *Strom István (1923), Szabó Bertalan (1925), Szentléleki József (1924), Székely Elek (1901), Tellinger János (1904), Tellinger Menyhért (1899), Trion István, Veres Endre (1925), Végső István (1923), **Horvát Miklós⁵⁵⁴

Elesett honvédek: Bodnár Dezső, Bruszki János (1919), Bruszki Zoltán (1905), Csernátoni Béla (1922), Faggyas József (1913), Fejbába Sándor (1917), Lukács Pál (1913), Nagy Pál (1920), Praczu Lajos (1913), Somogyi Elemér (1921), Végh Mihály (1918).

Makkosjánosi

Lakossága 1941-ben 1 219 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 4-én összeállított két helyhatósági (Jánosi Községi Népbizottság, összeállítója: Popovics Pál elnök és Grabcsahova titkár) lista alapján 125 polgár tartózkodott hadifogságban. Az 1. sz. lista 56 elhurcolt férfi (1894–1926) nevét tartalmazza. Túlnyomó többségüket Szolyvára, 2 főt Ungvárra hurcoltak el (P. Marosi Jánost (1899) és Tóth Miklóst (1906).) A 2. sz. listán 69 katona (1905–1923) neve szerepel, akik ismeretlen helyen estek szovjet hadifogságba. A túlélők felmérése szerint 97 katonaköteles férfit vittek Szolyvára, közülük 74 hazatért, 23 (LIMES: 22) fő különböző lágerekben (Szolyva, Szambor) halt meg. Az 1944. november 18-i második regisztráció során magukat ruszinak/ukrának, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük 11 fiatal a Vörös Hadsereg és a csehszlovák hadtest önkéntese lett. Jurij Bobuszkij (1914), Győri Péter (1897), Jurij Lakatos (1912), Ivan Csóka (1913) az 1. Csehszlovák Hadtest, Dzurovcsik András (1925), Dzurovcsik Sándor (1926), Leves Mihály (1925), Popovics Bertalan (1924) és Lukács Sándor (1927) a Vörös Hadsereg önkénteseiként harcban esett el. 28 polgár sorsa máig ismeretlen. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 32 fő (a civileket és katonákat egy listára vették). A szovjet harcosoknak emlékművet állítottak.⁵⁵⁵ Az adatgyűjtésben közreműködött Balogh István, Gerzsenyi Tibor, Hapák János és Debrenyi János. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (21) és a még élő elhurcoltak (6) névsorát.⁵⁵⁶ Kezdeményezésükre a település lakossága 1991. augusztus 10-én Makkosjánosi és társközsége, Balazsér között emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. Az avatáson jelen volt Jeszenszky Géza, a Magyar Köztársaság külügyminisztere.

Mártírok: Balazsi Bertalan (1902), Balazsi Ferenc, Balazsi Pál (1896), Balogh János (1920), Balogh Sándor, Bekfi Albert, Bekfi Imre (1907), Billa Endre (1924), Billa Gyula (1924), Csonka Gyula, Darcsi Imre (1898), Faggyas István (1903), Halavács Miklós (1907), Hapák Bertalan (1898), *Kornicki Ferenc (1920)⁵⁵⁷, Kozma Mihály (1907), Lengyel Dezső (1925), Popovics Ferenc, Popovics Ignác (1907), Szabó Andor (1922), Szalontai Gyula (1906), Tompa József (1898), Tóth Mihály (1902).

Mezőgecse

Lakossága 1941-ben 538 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított egységes helyhatósági (Gecsei Községi Népbizottság, összeállítója: Varga Károly elnök és a népbizottság titkára, neve olvashatatlan) lista alapján 95 polgár tartózkodott

⁵⁵⁴ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a macsolai áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#macsola (2012)

⁵⁵⁵ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 122. p.

⁵⁵⁶ SZEpB-archívum, Balogh István, Gerzsenyi Tibor és Debrenyi János adatközlő levele, 1991. január 20.

⁵⁵⁷ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a makkosjánosi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#janosi (2012)

hadifogolylágerben. A névsor 68 „*munkatáborba*” elhurcolt és 27 katona nevét tartalmazza. A katonák közül 5 fő elesett a háborúban, 22 fő hadifogságba került. A Szolyvára hurcolt katonaköteles férfiak közül 39 hazatért, 29 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. Fejes Béla (1927) a Vörös Hadsereg önkéntese lett, 1945-ben elesett.⁵⁵⁸ A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 35 fő. Felkért adatközlő: Jakab Béla. 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok és a túlélők névsorát.⁵⁵⁹ Kezdeményezésére a település lakossága 1990. október 21-én emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Badak Dániel (1896), Benkő Ignác (1902), Berki Károly (1892), Bodnár András (1908), Cibla Bertalan, id. Cibla István (1898), ifj. Cibla József (1913), Cibla József (1924), Fodor Gedeon (1925), Fodor János (1911), Fodor János (1913), Giligor József (1925), Horváth József (1902), Jancsi István (1896), Jancsi József (1897), Király Adalbert (1908), Kósa István (1925), Kovács Lajos (1909), id. Lőrinc István (1901), ifj. Lőrinc István (1925), Nagy Gábor (1899), Rajó Miklós (1911), Rákosi József (1910), Rojnoha József (1909), Sárencki István (1910), Sipos János (1911), Varga Bálint (1915), Varga Bertalan (1903), Varga József (1906).

Elesett honvédek: Mester István (1920), Illés István (1911), Rajnoha Sándor (1919), Szilágyi József (1914), ifj. Varga Pál (1916).

Mezőhomok⁵⁶⁰

Lakossága 1941-ben 329 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án összeállított két helyhatósági (Homoki Községi Népbizottság, összeállítója Molnár Mihály elnök és Lónyai Ilona titkár, aki egyben a nagybégányi körjegyzőségen dolgozott) lista alapján 47 férfi tartózkodott ismeretlen lágerekben. Az 1. sz. listán 21 katona (1903–1923), a 2. sz. listán 26 elhurcolt férfi (1896–1925) neve szerepel, mint „*Zakarpatszka Ukrajna polgárai*”; 2 fő, Orosz Valentin (Barabás, 1903) és Pallagi András (Gelénés, 1923) magyarországi illetőségű volt. A katonák közül 7 fő harctéren esett el, 14 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. A munkatáborba hurcolt katonaköteles férfiak közül 8 hazatért, 18 fő különböző lágerekben (Szolyva, Szambor) halt meg. Ifj. Zán János közlése (1992) szerint apja, Id. Zán János (1899) a falu bírójaként együtt menetelt falubelijeivel Szolyvára, mintegy garanciaként arra, hogy három nap múlva visszajönnek. Hasonló önfeláldozást tanúsított Barató József, Beregdéda község bíróját, mindketten odahaltak. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 25 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Halavács József. 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok és a túlélők névsorát.⁵⁶¹ Kezdeményezésére a település lakossága 1989. november 26-án Mezőhomok és Beregdéda közös temetőjében kopjafát, majd emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Csok Pál (1903), Dancs József (1902), Egressy Béla (1906), Háda Ferenc (1924), Kosztyó Andor (1904), Kuszka Ernő (1923), Mandzák Miklós (1905), Molnár Endre (1905), Molnár Géza (1900), *Pál Béla (1921)⁵⁶², Pracu Bertalan (1911), Ruzinka Béla (1924), Ruzinka Miklós (1926), Temető Ambrus (1905), Tóth Andor (1924), Tóth István (1910), Vascsák József (1926), Zán János (1900).

⁵⁵⁸ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 121. p.

⁵⁵⁹ SZEpb-archívum, Jakab Béla adatközlő levele, 1991. március 17.

⁵⁶⁰ 1967-ben Dédához csatolták.

⁵⁶¹ SZEpb-archívum, Halavács József adatközlő levele, 1991. június 2.

⁵⁶² A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a beregdédai (mezőhomoki) elhurcoltak listájára.

Elesett honvédek: Egressy Aladár (1914), Egressy István (1908), Egressy Sándor (1921), Lengyel János (1905), Molnár Tamás (1922), Petrás Ambrus (1917), Pracu Lajos (1913).

Mezőkaszony

Lakossága 1941-ben 2 658 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 2-án összeállított egységes helyhatósági (Kaszonyi Községi Népbizottság) lista alapján 368 férfi (1896–1925) tartózkodott hadifogolylágerben. 167 katonát (1903–1923) a hozzátartozók értesülése szerint a romániai Foksányban, Máramarosszigeten, Temesváron, továbbá a magyarországi Cegléden, Dunaföldváron, Székesfehérváron, Budapesten, Zalaegerszegen, Mosómagyaróváron, Debrecenben, Sopronban stb. tartottak fogva az oroszok. 201 elhurcolt civil a bejegyzések szerint Sanokra és Szamborba került. Az összeállítók külön kiemelték 12 fő nevét, akiket az NKVD Munkácsra hurcolt *„különleges átszűrésre”*. Közülük Tóth József (1893), Tar Árpád (1898), Badalovics Ferenc (1926) és Darcsi János (1925) mártírhalt. A katonák közül 18 fő harctéren esett el, 149 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. A katonaköteles férfiakat Szolyvára hurcolták, közülük 131 hazatért, 70 fő különböző lágerekben (Szolyva, Szambor) halt meg. Az itteni születésű Baráth József, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár munkatársa a 19. sz. iratgyűjteményében találta meg a mezőkaszonyi listát, és elemezte annak adatait. Más adatokat is figyelembe véve megállapította: *„Az elhurcoltak hozzátartozói igyekeztek közbenjárni a deportáltak kiszabadulása és hazatérése érdekében, ami nem egyszer, sőt majdnem mindig kudarcba fulladt a ránk ültetett idegen hatalmi struktúra érdektelensége és kegyetlensége miatt.”*⁵⁶³ Az 1944. november 18-i második regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük néhány fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett, közülük 2 fő: Mihajlo Babinec (1911) és Ruszin Mihály (1914) a Vörös Hadsereg önkénteseiként harcban esett el.⁵⁶⁴ A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 90 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Horváth Gyula, Hegedűs Zsigmond és Petneházy István. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők névsorát. 1989-ben az adatközlők feljegyezték, hogy a munkatáborból súlyos betegen hazatérő Nagy Miklós (1897), Nagy József, Hegedűs Mihály I., Szilágyi Árpád (1917) néhány nap múlva elhunyt.⁵⁶⁵ Az 1990. májusi felmérés szerint a szerencsésen hazatérők közül 36 fő volt életben. Az adatgyűjtők kezdeményezésére a település lakossága 1991. november 24-én köztéri emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Agárdi József (1897), Auksz György (1898), Badalovics Ferenc (1926), Balla Bálint (1907), Balog Sámuel (1890), id. Barát István (1895), Barát István (1926), Barát János (1897), Bojtos József (1901), Csengeri József (1909), Csete Ferenc (1907), Dancs József (1925), Darcsi János (1925), Gajdos János (1910), Gazdag Bertalan (1896), Gál Sándor (1900), Hegedűs Miklós (1913), Kati János (1900), Kató János (1909), Kiss István (1904), Kiss Károly (1912), Kiss Miklós (1901), Kiss Pál (1905), Kiss Tamás (1919), Kota János (1925), Kovács Ferenc (1926), Kovács István (1906), Kóródi János (1899), Kóródi László (1924), Krajnik József (1904), Lakatos Kálmán (1921), László György (1895), László Pál (1925), Lénárt Endre (1926), Martin Mihály (1905), Méhész József (1901), Méhész Péter (1908), Mészár Bertalan (1924), Molnár János (1924), Nagy Dénes (1925), Nagy Pál (1896), Orosz István (1900), Repcsák József, Parócai Sándor (1919), Ricsei Lajos (1902), Rózsa

⁵⁶³ SZEpb-archívum, részlet az 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencián elhangzott előadásból. Lásd még: *Emlékkönyv...*, i. m. 207-209. p.

⁵⁶⁴ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 123. p.

⁵⁶⁵ SZEpb-archívum, Petneházy István adatközlő levele, 1990. március 27.; Horváth Gyula és Hegedűs Zsigmond adatközlő levele, 1990. május.

István (1917), Sebestyén Sándor (1909), Simon Rózsa Lajos (1894), Sipos Kálmán (1898), Sütő János (1922), Sverha József (1904), Szaniszló Ferenc (1911), Szilágyi Bálint, Szilágyi Imre (1911), Szűcs András (1925), Tar Árpád (1898), Tar János (1897), Tóth Ernő (1923), Tóth József (1893), Udvarhelyi Pál (1926), Urbán János (1899), Váradi József (1896), Váradi Károly (1912), Váradi Pál (1909), Varga Gyula (1907), Varga József (1911), Varga László (1903), Varjú Sándor (1906), Zele Endre (1924), Zsell Sándor (1926).

Elesett honvédek: Auksz György, Beregi József, Bimba Lajos, Bojtos István, Csatáry Csátár (Levente), Erdős Béla, Hegedűs Béla, Kulcsár Jenő, László Károly, Nagy István Nagy Miklós, Rehovics Pál, Ricsei László, Ricsei Pál, Sverha Béla, Szalma Ferenc, Tóth Ferenc, Turóci Károly.

Mezővári

Lakossága 1941-ben 2 893 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított két különálló helyhatósági (Vári Községi Népbizottság) lista alapján összesen 437 férfi tartózkodott hadifogságban. Az 1. sz. lista szerint 135 „*Zakarpatszka Ukrajnai polgár még hadifogoly lágerben van.*” A 2. sz. lista szerint 302 civil (1895–1927) tartózkodott lágerben, „*akiket 1944. november 18-án munkára behívtak.*” Az adategyeztetések alapján 134 (97) katona közül 34 fő elesett a fronton, 100 (63) fő ismeretlen helyen szovjet hadifogolytáborba került. A túlélők felmérése szerint 340 katonaköteles férfit vittek el Szolyvára, közülük 166 hazatért, 174 (LIMES: 167) fő különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor) halt meg. A felszabadítók váró helyi magyar kommunistákat is elvitték, pártkönyvüket Szolyván megsemmisítették. A magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Közülük többen a Vörös Hadsereg önkéntesei lettek. A halottakról nincs adat, azonban a községben emlékművet emeltek a szovjet harcosoknak. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 208 fő. Belánszky Dezső (1923) túlélő feljegyzést készített a mezőváriak „*orosz lágerbeli viszontagságai*”-ról⁵⁶⁶: „*1944. november 18-án kiadták a parancsot, hogy minden magyar ajkú férfi 18-tól 50 évesig jelentkezzen Beregszászba, ahonnan már visszatérés nem volt.*” Beregszászból Munkácson keresztül Szolyvára kísérték őket, ahol már „*13 ezer ember gyűlt össze és onnan minden másnap indították útnak gyalog a foglyokat.*” Belánszky Dezső eddig még katonai szolgálatot nem teljesített, „*de ott az már nem számított, hogy katona-fogoly-e vagy 3 napi munkára elhurcolt civil. Szolyváról 45-től 50 évesig egy hónap múlva hazaengedték, és azokat, akik már végkép legyengültek, s nem bírták volna ki a további viszontagságot.*” 1945. február 12-én 750 főből álló menetoszlop tagjaként, 12 napi gyaloglás után Sanokba érkeztek, ott raboskodtak hetekig, majd március 18-án bevagonírozták őket. 90 embert zsúfoltak össze egy marhavagonban, 8 nap múlva a vorosilovgrádi területi Karakas város lágerébe érkeztek, ahol egy szétrombolt bányatelepen dolgoztak. „*Ottan voltak: francia, német, lengyel, olasz, román, cseh, szlovák és magyar hadifoglyok. (...), itten még váriak voltunk vagy 15-en, de szétszórtak bennünket, októberre már 7-en voltunk (Beljanszky Dezső, Beljanszky Gusztáv, Jakab Endre, Jakab Sándor, Kovács Gusztáv, Loncsák Béla, Erdei Gyula). (...)* A druzskovkai lágerből egy vasgyárba jártam dolgozni, többek között egy nagy kovácműhelybe. (...) 1946 júniusában a kramatovszki 2-es lágerbe kerültem, német és magyar hadifoglyok közé. Majd a szlavjanszki lágerbe vittek, ahol magyar és japán hadifoglyok voltak. (...) 1947. június 20-án visszavittek minket Kramatovszkba, hogy onnan engednek haza. (...) A végleges hazatérésre szeptember 28-án került sor. Bátyámmal ketten érkeztünk meg Váriba.”

⁵⁶⁶ SZEpb-archívum, Beljanszky Dezső adatközlő feljegyzése, 1990. augusztus 30.

Az adatgyűjtésben közreműködött: Vári Fábián László⁵⁶⁷, Szarka Károly és Nagy László. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (169) és a túlélők névsorát.⁵⁶⁸ Kezdeményezésükre és a település lakossága összefogásának köszönhetően 1989 novemberében a temetőben kopjafát, 1992. március 15-én pedig a falu központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Albók Sándor (1908), *Bajnok András (1913)⁵⁶⁹ *Bajnok János (1906), Bajnok József (1913), Barta Dezső (1924), Barta Gábor (1909), Barta Gusztáv (1911), Barta Gyula (1922), Barta István (1902), Barta István (1926), Barta János (1903), Barta Ödön (1907), Barta Sándor (1908), Bán Sándor (1926), Benécs Gusztáv (1901), Beregszászi Lajos (1917), Beregszászi Sándor (1918), Berki Dezső (1912), Bíró Dezső (1905), Bíró Károly (1923), Borbás Árpád (1926), Borbély János (1907), Borbély Sándor (1905), Bródi András (1904), Debreceni Balázs (1898), Debreceni Gusztáv (1907), Debreceni József (1916), Debreceni Lajos (1908), Domokos Károly (1907), Domokos Sándor (1912), Erdei Bertalan (1919), Erdei Elek (1910), Farkas András (1900), Farkas Károly (1922), Feke József (1908), File János (1899), File Károly (1915), Fülöp Gusztáv (1912), Fülöp József (1917), Gál Ferenc (1913), Gál János (1906), Gál Sámuel (1900), Gál Sándor (1906), Gáncsos Tamás (1912), Hajla István (1924), Halász Pál (1916), Hankovszki Lajos (1900), Jakab Béla (1926), Jakab István (1914), Jakab Kálmán (1898), Jánosi György (1914), Józán Boldizsár (1905), Józán Gusztáv (1905), Józán István (1910), Károlyi Pál (1916), Kenyeres András (1910), Kenyeres János (1899), Kenyeres József (1908), Kerekes Dezső (1906), Kis József (1901), Kis Károly (1926), Kondor Antal (1905), Kontra István (1913), Kondor József (1925), Kondor Pál (1910), Kovács Dezső (1905), Kovács Endre (1913), Kovács Gábor (1895), Kovács Gábor (1925), Kovács Zsigmond (1923), Kósa Bertalan (1919), Kósa Ferenc (1920), Kósa Lajos (1924), Kövér Gyula (1924), Lackó János (1906), Lackó Sándor (1903), Lakatos Károly (1909), Lengyel András (1908), Lengyel Bertalan (1905), Lengyel Gábor (1907), Lengyel József (1908), Lengyel Lőrinc (1902), Lengyel Sándor (1906), Loncsák Dániel (1925), Loncsák Lajos (1925), Makkai Kálmán (1916), Makkai Lajos (1906), Makkai Sándor (1922), *Marton Boldizsár (1900), Mátyus Dezső (1906), Mester Lajos (1913), Miklósi Gyula (1923), Molnár István (1902), Molnár István (1920), Molnár József (1914), Molnár Lajos (1919), Molnár Sándor (1898), Molnár Sándor (1910), Mónus Lajos (1925), Móré Ferenc (1909), Nagy Béla (1923), Nagy Lajos (1907), Nagy Sándor (1907), Nánási Gábor (1903), Nyilas Lajos (1906), Nyíri József (1904), Oláh Lajos (1903), Ombódi Sándor (1922), Orosz Sándor (1924), Paládi József (1906), Papp József (1921), Pál János (1903), Pál Sándor (1912), Petrovics János (1905), Polyák Bertalan (1898), Polyák György (1908), Pólyik Ferenc (1903), Pólyik József (1912), Pólyik Károly (1917), *Pólyik Lajos (1920), Rácin András (1925), Reskó István (1924), Revicki Dezső (1893), Revicki Dezső (1926), Répási Gábor (1900), Répási Sándor (1926), Sarkadi Károly (1907), Seffer József (1913), Somogyi János (1895), Szabó Albert (1926), *Szabó Endre (1924), Szabó Gusztáv (1899), *Szabó Gyula (1922), *Szabó Kálmán (1894), Szarka András (1902), Szarka András (1903), Szarka András (1923), Szarka Dezső (1916), Szarka Elemér (1916), Szarka Elemér (1917), Szarka Gábor (1910), Szarka Gusztáv (1926), Szarka Károly (1905), Szarka Lajos (1908), *Szarka Sándor (1903), Szarka Tamás (1916), Szarka Zsigmond (1912), Szász Gábor (1919), Szeles Sándor (1914), Szilágyi József (1910), Szilágyi József (1924), Szücs János (1926), Tariska Béla (1898), Torzsás András

⁵⁶⁷ Vári Fábián László egyes verseiben szintén megidézi hozzátartozói elvesztését, a korszak tragédiáját: VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: *Korahalott nagybátyáért*. In: Kivont kardok között, Budapest, 1992. 15. p.; *Változatok a halotti beszédre*. In: Jég és korbács, Budapest, 2010. 75. p.

⁵⁶⁸ SZEpb-archívum, Szarka Károly, Nagy László és Vári Fábián László adatközlő levele, 1989. november.

⁵⁶⁹ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a mezővári elhurcoltak listájára: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#mezovari (2012)

(1926), Torzsás Endre (1908), Torzsás Gábor (1898), Torzsás János (1915), Tóth Károly (1898), Tóth Sándor (1912), Török Zsigmond (1906), Varga Béla (1922), Varga István (1908), *Varga István (1919), Varga Lajos (1923), Varga Lajos (1924), Varga Sándor (1913), Váradi Gyula (1905), Váradi József (1925), Vári Lajos (1926), Vass Áron (1909), Vass Ferenc (1912), Veres Sándor (1912), Vince Antal (1904), Vince Sándor (1906).

Elcsúszott honvédek: Balog István (1919), Balog Gusztáv (1920), Berki Gyula (1920), Berecki István (1906), Beregszászi Zsigmond (1922), Belánszki Lajos (1920), Benécs Bertalan (1916), Bíró Ferenc (1913), Bodnár András (1914), Bodnár Károly (1917), Erdei Béla (1920), File Sándor (1905), Gáncsos János (1922), Győri János (1917), Hamza Sándor (1922), Halász József (1919), Kádas András (1898), Kenyeres István (1921), M. Kovács Ferenc (1921), Kovács András (1913), Kövér Sándor (1919), Lengyel Béla (1910), Lengyel Ödön (1919), Lengyel Gusztáv (1910), Majoros Dezső (1917), Majoros István (1919), Makkai Kálmán (1916), Makkai Sándor (1922), Mátyus András (1908), Papp Lajos (1913), Pincés György (1917), Szarka Gusztáv (1913), Torzsás András (1907), Tóth Károly (1922).

Nagybakta

Magyar–oros–ukrán/ruszin mesterséges település, a két világháború között tanya-birtok volt. A faluvá fejlődött településen olyan polgárok is letelepedtek, akiknek hozzátartozói a háromnapos munkára való behívás után a sztálini terror áldozatai lettek. 1944. november 18-án innen hurcolták Szolovára, majd Szamborba a szolovai járási Polenán született Juhász Istvánt (1926), aki 1946 márciusában hazatért: „1944. november 18-ának előestéjén a beregszászi járás falvaiban (akkor Nagybaktaán éltem) kihirdették, hogy a 18–50 éves férfiaknak Beregszászban kell gyülekezniük háromnapos közmunkára. Élelmet, fehérneműt vittünk magunkkal. Később pontosan ennek köszönhetően menekültünk meg. Vagyis annak, hogy az első időben töltöttem be a 18. életévem, apám a 46-ikat taposta. Mindannyiunkat egy iskolában gyűjtötték össze. Amikor megkérdezték az emberektől, ruszin-e vagy magyar, apám ruszinnak vallotta magát és elengedték. Én még fiatal voltam, és a velem folytatott beszélgetés során célzásokat tettek rá, én is tettem azt, amit az apám. Akkor hazaengednek. Nekem azonban kellemetlen volt a társaimmal szemben, nem akartam itt hagyni őket, és magyarnak vallottam magam. Gyakorlatilag önként egyeztem bele a 'háromnapos' munkába, amely másfél évi kényszermunka lett számomra...”⁵⁷⁰

A település 1944-től a rendszerváltásig Mezőgecséhez tartozott, később önállósult.

Mártírok: **ifj. Paulik Sándor⁵⁷¹, **Nagy Béla, **Orosz Gyula, **Sárga István, **Tóth Géza.

Nagybereg

Lakossága 1941-ben 2 504 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított két különálló helyhatósági (Nagybereg Községi Népbizottság) lista⁵⁷² (aláírás: SZ. N. K. titkár, elnök) alapján 326 „bereg polgár tartózkodott hadifogolylágérben.” Az 1. sz. listán feltüntetett 116 katona (1900–1924) a hozzátartozók közlése szerint a romániai Aradon és Foksányban, a magyarországi Székesfehérváron, Nagykanizsán, Nyíregyházán, Budapesten, Zalaegerszegen, Kaposváron, Kőszegen, Baján, valamint Técsőn, Munkácson, Nagybereznán került hadifogságba. A 2. sz. listán szereplő 210 elhurcolt civil (1894–1927) a bejegyzések szerint a szolovai, a szambori és sanoki lágérben tartózkodott. Az elhurcoltak közül 8 fő az NKVD munkácsi átszűrő táborába került: Ádám László (1904), Ádám Andor (1925), a 17 éves Rác Aladár (1927), Márki Béla (1913),

⁵⁷⁰ SZEpb-archívum, Juhász István adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 2.

⁵⁷¹ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók felvették nagybaktai elhurcoltak listájára:

http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#nagybakta (2012)

⁵⁷² KTÁL, 19. sz. iratgyűjtemény.

Fábián Elemér (1926), Marucsan Sándor (1906), Marucsán Béla (1909) és Kovács Tihamér (1921). A katonák közül 26 fő harctéren esett el, 90 fő szovjet hadifogolytáborba került. A katonaköteles férfiakat 1944. november 19-én Szolyvára hurcolták, közülük 179 hazatért, 31 (LIMES: 56) fő különböző lágerekben (Szolyva, Munkács, Szambor, Sanok) halt meg. Az eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat itt sem vitték el. Közülük többen a Vörös Hadsereg és az első Csehszlovák hadtest önkéntes katonájává lettek, a szovjet önkéntesek közül 1945-ben 3 fő életét veszítette: Kósa Vince (1923), Ivan Szidor (1924) és Popovics Alfréd (1918).⁵⁷³ A település eddig ismert második világháborús vesztesége: 60 fő. Kun Balázs⁵⁷⁴ elhurcolt rokonairól küldött kiegészítő adatokat. Édesapja, id. Kun Balázs (1913) Szolyváról a vorosilovgrádi munkatáborba került, meggyötörten tért haza. Családjában 5 testvér vonult be a magyar hadseregbe, egyikük harcban esett el, a többiek épségben hazakerültek. Elhurcolt nagybátyja, Kun Béla Gáboré (1920) nyomtalanul eltűnt. Másik nagybátyja, Kun Albert Gáboré (1917) Szolyváról szintén Vorosilovgrádba került, majd hazajött, azóta elhunyt.

Az adatgyűjtésben közreműködött: Baran Zoltán és Kovács István, valamint a túlélők egy csoportja. 1989–1993-ban portabéjárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTTRJVMF, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (221), a mártírok (33) és a túlélők névsorát.⁵⁷⁵ Kezdeményezésükre a település lakossága 1989 novemberében emlékművet állított a temetőben a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Az itt született Füzesi Magda költő *Évforduló*⁵⁷⁶ (1990) című versében a túlélők nevében fogalmazza meg az igazságot, miszerint a múltat nem lehet elfelejteni, a bűnöket nem lehet megbocsátani: „*A túlélőkön szégyenbélyeg: / kimondatlan átok, / meggyónatlan gyűlölet, / kiokádatlan mérge.*”

Mártírok: Baus Gyula (1922), Bálint Sándor (1926), Bíró Gusztáv (1902), Bodnár Géza (1911), Derceni Károly (1901), Farkas Gusztáv (1906), Füzesi Géza (1912), Homoki Zsigmond (1895), Horváth Géza (1906), Iván Ferenc (1902), Juhai András (1897), Kaszonyi Bálint (1901), Kaszonyi Endre (1924), Káli Endre (1913), Kelemen Balázs (1903), Kelemen Zoltán (1926), Kopor Bálint (1909), Kopor István (1914), Kopor János (1902), Kovács Balázs (1903), Kovács Bertalan (1906), Kovács Gusztáv (1924), Kovács Tamás (1907), Kurmai Bálint (1926), Lakatos Balázs (1925), Mester József (1906), Nyilas Elemér (1921), Orbán János (1910), Sipos Elemér (1926), Somi Balázs (1903), Szarka József (1904), Tóth József (1913).

Elesett honvédek: ***Bodnár József (1912)⁵⁷⁷, ***Daróci Sándor (1915), ***Derceni Béla (1912), ***Farkas Bertalan (1912), ***Füzesi Bertalan (1912), ***Füzesi Elemér (1919), ***Füzesi Gyula (1918), ***Füzesi István (1915), ***Géczi Béla (1921), ***Géczi Sándor (1921), ***Giligor Balázs (1912), ***Horváth József (1916), Horváth Géza (1907), ***Jani Pál (1918), ***Juhai Béla (1921), ***Kocsi Tihamér (1913), ***Kovács Gyula (1920), ***Kun Béla (1920), ***Lakatos Bálint (1919), Lakatos Balázs, ***Lakatos Sándor (1905), ***Mester Lajos (1921), ***Nagy Gyula (1913), ***Nyilas Béla (1922), ***Papp Elemér (1924), ***Smer József (1904).

⁵⁷³ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 120. p.

⁵⁷⁴ SZEpB-archívum, Kun Balázs adatközlő levele, 1991. április 2.

⁵⁷⁵ SZEpB-archívum, Baran Zoltán és Kovács István adatközlő levele. 1990. június 15.

⁵⁷⁶ FÜZESI MAGDA: *Táj gesztenyékkel*. Versek. Budapest–Beregszász, Hatodik Síp – Mandátum, 1998, 19-20.

⁵⁷⁷ A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a nagybereg-i áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#nagybereg (2012)

Nagybégány

Lakossága 1941-ben 1 434 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított két különálló helyhatósági (Nagybégányi Községi Népbizottság, elnök Mező Miklós, titkár Laki Sarolta) lista alapján „219 polgár tartózkodott hadifogságban.” Az 1. sz. lista 94 katona (1901–1923) nevét tartalmazza, akik a hozzátartozók közlése szerint ismeretlen helyen kerültek hadifogságba. A 2. sz. listán 125 elhurcolt civil (1897–1927) neve szerepel, a bejegyzés szerint mindegyikük tartózkodási helye „Szolyva, 1944. XI. 18.” Köztük a legfiatalabbak: a 15 éves Orosz Béla (1929. VI. 14.) és a 17 éves Mezei Bertalan (1927. XI. 24.); a legidősebbek: Turóczy Bertalan (1896), Lázár József (1897), Orosz Béla (1898), Lázár Mihály (1898). Lázár Mihály kivételével mind odahaltak. Az adategyeztetések alapján 94 katona közül 20 fő harctéren esett el, 74 fő ismeretlen helyen szovjet hadifogolytáborba került. A túlélők szerint 125 katonaköteles férfit hurcoltak el, közülük 70 hazatért, 55 fő különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor és Novij Szambor) halt meg. 10 főt koncepciók perbe fogtak. A regisztráció során az eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat nem vitték el. A Vörös Hadseregbe önkéntesként jelentkezők további sorsáról nincs adat. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 75 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött: Hankáné Homoki Edit⁵⁷⁸ és a túlélők egy csoportja. 1989–1993-ban portabéjárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTRJVM, Emlékkönyv-1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők névsorát. Kezdeményezésükre a település lakosságának agilis tagjai 1989. október 31-én a temetőben kopjafát, 1990-ben, a falu központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: András István (1904), Bence István (1897), Bezzeg Imre (1921), Bezzeg János (1900), Bezzeg János (1925), Bezzeg József (1926), Bíró Sándor (1905), Bonyár Dezső (1911), Borsos József (1904), Botos Albert (1900), Fekete Lajos (1909), Fekete Miklós (1926), Gajdos Endre (1924), Gajdos Gyula (1907), N. Gajdos István (1923), P. Gajdos István (1924), F. Gajdos János (1903), N. Gajdos János (1918), Á. Gajdos József (1926), P. Gajdos Sándor (1903), Kocsis Imre (1907), Kocsis István (1900), Kopasz Lajos (1920), Kopasz Bertalan (1925), Karakab József (1924), Karakab Sándor (1925), Kovács Ferenc (1900), Köblös Károly (1902), Lázár József (1897), Lázár Sándor (1919), G. Mezei Bertalan (1927), G. Mezei Sándor (1901), Mindák József (1919), Orosz Bertalan (1924), Pécsi Lajos (1900), Rácz Bertalan, Remecki András (1901), Sas Ferenc (1924), Síró Bertalan (1912), Sütő József (1911), Szabó Aladár (1917), Szabó Gerics Béla (1925), Szabó Miklós (1924), Szolnoki Zoltán (1910), Szurnyák Lajos (1921), Szurnyák Sándor (1902), Tompa Sámuel (1906), Tompa Tamás (1904), Tóth Bertalan (1905), Tóth János (1901), H. Tóth József (1926), Zs. Tóth József (1912), Turóczy Bertalan (1896), Turóczy Tibor (1925), Varga Bertalan (1897).

Elesett hovádek: Borbély János (1914), Butyok János (1916), Fekete Bertalan (1913), Fekete Imre (1909), Gajdos Benjamin (1908), P. Gajdos József (1910), Gerics József (1908), Herengu Ferenc (1911), Herengu József (1908), Hunyi Lajos (1923), Kozma Károly (1918), Méhes János (1909), Olcsvári János (1921), Orosz József (1912), Papp Vince (1920), Pécsi Miklós (1904), Punyku István (1897), Rácz Lajos (1912), Tompa Sándor (1921), Varga Bertalan (1921).

Nagy- és Kisbakos (Szvoboda)

Lakossága 1941-ben 868 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Bakosi Községi Népbizottság) lista alapján 170 polgár tartózkodott hadifogolytáborban. A névsorban feltüntetett 70 katona (1903–1923) a hozzátartozók értesülése szerint Romániában, Magyarországon és Németországban „orosz fogságba” került. 100 elhurcolt civil (1895–1926) a bejegyzések szerint Szamborba került. A katonák közül 5 fő harctéren esett el, 65 fő szovjet fogságba került. A túlélők szerint 43

⁵⁷⁸ SZEpb-archívum, Hankáné Homoki Edit adatközlő levele, 1989. október 31.

katonaköteles férfit hurcoltak munkatáborba, közülük 31 hazatért, 12 (LIMES: 11) fő különböző lágerekben halt meg: Orsa (10), Szambor (1) és Krasznó-Lucs (1). 1946–1947. között az orsai lágerből 12, a szambori és krasznó-lucsi lágerből 2 fő tért haza. Cséka Béla (1912) túlélő 1954-ig raboskodott a porkomeni lágerben. A magukat ruszin/ukrán vagy szlovák nemzetiségűnek valló férfiak közül 62 fő a Vörös Hadsereg önkéntese lett, közülük harcban esett el Kun Árpád (1922), Nagy János (1923), Andrij Horvát (1904), Szerafim Bedzir (1923), Ivan Dzsanda (1913), Sztefan Dorockij (1923), Ivan Mihalycsics (1926), Vaszil Prisztaja (1916) és Tyihon Prisztaja (1922). A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 26 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Bagu Balázs és id. Szathmáry István.⁵⁷⁹ 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (11), az elesett honvédek (5) és a túlélők (32) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1991. november 24-én köztéri emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Bara András (1898), id. Kovács Imre (1899), ifj. Kovács Imre (1926), Kovács József (1898), Kovács Károly (1898), *Lázár Mihály (1903)⁵⁸⁰, Misák Ferenc (1901), Petró András (1908), Revák István (1924), Soós Gábor (1895), Tokár József, Tóth Lajos (1910).

Elesett honvédek: Bara Ferenc (1922), Bercik János (1921), Kun Béla (1921), Sándor János (1922), Szincsák János (1921).

Nagyborzsova

Lakossága 1941-ben 1 058 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Borzsovai Községi Népbizottság) lista alapján „175 polgár tartózkodott hadifogolylágerekben.” A névsor elején a Szolvyára hurcolt civilek (1895–1926) neve szerepel, 145 fő. Utána 30 (42) katona (1905–1923) következik, akik ismeretlen lágerben tartózkodtak. A felmérések szerint a katonák közül 6 fő harctéren esett el, 24 (36) fő ismeretlen helyen szovjet hadifogolytáborba került. A túlélők szerint 1944. november 19-én 133 katonaköteles férfit vittek el szekérrel. Először Beregszászban (Bocskai utcai iskola) őrizték, majd tovább vitték őket Szolvyára. Közülük 50 fő hazatért, 83 (LIMES: 62) fő különböző lágerekben (Szolvy, Sztarij Szambor és Novij Szambor) halt meg. A 19 éves, nagybeteg Huszti Jánost hazaengedték a szolvyai lágerből, de útban hazafelé meghalt. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 89 fő. Borbély Sándor adatokat közölt Gál Ferencről (1907), aki a túlélők szerint Szolvyán halt meg.⁵⁸¹ Az adatgyűjtésben közreműködött: Búzási István, Darcsi Sándor és Homoki Zoltán.⁵⁸² 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (133), a mártírok (78), az elesett honvédek (6), a katonai szolgálatot teljesítők (82) és a túlélők (52) névsorát. Kezdeményezésükre, a település lakossága összefogásának köszönhetően 1989. december 3-án a temetőben kopjafát, 1990-ben köztéri emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. Az 1991. március 1-i felmérés szerint az elhurcoltak közül 20 fő még élt.

Mártírok: Álló Ferenc (1902), Balog János (1906), Bányi Bertalan (1895), Benkő Árpád (1900), Benkő Bertalan (1914), Benkő Béla (1925), Benkő Béla I. (1906), Benkő Elemér (1906), Benkő Gyula (1916), Benkő János (1896), Benkő László (1913), Bikfalvi József (1925), Butka Béla (1924), *Cselle Béla (1912)⁵⁸³, *Cselle István (1909), *Cselle Pál (1924),

⁵⁷⁹ SZEpB-archívum, Bagu Balázs és id. Szathmáry István adatközlő levelei, 1990. június 12., 13., 15.

⁵⁸⁰ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak listájára:

http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#nagyeskisbakos (2012)

⁵⁸¹ SZEpB-archívum, Borbély Sándor adatközlő levele, 1991. február 3.

⁵⁸² U.o., Homoki Zoltán és Darcsi Sándor adatközlő levele, 1989. november 24.

⁵⁸³ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak listájára:

http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#borzsova (2012)

*Cséke Lajos (1902), Darcsi Zoltán (1924), Egri Lajos (1912), Ember Lajos (1913), Farkas Lajos (1898), Forgács Sándor (1920), Fornosi Endre (1904), Fuscics József (1925), Gaál Ferenc (1907), Gaál Gyula (1897), id. Gondi Károly (1893), ifj. Gondi Károly (1920), Hegyi Miklós (1899), *Holozsi Sándor (1919), Homoki János (1909), Homoki Sándor (1904), Horváth Antal (1915), Horváth Gábor (1896), *Husztai János (1925), Jakab Antal (1921), Kaluja Bertalan (1908), Kaluja Gyula (1912), Kaluja János (1895), Kaluja Károly (1914), Kálmán Béla (1926), Kelnik Béla F. (1923), Kelnik Béla K. (1926), Kende Gáspár (1900), Kende Zsigmond (1915), Kerekes Elek (1910), Kertai Pál (1906), *Lipcsei János (1919), Lovasi Béla (1913), Lőrinc Károly (1911), Lukács Miklós (1904), Lupcsó Endre (1912), Makkai Gusztáv (1905), Mándi Bertalan (1922), Mándi Pál (1903), Mándi Zoltán (1896), Melika János (1903), Molnár Sándor (1907), Nagy Elek (1904), Nagy Endre (1905), Nagy Ferenc (1902), *Nagy József (1904), Nagy Sándor (1909), Orosz István (1896), Osztermuth Ede (1926), Papp József (1926), Páva Jenő (1925), Pörge Imre (1910), Puskás Ferenc (1921), Puskás Lajos (1925), *Sipos Endre (1905), *Simon József (1906), *Sipos István (1910), *Siti Mihály (1904), *Sütő Kálmán (1896), *Székely Kálmán (1915), *Sztrain Ferenc (1925), *Tari Bálint (1900), *Tari Endre (1903), *Tompai József (1901), *Tóth Károly (1904), *Tóth Lajos (1898), *Zéman Ede (1898).

Elesett honvédek: Baka Béla (1913), Hegedüs Sándor (1908), Kálmán Ferenc (1919), Lupcsó Gyula (1913), Molnár Lajos (1909), Szabó András (1919).

Nagymuzsaly

Lakossága 1941-ben 2 215 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított egységes helyhatósági (Muzsalyi Községi Népbizottság) lista alapján „289 polgár tartózkodott hadifogságban.” A listán feltüntetett 74 katona (1900–1924) közül a hozzátartozók közlése szerint egyesek a romániai Foksány, a többiek a magyarországi Cegléd, Makó, Budapest, Sáropatak, Szentes, Esztergom, Barabás, Székesfehérvár, Kiskunfélegyháza, Miskolc, Tapolca, Szombathely, Zalaegerszeg településen kerültek hadifogságba. 215 civilt (1890–1926) a bejegyzések szerint Szolyvára és Szamborba hurcoltak el. A legidősebbek: Kusztai Ferenc (1890), Pál Sándor (1895), Dabóczy Dániel (1895); a legfiatalabbak: Petróci Imre (1926), Markó István (1926), Branilla István (1926). Az adategyeztetés alapján a katonák közül 20 fő elesett a fronton, 54 fő hadifogságba került. A túlélők felmérése szerint is 215 főben meghatározott katonaköteles férfit Szolyvára, onnan más munkatáborokba hurcolták, közülük 84 hazatért, 131 (LIMES: 129) fő Szolyván, Sztarij Szamborban, Novij Szamborban és a belorussziai Boriszovban halt meg. Estók István helyi református lelkész kutatása szerint az 1947-ben letartóztatott Narancsik Imre⁵⁸⁴ (Csallóközaranyos, 1904 – Irkutszk, 1947), a község neves református lelkésze, helytörténész, lapszerkesztő, teológiai tanár is koncepció per áldozata lett. Családját kiűzték a parókiából, ahová bizonyos Popov nevű határőr-alezredest költöztettek be. Az eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat nem vitték el. A Vörös Hadseregbe jelentkező önkéntesek közül harcban esett el Olinec Péter (1925), Szikora Sándor (1913), Ficaj Miklós (1921), Mihajlo Berezsnik (1919) és Ivan Plesa (1921). Az 1. Csehszlovák Hadtest katonájaként harcban esett el a zsidó származású Sámuel József (1919) és Steinberger Herman (1923).⁵⁸⁵ A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 158 fő. Nagy János muzsalyi lakost 1944 decemberében irányították hadifogolytáborba, ahonnan 1946 februárjában szabadult, később rehabilitálásért folyamodott az illetékes hatóságokhoz.⁵⁸⁶ Felkért adatközlő: Verebes Erika⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ A mártír lelkészről Muzsalyban református könyvtárát nevezték el, nevét Beregszászban és Szolyván felvették a mártírok emléktáblájára.

⁵⁸⁵ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 124. p.

⁵⁸⁶ SZEpb-archívum, Nagy János kérvénye. Muzsaly, 1990. december 15.

és a túlélők egy csoportja. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (128) és a túlélők (92), valamint az adatgyűjtés idején még élő elhurcoltak (34) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1989 novemberében a temetőben kopjafát, a falu központjában emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Almási Gusztáv (1920), Almási Károly (1903), Almási Pál (1925), Bobik László (1916), Bakó Elek (1911), dr. Bereczky Gusztáv (1921), Bereczky György (1903), Beregszászi Gusztáv (1911), Beregszászi István (1910), Beregszászi Lajos (1905), Beregszászi Miklós (1895), Beregszászi Pál (1914), Birta Gábor (1908), Bodnár Sándor (1900), Bonyár Dezső (1910), Csipő András (1910), Csipő Ferenc (1919), Dobóci Dániel (1895), Dancs Ferenc (1909), Debreceni Balázs (1907), Debreceni István (1907), Delegán György (1907), Dóka Endre (1908), Ekk István (1915), Fiser Ferenc (1905), id. Fiser Géza (1895), ifj. Fiser Géza (1928), Fring Pál (1903), Gönci István (1903), Grica Sándor (1915), Homoki Sándor (1925), id. Horváth Pál (1898), ifj. Horváth Pál (1925), Hunyadi István (1924), Hurcik József (1911), Iváncsik Sándor (1907), Juhász István (1925), Kenéz Ferenc (1903), Keresztesi–Gazda Béla (1924), Kertész Sándor (1900), Kis György (1904), Kis István (1925), Kis Pál (1901), Kis Sándor (1909), Kis Sándor (1925), Kocsis Bálint (1904), Kocsis Pál (1904), Kocsis Sándor (1908), Kovács Bertalan (1911), Kovács Imre (1899), Kovács István (1909), Kovács Lajos (1911), Kovács Sándor (1924), Kövér Ferenc (1923), Kövér János (1925), Kremer Gusztáv (1910), Kun Ferenc (1906), Lengyel András (1913), Lizák István (1924), Lőrincz Sándor (1914), Lőrincz Tamás (1900), ifj. Lőrincz Tamás (1926), Marinka István (1911), Markó József (1918), Matyola József (1914), Máté András (1900), Máté Endre (1894), Máté János (1900), Máté Sándor (1902), Máté Sándor (1903), Miklósi Béla (1925), Mikó Gusztáv (1915), Moldován György (1911), Mohacsek István (1903), Nagy Endre (1900), Nagy János András (1901), Nagy Ferenc (1904), Nagy Imre (1905), Nagy István (1905), Nagy János (1896), Nagy József (1900), Nagy Sándor (1902), Naroncsik Imre (1907), Olcsvári János (1904), Orgován Mózes (1904), Papp Pál (1911), Pataki Gusztáv (1902), Pataki Károly (1926), Pataki Sándor (1906), Pál Sándor (1895), Pálfi József (1925), Pető János (1903), Pető Lajos (1908), Pető Mihály (1912), Popovics János (1895), Pók István (1920), Pók Miklós (1925), Pusztai Béla (1918), Pusztai Ferenc (1890), Réti János (1906), Ruscsák János (1897), Ruscsák Mihály (1925), Salánki János (1895), id. Seres Antal (1899), ifj. Seres Antal (1926), Simon Dezső (1925), Szabó Mihály (1900), Szatmári Pál (1922), Sztreha Gyula (1925), Sztreha János (1902), Tarpai János (1900), Tarpai Mihály (1914), Tóth Balázs (1903), Tóth Elemér (1924), Tóth Lajos (1907), Tóth Lajos (1926), Tóth Menyhért (1900), Tóth Móríc (1926), Tóth Sándor (1900), Tóth Zoltán (1925), Tüzes Balázs (1926), Tüzes Béla (1925), Tüzes János (1909), Tüzes József (1915), Tüzes Sándor (1903), Varga Boldizsár (1895), Varga Lajos (1911), Varjú Sándor (1902), Váci Lajos (1910), Veréb Lajos (1910).

Elesett honvédek: Almási Pál (1921), Aszicsák Pál (1920), Bodnár István (1921), Gerics András (1910), Kaluja Károly (1916), Kremer Menyhért (1921), Kenéz József (1922), Májericsik Béla (1922), Májericsik Elek (1919), Mándi József (1912), Mészáros István (1919), Nagy András (1921), Puskás Pál (1919), Szabó Péter (1923). Szegedi István (1910), Szilágyi Jenő (1920), Tüzes Mihály (1913), Tóth Pál (1906), Varga János (1920), Vass János (1920).

Rafajnaújfalu

Lakossága 1941-ben 814 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 5-én összeállított két különálló helyhatósági (Rafajnaújfalui Községi Népbizottság) lista alapján összesen 93 férfi tartózkodott hadifogságban. Az 1. sz. lista szerint 48 „*Zakarpatszka*

⁵⁸⁷ U.o., Verebes Erika adatközlő levele, 1989. november 28. A mártírok ukrán nyelvű névsorát Kovács P., a Muzsalyi Községi Tanács elnöke aláírásával hitelesítette.

Ukrajnai polgár (1900–1923) még hadifogságban, ismeretlen helyen van.” A 2. sz. lista szerint „*Rafajlovó község 45 (1896–1926) földművese koncentrációs lágerben, illetve táborban ismeretlen helyen tartózkodik.*” A legidősebbek: Lénárt István (1896) és Novák János (1899); a legfiatalabbak: Demeter Androsin-Andor (1926) és Molnár József (1926). Az adategyeztetések alapján a katonák közül 7 fő harctéren esett el, 41 fő ismeretlen helyen szovjet hadifogolytáborba került. A katonaköteles férfiakat november 18-án Szolyvára hurcolták, közülük 34 hazatért, 11 fő különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor, Orsa, Mogiljov, Vityebszk, Boriszov) halt meg. Részlet Demeter Ferenc visszaemlékezéséből: „*A 3 napos munkára egyszerre vittek el bennünket, előbb Orsára, onnét Vityebszkbe, majd 1946 nyarán Mogiljovba kerültem. 1946. október 5-én jöttem haza, sok társam ott maradt örökre, aki még élt, tovább dolgoztatták. Az én tudomásom szerint innét 24-et Orsára, 16 személyt pedig Boriszovba vittek, a lágerben 10-en haltak meg, még egy páran élünk, de most is érezzük a láger nyomát.*”⁵⁸⁸ Az eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat nem vitték el. Bihari Tivadar a háromnapos munkára hurcoltak nevében kárpótlást követelt.⁵⁸⁹ Néhányan a Vörös Hadsereg önkéntesei lettek, velük kapcsolatban áldozatokról nincs adat. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 18 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Demeter Ferenc és Fejes Sándor. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők névsorát. Az 1990. január 8-i adatok szerint az egykori elhurcoltak közül 10 fő még életben volt. Az adatgyűjtők kezdeményezésére, a település lakossága összefogásának köszönhetően 1991 szeptemberében a református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Antal Gyula (1908), Antal Sándor (1915), Antal Zsigmond (1925), Barta Dániel (1908), Barta Vince (1914), Bimba Béla (1914), KM. Hegedűs Lajos (1900), A. Hegedűs Zsigmond (1925), Hete Lajos (1924), Molnár Géza (1915), Ványi Gyula (1926).

Elesett honvédek: Antal Áron (1916), Bahus Dezső (1913), I. Demeter Károly (1919), M. Demeter Károly (1916), P. Hegedűs Áron (1910), Lénárt Ferenc (1914), Vass József (1914).

Sárosoroszi

Lakossága 1941-ben 798 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Oroszi Községi Népbizottság, elnök Brekóczky Károly, a titkár neve olvashatatlan) lista alapján 124 férfi volt távol a lakhelyétől, köztük 48 katona (1900–1925) és 76 elhurcolt civil (1895–1926). Az adategyeztetések alapján a katonák közül 21 fő harctéren esett el, 27 (19) fő ismeretlen helyen szovjet hadifogolytáborba került. A katonaköteles férfiakat november 18-án Szolyvára hurcolták, közülük 35 hazatért, 41 fő különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor, Orsa, Mogiljov, Vityebszk, Boriszov) halt meg. A túlélők felmérése szerint 84 katonaköteles férfit hurcoltak el háromnapos munkára. Számításuk szerint 43 hazatért, 41 (LIMES: 63) fő meghalt a lágerekben. Az eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat nem vitték el. Néhányan a Vörös Hadsereg önkéntesei lettek, közülük Ivan Kosuba (1898) nyomtalanul eltűnt. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 63 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Sebi András⁵⁹⁰ és a túlélők egy csoportja. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők névsorát. Kezdeményezésükre a település lakosságának képviselői 1989. november 18-án a temetőben kopjafát, 1990. július 26-án a római katolikus templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

⁵⁸⁸ SZEpB-archívum, Demeter Ferenc adatközlő levele, 1992. október 2.

⁵⁸⁹ U.o., Bihari Tivadar adatközlő levele, 1991. július 30.

⁵⁹⁰ SZEpB-archívum, Sebi András adatközlő levele, 1990. július 26.

Mártírok: Barkaszi Bertalan, Bundovics Imre (1905), Fehér József (1909), Gáti Lajos (1907), Gyurkó Balázs, Gyurkó József, Gyurkó Sándor (1924), Héder Antal (1903), Héder Béla (1910), Héder Mihály (1918), Héder Pál (1902), Jankócki János (1911), Juhász Ferenc, Koncz András (1900), Lőrincz Bertalan (1912), Lőrincz Károly (1907), Mihók István (1917), Mihók József (1910), Orosz András (1908), Pataki József (1899), Pisták Mihály (1905), Pisták Péter (1895), Pógyor Andor (1923), Pógyor István (1925), Pógyor József (1895), Pógyor Károly (1898), Salánki János (1898), Sebi István (1898), Sebi Károly (1901), Szabó Károly (1902), Székely Zsigmond (1901), Szircsák József (1901), Szircsák Károly, Szólics Károly (1924), Szólics Sándor, Tóth István (1911), Tóth János, Tóth Miklós (1919), Trill Imre, Varju István (1905), Vilicsku István (1913), **Bábel Béla⁵⁹¹

Elesett honvédek: ***Barkaszi István (1914)⁵⁹², ***Bábel Imre (1896), ***Bábel Károly, ***Bábel Sándor (1920), ***Brekóczki József (1905), ***Bundovics András (1907), ***Bundovics Béla (1913), ***Csurman János (1904), ***Doma Zsigmond (1908), ***Doma József (1922), ***Drótár József (1923), ***Filep Péter (1911), ***Filep Sándor, ***Gál András (1925), ***Gál Ferenc, ***Genczu János, ***Hagymás József (1908), ***Hagymás Károly (1922), ***Héder Sándor (1912), ***Pógyor Lajos (1915), ***Sima József (1909).

Tiszacsoma

Lakossága 1941-ben 718 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított egységes helyhatósági (Csomai Községi Népbizottság, elnök Popovics Károly, titkár Beca I.) lista alapján 110 „*Zakarpatszka Ukrajnai polgár még hadifogságban van.*” Közülük 53 (1896–1926) „*munkatáborban*”, 53 fő (1898–1926) „*hadifogolylágerben*”, egy zsidó család tagjai bizonyíthatóan „*német lágerben*”: Berger Mózes (1861), Berger Mózesné (1866), Berger Ernő (1931), Berger Simon (1903). Felmérésünk szerint 106 katonaköteles férfi közül 53 fő katona volt, köztük a legidősebb Tóth Lajos (1898). 5 fő elesett a fronton, 48 fő hadifogságba került. A munkatáborba hurcolt 53 férfi között a legidősebb Kosztyu Péter (1896), Papp Péter (1897), Nagy Károly (1897), Jakab István (1898), Tóth Lajos (1898), Kosztyu János (1899), a legfiatalabb: Ábrány Béla (1926), Pösze Zoltán (1925), Nagy Károly (1924) volt. Hazatért 12 fő, a légerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor) meghalt 41 (LIMES: 46) fő. Az eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat nem vitték el. A Vörös Hadseregbe és az I. Csehszlovák Hadtestbe jelentkezett önkéntesek közül 4 fő harcban esett el: Mihajlo Kikina (1926), Vaszil Popovics (1916), Papp József (1898), illetve Adalbert Babinec (1925).⁵⁹³ A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 50 fő. A adatgyűjtésben közreműködött Pösze Attila⁵⁹⁴ és a túlélők egy csoportja. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (40) és a túlélők (74) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakosságának önzetlen képviselői 1990. július 15-én a temetőben kopjafát emeltek (Ruszin Ferenc és Bakancsos László kivitelezésében) a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Ábrány István (1915), Ábrány Sándor (1913), Babinec Béla (1925), Babinec Mihály (1911), Bakancsos Elek (1903), Bányász József (1908), Beca András (1906), Csuha Dezső (1905), Dobronyi Bálint (1904), Fekete Miklós (1901), Fekete Miklós (1914), Jakab Albert (1924), Jakab Elek (1905), Jakab István (1898), Jakab Mihály (1923), Kosztyu János

⁵⁹¹ A**-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a sárosoroszi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#sarosoroszi (2012)

⁵⁹² A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a sárosoroszi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#sarosoroszi (2012)

⁵⁹³ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 125. p.

⁵⁹⁴ SZEpb-archívum, Pösze Attila adatközlő levele 1991. február 8.

(1907), Kosztyu János (1921), Kosztyu József (1901), Kosztyu Mihály (1905), Kosztyu Péter (1896), Kovács Miklós (1914), Molnár Endre (1913), Nagy Károly (1897), Nagy Károly (1913), Nagy Károly (1924), Pallagi András (1922), Pallagi Sándor (1925), Papp Imre (1923), Papp Péter (1897), Pál József (1924), Popovics József (1921), Pösze Péter (1910), Ráti Gyula (1906), Ruszin Bálint (1902), Szerceg Elek (1911), Szuhán József (1905), Tóth István (1902), Tóth József (1901), Tóth Lajos (1896), Varjú Bertalan (1910), Virosztek József (1923).

Elesett honvédek: ***Jakab Béla (1924)⁵⁹⁵, ***Gerics Miklós (1921), ***Papp György (1901), ***Papp József (1912), ***Popovics László (1916).

Újbátyú

Nagybakoshoz tartozik. Lakossága 1941-ben 450 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Bagu Balázs és a túlélők közös felmérése szerint 18 katonaköteles lakost november 18-án Szolyvára hurcoltak, ebből 8 fő hazatért az orsai és a boriszovi lágerből: Baksa Mihály (1908), Dicsi János (1920), Horváth Ferenc (1922), Rácz István (1886), Révész Mihály (1907), Szabó János (1910), Tóth András (1897) és Tuba János (1904). 10 (LIMES: 11) fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor, Orsa, Boriszov). A II. világháború frontjain elesett 2 fő (Lip, Románia). A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 12 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Bagu Balázs⁵⁹⁶ és id. Ember Balázs. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők névsorát.

Mártírok: Bakó Mihály (1906), Baraté András (1897), Baraté János András, Barkaszi Sándor (1896), Horváth Ferenc (1922), Pál Ferenc (1901), id. Simon János (1898), ifj. Simon József (1925), Tamási Ferenc (1904), Tóth János (1905), **Lázár Mihály⁵⁹⁷

Elesett honvédek: Borcsik Ferenc (1904), Ember Péter (1917).

Zápszony

Lakossága 1941-ben 1 020 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. A járási népbizottság körlevelét megelőzve, a Zápszonyi Községi Népbizottság már 1945. március 2-án összeállította az egységes helyhatósági listát, amelynek alapján 53 „személy hadifogolylágerben tartózkodott.” A túlélőkkel együtt feldolgozott névsorban 33 katona (1904–1923) és 20 elhurcolt katonaköteles férfi neve szerepel. A katonák közül 13 fő elesett a háborúban, 20 fő hadifogságba került. A katonaköteles civileket (1898–1923) az 1944. november 18-i második regisztrálás után Szolyvára hurcolták, közülük 10 fő hazatért, 10 fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor). A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 23 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött id. Tóth Mihály és Brenzovics László.⁵⁹⁸ 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők, valamint az akkor még élő egykori elhurcoltak névsorát. Kezdeményezésükre, a település lakossága összefogásának köszönhetően 1991 augusztusában, a falu központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

⁵⁹⁵ A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a tiszacsomai áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#tiszacsoma (2012)

⁵⁹⁶ SZEpB-archívum, Bagu Balázs adatközlő levelei, 1990. június 18., szeptember 1.

⁵⁹⁷ A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az újbátyúi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#ujbatyu (2012)

⁵⁹⁸ SZEpB-archívum, id. Tóth Mihály és Brenzovics László adatközlő levele, 1990. május 26. A falu mártírjainak ukrán nyelvű névsorát (10 fő) Tóth L. B., a Zápszonyi Községi Tanács elnöke 1990. február 3-án bélyegzővel hitelesítette.

Mártírok: Buda János (1906), Csernát Pál (1907), Gerics József (1926), Szabó Gábor (1917), Szabó Imre (1924), Szabó Sándor (1907), Tóth András (1926), Tóth Sándor (1924), Turóczi István (1923), Varga Sándor (1924).

Elesett honvédek: Balla Dániel (1916), Buda Gyula (1921), Buda Sándor (1918), Fekete Károly (1914), Gazdag Ferenc (1919), Szabó János (1919), Szatmári Béla (1919), Szatmári Mihály (1911), Turóczi Benjamin (1916), Turóczi Béla (1911), Turóczi Ferenc (1907), Turóczi József (1920), Turóczi Sándor (1916).

ILOSVAI JÁRÁS (5 település)

27. táblázat

Nº	Közigaz- gatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil, 1944. XI. 18. –1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilék (SZEpb/ LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovjetek oldalán harcban elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Bilke	-	-	-	-	10	26	36
2.	Boród	-	-	-	-	3	17	20
3.	Dolha	-	-	-	-	4	33	37
4.	Ilonca	-	-	-	-	7	36	43
5.	Ilosva	-	-	-	-	1	16	17
Egyéb településeken		-	-	-	-	-	442	442
Összesen a járás 44 településén		-	133	-	-	25	570	595
Ebből németek a járás 10 településén			133 (69 férfi, 64 nő)					

Bilke

A több mint 6 000 lakosú településen szóróanyagban élnek magyarok. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. A szovjet városparancsnokság 2. számú parancsára 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinak/ukránnak és szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 64 fő a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Közülük harcban elesett 26 fő, ebből egy csehszlovák katona volt. Egy zsidó (Strugovics Sámuel, 1912) kivételével valamennyien ukránok/ruszinok voltak.⁵⁹⁹ Szovjetellenesség vádjával az NKVD itt is letartóztatta az 1938–1944 közötti magyar közigazgatás tisztségviselőit, akiket koncepciós perben ítélték el. Bencze György (1885) magyar parlamenti képviselőt, gazdálkodót, az AFSZ vezető autonómista politikusát, akit a hitélet terén kifejtett buzgalmaért a pápa Szent Gergely-renddel tüntetett ki, a Bródy-perben

⁵⁹⁹ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 211-213. p.

10 évi kényszermunkára ítélték, Szibéria egyik lágerében halt meg. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 10 fő elesett a fronton.

Elesett honvédek: Bereznai László (1921), Cibelenykó Mihály (1917), Deskó János (1911), Kebeles László (1921), Levdár Péter (1904), Mihalega György (1912), Popgyoknik József (1909), Papp Károly (1915), Szimkánics Sándor (1913), Váradi László (1918).

Koncepció per áldozata: Bencze György (1885).

Boród

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Egy-két magyar család lakott itt. A szovjet városparancsnokság 2. számú parancsára 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak és szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül többen a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntesei lettek. Közülük harcban elesett 17 fő, ebből 2 fő csehszlovák katona volt.⁶⁰⁰ A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 20 fő.

Elesett honvédek: Bobinecz György (1920), Bródi Mihály (1922), Kosztyamnecz János (1915).

Dolha

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Itt szórványban élnek magyarok. A szovjet városparancsnokság 2. számú parancsára 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak és szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 36 fő a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Közülük 12 fő tért haza. Harcban elesett 33 fő, közülük 8 fő csehszlovák katona, egyikük szlovák nemzetiségű volt.⁶⁰¹ A magyar hadseregben harcoló katonák közül 4 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 37 fő.

Elesett honvédek: Bobinecz György (1915), Hofinecz János (1921), Kertész László (1919), Sztarosza László (1921).

Ilonca

Az 5 607 fős településen élő magyarok száma közel 200 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. A szovjet városparancsnokság 2. számú parancsára 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak és szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 82 fő a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett 36 fő, közülük 4 fő a csehszlovák hadtest katonájaként. A ruszin/ukrán nevek között magyar családnevek is vannak: Kapitány, Lengyel, Pálos stb.⁶⁰² A magyar hadseregben harcoló katonák közül 7 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert magyar vesztesége 43 fő.

Elesett honvédek: Bandurovics Mihály (1918), Bulátka László (1922), Csopa György (1902), Halinec Ferenc (1920), Kobászka Demeter (1911), Lyasko Elek (1911), Tamás Simon (1916).

Ilosva

Lakossága 1941-ben 5 000 fő, ebből közel 300 magyar volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. A szovjet városparancsnokság 2. számú parancsára 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak és szlováknak vallották magukat. Sokan önkéntesnek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük harcban elesett 16 fő, ukrán/ruszin lakos, ebből 3 fő a csehszlovák hadtest

⁶⁰⁰ U.o., i. m. 214-215. p.

⁶⁰¹ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 221-223. p.

⁶⁰² U.o., i. m. 127-229. p.

katonájaként; egyikük Magyarország belső területére ledobott ejtőernyős felderítő volt.⁶⁰³ A magyar hadseregben harcoló katonák közül 1 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 17 fő.

Elesett honvéd: Matisinec László.

MUNKÁCSI JÁRÁS

(9 település)

28. táblázat

N ^o	Közigazgatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil, 1944. XI. 18. – 1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEb/ LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovj. old. elesett	Veszteség összesen
1.	Barkaszó	106	106	26	80	-		80
2.	Beregrákos	173	173	109	64/ 87	27	38	129
3.	Csongor	300	300	199	101/102	22		123
4.	Dercen	402	402	330	72	26		98
5.	Fornos	42	42	22	20/17	15		35
6.	Ignéc					2	38	40
7.	Izsnyéte	172	159	119	40/51	13	6	59
8.	Munkács	772	251	101	152/149	29	140	321
9.	Szernye	266	203	169	34/48	14	2	50
Egyéb települések			-				656	656
Összesen a járás 66 településén		2 233	1 636 németekkel: 2 003 (96 férfi, 271 nő)	1 075	563/ 454	148	880	1 591

A táblázat szerint a járás 11 településéről 367 németet, 96 férfit és 271 nőt internáltak; a Kárpátaljai Újjászületés Német Szövetség adatközlői szerint viszont 2 000 férfit és 250 nőt vittek el jóvátételi munkára.

Barkaszó

Lakossága 1941-ben 1 680 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 106 katonaköteles férfit az 1944. november 13. – november 18. közötti regisztrálás után, november 18-án Szolyvára hurcoltak, közülük 26 fő hazatért, 80 fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor). A lista tartalmazza a II. világháborúban elesett katonák nevét is. 3 lakost koncepció perbe fogtak,

⁶⁰³ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 210-211. p.

közülük 1 főt halálra ítélték és kivégeztek. A magukat szláv nemzetiségűnek valló férfiakat nem vitték el. Gedeonné Balogh Piroska⁶⁰⁴ és testvére, Vargáné Balogh Erzsébet megerősítette, hogy édesapjuk, Balogh Ferenc (1898) a szolyvai lágerben halt meg, és édesanyjukkal, Baloghné Hadar Ilonával (1902) férjének halálhíre végzett; öt gyermeket hagytak árván. A település eddig ismert második világháborús vesztesége 81 fő. Az adatközlésben közreműködött Sütő Antal, Majoros Béla, Fakász Valéria és Szilágyi Sándor.⁶⁰⁵ 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (72) és a túlélők névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1989-ben, a helyi temetőben kopjafát, 1990. november 2-án a falu központjában emlékművet és emléktáblát állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Baksa Miklós, Balogh Béla, Balogh Ferenc (1898), Balogh Károly, Bálint János, Berecki András, Bihari József, Boros Bálint, Csalló Lajos, Csoma Mihály, Egri Kálmán, Galambosi Béla, Galambosi János, Görei Ferenc, Görei Ignác, Görei Pál, György Miklós, György Pál, György Tibor, Hadar Gyula, Hadar Lajos, Hadar Zsigmond, Halász Béla, Halász Ferenc, Halász János, Halász Sándor, Horváth András, Horváth János, id. Horváth Károly M, ifj. Horváth Károly, Horváth Lajos, Horváth László, Kálmán Géza, Nánási András, Komonyi Miklós, Koleszár Gyula, Kovács Béla, Ködöböc Ferenc, Kuni Gyula, Lázár Mihály, Máté László, Menyhért Béla, Mezei Imre, Némethy János, Orosz Mihály (1912), Pallagi Ferenc, Pallagi János, Pallagi Mihály, Pólé Mihály, Rapka József, Sütő András, Sütő Bertalan, Sütő Béla, Sütő József, Sütő Menyhért, Sütő Menyhért, Sütő Sándor, Sütő Zsigmond, Szalontai Béla, Szalontai Elemér, Szalontai Ferenc, Szalontai József, Szalontai Lajos B., Szalontai Mihály, Szanyi Ferenc, Szanyi József, Szanyi Mihály, Szegedi Lajos, Szolnoki László, Tóth István (1913), Tóth Pál, Újvári János, Varga Béla, Varga László, Vántus Bálint, Vántus György, Vántus Gyula, Vántus Gyula, Vántus Pál, Vántus László.

Beregrákos

Lakossága 1941-ben 3 578 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. A túlélőkkel végzett felmérés szerint 173 katonaköteles férfit 1944. november 18-án Szolyvára hurcoltak, közülük 109 fő hazatért, 64 (LIMES: 87) fő meghalt Szolyván, Sztarij Szamborban és Novij Szamborban. Ha Kajdanót is ide számítjuk, az internáltak száma meghaladja a 200 főt. A háború frontjain 27 fő esett el. Tar Margit⁶⁰⁶ közlése szerint Tar B. Györgyöt (1898), aki az első világháborúban a magyar hadsereg katonájaként mint főtüzér szerelt le, 1938. november 17-én az ukrán nacionalisták elhurcolták és 1939-ben brutálisan kivégezték – egyetlen „bűne” magyarsága volt. Pálicska Ernő⁶⁰⁷ megerősítette, hogy édesapja, Pálicska Mihály (1900) 1942-től a magyar hadsereg katonájaként a keleti fronton harcolt mint huszár, részt vett a Don-kanyari hadműveletben. 1944 őszén megbetegedett, hazajött a frontról. Ugyanazon év november 18-án a sztálinisták a beregrákosi magyar férfiakkal együtt „malenkij robotra” hurcolták, a szolyvai lágerbe került. Ezt két falubelije is igazolta: Doktor Mihály és Mészár Mihály. Baráth József levéltáros az 1989-es beregszászi emlékkonferencián bemutatta Vass Dezsőné beregrákosi lakos 1945. augusztus 7-i keltezésű kérelmét, amit a helyi népbizottság, valamint a KNT jóváhagyásával 3447-1945. szám alatt továbbítottak a sztarij szambori lágerparancsnokhoz. A kérelemben Vassné a következőket írta: „1944 novemberében a faluban dobpergéssel hirdették ki, hogy minden munkaképes férfi háromnapos munkára hivatik be, amire a férjem egyből jelentkezett és azóta odavan. Ezért kérem, hogy engedjék szabadon a családapát, mivel itthon nagy nélkülözések között élünk, én magamban nem bírom

⁶⁰⁴ SZEpB-archívum, Gedeonné Balogh Piroska adatközlő levele, 2004. augusztus 10.

⁶⁰⁵ U.o., Sütő Antal adatközlő levelei, 1990. február.

⁶⁰⁶ SZEpB-archívum, Tar Margit adatközlő levele, 2006. december 8.

⁶⁰⁷ U.o., Pálicska Ernő adatközlő levele, 2006. december 8.

*eltartani a családot, nagyon hiányzik a családapá.*⁶⁰⁸ Az elhurcolt férfiak névsorában két Vass Dezső szerepel. Egyikük, Vass Dezső Mátyás hazajött, a másik, Vass Dezső János meghalt a lágerben. 3 főt koncepciós perbe fogtak. Az 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak közül sokan ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül többen a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntesei lettek. 38 fő harcban esett el, ezen belül 9 fő a I. Csehszlovák Hadtest katonájaként; köztük két magyar: Galamb László (1912) és Tóth Imre (1925). A ruszin/ukrán nevek között magyar családnevek is vannak: Doktor, Lengyel, Orosz, Tóth, Fedeles stb.⁶⁰⁹ A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 129 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Tóth Margit⁶¹⁰, Molnár Vince és Szarka János. 1989–1993-ban portabehatárolással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (71) és a túlélők (102) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1991. december 6-án a református templom kertjében emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. A településen található a Beregrákoson 1944. október 26-án elesett magyar katonák sírhelye⁶¹¹, amelyben 4 honvéd nyugszik: Bársony Ernő tizedes (1914), Németh Károly tizedes (1921), Lakatos István honvéd (1913) és Őri István honvéd (?).

Mártírok: Balla Béla (1926), Bara Károly (1903), Bara G. Sándor (1902), Bolyog K. András (1908), Bolyog János (1912), Bolyog Mihály (1905), Bolyog Péter (1910), Bolyog P. Sándor (1898), Darcsi Béni (1911), Doktor Béla (1900), Doktor A. Mihály (1905), Doktor Gergely (1907), Doktor P. Sándor (1904), Doktor Mihály (1905), Göczi Jenő (1925), Göczi Kálmán (1902), Göczi Lajos (1912), id. Göczi Mátyás (1896), ifj. Göczi Mátyás (1918), Göczi Mihály (1902), Göczi M. Mihály (1917), Göczi B. Sándor (1900), Gölnici Sándor (1903), Járó Sándor (1915), Kálmán Endre (1908), Kántor Imre (1920), Kopasz Sándor (1916), Kozma Sámuel (1910), Mészár G. Béla (1912), Mészár D. György (1906), Mészár D. István (1924), Mészár B. Márton (1900), Misák Sándor (1908), Molnár Gy. György (1902), Molnár S. Imre (1905), Molnár G. János (1908), Molnár Gy. János (1910), Molnár Gy. József (1917), Molnár B. Károly (1924), Molnár G. Sándor (1904), Pallagi M. János (1909), Tar Bálint (1919), Tar M. János (1912), Tar Gy. Károly (1910), Tar B. Mihály (1899), Tar B. Sándor (1907), Tar M. Sándor (1915), Tóth M. András (1915), Tóth Z. András (1905), Tóth J. Bálint (1908), Tóth J. Mátyás (1893), Tóth J. Mihály (1900), Tóth J. Sándor (1914), Tóth M. Sándor (1905), Vass Gy. András (1909), Vass Bálint (1912), Vass Ernő (1921), Vass B. János (1902), Vass D. János (1900), Vass Gy. Sándor (1911), Vass Gy. Sándor, Vass Gy. Mátyás (1924), ***Tar B. György (1898), ***Pálicska Mihály (1900).

Elesett honvédek: ***Bolyog P. Károly (1921)⁶¹², ***Bolyog P. Mihály (1880), ***Bolyog P. Mihály (1916), Borók József (1910), ***Csizmadia András (1914), ***Doktor József (1914), ***Gluhánics Stefán (1908), Göczi Andor (1906), ***Göczi József (1906), ***Göczi Mátyás (1922), ***Göczi Sándor (1914), ***Gavril Harnódi (1911), ***Kopasz Károly (1920), ***Kopasz Péter (1917), ***Kozma Sámuel (1910), ***Kovács Iván (1913), ***Mészár Sámuel (1909), ***Mészár Sándor (1917), ***Molnár G. Béla (1914), ***Molnár István (1918), ***Molnár Mihály (1910), ***Petro Ignatolja (1908), ***Vass Károly (1922), ***Vass Gy. János (1922), ***Vass Géza (1908), ***Vaszi Kocibán (1918), ***Vaszi Kohutics (1922),

⁶⁰⁸ Emlékkönyv..., i. m. 207-208. p.

⁶⁰⁹ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 131-334. p.

⁶¹⁰ SZEpb-archívum, Tóth Margit adatközlő levele, 1990. február.

⁶¹¹ U.o., Babucs Zoltán hadtörténész-múzeológus, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézete és Múzeuma tudományos munkatársának adatközlő levele, dr. Bíró Andor hadisírgondozó irodavezető-helyettes kísérelve (Nyt. Sz.: 9/91), Budapest, 2004. szeptember 3. A kutatásokat a HM HIM munkatársai végezték.

⁶¹² A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a beregrákos áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#beregrakos (2012)

Csongor

Lakossága 1941-ben 1 906 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. A túlélőkkel végzett felmérések szerint 1944. november 18-án 300 katonaköteles férfit Szolyvára hurcoltak, közülük 199 hazatért, 101 (LIMES: 102) fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor és Novij Szambor). A 60 éves férfiakat is elhurcolták. A háborúban 22 fő esett el, 3 lakost koncepciós perbe fogtak. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 123 fő. Adatközlők: Nagy Sándor⁶¹³, Torma Erika, Tamási Erika és Hadar Győző. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (99) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1990-ben a református templom kertjében emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Baksa Bertalan, Baksa Ferenc, Baksa József, Baksa Kálmán, Baksa Lajos, Baksa Mátyás, Baksa Péter, Baksa Tamás, Baumann János, Baumann János, Bálint János, Bíró Balázs, Bíró Bertalan, Bíró Béla, Bíró Endre, Bíró Miklós, Bodnár János, Csákány Béla, Csákány Dezső, Csákány Géza, Csákány Kálmán, Csákány Károly, Csákány Mihály, Csóka Ernő, Csóka Gyula, Danó Mátyás, Fejes Ferenc, Földi Endre, György Endre, György Ferenc, György József, Hadar András, Hadar Bálint V., Hadar Bálint A., *Hadar Bálint B.⁶¹⁴, Hadar Béla I., Hadar Béla P., Hadar Béla S., Hadar Géza, Hadar Gyula, Hadar István, Hadar Mihály, Hadar Sándor, Hadar Vince, Hadar Zoltán, Hadar Zsigmond, Holovej István, Kelemen Balázs, Kelemen Pál, Kelemen Sándor, Király Márton, Kopasz Kálmán, Kopasz Károly, Kovács Béla, Kovács Ferenc, Kovács Gyula, Kovács Imre, Marton Bálint, Marton Gyula, Marton István, Marton Károly, Marton Tamás, Misák Bálint, Misák Béla, Misák Dezső, Misák Ferenc, Misák Gyula F., Misák István, Misák Károly, Molnár Miklós, Nagy András, Nagy János, Papp Mihály, Orosz Sándor, *Sass Béla, *Sass Imre, *Sass József, Sándor Balázs, Sándor Béla, Sándor Ferenc F. (1903), *Sándor Ferenc F. (1912), Sándor Ferenc J., Sándor Ferenc M., Sándor Géza, Sándor Lajos, Sándor Mátyás, Sándor Mihály, Sándor Tamás, Sándor Zsigmond (1921), Sidó József, Simon Endre, Szkiba Péter, Tamási András, Tamási Bálint, Tamási Béla, Tamási Ferenc F., Tamási Ferenc J., *Tamási Ferenc J., Tamási Kálmán, Tamási Sámuel, Tamási Sándor, Tamási Zsigmond, Tóth Béla, **Sass Béla⁶¹⁵, Sass Imre, Sass József.

Elesett honvédek: Baksa Béla, Baksa Géza, Baksa Zsigmond, Bátyi Lajos, Bíró Bálint, Fejes István, Földi Bálint, Hadar Bálint, Hadar Béla, Hadar Ferenc, Hadar Lajos, Hadar Mátyás, Kelemen Zsigmond, Kovács Imre, Marci Lajos, ***Misák Péter⁶¹⁶, Sass Árpád, Sándor Miklós, Szkiba Gyula, ***Tamási Ferenc, Tamási Gyula, Tamási József.

Dercen

Lakossága 1941-ben 2 017 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. A túlélők közreműködésével végzett felmérés szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után, november 18-án 402 katonaköteles férfit (1878–1926) Szolyvára hurcoltak, közülük 330 hazatért, 72 fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor és Novij Szambor). Fodor Ferenc adatközlőtől tudjuk, hogy Uszta Gyula helyi illetőségű partizánvezér 1944 novemberében fehér lovon jelent meg a faluban és „...dörgedelmes beszédet mondott. Beszért

⁶¹³ SZEpB-archívum, Nagy Sándor adatközlő levele, 1990. február.

⁶¹⁴ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a csongori áldozatok névsorába:

http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#csongor (2012)

⁶¹⁵ A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a csongori áldozatok névsorába:

http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#csongor (2012)

⁶¹⁶ A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a csongori áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#csongor (2012)

a várva várt felszabadulásról, az elkövetkező új életről. (...) Beszédét ő is azzal az azóta ismert általános hazugsággal fejezte be, hogy háromnap munkával községünk lakosai is járuljanak hozzá a fasiszta fenevad által lerombolt országunk fölépítéséhez. Lehet, hogy nem tudta akkor még, hogy hazudik faluja népének. A többi már mindenki tudja.”⁶¹⁷ Fodor Ferenc 51 éves apját és két bátyját (23 és 16 éves) internálták. Az elhurcoltak többsége 18-55 év közötti volt. A legidősebbek odahaltak: Dóka József (1878), Szabó Antal (1890), Puskás Péter (1890) és Orosz József (1892). A magukat ruszinnak/ukránnak és szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 19 lakost politikai fogolyként tartóztattak le és vittek el, köztük Lukács Esztert, egy 50 éves anyát, valamint 6 tizenhat éves fiút, akiket szovjetellenességgel vádoltak meg; bírósági ítélet nélkül hurcolták őket munkatáborba. A fasiszták áldozata lett Máté Imre (1877) és Szabó András (1886). A háború frontjain 26 fő (1900–1924) esett el. A település eddig ismert második világháborús vesztesége 98 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Fodor Ferenc⁶¹⁸, Bakos Lajos, Szabó Márton, Horváth Ida és Fodor István. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az internáltak (359), az elesett honvédek (23) és a mártírok (72) közös névsorát. Az 1991-es adatok szerint az egykori internáltak közül 72 fő még élt. Az adatgyűjtők kezdeményezésére a település lakossága 1989. november 26-án a falusi temetőben kopjafát, 1991. május 12-én a református templom kertjében emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. 2009–2010-ben a magyar kormány támogatásával, a helyi polgármesteri hivatal és a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma (elnök: Kincs Gábor) szervezésében a derceni dombon létrehozták a II. világháború emlékhelyét, 25 méter magas keresztet állítottak fel, kialakították a megbékélés emlékparkját és közös temetőjét, ahová az ukrán és a magyar honvédelmi minisztérium közreműködésével átemetik a különböző nemzetiségű katonák földi maradványait.

Mártírok: Bakos Bertalan (1911), Bakos Béla (1926), Bakos Géza (1905), Bakos Géza (1926), Bakos Ignác (1900), Bakos Mátyás (1916), Balla Antal (1913), Balla József (1914), Balla Pál (1903), Bíró Albert (1920), Bíró Árpád (1900), Bíró Lajos (1900), Bíró Lajos (1912), Bíró Péter (1908), Bíró Sándor (1907), Bíró Sándor (1922), Bíró Sándor (1925), Dávid Imre (1900), Dóka József (1878), Dóka József (1904), Fodor András (1903), Fodor András (1923), Fodor József (1921), Fodor Sándor (1922), Fodor Tamás (1922), Fodor Tamás (1929), Gorondi Béla (1900), Gorondi Béni (1911), Gorondi Zsigmond (1914), Heé Ferenc (1909), Heé Sándor (1892), Horváth Antal (1909), Horváth Elemér (1906), Iván András (1902), Iván József (1924), Kopasz Bálint (1909), Kopasz János (1900), Kopasz János (1921), Kopasz Pál (1910), Király József (1913), Lőrinc Antal (1906), Lőrinc Sándor (1900), Lőrinc Tamás (1910), Máté András (1893), Máté Antal (1926), Máté Sámuel (1929), Máté Tamás (1900), Nagy Béla (1923), Orosz András (1907), Orosz Dániel (1914), Orosz Ernő (1905), Orosz János (1929), Orosz József (1892), Orosz József (1903), Orosz József (1909), Orosz Sándor (1896), Orosz Tamás (1910), Orosz Vince (1926), Patai Lajos (1903), Patai Sándor (1909), Pelsőci Imre (1922), Pelsőci Zsigmond (1924), Puskás Pál (1902), Puskás Péter (1890), Szabó András (1924), Szabó Antal (1890), Szabó Béla (1905), Szabó József (1915), Szabó József (1907), Szabó József (1907), Szabó Károly (1905), Szabó Sándor (1908).

Elesett honvédek: Bakos Albert (1915), Bakos Imre (1920), Bakos Károly (1911), Bakos Lajos (1921), Balázs Károly (1921), Balázs Péter (1912), Barta Ferenc (1915), Bíró Péter (1898), Darcsi András (1922), Fodor Aladár (1919), Fodor Zsigmond (1921), Gorondi Bálint (1923), Gorondi Béla (1910), Heé József (1910), Iván Lajos (1911), Kopasz Géza (1920), Kopasz Imre (1916), Kopasz Lajos (1918), Lukács Lajos (1914), Maronics János (1915), Márcé Tamás (1907), Máté Balázs (1919), Máté Imre (1877), Pelsőci Károly (1916), Solymosi Sándor (1912), Szabó András (1886).

⁶¹⁷ SZEpb-archívum, Fodor Ferenc adatközlő levele, 1989. november 18.

⁶¹⁸ U.o., Fodor Ferenc adatközlő levele, 1990. január 30.

Fornos

Lakossága 1941-ben 989 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. A túlélők bevonásával készült felmérés szerint 1944. november 18-án 42 katonaköteles férfit hurcoltak Szolyvára, közülük 22 fő hazatért, 20 (LIMES: 17) fő meghalt különböző légerekben (Szolyva, Sztarij Szambor és Novij Szambor). A háború frontjain 15 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 35 fő. Az 1989–1993 közötti adatgyűjtésben közreműködött Fodor Ferenc. 1989-ben, a falusi temetőben emlékkövet, 1991-ben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: *K. Barta András (1911)⁶¹⁹ *Bányai Dezső (1926), Bekfü Béla (1926), Bodnár József (1903), *Bodnár Sándor (1916), *Darcsi Béni (1905), *A. Darcsi András (1921), Cs. Darcsi Antal (1906), Cs. Darcsi József (1923), *G. Darcsi András (1913), G. Darcsi Béla (1909), K. Darcsi Pál (1925), *L. Darcsi Gyula (1909), *M. Darcsi József (1915), M. Darcsi Sándor (1900), N. Darcsi Béni (1900), B. Darcsi Sándor (1925), P. Darcsi Sándor (1912), P. Darcsi Tamás (1909), *Sz. Darcsi József (1913), *V. Darcsi Gyula (1911), V. Darcsi Tamás (1913), *Ferenc József (1921), *Kukri Béla (1910), Kukri Vince (1905), *Gy. Kukri József (1915), Gy. Kukri János (1915), K. Kukri András (1906), *K. Kukri József (1917), *G. Nagy Ignác (1906), Nagy Ignác (1914), *Orosz József (1915), *Pupás Béni (1910), *Puskás András (1917), Simon Mihály (1913).

Ignéc

Itt néhány vegyes házasságú magyar élt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1944. november 14–18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül sokan a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntesei lettek. Közülük harcban elesett 38 fő, ebből 1 fő magyar: Korlát Béla (1921); 1 fő a csehszlovák hadtest katonája volt. A ruszin/ukrán nevek között magyar családnevek is vannak: Varga, Király, Orosz, Kurta, Antal, Antolik stb.⁶²⁰ A település második világháborús, eddig ismert magyar vesztesége: 40 fő.

Elesett honvédek: Antolik György (1911) és Gocza János (1920).

Izsnyéte

Lakossága 1941-ben 1 804 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Izsnyétei Községi Népbizottság) lista alapján összesen 172 polgár tartózkodott távol lakhelyétől. Közülük 96 fő (1900–1926) Romániában (Temesvár, Nagyvárad), Magyarországon (Székesfehérvár, Budapest, Vác, Jászberény, Nagykanizsa, Szeged, Debrecen, Eger, Sopron, Salgótarján, Pécs), Szlovákiában (Kassa) hadifogságba, illetve „ismeretlen helyen” szovjet katonai táborba került. 1944. november 18-án 159 katonaköteles férfi közül 76 főt a szolyvai lágerbe hurcoltak. A legidősebbek: Bence Sándor (1895), Bence András (1896) és Pallagi József (1896); a legfiatalabb: Pallagi Dezső (1927); 3 fő alig töltötte be a 18. életévét. A hadifogságból és kényszermunkatáborokból 119 fő hazatért. Az elhurcoltak közül 40 (LIMES: 51) fő meghalt Szolyván, Sztarij Szamborban és Novij Szamborban. A háború frontjain 13 fő esett el. A katonaköteles férfiak közül sokan ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. Több fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett 6 fő. A ruszin/ukrán nevek között magyar családnevek is vannak: Spenik, Pongó, Leskó, Kozár stb.⁶²¹ A település eddig ismert

⁶¹⁹ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a fornosi áldozatok névsorába:
http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#fornos (2012)

⁶²⁰ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 307-309. p.

⁶²¹ U.o., i. m. 203. p.

második világháborús vesztesége 59 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött: Mészár Irén⁶²², Derkács László, Gáti Ilona. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTRJVM, Emlékkönyv-1993 részére), összeállították az internáltak, az elesett honvédek (11) és a mártírok (40) közös névsorát. Az 1991-es adatok szerint az egykori internáltak közül 12 fő még élt. Kezdeményezésükre a település lakossága 1991-ben a református templom kertjében emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Bahus János (1914), Bahus József (1896), Bahus József (1903), Bahus József (1908), Bahus Kálmán (1911), Balog Dániel, Balog Sándor (1904), Bekfi István (1895), Bence Dezső (1926), Bence Géza (1923), Bence János (1900), Bence József (1915), Bence Mihály (1901), Bence Sándor (1895), Bojog Sándor (1910), Csákány Sándor (1910), Deák Géza (1924), Dóka Imre (1902), Góci Géza (1925), Hidi Kálmán (1914), Jaró Albert (1907), Lőrinc Ferenc (1924), Molnár Gábor (1897), Orosz Béla (1914), Orosz Ferenc (1900), Orosz János (1901), Orosz József (1907), Orosz József (1927), Orosz Mihály (1919), Orosz Mihály (1902), Orosz Sándor (1903), Pallagi Dezső (1924), Pallagi Ferenc (1918), Pallagi Imre (1907), Pallagi József (1908), Pallagi Sándor (1902), Sidó János (1924), Tóth Géza (1923), Tóth Gyula (1910), Vank József (1907).

Elesett honvédek: ***Bahus Dezső (1921)⁶²³, ***Bahus József (1916), ***Deák Kálmán (1916), Fodor János (1919), ***Géci Ferenc (1917), ***Kopasz Endre (1917), Kosztos Gyula (1922), ***Orosz Albert (1920), ***Orosz Dezső (1920), ***Orosz József (1913), ***Orosz Kálmán (1920), ***Orosz Kálmán, ***Pallagi József (1922).

Munkács

Lakossága 1941-ben 31 602 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Munkácsi Városi Népbizottság) lista alapján összesen 772 munkácsi polgár volt hadifogságban. Az 1944. november 14-18. között lezajlott második regisztráció során a katonaköteles férfiak közül sokan ruszinak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. Több fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett összesen 140 fő, köztük 12 zsidó és 3 magyar: Jakubovics Zoltán (1915), Tóth Dezső (1926) és Virilics Ernő (1895) partizán-hírszerző. A listában nemzetiségük feltüntetése nélkül szereplők közt – vezetéknevükből ítélve – magyarok és svábok/németek is vannak: Wolf Károly (1925), Jozsip Holmic (1918), Holpert Tibor (1927), Dóri István (1902), Dóri József (1926), Dóri József M. (1926), Eckman János (1924), Kudlacs Tamás (1921), Monda Sándor (1915), Tóth Ferenc (1823), Cipf Tibor (1923), Strauss Valentin (1922). A ruszin/ukrán önkéntesek névsorában szintén sok a magyar vagy sváb/német családnév: Ádám, Huzsvai, Kampó, Kék, Kerekes, Kizman, Lengyel, Magyar, Muzsák, Muszka, Péter, Pap, Popovics, Szajler, Szirmai, Szücs, Cipf stb.⁶²⁴

A túlélők eddig 251 polgári személyt tudtak név szerint azonosítani. Őket 1944. november 18-án gyűjtötték össze a Rákóczi-kastélyban. Szemtanúk elmondása szerint a magyarokat és a németeket elkülönítették a ruszinok/ukránok, szlovákok, zsidók, cigányok és más nemzetiségűek csoportjától. A magyarokat és a németeket azonnal tovább vitték Szolyvára és Boriszovba, végül Szibériába kerülve osztoztak a hadifoglyok és az úgynevezett háborús bűnösök sorsában. 1945–1947-ben 101 fő hazatért, 152 (LIMES: 149) fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor, Gorlovka). Az NKVD több hullámban végzett „lakosság-szűrésű akciót.” Összességében a Munkács-környéki Pósházáról, Palánkáról, Váraljáról, Nagyrétről 2000 német és magyar civil internáltak. A 18 és 30 év

⁶²² SZEpB-archívum, Mészár Irén adatközlő levele, 1991. január 30.

⁶²³ A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették az izsnyétei áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#izsnyete (2012)

⁶²⁴ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 103-111. old.

közötti német nőket is érintő második begyűjtési hullám és jegyzőségi regisztráció 1944. december 25–27. között zajlott le. Felmentésben csak az 1 éven aluli gyermeket nevelő nők részesültek. A német nőknek három csoportba sorolva már december 29-én, útra készen kellett jelentkezniük a Rákóczi-kastélyban, a régi tanítóképzőben és a Kóner-kastélyban. 1945. január 1-jén reggel a vasútállomásra terelték őket. A munkácsiakon kívül 40-50 fő pósaházi, palánkai és nagyréti lakos is volt köztük. Gulácsi Géza az 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencián megrendítő esetként említette, hogy „*a városban megalakult polgárőrség két tagja saját feleségét és testvéreiket volt kénytelen bekísérni a gyűjtőbe. A nőket Volócra szállították. Itt volt kárpátaljai gyűjtőtábor a nők számára.*”⁶²⁵ Nyitott vagonokban 200-250 főt szállítottak Volócra, majd egyhetes gyötrelmes várakozás után tovább vitték őket Sztrij–Lemberg–Dnyepropetrovszk–Sztalino irányába. Január végén érkeztek meg Gorlovkára, a végállomásra. Embertelen körülmények közepette barakkokban szállásolták el őket. Télen, 30-40 fokos hidegben havat lapátoltak a koks- és vegyigár területén, romeltakarítást végeztek a külszíni bányában, majd kolhozban is dolgoztak. Éheztek, sokat betegeskedtek. A túlélők elmondása szerint Munkácsról 5 fő meghalt (lásd a kiemeléseket a mártírok névsorában), 40 fő hazatért: Cipf Vera, Eckmanné Kaincz Julianna, Eckschmidtné Kitraiber Anna, Fögelné Zautner Erzsébet, Geczkoné Kaincz Borbála, Gerberné Strausz Mária, Gerberné Frausz Anna, Gazsóné Jankó Elza, Hessenbergné Lieb Rozália, Henelné Várpalánkai Anna, Ilnickiné Péter Mária, Kaincz Jozefina, Kainczné Péter Margareta, Kainczné Kaincz Gizella, Kizmanné Lautner Mária, Kizmanné Kaincz Mária, Kizman Júlia, Kizman Margit, Lakeszné Laugbauer Erzsébet, Laugbauerné Cipf Mária, Lukácsné Wisinger Mária, Lautnerné Strausz Borbála, Nuszerné Kaincz Júlia, Pallainé Wolf Gizella, Pfefaufné Fögel Anna, Pokareczkyné Kaincz Erzsébet, Pokareczkyné Wisinger Erzsébet, Pokareczkyné Lautner Anna, Sándorné Wisinger Mária, Szabó Elza, Szendéné Kizman Etel, Vorgovits Aranka, Zsigáné Fén Aliz, Wisinger Borbála. Az első csoportot két év, az utolsó csoportot 5 esztendő múltán engedték haza. 1946 márciusában, a harmadik hullámban Munkácsról is teljes német családokat telepítettek át a Tyumenyi területre. Évekig a Volga-menti németekkel együtt tartották itt őket. A több hullámban deportáltak veszteséglistája mindmáig ismeretlen. Nem teljes adat a háborúban elesett honvédek száma sem (29). A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 321 fő.

Az internáltak további sorsával kapcsolatban felhívásunkra adatközlő levelek sokasága érkezett. Bartos József⁶²⁶ édesapja öccséről, Bartos Tiborról (1921) közölt adatokat, akit alig egyhónapos fiatal házasként hurcoltak el Szolyvára, onnan Szamborba menet „*a Kárpátokban megbetegedett, nem bírta a menetelést és ott helyben kivégezték.*” Ezt a hírt egy munkácsi túlélőtől tudták meg. Bartos azt is leírta, hogy kisiparos apját kulákká nyilvánították, vagyonát elkobozták, a családot utcára tették, a családfő idegrendszere az állandó zaklatástól tönkrement, 47 éves korában meghalt. Paulina András⁶²⁷ Kapornay József munkácsi tűzoltóparancsnok sorsáról számolt be, akit az NKVD koholt vádak alapján letartóztatott, Ungváron halálra ítélték, egyes tanúk elmondása szerint a Perecseny-környéki erdőben megásatták vele a saját sírját, és kivégezték. Szovjetellenesség vádjával az édesapját is elhurcolta az NKVD. Egy évig kínozták és vallatták: pisztolyaggal kiverték alsó és felső fogprotézisét. Végül kikényszerített jegyzőkönyvi aláírás után, döntő bizonyítékok hiányában hazaengedték. Fogsága alatt idegsorvadást szenvedett, szabadulása után hosszú éveken át nyomta az ágyat. Egerszegi Sándorné⁶²⁸ az édesapja sorsáról tájékoztatott, akit 1944. november első hetében „*háromnapos munkára*” vittek: „*Sírva szaladtam utána.(...) Engem a*

⁶²⁵ GULÁCSI GÉZA előadása. In: DUPKA (szerk.): *Emlékkönyv...*, i. m. 239-241. p.

⁶²⁶ Bartos József adatközlő levele, 1990. január 12. In: *Élő történelem*, 1993, i. m. 45. p.

⁶²⁷ Paulina András adatközlő levele az 1944 őszén munkatáborokba hurcoltak sorsának kivizsgálására alakult munkacsoport tagjai részére, Kijev, 1989. október 27. In: *Élő történelem*, i. m. 44-45. p.

⁶²⁸ Egerszegi Sándorné adatközlő levele. In: *Élő történelem*, i. m. 45-46. p.

milicisták megverték és visszazavartak.” Apját szibériai ólombányába vitték, a kimerítő munkától „egyszer eszméletét veszítette – mindkét lába térd felett lefagyott, és a hullaházba került. Két hétig volt ott, már el akarták hantolni, de szerencsére észrevették, hogy él, és így kórházba került. 1947-ben jött haza nagybetegen...” Szitai Emma a következőket írta: „...*Férjemet, Szitai Gyulát Munkácsról vitték el háromnapos munkára Szolvyára. 1946 tavaszán betegen tért haza Makejevskából. Egész teste fel volt fűvódva. Egy egész éven át nyomta az ágyat.*”⁶²⁹

Törvényellenes vagyonekbotzásokkal kapcsolatban kaptunk adatközlő levelet Alekszej Logojda jogásztól. Mint írja, a munkácsi Pákh-fivéreknek saját házuk volt, mielőtt 1944 őszén elhurcolták volna őket. Mire 1947-ben – a sztálini légerek poklát túlélve – hazatértek, az otthonukba befészkelte magát az NKVD, és nem lehetett kitenni onnan, mivel a szóban forgó ház nacionalizált tulajdonként a városi tanács birtokába került, visszakövetelésére a régi tulajdonosoknak nem volt joguk.

Az adatgyűjtésben közreműködött Gajdos Györgyné, Oláh György, Neubauer Ferenc⁶³⁰, Krón Pál és Popovics Béla. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az internáltak, az elesett honvédek és a mártírok (124), a hazatért férfiak (82) és nők (38) névsorát. Az 1991-es adatok szerint az egykori internáltak közül 12 férfi és 25 nő még élt. 1991. november 17-én a Rákóczi-kastély előtti téren felavatták Matl Péter szobrát, amely nőalakot ábrázol törött szárnyú turullal. A kastélyt övező falon emléktáblákat helyeztek el a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak névsorával.

Mártírok: Ádám Dezső, Ádám Géza, Balogh László, Balogh Sándor, Bartos Tibor, Bazár György, Barzsó János, Bencze Oszkár, Bernát Dezső, Bertók János, Bihari Károly, *Bodoki*, Bodonyi Antal, Borbély István, Cipf Antal, Cipf János I., Cipf János II., Cipf József, Cipf Károly, Cipf Mihály, Cipf Rudolf, Csányi Béla, Darcsi Sándor, Daróczy József, Demkó Mihály, Demlich Ferenc, Demlich Miklós, Derkács Zoltán, Dorkota Péter Pál, Duliskovics Viktor, Erdélyi Károly, Erdélyi Miklós, Erdős Sándor, Fekete Sándor, Fekete Zoltán, Ferenczy János, Fodor Tamás, Főgel János, Főgel József, Frink István, Furik Ferenc, Fülöp Ferenc, Garcsár Sándor, Gerei Béla, Gerzsenyi Béla, Glán Ferenc, Glán György I, Glán György II, Glán József, Glász Ferenc, Glász György, Glász József, Goncsár Sándor, György Ferenc, Halász János, Harsányi Gyula, Hausler György, Henzel József, **Henzel Magdolna**, Kaliska Gyula, Kanizsai Ferenc, Kanizsai József, Kapornai József, Kazinczi János, Kájnc György, Kepler Antal, Kéker Antal, Király József, Kiss Gyula, Kiss Imre, Kizman Ferenc, Kizman György, Kizman Lénárd, Kizman Mihály, Klub Jenő, Kosztyu János, Kovássy Elemér, Kráner Ferenc, **Kráner Hermína**, Kráner János, **Kráner Johanna**, **Kráner Jolán**, Kráner József, **Kráner Katalin**, Kuhl József, Kükemezei István, Labáth Kálmán, Langbauer Béla, Lehotay Albert Zoltán, Lehotay János József, Lehotay József, ifj. Lehotay József, Lib György, Lib János I., Lib János II., Limbach Vilmos, Lokker Zoltán, Major Ferenc, Mózer, Nagy Ignác, Nemes Béla, Nigli Viktor, Orosz Olivér, *Palatin*, Panigai Ernő, dr. Papp Gyula, Pataky József, Pataky Zoltán, Percy András, Pénzelig György, Péter Lénárd, Pfeifer József, Piller József, Pribék Ferenc, Pribék Mihály, Róbel Károly, Sárkány Zoltán, Seffer János, Sehin Gyula, Sötér József, Stefanszki Sándor, *Strammel*, Strausz János, Strausz Mihály, Strausz Gregor, Szabó János, Szabó Miklós, Szabó Zoltán, Szatmári Ede, Szatmáry Eduárd (1926), Szegedi József, Szepesváry Béla (1901), Szopó András, Takács Géza, Tamásy Kálmán, Tájpsz János, Tárczy András, Tárczy Károly dr., Tellingner János, Thegze Miklós, Tivadar István, Tóth László, Török Tibor, Veréb János, Wizinger Ernő, Wizinger József,

⁶²⁹ SZEpb-archívum, Szitai Emma adatközlő levele, 1991. április 30. Lásd még: DUPKA – KORSZUN (1997) i. m. 48. p.

⁶³⁰ SZEpb-archívum, Gajdos Györgyné és Neubauer Ferenc adatközlő levele, 1991. január 30.

Wizinger Mihály, *Zatlukár Ernő⁶³¹, Zatlukár András, Zirnáz Ervin, **Demlich Mihály⁶³², Kut Dezső.

A névsorban az adatgyűjtők a hozzátartozók nélküli 3 mártírnak csak a vezetéknevére emlékeztek (kiemelés dőlt betűkkel).

Elesett honvédek: Balog Elek (1914), Bárány Mihály (1910), Borcsi László (1907), Csajkó István (1917), Dankulinec László (1920), Erdélyi Miklós (1920), Herceg József (1919), Holik Béla (1921), Holtzer László (1920), Horki Béla (1920), Hudák Béla (1913), Jasovics Ignác (1918), Kapitány János (1910), Kardos Kornél, Kondracsin Béla (1909), Lucsán Illés (1902), Magyar Imre (1913), Marinecz János (1921), Mitrovics János (1909), Malyovanek György (1913), Muszka József (1922), Nitch József (1909), Papp Tibor, Rozman Vilmos (1922), Selmeczy Lajos (1909), Strausz János (1922), Valik János (1909), Winer Mihály (1914), Sáfáry László (1910).

Szernye

Lakossága 1941-ben 1 494 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. júniusi állapot szerint 266 férfi nem tartózkodott a településen. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 203 katonaköteles férfit (1896–1926) 1944. november 18-án Szolyvára hurcoltak. A legidősebbek negyvenkilenc évesek voltak: Kiss Gyula, Nagy János, Barta András (1895). A legfiatalabbak: Barta Elemér és Szabó Dániel (1927); valamint az 1926-os születésű Barkaszi Béla, Simon Zoltán, Orbán Ernő és Simon Ernő. Az internáltak közül 169 fő hazatért: Orsáról 124, Szolyváról 21, Donbászról 8, Boriszovból 7, egyéb lágeremből 9 fő. Az éhség, a fagyhalál, a járványos betegségek következtében 35 (LIMES: 48) fő meghalt különböző lágerekben: Szolyván 2, Donbászon 2, Boriszovban 12, Orsán 19 fő. A háborúban 14 fő esett el. 1944 novemberében a frontról hazatérő 49 honvédet (1905–1924) hadifogolynak nyilvánították és lágerbe zárták (Sztanyiszlav, Drohobics, Kijev, Dnyepropetrovszk, Moszkva, Karsznojarszk, Krím-Feodoszija stb.). A fiatalok közül néhányan a Vörös Hadsereg önkéntesei lettek, közülük 1 fő harcban esett el: Dolinka Dezső (1925). A település eddig ismert második világháborús vesztesége: 50 fő. Szabó Béláné Tar Ilona⁶³³ visszaemlékezése szerint édesapját, Tar Tamás (1910) vasúti pályamestert 32 éves korában vitték el háromnapos munkára, édesanyja 22 éves volt. Mint írja: „*Alig éltek együtt és már elrabolták apámat. Az édesbátyja is a lágerben halt meg. Egy pár év múlva, a kolhozosítás után nagyapámat kuláknak bélyegezték. Hogy el ne vigyék őt is, szegény anyám a csoportvezetői tisztséget is elvállalta, mert már csak az az egy férfi volt a családban.*” Felkért adatközlők: Horkay Zoltán⁶³⁴, Nagy Balázs, Barta Zoltán és Kiss Mária. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEPB, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére). Összeállították az első világháborúban (27), a második világháborúban elesett honvédek(13), a hadifogságba kerültek (50), az internáltak (169), és a mártírok (34) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1990-ben a református templom mellett emlékművet emelt a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. Felújították az első világháborús emlékművet is, és az iskolakertben emlékművet állítottak az egykori Szernyei Gyöngykaláris vezetőjének, a több mint 10 évig szibériai lágerekben raboskodó Balogh Sándor kántortanítónak.

Mártírok: Baksa Gyula, Barkaszi Károly, Barta József, Bimba Géza, Fejes Sándor, Hódi József, Kiss Béla, Kiss Dániel, Kiss Péter, Kovács Kálmán, Kozma Zsigmond, Nagy János, K. Orbán Ferenc, Orbán Kálmán, Orbán Vince, Orbán Zsigmond, Örő Gyula, Simon Balázs,

⁶³¹ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a munkácsi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#munkacs (2012)

⁶³² A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a munkácsi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#munkacs (2012)

⁶³³ Szabó Béláné Tar Ilona adatközlő levele. In: *Élő történelem*, i. m. 49-50. p.

⁶³⁴ U.o., Horkay Zoltán, Nagy Balázs, Barta Zoltán és Kiss Mária adatközlő levele, 1991. január 30.

Simon Kálmán, Simon Sámuel, Sütő József, Szabó Gábor, Szabó Sándor, Szopó Zsigmond, Tamási András, Tamási Kálmán, K. Tar Béla, N. Tar Béla, Tar Géza, Tar Tamás, Tar Vince, Tóth Balázs, K. Tóth János, Tóth Kálmán, **Molnár József⁶³⁵

Elesett honvédek: ***Barta Géza⁶³⁶, ***Bimba Ferenc, ***Bimba Imre, ***Bimba Zsigmond, ***Hadar Balázs, ***Kajla János (1814), ***Keresztyén Balázs, ***Király János, ***Simon Dezső, ***Simon Zsigmond, Szabó Péter (1907), ***Tar Bálint, ***Tar Ernő, ***Tar Ignác.

NAGYSZŐLŐSI JÁRÁS (28 település)

29. táblázat

N ^o	Közigazgatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil 1944. XI. 18. – 1944. XII	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SzEpB/LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovjetek oldalán harcban elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Akli (Öregakli), Újakli	38	27	8	19	9	-	28
2.	Aklihegy	38	33	15	18	5	-	23
3.	Batár	42	3	-	3	7	-	10
4.	Csepe	-	1	-	1	11	16	28
5.	Fancsika	81	51	34	17/19	-	9	26
6.	Feketeardó	139	54	30	24/33	9	12	45
7.	Feketepatak	104	94	72	22/30	8	-	30
8.	Fertőszalmás	125	90	79	11	11	1	23
9.	Forgolány	59	59	36	23	-	-	23
10.	Gödényháza	30	30	15	15	9	-	24
11.	Karácshalva	1	1	-	1	-	8	9
12.	Királyháza	309	77	42	35	4	9	48
13.	Mátyfalva	30	?	?	?	4	5	9
14.	Nagypalád	222	112	61	51	19	-	70
15.	Nagyszőlős	446	111	75	36/35	13	73	122
16.	Nevetlenfalva	80	51	36	15	11	-	26
17.	Salánk	301	105	45	60/59	3	4	67
18.	Szőlősgyula	155	102	68	34/35	10	1	45
19.	Tekeháza	65	62	43	19	3	19	41
20.	Tiszabökény	106	55	42	13	8	7	28
21.	Farkasfalva	51	38	27	11/10	2	-	13

⁶³⁵ A **gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a szernyei áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#szernye (2012)

⁶³⁶ A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a szernyei áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#szernye (2012)

22.	Tiszakeresztúr	92	56	42	14	13	-	27
23.	Tiszapéterfalva	110	63	41	22	12	3	37
24.	Tisasásvár	?	?	?	?	3	17	20
25.	Tiszaújhely	63	66	54	12/10	-	5	17
26.	Tiszaújlak	228	147	118	29/25	30	10	69
27.	Tivadarfalva	78	52	36	16/17	3	-	19
28.	Verbőc	233	69	26	43/41	-	4	47
Egyéb települések		-	-	-	-	-	257	257
A járás 35 településén összesen:		3 226	1 609	1 045	564/574	207	460	1 231
Ebből német nemzetiségű a járás 1 településén			Németekkel: 1617 (8 német nő)					

Akli

Nevetlenfalu társközsége. Lakossága 1941-ben 823 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. júniusi állapot szerint 38 férfi nem tartózkodott a településen. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után, november 18-án 27 katonaköteles férfit (1896–1926) internáltak Tiszaújlakra, majd Szolyvára. Közülük 8 fő hazatért, 19 fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor és Novij Szambor). A háború frontjain 9 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 28 fő. A közeli Újakli településen 1944 novemberében a regisztráció alatt magukat ruszinnak/ukránnak és szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Néhány fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett, közülük Pavlo Habovcsik (1923) harcban esett el. Az adatgyűjtésben közreműködött Nagy László⁶³⁷ és a túlélők közül Bocskor László, Domokos András, Bocskor Pál. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpb, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére). Kezdeményezésükre 1990. november 11-én a református templom kertjében emlékművet emeltek a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Az 1992. februári állapot szerint az egykori internáltak közül még 4 fő élt.

Mártírok: Bocskor Antal (1921), Bocskor Pál (1902), Domokos Aladár (1909), Domokos Elemér (1905), Domokos Gyula (1902), Domokos Károly (1906), Farkas Zsigmond (1925), Fodor János (1904), Nagy István (1898), Oroszi György (1900), Oroszi István (1907), Oroszi Kálmán (1902), Póti János (1921), Salamon András (1904), Szerecsen Pál (1902), Tóth Gábor (1904), Tóth Károly (1902), Tóth Pál (1918), Varga György (1898).

Elesett honvédek: Bocskor András (1921), Bocskor Károly (1911), Bocskor Ferenc (1922), Botos István (1902), Cserkun Ferenc (1906), Nagy Zsigmond (1915), Oláh János (1913), Sebestyén Sándor (1910), Vasas Mihály (1921).

Aklihegy

Nevetlenfalu társközsége. Lakossága 1941-ben 819 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. júniusi állapot szerint 38 férfi nem tartózkodott a településen. A túlélők felmérése szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 33 katonaköteles férfit (1894–1924) Szolyvára hurcoltak, közülük 15 fő hazatért, 18 fő meghalt Szolyván, Sztarij

⁶³⁷ SZEpb-archívum, Nagy László adatközlő levele, 1992. február 30. A megtorlás áldozatául esett aklihegyi polgárok listáját Kovács, a községi tanács elnöke aláírásával hitelesítette.

Szamborban és Novij Szamborban. Bücs Istvánt az internálás során az NKVD katonái agyonlőtték. A háború harcterein 5 fő esett el. 1945-ben Kékes Jánost koncepciós perben kényszermunkára ítélték. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 23 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Fóri Éva⁶³⁸ és Pénzes János túlélő. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (5), az internáltak (33), a mártírok (17), az itthon meghaltak (12) névsorát. Kezdeményezésükre 1989 őszén kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Az 1992. februári állapot szerint az egykori internáltak közül 5 fő még élt: Szántó Pál, Pénzes János, Pirók Sándor, Csorba János és Bodor Sándor.

Mártírok: Ármás Lajos (1902), Balázs György (1906), Bücs István (1906), Fancsiki Ferenc (1924), Ferenci József (1905), Fülep Gyula (1924), Kapa Mihály (1906), Kovács Lajos (1910), Kovács Mihály (1905), Kóré György (1924), Kóré Gyula (1909), Kóré János (1924), Molnár István (1924), Németh Ferenc (1909), Pál Ferenc (1924), Pénzes Gyula (1913), Pénzes László (1922), Simon Pál (1894).

Elesett honvédek: Bázin János, Kékes József, Kovács Miklós, Vászka Aladár, Udud Mihály.

Batár

Nevetlenfalu társközsége. Lakossága 1941-ben 733 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július 1-jén összeállított egységes helyhatósági (Batári Községi Népbizottság) lista alapján összesen 42 batári férfit vittek lágerbe, illetve soroztak be a magyar hadseregbe. A lista szerint 3 fő (1896–1926) a szolyvai lágerbe került. Mindhárman a sztálini terror áldozatai lettek, amit megerősített Barna Gyula, az egyik, és Kónya István, a másik áldozat fia, valamint Szilágyi Ilona, az egyik áldozat felesége. A magyar hadseregben harcoló 39 katona (1904–1923) közül 7 fő elesett a fronton, 32 fő megjárta a hadifogoly- és kényszermunka-táborokat, de hazatért. Koncepciós perben elítéltek 3 főt, köztük 1949-ben az aposztázia visszautasítása miatt Legeza József görög katolikus parochust 25 év munkatáborra. 1954-ben szabadult. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 10 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött: Dánics Éva és Kubinyi Béla⁶³⁹ túlélő. Kezdeményezésükre 1990 novemberében a helyi temetőben kopjafát emeltek a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Barna Antal (1909), Kónya István (1908), Szilágyi Ferenc (1903).

Elesett honvédek: Bródi Ferenc (1922), Csapóci József (1921), Dánics György (1921), Dánics Pál (1922), Kárpács András (1913), Nagy Ernő (1922), Szocska László (1920).

Csepe

Társközségei: a ruszinok/ukránok lakta Csomafalva és Tiszahetény. Lakossága 1941-ben 1 270 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1944. november 14–18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak közül sokan ruszinok/ukránok vagy szlováknak vallották magukat. Több fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett, közülük harcban elesett 16 ukrán/ruszin önkéntes. Két magyar, Kiss Sándor (1920) és Kis Elek (1896) (utóbbi részt vett az illegalitásban is) a csehszlovák hadtestben szolgált. A ruszin/ukrán nevek között magyar családnevek is vannak: Vékony, Geletei, Pap, Filep, Farkas, Seres, Lumper, Miklósi stb.⁶⁴⁰ Az adatgyűjtésben közreműködött Filep Endre, aki szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 1 katonaköteles férfit Szolyvára hurcoltak, aki a gyűjtőlágerben halt meg. A háború frontjain 11 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 28 fő.

⁶³⁸ SZEpB-archívum, Fóri Éva adatközlő levele, 1992. február 30.

⁶³⁹ U.o., Kubinyi Béla adatközlő levele, 1992. február 30.

⁶⁴⁰ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 184-186. p.

Mártír: Csiszár Lajos.

Elesett honvédek: Dankai György, Geletey István, Kiss Sándor, Trombola Elek, Trombola Mihály, Tóth Mihály, Szerbák Jenő, Szerbák László, Szerbák Mihály, Szücs György, Szücs Mihály.

Fancsika

Társközségei: a ruszinok/ukránok lakta Csonkás és Tisasásvár. Lakossága 1941-ben 1 325 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-jén összeállított egységes helyhatósági (Fancsikai Községi Népbizottság) lista alapján összesen 81 (1904–1923) férfi hiányzott a településről, közülük 51 hadköteles férfi a szolvyvai lágerbe került, 34 fő hazatért, 17 (LIMES: 19) fő (utólagosan kiegészített, pontosított adatok⁶⁴¹ – D. Gy.) a kényszermunkatábor áldozata lett. A fronton harcoló 30 honvéd sorsáról nincsenek adatok. Az 1944. novemberi elhurcolás idején több fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett, harcban elesett 9 fő, köztük egy magyar, Lencsur János (1924). A ruszin/ukrán nevek között további magyar családnevek is vannak: Tóth, Kutnik, Sáfi stb.⁶⁴² 3 fő a csehszlovák hadtestben szolgált. Karpinecz János fancsikai görög katolikus parochust 1949-ben koncepciós perben 25 évre ítélték, 1956-ban tért haza a karagandai lágerből. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 26 fő. Az adatgyűjtésben 1989–1993 közt közreműködött Kristóf Katalin és Sztarosztza Mihály.

Mártírok: Bodnár György (1907), *Bodnár Ferenc (1918)⁶⁴³, Bonh Ferenc, Döbrei József (1903), *Dudás János (1926), *Dudás József (1924), Egri Sándor (1919), Gönci Gyula (1901), Hadady Sándor (1906), *Horváth Lajos (1922), Kutlán András (1907), Parászka Lajos (1888), Róti József (1907), Sitka József (1909), Svarc János (1920), Veszprémi Károly (1918), **Csengeri Béla⁶⁴⁴, **Gajdos János, **Gajdos József, **Kácsur János, **Romzsa István.

Feketeardó

Társközsége: a ruszinok/ukránok lakta Hömlóc és Szőlősgyula. Lakossága 1941-ben 2 346 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 1-jén összeállított egységes helyhatósági (Feketeardói Községi Népbizottság, elnök G. Lovga) lista alapján összesen 139 férfi (1895–1926) nem tartózkodott a lakhelyén. 54 hadköteles férfit Szolvyvára hurcoltak, 85 név mellett különböző bejegyzések vannak: magyar katona (56), orosz önkéntes, egyéb láger, Foksány, Temesvár stb. Az 1989–1993 közötti felmérés idején a túlélők megerősítették, hogy az 1944. november 18-i második regisztráláskor az NKVD- tisztek kizárólag 54 római katolikus és református vallású magyart vettek fel a listára. Ezt követően fegyveres partizánok kísérték őket Tiszaújlakra, onnan pedig NKVD-konvoj hajtotta őket Beregszászon keresztül a szolvyvai gyűjtőlágerbe és más munkatáborokba. Az internáltak közül 30 fő hazatért, 24 (LIMES: 33) fő meghalt a munkatáborokban. Részlet K. L. túlélő visszaemlékezéséből: „*Sejteni lehetett 1944 őszén, hogy valami készülődik a magyarok ellen. Munkácson szélsőséges indulatú nagygyűlést tartottak, hogy ott mit határoztak ellenünk, mit nem, azt nem lehet tudni, azt kérték-e, hogy telepítsék ki innen a magyarokat, vagy mást, de ezután rendszeresen kiabálták az utcán a suhancok: „Magyarok, vissza Ázsiába!”.* A szovjet

⁶⁴¹ 2004-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola LIMES Társadalomkutató Intézete Dr. Soós Kálmán történész, rektor kezdeményezésére nagyszabású kutatást indított el, melynek során megtörtént a túlélők és az elhunytak hozzátartozóinak kérdőíves vizsgálata, és létrejött egy részletes adatbázis: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#fancsika (2012)

⁶⁴² *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 184-186. p.

⁶⁴³ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcolt áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#fancsika (2012)

⁶⁴⁴ A **-gal megjelölt neveket a LIMES-kutatók pótlólagosan vették fel a lágeres áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#fancsika (2012)

hatóságnak azonban más gondja is volt akkor, semmint a helyi ellentétekkel foglalkozni. Viszont azt mondták: 'Vigyétek el a magyarokat munkára!' Kidobolták, hogy 20 éves kortól, egyes helyeken 18 éves kortól 50 éves korig mindenki jelentkezzen háromnapis eséllyel munkára. Mindenki becsülettel jelentkezett. (...) Háromnapis munkával még az is készségesen akart szolgálni, akit előbb, kilenc gyermekre való tekintettel vagy másért, fölmentettek a katonai szolgálat alól. Nekem a szőlősi vármegyeházán kellett jelentkeznem. Ott a bíró felolvasta a névsort, senki sem hiányzott. Szőlősről csak a magyarokat vitték el. (...) Kezdetben nem katonák, hanem az úgynevezett nemzetőrség (a népi milícia partizán tagjai) – civilek – kísérték bennünket. Gyalog mentünk. Első nap Tiszaújlakig. Majd Tiszaújlakról Beregszászig. Ott vett át bennünket a szovjet hadsereg. Innen Munkácsra hajtottak minket, Munkácsról meg Szolyvára. Szolyván bevitték bennünket a hadifogolytáborba. Megfürdettek, és a barakkok padlásaira parancsoltak. November végén indultunk, december elején érkezünk Szolyvára, a hidegtől, a gyaloglástól igen sokan legyengültek közöttünk. A fürdő után a dermesztő padláson rengetegen megbetegedtek. Két-három nap múlva azokat, akik talpon tudtak maradni, ezres csoportokba osztották és elindították Felsőverecské felé. (...) Novij Szamborban bevagoníroztak bennünket. Utazásunk alatt a halottakat nem volt hová tenni. (...) Ott hagyták közöttünk. 21 napi utazás után megérkezünk. (...) Bennünket, az első brigádot elvitték akkor tömegsírt ásni. Nem volt könnyű munka ez a fagyott talajban, az érces Ural északi részén. Tüzet rakattak velünk, a tűzben vasrudakat izzítottak, azokkal lyukat fúrattak a fagyos talajba. A lyukakba robbanószert tettek, és úgy robbantották ki a földet. De így sem volt elég a nagy sír a sok halottnak. Éjszaka teherautóra rakatták a halottakat, de előzőleg parancsba adták, hogy csákánnyal csapjuk le a halottaknak a haláltusában görcsbemerevedett, kiálló tagjait, hogy több férhessen belőlük a tömegsírba. Ötvenen maradtunk. Dolgozni már mi sem nagyon bírtunk. Vécét, konyhát, fürdőt csináltattak velünk. Elbontatták a láger kerítését, hogy hozzákeríthessünk még három barakkot a szomszédból a mi lágerünkhöz. Megdöbbenve láttuk, hogy a hozzánk került barakkokban román asszonyok, lányok voltak. (...) Amikor vége lett a háborúnak, útnak indítottak minket Szeged felé. Onnan Máramaroszigetre érkezünk, majd Királyházára. Végre haza, Feketeardóba. A sok ezből harminc-egynéhányan érkezünk meg azok közül, akik útnak indultunk. Azért a nyolc hónapért soha nem kértem jóvátételt. Nem is kérhettem. 1946-ban, 1947-ben már kuláklistán szerepeltem. Pár év múlva pedig, noha mindenemet, amim volt, beadtam a közösbe, még egy kecském sem maradt, kuláklágerbe vittek. Sztálin halála után szabadultam csak ki onnét...⁶⁴⁵

Az elhurcolások idején több feketeadói ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett 12 fő, köztük 9 ukrán/ruszin önkéntes. 2 fő a csehszlovák hadtestben szolgált, közülük Svéd Herman (1904) szintén elesett. Weiss Sámuel (1896) és Irha Vaszi (1902) a Pataki Ferenc partizánosztog tagjaként 1944. június 17-én Feketeardóban agyonlőtték. A ruszin/ukrán áldozatok neve között magyar családnevek is vannak: Kegyes, Kis, Posták, Csuka, Jackánics stb.⁶⁴⁶ Egy lakos koncepció per áldozata lett. Minya János feketeadói parochust háromszor tartóztatták le és ítélték el. Hányattatásai után 1955 végén került haza. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 9 fő esett el. Varga Jánost (1940) szovjetellenes röpiratok, falragaszok írása, terjesztése miatt 1957. június 24-én letartóztatták és 5 évre ítélték. Mordvin földön raboskodott, 1959. május 22-én amnesztiával szabadult, 1991-ben rehabilitálták, 1956-os emlékéremmel tüntették ki.⁶⁴⁷ Nagy Zsanett⁶⁴⁸ levélben jelentkezett, megerősítette, hogy ükapja, Paládi Mihály (1919) honvéd elesett a második világháborúban. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége

⁶⁴⁵ SZEpb-archívum, K. L. túlélő levele, 1992. február 30.

⁶⁴⁶ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 187. p.

⁶⁴⁷ DUPKA GYÖRGY: *'56 és Kárpátalja*, Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2006. 22-24. p.

⁶⁴⁸ SZEpb-archívum, Nagy Zsanett levele, Bicske, 2008. július 14.

45 fő. Az 1989–1993 közötti adatgyűjtésben közreműködött Rezes Géza⁶⁴⁹ és Varga János. 1990. november 11-én a helyi temetőben kopjafát emeltek a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Balogh István (1896), Garanyi Pál, Hanka Dezső (1905), Ilyás Endre (1908), Kondor Ferenc (1926), id. Paládi Dániel (1897), ifj. Paládi Dániel (1926), Paládi György (1909), Paládi István, Paládi Lajos (1906), *Paládi Ödön (1903)⁶⁵⁰, Paládi Pál (1904), Paládi Zsigmond (1895), Peleskei Géza (1905), Petrus Márton, Riskó Lajos (1912), Riskó Menyhért (1901), Seres György (1905), Seres Lukács (1901), Seres Sándor, Szabó Áron (1895), Tóth Károly, Tóth Lukács (1904), Tóth Sándor (1901).

Elesett honvédek: Hevesi István, Jánvári Lajos, Kondor Béla, Paládi Endre, Paládi Dezső, Paládi Sándor, Paládi Mihály (1919), Paládi Jenő, ***Paládi János⁶⁵¹, ***Paládi Gábor, ***Riskó Endre, Vas András (1919), ***Vas János, ***Talabér Pál, Zöldi Sándor, ***Szűcs János, ***Szűcs György, ***Vas Endre.

Feketepatak

Társközsége: Verbóc. Lakossága 1941-ben 688 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 1-jén összeállított egységes helyhatósági (Feketepataki Községi Népbizottság) lista alapján összesen 104 (1895–1926) férfi hiányzott a településről. A túlélők felmérése szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 94 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára, Sztarij Szamborba, a grúziai Ocsemsziribe, majd más munkatáborokba hurcoltak. 72 fő hazatért, 22 (LIMES: 30) fő meghalt a lágerekben. A ***-gal jelölt elesett honvédek átminősítésének magyarázata: őket a frontról való hazatérésük után, civilként vitték el otthonukból, és munkatáborokban haltak meg. Nagy Jenő (1926–2004) feketepataki, Ungvárra elszármazott túlélő naplót írt az átélt eseményekről: „Csak a nemzetisége volt a bűne ahhoz, hogy elhurcolják az otthonából.” További megrázó részletek:

„...Itt, Szolyván már a harmadik napon beosztottak a szanitécékhez. Egyik napon a holttesteket pakoltuk a szekérre, a másik napon ástuk a gödröket, hantoltunk.

Két lovas fogat hordta szünet nélkül a halottakat a láger melletti, parknyi nagyságú temetőhelyre. Egy gödörbe húsnál több holtat is beletuszkoltak. (...) Volt olyan, aki még akkor is nyöszörgött, meg is mozdult, amikor hánytuk befelé a földet. Mi mondtuk is az őröknek, hogy húzzuk ki a gödörből. De a katonák erről hallani sem akartak. A levegőbe eresztettek egy-egy figyelmeztető sorozatot. (...) Ebbe a mindennapi látványba az ember úgy belefásult, hogy már semmi sem számított. Nem is volt ereje sajnálkozni, könnyezni. Gépiesen cselekedtünk. Mindenki éhezett. Nem tudtunk normálisan gondolkodni. (...) Aki meghalt, azt csak leírták. (...) Az otthon maradottakhoz ekkor már eljutott a hír, hogy milyen embertelen körülmények közé kerültünk, mert az ételhordó asszonyok hazahordták a szomorú híreket. (...)

De ugyan kihez is fordultak volna segítségért?...”⁶⁵²

2 férfi sorsa ismeretlen. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 30 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Nagy Jenő⁶⁵³, Fóris Anna és Bocskai István. 1989 novemberében a helyi református templom külső falán emléktáblát helyeztek el a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Balogh Sándor (1904), Beregi Jenő (1919), Beregi József (1903), Dapsy Aladár (1917), Derceni Endre (1919), Fazekas András (1906), Fazekas András (1909), Fazekas Béla

⁶⁴⁹ SZEbB-archívum, Rezes Géza adatközlő levele, 1992. február 30.

⁶⁵⁰ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a mártírok névsorába.

⁶⁵¹ A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#feketeardo (2012)

⁶⁵² NAGY (1992), i.m. 17-18. p.

⁶⁵³ SZEbB-archívum, Nagy Jenő adatközlései, visszaemlékezések, lágerlevelek, lágerversek, az elhurcoltak névsora, 1989–2000.

(1903), Fazekas György (1924), Homoki Lajos (1904), Jana Elemér (1926), Jana Frigyes (1926), Kádár Áron (1914), Kádár Sándor (1936), Kelemen György (1909), Orbán Lajos (1903), Paládi Elemér (1926), Szabó Béla (1926), Tihor Elemér (1906), Tihor Endre (1912), Tihor Gábor (1916), Tihor Tivadar (1914).

Elesett, meghalt honvédek: ***Boda András (1920)⁶⁵⁴, ***Derceni Géza (1920), ***Fazekas Árpád (1914), ***Homoki Kálmán (1920), ***Jana István (1922), ***Paládi Jenő (1917), ***Salamon Ignác (1901), ***Vass Tibor (1921).

Fertősalmás

Társközsége: Nagypalád. Lakossága 1941-ben 799 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július 1-jén összeállított egységes helyhatósági lista (Fertősalmási Községi Népbizottság, elnök Somogyi) alapján összesen 125 férfi (1895–1926) tartózkodott lakhelyén kívül, ismeretlen helyen. A névsor szerint 63 fő bevonult a magyar hadseregbe, 62 civilt (1896–1925) pedig internáltak. A túlélők felmérése szerint 90 polgárt az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után Szolyvára hurcoltak, közülük 79 fő hazatért, 11 fő meghalt a légerekben. A háború frontjain szintén 11 fő esett el. Andrij Pop (1917) egy csehszlovák alakulat katonájaként nyomtalanul eltűnt.⁶⁵⁵ Botos Endréné Tegze Magdolna⁶⁵⁶ édesapjáról közölt adatokat: Tegze Gábor (1918) a magyar hadsereg katonájaként a keleti fronton harcolt, Kolomija alatt esett fogságba, fogoly-száma P: 218 volt. Az izjumi lágerben éh- és fagyhalál áldozata lett. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 23 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Bíró Irma.⁶⁵⁷ 1989–1993-ban végzett felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította az elesett honvédek (11), a lágert megjárt hadifoglyok (28), az internáltak (68), a mártírok (11) és az egykori internáltak közül még élők (29) névsorát. Kezdeményezésére 1989. november 18-án a helyi temetőben kopjafát, 1990. október 14-én a református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. (Itt található az első világháború 24 hőseinek emlékoszló is.)

Mártírok: Balogh Pál (1910), Cellár Gábor (1905), Kengyel László (1907), Lehán László (1911), Lőrincz József (1908), Lőrincz Károly (1907), Mészáros László (1897), Mondics Endre (1906), Szabó Gábor (1906), Szabó György (1910), Taracközi Gerzson (1906).

Elesett honvédek: Bíró András (1919), Bíró Károly (1919), Gereben Endre (1912), Kövér Sándor (1917), Lőrincz Gyula (1917), Nagy Gergely (1914), Szabó Gáspár (1921), Tar Imre (1923), Tegze Gábor (1918), Zelikovics Géza (1903), Zelikovics János (1911).

Forgolány

Társközsége: Tiszapéterfalva. Lakossága 1941-ben 738 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az eddigi felmérések szerint 59 férfit (1902–1926) Szolyvára hurcoltak, közülük 36 fő hazatért, 23 fő meghalt Szolyván és Szamborban. A legfiatalabbak: Szabó Andor (1926), Szabó Gáspár (1925). A legidősebbek: Vass Géza (1902) és Komáromi Sándor (1902). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A hadifoglyok sorsa ismeretlen. Három lakost koncepciós perbe fogtak, közülük Asszonyi István református lelkészt 1949-ben 25 évre ítélték. A lágerből hazajött, Észtországból halt meg. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 23 fő. Az adatgyűjtésben

⁶⁵⁴ A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#feketepatak (2012)

⁶⁵⁵ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 171. p.

⁶⁵⁶ SZEpb-archívum, Botos Endréné Tegze Magdolna adatközlő levele, Fertősalmás, 2006. december 8.

⁶⁵⁷ U.o., Bíró Irma adatközlő levele, 1991. március 3. Az áldozatok névsorát Csele M. G., a községi tanács titkára hitelesítette.

közreműködött Vass Mária⁶⁵⁸ és Fóris István túlélő. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az internáltak (57), a mártírok (22), az internáltak közül még élők (13) névsorát. 2007 őszén a Magyar Értelmiség Kárpátaljai Közossége és a Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület szervezésében a református és a görög katolikus templom közötti területen emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Balla Károly (1911), Balla Sándor (1921), Balogh Endre (1924), Balogh Károly (1922), Biky Endre (1926), Biky Menyhért (1922), Biky Sándor (1914), Bocskor Lajos (1920), Fóris József (1904), Kincses János (1906), Kocsis Bálint (1908), Komáromi Sándor (1902), Kondor József (1914), Nagy Albert (1905), Orosz Endre (1906), *Páva István (1921)⁶⁵⁹, Szabó Andor (1926), Szabó Árpád (1921), Szabó Gábor (1912), Szabó Gáspár (1925), Tusa Lajos (1923), Varga József (1907), Vass Géza (1902). **Szabó Imre⁶⁶⁰, **Szabó József.

Gödényháza

Társközsége: Tekeháza. Lakossága 1941-ben 992 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. A túlélők felmérése szerint 30 férfit (1893–1923) Szolyvára és más munkatáborokba hurcoltak. A legidősebb Tóth Lajos (1893), a legfiatalabb Lukej Mihály (1923) volt. 1946-ban 15 fő hazatért, 15 fő meghalt a lágerekben. A regisztráció során magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A háború harcterein 9 fő esett el. Két lakost koncepciós perbe fogtak. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 24 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Dupka József⁶⁶¹, akire az egyik túlélő rábízta lágerbeli evőkanalát. 1989–1993-ban végzett felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította az elesett honvédek (9), internáltak (30), a mártírok (15), az egykori internáltak közül 1992. január 22-én még élők (6) névsorát. Közlése szerint 1946-ban a hazatért túlélők és a halottaikat sirató asszonyok a templom falán az első világháború hőseinek emlékjele mellé hasonló emléktáblát helyeztek el, amit a túlbuzgó janicsár-kommunisták eltávolítottak. 1989. november 26-án a helyi temetőben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Bökényi Ferenc (1903), Bökényi József (1905), Deák Dániel (1922), Gacs Bálint (1911), Geraus Bálint (1907), Kolozsvári Sándor (1906), Kovács Géza (1896), Kósa Lajos (1907), Nagy Béla (1905), Radvánszki Árpád (1907), Radvánszki Lajos (1889), Sónári János (1922), Sónári Lajos (1897), Tóth Lajos (1893), Valicskó Mihály (1902).

Elesett honvédek: Biniczky István, Fánta István, Dimiczki István (1902), Gacs Antal, Griga Mihály, Homoki Ferenc, Homoki Géza, Huszár Ferenc (1922), Lukej Sándor.

Karácshalva

Társközsége: Tiszakeresztúr. Lakossága 1941-ben 482 fő volt, 90-95%-ban görög katolikus vallású. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. A magyarok közül 1 református vallású férfit Szolyvára hurcoltak, aki nem tért haza a gyűjtőlágerből. A magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Több ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett. A harcban elesett 8 fő között két ukrán/ruszin (Anton Horongyij, 1925, Karlo Simon, 1925), két magyar (Nagy György, 1912 és Pák Zoltán, 1924), valamint egy

⁶⁵⁸ SZEpb-archívum, Vass Mária adatközlő levele, 1990.március 10.

⁶⁵⁹ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a mártírok névsorába.

⁶⁶⁰ A **-gal jelzett neveket a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#forgolany (2012)

⁶⁶¹ SZEpb-archívum, Dupka József adatközlő levele, 1990. január 4.

nemzetiség nélküli (Sztefan Rusztas, 1906) önkéntes volt.⁶⁶² A magyar hadsereg katonájaként elesettek számáról nincs értékelhető adat. Sok személyt eltűntnek nyilvánítottak. Két helyi lakost koncepciós perbe fogtak. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 9 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Tóth János, akinek édesapja nem tért haza.

Mártír: Tóth Károly (1924).

Királyháza

Közel 90%-ban ruszinok/ukránok lakják. Lakossága 1941-ben 5 191 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Királyháza Községi Népbizottság, titkár Hododi) lista alapján az összesen 309 távollévő polgár (1895–1926) közül 179 fő ismeretlen lágerben, 130 fő hadifogságban tartózkodott (Aknaszlatinai hadifogolykórház, Foksány, Temesvár, Nagyenyed, Sanok, Szeged, Budapest, Székesfehérvár, Sopron, Szombathely, Cegléd stb.) Felméréseink szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 77 római katolikus és református vallású magyart Szolvyára és más munkatáborokba hurcoltak. 1946–1947-ben közülük 42 fő hazatért, 35 fő meghalt a lágerekben. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Sok ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harchan elesett 9 fő, ebből 4 ukrán/ruszin és egy 16 éves magyar (Sárkány József, 1928). Hárman csehszlovák katonák voltak. Egy fő (Ivan Balázs, 1922) a Pataki Ferenc partizánosztagnak felderítőjeként halt meg. A ruszin/ukrán áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Botos, Váradi, Kristó, Tarnai stb.⁶⁶³ A magyar hadseregben harcoló katonák közül 4 fő elesett, a többiek sorsa ismeretlen. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 48 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött ifj. Munkácsi Károly, Dornbach Katalin⁶⁶⁴ és Tegze Elemér. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEPB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (4), a túlélők (42), a mártírok (33), az egykori internáltak közül 1991. augusztus 6-án még élők (13) és a még élő özvegyek (15) névsorát. 1989. november 18-án a helyi temetőben kopjafát, 1990. október 28-án a római katolikus temetőben emléktáblát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Tegze Elemér túlélő emlékezetből mondta el azt a lágerimát, amit 1944 karácsonyán rabtársaival együtt fogalmazott meg a szolvyai lágerben. Az imának legalább tíz változata ismert a magyarlakta településeken. Kezdő sorai: „*Valahol messze, valahol távol, / Kis város végén van egy fogolytábor, / Sok embert hoztak mindenfelől oda, / Sokunknak szomorú lett most az otthona...*”⁶⁶⁵

Mártírok: Balassa László (1924), Balog György (1913), Báski András, Bekecs János (1920), Bogjas Géza (1917), Csalóközy László, Csépes János, Gáspárovics József (1916), Gerhardt János (1901), Gerhardt Sándor (1921), Gróf Gyula (1920), Gróf Károly (1915), Gróf Lajos, *Györffy Lajos (1922)⁶⁶⁶, Kocsis Gyula (1905), Kocsis Miklós, Lengyel Géza (1900), Lengyel János, *Lécs János (1914), Létu István (1902), Madai Sándor (1916), Mészáros András (1895), Mészáros Sándor (1898), Molnár Sándor (1901), Nagy Károly (1917), d. Nagy Lajos (1900), ifj. Nagy Lajos (1925), Stefanovics János (1900), Szankovszky Antal (1904), Szemere Zoltán (1912), Szirku János, Takács János I. (1911), Takács János II. (1913), Takács László (1900), Váradi János, Váradi László (1908), Vékony József (1910).

⁶⁶² *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 172. p.

⁶⁶³ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 172-173. p.

⁶⁶⁴ SZEPB-archívum, Dornbach Katalin és ifj. Munkácsi Károly adatközlő levelei, 1990. december 7., 1991. augusztus 6.

⁶⁶⁵ DUPKA (szerk.) (1992): *Istenhez fohászkodva...*, i. m. 14-15. p. Szerzője feltehetőleg a benei Holozsi Károly nyolcadikos, beregszászi gimnazista, aki meghalt a lágerben.

⁶⁶⁶ A *-gal jelölt két névvel kapcsolatban aggályok merültek fel, nem sorolhatók a mártírok közé: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#kiralyhaza (2012)

Elesett honvédek: Andrinyák Mihály (1916), Balázs Pál (1913), Kopin Mihály (1916), Koszinec Ferenc (1907).

Mátyfalva

Lakossága 1941-ben 945 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 2-án összeállított egységes helyhatósági (Mátyfalvai Községi Népbizottság) lista alapján összesen 30 polgár (1896–1926) tartózkodott a lakhelyén kívül. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Az 1944. novemberi elhurcolás idején sok ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Közülük harcban elesett 5 fő, köztük két magyar: Bíró Béla (1926) és Molnár János (1920). Két ukrán/ruszin a csehszlovák hadtestben szolgált. A ruszin/ukrán áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Riskó, Tóth, Simon.⁶⁶⁷ Internált magyar áldozatok nincsenek. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 4 fő esett el. Itt is volt áldozata a sztálini koncepciós pereknek. Özv. Aranyos Andrásné címünkre küldött leveléből tudjuk, hogy férjét, Aranyos Andrást (1898) kuláknak minősítették, vagyonától megfosztották, majd: „*valamiféle ítélet alapján elvitték 1949. május 6-án Donbászra, táborból járt a munkára, majd 1951 májusában érkezett haza leromlott állapotban, és 3 hónap elteltével meghalt. A földjeinket elvették és Tiszaújlakon a fafeldolgozó gyárban kaptam munkát. (...) Családunk nem volt és így én nyugdíjazásom után hazamentem testvéreimhez Visk községbe...*”⁶⁶⁸ A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 4 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött: Szeghljánik Péter, Aranyos László és Magyar János.

Elesett honvédek: Aranyos Ferenc (1914), Aranyos János (1922), Aranyos József (1922), Tóth Sándor (1905).

Nagypalád

Társközsége: Fertősalmás. Lakossága 1941-ben 1 744 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július 1-jén összeállított egységes helyhatósági (Nagypaládi Községi Népbizottság, elnök Nagy Lajos) lista alapján összesen 222 polgár (1896–1926) tartózkodott ismeretlen lágerekben. A lista szerint 107 fő bevonult a magyar hadseregbe, 115 katonaköteles férfit (1895–1926) civilként internáltak, hatósági közlés szerint közülük 86 fő a sztarij szambori elosztó lágerbe került. A túlélők felmérése szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztráción 112 fő jelent meg. A magyarként bejegyzett férfiakat Szolyvára és más táborokba hurcolták. 1946–1947-ben 61 fő hazatért, 51 fő meghalt a lágerekben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 19 fő elesett. Zsurki József református lelkészt 1950-ben 25 évre ítélték, 1956-ban tért haza a lágerből. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 70 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Juhász Béla⁶⁶⁹ és a túlélők egy csoportja: Sebestyén József, Barát Endre, Kálmán László, Oroszi Sándor. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpB, NKTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (19), a mártírok (51) és a túlélők (61) névsorát. Kezdeményezésükre 1989. november 18-án a helyi temetőben kopjafát, 1989. október 27-én a főút menti temetőben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. (Ez volt az első emlékjel Kárpátalján, a járási hatalmi szervek vezetői akadályozták a megemlékezést.)

Mártírok: Bagó Ferenc (1899), Bagó István (1911), Bagó Károly (1916), Bagó Sándor (1906), Balogh Endre (1903), Barát Sándor (1900), Barta Sándor (1914), Bihari Kálmán (1913), Bornemissza Endre (1910), Csele István (1909), Csele József (1911), Csele Sándor (1909), Dani János (1904), Dani Sándor (1920), Deák István (1911), Gál Lajos (1898), Hadady József (1906), Hadady Sándor (1908), Ignác János (1897), Illyés Bálint (1898), Illés

⁶⁶⁷ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 174. p.

⁶⁶⁸ SZEpB-archívum, özv. Aranyos Andrásné adatközlő levele, Visk, 1991. február 20.

⁶⁶⁹ SZEpB-archívum, Juhász Béla adatközlő levele, 1990. február 20.

Elek (1914), Illés Gusztáv (1900), Illés József (1908), Illés László (1901), Istvánfi Márton (1908), Kálmán Endre (1897), Kálmán József (1898), Kincses Lajos (1909), Kovács József (1911), László Elek (1919), László Endre (1905), László Lajos (1910), Marozsi Endre (1911), Marozsi József (1909), Mándi Elek (1918), Mándi József (1906), Mándi Lajos (1913), Micó József (1908), Nagy Bálint (1900), Nagy Ferenc (1906), Nagy József (1908), Nagy Sándor (1903), Oroszi Endre (1903), Oroszi István (1897), Oroszi István (1905), Oroszi Pál (1903), Oroszi Sándor (1910), Sarkadi József (1904), Varga Zsigmond (1910), Váradi József (1908), Virág Endre (1904).

Elesett honvédek: Bocskor István (1903), Bagó József (1908), Bornemissza Endre (1916), Bányai Sándor (1921), Csele József (1911), Baranyi Sándor (1896), Gál Ferenc (1920), Illés Elemér (1917), Juhász István (1920), Kulcsár József (1917), Mándi István (1913), Mándi József (1915), Nagy Sándor (1907), Oroszi Jenő (1906), Oroszi István (1923), Rác József (1914), Sági László (1905), Számel István (1917), Turzai József (1911).

Nagyszőlős

Lakossága 1941-ben 13 331 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 1-jén összeállított két különálló helyhatósági (Nagyszőlősi Városi Népbizottság) lista alapján összesen 446 (1887–1927) polgár tartózkodott „*hadifogolyként a Szovjetunió területén*”. 108 név mellett Szolyva, Szambor, Perecseny lágereit tüntették fel. 338 fő esetében különböző hadifogolylágereket neveztek meg: a romániai Foksány (176 fő), Máramarossziget, Temesvár, Nagyvárad, Nagyenyed, a szlovákiai Kassa, Homonna, a csehországi Prága, a lengyelországi Sanok és a magyarországi Szeged, Budapest, Székesfehérvár, Sopron, Szombathely, Cegléd, Kiskunfélegyháza, Makó, Debrecen stb. A legidősebbek: Szaniszló István (1887), Mádi Ferenc (1888), Engi Lajos (1890), Csík Pál (1892). A legfiatalabb: Gyöngyösi Viktor (1927). Alig 18 évesen vitték Szolyvára Turanszki Lászlót, Balog Zoltánt, Mezei Józsefet, Docsinec Ferencet (1926), Szamborba Bánik Róbertet, Saloha Sándort (1926). A hadifoglyok névsorában feltüntették Irina Bizinger 17 éves nőt is, aki csepei születésű volt, de a nagyszőlősi lakosok nyilvántartásában szerepelt; ő Golovejen raboskodott. Az 1944. novemberi elhurcolások idején sok nagyszőlősi ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Közülük harcban elesett 73 fő. 14 fő a csehszlovák hadtestben szolgált, köztük Mihajlo Eizebert (1924) szlovák, Grinberger Miklós (1920) és Lebovics Sámuel (1918) zsidó nemzetiségű, valamint az ismeretlen nemzetiségű Sztefan Sztanyiszlav (1924). A fronton elesett ruszin/ukrán önkéntesek névsorában magyar, német családnevek is vannak: Ajzer, Ács, Borsos, Bocskor, Dankó, Dudás, Zöldi, Iszák, Kerekes, Lődár, Lengyel, Pap, Popovics, Román, Rostás, Szőlősi, Tóth, Takács, Cip, Csépes, Sarkadi, Stéfán stb.⁶⁷⁰ Lebovics Jenő (1891), Leisman Jenő M. (1881), Farkas Mór (?), Farkas Szerén (1886), Schwarz Mór (1890) magyar zsidót és Olena Handera (1905) ukrán/ruszint, a Pataki Ferenc partizánosztág felderítőit bírósági ítélet alapján 1944. június 17-én Nagyszőlősen agyonlőtték. Ebből a csoportból az ukrán/ruszin Vaszil Hicsko és Jurij Klincsak partizán-felderítőt német koncentrációs táborban halálra kínozták. Felméréseink szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után csaknem 111 római katolikus és református vallású magyart tartottak fogva az egykori vármegyeházán. Innen másnap Tiszaújlak, Beregszász, Munkács érintésével Szolyvára, Szamborba, Perecsenybe, majd más munkatáborokba vitték őket. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 1946–1947-ben az internáltak közül 75 fő hazatért, 36 (LIMES: 35) meghalt a lágerekben. 36.-ként Badzey Pál festőművészt soroljuk a nagyszőlősi áldozatok közé, aki 1899. november 2-án Máramarosszigeten született, de az elhurcolások idején felesége nagyszőlősi rokonainál tartózkodott. „1944 őszén

⁶⁷⁰ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 160-164. p.

Máramarosszigetről Nagyszőlősrre megy, családjával menekülve a háború és a kommunizmus borzalmai elől. Itt éltek felesége szülei, dr. Mán Aurél és neje, báró Perényi Mán Mária. November 2-án ünnepli 45. születésnapját, negyedikén születik kisebbik fia, Antal Imre Tamás, és 18-án kezdődik élete utolsó tragikus szakasza, amikor délelőtt 9 órakor 'önként' jelentkezik (a szovjet katonai parancsnokság kategorikus felhívására) az úgynevezett 'malenykij robotra'. Az ezután történeteket vázlatosan írja le jegyzeteiben. Amitől félt, bekövetkezett. Mikor Szolovjáról tovább vitték Novij Szamborba, érezte, hogy életben maradásra kevés a reménye. Mielőtt Novij Szamborba vitték volna, jegyzeteit, zsebóráját, imakönyvét és aranygyűrűjét Stark Nándor nagybocskói tisztviselő bajtársára bízta, akitől a szovjet „felszabadító” katonák elvették az aranygyűrűt, a zsebórát, az imakönyvet, de csodálatos módon meghagyták a jegyzeteket. Testileg és szellemileg legyengülten, Novij Szamborba érve tüdő- vagy mellhártya-gyulladásban, 1945 tavaszán meghalt. Holttestét közös gödörbe dobták ismeretlen helyen” – írja fia, Badzey Imre.⁶⁷¹ Badzey Pálnét szüleivel együtt mint nemesi családot az 1940-es évek végén kitelepítették Nagyszőlősről, végül visszakerültek Máramarosszigetre. Badzey Imre édesapja, dr. Badzey Pál szolovjai jegyzeteit (1944. XI. 18.–1945. I. 19.) 1994-ben személyesen hozta el nekünk, amit meg is jelentettünk. Az eddig feltárt adatok szerint a magyar hadseregben harcoló katonák közül 13 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 122 fő. A koncepció perbe fogott sok magyar közül Bártfay Kálmán (1886) római katolikus főesperest szovjetellenes tevékenység vádjával öt évre ítélték, 1956-ban rokkantan tért haza. Horkay Barna református lelkészt 1947-ben 10 évre ítélték, Sztálin halála után tért haza és áttelepült Magyarországra. Simsa Andor görög katolikus kórházi lelkészt az aposztázia elutasítása miatt 25 évre ítélték, meghalt a javaszi kényszermunkatáborban. Az adatgyűjtésben (1989–1993) közreműködött Milován Jolán⁶⁷² és Keresztyén Balázs. Kezdeményezésükre 1989. november 24-én a városi temetőben kopjafát állítottak. A gyászszertartáson jelen volt Für Lajos történész, Magyarország akkori honvédelmi minisztere. Később a megyeházán (ma: Perényi Középiskola) emléktáblát helyeztek el a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. „A nagyszőlősiek közül sokan a szovjet csapatok bevonulása után részt vettek a lerombolt Tisza-híd helyreállításában. Már több napot ledolgoztak itt, amikor november derekán jött a háromnapos munkáról szóló parancs. Az embereket a vármegyházán gyűjtötték össze, s innen indították gyalog, százas csoportokban Tiszaújlakra. Nagyszőlősrre rendelték be a környező falvak népét is. Nagyszőlősrön fegyveres civilek jártak házról házra, s úgy értesítették az embereket, hogy háromnapos élelemmel együtt azonnal meg kell jelenniük a megyeházán. Ott örök vigyázták a termet, s el nem hagyhatták az emberek addig, míg valamelyik csoporttal útnak nem indították őket. Újlakon sokaktól már elszedték értékesebb holmijaikat, s úgy indították őket gyalog Szolovjára. Majd onnan az ország különböző fogolytáboriba szállították őket, ahol együtt voltak a magyar, román, szerb és német hadifoglyokkal...”⁶⁷³ A nagyszőlősi Petrus M. E.⁶⁷⁴ a következőket írta: „Apámat, Petrus Endrét 1944 novemberében vitték el háromnapos munkára, és súlyos betegen. 1945. januárjában engedték haza. De öt nap múlva meghalt.” Hasonló családi tragédiáról számolt be a nagyszőlősi Kovács A.: „Nagybátyám, az 1906-os születésű Kovács István a lágerből nem tért többé haza. A másik nagybátyám, az 1912-es születésű Kovács Lajos Szamborból 1946-ban jött haza betegen, néhány év múlva meghalt. 1944 őszén vitték el őket Szolovjára.”⁶⁷⁵

⁶⁷¹ BADZEY (1994), i. m. 6. p.

⁶⁷² SZEpb-archívum, Milován Jolán adatközlő levele, 1991. szeptember 14.

⁶⁷³ Részlet Keresztyén Balázs 1989. november 18-án elhangzott beszédéből. Emlékkönyv...i. m. 235-237. p.

⁶⁷⁴ SZEpb-archívum, Petrus E. M. adatközlő levele, 1991. április 5.

⁶⁷⁵ U.o., Kovács A. adatközlő levele, 1991. április 5.

Mártírok: Ámort József (1925), Ámort Zoltán (1926), *dr. Badzey Pál⁶⁷⁶, (1899), Bakk Endre (1917), Balogh Zoltán (1926), Bekecs Pál (1895), Berki Gusztáv (1910), Csorba György (1906), Dankó György (1908), Engi Lajos (1890), Gajdos Pál (1901), Heé Mihály (1903), Horok József (1910), Iván József (1903), Kenéz Pál (1926), Kerekes Ferenc (1911), Komáromi István (1924), Kovács Béla (1906), Kovács Imre, Kovács István (1906), Kovács József (1909), Kovács Pál (1908), Kovács Sándor (1896), Kónya István (1925), Kulcsár István (1898), Mádi Ferenc (1888), Mádi István (1912), Mádi János (1904), Mádi Zsigmond (1925), Mezei Zoltán (1926), Nagy János (1924), Nyíri Endre (1925), Szaniszló Károly (1921), Takó János (1909), Vince Endre (1915), **Alekszij Mihály⁶⁷⁷

Elesett honvédek: Borsó András (1909), Csorba János (1913), Eitler Ferenc (1901), Eperjesi Antal (1915), Kaszó István (1916), Kerekes István (1922), Kocsondy Zoltán (1922), Koczán János (1922), Könyű György (1916), Lugos György (1916), Mecséri B. Gábor (1913), Pálos Géza (1903), Reizner Márton (1915).

Nevetlenfalu

Társközségei: Akli, Aklihegy, Újakli, Batár. Lakossága 1941-ben 728 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július 1-jén összeállított egységes helyhatósági (Nevetlenfalui Községi Népbizottság, aláírások: Selesztai György, Szirmai Bertalan, Suba Pál) lista alapján 80 polgár (1895–1926) ismeretlen légerekben tartózkodott. A lista szerint 31 fő bevonult a magyar hadseregbe, 51 katonaköteles férfit civilként internáltak. A túlélők felmérése szerint 1946–1947 között 36 fő tért haza a munkatáborokból, 15 fő meghalt különböző légerekben: Szolyva, Szambor, Tuvan, Krasznauralszk. A lágerélet kapcsán Szabó Ferenc és Béres Ferenc írásos beszámolójából idézünk: „1944 novemberében itt is kidobolták a nagyszőlősi járási parancsnok, Moszkopf parancsát. Aki magyar nemzetiségűnek vallotta magát, meg kellett jelennie a nagyszőlősi vármegyeházán. Itt ismét megkérdezték, ki a magyar, ki a ruszin. A ruszinoknak egy kis igazoló cédulát adtak, aztán hazaengedték őket. A többi, a magyarokat bezárták egy terembe. Másnap ismét felszólítottak minket, hogy a görög katolikusok álljanak jobbra, a római katolikusok és a reformátusok balra. Sokan nem is tudták, hová lenne jobb állni, a sorok keveredtek. A katonai parancsnok megkérdezte a jelenlévő községi vezetőket: Selesztai Györgyöt, Szirmai Bertalant és Suba Pált, vállalnak-e felelősséget az itt lévő emberekért. Ezek közül egy sem vállalt. November 23-án Nagyszőlősről gyalog indultunk fegyveres kísérettel. Újlakról egy éjjeli pihenés után Beregszászba, majd Szolyvára kísérték. (...) Aztán gyalog jutottunk el Novij Szamborig. Itt aztán marhavagonokba raktak minket és 1945. január 8-án megérkeztünk Tuvanba. Ebben a lágerben 2 hónap alatt 180 halott volt. Ezeket közös sírba temették...”⁶⁷⁸ A két túlélőt 1947. augusztus 18-án engedték haza. A három napból majdnem 3 év lett. Sántha Menyhért túlélő 1945 szeptemberében szabadult Krasznouralszkból: „Minden állomáson özlött a nép kérdezősködni, hiszen mi voltunk az első hírhozók, addig nem tudtak rólunk, hol vagyunk, élünk-e. Így érkeztem haza Nevetlenfaluba, mint hírhozó az elhurcoltakról, igaz, soknak fájdalmat okoztam, de az igazat meg kellett mondanom.”⁶⁷⁹ A háború frontjain 11 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 26 fő. Temfli István római katolikus plébánost koncepciós perben elítélték, Sztálin halála után térhetett haza. Illés Józsefet 1956-ban szovjetellenes röpiratok, falragaszok írása, terjesztése miatt hat évre ítélték. Együtt raboskodott a feketeadói Varga Jánossal Mordvinföldön, 1959-ben szabadult. A helyi

⁶⁷⁶ Dr. Badzey Pál nevét törölték a „malenykij robot” nagyszőlősi áldozatainak névsorából: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#nagyszolos (2012)

⁶⁷⁷ A ** -gal jelzett nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#nagyszolos (2012)

⁶⁷⁸ Szabó Ferenc és Béres Ferenc visszaemlékezése. In: *Élő történelem*, i. m. 69-71. p.

⁶⁷⁹ U.o., SÁNTHA MENYHÉRT visszaemlékezése, i. m. 69. old.

iskola tanáráként halt meg, az iskola falán ma márványtábla őrzi emlékét. Az adatgyűjtésben közreműködött Kaliska Jenő⁶⁸⁰, Illés József, Szabó Ferenc, Béres Ferenc és Sántha Menyhért. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (11), a túlélők (36), a mártírok (14) és az 1990. február 16-i adatok szerint még élő egykori internáltak (15) névsorát. Kezdeményezésükre 1989 novemberében a római és a református templom kertjében emlékjelet, 1992 augusztusában pedig a település központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Ablonci Bálint (1921), Budaházi Elek (1911), Erdélyi József (1922), Fancsiki Elek (1906), *Kaliska Gyula (1898)⁶⁸¹, Kádár Jenő (1916), Kosztya Endre (1914), Kovács Jenő (1925), Máté József (1910), Nagy István (1922), Szabó József (1910), Szilágyi László (1921), Török János (1908), Vajda József (1912), Váradi Zsigmond (1912), Zekulics Lajos (1908).

Elesett honvédek: Revicki János (1913), Ancsiki Sándor (1903), Nagy Zsigmond (1914), Nagy Zoltán (1920), Kovács Jenő (1925), Kovács Gusztáv (1920), Májer Béla (1920), Kvák Pál (1919), Sima Miklós (1910), Sz. Szabó József (1912), Szalontai József (1920).

Salánk

Lakossága 1941-ben 2 773 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július 1-jén, 2-án és 3-án összeállított 3 különálló helyhatósági (Salánki Községi Népbizottság) lista alapján összesen 301 polgár (1896–1926) tartózkodott ismeretlen lágerekben. 126 fő bevonult a magyar hadseregbe, 175 katonaköteles férfit (1896–1926) civilként internáltak. A regisztráció során magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Néhány ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett, közülük harcban elesett 4 fő: 1 szovjet és 3 csehszlovák önkéntes. Az elesett ruszin/ukrán önkéntesek névsorában magyar családnevek is vannak: Lucák, Lucanics, Szimku.⁶⁸² A túlélők felmérése szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 105 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak el Szolyvára. 1945–1947-ben 45 fő hazatért, 60 (LIMES: 59) fő meghalt a lágerekben, közülük sokan a szolyvai és szambori lágerben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el. Lőke Anna⁶⁸³ felkereste a Volóc környékére hurcolt fiútestvéreit, és az ottani tragikus eseményekről hírt adott hozzánk eljuttatott levelében: „...és ismét közhírré tétetetik. Minden katonaköteles férfi jelenjen meg 3 napi munkára 18 és 50 év között. Fele arányban üres a templomunk, mikor felhangzik a prédikátor ajkán az ige: Jeremiás siralmai. Öltözzetek azért gyászba, sírjátok és jajgassatok, mert az Úr haragjának tüze nem távozott el rólunk. Kórusban zokogunk. Mert bizony már három hét is eltelt és semmi hír az apákról, testvérről, kedvesről. Megjött a levél, amit már annyira vártunk. Egy ruszin ember hozta, Hukliván, a volóci járásban dolgoznak. Ruha kell, lábbeli és főleg élelem. Nagy hátizsákokkal felpakolózva szállunk a vonatra, mert Munkácsig már van személyszállítás...” Útban Volóc felé, a sínek mentén „temetetlen holttestek alsóruhában...” Megérkeztek Huklivára, ott hídépítő tarpaiak állták útjukat, ők is kenyeret kértek, „szemükben félelem és kétségbeesés.” Ugyanezt a félelmet és kétségbeesést látták a

⁶⁸⁰ SZEpb-archívum, Kaliska József és Illés József adatközlő levele, 1990. február 26.; nyilatkozat a nevetlenfalui áldozatok rehabilitálása tárgyában, 1989. november 11.

⁶⁸¹ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a nevetleni mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#nevetlenfalu (2012). Kaliska Jenő adatgyűjtőnk 1990. február 16-án kelt levelében, megjegyzést fűzött a mártírok általuk összeállított listájához: az 1/14 szám alatt említett Kaliska Gyula (1893) néptanítót Munkácsról hurcolták el, mint ottani lakost, ezért a helybeliek személyesen nem ismerhették, pedig nevetlenfalui születésű volt. Az NKVD kivégeztette, neve szerepel a munkácsi mártírok névsorában: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html (2012)

⁶⁸² *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 160–164. p.

⁶⁸³ SZEpb-archívum, Lőke Anna adatközlő levele, 1990. január 16.

hidak helyreállításán dolgozó, leromlott állapotban talált két testvér szemében is. A körülményekről, a teljesen lerongyolódott, halálosan kimerült, rabszolgamód dolgoztatott emberek helyzetéről Lőke Anna torokszorító pillanatokat rögzített. Miután átadták a magukkal hozott csomagokat és Volóc–Szolyva irányában visszatértek, soha többé nem látták viszont hozzátartozóikat: valahol a volóci hegyoldalon, a vasút mentén ázott jeltelen sírokban nyugszanak. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 67 fő. Ádám András kulákként vitték el, ő is életét veszítette. Matécsa György görög katolikus parochust 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban rokkantan tért haza az ábeszi lágerből. Az adatgyűjtésben közreműködött Barta József, Homoki Árpád⁶⁸⁴ és Gecse Elemér. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (3), a túlélők (31), a mártírok (59) és az 1989. november 26-án még élő egykori internáltak (15) névsorát. Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a falu főterén emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Ádám András (1905), Balla Béla (1925), Bálint András, Bálint Géza (1898), Bánya Ferenc (1901), Danka János (1903), Delényi Endre (1903), Dencs József (1897), Dunics Mihály (1898), Fanta Gyula (1906), Fábián Andor (1923), Gecse András (1912), Gecse Béla (1910), Gecse Frigyes (1926), Gomba György (1904), Hleba Endre (1907), Hleba Ferenc, Homoki József (1907), Hudán Endre (1906), Imre Béla (1904), Iszák Endre (1924), Kanik Béla, Karamán János, Kenéz Jenő (1913), Kenéz Mihály (1924), Kész Béla (1924), Kész Ferenc (1899), Kis András (1904), *Kis Béla (1919)⁶⁸⁵, Kis Ferenc (1902), Kis Gusztáv, Kucsinka János (1913), Kun András (1903), Kun Sándor (1904), László Géza G. (1925), László Géza F. (1902), László Elemér (1923), László Tihámér (1917), Makó Pál (1923), Mán József, Máté Béla (1908), Molnár László (1909), Morvai Béla (1920), Nyíri Mihály (1900), Pataki Ferenc (1910), Pilip János (1908), Popovics János (1910), Sárga Béla (1910), Sárga Zoltán (1916), Sipos Géza (1907), Sipos Sándor (1901), Szabó Bertalan (1897), Szidor Béla (1902), Szimku Ferenc (1898), Taracközi Gábor (1904), Tóth Elek, Zán Béla (1902), Zán József (1923), Zsoldos Elemér (1922), Zsoldos Frigyes (1924).

Elesett honvédek: Kiss Elek (1913), Lamoga Albert (1920), Nádasdi Kálmán (1908).

Szőlősgyula

Lakossága 1941-ben 1 123 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július 2-án összeállított helyhatósági (Szőlősgyulai Községi Népbizottság, elnök Mihail Kacsur) alapján 155 polgár (1896–1926) tartózkodott ismeretlen lágerekben. 53 fő bevonult a magyar hadseregbe, 102 katonaköteles férfit civilként internáltak. A túlélők felmérése szerint 1945–1947-ben 68 fő tért haza a munkatáborokból, 34 (LIMES: 35) fő meghalt a szolvai, szabó és más lágerekben. Orosz István családjából az apát és 4 fiát (Károly, Gusztáv, József, Imre) is elvitték, az apa és két fia odahalt. Akadt olyan is, akit betegen hurcoltak el. Szabó Árpád hazatérése után egyetlen napig élt. Az internáltak közül utolsónak Sebestyén Sándor tért haza 1949. május 23-án. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 10 fő esett el. Barta Mihályt szovjet partizánként végezték ki Huszton. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 45 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Sági Ferenc⁶⁸⁶, Sági Tibor, Nagy Ferenc, Orosz Gusztáv, Oláh Pál, Domokos András, Sebestyén Sándor és Simon István. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (10), a hazatért internáltak (69) és a mártírok (34) névsorát. Kezdeményezésükre 1989 novemberében a helyi temetőben

⁶⁸⁴ U. o., Homoki Árpád adatközlő levele, 1989. november 26.

⁶⁸⁵ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a salánki mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#salank (2012)

⁶⁸⁶ SZEpb-archívum, Sági Ferenc adatközlő levele, 1990. november.

kopjafát, 1990-ben emléktáblát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Antal István (1925), Bocskor Bálint (1905), Csetneki Ferenc (1921), Domokos Sándor (1899), Elek János (1913), Garanyi Pál (1923), Gecse Bertalan (1906), Hevesi István (1890), Jakab József (1899), Kiss András (1910), Kozma Károly (1906), Molnár Miklós (1925), Nagy Béla (1908), Nagy József (1902), Nagy Sándor (1899), Oláh István (1902), Oroszi Béla (1906), Oroszi Sándor (1911), Oroszi Zsigmond (1912), Paládi Károly (1902), Paládi Miklós (1907), Paládi Sándor (1906), Polgár József (1904), Polgár Károly (1899), Rezes Géza (1900), Sági István (1899), Sági József (1901), Sebestyén Pál (1920), Szabó Bálint (1900), Szabó Károly (1900), Váradi József (1900), Váradi Károly (1898), Vince Lajos (1900), Zsendely József (1890).

Elesett honvédek: Bakó Jenő (1920), **Csetneki Pál (1919)⁶⁸⁷, Csetneki Géza (1922), Engi József (1922), Nagy János (1909), Paládi Dezső (1916), Paládi Béla (1908), Sági Lajos (1917), Szabó János (1909), Szabó Ferenc (1916).

Tekeháza

Társközsége: Gödényháza. Lakossága 1941-ben 1 269 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1944. novemberi elhurcolások idején több tekeházi ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett 19 fő, köztük 1 csehszlovák önkéntes. Weis Mendelt (1896), Mihajlo Panykót (1912), Anton Paraszkat (1907), Jurij Újfalusit (1900) és Julij Újfalusit (1923), Pataki Ferenc partizánosztagnak felderítőit bírósági ítélet alapján 1944. június 17-én Nagyszőlősen agyonlőtték, a csoportjukhoz tartozó Vaszil Barast, Ivan Huszárt, Mihajlo Dubrovkát (1908), Sztepan Dudást (1925), Ivan Prebust (1909), Jurij Szicset (1894) német koncentrációs táborban halálra kínozták. Az elesett ruszin/ukrán önkéntesek névsorában magyar családnevek is vannak: Kökörösény, Ferenci, Jakab stb.⁶⁸⁸ A magyar közösségben végzett felmérés szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után a katonaköteles férfiak közül 62 római katolikus és református vallású magyart Szolovára hurcoltak. 1945–1949 között 43 fő hazatért a munkatáborokból, 19 fő meghalt a szolovai, szambori és más lágerekben. Az 1992. január 19-i állapot szerint az egykori internáltak közül 7 fő még élt. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 41 fő. Keresztyén Balázs helytörténészről kaptuk meg Turda Mihály tekeházi lakos levelének másolatát, amit családjához írt a belorussziai, Minszk környéki lágerből. Szöveghűen idézünk belőle: „...igen kevesen maratunk magyarok vagy százhusz a falubeliékből csak Belényi ment el ótón vitték őket... megint azt hirelik hogy a magyarok mind elmegyünk innen egyik aszt mongya kolhozba másik aszt mongya Minszkbe de nem tudja senki biztosan majd meglátjuk hova vet a sors bennünket de azért csak írjatok ha el is találunk menni talán utánunk küldik... Kedves családom magatokra nagyon vigyázzatok..., van sok biztató énekünk amit magamban el énekelek így táplálom hitemet el csüggedésembe napról napra mindig várom mit hoz a holnap...”⁶⁸⁹ A vezető magyar értelmiségiek ellen koncepcióos pert indítottak. Zimány József⁶⁹⁰ református lelkészt 1947-ben 10 évre ítélték. A lágerből hazajött, Magyarországon telepedett le. Az adatgyűjtésben közreműködött Gerus

⁶⁸⁷ A ***-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#gyula (2012)

⁶⁸⁸ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 179-181.p.

⁶⁸⁹ SZEpb-archívuma, Turda Mihály tekeházi lakos levele családjához a belorussziai, Minszk környéki lágerből, 1946. augusztus 25. In: *Istenhez fohászkodva...*, i. m. 23-25. p.

⁶⁹⁰ Hargita Árpád: *Tűzszlopoddal jéghegyek között*. Zimányi József életútja. Fundamentum Alapítvány, 1995.

Gábor⁶⁹¹. Kezdeményezésére 1989. november 26-án a helyi református temetőben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Ájb Lajos (1912), Balogh Bálint (1904), Balogh József (1907), Gérus Árpád (1900), Gérus János (1894), Gérus Lajos (1904), Jakab János (1925), Jakab József (1902), Kócsi Benedek (1911), Kócsi Béla (1907), Kócsi Elek (1926), Kócsi János (1909), Kócsi Sándor (1924), Miklósi Pál (1906), Oláh Béla (1902), Oláh Dániel (1902), Oláh János (1925), Sági Jenő (1926), Turda Sándor (1901).

Elesett honvédek: Bozsik Ferenc (1917), Jakab Béla (1921), Oláh Elek (1913).

Tiszabökény

Lakossága 1941-ben 1 166 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-jén összeállított helyhatósági (Tiszabökényi Községi Népbizottság, elnök Szabó István, titkárhelyettes Virág József) lista alapján 106 polgár (1896–1926) tartózkodott ismeretlen lágerekben. 51 fő bevonult a magyar hadseregbe, 55 katonaköteles férfit civilként internáltak. A lágerbe indított csoport kiválogatásában közreműködött bizonyos Dávid nevű komisszár, Szverenyák Péter és Bodó Ferenc. Az elhurcoltak közül 8 fő alig töltötte be a 18. életévét: Kövesdi András, Görbe György, Kormos Vilmos, Virág István, Lázár István, Dankovics Béla, Vincze András és Nagy Antal. A szolyvai menetből jó néhányan megszöktek, közülük később Tóth Józsefet, Vámosi Jenőt, Kiss Józsefet és Ják Miklóst elfogták, visszavitték Szolyvára; egy másik szökevényt, Fülöp Györgyöt apja szénapadlásán lőtték agyon az NKVD tisztjei. A túlélők felmérése szerint 55 római katolikus és református vallású magyart 1944. november 19-én Szolyvára (D-23614 sz. kódolt tábor) hurcoltak el. 1945–1949-ben 42 fő hazatért, 13 fő meghalt a szolyvai, szambori és más lágerekben. Az 1944. novemberi elhurcolás idején 26 tiszabökényi, farkasfalvi, péterfalvi és forgolányi fiatal ukránnak/ruszinak vallotta magát, önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük 6 tiszabökényi és 1 farkasfalvi fiatal harcban esett el Lengyelország területén: Borsos Sándor (1907), Hudácsik András (1905), Kovály László (1911), Huszti János (1895), ifj. Huszti János (1925), Szabó Mihály (1926) valamint Posták György (1909). Az utóbbi 1945 januárjában a szolyvai lágerből jelentkezett önkéntesnek a Vörös Hadseregbe.⁶⁹² A magyar hadseregben harcoló katonák közül 8 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 28 fő. A vezető értelmiségieket koncepció perbe fogták. Kökörösényi Pál (1907) görög katolikus parochust 1949-ben 25 évre ítélték. Ekibásztusban, Csurbaj-Nurán és Omszkban raboskodott. 1956-ban tért haza, 1974. április 2-án halt meg Tiszabökényben. A görög katolikus templom falán a MÉKK és a MZSK emléktáblát állított tiszteletére. Az adatgyűjtésben közreműködött Papp Andrásné Toldi Katalin⁶⁹³, id. Dupka György, Dupka Mihály és id. Páva István. 1996-ban a falu központjában közös emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború tiszabökényi és farkasfalvi áldozatai tiszteletére. A Hadady Csaba építész-mérnök által tervezett emlékmű elkészítésének teljes költségét ifj. Dupka György vállalta magára. A földterületet a községi tanács (polgármester: Homoki Erzsébet) biztosította.

Mártírok: Árgyilán György (1911), Balogh András (1924), Bereзовszky János (1915), Borsos József (1910), Cigus János (1912), Dudics István (1905), Illés Miklós (1907), Illés Zsigmond (1915), Mándi István (1910), Sárga Zsigmond (1916), Szabó József (1910), Váradi Mihály (1906), Virág István (1926).

⁶⁹¹ SZEpb-archívum, Gérus Gábor adatközlő levele, 1992. január 19. A névsor ukrán nyelvű változatát a tekeházi tanács elnöke hitelesítette.

⁶⁹² *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 164. p.

⁶⁹³ SZEpb-archívum, Papp Andrásné Toldi Katalin adatközlő levele, 1992. január 20.

Elesett honvédek: Bereзовszky Miklós (1913), Bocskor Dezső (1909), Borsos János (1911), Dupka András (1921), Erdélyi József (1902), Huta László (1919), Petruska László (1910), Ilosvai János (1919).

Tiszafarkasfalva⁶⁹⁴

Lakossága 1941-ben 452 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-jén összeállított helyhatósági (Farkasfalvai Községi Népbizottság, elnök Ivan Ivanovics Derkacs) lista alapján 51 polgár (1896–1926) tartózkodott lágerekben. 13 fő bevonult a magyar hadseregbe, 38 katonaköteles férfit (1907–1923) civilként internáltak Szolyvára. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el, közülük Sáfai György (1922) és Posták György (1909) önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe; az utóbbi harcban esett el.⁶⁹⁵ A Szolyvára hurcoltak közül 27 fő hazatért, 11 (LIMES: 10) fő meghalt különböző lágerekben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 2 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 13 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Papp Andrásné Toldi Katalin, id. Dupka György, Dupka Mihály és id. Páva István. 1996-ban Tiszabökény központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború farkasfalvai és tiszabökényi áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Dankovics András, Dankovics József (1903), Danku Elek, Danku Elek (1928), *Deszkovics András (1921)⁶⁹⁶, Fülöp János (1911), Gajdos Sándor (1907), Kotobé András (1922), Kovács Béla (1911), Molnár Pál (1907), Papp Elek (1917), **+Dóka Sándor (1922).⁶⁹⁷

Elesett honvédek: Csoma Antal (1922), Csoma Kálmán (1926).

Tiszakeresztúr

Társközsége: Karácsfalva és Puskinó. Lakossága 1941-ben 565 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-jén összeállított két helyhatósági (Tiszakeresztúri Községi Népbizottság) lista alapján összesen 92 helyi lakos tartózkodott ismeretlen lágerekben. Az egyik lista szerint 36 fő (1902–1923) bevonult a magyar hadseregbe, a másik lista szerint 56 katonaköteles férfit (1901–1926) civilként internáltak Szolyvára. Az 1944. novemberi elhurcolások idején 2 keresztúri és 41 puskinói, karácsfalvi ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. A három faluból 14 önkéntes harcban esett el: Mihajlo Matijcsin (1923) és Ludvik Morinko (1917) szovjet, Pavlo Kardos (1926), Ivan Pavljuk (1912) és Andrij Cap (1918) csehszlovák önkéntesként.⁶⁹⁸ Az 1989–1993-ban végzett első felmérés szerint 1944 novemberében 56 civil került a szolyvai lágerbe, közülük 1945–1949-ben 42 fő hazatért, 14 fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor stb.) A magyar hadseregben harcoló katonák közül 13 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 27 fő. Két főt koncepciók perben kényszermunkára ítétek, köztük Csok József református lelkészt 25 évre. Az adatgyűjtésben közreműködött Gerendely Béla⁶⁹⁹, aki összeállította a hazatért internáltak (44), a mártírok (12), az elesett honvédek (13) előzetes névsorát; a mártírok névsorába végül is 14 név került be. Kezdeményezésére 1989 novemberében a helyi temetőben sírkövet, majd a református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak

⁶⁹⁴ 1967. április 15-én egyesítették Tiszabökénnyel.

⁶⁹⁵ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 164. p.

⁶⁹⁶ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a farkasfalvi mártírok névsorába, mert a péterfalvai áldozatok névsorában szerepel. http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#farkasfalva (2012), http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#peterfalva (2012)

⁶⁹⁷ SZEpb-archívum, Kurmai Szilvia adatközlő levele, 2012. február 16.

⁶⁹⁸ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 177. p.

⁶⁹⁹ SZEpb-archívum, Gerendely Béla adatközlő levele, 1992. január 20.

tiszteletére. Ifj. Gerendely Béla⁷⁰⁰ a faluközösség által megélt tragikus korszakról tanulmányt írt, amelyben – különböző adatok részletes elemzése után – megállapította: „Az 1944-es szovjet rendszerváltást jelentő változások maradandóan befolyásolták Tiszakeresztúr, a településen élő magyar nemzetiségű lakosság életét több évtizeden át. A malenykij robot a szovjet rendszer kiépítését jelentő intézkedések szerves része volt, melynek célja a bűnös nemzetnek nyilvánított, fasisztának minősített kárpátaljai magyarság meggyengítése, beolvasztása volt. A rendszer hatékonyan működött, a hatalom elérte a célját, ugyanis a Szovjetunióban nem sikerült semmi sem olyan hatékonynak és tartósnak, mint az emberek megfélemlítése. Munkám során azt a következtetést sikerült levonnom, hogy 16 évvel a rendszerváltás után is az emberek egy részében még mindig ott van a félelemérzet, nem merik őszintén elmondani azt, amire gondolnak”.

Mártírok: Balogh Gábor (1921), Bihari Péter, Dobsa Sándor (1914), Forgács Albert (1921), Horváth István (1910), Kállay Lajos (1924), Kupor Dezső (1913), Kupor Pál (1926), Papp Gyula, Papp István, Pógyor István, Pödör Antal (1924), Sarkadi Károly (1909), Szabó Sándor (1907).

Elesett honvédek: Balogh Boldizsár, Balogh István, Balogh József, Dobsa Ferenc, Fábián Antal, Fábián József, Károlyi József, Kupor Sándor, Kardos Ferenc, Máté Miklós, Pógyor András, Póli Sándor, Szabó Gáspár.

Tiszapéterfalva

Lakossága 1941-ben 765 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-jén összeállított helyhatósági (Péterfalvai Községi Népbizottság, elnök Márton József, titkár Virág J.) lista alapján összesen 110 helyi lakos tartózkodott lágerekben. 47 fő (1901–1923) bevonult a magyar hadseregbe, 63 katonaköteles férfit (1897–1926) civilként internáltak Szolyvára. A regisztráció során a magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 26 péterfalvai, tiszabökényi, farkasfalvai és forgolányi fiatal ukránként/ruszinaként a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Közülük 3 péterfalvai esett el a harcokban: Mihajlo Dovhij (1920), Pál Lajos (1923) és Andrij Hudácsik (1908).⁷⁰¹ Az 1989-1993-ban végzett első felmérés szerint a Szolyvára hurcoltak közül 1945–1949-ben 41 fő hazatért, 22 fő meghalt a szolyvai, szambori, lebergi és más lágerekben. Az elhurcoltak között feltűnően sok az alig 18 éves ifjú: Szabó Sándor, Lator István, Simon György, Tomori István, Pál János, Gajdos László, Gajdos János, Szombati Kálmán, Forgó József. Ary József túlélőtől idézzük a következő sorokat: „Mint valami vadállatot, úgy kísérték végig. Mindenütt puskatussal, szuronnal körülveve. Az irány Beregszász, Szolyva volt, meg sem melegedtünk ott, az első halottunk egy 17 éves diák volt. Akkor utána mindennap újabb és újabb betegek lettek, köztük Kovács Béla, Sípos János, akik már soha sem álltak talpra (...) A tetű sebesre ette a bőrünket (...) Szkotarszkojében hidat építettünk (...) Tovább vittek minket, útközben vesztettem el édes bátyámat (...) Mindezek után Lembergben kötöttünk ki, ott viszont egy zsidó kapitány oszlásnak indult halat adott nekünk. Miután felülvizsgálták, azonnal leváltották, többé nem is láttuk. Aztán már normálisnak mondható körülmények között éltünk a lágerekben...”⁷⁰² A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 12 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 37 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Ary Károly, Ary József, Csoma Zsigmond, Nagy Gyula és Jenci József – ők 4-5 esztendő töltek lágerekben – valamint Virág László. Kezdeményezésükre 1990. július 8-án a település központjában közös emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború péterfalvai és tivadari áldozatainak tiszteletére. A

⁷⁰⁰ IFJ. GERENDÉLY BÉLA: Az 1944-es „malenykij robot” áldozatai Tiszakeresztúrtban. http://kmf.uz.ua/mr/5_gerendely.html (2012)

⁷⁰¹ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 177. p.

⁷⁰² ARY JÓZSEF visszaemlékezése. In: *Élő történelem*, i. m. 66-67. p.

monumentális, árkádos emlékoszlop kivitelezését annak tervezője, Hadady Csaba építésmérnök irányította. Az emlékoszlopon elhelyezték a zsidó holocaust áldozatainak névsorát is.

Mártírok: Ary Bálint (1909), Bodó Lajos (1920), Bodó Menyhért (1923), Bocskay László (1926), Borbély József (1908), Deszkovics András (1921), Elek András (1926), Erdei Péter (1902), Gönczi Dániel (1908), Homoki Gábor (1925), Homoki József (1900), Kiss József (1905), Kovács Béla (1910), Kutlán András (1907), Lator Endre (1906), Lator Károly (1899), Megyeri György (1926), Siklóci Gyula (1916), Sipos János (1912), Szombati Kálmán (1926), Tomori István (1926), Varga Mihály (1914).

Elesett honvédek: Bányai Sándor (1910), Fekete Sándor (1908), Homoki Antal (1908), Homoki Béla (1917), Horvát György (1919), Illés Endre (1918), Kovács Pál (1917), Kosán László (1912), Mándi Gábor (1913), Szombati Károly (1907), Tomori András (1917), Török Béla (1919).

Tiszasásvár

Társközsége: Fancsika. Lakossága 1941-ben közel 500 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. 1944 novemberében a regisztráció során az itteni katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, ezért nem vitték el őket, de szovjet önkénteseket toboroztak közülük. Összesen 50 ukrán/ruszin fiatal lett a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese. 17 tisasásvári önkéntes harcban esett el. Az áldozatok között 6 csehszlovák katona, egy partizán-hírszerző volt. A frontharcokban elesett ruszin/ukrán önkéntesek névsorában feltűnően sok a magyar családnév: Váradi, Gábor, Gergely, Darázs, Zsovcsák, Lőrinc, Orosz stb.⁷⁰³ A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 20 fő. Az adatközlésben közreműködött Zsidik Béla.

Elesett honvédek: Csengeri Béla (1923), Kacsur János (1890), Romzsa István (1908).

Tiszaújhely

Lakossága 1941-ben 1 048 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 1-jén összeállított helyhatósági (Tiszaújhelyi Községi Népbizottság) alapján 63 helyi lakos tartózkodott lágerekben. 16 fő bevonult a magyar hadseregbe, 42 katonaköteles férfit (1895–1926) civilként Szolvyára internáltak. A regisztráció során magukat ukránnak /ruszinnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 17 fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. A harcokban 5 fő esett el, köztük Lézu József Ábrahám (1909) a csehszlovák hadtest katonájaként. Az önkéntesek névsorában sok a magyar családnév: Huszár, Kurica, Tóth, Salánki stb.⁷⁰⁴ A túlélők felmérése szerint 66 magyart hurcoltak Szolvyára, akik közül 1945–1949-ben 54 fő hazatért a munkatáborokból, 12 (LIMES: 10) fő meghalt a szolvyai, szambori, lemergi és más lágerekben. Az elesett honvédekről nincs adat. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 17 fő. Harajda Dezső görög katolikus parochust az aposztázia elutasítása miatt 1950-ben 25 évre ítélték, 1956-ban tért haza. Az adatgyűjtésben közreműködött Győri Miklós és Máriánné Boldog Edit.⁷⁰⁵ 1989. november 26-án a templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. 1991 áprilisában az egykori internáltak közül 26 fő még élt.

⁷⁰³ *Ukrajna Emlékönyve*, i. m. 179-181. p.

⁷⁰⁴ U.o., i. m. 174. old.

⁷⁰⁵ SZEpb-archívum, Győri Miklós és Máriánné Boldog Edit adatközlő levele, 1991. április.

Mártírok: Bihari Sándor (1913), Boldog János, Boldog Sándor (1925), *Egri Sándor⁷⁰⁶, Jóvczák János (1895), Liszák János (1924), Rózsa Gábor (1911), Sima Mihály, Szenek Miklós, *Szidor Sándor (1923), Szilágyi Ferenc, Szpodnyi Bertalan.

Tiszaújlak

Lakossága 1941-ben 3 429 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Ebben az időszakban Tiszaújlak mint nagyközség 13 község körzeti központja volt. A helyi népbizottság nevében a listát annak elnöke és titkára állította össze. A névsor 228 helyi lakos nevét tartalmazza, akik ismeretlen lágerekben tartózkodtak. 102 fő a magyar hadseregbe vonult be, 126 katonaköteles férfit (1889–1926) civilként Szolyvára, Sanokra és Szamborba internáltak. (Az NKVD 1944 novemberében előgyűjtőhelyet alakított ki a tiszaújlaki iskolában, amely valaha sóhivatal volt. Itt éjszakáztatták a 13 ugocsi és a Tisza-Túr vidék magyar falvaiból elhurcolt férfiakat – D. Gy.) Akik ukránnak/ruszinnak vagy szlováknak vallották magukat, azokat nem vitték el, de önkénteseket toboroztak közülük a szovjet hadseregbe. Magyarságát elhallgató több fiatal lett a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese, közülük harcban elesett 10 fő: 4 fő szovjet, 3 fő csehszlovák önkéntesként, 3 fő a nemzetközi brigád tagjaként. Köztük magyarként Svéd József (1916) csehszlovák katona volt. A áldozatok névsorában sok magyar és zsidó családnév van: Kapitán, Kotró, Salamon, Ceglédi, illetve Köztenbaum Sámuel, Reisman Lajos, Salamon Jakab, Schwarz József.⁷⁰⁷ Az 1989–1993 közötti előzetes felmérés szerint 147 magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 1945–1949-ben 118 fő hazatért a munkatáborokból, 29 (LIMES: 25) fő meghalt a szolyvai, szambori, lemergi és más lágerekben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 30 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 69 fő. 1944 után a helyi túlbuzgó sztálinisták lebontották a falu határában álló, a Rákóczi-vezette szabadságharchoz kötődő turulmadaras emlékművet, és lerombolták az 1933. tavaszi árvíz áldozatainak emlékére emelt Szent János kápolnát. A turulmadaras emlékoszlopot 1945 októberében a volt cipőgyár előtti téren eltemetett szovjet katonák sírhantján helyezték el. Ebben az időben ítélték halálra Fábián Bélát, aki a 30-as években a Rákóczi-ünnepségek fő szervezője volt. Csík József református lelkészt az 1960-as években ítélték el, mert titokban konfirmált. Szolyvára hurcolták Árvay Dezső római katolikus plébánost is, aki 1956-ban tért vissza Tiszaújlakra. Az adatgyűjtésben közreműködött Fábián Balázs⁷⁰⁸, aki összegyűjtötte az elhurcoltak (148), a mártírok (23) és a még élő (17) egykori internáltak névsorát. Kezdeményezésére 1989. november 16-án a temetőben emléktáblát, majd a falu központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. Az újlaki elhurcolással kapcsolatban Brenner Tibor többek közt a következőket írja hozzánk küldött levelében: „Azokhoz a magyar nemzetiségű emberekhez tartozom, akiket 1944. november 23-án elvittek édesapámmal együtt 3 napi munkára. (...) Az első nap az éjszakát a munkácsi iskolában töltöttük, másnap elhajtottak Szolyvára. Édesapámat korára (1897-ben született) és betegségére való tekintettel 1945 márciusában hazaengedték. Engem februárban, a legnagyobb télen Szolyváról Sztarij Szamborba hajtottak gyalog. Onnan néhány hét múlva bevagoníroztak marhavagonokba és elszállítottak Sztalinóba (Donyec). Ott Makejeván, Gorlovkán voltam lágerben, ahol alumínium edényeket, ekevasat gyártottunk. A lágerben románok voltak a parancsnokaink. Egyszer, amikor nem bírtam felkelni a priccscről, egy román őrmester úgy összerugdosott, hogy kórházba kerültem, a jobb lábam megfeketedett, le akarták vágni. Engem mindenki diáknak hívott, mert tudták, hogy a gimnáziumból hurcoltak el, ártatlanul. Végül egy német orvos mentett meg, én meg tudtam magamat értetni vele, mert

⁷⁰⁶ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a tiszaújhelyi mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#tiszaújhely (2012)

⁷⁰⁷ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 169-170. p.

⁷⁰⁸ SZEpb-archívum, Fábián Balázs adatközlő levele, 1991. január 11.

a gimnáziumban a német, latin és olasz nyelvet tanultuk. Neki azt mondtam, hogy ha a lábamat levágják, kiugrom az emeletről (ott feküdtem). 1946. november végén jöttem haza. A mi csoportunkat Tiszaújlakra Illés Zoltán hozta haza.”⁷⁰⁹

Mártírok: Bene József (1908), Bihari Péter, Biky Sándor, Bosnyák Sándor (1911), Bunna József, Csuha Árpád (1916), *Fábián Béla⁷¹⁰, *Fábián Elemér, Hentes Bálint, Kapitány József (1908), *Karmacsi József, Karmacsi Károly, Kósa Károly, Kulcsár András (1906), Lizák György (1906), Márkus Ferenc, Molnár István (1897), Orlóczy Lajos (1900), Palotás János (1923), Pekli József, *Pődör Antal (1926), Rozmán Dániel, Sütő András (1926), Szilágyi Sándor, ifj. Szilágyi Sándor, *Tóth Jenő, Tóth Sándor, Víg József (1906), Zelik Gyula (1902).

Elesett honvédek: Ackermann Adolf, **Balla Zsigmond⁷¹¹, Balogh József, Drabant Gyula (1909), Fábián Arnold, Fábián Elek, Fábián Sándor, Farkas Mihály, Jócsák László, Kiss János, Mahara László, Major Ferenc, Markó Gyula. Ifj. Matola János, Matola János (1920), Milován Jenő, Móricz András, Orlóczy József, Oroszi Gábor, Paládi Lajos, Panyuscsik János, Pógyor Balázs, Szabó Mihály, Szilágyi Jenő, Szilágyi József, Takács János, Török Béla (1919), Uglai István, Vékony Sándor, Vincze Sándor.

Tivadarfalva⁷¹²

Lakossága 1941-ben 555 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-jén összeállított helyhatósági (Tivadarfalvai Községi Népbizottság) lista alapján összesen 78 helyi lakos tartózkodott lágerekben. 25 fő bevonult a magyar hadseregbe, 52 katonaköteles férfit (1896–1926) civilként Szolvyára internáltak. A lakhelyükön kívül tartózkodó polgárokról részletes magyar nyelvű adatlapok készültek a helyi népbizottság körpecsétjével hitelesítve. Egy példa: „Név: Sárközi Viktor. Született: 1920. IX. 18. Fedorovo, Ugocsa megye. Lakik: Fedorovo. Anyja neve: Biky Malvin. Foglalkozása: Földműves. Civil fogoly: Szolvyva, Sanok, Szambor.” A magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Az elhurcoltak közül 1945–1949-ben 36 fő hazatért a munkatáborokból, 16 (LIMES: 17⁷¹³) fő meghalt a szolvyai, szambori, lembergi és más lágerekben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 19 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött ifj. Várady Gyula és Hadady Csaba. Az áldozatok nevét külön márványtáblára vésték, amit 1990. július 8-án a Péterfalva központjában állított emlékművön helyeztek el.

Mártírok: Anickó István (1900), Balogh Ferenc (1925), Biky Károly (1917), Fehér Gyula (1902), Fóri Gábor (1924), Gajdos Sándor (1904), Mészáros András (1904), Nagy József (1905), Sárközy Endre (1903), Sárközy István (1918), Sárközy Mihály (1925), Sárközy Miklós (1924), Tóth Jenő (1924), Varga Árpád (1913), Varga Károly (1924), Várady Gyula (1905).

Elesett honvédek: Ungi Zsigmond (1915), Mészáros Ferenc (1900), Iványi János (1920).

⁷⁰⁹ SZEpb-archívum, Brenner Tibor adatközlő levele, Ungvár, 1991. január 27. Lásd még: *Élő történelem*, i. m. 22. p.

⁷¹⁰ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a tiszaújlaki mártírok névsorába, mert koncepciók perek áldozatai: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#tiszaajlak (2012)

⁷¹¹ A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#tiszaajlak (2012)

⁷¹² 1967. április 15-én egyesítették Tiszapéterfalvával.

⁷¹³ Hudácsek Andrást a LIMES-kutatók tévesen sorolták a tivadarfalvai mártírok névsorába (http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#tivadarfalva (2012), mert bizonyíthatóan a Vörös Hadsereg önkénteseként halt meg. Lásd: *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 178. p.

Verbőc

Társközsége: Feketepatak. Lakossága 1941-ben 1 168 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-jén összeállított helyhatósági (Verbőci Községi Népbizottság) lista alapján 128 helyi tartózkodott lágerekben. 59 fő bevonult a magyar hadseregbe, 69 katonaköteles férfit (1895–1926) civilként Szolyvára internáltak. A magukat ukránnak/ruszinak valló férfiakat nem vitték el, közülük önkénteseket toboroztak a szovjet hadseregbe. 4 önkéntes harcban esett el: Vaszil Hnatkovics (1926), Kovács Adalbert (1927), Joszip Lender (1928), Vaszil Petenko (1919).⁷¹⁴ Az elhurcoltak közül 26 fő hazatért a munkatáborokból, 43 (LIMES: 41) fő meghalt a szolyvai, szambori, lemergi és más lágerekben. Az elesett honvédekről nincsenek külön adatok. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 47 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Csató Anna⁷¹⁵ és Nagy Jenő. 1989 novemberében a református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Balogh Antal (1925), Balogh Endre (1924), Balogh Ferenc (1901), Balogh Gábor (1910), Balogh Zsigmond (1924), Bányai Ferenc (1919), id. Bányai Gyula (1901), ifj. Bányai Gyula (1926), Bodor Endre (1925), Borsos Zsigmond (1902), Dicső Béla (1896), Enyedy Alajos (1902), Fábián Endre (1910), Gál Gyula (1903), Gál Lajos (1902), Gönczy Elek (1895), Gönczy Endre (1905), Gönczy István (1903), Horváth Elek (1905), Horváth Gyula (1908), Jánki Zsigmond (1906), Kádár Bálint (1896), Kádár István (1912), Komáromy Lajos (1903), Komáromy Alajos (1919), *Komáromy Béla (1920)⁷¹⁶, Komáromy Elemér (1924), Komáromy István (1913), Komáromy Károly (1906), Komáromy Zsigmond (1901), Konk Elek (1906), Kovács Endre (1924), Kozák Endre (1913), Nyéki József (1908), Orosz Bálint (1926), Papp Sándor (1903), Papp Zsigmond (1918), Sipos Béla (1926), Sipos Sándor (1898), Spir György (1909), *Stul Álmos (1922), Szennyes György (1898), Tihor József (1895).

⁷¹⁴ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 169. p.

⁷¹⁵ SZEpb-archívum, Csató Anna adatközlő levele, 1989. november 26.

⁷¹⁶ A *-gal jelölt két nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a verbőci mártírok névsorába, mert honvédként haltak meg: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#verboc (2012)

NAGYBEREZNAI JÁRÁS
(1 település)

30. táblázat

N _o	Közigazgatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil 1944. XI. 18. – 1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán harcban elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Nagyberezna	-	-	-	-	2	20	22
	Egyéb települések	-	-	-	-	-	340	340
	Összesen a járás 28 településén:	-		-	-	2	360	362
	Németek a járás 2 településén		7 német nő					

Nagyberezna

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Egy-két magyar, illetve vegyes nemzetiségű család lakott itt. A katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 17 fő a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett 9 ukrán/ruszin lakos, ebből 7 fő csehszlovák katona volt. 11 partizánt és kommunista ügynököt felakasztottak, agyonlőtték, halálra kínoztak. Az áldozatok között zsidók is vannak: Háberman Sámuel (1899), Eszner Márkos (1910), Moskovics Móric (1910), Schönberger Dávid, Jakubovics Herman-Henrich.⁷¹⁷ A magyar hadseregbe bevonult férfiak közül 2 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 2 fő.

Elesett honvédek: Apijári József (1907) és Kochtics László (1918).

⁷¹⁷ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 132-133. p.

PERECSENYI JÁRÁS
(3 település)

31. táblázat

N ^o	Közigazgatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil 1944. XI. 18. – 1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEPB/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Perecseny	-	-	-	-	5	39	44
2.	Turjabisztra	-	-	-	-	3	21	24
3.	Turjaremete	-	-	-	-	7	20	27
Egyéb települések							190	190
Összesen a járás 21 településén		-	-	-	-	15	270	285
Ebből németek a járás 5 településén			50 (21 férfi, 29 nő)					

Perecseny

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. A településen elenyésző a magyarság száma. A katonaköteles férfiak itt is ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 199 fő lett a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese. Harcban elesett 39 fő, ebből 7 fő csehszlovák katona volt. A névsorban két nemzetiség nélküli áldozat van: Cenknér József (1926) és Cenknér Rudolf (1928). Magyar és német családnevek is vannak a névsorban: Babics, Boros, Vatta, Haza, Ködöböc, Maskariniec, Román, Cmur, Csürej, Snicer.⁷¹⁸ A magyar hadseregbe bevonult férfiak közül 5 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 5 fő.

Elesett honvédek: Borisz Mihály (1919), Holovej Mihály (1913), Ilnáth András dr., Lericzki András (1909), Melynyik János (1911).

Turjabisztra

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Itt egy-két magyar, illetve vegyes nemzetiségű család lakott, amelyek férfitagjai a regisztráció idején ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 44 fő a Vörös Hadsereg önkéntese, 15 fő az 1. Csehszlovák Hadtest katonája lett. Harcban elesett 21 fő, közülük 6 fő a csehszlovák hadtest katonájaként.⁷¹⁹ A magyar hadseregbe bevonult férfiak közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 3 fő.

Elesett honvédek: Boksán László (1920), Csura György (1913), Dancsa Mihály (1920).

⁷¹⁸ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 350-352. p.

⁷¹⁹ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 363-365. p.

Turjaremete

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Itt is csak egy-két magyar, illetve vegyes nemzetiségű család lakott, amelyek férfitagjai a regisztráció idején ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 42 fő a Vörös Hadsereg önkéntese, 6 fő az 1. Csehszlovák Hadtest katonája lett. Harcban elesett 15 fő, közülük 5 fő a csehszlovák hadtest katonájaként.⁷²⁰ A magyar hadseregbe bevonult férfiak közül 7 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 7 fő.

Elesett honvédek: Bunyák Károly (1921), György Lajos (1909), Herczeg Zoltán (1921), Maricsák György (1913), Meskó András (1918), Meskó László (1908), Zurics János (1904).

UNGVÁRI JÁRÁS

(31 település)

32. táblázat

N ^o	Közigazgatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil1 1944. XI. 18. –1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civiliek (SZEpb/LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Bátfa	-	-	-	-	-	-	-
2.	Botfalva	28	10	7	3	17	-	20
3.	Csap	92	73	36	37/35	5	1	43
4.	Császlóc	36	27	14	13	5	1	19
6.	Eszeny	321	312	214	98/96	10	2	110
7.	Ketergény	20	1	?	1	7	-	8
8.	Gálocs	?	?	?	?	10	-	10
9.	Homok/ Kincseshomok	33	9	1	8	-	2	10
10.	Kisdobrony	52	154	85	69/50	-	-	69
11.	Kisgejőc	82	29	14	21	23	-	44
12.	Kisszelmenc	15	15	5	10	3	-	13
13.	Koncháza	40	36	25	11	-	1	12
14.	Helmec/ Korláthelmec	61	24	6	18/15	12	-	30
15.	Minaj	31	29	17	12	-	-	12
16.	Nagydobrony	397	397	251	147/145	-	2	149
17.	Nagygejőc	103	79	61	18/14	24	1	43
18.	Órdarma	43	43	42	1	-	1	2
19.	Palágykomoróc	39	39	17	22/21	9	-	31
20.	Palló	42	35	19	16	2	-	18

⁷²⁰ Ukrajna Emlékkönyve., i. m. 363-365. p.

21.	Rát (Kis,- Nagy-)	40	14	3	11	3	-	14
22.	Sislóc	21	3	2	1	3	-	4
23.	Szalóka	146	108	44	64	11	1	76
24.	Szerednye	88	?	?	?	5	12	17
25.	Szürte	93	25	14	11/27	17	-	28
26.	Téglás/Kistéglás	50	50	45	5	6	-	11
27.	Tiszaágtelek	117	88	49	39/38	-	-	39
28.	Tiszaásvány	94	52	21	31	9	-	40
29.	Salamon/ Tiszasalamon	78	40	21	23/22	13	-	36
30.	Tarnóc/ Ungtarnóc	48	-	-	1	4	9	14
31.	Ungvár	1 266	220	143	8 4/69	30	63	177
Egyéb települések		-	-	-	-	-	127	127
Összesen a járás 38 településén		3 476	1 912	1 156	775/ 739	228	223	1 226
Németek a járás 2 településén			(Németekkel: 1916 (1 férfi, 3 nő))					

Baranya

Lakossága 1941-ben 624 fő volt. Néhány magyar és vegyes házasságú család él itt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. 1944 novemberében a második regisztráció során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. Közülük 10 fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett. Mikola Alekszander (1920) csehszlovák katonaként harcban esett el.⁷²¹ A hatalomváltást követően Baranya a magyarellenes véres indulatoknak volt a színtere. A meglincselt magyar férfiokról nincs adat.

Bátfa

Közigazgatásilag Gálócshoz tartozik. Lakossága 1941-ben 221 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 24. Az adatgyűjtésben közreműködött Bakajsz Gyula. A településről 1944. november 18. után magyar férfiakat nem hurcoltak el, mivel november végéig a Csap környékén elhúzódó harcok miatt Bátfa is hadműveleti területnek számított. A magyar hadseregben harcoló katonákról nincsenek adatok.

Botfalva

Társközsége: Ungtarnóc. Lakossága 1941-ben 495 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 28. Az 1945. július 10-én összeállított helyhatósági (Botfalvai Községi Népbizottság) lista alapján 28 helyi lakos (1896–1925) tartózkodott hadifogságban. A névsorban 29.-ként feltüntetett Varga Lajos (1913) nevét kihúzták. 6 névnél Szambort tüntették fel tartózkodási helyként, 4 névnél kérdőjel áll. Ezen kívül 6 névnél a magyarországi Nagykanizsa, Budapest, Veszprém, a hágón túli Kolomija, 11 névnél csak a tábori postafiók száma (p. p. 496, P. 575, Sz. 728, V. 511, V. 655, TX. 131, №-248, L. 882, T. 577 stb.) olvasható. A legidősebbek: Szlinszki Péter (1897) és Cap István (1897); a legfiatalabbak: Kvasznai János (1926) és Bodnár Vojtex (1925). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy

⁷²¹ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 559. p.

szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Néhány fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november 18-án 10 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 7 fő hazatért, 3 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. A magyar hadseregben harcoló 21 katona közül 17 fő elesett. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 20 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Korpa Péter és Tóth László. Összeállították a mártírok (3) és az elesett honvédek (14)⁷²² névsorát. Kezdeményezésükre 1992-ben a helyi temetőben sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Balázs Sándor (1906), Cap István (1897), Szlinszki Péter (1897).

Elesett honvédek: Ádám Miklós, Bakos Zoltán, Breza István, Korpa István, Kovács István, Kvasztnai János, Medve Elek, Miksó János, Mikula György, Nagy Imre, Nyisztor Balázs, Nyisztor György, Nyisztor Gyula, Szücs Sándor, Turi Elek, Turi Bertalan, Volosin Mihály.

Csap

Lakossága 1941-ben 3 498 fő volt. Elfoglalásának végleges időpontja: 1944. november 23. Közel egy hónapig folyt a küzdelem, amelyben 300 szovjet katona esett el. Az 1945. július 10-én összeállított két különálló helyhatósági (Csapi Községi Népbizottság, elnök Magyar E.) lista alapján összesen 92 helyi lakos (1891–1924) tartózkodott hadifogságban. A magyar hadseregbe bevonult férfiak nevénél bejegyezték katonai egységük megnevezését és számát, tábori postacímüket. A legidősebb Molnár István (1891), a legfiatalabb Kojcsa Zoltán (1924) és Komár József (1924). A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el, de önkéntesnek jelentkezhettek a Vörös Hadseregbe. Balázs József (1892) pártügynököt a nácik halálra kínozták. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 73 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak hadifogolytáborba. 1945–1947-ben 36 fő hazatért, 37 (LIMES: 35) fő meghalt Szolyván és Szamborban. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 5 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 42 fő. Tóth Árpád⁷²³ bírósági pert akart indítani az Ukrán Hadügyminisztériummal szemben édesapja, Tóth Benjamin (1908) ügyében, aki a boriszovi Zöld Lágerben halt meg, de keresetét elutasították. Beadványának másolatát címünkre is eljuttatta. Az adatgyűjtésben közreműködött Halász József, Laczi Zoltán, Bodrogi Gyula, Horváth Gyula, Molnár Sándor és Hidi Ferenc. Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a helyi temetőben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Adatgyűjtő felhívásunkra Balogh Tiborné⁷²⁴ jelentkezett, akinek közlése szerint a kötelező regisztráció után is vittek el embereket, példaként említi rokona, Siegl Ferenc, a csapi állomás kocsivizsgálójának esetét, akit 1944. november végén munkába menet tartóztattak le, és Szolyvára, majd Szamborba, onnan marhavagonban a szibériai Nevjanszkba vittek; 1947 őszén betegen engedték haza, később emiatt amputálták egyik lábát, féllábú kocsivizsgálóként halt meg. Palkó Gyuláné⁷²⁵ édesapját, Nagy Lajost (1912) 1944. november 28-án egy napi romeltakarítás után vitték Szolyván keresztül Szamborba, majd egy csoport internálttal együtt a távoli Orelbe került. Mint Palkó Gyuláné írja, „a náluk lakó határőrtiszt megkerestette, és megindult a levelezés cenzúra alatt. Mindössze pár levélről van szó. 7 éves voltam akkor. Ahogy aztán mesélte, kosár- és bútorfonó műhelybe került. Balázs Gábor budapesti volt a mesterük. (...) Így menekült meg a fagy- és éhhaláltól. 1946. november végén került haza. Szedett-vedett göncökben, de a német zubbonyra emlékszem, mert megijedtünk és

⁷²² SZEpb-archívum, Korpa Péter és Tóth László adatközlő levele, 1992. november 26.

⁷²³ U.o., Tóth Árpád beadványa, Ungvár, 2011. augusztus 4.

⁷²⁴ U.o., Balogh Tiborné adatközlő levele, 1991. április 15.

⁷²⁵ SZEpb-archívum, Palkó Gyuláné adatközlő levele, 1991. március 1.

nem akartuk megismerni. A csapi mozdonyszínben helyezkedett el, és onnan ment nyugdíjba, majd 1984. február 29-én meghalt. 72 éves volt.”

Mártírok: Ádám József, Ádám Sándor, Badó Gyula, Balogh Ignác, Batory János, Belovics Zoltán, Csonka Ferenc, Csopák Péter, Dobos József, Erdős Béla, Fábián Sándor, Fedor Ferenc, Kázmér Béla, Kojcsa Béla, Kojcsa Károly, Kojcsa Miklós, Komár Pál, Kun András, Leskó Bálint, Magyar Gábor, Molnár Béla, Molnár Ferenc, Molnár Sándor, Nagy Béla, Orgován János, Palkó Bertalan, Szabó István, Szabó Lajos, Szamay Mihály, Szirmai József, Tagyi Lajos, Talián Sándor, Tomori Pál, Tóth Benjamin, *Volnár Ferenc⁷²⁶, *Volnár Sándor, Zavadszki András.

Elesett honvédek: Kotis István (1918), Lizák Lajos (1919), Malinák János (1902), Návör Péter (1910), Vécsy József (1918).

Császlóc

Lakossága 1941-ben 505 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 10-én összeállított 3 különálló helyhatósági (Császlóci Községi Népbizottság, elnök Ilja/Ilko Vajda) lista alapján összesen 36 helyi lakos (1901–1928) tartózkodott hadifogságban. Az első lista 10 levante nevét tartalmazza, akiket 1944. augusztus 17-én erőszakkal Zemplénorosziba vittek. A másik névsorban a magyar hadseregben harcoló férfiak (24) nevénél bejegyezték katonai egységük megnevezését és számát, tábori postacímét. A legidősebb Kiss Mihály (1901), a legfiatalabb Kiss Péter (1923). A pótlistán 2 név áll: Sárga Imre (1921) és Varga Imre (1905). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el, de önkéntesnek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük Milovcsik István (1923) a csehszlovák hadtest katonájaként harcban esett el.⁷²⁷ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november 28-án 36 katonaköteles férfi közül 27 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára hurcoltak, akik közül 1945–1947-ben 14 fő hazatért, 13 fő meghalt Szolyván és Szamborban. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 5 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 19 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Gergely Zoltán. Kezdeményezésére 1989 novemberében a római katolikus templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Fedor János, Gajdos Imre (1914), id. Gajdos Vince, Kiss Balázs, Pajor Dezső, Papp Imre, Penyák Imre, Penyák Vince, Poloncsák Endre, Répási János, Rohály István, Szabó Ambrus, Türkiz János.

Elesett honvédek: Faragó István, Fazekas József, Penyák István, Rohály József, Varga Ambrus.

Eszeny, Tiszaújfalu

Lakossága 1941-ben 2 526 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Eszenyi Községi Népbizottság, elnök Mihail Csubirka) alapján összesen 321 helyi lakos (1888–1926) tartózkodott hadifogságban. 105 névnél a magyar hadseregbe való bevonulás időpontját tüntették fel, 216 név mellett a következő bejegyzés áll: „*Munkára ment 1944. XI. 18-án.*” A névsorban 7 tizenhét éves fiatal nevét olvashatjuk: K. Szabó Gyula, Csonka Miklós, Krajnik Ferenc, Csonka Miklós, Kacsó Pál, Orbán Lajos, Dancs Ferenc (1926); a legidősebbek: Hidi József (1888), Balla Kálmán, Balog Sándor, Szabados Péter, Kovács Ferenc (1895). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 2 fő önkéntesnek jelentkezett: Sulevka György (1920) és Kestenbaum Emil (1921), mindketten az 1.

⁷²⁶ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába:
http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_ung.html#csap (2012)

⁷²⁷ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 570. p.

Csehszlovák Hadtest katonájaként harcba estek el.⁷²⁸ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 18-i második regisztrálás után 312 férfit Szolyvára hurcoltak, akik közül 1945–1947-ben 214 fő hazatért, 98 (LIMES: 96) fő meghalt a szolyvai és a szambori lágerben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 10 fő esett el, nevüket valószínűleg a mártírok listája tartalmazza. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 110 fő. 15 főt koncepciós perbe fogtak, közülük 2 fő meghalt a politikai foglyok táborában. Felhívásunkra jelentkezett Révész Endre⁷²⁹, akinek édesapját, Révész Endrét (1913) Eszenyből hurcolták el. Három szörnyű évet élt túl. 1947. szeptember végén jött haza, Cservonán telepedett le. Szerencskóné Mező Ella⁷³⁰ adatközlő levele szerint édesapját és nagyapját is Eszenyből hurcolták el. Nagyapja, Mező Miklós Jánosé (1896) 1946 februárjában halt meg a belorussziai Boriszovban. Fia, Mező Kálmán Miklósé (1921) 1947. június 17-én jött haza Boriszovból. Az adatgyűjtésben közreműködött: Fekete József és Tagyi Klára.⁷³¹ A túlélők és a község több tekintélyes idős lakosának segítségével összeállították a mártírok névsorát (90), amelyben az azonos nevek külön személyeket jelölnek. Kezdeményezésükre 1991. november 9-én a református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. 1991. szeptember 9-én a templom falán emléktáblát helyeztek el Balogh Sándor (1891) református lelkész tiszteletére, aki szintén a kommunista diktatúra áldozata lett: 1946-ban 5 évi szabadságvesztésre és 3 évi száműzésre ítélték, meghalt a lágerben. Róla írja a beregszászi Balog Sándor helytörténész: „Az eszenyi lelkész sorsát kiagyalt vádak pecsételték meg, amelyek rosszakarató emberek feljelentésein alapultak. Fia ugyanis Magyarországon tanult, a határ lezárása előtt pedig meglátogatta idehaza élő szüleit. Mivel Balog Sándor fiának itt-tartózkodásáról nem tájékoztatta a szovjet hatóságokat, a már jelzett besúgói jelentések alapján letartóztatták.”⁷³² Idézi a lelkész Jászberényben letelepedett özvegyének levélrészletét is: „A láger címe, ahonnan utoljára életjelt adott magáról, ma is megvan: Szverdlovskaja oblaszty, Táborinszkij rajon, P/O 239/3, L/K Kercseny. Halálának oka: a végtagok megfagyása...”. 2002-ben felújították és újraavatták a község főterén álló első világháborús emlékművet, amelyen turulmadarat is elhelyeztek Molnár Zsolt kivitelezésében.

Mártírok: Badó Endre, *K. Badó Ferenc⁷³³, T. Badó János, N. Badó Miklós, N. Badó Sándor, *Balogh Sándor, Balla János, Balla Sándor, Banga István, Barabás Gyula, Barkaszi Kálmán, Batka Béla, Battyányi Gyula, Baumán János, R. Beregszászi József, Bíró Imre, Csonka János, Csonka Kálmán, Danó Árpád, Dancs Ferenc, Deák Tibor, Eszterházi József, Farkas István, Feka Béla, Györke Kálmán, Hadar Ferenc, Hadar Géza, Hidi József, Horváth Ferenc, Jónás Dániel, Kacsi (Patikás) Ferenc (József), Kacsó József, Kádas János, Kádas József, S. Kádas József, S. Kádas József, Kára Ferenc, Kára János, Kára József, D. Kertész József, Kertész József, E. Kertész József, Kisari Miklós, Kiss Béla, Komonyi Sándor, K. Kovács Ferenc, B. Kovács Ferenc, K. Kovács Ferenc, Sz. Kovács Ferenc, D. Kovács Ferenc, D. Kovács János, B. Kovács Dániel, Kovács József, M. Kovács József, Kovács Kálmán, Kovács Miklós, B. Kovács Miklós, Kovács Béla, Kulcsár Sándor, Kun Béla, Ladányi István, Mező András, Mező Miklós, Molnár Gábor, S. Molnár József, T. Molnár József, P. Molnár János, Molnár József, P. Molnár József, T. Nagy Ferenc, Nagy Kálmán, Nagy Miklós, Nagy Sándor, *Orbán József, Óvári Gyula, B. Papp József, Papp Károly, Papp Sándor, Petró András, Rácz János, Ráti Gábor, Sándor Miklós, Sebők Sándor, Somogyi János, Soós Zoltán, P. Szabó Dániel, V. Szabó Ferenc, D. Szabó Gyula, Szabó István, V. Szabó János, V. Szabó

⁷²⁸ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 571. p.

⁷²⁹ SZEpb-archívum, Révész Endre adatközlő levele, 1991. február 13.

⁷³⁰ U.o., Szerencskóné Mező Ella adatközlő levele, Tarnóc, 1991. február 13.

⁷³¹ SZEpb-archívum, Tagyi Klára és Fekete József adatközlő levele, Eszeny, 1989. november 24.

⁷³² BALOG SÁNDOR: *Sorsüldözöttek*. Ungvár–Budapest, Galéria Kiadó, 1992. 28. p

⁷³³ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

József, Szabó László, Szántai Miklós, Tolvaj Sándor, Tóth Sándor, Turóczy Antal, Varga József, Vinda Károly.

Gállocs

Lakossága 1941-ben 529 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Szemtanúk közlése szerint 1944 novemberében az akkori falusi bíró bátor kiállításának köszönhetően a faluból nem vitték el senkit. Dr. Tárczy Andorné ungvári gyermekgyógyász adatközlőnk leveléből azonban kiderült, hogy mégis: „Apósom, Tárczy Béla szül. 1904. október 5-én Gállocsban, elhurcolták 1944 novemberében, és csak 1948-ban tért haza Bakuból. Meghalt Gállocsban 1961. május 23-án.”⁷³⁴ A magyar hadseregben harcoló katonák közül 10 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 10 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött: Molnár László⁷³⁵ és Perjési Mihály. 1990. október 31-én a helyi református templom kertjében emlékművet állítottak a II. világháború hősi halottainak, 1992. október 25-én a református templom belső falán emléktáblát helyeztek el Gecse Endre⁷³⁶ (1908–1959) mártír tiszteletesnek, akit az 1956-os magyarországi események kapcsán szovjetellenes szervezkedéssel, az 1956-os „gállocsi ellenforradalmi csoport” irányításával vádoltak. Elítélték a csoport tagjait is: Pasztellák Istvánt 6 évre, ebből közel egy évet az ungvári börtönben töltött, amnesztiával szabadult; Perduk Tibort 2 év szabadságvesztésre, ebből 10 hónapot töltött a köztörvényesek rovníói területi dubnói nevelőintézetben, amnesztiával szabadult. Molnár Lászlóval szemben ejtették a vádat, mivel alig töltötte be 13. életévét. Így is 1 éves megfigyelés alá helyezték. Gecse Endre sorsa sokkal tragikusabban alakult. Özvegyének címünkre küldött leveléből idézünk: „Gállocs után Huszton 1958. december 2-ig működött mint lelkész. Innen az állami hatóságok koholt vádak alapján elvitték. Akkor láttam utoljára élve hűséges hitvesemet. 1959. jan. 7-én láttam viszont holtan. Elvittek a temetőbe a hatósági emberek, de lelkészt nem engedtek hívni. Őt, aki számtalan ember felett mondott beszédet és imát, ima nélkül hantolták el. Meghalt egy igaz magyar és isten ígéjének hűséges hirdetője. Itt maradtam egyedül, keserűséggel a szívemben. A háromszori házkutatás, és ami utána következett, úgy megviselt, hogy idegösszeomlást kaptam...”⁷³⁷ Gecse Endre hamvait 1992. október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből szülőfalujába, Gállocsba vitték, és ott helyezték örök nyugalomra. 2006. október 23-án a község ház falán emléktáblát helyeztek el a gállocsi politizáló csoport tagjai és a mártír lelkész tiszteletére, azóta a tiszteletes sírhelye és az emléktábla az 1956-os eseményekre való megemlékezések színtere.

Elesett honvédek: Cibik János (1922), Ilkó János, Molnár Bertalan, Molnár Ferenc, Pápai Barna (1917), Pápai László, Perduk Miklós, Ruzska Gyula, Tárczy János, Tóth Zsigmond.

Homok/Kincseshomok

Társközségei: Minaj, Koncháza, Katergény. Lakossága 1941-ben 495 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 8-án összeállított egységes helyhatósági (Homoki Községi Népbizottság) lista alapján 33 helyi lakos (1894–1926) közül 16 fő ismeretlen hadifogolytáborokban tartózkodott, a többi a romániai Máramarosszigeten, Temesváron, a magyarországi Baján, Székesfehérváron raboskodott. Arra nincs magyarázat, hogy miért húztak át a névsorban 9 olyan nevet, akik a bejegyzés szerint Szolyván és Szamborban voltak: Perdulak Mihály (1894), *Perdulak Ferenc* (1926), Kazsmir János (1905), Komonyi Lajos (1914), *Szalai Imre* (1907), Bukovits Zoltán (1915), *Csizmár István* (1901), *Egyed Géza* (1913), Komonyi László (1913). A kiemelt személyek meghaltak a lágerekben.

⁷³⁴ SZEpb-archívum, dr. Tárczy Andorné adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 10.

⁷³⁵ U. o., Molnár László adatközlő levele, Gállocs, 1990. október 31.

⁷³⁶ GORTVAY ERZSÉBET (szerk.): *Jó pásztor volt*. Emlékkönyv Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékére. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2003.

⁷³⁷ SZEpb-archívum, Gecse Endréné adatközlő levele, K. Vojkovce (Szlovákia), 1992. június 16.

Az 1944. novemberi regisztráció során sok katonaköteles férfi ruszinak/ukránnak vagy szlováknak vallotta magát, őket nem vitték el. A fiatalok közül 5 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Homoki Lajos (1925) szovjet önkéntesként, Gazda András (1913) a csehszlovák hadtest katonájaként harcban esett el.⁷³⁸ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 33 katonaköteles férfi közül az 1944. november 18-i második regisztrálás után 9 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára hurcoltak, akik közül 1 fő hazatért, 8 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 14 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Tárczy Sándor és Komonyi József.

Mártírok: Paluska Sándor, Csizmár István, Perdulák Ferenc, Fényes Imre, Konyesli János, Gyöngyösi Endre, Szalai Imre, Egyed Géza.

Ketergény

Lakossága 1941-ben 245 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 5-én összeállított egységes helyhatósági (Ketergényi Községi Népbizottság) lista alapján 20 helyi lakos (1902–1923) tartózkodott ismeretlen hadifogolytáborban. A legidősebb Demjén András (1902), a legfiatalabb Bertók László (1923). Szemtanúk közlése szerint az 1944. novemberi regisztráció során a katonaköteles férfiak ruszinak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, ezért a faluból nem vittek el senkit. Többen önkéntesnek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe, közülük Holovácskó Zoltán (1926) harcban esett el.⁷³⁹ Később kiderült, 1 férfit mégis Szolyvára hurcoltak, aki soha nem tért haza. Az adatgyűjtésben közreműködő Benkő Irén 1991. április 11-én tett bejelentése szerint Bossányi Ferenc (1924) ketergényi lakost, a villanytelep tisztviselőjét 1944. november 23-án beidézték nemzetiségi igazolvány átvételére. A túlélők szerint két hétig Szolyván tartották fogva, aztán nyomtalanul eltűnt. A magyar hadseregben harcoló 20 honvéd közül 7 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 9 fő. Az 1944-es harcok elcsitulta után egy ismeretlen magyar katona holttestét titokban a ketergényi temetőben helyezték örök nyugalomba, a sírját ma is gondolják.

Mártír: Bassányi Ferenc (1924).

Elesett honvédek: Bassányi Sándor, Demeter Zoltán, Hercegh Bertalan (1921), Herceg György, Herceg Ferenc, Jenei Imre, Sukály István (1916).

Kisdobrony

Társközsége: Demicső. Lakossága 1941-ben 1 469 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Kisdobronyi Községi Népbizottság, elnök Úr Bertalan, titkár Lebovics M.) lista alapján 52 helyi lakos (1896–1926) tartózkodott ismeretlen hadifogolytáborokban. A neveknél feltüntették az apa és az anya nevét is. A legidősebbek: Lelkes Miklós (1896), Úr Béla (1897), Úr Kálmán (1897), Úr Géza (1898); a legfiatalabbak 1926-os születésűek: Nagy M. Tibor, Úr M. Lajos, Demes Károly, Demes Kálmán, Lakatos Gábor. A túlélők felmérése szerint az 1944. november 18-i második regisztrálás után 154 férfit hurcoltak Szolyvára, akik közül 1945–1947-ben 85 fő hazatért, 69 (LIMES: 50) fő meghalt a lágerekben, köztük Boriszovban 24, Orsán 17, Szolyván 7, Szkotarszkojében, Szamborban, Zsornaván és Uzsokon 3-3 fő. Az elesett honvédek is a mártírok névsorában vannak feltüntetve. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 69 fő. 1945-ben koncepciók perben 7 évre ítélték Tárczy Dániel református lelkészt, aki 1956 után rokkantan tért haza. Adatgyűjtő felhívásunkra Bitai József (1915) túlélő levélben idézte fel elhurcolását. 1944. november 17-én háromnapos élelemmel behívatták a község házára, onnan már fegyveresek kísérték Sztrabicsóra, Szolyvára, Turkára,

⁷³⁸ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 568-569. p.

⁷³⁹ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 566. p.

ahol bevagonírozták őket, 100-an voltak egy vagonban. 8 nap múltán megérkeztek Orsára, az itteni lágerben dolgoztatták őket, sokan meghaltak. A túlélők 1947. június 10-én szabadultak. A lágerben megbetegedett, azóta is nyomorog, mint írja: „*Sok szenvedést kellett megélnem, pedig nem voltam kulák, a két kezem után éltem.*”⁷⁴⁰ Szuhomlin Margaréta⁷⁴¹ szintén jelentkezett, közlése szerint édesapját, Fazekas Ignácot (1912) az Orsa város melletti lágerbe vitték, ahol 1945 nyarán meghalt. Vele volt a később szerencsésen hazatért Dajka Sándor, aki sokszor elmondta, mennyire komisan bántak velük, mennyire dolgoztatták, éhezették őket. Az adatgyűjtésben közreműködött Váradi Imre, Bernáth Csaba, Ember Balázs és Úr Sándor.⁷⁴² Összeállították a munkatáborokban elpusztult (72), a lágerekből nem sokkal hazatérésük után elhunytak névsorát. Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a helyi temetőben emléktáblát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Úr Sándor közlése szerint a Donbászra irányított „*fezeós*” fiatalok közül 2 fő donbászi szénbányában halt meg: Gyurkovics Sándor (1927) Makejevka, 1952; Hadar István (1926) Makejevka, 1963; Itthon, 1950. újév estéjén állati módon lelőtték Nagy Gézát (1929), mint donbászi szökevényt.

Mártírok: Bajusz Béla (1912), Baksa Béla, Bernát József (1925), Bernát Miklós (1900), Berta Lajos (1911), Bitai László (1921), Demes Ferenc, *Dancs Gáspár (1899)⁷⁴³, Demes Kálmán, Demes Károly (1926), Dókus Ferenc, Dókus József (1899), Dókus Lajos (1900), *Farkas Kálmán (1904), Fazekas Ignác (1912), Fábíán Kálmán (1913), Fábíán Miklós (1919), Gaál Dezső (1924), Gaál József (1902), Gaál L. Lajos (1900), *Gyurkovics Sándor, Kertész József (1923), Kiss Béla (1910), Kocsis Sándor (1912), *Komonyi Dániel (1901), *Komonyi Imre (1899), Komonyi Kálmán (1905), Komonyi L. Kálmán (1907), Lelkes Sándor (1924), Nagy Elemér (1900), *Nagy Ferenc (1902), Nagy Gyula (1900), *Nagy István (1905), Nagy A. János (1899), Nagy Kálmán (1923), *Nagy M. Miklós (1912), Nagy Péter (1905), *Nagy M. Tibor (1926), *Nagy D. Zoltán (1919), Nagy Vince, Nagy Zsigmond (1923), *Paksi Dezső (1918), *Sándor Gyula (1916), Solymos József Ján., Solymos József Józ., *Solymos Sándor (1900), *Soós Albert (1915), Soós B. Bertalan, Soós B. Bertalan (1922), Soós Kálmán (1908), Soós Kálmán (1925), Szigeti József, Torma István (1910), Torma Kálmán (1912), *Torma József (1920), *Tóth Lajos (1920), *Urbán Ferenc (1900), Újvári László, *Újvári János (1899), Úr A. Ambrus (1925), *Úr Gy. Ambrus (1920), Úr Gyula (1920), Úr József (1905), Úr Kálmán J., Urbán Ferenc (1900), *Úr J. Sándor, Váradi Bertalan (1906), Váradi Imre (1918), Váradi Péter (1908). **Lakatos Gábor⁷⁴⁴, **Lakatos Norbert.

Kisgejőc

Társközsége: Nagygejőc, Lakossága 1941-ben 980 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 11-én összeállított két különálló helyhatósági (Kisgejőci Községi Népbizottság) lista alapján 82 helyi lakos (1896–1925) tartózkodott ismeretlen hadifogolytáborban. Az egyik listán feltüntetett 53 fő (1901–1924) a magyar hadsereg katonájaként esett fogságba. Nevük mellett a katonai foglalkozást is feltüntették: gyalogos, tüzér, határvadász stb. A legidősebb Fegyverneki János (1902), a legfiatalabb Lakatos József (1925). A másik listán 29 fő neve szerepel, a helyi bíró és titkár szerint ők a szambori lágerbe kerültek. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az elhurcolt 29 katonaköteles férfit Szolvyára és más lágerekbe vitték, akik közül 1945–1947-ben 14 fő hazatért, 15 fő meghalt a szolvyai, szambori és sztalinói lágerben. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 22 fő esett el.

⁷⁴⁰ SZEpb-archívum, Bitai József adatközlő levele, Kisdobrony, 1991. február 9.

⁷⁴¹ U.o., Szuhomlin Margaréta adatközlő levele, Kisdobrony, 1991. február 3.

⁷⁴² U.o., Úr Sándor adatközlő levele, Kisdobrony, 1989. november 20.

⁷⁴³ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁷⁴⁴ A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az elhurcoltak névsorába.

A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 37 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Fegyverneki Ferenc⁷⁴⁵ összeállította a második világháborúban elesett honvédek (19) és a mártírok (15) névsorát. 1989. november 1-jén a helyi temetőben kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Részlet Balenszky Ödön kisgejőci túlélő visszaemlékezéséből: *„Kisgejőcről 60 férfiszemélyt vittek el az akkori vezetők parancsszavára, 18 évesen kényszerítettek ebbe a menetbe engemet is. 1944. december 10-én fegyveres kísérettel hagytuk el falunkat, reménykedtünk, hogy három nap múlva visszatérünk. Mindnyájunkat Csapra tereltek, ott az orosz katonák névsorolvasást tartottak, az ötvenéveseket hazaengedték, név szerint Ráckövi Istvánt, Gyöngyösi Imrét, Kis Gyulát, Benkő Istvánt és Balenszky Ödönt, azaz édesapámat. Sírva váltam el édesapámtól, ők hazaindultak, minket pedig hajtottak tovább: gyalogosan Csapról Beregszászig mentünk. Öt napig itt tartózkodtunk, amíg összeszedték a közeli falvakból az embereket. 660-an indultunk Szolyvára egy pár katona vezetésével. A szolyvai láger közelében nekünk már csak egy juhakol jutott. Az éjszaka folyamán nagyon sokan elszöktek, nagyon okosul tettek, már akkor éreztük, ezt a „háromnapos munkát” élve nem ússzuk meg. (...) Még a mai nap is meg tudnám mutatni azt a helyet, ahová 1 040 ember holttestét helyeztük el egy közös sírba, anyaszült meztelenül. (...) Hol volt a szíve és a lelke az akkori vezetőknek, akik ilyen embertelen megpróbáltatásoknak tették ki azt a sok ezer ártatlan magyar fiataalt...”*⁷⁴⁶ Balenszky Ödönt és falubelijeit az 1 200 főből álló, bevagonírozott menetoszloppal Donbászra, a Sztalinó környéki munkatáborba vitték, közülük 1945 tavaszára 160 fő maradt életben. A háború befejezése után hadifoglyokkal töltötték fel a lágerüket, 11 hónap elteltével 200 rabot szabadon engedtek. Két hét múlva érkeztek meg Máramaroszigetre. A kárpátaljaiak átgyalogoltak a Tisza-hídon Aknaszlatinára, majd másnap a mentrendszerű vonatjáratral Ungvára érkeztek. A sztalinói lágerből 5 kisgejőci került haza: Balenszky Ödön, Hadar Kálmán, Kis Jenő, Nagy Jenő, Benkő Sándor.

Mártírok: Bogáthy Ferenc, Csákány Károly, Hajdu József, Hajdu Miklós, Halász János, Halász József, Kálmán Béla, Kiss Gyula, Ladányi János, László Gyula, Nagy Albert, Nagy Dezső, Nagy János, Novotnyák György, Ruszkovics Béla.

Elesett honvédek: Balogh István, Balkó Ferenc, Bankotay Zoltán, Belencki Ambrus, Bilakovics Sándor, Bodor János, Bogáthy Ödön, Hurik János, Jávorszky György, Kocsis György, Kornuta István, László Sándor, Nagy Antal, Nagy Jenő, Palkó Ferenc, Pankotay Zoltán, Ritók Lajos, Sváb Miklós, Szabó Béla, Szticka János, Tóth József, Vaski János.

Kisszelmenc

Közigazgatásilag Palágykomoróchoz tartozik. Lakossága 1941-ben 319 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. A túlélők felmérése szerint 1944 novemberében 15 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára hurcoltak. A legidősebb Tóth Vince (1897), a legfiatalabb Szakács Béla (1926) volt, mindketten odahaltak. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Az elhurcoltak közül 5 fő hazatért, 10 fő meghalt a lágerekben: Szamborban 3, Nyikitovkában 4, Gorlovkában 3 fő. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 13 fő. Bakó Zoltán római katolikus plébánost koncepció perben ítélték el, 1956-ban rokkantan került haza, 1959-ben halt meg Munkácson. Az adatgyűjtésben közreműködött Veres Péter⁷⁴⁷ összeállította az elhurcoltak (15), a mártírok (10) és az elesett honvédek (3) névsorát. Az egykori elhurcoltak közül 1991. február 12-én már csak ketten

⁷⁴⁵ SZEpb-archívum, Fegyverneki Ferenc adatközlő levele, Kisgejőc, 1992. március.

⁷⁴⁶ SZEpb-archívum, Balenszky Ödön visszaemlékezése, Kisgejőc, 1989. november 1. In: *Élő történelem, i. m.* 26-28. p.

⁷⁴⁷ U.o., Veres Péter adatközlő levele, Szelmenc, 1991. február 12.

voltak életben: Mitro Zoltán (1924) és Kis Miklós (1911). Veres Péter kezdeményezésére 1992 tavaszán a helyi temetőben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Kisszelmenc neve felkerült a tragédiát elszenvedett települések listájára is. A második világháború végén meghúzott szovjet–csehszlovák határ elvágtta egymástól Kis- és Nagyszelmenc falvakat. A jelenlegi ukrán–szlovák határ változatlanul kettészeli az egykori nagyközséget. A magyar–magyar és a nemzetközi összefogásnak köszönhetően⁷⁴⁸ 2005. december 23-án határátkelőhelyet nyitottak a két falu között. A kisszelmenci és a nagyszelmenci oldalon, egymástól 20 méterre egy-egy fél székelykaput állított a Nagykaposi Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, elnök Fuksz Sándor, és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, elnök Dupka György. A kisszelmenci fél kapun a következő felirat olvasható: „*Egy Szelmencből lett a kettő, egyesítse a Teremtő, / Áldjon Isten békességgel, tartson egybe reménységgel. / Mi reményünk megmarad, összeforr, mi szétszakadt, / Két Szelmencnek kapuszárnya falvainkat egybezárrja.*”

Mártírok: Balogh Lajos (1926), Iván Bernát (1924), Iván Bertalan (1916), Iván Ferenc (1916), Iván Zsigmond (1922), Pekárovics István (1924), Szakács Béla (1926), Szakács Zoltán (1925), Takács Béla (1924), Tóth Vince (1898).

Elesett honvédek: Csurma István (1904), Ignác Gyula (1920), Jevcsák István (1919).

Koncháza

Közigazgatásilag Homokhoz tartozik. Lakossága 1941-ben 499 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 8-án összeállított egységes helyhatósági (Koncházai Községi Népbizottság) lista alapján 40 helyi lakos (1901–1923) tartózkodott hadifogságban. Néhány névnél a következő bejegyzés olvasható: „*November 26-tól a szolvyai katonai lágerben tartózkodik*”. A legidősebb Vasziliha Sándor (1900), a legfiatalabb Szalai János (1923). A regisztráció során a magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül többen önkéntesnek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe, közülük Jávorszki István (1921) harcban esett el.⁷⁴⁹ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november 26-án 36 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolvyára, akik közül 1945–1947-ben 25 fő hazatért, 11 fő meghalt a szolvyai és szambori lágerben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 12 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Tótik Lajos⁷⁵⁰, aki összeállította a mártírok névsorát.

Mártírok: Bánócki János (1909), Csákány István (1915), Hudák Imre (1916), Lakatos Sándor (1914), Mitro Sándor (1914), Ormos Ambrus (1914), Póliska József (1909), Rehó Ferenc (1918), Rehó József (1920), Rehó Vince (1911), Remecki Lajos (1922).

Korláthelme

Lakossága 1941-ben 890 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 10-én összeállított egységes helyhatósági (Helmeci Községi Népbizottság, titkár Lazorko) alapján 61 helyi lakos (1895–1924) tartózkodott hadifogságban. A listában néhány nevet áthúztak: *Bíró Sándor* (1901), *Takács Lajos* (1908), *Bora Miklós* (1895), *Fegyverneki Ferenc* (1908), *Csicsak János* (1915), *Butkóci Lajos* (1901). A kiemelt nevek viselői meghaltak a szovjet lágerekben. 51 névnél a következő bejegyzés olvasható: „*Ismeretlen helyen, lágerben van.*” 10 névnél a romániai Máramarossziget, Földvár, Brassó és a magyarországi Vác,

⁷⁴⁸ A családokat, szomszédokat elválasztó, sorsokat megpecsételő körülményekről ZELEI MIKLÓS *Kettézárt falu* címmel könyvet írt, amelynek jelentős szerepe volt abban, hogy a világ, azon belül az amerikai kongresszus figyelmét is (2004. április 21.) sikerült a szelmenciek embertelen helyzetére irányítani. A könyvet A 342-es határkő. *Negyedszázad Kárpátalján* címmel a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség adta ki CD-melléklettel. Ungvár, 2006. 419 p. Lásd még: http://www.gimagine.com/gimagine/Magyar_Haz/2004/2004-04-18-Szelmenc/default.htm, <http://zelei.hu/archiv-szelmenc.html> (2012)

⁷⁴⁹ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 563. p.

⁷⁵⁰ SZEpb-archívum, Tótik Lajos adatközlő levele Szelmenc, 1991. február.

Székesfehérvár, Sopron hadifogolytáborait tüntették fel. A legidősebbek: Bora Miklós (1895) és Kozma Zsigmond (1895); a legfiatalabbak: ifj. Sepella István (1924) és Kuruc József (1924). A magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül néhányan önkéntesnek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 24 katonaköteles férfit hurcoltak el „háromnapos munkára”. Közülük 1945–1947-ben 6 fő hazatért, 18 (LIMES: 15) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló katonák közül 12 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 30 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Katona Zsigmond és Sepella Mária⁷⁵¹, akik összeállították az elhurcoltak (24), a mártírok (16), a túlélők (8) névsorát. Kezdeményezésükre 1990. április 5-én a település temetőjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Az emlékmű költségeire az ukránok és ruszinok is adakoztak.

Mártírok: Bíró Sándor, Butkóci Lajos, Csicsák János, Fedor Ferenc, Gazda Imre, Gortvay Jenő, *Gortvay János⁷⁵², Gortvay Kálmán, Goca János, Köszörű Béla, Munkácsy Dénes, Munkácsy Endre, *Novák János, Putnoky József, Putnoky Lajos, Szanyi Ferenc, Téglássy Lajos, *Juricskó György.

Elesett honvédek: Gortvay Emil, Gortvay Endre, Gazda András, Goca János, Jessó Péter, Kemecsy Károly, Kocsis Béla, László István, Pávlovics László, Remete János, Sepella István, Sztupnicki János.

Minaj

Közigazgatásilag Homokhoz tartozik. Lakossága 1941-ben 454 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 8-án összeállított egységes helyhatósági (Minaji Községi Népbizottság, elnök Szabados J., titkár Juhász R. Sz.) alapján 31 helyi lakos (1901–1923) tartózkodott hadifogságban. 29 névnél a következő bejegyzés olvasható: „*Ismeretlen helyen, lágerben van.*” Két név esetében a magyarországi Székesfehérvár van feltüntetve. A legidősebbek: Trofil Mihály (1901) és Ondliga János (1902); a legfiatalabbak: Czurkó Lajos, Krajnik József, Kovács János, Opalcsuk János, Varga Lajos, mindannyian 1923-as születésűek. A regisztráció során magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 29 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára hurcoltak, akik közül 17 fő hazatért, 12 fő meghalt a szolyvai, szambori és donbászi lágerekben, illetve a háború frontjain. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 12 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Czurkó Elemér⁷⁵³, összeállította az elhurcoltak (8), a mártírok (3) és a túlélők (5) névsorát. Kezdeményezésére 1992-ben a település temetőjében sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Badó János J.(1920), Badó Sámuel, Balog István (1921), Balog Sándor J., Batyi Ferenc S. (1919), Batyi Sándor S., Bányi Sándor (1911), Bálint Sándor (1904), Bíró Endre, Dávid Zoltán (1927), Krajnik Mihály (1919), Trofil Mihály (1912).

Nagydobrony

Lakossága 1941-ben 4 007 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Nagydobronyi Községi Népbizottság) lista alapján 397 helyi lakos (1897–1926) tartózkodott hadifogságban. A listában nem különítették el a tényleges hadifoglyokat és az internált civileket. A legidősebbek: K. Hete Ferenc J.

⁷⁵¹ SZEpb-archívum, Katona Zsigmond és Sepella Mária adatközlő levele, Helmec, 1990. április 5.

⁷⁵² A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁷⁵³ SZEpb-archívum, Czurkó Elemér: *A sztálinizmus elhurcoltjainak névsora Minaj községből*. Minaj, 1991. november.

(1897), Katona János J. (1898), valamint az 1899-es születésű Bálint János, Bíró Ferenc, Hidi F. Sámuel. A legfiatalabbak 1926-os születésűek: Bíró József, Hidi Ferenc, Kovács András, D. Nagy Sándor, Pinte András, Tóth Ferenc. Valamennyien odahaltak. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 3 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe. 2 fő, Hete Ferenc és Hidi Sándor (1901) kommunista titkos ügynökként vesztette életét.⁷⁵⁴ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az elhurcoltak közül 251 fő hazatért, 147 (LIMES: 145) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Boriszov, Minszk), illetve elesett a fronton. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 149 fő. Fejes Dezső⁷⁵⁵ (1910) túlélő elküldte címünkre visszaemlékezését: „Közlött velünk is, hogy 1944 novemberében 3 napra, hídjavításra, Szolyvára kell menni, melyet felrobbantottak és utánpótlás miatt nagyon fontos volt. Mire odagyalogoltunk, ott már magyar katonák tevékenykedtek, ránk ott semmi szükség nem volt. Bementünk egy laktanyába és ott egy magyar szakaszvezető mondta, hogy foglyok vagyunk. Ebben az épületben több mint 1 000 ember elpusztult, különböző nemzetiségűek. 3-4 nap után gyalog mentünk át Sztarij Szamborba, itt csak egyszer adtak napjában egy kis folyadékot enni. Innét egy lemergi laktanyába mentünk, ahol az állomáson két csoportban kerültünk bevagonírozásra. Nagydobronyiak vagy 200-an voltunk. Körülbelül 100 vagonra raktak meg különböző nemzetiségű férfiakat, de mire Boriszovba értünk, közel 300-an meghaltak, kiket mint a fadarabokat dobáltak ki a vagonokból. Így kerültünk a boriszovi táborba, akkor 40 fokos hideg volt. Dolgoztatni nem tudtak bennünket, elég volt csak a holttesteket kihordani a lágerből, mivel gyengék, betegek voltunk. (...) Akik megmaradtunk, azokat gyenge és minősíthetetlen kosztot a kolhozmezőn dolgoztatták. (...) 1947 tavaszán jöttem haza. A haláltáborokban 30 hónapot töltöttem, ahol több ezer ember elpusztult ártatlanul.” Misák Istvánné, szül. Badó Mária⁷⁵⁶ a bátyjára, Badó Ferencre (1903) és özvegyére, „Zsuzsi mamára” hívta fel a figyelmünket: „Nagydobrony első halottja. A felesége egyedül maradt, három gyermekkel özvegyen. Keservesen nevelte őket. Hiába járt Ungvárra, hogy kapjon valami pénzt a gyerekekre, de egy kopejkát sem kapott. (...) Nem tehet ő róla, hogy a férjét elvitték, és kegyetlenül meggyilkolták, mert ez nem természetes halál volt. Hideg zuhany alá állították, édesapámnak mesélte egy onnan visszajött ember. Ő a fél pokrócát adta oda neki, hogy abba takarózzon, de nemsokára meghalt vérhasban.”

Nagydobrony több lakosát koncepciós perbe fogták, köztük Gönczy Pál lelkészt, akit 1946-ban 8 évre, majd 5 évi száműzetésre ítélték. A lágerből hazajött, de Nagydobronyban sokáig nem folytathatta papi tevékenységét; politikai nyomás és intrikák következtében Gencsy Béla akkori „békepüspök” és Mocsarko vallásügyi megbízott közös döntés alapján Nagyberegre helyezte, majd Beregújfaluban, Csonkapapiban és Hetenyben hirdette az ígét, szeretett gyülekezetéhez nem kerülhetett vissza.⁷⁵⁷ 1949-ben az erőltetett kolhozosítással szemben a magyar lakta települések közül Nagydobronyban volt a legnagyobb zavargás, a több mint félezer kolhozrongáló megfélemezésébe határőregységeket is kivezényeltek. Sokan kerültek börtönbe, kényszermunkatáborba – a hatalom így szabadult meg a kollektivizálás ellenzőitől. Az adatgyűjtésben közreműködött Hidi Endre⁷⁵⁸, összeállította a mártírok előzetes névsorát (79). Kezdeményezésére és az ő tervezésében 1991 júniusában a református templom kertjében monumentális emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Ugyanitt látható egy magyar katona egészalakos szobra, amely az első világháború hőseinek állít emléket. 1948-ban eltávolították, 1990-ben visszaállították a

⁷⁵⁴ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 559. p.

⁷⁵⁵ SZEpb-archívum, Fejes Dezső adatközlő levele, 1991. március 14. Láger-beszámolóját itt jelentettük meg: FEJES DEZSŐ (Nagydobrony, 1991). In: *Élő történelem*, 1993, i. m. 42-43. p.

⁷⁵⁶ SZEpb-archívum, Misák Istvánné, sz. Badó Mária adatközlő levele, Kisdobrony, 1990. október 16.

⁷⁵⁷ BALOG SÁNDOR: *Sorsüldözöttek*, i. m. 30. p.

⁷⁵⁸ SZEpb-archívum, Hidi Endre adatközlő levele, 1991.

helyére. Nagydobronnyal kapcsolatban Nyugat-Európa országaiban évtizedeken keresztül közzsájon forgott a legenda, miszerint 1944 őszén az előrenyomuló szovjet hadsereg különös gaztettet vitt véghez: a lakosságot lemészárolta, a települést porig rombolta (egyesek szerint napalmbombával). Ezt a rémtörténetet Magyarországon az elsők között az eszenyi származású Balla Gyula irodalomtörténész, a nyugati világban pedig Skultéti Csaba publicista cáfolta meg.⁷⁵⁹

Mártírok: Badó Ferenc (1903), Badó János (1920), Badó Sámuel, Bakk Ferenc, Balog Ferenc (1902), B. Balog Ferenc (1903), B. Balog Ferenc M. (1920), Balog János (1904), Balog János (1907), Balog János, Balog János J. (1920), Balog Sándor S. (1925), Balog Sándor S.(1903), Balogh Sándor J., B. Balog Sándor S. (1913), Bálint János (1899), Bálint János (1908), Bálint Sándor (1904), Bátyi Árpád (1913), Bátyi Ferenc S.(1919), Bátyi József (1908), Bátyi Sándor S. (1911), Bátyi Sándor S., Bíró Endre, Bíró Ferenc (1899), Bíró József (1926), K. Balogh József (1987), Deák János (1924), Dókus József, Gábor Ferenc (1908), Géci Dezső (1922), *Géci János (1918)⁷⁶⁰, Géci József (1929), Góré István (1899), Hete András (1912), Hete Ferenc S. (1910), K. Hete Ferenc J. (1897), Hete János, Hete János, *Hete Sándor (1919), Hidi András (1905), Hidi F. András, Hidi Ferenc S. (1924), Hidi Ferenc (1926), N. Hidi Ferenc (1919), Hidi József J., Hidi József S. (1919), Hidi F. Sámuel (1889), Hidi Sándor (1919), Hidi Sándor (1922), Hidi Sándor (1923), Hidi Sándor, Hidi Sándor J. (1900), Hidi Sándor M. (1901), Hidi Sándor S. (1923), Hidi Sándor Gy. (1920), N. Hidi Sándor (1921), Katlin Sándor (1923), H. Katona András, Katona Ferenc (1922), P. Katona Ferenc (1920), Katona Ferenc (1919), Katona Ferenc J. (1924), Katona János, Katona János J.(1898), G. Katona József, K. Katona Sámuel (1922), Katona Sándor (1917), Katona Sándor (1917), *Katona Sándor J. (1902), Kelemen Tamás (1908), Kovács András (1926). Kovács Miklós (1903), Molnár András, Molnár András (1913), Molnár András (1915), Molnár J. Ferenc (1922), Molnár János J., Molnár Kálmán S. (1921), Molnár Kálmán, Molnár Kálmán (1920), Molnár P. Sándor S. (1901), Molnár Sándor (1921), Molnár Sándor (1904), Molnár Sándor, Molnár Sándor, D. Nagy Sándor (1926), Nagy Sándor (1903), **Nagy Sándor (1923)⁷⁶¹, K. Nagy Sándor (1921), Nyomó János (1922), Nyomó Miklós, Pinte András (1926), Pinte János (1915), Pinte József (1916), Pinte József (1919), Pinte József (1921), Pinte József J., Pinte Sándor, Pinte Sándor (1919), Pinte Sándor (1922), Pinte Sándor S. (1922), Ráti János, Ráti Sándor, Ráti Sándor S.(1923), Rendes János, Sándor József J. (1900), Sándor József (1926), Sütő Bertalan (1910), Szabó Ferenc, id. Szanyi P. János, ifj. Szanyi P. János (1923), Szanyi Dezső, Szanyi F. János, Szanyi G. József (1917), Szanyi Gy. Ferenc, Szanyi József, Szanyi József, Szanyi József (1912), Szanyi K. József (1924), Szanyi K. M. András (1919), Szanyi K. M. András (1919), Szanyi K. M. Ferenc (1910), Szanyi K. M. Ferenc S.(1916), Szanyi K. M. Gyula, Szanyi K. M. Tamás (1908), Szanyi K. M. András (1908), Szanyi M. János S. (1911), Szanyi P. András, Szanyi P. Ferenc (1909), Szanyi P. József S. (1909), Szanyi P. Sándor (1907), Szanyi P. Sándor (1926), Szanyi Sándor J. (1923), Szanyi Szabó Sándor (1910), *S. Szanyi József (1919), Szántó József (1919), Szentimrei Ferenc, Szentimrei Kálmán (1907), Szilvási János, Szilvási Miklós (1900), Takács József J. (1920), Tóth Ferenc (1926), Varga Gábor, Vinda Sándor, Varga Kálmán.

⁷⁵⁹ BALLA GYULA: *Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható*. In: *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport Évkönyve*, Budapest, 1988. 299-312. p. Elektronikus változata: http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf40.pdf (2012)

⁷⁶⁰ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁷⁶¹ A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók utólag vették fel az elhurcoltak névsorába.

Nagygejőc

Lakossága 1941-ben 1 005 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 7-én összeállított egységes helyhatósági (Nagygejőci Községi Népbizottság) lista alapján 103 helyi lakos (1896–1925) tartózkodott hadifogságban. 31 névnél Szambort tüntették fel, a többinél Debrecen, Nyíregyháza, Budapest, Sopron, Nyírbátor, Székesfehérvár, illetve Csáktornya és Zemplénoroszi szerepel. A legidősebb Béres Imre (1895) volt, a legfiatalabbak: Györke Gyula (1926) és Simon József (1926). Akik a regisztráció során ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, azokat nem vitték el. Néhány fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Szijártó Lajos (1919) a Gergely-zászlóalj partizánjaként 1944. december 13-án harcban esett el Magyarország területén.⁷⁶² A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november végén 79 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára és más munkatáborokba hurcoltak. 1945–1947-ben 61 fő hazatért, 18 (LIMES: 14) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Boriszov, Orsa). A magyar hadseregben harcoló katonák közül 23 esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 43 fő. Lávráné Gerék Márta⁷⁶³ közlése szerint édesapja, Gerék János honvéd (1911) nem esett el, haláláról a hadifoglyok adatbázisban téves adatokat közöltek (Gerék János 54/I. zlj. Tizedes, 1944. 04. 11., halál helye: Drohobics. Halál oka: vízbe fulladt). Gerék János a front összeomlása után hazatért a családjához Nagygejőcre, a katonaköteles férfiakkal együtt 1944. november 18-án hurcolták el a szolyvai lágerbe, onnan a gorlovkai munkatáborba került, ahol fakitermelésen dolgoztatták, végelgyengülésben halt meg. Halálhírét két hazatért lágertársa, Simon Gyula (1926) és Szaniszló Sándor (1924) is megerősítette. Az adatgyűjtésben közreműködött Ráti Ferenc, aki összeállította a mártírok (14) és az elesett honvédek (34) névsorát.⁷⁶⁴ Kezdeményezésére 1989 októberében a település temetőjében kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Balla Imre, Balla Vilmos, id. Gerék János (1911), Hajdu Vince, *Karcinkó Sándor⁷⁶⁵, Kára K. Lajos, *ifj. Kára Sándor, Klaczik János, *Klaczik Miklós, Kovács Imre, *Kovács István, Marcinkó Sándor, *id. Molnár András, Molnár Lajos, Molnár Vince, Nagy János, *Simon Ferenc, Simon István, Szokul János, **Cserék Imre⁷⁶⁶, ifj. Cserék János.

Elesett honvédek: Balla Miklós, Fényes Vilmos, Gere Sándor, Gere Zoltán, Gerék Imre, if. Gerék János, Gerék Sándor, Györke Lajos, Homoky Péter, Jenei József, Kára V. Árpád, Kára K. Bálint, Kára Bertalan, Kára K. Lajos, id. Kára Sándor, Klaczik Imre, Klaczik János, ifj. Molnár András, Molnár Lajos, Prokop Imre, Szijártó Lajos, Varga Gyula, Vigh István.

Órdarma

Lakossága 1941-ben 1 305 fő volt, ebből magyar kb. 170 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 7-én összeállított egységes helyhatósági (Órdarmai Községi Népbizottság, elnök A. Sándor) lista alapján 43 helyi lakos (1899–1925) tartózkodott hadifogságban. A legidősebb Birovcsák György (1899) volt, a legfiatalabbak: Bíró István (1923) és Árendás János (1923). 37 névnél „Címük ismeretlen” bejegyzés olvasható, 6 névnél a romániai Zsibó, Foksány, Nagyenyed és a magyarországi Székesfehérvár van feltüntetve. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Néhány fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük Filep János (1925) a csehszlovák hadtest katonájaként harcban esett el Szlovákia területén.⁷⁶⁷ A felmérések szerint az elhurcolt katonaköteles férfiak közül 42 fő hazatért, 1 fő

⁷⁶² Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 559. p.

⁷⁶³ SZEbB-archívum, Lávráné Gerék Márta adatközlő levele, Nagygejőc, 2007. február 1.

⁷⁶⁴ U.o., Ráti Ferenc adatközlő levele, Nagygejőc, 1989. október.

⁷⁶⁵ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁷⁶⁶ A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók utólag vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁷⁶⁷ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 568. p.

meghalt a szolvyai gyűjtőlágerben. A magyar hadsereg katonájaként elesettekről nincsenek adatok. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 2 fő. Lőrincz István esperest 1945-ben koholt vádak alapján letartóztatták, 1956-ban került haza Szibériából, 1979-ben halt meg Kincseshomokon. Az adatgyűjtésben közreműködött Jevcsák Gyula.

A település mártírja: Hornyák Imre.

Palágykomoróc

Társközsége: Kisszelmenc. Lakossága 1941-ben 811 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. A lágerbe került palágykomoróci férfiak névsorát nem találtuk meg a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A túlélőkkel végzett felmérés szerint 39 katonaköteles férfit hurcoltak el „háromnapos munkára”. 1945–1947-ben 17 fő hazatért, 22 (LIMES: 21) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló katonák közül 9 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 31 fő. Egressy Sándor görög katolikus parochust koncepciós perbe fogták, 1949-ben 25 évre ítélték. 1956-ban rokkantan tért haza, három év múlva Ungváron belehalt a rabságban szerzett betegségbe. Az adatgyűjtésben közreműködött Szanyi Ilona⁷⁶⁸, aki összegyűjtötte az elhurcoltak névsorát. A felmérés idején már csak négy egykori internált felesége volt életben. Kezdeményezésére 1992-ben a templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Balogh István (1902), Fulajtár János (1922), Hidi Sándor (1924), Juhász Péter (1910), P. Kiss János (1905), Kondás Sándor (1909), Ku Varga István (1905), Mondok István (1924), Nagy István (1912), Péntek Lajos (1905), *Szanyi György (1905)⁷⁶⁹, Szanyi István (1908), ifj. Szanyi István (1925), D. Szanyi János (1918), Szanyi György (1905), Gy. Urbán Gyula (1926), P. Urbán Gyula (1924), P. Urbán Lajos (1926), Urbán Lajos (1908), *O. Urbán Lajos (1924), J. Varga István (1909), S. Varga István (1914).

Elesett honvédek: M. Varga István (1921), Szanyi Benjámin (1914), ***Szanyi István (1917)⁷⁷⁰, T. Varga Sándor (1921), Nagy Gyula (1917), P. Kiss Gyula (1920), Béres Sándor (1911), P. Szanyi Gyula (1923), Nagy Árpád (1921).

Palló

Társközsége: Gálocs. Lakossága 1941-ben 568 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november 29-én 42 katonaköteles férfi közül 35 főt Szolyvára hurcoltak. 1945–1947-ben 19 fő hazatért, 16 fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Donbász, Gorlovka). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 2 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 18 fő. Nagy Gyula (1909) címünkre küldött levelében a következőket írta: „1944 őszén hurcoltak el „háromnapos munkára” a szolvyai gyűjtőtáborba, majd Szamborba vittek minket. Csak 1947 tavaszán jöttem haza.”⁷⁷¹ Dr. Tárczy Andorné ungvári gyermekgyógyász adatközlő leveléből arról értesültünk, hogy édesapját, Csengeri Andort (1911) november 29-én Pallóról a szambori gyűjtőlágerbe hurcolták el, aztán Donbász környékén (Gorlovka) töltött egy évet. „Nagyon betegesen tért haza 1945. október 22-én. Szeretettel élt velünk egészen 1988. február 22-ig, amikor is hirtelen meghalt és Pallóban temettük el.”⁷⁷² Az

⁷⁶⁸ SZEpb-archívum, Szanyi Ilona adatközlő levele, 1992. november.

⁷⁶⁹ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁷⁷⁰ A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették az elhurcoltak névsorába.

⁷⁷¹ SZEpb-archívum, Nagy Gyula adatközlő levele, Palló, 1991. április 14.

⁷⁷² U.o., dr. Tárczy Andorné adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 10.

adatgyűjtésben közreműködött Ferencz Angéla⁷⁷³, összeállította az elhurcoltak (35) és a mártírok (16) névsorát, amit Baki József, Csucska István, Tóth István, Nagy Gyula, Kerek Géza és Czurkó Imre túlélő hitelesített. Kezdeményezésükre 1989 novemberében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Bódi Árpád, Bódi Béla, Bódi Elek, Bódi István, Bódi Zoltán, Csengeri Béla, Csengeri István, Csengeri Lajos, Csengeri Miklós, Ferencz István, Kenyherc István, Kenyherc Béla, Palkó Miklós, Remecki Péter, Smajda János, Vas István.

Elesett honvédek: Jevcsák János (1919) és Lakatos Sándor (1917).

Rát

Nagy- és Kistrátot 1945-ben egyesítették. Lakossága 1941-ben 1 163 fő volt. Elfoglalásuk időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Nagy- és Kistráti Községi Népbizottság) alapján 40 helyi lakos (1900–1926) tartózkodott hadifogságban. A legidősebbek: Janikov Mihály (1900) és Ádám Lajos (1901). A legfiatalabbak 1926-ban születtek: Nagy Béla és Verbócki Lajos. 26 fő a bejegyzések szerint bevonult a magyar hadseregbe és fogságba esett, hadifogolytáborként a romániai Földvár (№2, №-5.), Temesvár (№37), Foksány, Nagyenyed és a magyarországi Székesfehérvár, Cegléd, Győr, Jánosháza stb. van feltüntetve. 14 névnél tartózkodási helyként Szolván, Szambort és Sanokot jelölték meg, tehát őket internálták. Akik a regisztráció során ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, azokat nem vitték el. 2 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe.⁷⁷⁴ Az elhurcoltak közül 1945–1947-ben 3 fő hazatért a nyikitovkai és más munkatáborokból, 11 fő meghalt a lágerekben: 2 fő Szolván, 1 Kijevben, 8 Nyikitovkában. A magyar hadseregben harcoló 26 katona közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 14 fő. Egy lakost koncepció perbe fogtak, a sztálinizmus áldozata lett Haklik Sándor (1884–?) kistráti római katolikus esperes is. Az NKVD már félig bénán vitte el, útközben meghalt, ismeretlen helyen nyugszik. Az adatgyűjtésben közreműködött Vetrócki Ambrus⁷⁷⁵ és Ádám Barnabás. Összeállították az elhurcoltak (14) és a mártírok (11) névsorát, amit Verbócki Lajos (1926) túlélővel egyeztettek. Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a templom kertjében emlékművet állítottak, 1990. október 26-án pedig a templom falán emléktáblát helyeztek el a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Ádám Lajos (1924), Ádám Sándor (1902), Béres János (1910), Demes Sándor (1901), Haklik Sándor (1884?), Illár Sándor (1924), Juhász Antal (1912), Lelekács Balázs (1903), Nagy Béla (1926), Szopó Ferenc (1913), Vetrovszki Ambrus (1922).

Sislóc

Társközsége: Ungtarnóc. Lakossága 1941-ben 322 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Sislóci Községi Népbizottság, elnök Marezi János, titkár Ivan Szelmenszkij) alapján 21 helyi lakos (1902–1926) tartózkodott hadifogságban. 10 névnél a láger ismeretlen, 8 névnél a romániai Nagyenyed, a csehszlovákiai Prága, Pozsony és a magyarországi Budapest, Pécs, Székesfehérvár, Sopronkőhida van feltüntetve. A legidősebbek: Tóth István (1902) és Sütő Péter (1903). A legfiatalabbak: Fekete Ladisláv (1924) és Koleszár Ferenc (1923). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Néhány fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe. A felmérések szerint 3 főt hurcoltak Szolvára. 1945–1947-ben 2 fő hazatért, 1 fő meghalt a lágerben. A magyar hadseregben harcoló 18 katona közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 4 fő. Az

⁷⁷³ U.o., Ferencz Angéla adatközlő levele, Palló, 1991. április 14.

⁷⁷⁴ *История городов и сел Украинской ССР, Закарпатская область*, i. m. 523. p.

⁷⁷⁵ SZEpb-archívum, Vetróczky Ambrus adatközlő levele, Rát, 1990. október 26.

adatgyűjtésben közreműködött Kállai Erika. Kezdeményezésére 1991-ben a település temetőjében sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

A település mártírja: Sák Béla.

Elesett honvédek: Lecó Bertalan, Pekár Péter, Rózsa György.

Szalóka

Lakossága 1941-ben 829 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 7-én összeállított egységes helyhatósági (Szalókai Községi Népbizottság) lista alapján 146 helyi lakos (1889–1925) tartózkodott hadifogságban. 38 fő bevonult a magyar hadseregbe, 108 civilt internáltak. A legidősebbek: K. Szabó Kálmán (1889), Soós Gábor (1895), az 1896-os születésű Mező Zoltán és Orosz Sándor, Antal Kálmán (1897) és Kepics János (1899). A legfiatalabbak 19-20 évesek voltak: Tóth János, Csonka Béla, Kertész Sándor Szabó Sándor, Kepics Kálmán. A fiatalok valamennyien odahaltak. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 5 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe,⁷⁷⁶ közülük Salka Béla (1926) 1945. február 4-én harcban esett el Lengyelország területén.⁷⁷⁷ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint a Szolyvára és más táborokba hurcolt férfiak közül 1945–1947-ben 44 fő hazatért a boriszovi és más lágerekből, 64 (LIMES: 58) fő meghalt a munkatáborokban; legtöbben (60 fő) a belorussziai Boriszovban. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 11 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 76 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Soós Kálmán. Kezdeményezésére 1989. november 26-án a temetőben sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. A munkatáborból hazatért szalókai református magyarok *Idegenbe eltemetettek felett* címmel zsoltárt írtak a 35. zsoltár (*Perelj, Uram...*) dallamára, amit az emlékmű leleplezése idején gyászszertartás közepette énekeltek el. A második versszak így hangzik: „*Boriszói temetőben / Sok magyar van eltemetve. / Szalókáról vagy hetvenen, / Nem ejtettek rá egy könnyet sem. / Nem ejtettek, mert nem tudva, / Hogy a hitves már a sírba. / Eltemették, mint az állatot, / Senki búcsúszót nem mondott.*”⁷⁷⁸ (Lejegyezte Soós Kálmán.)

Mártírok: Antal Áron (1896), Antal Dezső (1909), Antal Gyula (1899), Antal József (1896), Antal József (1903), Antal Kálmán (1897), Antal Miklós (1905), Bacskai Béla (1914), Balla Zsigmond (1923), Balog János (1907), Balog Péter (1896), Balog Sándor (1899), Balog Sándor (1912), Biri István (1899), Csonka Béla (1925), Halász Béla (1911), Huszár András (1910), Huszár Kálmán (1898), Huszár László (1903), Karakó István (1924), Kelemen József (1910), Kenyherc Pál (1899), Kepics János (1899), Kepics Kálmán (1924), Kerecsenyi Sándor (1914), Kertész Sándor (1925), Kovács András (1901), *Kovács Béla (1921)⁷⁷⁹, *Kovács János (1917), *Kovács Kálmán (1923), Kovács István (1924), Kovács József (1923), Kozma Ferenc (1908), Mező Sándor (1901), Mező Zoltán (1896), Nagy Gyula (1903), Nagy Péter (1921), Nyomó Ferenc (1903), Orosz Ferenc (1909), Orosz Sándor (1896), Pohodi András (1898), Sankó József (1910), Soós Béla (1897), Soós Dezső (1905), Soós Ernő (1906), Soós Gábor (1895), Soós Gyula (1906), Soós József (1900), Szabó Béla (1924), Szabó Dezső (1899), *ISP. Szabó István (1911), Szabó János (1908), K. Szabó Kálmán (1889), Szabó László (1913), *Szabó Tóth István (1921), Szabó Miklós (1898), Szabó Sándor (1924), Szántai János (1907), Szántai József (1914), Tóth István (1899), Tóth János (1925), *Tóth József (1913), Tóth Kálmán (1905), Varga József (1905).

⁷⁷⁶ *История городов и сел Украинской ССР, Закарпатская область*, i. m. 523. p.

⁷⁷⁷ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 568. p.

⁷⁷⁸ *Istenhez fohászkodva*, i. m. 42. p.

⁷⁷⁹ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

Szerednye

Lakossága 1941-ben 2 617 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Szerednyei Községi Népbizottság) lista alapján összesen 88 helyi lakos (1891–1926) tartózkodott hadifogságban. Az egyes nevek mellett külön rubrikában feltüntették az anya nevét is. Tartózkodási helyként két kivétellel a romániai Foksány (№177), Máramarossziget, Temesvár, Brassó és a magyarországi Győr, Cegléd, Szeged, Székesfehérvár, Jászberény, Kiskunfélegyháza településekhez kapcsolódó hadifogolytáborok vannak feltüntetve. Verbics Mihály (1921) nevénél a szambori, Kovács János (1919) nevénél az oroszországi Krasznogorszk lágert jelölték meg. A legidősebbek: Kalmár György (1891) és Kuhta Titusz (1900). A legfiatalabbak: Szabovcsik György (1926), Kardasinec András (1925) és Andrisov István (1925). Akik a regisztráció során ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, azokat nem vitték el. 30 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe⁷⁸⁰, közülük 12 fő harcban esett el Lengyelország és Csehország területén. Smulevics Ábrahám (1917) és a nemzetiség nélküli Ruscsák György a csehszlovák hadtest katonája volt. Az ukrán/ruszin áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Kovács, Riger, Zelenyák stb.⁷⁸¹ A kis létszámú magyar szórványból elhurcoltakról nincsen adat. Az itteni magyar és vegyes házasságú családok asszimilálódtak, illetve más településre költöztek. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 5 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 17 fő. Dr. Tóth József római katolikus plébánost 1945-ben letartóztatták és koncepciós perben elítélték. Az amnesztia után őt is száműzték, nem sokkal a halála előtt térhetett haza Kárpátaljára. 1969-ben halt meg Szerednyén. Kobáczy Rudolf Rezső görög katolikus parochust 1945-ben 8 évi kényszermunkára ítélték. 1954-ben rokkantan tért haza. 1973-ban halt meg Munkácson. Az aposztázia elutasítása miatt Újhelyi József görög katolikus parochust 1950-ben 25 évre ítélték. 1956-ban tért haza.

Elesett honvédek: Jávorszki András (1910), Konkusz András (1921), Manajló János (1920), Singnyák Mihály (1919), Siplok István (1921).

Szürte

Lakossága 1941-ben 1 314 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 20. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Szürtei Községi Népbizottság, Vaszilenko „komisszár”) lista alapján 93 helyi lakos (1898–1926) tartózkodott hadifogságban. A magyar hadseregbe bevonult férfiak nevénél a romániai Foksány, Földvár, Temesvár, a magyarországi Győr, Budapest, Székesfehérvár, Debrecen, Sopron, Szeged, Nagykanizsa, Kaposvár, Cegléd, Szombathely, Kiskunhalas stb. településekhez kapcsolódó laktanyák, hadifogolytáborok vannak feltüntetve, illetve 18 főnél a szambori gyűjtőtábor. 25 főnél az „ismeretlen helyen” bejegyzés olvasható, Stefkó András (1910) és Ádám József (1917) nevénél az SZSZKSZ, Toronyi István M. (1914) nevénél Krím. A legidősebbek: Kulcsár Imre (1898) és Gurbál István (1900). A legfiatalabbak: Varga Balázs (1926), Bodák Lajos (1925) és Ádám Márton (1925). A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A felmérés szerint több mint 25 főt a Csap–Bátyú–Beregszász–Munkács útvonalon Szolyvára hurcoltak, közülük 14 fő hazatért, 11 (LIMES: 27) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Donbász, Gorlovka). 3 fő (Földházi János, Kondás Vince, Juszko Gábor) útközben sikeresen megszökött, Balázs Jánost (1907), akinek Beregszászban puskatussal eltörték a lábát, hazaengedték. A túlélők közlése szerint 21 falubelijük úgy menekült meg a szolyvai tábortól, hogy egy részük Csapon, másik részük Beregszászban „csehszlovák állampolgárságot igazoló dokumentumot” mutatott fel az internálást irányító tiszteknek, illetve szlováknak vallották magukat; így békésen hazatérhettek. A magyar

⁷⁸⁰ *История городов и сел Украинской ССР, Закарпатская область*, i. m. 507. p.

⁷⁸¹ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 567-568. p.

hadseregben harcoló honvédek közül 17 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 28 fő. Valkóczy Aranka felhívásunkra küldött adatközlő leveléből tudjuk, hogy édesapját, Valkóczy Bélát (1890) 1945. február 25-én hurcolták el szürtei otthonából. „1947. május 23-ig lágerben volt Donbászban, és több más helyi társával vájták a gorlovkai szenet.”⁷⁸² Szerencsésen hazatért, 1976. március 20-án halt meg családja körében, Ungváron. Az adatgyűjtésben közreműködött: Katkó László és Braun József, akik összeállították az elesett honvédek (17), a mártírok (10), a túlélők (7), az útközben megszököttek (3) és a haza engedettek (1) listáját.⁷⁸³ (Az elesett honvédek névsorát később pontosították, így Zunkó János (1884), Rada Ferenc (1890), Csizmár Lajos (1892), Gencsi Ferenc (1927), Bilcő Béla (1932), L. Varga Lajos (1917) neve nem került a márványtáblára vésett nevek közé). (Nem szerepel a névsorban az egyetlen nőáldozat, az 1921-es születésű Fazekas Sándorné Szalontai Margit sem – D. Gy.) Az egykori elhurcoltak közül 1991-ben már csak 2 fő élt: Pálfi Miklós (1917) és Balázs Lajos (1918). Az adatgyűjtők kezdeményezésére 1990 márciusában a helyi református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. A „háromnapos munkára” elhurcoltak ügyében kutatómunkát végző Braun László tanulmánya elhangzott a 2004-es beregszászi konferencián.⁷⁸⁴ Braun László nagyapját, Braun Józsefet „...külön vitték el. Bejelentették, hogy van a faluban egy német. Két NKVD-tiszt jött és szólt a családnak, hogy el kell mennie. Mondták, ha megszökök, a családot viszik el. Így már hetekkel korábban értesültek mindenről. Elő kellett készíteni három öltözet ruhát, kabátot, három pár cipőt. Az egyik falusi ember vitte szekéren, december végén Munkácsra. Onnan a Donyec-medencébe, Nova Horlovkára, a 3. sz. Koks- és Vegyiüzembe került (...) Több mint két év múlva, 1947 júniusában térhetett haza.” Braun László dolgozatát a következő gondolatokkal zárja: „Az emberek, visszatekintve a múlt eseményeire, mai szemmel nézve, lehiggadva, azt mondják, azért vitték el őket, nehogy lázongások legyenek. Partizánharctól tartottak... 1944 őszén nem Szürtéről vitték el a legtöbb embert, nem itt volt a legtöbb áldozat. Azt sem mondhatjuk, hogy többet szenvedtek volna a falu lakói, mint bármely más település lakosai. A félelem, a bizalmatlanság, a reménytelenség, a kiszolgáltatottság érzése, amely eluralkodott a községben, talán egészében véve jellemző volt mindazokra a helységekre, ahonnan elhurcolták a magyar és a német férfilakosságot. A szürtei elhurcolás eseményeinek ismerete talán hozzájárul annak a teljes összképnek a hiteles kialakításához, amely az 1944-es eseményeket, a magyar és a német lakosság polgári áldozatainak kálváriáját dolgozza fel.”

Mártírok: Ádám József (1922), Balázs Bertalan (1917), Balázs József (1908), Illés Károly (1907), Iván János (1905), Kovács Lajos (1903), Nagy Sándor (1912), Szaniszló Lajos (1905), Tóth András (1908), Varga Balázs (1926).

Elesett honvédek: ***Csizmár József (1922)⁷⁸⁵, ***Demjén Sándor (1908), ***Horváth Endre (1917), ***Horbács János (1907), ***Illár János (1903), ***Kacsi Gusztáv (1916), ***Katkó Sándor (1906), ***Kovács Sándor (1922), ***Köő István (1910), ***Krivjánszki István (1919), ***Papp István (1922), ***Szopó Lajos (1923), **Stefkó András (1910), ***Toronyi István (1914), ***Varga István (1921), ***F. Varga Lajos (1920), ***Zurócsik János (1920).

Téglás (Kis-)

Lakossága 1941-ben 531 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 20. Az itteni felmérések szerint mintegy 50 helyi lakost hurcoltak el Szolyvára, onnan a donbászi és más

⁷⁸² SZEpb-archívum, Valkóczy Aranka adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 14.

⁷⁸³ U.o. Katkó László és Braun József adatközlő levele, Szürte, 1991. március 24.

⁷⁸⁴ BRAUN LÁSZLÓ: A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini lágerbe. Elektronikus változata: http://kmf.uz.ua/mr/5_braun.html (2012)

⁷⁸⁵ A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették az elhurcoltak névsorába.

munkatáborokba. Akik a regisztráció során ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, azokat nem vitték el. Az elhurcoltak közül 1945–1947-ben 45 fő hazatért, 5 fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló katonák közül 6 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 11 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Szűcs Sándor.⁷⁸⁶ Az egykori elhurcoltak közül 1989-ben már csak Mitró István (1909) volt életben. Az adatgyűjtő kezdeményezésére 1989-ben a település temetőjében emlékjelet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Földházi Ferenc (1917), Hajdú János (1925), Jószai István (1907), Kiss János (1925), Peti István (1907).

Elesett honvédek: Fedor Ferenc (1909), Hajdú Miklós (1920), Petro Gy. István (1910), Petro I. István (1920), Ruszkovics István (1923), Szécsi János (1920).

Tiszaágtelek

Lakossága 1941-ben 686 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Tiszaágteleki Községi Népbizottság, elnök Kupás Mihály) lista alapján 117 helyi lakos (1895–926) tartózkodott hadifogságban. A névsorban 5 fő, a Vörös Hadsereg önkéntesei nevét áthúzták. 15 név mellett „*magyar katona*”, 87 névnél „*orosz lágerekben*” bejegyzés olvasható. A legidősebbek: Györke Dezső (1895), Hete Ferenc (1897), Kállai Imre (1897), Tóth József (1898), Kállai Kálmán (1898), Györke Kálmán (1899). A legfiatalabbak 1926-os születésűek: Farkas Endre, Györke Zoltán, Badó Béla. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Az eddigi felmérések szerint a faluból 88 főt hurcoltak el Szolyvára és más táborokba. 1945–1947-ben 49 fő hazatért, 39 (LIMES: 38) fő meghalt a lágerekben, köztük Orsán 15, Szolyván 7, Szamborban 2, Boriszovban 1 fő. A hozzátartozók szerint a fronton elesett 12 katona közül 5 fő a Don-kanyarban vesztette életét. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 39 fő. Szűcsné Hete Margit⁷⁸⁷ megerősítette, hogy édesapja, Hete József (1906) a szolyvai gyűjtőlágerbe került, majd a boriszovi Zöld Lágerbe vitték, ott halt meg végelgyengülésben, halálát a túlélők közül megerősítette Györke Zsigmond és Györke Zoltán is. Özv. Jakab Irén⁷⁸⁸ felhívásunkra eljuttatott levelében többek között közölte, hogy 1942-ben ment feleségül ifj. Jakab Ödönhöz (1919), akivel boldog, de rövid házasságban éltek, még gyerekek sem volt, mert 1944 novemberében elvitték a szolyvai gyűjtőlágerbe, onnan a belorussziai Orsára került. Mint írja: „...emberektől tudtam meg, akikkel együtt volt, hogy férjem, ifj. Jakab Ödön 1945 februárjában meghalt. (...) Azóta egyedül élem az életem, mint már nyugdíjas.” A Donbászra irányított „fezeósok” közül Györke M. Dánielt (1927) 1948-49 között Krasznóarmejszk alatt szökés közben megölték. Az adatgyűjtésben közreműködött: Úr Sándor, aki összeállította a mártírok (37) névsorát.⁷⁸⁹ A hozzátartozók 1957-ben – az elsők között Kárpátalján – a település temetőjében sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére, amelynek felirata: „*Elhunyt kedveseink emlékére, kik a tisztaágteleki egyházunknak hűséges tagjai voltak.*”

Mártírok: Badó S. Béla (1924), Badó Ferenc (1899), Badó S. Géza (1922), Badó A. József (1902), Badó D. József (1899), Badó J. József (1900), Badó A. Kálmán (1901), Badó Gy. Kálmán (1921), Badó B. Tibor (1912), Bernáth Miklós (1897), Bernáth Zoltán (1921), Billa József (1898), Csóka Géza (1925), Csóka József (1904), Csóka Kálmán (1915), Feka Béla (1922), Györke M. Béla (1913), Györke H. Géza, *Györke TV. Géza (1902)⁷⁹⁰, Györke C. Gyula (1900), Györke C. József (1906), Györke M. József, Györke M. Dániel, Györke Sz.

⁷⁸⁶ SZEpb-archívum, Szűcs Sándor adatközlő levele, Téglás, 2004. november 20.

⁷⁸⁷ U.o., özv. Szűcsné Hete Margit adatközlő levele, Csap, 2007. április 17.

⁷⁸⁸ U.o., özv. Jakab Irén adatközlő levele, Tiszaágtelek, 1991. január 27.

⁷⁸⁹ U.o., Úr Sándor adatközlő levele, Tiszaágtelek, 1990. december 10.

⁷⁹⁰ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

Sándor (1918), Györke Zs. Zsigmond (1898), Hete Ferenc (1924), Hete József (1906), Hete Kálmán (1922), Hidi József (1916), Hidi Kálmán (1912), Jakab Endre (1912), ifj. Jakab Ödön (1918), Kállai Sz. Gyula (1903), Kállai Imre (1896), Kállai Kálmán (1897), Nagy Zsigmond (1905), Takács Endre (1918), Tóth József (1986), Varga Károly (1917).

Tiszaásvány

Lakossága 1941-ben 686 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 29. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Tiszaásványi Községi Népbizottság, elnök A. F. Tartuska) lista alapján 94 helyi lakost (1896–1926) „*munkatáborba vitték*”. 52 névnel a következő bejegyzés olvasható: „*Az elhurcoltakat 1944. november 18-án, november 23-án, november 29-én és néhány embert december 3-án és december 10-én külön-külön csoportokban vitték el a szolvyai lágerbe.*” 41 fő bevonult a magyar hadseregbe. A legidősebbek: Bodó Miklós (1896) és Káró István (1897). A legfiatalabbak Balog Gyula (1926) és Kertész Jenő (1925). Akik ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, azokat nem vitték el. A Szolvyára hurcoltak közül 25 főt tovább vittek a belorussziai boriszovi, 23 főt pedig az orsai munkatáborba. Fábián Jánost a Komi ASZSZK-ba vitték, 1947-ben került haza. 1946–1947-ben összesen 21 fő tért haza, 31 fő meghalt a lágerekben, köztük Boriszovban 20, Orsán 8 fő. Az elhurcoltak között négy 17 éves fiú volt (Balogh Gyula, Bódai Bálint, Káté Bertalan, Kertész Jenő), egyikük sem tért haza. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 9 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 40 fő. 1 főt koncepciós perbe fogtak. Kádasné Jakubát Ilona⁷⁹¹ édesapja, Jakubát Kálmán (1902) adatait pontosította, aki a belorussziai munkatábor egyik tömegsírában nyugszik. Az adatgyűjtésben közreműködött Ónody Géza, összeállította az internáltak (52), a mártírok (29) és az elesett honvédek (9) névsorát.⁷⁹² Kezdeményezésére 1992-ben a helyi temetőben sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Badó János, Badó Miklós, Balogh Gyula, Bódai Bálint, B. Breza Ferenc, Csonka Ferenc, Fábián Sándor, Jakubát Kálmán (1902), Kádas Kálmán, Káté Bertalan, Káté Gusztáv, Kertész Bertalan, Kertész János, Kertész Jenő, Kertész József, F. Kertész Sándor, Klein Sámuel, Kovács Endre, Kovács Gyula, Kovács István, Kövér Lajos, Leichman Dezső, Malomka István, *Malomka József⁷⁹³, Malomka Sándor, Sebők Kálmán, Sebők László, Tóth Ferenc, Varga Bertalan, Varga Kálmán, Varga Sándor.

Elesett honvédek: Cserép István, Csonka Ferenc, Fábián László (1921), Kertész József, Kocska István (1921), Kovács János, Magyar István (1918), Moskovics Herman, Mónus Bertalan, Sebők Zoltán.

Tiszasalamon

Lakossága 1941-ben 972 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 23. Az 1945. július 7-én összeállított két különálló helyhatósági (Tiszasalamoni Községi Népbizottság, elnök Berta Lajos, titkár O. E.) lista alapján 77 helyi lakos (1895–1926) tartózkodott lágerben. Az egyik listán 43 név mellett Szambort tüntették fel, 19 névnel a romániai Temesvár, Foksány, Máramarosziget és a magyarországi Kiskunfélegyháza, Makó, Szeged, Pápa stb. település nevét jegyezték be. A másik listán feltüntetett 16 fő ismeretlen lágerben tartózkodott. A legidősebbek: Szabó Sándor (1895) és Galambos Bertalan (1896). A legfiatalabbak: Demes Bertalan (1926), Berta Gyula (1926), valamint az 1925-ös születésű Balog László, Kovács Ferenc, Berta Ernő, Pataki József és Siska László. Akik ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, azokat nem vitték el. A fiatalok

⁷⁹¹ SZEpb-archívum, Kádasné Jakubát Ilona adatközlő levele, Tiszaásvány, 2010. március 18.

⁷⁹² U.o., Ónody Géza adatközlő levele, Tiszaásvány, 1992. november.

⁷⁹³ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

közül 5 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe.⁷⁹⁴ A felmérések szerint 1944. november-december havában 40 főt hurcoltak Szolyvára, onnan pedig más lágerrekbe. 1946–1947-ben 21 fő hazatért, 23 (LIMES: 22) fő meghalt a lágerrekben (Szolyva, Szambor, Sztalino). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 13 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 36 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Balogh Gyula, aki összeállította az elhurcoltak, a mártírok és az elesett honvédek névsorát, amit Szubota Ezsébet, a községi tanács elnöke aláírásával hitelesített.⁷⁹⁵ Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a település temetőjében kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Ballók Bertalan (1914), Bernát Károly (1924), *Berta Ernő (1925)⁷⁹⁶, **Berta Jenő⁷⁹⁷, Galambos Bertalan (1924), Gulyás György (1904), **Kajla János, Kiss István (1910), Kiss Sándor (1908), Kosztyu Károly (1903), Kovács István (1902), Kovács Károly (1909), Kovács Miklós (1905), Magyar József (1914), **Pásztor Sándor, **Rigán János, Sándor István (1924), Szabó Bertalan (1909), Szabó Bertalan (1905), Szabó Bertalan (1908), Szűcs Bertalan (1910), *Tolvaj Mihály (1909), Tolvaj Gyula,

Elesett honvédek: Balogh Bertalan (1902), Balogh Károly (1918), Berta Bertalan (1908), ***Berta Gyula⁷⁹⁸ (1908), Demes Bertalan, Galambos Miklós (1921), Kántor Zsigmond (1908), Kovács Bertalan (1906), Lashodi István (1905), Maha Demeter (1910), Perduk József (1908), Szabó István, Tolvaj Bertalan,

Ungtarnóc

Lakossága 1941-ben 411 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Tarnóci Községi Népbizottság, elnök Mackó Iván) lista alapján 48 helyi lakos (1880–1925) „hadifogolylágerben tartózkodott”, közülük ismeretlen helyen 26, Szamborban 1, a romániai Nagyenyeden, Temesváron, Máramarosszigeten, a csehszlovákiai Dunaszerdahelyen, a magyarországi Sopronban 5 fő. A listán feltüntették az Auschwitzba családtagjaikkal együtt elhurcolt zsidókat is. A legidősebb elhurcolt Gere Sándor (1893) volt. A legfiatalabbak 1923-ban születtek: Péntek István, Ondik Béla és Balázs Imre. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül 9 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe.⁷⁹⁹ A hadifogolytáborokból hazatértek számáról nincs hiteles adat. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 4 fő esett el. Szabó Sándor ungtarnóci lakost a lágerbe hurcolták, 1945. szeptember 2-án hunyt el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége: 5 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Lecó Erzsébet.

Mártírok: Szabó Sándor (1914).

Elesett honvédek: Hudák Sándor, Lázárko Sándor, Ondik Béla, Péntek Sándor.

Ungvár

Lakossága 1941-ben 35 250 fő, ebből 27 397 magyar volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban megtaláltuk az Ungvárra vonatkozó listát, amit az Ungvári Városi Népbizottság állított össze. A borítólapon felső részén lévő bélyegző felirata: „Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa szociális ügyek osztálya.” Lejjebb a cím olvasható: „Névsor azokról, akik a magyar hadsereg katonájaként hadifogságba estek a Szovjetunió területén.” Az ügyiratcsomó adatnyitási ideje 1945 júniusa, lezárási ideje 1945

⁷⁹⁴ История городов и сел Украинской ССР, Закарпатская область, i. m. 523. p.

⁷⁹⁵ SZEpb-archívum, Balogh Gyula és Szubota Erzsébet adatközlő levele, Tiszasalamon, 1992. november.

⁷⁹⁶ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁷⁹⁷ A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók utólag vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁷⁹⁸ A ***-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették az elhurcoltak névsorába.

⁷⁹⁹ История городов и сел Украинской ССР, Закарпатская область, i. m. 524. p.

júliusa. Az ügyiratot kézzel írták, ukránul, a 120 oldalnyi iratcsomó befejező része hiányzik. Az egységes lista 1 266 helyi lakos (1880–1925) nevét és adatait tartalmazza. Az adatvizsgálat szerint a magyar hadseregbe bevonult 1 049 fő (közülük 860 névnél kérdőjelet tettek) egy része a romániai Nagyenyed, Foksány (№176, barakk: 23., 167, barakk: 3), Temesvár, Brassó, Máramarossziget, Kolozsvár, Nagyvárad, Arad, a csehszlovákiai Pozsony, Rozsnyó, Kassa, a lengyelországi Sanok, a magyarországi Cegléd, Celdömölk, Kemence, Szeged, Csurgó, Székesfehérvár, Kiskunfélegyháza, Nagykanizsa, Jászberény, Vác, Győr, Budapest, Felsőzsolca, Szombathely, Debrecen, Sopron, Hajdúszoboszló, továbbá az oroszországi Krasznogorszk, Moszkva stb. települések lágereiben tartózkodott. 217 névnél (valószínűleg civilek) tartózkodási helyként Szolyva, Perecseny, Szambor, Ungvár gyűjtőlágereit jegyezték be. A legidősebbek: Földessi Gyula magyar parlamenti képviselő (1873, Perecseny), Szendrődy Smetana Péter-Emil (1879?), Sárosi-Sogán Sándor (1879?) és Sebela János (1884, Perecseny). A többiek életkora 58-45 év körül volt: Szűcs János (1886, Perecseny), Smidt András (1887?), Varga István (1889?), Sajgi István (1890?), Valkóczy Béla (1890, Perecseny), Kontos András (1893, Perecseny) Batta Gyula (1891?), Sajgi József (1894), Baloga Gyula (1894?), Vrabely Gyula (1894?), Balogh József (1894?), Fuksz Sándor (1895?), Szer Károly (1895?), Sas József (1895?), Kijovics János (1895), Lénárt János (1895, Perecseny, Turka), Kijovics Gyula (1896?), Vaskó András (1896?), Emődi Miklós (1896?), Magas János (1896?), Szabó Gyula (1896?), Simon János (1896?), Görgenyi László (1897), Menyő István (1897, Szambor, Perecseny), Lompej Miklós (1898?), Luták Ferenc (1898?), Melnik Béla (1898?), Gerei József (1898?), Ricsány Arnold (1899?). A legfiatalabbak: Dankó Mihály (1927?), Szmotkó Károly (1927?), Gajdos József (1927, Székesfehérvári rabkórház), Drapák Zoltán (1926), Compel Tibor (1926), Perdulák Ferenc (1926, Szolyva, Sanok), Rozenbauer Béla (1926?), Boksai László (1925), Perc Károly (1925), Szatmári István (1925, Szambor).

A lista alapján 64 ungvári értelmiségit Perecsenybe hurcoltak, ahol a SZMERS kémelhárító tisztjei kihallgatás közben megkínózták őket, sokukat kivégezték, illetve agyonverték, köztük Földessi Gyula⁸⁰⁰ magyar parlamenti képviselőt. A férfiak elhurcolása több üzemből kihatott a termelésre, kevés volt a munkáskéz. A vezető szakembereknek sem kegyelmeztek. Baráth József⁸⁰¹ levéltáros az 1989-es beregszászi emlékkonferencián ismertette az ungvári Mundusz famegmunkáló üzem munkásbizottságának 1945. március 5-én keltezett kérelmét, amit a felsőbb népbizottsági és katonai vezetőknek címeztek. Ebben a beadványban a Szolyvára hurcolt Valc Jenő üzemmérnök, a technológiai osztály vezetőjének szabadon bocsátását kérték, mivel nélküle leállt az egész termelés, s ennek egyenes következményeként a munkások nem kaptak bért, családtagjaik éheztek.

Akik a regisztráció során ruszinak/ukránnak, szlováknak vagy zsidónak vallották magukat, azokat nem vitték el. Közel 200 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük 63 fő harcban esett el, ebből 18 fő a csehszlovák hadtest katonájaként. Az elesett önkéntesek nemzetiségi megoszlása: ukrán/ruszin 47, magyar zsidó 5, magyar 4, szlovák 2, cseh 1 fő; 4 fő nemzetiség nélkülüként szerepel a nyilvántartásban: Weiser István (1926), Gere Imre, Riher József (1926), Ébert Imre (1906). Gáti Józsefet (1885) és Győző Ármint (1885) mint kommunista ügynököt, halálra kínozták. Kulár József (1921) és Csernyega József (1925) szovjet önkéntesként esett el. Az esetek listáján magyar zsidóként feltüntetett Ábrahám Viktor (1909), Weis Melihar (1910), Klein Vojtech (1919), Szrulovics Lajos (1925) és Fejerstein Maximilián (1900) a csehszlovák hadtest katonája volt. Az ukrán/ruszin/szlovák áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Balog, Bencsik, Dancs, Dudás, Kijovics, Kleisner, Kubik, Mondics, Monori, Nagy,

⁸⁰⁰ SZEpb-archívum, Kovács Zoltánné Sereghy Judit 2005. április 4-én Ausztráliából küldött levelében jelezte, hogy a nagyapját tisztelt Földessi Gyulában, és kevés információt tudnak haláláról.

⁸⁰¹ BARÁTH JÓZSEF előadása. In: *Emlékkönyv...*, 1993, i. m. 209. p.

Pap, Szabados, Szentipál, Tarnai, Tirpák, Saláta stb. Ők a regisztráció során, életüket mentve, lemondtak magyarságukról.⁸⁰² Nagy Árpád (1914) a turkai gyűjtőtáborban jelentkezett a csehszlovák hadtestbe. Szabadságolásakor, 1945. február 13-án útban hazafelé belehalt a lágerben szerzett tüdőgyulladásba. Testvére, Nagy János (1912) 1947. január 9-én szerencsésen hazatért a belorussziai Orsáról.⁸⁰³ Varga Gyulát (1912) a legutolsó csoporttal, 1945. február 8-án vitték el, mindvégig a jenakijevói szénbányában dolgozott, 1947 decemberében rokkantan tért haza.

A 4. Ukrán Front 0036. számú hírhedt határozatának magyar és orosz nyelvű szövegét először Ungváron, 1944. november 13-án plakátolták ki. A városparancsnokság 2. sz. parancsát az ungvári Miravcsik-féle nyomdában nyomatták ki. Id. Baráth Mihály túlélő, akit 18 évesen vittek el és több mint 2 évig raboskodott a lágerekben (1944. február 18.–1946. szeptember 24.), így emlékezett vissza az eseményekre: *„Az oszlopokra kiragasztott felhívás elolvasása után bejelentkeztem én is. (...) A Teleki utcai iskolába küldtek minket. A katonák, tisztek először megmotoztak bennünket, majd a nagyterembe küldtek, ahol délig vártunk, majd az iskola kerítésén keresztül a templom udvarára vittek. 1944. november 19-én 20 óra 30 perckor indultunk el a katolikus templom udvarából a postával szemben levő ideiglenes hídon át a Bozdos utcai szoroskán befordulva balra, irány a Munkácsi út, Szerednye felé. Útközben utolérték a teherautók, melyeken a munkácsi nagygyűlésre mentek az ungváriak. Kérdezték, hogy hová megyünk. Azt feleltem, maguknak jobban kellene tudni...”*⁸⁰⁴

Egy másik túlélő, Majorossy Béla így vall: *„19 évesen éltem meg az eseményeket. A római katolikus fiúiskolába jártam. S mily különös véletlen, hogy éppen ezen iskola falai közül vittek el 1944-ben. (...) Egykori igazgatóm szobájában egy derék, magas szovjet tiszthez vezettek. Megkérdezte, mi a nemzetiségem. Eszembe se jutott letagadni a magyarságomat. Ezután megmotoztak és az egyik szobába kísérték, ahol voltak már vagy 30-an. (...) Egész éjszaka ott maradtunk, édesanyám az ablakon keresztül belopott egy kis élelmet. (...) Csak azt furcsálltuk már a kezdet kezdetén, hogy mindannyian magyarok voltunk.”*⁸⁰⁵ Majorossy Bélát a Perm megyei Kranokamjanszk táborában dolgoztatták, 1946. november 7-én tért haza.

Dezsőffy Géza⁸⁰⁶ visszaemlékezése: *„Igazolvány miatt berendelték a Teleki (ma Duhnovics) utcára, ahol hivatali személyek megkérdezték tőlem, milyen nemzetiségű vagyok. Én becsületesen megmondtam, hogy magyar vagyok. Azt észrevettem, hogy a nevem után egy piros keresztet rajzoltak, és már nem engedtek ki az épületből. Egy fegyveres átkísért a római katolikus iskolába, amely jelenleg a zeneiskolához tartozik. Hiába próbált segíteni rajtam a feleségem, nem tehetett semmit...”* Másnap Ungvárról gyalog hajtották őket a Szerednye–Kálnik vonalon Szolyva irányába, útközben heten megszöktek. *„A hiányzókat bámészkodó civil lakosok közül pótolták, ráadásul olyan jól, hogy végül a transzport átadásánál két emberrel már többen is voltunk.”* Dezsőffy Géza túlélte a szolyvai lágerben kitört tifuszbajrányt, pedig *„Az emberek úgy hullottak, mint a falevél. Minden ok nélkül. Jobban mondván azért, mert állítólag a ritkán kiosztott cukormennyiségbe arzént kevertek a lágerorvosok. Az esetet kivizsgálták, a két orvost többé nem láttuk.”* Emlékei szerint az első szolyvai rabkarácsonyt egy Bakos (?) nevű tisztaújlaki református lelkésszel együtt ünnepelték meg, aki a raboknak megrendítő szentbeszédet tartott. 1945. március 2-án barátai segítségével szabadult.

Varga Lászlót⁸⁰⁷ (1919) így emlékszik a történetekre: *„... a városban kihirdették, hogy az ungvári férfiak jelenjenek meg a Teleki (ma Duhnovics) utcai iskolában igazolásért, amely*

⁸⁰² Ukrajna Emklékkönyve, i. m. 93-97. p.

⁸⁰³ SZEpb-archívum, Nagy János adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 13.

⁸⁰⁴ BARÁTH MIHÁLY visszaemlékezése. In: *Élő történelem*, i. m. 6-12. p.

⁸⁰⁵ MAJOROSSY BÉLA visszaemlékezése. In: *Élő történelem*, i. m. 12-17. p.

⁸⁰⁶ DEZSŐFFY GÉZA visszaemlékezése. In: *Élő történelem*, i. m. 17-22. p.

⁸⁰⁷ SZEpb-archívum, Varga László adatközlő levele, Ungvár, 1991. január 28.

bizonyítja, hogy valóban helyi lakosok. (...) Körülbelül 500-an gyűltünk össze. Kezdek beengedni az iskola épületébe: az egyik ajtón beléptünk, a másik ajtón, amely már a párhuzamos utcára nyílt, kiléptünk, de már egészen más emberként, teljesen kifosztva: elvették személyi iratainkat, óráinkat, késünket. (...) Bejelentik, hogy szervezeten Szolyvára visznek bennünket dolgozni. Azt sem mondták meg, mennyi időre. Valaki azonban azt hallotta, hogy három napra. Felsorakoztattak bennünket, katonai őrség mellett. A családot nem értesíthettük. Útközben azonban, ha láttunk az utcán egy-egy ismerőst, odaszóltunk neki, hogy tudassa a családdal, Szolyvára visznek. Azon a napon Perecsenyen keresztül a menetoszloppal Poroskovóig jutottunk, ahol valamilyen helyiségben éjszakáztunk. Mindenki számára nem jutott hely, még állni sem lehetett rendesen. Élelem semmi. Persze, senkinél sem volt ennivaló. (...) Reggel aztán adtak bablevest és egy darab száraz kenyeret.” Varga Lászlót 1945 decemberében engedték haza.

Hriczkó Lajost⁸⁰⁸ (1904) 1945. január 26-án betegen engedték haza. Fia még ma is őrzi a szabaduláskor kapott igazolványt, amit Jermilov százados, a szolyvai tábor parancsnoka írt alá. A tábori postán a hadifoglyok átvevőhelyét PPV D-23614 számmal jelölték. Mint levelében írja: „Apám villanyszerelőként dolgozott az Ungvári Villanytelepen. Mint szakemberrel, jól bántak vele. Miután bevonultak a szovjet csapatok, Hrabár, a villanytelep igazgatója különleges igazolást adott apámnak. (...) Azon a napon, 1944 novemberében apám éppen hazafelé tartott a munkából. A katonák polgári személyekből álló menetoszlopot kísérték végig a városon. Odaléptek az apámhoz és berántották a menetoszlopba. Nem segített a Hrabár által adott igazolás sem. Egy ismerős nő látta, mi történik apámmal, és tudatta anyámmal, aki máris kapta magát és elindult apám keresésére. A menetoszlopot már a daróci vasúti átjárón túl érte utol. A katonák azonban nem engedték apámhoz. Csak hátulról láthatta.”

Vajdaffy Géza (1912) szintén a szolyvai haláltábor túlélője: „Ungváron kihirdették, miszerint minden katonaköteles férfinak igazolnia kell, hogy ungvári lakos. Papírjaival meg kellett jelennie a mai Duhnovics utcában az egykori római katolikus fiúiskolával szemközi házban. Rossz előérzetem volt, aggódtam, de engedelmeskedni kellett a számunkra újnak számító rendnek. (...) Anyám ragaszkodott hozzá, hogy menjek el és igazoljam, törvényes ungvári lakos vagyok. Valóban megnézték a papírjaim, rányomtak egy háromszögű bélyegzőt és hazaengedtek. De figyelmeztettek, hogy holnap, azaz november 18-án jelenjek meg személyesen ezekkel az okmányokkal. Semmilyen célzást nem tettek arra, hogy ez az utolsó szabadon töltött éjszakám, és holnap már megkezdődik számomra a lágerélet. Ezért másnap még magabiztosabbnak éreztem magam, amikor elmentem a papírokért. Megkérdezték, hogy magyar vagyok-e. Miután igennel válaszoltam, egy katonát állítottak mellém kísérőnek, aki elkísért a körülbelül száz méterre levő házba. (...) Három napig tartottak ott bennünket élelem nélkül. Csak véletlenül volt valakinél eledel. Voltak ott ismerősök is. Később, körülbelül 150-en lehettünk, kivezettek az utcára. A korzón át az 1. sz. iskola mellett a folyóparton elhaladva a főpostával szemben levő egykori fahídon keresztül a Munkácsi utcán, Darócon és Barvinkoson át Szolyva felé tartottunk. (...) A városban gyorsan elterjedt a hír, hogy a férfiakat összetereleik. A Duhnovics utca környékén gyülekezni kezdtek az emberek, főleg a letartóztatott feleségei. Amikor a letartóztatottak menetoszlopa a korzón és a folyóparton haladt végig, a nők megpróbáltak némi élelmet átadni férjüknek, fiúknak vagy apjuknak, ám az örök durván elhárították e próbálkozásokat. Feleségemet többek között egy ór megütötte egy puskával és elzavarta a menetoszloptól.

Az asszonyok közül egyesek, lehettek vagy 30–35-en, egészen Barvinkosig kísérték a menetoszlopot, ám amikor az örök leadtak egy sorozatot a levegőbe, és figyelmeztették őket, hogy a következő sorozat már rájuk irányul, lemaradtak a menetoszloptól. (...) Az éjszakát

⁸⁰⁸ U.o., Hriczkó István adatközlő levele, Ungvár, 1992. április 4.

Szerednyén töltöttük a görög katolikus templomban. Ide terelték be mind a 150 embert. Az ajtónál egy fegyveres katona állt őrt. Hihetetlenül kevés volt a hely. Az itt töltött éjszakát aligha lehet pihenésnek vagy alvásnak nevezni.

Először Kalnikban adtak ennünk valamilyen levesfélét. Majd tovább zavartak bennünket Munkács felé. A lakosság látta, hogy éhesen hajszolnak bennünket, még vizet sem adnak. Egy nő hozott egy vödör vizet, de az egyik őr leöntötte vele. (...) Kalnikban egy öreg zsidó házába terelték be bennünket. Úgy összezsúfoltak bennünket, mint a dobozban a heringet. Egyre inkább az volt az előérzetünk, hogy ennek nem lesz jó vége. Két ember elhatározta, hogy megszökik. A kéményen keresztül kimásztak a tetőre és megszöktek. Reggelre négy-öt emberrel lettünk kevesebben.

A Beregvárról kivezető úton szembetalálkoztunk egy szekérrel, a bakján egy 13 éves fiú ült. Az egyik katona leráncigálta a szekérről és bedobta a menetoszlopba. Mái is hallom a hangját: 'Engedjenek el, apám agyonver. Megdöglik a ló...' De velünk kellett jönnie egész Szolyváig. Igaz, ott elengedték, mert a menetoszlopban három vagy négy emberrel több volt, azaz minden szigorúbb nyilvántartás nélkül vezettek bennünket. (...) Ha tudtam volna, mi vár rám, én is megszöktem volna. Bennünket azonban fegyelemre neveltek. Azon kívül reméltük, hogy hamarosan elengednek, hiszen nem voltam katona." 1945. március közepéig tartották ott, ahonnan, mint írja: „...egy szerencsés véletlen folytán szabadulhattam.”⁸⁰⁹

Idézet Azarina J. B. ungvári lakos leveléből: „Apámnak, az 1903-as születésű Szilágyi Bálintnak 5 gyermeke volt. Ezért a hadseregbe se hívták be. (...) Rendelkezett minden szükséges papírral és lojális volt az új hatóság iránt is. Amikor apám megjelent a mai Duhnovics utcai iskolában az okmányok „beregisztrálása” végett, egyszerűen letartóztatták. A többiekkel együtt teherautóra ültették és Szolyvára vitték a koncentrációs táborba. Ez 1944 novemberében volt. A tél vége felé pedig átszállították Szamborba. (...) Szambor után mi, gyerekek semmit sem tudtunk róla. Amikor 46–48-ban a magyarok kezdtek visszaszállingózni a lágerből, napról napra fogyatkozott az a reményünk, hogy még egyszer találkozhatunk apánkkal. A hivatalos szervek is homályosan fogalmaztak: lehet, hogy visszatér, lehet, hogy egy másik családot választ magának, lehet, hogy elutazott Amerikába, ami, természetesen, nem volt igaz. Nővérem, Jolán, aki 16 esztendő volt, járt apámhoz Szolyvára, de közről nem találkozott vele, csak a drótkerítésen át láthatta. Túrót, tejet, kenyeret vitt neki. Az őrségen keresztül adta át. Apám 1945 elején tifuszban megbetegedett és márciusban meghalt.”⁸¹⁰

Terkanics Margaretta⁸¹¹ ungvári lakos: „Apám, Vittinger József, aki 1898-ban született, nem volt katona. (...) Amikor 1939-ben Kárpátaljára bevonultak a magyarok, apámat nem ismerték el magyarnak. Azzal gyanúsították, hogy zsidó. Apámnak ezért rengeteg papírt kellett beszereznie, hogy nagyanyáimig és dédnagyanyáimig visszamenőleg bizonyítsa nemzetiségét. Apámat 1944. november 18-án tartóztatták le. Az oroszok azonnal elhitték, hogy magyar. November 18-át megelőzően kihirdették, hogy a 18 és 50 év közti férfiaknak meg kell jelenniük a kijelölt helyen és időben személyi igazolványukkal együtt. Körülbelül százan gyűltek össze. Még aznap elindították őket Szolyvára. Az ungvári lakosok, többek között a letartóztatottak rokonai és hozzátartozói megtudták, hogy azokat a férfiakat, akik magyarnak vallják magukat, nem engedik haza. Ezért az anyák, feleségek, gyermekek közül sokan eljöttek a Duhnovics utcába. Amikor odaértem, a menetoszlop már a vasútállomás felé tartott. Láttam apámat. Át akartam adni neki egy kis ennivalót, de az őrk puskatussal elzavartak. Elértük a vasúti átjárót. Apám nyugtatott, hogy hamarosan visszatér, csak három napra viszik. Később az őrk mindenkit elzavartak. 14 éves voltam akkor. (...) Egy hét múlva vettem három kenyeret és nagynénémrel együtt Szolyvára utaztunk, ahol már igen sokan voltak. A munkácsi

⁸⁰⁹ SZEpb-archívum, Vajdaffy Géza adatközlő levele, Ungvár, 1991. január 29.

⁸¹⁰ U.o., Azarina J. B. adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.

⁸¹¹ U.o., Tirkánics Margaretta adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.

híd előtt szovjet katonák felvettek a gépkocsijukra és velük utaztam Szolyváig. Itt már rengetegen voltak. Ott láttam meg a magyar hadifoglyokat, akik a hidat állították helyre. Elgyötörtek, fáradtak voltak. Odaadtam nekik az egyik kenyeret, mert nagyon megsajnálтам őket. Még mindig emlékszem rá, hogyan osztották szét egymás között azt a kenyeret. A láger egy dombon terült el. Odamentem a drótkerítéshez, de apámat nem láttam. A drótkerítés innenső oldalán szintén több ezren voltak. Azon az estén az egyik gazdánál éjszakáztam. Másnap láttam polgári személyekből álló menetoszlopot, amint az örök kísérik, de apám nem volt közöttük. Ismét csak odamentem a lágerhez. Szörnyű, amit láttam. Egy tiszt lóháton ülve katonákkal együtt elzavarta az embereket a drótkerítéstől, akik, mint én is, megpróbáltak élelmet eljuttatni hozzátartozóiknak. Az egyik szekéren egy várandós asszony ült. Amikor azonban a százados megparancsolta a katonáknak, hogy mindenkit zavarjanak el a drótkerítés mellől, a lovak megvadultak és felborították a szekeret. A nő ott a helyszínen megszülte gyermekét, az emberek kiabáltak, szétszaladtak. A harmadik napon ismét odamentem a láger drótkerítéséhez. Beszélgetésbe elegyedtem az egyik őrrrel. Alacsony növésű, világos hajú volt, de úgy tűnt, hogy idősebb nálam. Megkérdezte, hogy kit keresek. Megmagyaráztam, és megkértem rá, hogy adjon át egy kis csomagot az apámnak. Beleegyezett. Ami meglepő, át is adta apámnak az élelmet és a takarót, amit vittem neki. Amikor apám hazatért, ő mesélte el ezt. Beköszöntött a tél. Többé nem jártunk apámhoz. Vagyis megtudtuk, hogy egy másik lágerbe szállították át.” Tirkánics Margareta testvére, Vittinger István (1916) az egyik szibériai táborból hét év múlva nagybeteg jött haza. Apósát, Tirkánics Gézát (1903) a szolyvai lágerből szintén súlyos betegen engedték haza, rajta már a család sem tudott segíteni, hamarosan meghalt.

Agejeva I. F.⁸¹² ungvári lakos: „Apám, Kovács Ferenc 1904-ben született és az ungvári vasútnál dolgozott. A munkájával szemben nem volt semmilyen kifogás. A hadseregben nem szolgált. 1944 novemberének derekán hivaták apámat a vasúti irodába. A főnök is ott volt, egy szovjet tiszt és egy polgári személy, akit apám nem ismert. Megkérdezték apámtól, milyen nemzetiségű. Magyarának vallotta magát. Ezek után letartóztatták és a vele hasonlókkal együtt menetoszlopban, örök kíséretében Szolyvára vezényelték. Még abban az évben, 1944-ben meghalt az anyám. Négy kisgyermek maradt árván. Én akkor kétéves voltam. De még ez a körülmény sem mentette meg apámat a lágertől. Megőriztük a családot. A kisgejőci rokonok segítettek bennünket. A bátyám, aki a legidősebb volt, 16 éves, dolgozni ment. A bátyám és a nővérem, Ilona, aki 12 éves volt, Szolyvára járt apámhoz, ennivalót vittek neki, találkoztak vele. A nővéremnek még a lágerbe is sikerült bejutnia. Láta azt a barakkot, ahol apám feküdt a csupasz betonon. Az örök megfenyegették, hogy lelövik, csak a kora mentette meg.” Kovács Ferencet Szolyváról csak azért nem vitték tovább, mert hazakönyörögte magát, mivel felesége elhunyt, négy kicsi árva gyereket hagyott otthon.

A rendelkezésünkre álló visszaemlékezésekből több tucatot is idézhetnénk annak bizonyítására, hogyan magyarázták az „internálást” a szemtanúk és maguk az internáltak. Az Ungvárról elhurcolt Papp Imrét (1917) lánya, Csontos Anna⁸¹³ 1960-tól folyamatosan kerestette, de a hatóság sem tudta kinyomozni, melyik lágerben halt meg: „1944 novemberében vitték Szolyvára. Azt nem tudjuk, hol halt meg” – írja Csontos Anna. Szajkó Mária⁸¹⁴ szintén elvesztette édesapját, Balogh Józsefet (1894), akit 1944. november 25-én hurcoltak el. 1945. január 24-én levelet írt Szolyváról, majd nyoma veszett: „Többé nem hallottunk hírt felőle.” Homoky László⁸¹⁵ édesapja, Homoky József (1901) adatait juttatta el, aki „magyarnak vallotta magát”, és a belorussziai Boriszovban, illetve Orsán raboskodott, nem tért haza, halálhírért a lágerből visszatért barátja, a helmeci Kozma Zsigmond erősítette

⁸¹² SZEpb-archívum, Agejeva Kovács Irén adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.

⁸¹³ U.o., Csontos Anna adatközlő levele, Ungvár, 1991. október 23.

⁸¹⁴ SZEpb-archívum, Szajkó Mária adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 4.

⁸¹⁵ U.o., Homoky László adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 7.

meg. Farkas Józsefet (1912)⁸¹⁶ 1944 novemberében a sanoki átvevő táboron keresztül Ocsemsziribe, majd Tbiliszibe vitték. 2 év és 8 hónapi fogság után, 1947. július 15-én került haza, a légerekben szerzett betegségek élete végéig kínozták. Adler Ferenc (1901) háromgyermekes apát 1945 januárjában vitték el, a jenakijevói Junkom bányában dolgoztatták, 1947 júliusában tért haza.⁸¹⁷ Az ungvári születésű Szűcs Elemér (1917) is túlélte a szolyvai, szambori, valamint a sztiji légerek szörnyűségeit, 1946 augusztusában tért haza.⁸¹⁸ Meskó László (1903) volt városi tisztviselőt 1945–1948 között a donbászi Jenakijevóban dolgoztatták, hazatért. Novák Viktor (1925) 1944-ben érettségizett a Drugeth Gimnáziumban, 1944. november 18-án az ungvári vasutasokkal vitték el. A szambori elosztó lágereből a belorussziai Minszk–Lesznaja–Baranovicsi–Bobrjanszk és más légerekben utat épített, bányában és fakitermelésen dolgozott, 1947 júliusában szabadult.⁸¹⁹

Andor György⁸²⁰ ungvári újságírótól tudjuk, hogy édesapja, vitéz dr. Andor Elek (1891) hadifogolyként az első világháború alatt került először orosz lágerbe (Krasnojarszk), ahol 1917-ben együtt raboskodott Gyóni Géza költővel, akinek versét „*egy haskötőnek használt vászondarabon mentette ki 1924-ben Oroszországból.*” 1944 novemberében újra elhurcolták, nem élte túl, éh- és fagyhalál végzett vele. Csaplár János⁸²¹ túlélő Huber Jánosnéhoz írott levelében leírja, hogy Huber Jánossal együtt kerültek végelgyengüléssel a szambori rabkórházba, ahol mindenki ragaszkodott az életéhez, de a rengeteg szenvedés után sokak számára megváltás volt a halál. Huber Jánost is elragadta a könyörtelen végzet. Mint Csaplár írja, 1945. február 25-én örökre elaludt: „*Szép halála volt.*” Szabó Mária szintén korán jutott özvegységre, mert férje, Szabó István (1909) meghalt az egyik donbászi bányában; halálhírét rabtársa, az 1947-ben hazatért Tomori Péter megerősítette.⁸²² Özveggy Nagy Istvánné⁸²³ címünkre eljuttatott levelében mérhetetlen fájdalommal írta, hogy vasutas férjét (1917) 1944. november 19-én vitték el Ungvárról, Mogiljovba került, az ottani rabkórházban halt meg vizes mellhártya-gyulladásban, halálhírét egyik rabkórházi társa, egy 1945 augusztusában hazatért csapi vasutas tudatta az özvegygel. Bobovszky Mihályné – Demecs Dezsőné Váradi Ilona⁸²⁴ egykori ungvári lakos Kassáról érkezett levelében jelezte, hogy első férje, Demecs Dezső (1913) állami tanítót 1944 novemberében a Szolyvára induló menetoszlopba kényszerítették, majd hatósági értesítést kapott, miszerint „*1945. január 15-én a harkovi börtönben meghalt. Halála után, január 29-én megszületett a fiam, Demecs György, akit az apja soha nem látott.*” Az özveggy kétéves fiával és volt férje édesapjával 1947-ben áttelepült Kassára, ahol új életet kezdett. Kerékgyártó István⁸²⁵ távirdász édesapját, Kerékgyártó Lajost (1900) és 18 éves gimnazista bátyját szintén Szolyvára hurcolták. A tifuszi járvány kitörésekor 40 fokos láztól szenvedő bátyját hazaengedték, apja odaveszett. Kassay Emma⁸²⁶ 14 éves volt, amikor a házukban bujkáló édesapja kénytelen volt feladni magát, mert „*A kapitány kijelentette, ha édesapám nem kerül elő, visz minket: nevelő anyámat, a kis újszülött húgomat, Jolikát, nővéremet, Margót és engemet. Erre édesapám kibújt a rejtékhelyéről. A kapitány mondta, hogy csak háromnap munkáról van szó, de hozzon magával pokrócot és 3 napi ételmet.*”

⁸¹⁶ U.o., Farkas József adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 2.

⁸¹⁷ U.o., Huszár Gizella adatközlő levelei orosz és magyar nyelven, Ungvár, 1991. április 11., 1911. június 11.

⁸¹⁸ U.o., Szűcs Elemérné adatközlő levele, Beregszász, 1991. február 11.

⁸¹⁹ U.o., Novák Viktor adatközlő levele, Beregszász, 1991. február 5.

⁸²⁰ ANDOR GYÖRGY visszaemlékezése. In: *Élő történelem*, i. m. 22-24. p.

⁸²¹ CSAPLÁR VILMOS visszaemlékezése. In: *Élő történelem*, i. m. 24-25. p.

⁸²² SZEpb-archívum, Szabó Mária adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.

⁸²³ U.o., Nagy Istvánné adatközlő levele, Ungvár, 1991. október 29. In: *Élő történelem*, i. m. 26. p.

⁸²⁴ SZEpb-archívum, Bobovszky Mihályné – Demecs Dezsőné Váradi Ilona adatközlő levele, Kassa, 1991. június 15.

⁸²⁵ U.o., Kerékgyártó István adatközlő levele, Debrecen, 1991. január 7. In: *Élő történelem*, i. m. 26. p.

⁸²⁶ KASSAY EMMA visszaemlékezése. In: *Élő történelem*, i. m. 30-31. p.

Édesapját csak másfél év múlva engedték haza. Asztalos Istvánnétől⁸²⁷ tudjuk, hogy 1944. november 23-án „...az összes Magyarországról Ungvárra került vasutast elvitték.” Még a pályamunkásokat is elhurcolták. Köztük volt édesapja, a kaposvári születésű, 1939-ben Ungvárra áthelyezett Szecsődi János (1896) kalauz, szemtanúk szerint a szambori lágerben halt meg. Fucskó Margit⁸²⁸ édesapját, Bánóczky Jánost (1909) szintén vasutasként hurcolták el, először Csapra, majd Szolyvára került, ott nyoma veszett. Kövér Klára⁸²⁹ édesapja, az ungvári születésű Kövér Lajos (1900) Tiszaásványban volt kinevezett igazgató tanító, mikor meghirdették a háromnapos munkát: „Ő volt az, aki a falu élére állt. (...) És még felszólította a férfiakat, hogy ha kell, menjünk. (...) Ugyanakkor ment el Ungváron az öccse, Kövér István. Sajnos, ebből a csoportból alig 4-5-en kerültek haza. (...) Apámat utoljára Szamborban látták nagybetegen. Többet nem tudtunk meg róla semmit, hiába érdeklődtünk.” Szabó Ernő⁸³⁰ közlése szerint távoli rokonuk, Horváth Lajos (1896), akinek már senkije sem él Radváncon, a tanúk vallomása szerint Szolyván halt meg tífuszban. Legeza Miklós⁸³¹ édesapja, Legeza Antal (1909), aki félárván nőtt fel, 1945. január 24-én szintén a szolyvai lágerben halt meg. Balogh Márta⁸³² közlése szerint nagybátyjának, Balogh Tibornak „1944. november 18-án, reggel 9-re kellett jelentkeznie a városházán, és 3 hónapig volt Szolyván, onnan hazahozták tífusszal, és egy hét múlva meghalt, az utolsó évet végezte volna el a tanítóképzőben, családunk nagy reménysége volt.” A család saját halottjának tekintette unokatestvérét, Szabó Elemér (1914) fogtechnikust, aki 1945. február 20-án halt meg a lágerben, szülei a holttestét nem, csak az iratait hozták haza. Lipót Zoltán sógorát, Bende Ferencet (1914), az ungvári posta műszerészét 1944. november 18-án „Po-pjaty” (ötös – D. Gy.) sorokban elvitték három napra „na malenkiju rábatu” Szolyvára, majd Szkolébe, Sztrijbe. Bende Ferenc Szkoléig bírta, ahol a táborban, vérhasban százával pusztultak a foglyok. Állítólag finomra darált üveget keverték porcukorba, és ezt osztották a foglyoknak. Ezt mesélte el Bende Ferenc fogolytársa, aki szabadulása után elhozta az óráját és a családnak utolsó üzenetét.”⁸³³ Kun Elemérnél tudjuk, hogy édesanyja gyalogszerrel többször megjárta Szolyvát, hogy életmentő csomagot vigyen a férjének, akit később Sztalinóba vittek, 1945 őszén szerencsésen hazatért. Ifj. Újvári László édesapját, id. Újvári Lászlót (1909) a belorusziai Orsára vitték, túlélte a haláltábor, két és fél év múlva épségben hazatért.⁸³⁴ Szocska Viktória édesapja, Szocska Ernő (1905) adatait juttat el címünkre: az NKVD letartóztatta és Perecsenybe vitte, ahol idegtépő kihallgatások után Szolyvára, majd a donbászi Jenakijevo bányavárosba irányították. Itt levették a veséjét, végkimerülésig dolgoztatták. 1948 januárjában rokkantan tért haza.⁸³⁵

Az ungvári túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 220 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 143 fő hazatért, 77 (LIMES: 69) meghalt a lágerekben (Perecseny, Szolyva, Szambor, Sanok, Boriszov, Orsa, Sztalino, Jenakijevo, Ocsemcsiri, Tbiliszi stb.). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 30 fő esett el. A város második világháborús, eddig ismert vesztesége 107 fő.

Sok internált, letartóztatott személy sorsa máig ismeretlen. Számos értelmiségit koncepciók perben ítélték el. Dr. Bujaló Bernát ungvári római katolikus főesperes, 1952-től vikárius, 1956-ban rokkantan került haza. Élete végéig beteg volt, 1979-ben halt meg

⁸²⁷ SZEpb-archívum, Asztalos Istvánné adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 5.

⁸²⁸ U.o., Fucskó Margit adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 5.

⁸²⁹ U.o., Kövér Klára adatközlő levele, Ungvár, 1991. november 6.

⁸³⁰ U.o., Szabó Ernő adatközlő levele, Ungvár, 1990. január 29.

⁸³¹ U.o., Legeza Miklós adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.

⁸³² U.o., Balogh Márta adatközlő levele, Ungvár, 1990. február 8.

⁸³³ SZEpb-archívum, Lipót Zoltán adatközlő levele, Ungvár, 1991. augusztus 12.

⁸³⁴ U.o., Újvári László adatközlő levele, Ungvár, 1990. december 15.

⁸³⁵ U.o., Szocska Viktória adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.

Kisráton. Paptársa, Homolya Péter felsődomonyai plébános szintén 1956-ban szabadult. Ifj. Bacsinszky Dániel ungvár-ceholnyai görög katolikus parochust az aposztázia elutasítása miatt 1949-ben 10 évre ítélték, 1955. február 16-án rokkantan tért haza. Choma Viktor ungvári görög katolikus parochust 25 évre ítélték, és a lágerben megölték. Chira Sándor görög katolikus kanonokot, teológust, felszentelt püspököt 1949-ben 25-évre ítélték, szabadulása után mégis karagandai száműzetésben halt meg. Dr. Fenczik István országgyűlési képviselőt, görög katolikus teológust 1945-ben golyó általi halálra ítélték. Kohutics Tivadart, az ungvári székeskáptalan görög katolikus örkanonokját 1949-ben 25 évre ítélték, nem tért haza Szibériából. Kótyuk Ferenc ungvár-ceholnyai görög katolikus segédlelkészt 1949-ben szintén 25 évre ítélték, 1956-ban betegen tért haza. Miskolczy Tivadar görög katolikus püspöki levéltárost ugyancsak 25 évre ítélték, 1958-ban szabadult. Murányi Miklós görög katolikus apostoli vikáriust, püspöki irodaigazgatót, teológiai tanárt 1951-ben 10 évre ítélték, 1956-ban szabadult, utána még sokáig száműzetésben kellett élnie, nem sokkal a halála előtt betegen tért haza. Utódjául oltártestvérét, Szemedi Jánost jelölte ki. Dr. Ortutay Elemér görög katolikus teológust 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban szabadult. Apját, Ortutay Jenő ungvár-ceholnyai parochust 1945-ben 10 évre ítélték, 1950. december 24-én halt meg Ábeszben. Petrik Jenő görög katolikus püspökségi alap-kezelő pénztárost 1949-ben 25 évre ítélték, 1953 decemberében ő is Ábeszben halt meg. Puskás László ungvári görög katolikus katedrális segédlelkészt 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban hazatért. Romzsa Tódor apippai püspököt, munkácsi segédpüspököt az NKVD ügynökei megmérgezték, 1947. november 1-jén halt meg.⁸³⁶

Az értelmiségiek közül koncepciók perek folytán szovjetellenesség vádjával, 56-os röplapterjesztésért különböző börtönökben raboskodott Benyák Nándor, a szovjet nép ellenségének nyilvánított Fedák László sportszervező, Karapa József civilszervezeti vezető, Krajnyák György tartalékos hadnagy, vitéz Lénárt Mátyás közéleti személyiség, Mészáros Sándor főerdész, Mészáros Sándorné⁸³⁷ tanítónő, Réthy András magyar közhivatalnok, Spák Iván magyar országgyűlési képviselő, Zsegora Ödön magyar országgyűlési képviselő stb. Ungváron ítélték el és végezték ki: Bródy András magyar országgyűlési képviselőt, ismert ruszin politikust, Demkó Mihály magyar országgyűlési képviselőt, Kricsfalussy-Hrabár Endre magyar országgyűlési képviselőt és másokat. Az NKVD ungvári és a SZMERS perecsenyi börtönében több mint 300 magyar és ruszin/ukrán vezető értelmiségit végeztek ki, akik többsége ungvári lakos volt. Kükemezey Árpád⁸³⁸ adatközléséből tudtuk meg, hogy édesapját, Kükemezey Józsefet (1907) az NKVD tisztjei 1944. november 18-án az ungvári római katolikus templom udvaráról hurcolták el, és az NKVD-székház pincéjében bírósági ítélet nélkül kivégezték. Hóhérja Maruszja Kuruc partizán, börtönőr volt. A sírásó Bandura testvérek visszaemlékezése szerint éjszaka, jeltelen sírban hantolták el az ungvári Kapos utcai temetőben. Bűnéül szovjetellenes tevékenységet róttak fel, mivel a Magyar Élet Pártjának tagja, a szervezet Ung vármegyei és Ungvár thj. város központi titkára volt. Civilben kereskedő volt, becsületes, segítő partnerként tisztelték a városban. Danielovics Emmi írja önéletrajzában: „Mindenki mindentől és mindenkitől félt. Megvolt rá a jó oka. Az illetékesek éjszaka felkötötték a lakásukon az embereket, néha az utcán kaptak el egyesekeket, és betuszkolták őket a fekete autókba. Ezeknek a szerencsétleneknek rendszerint örökre nyoma veszett. Jobbik esetben 15-20 év múlva tértek haza a Gulágról. Ezek az elhurcolások bírósági tárgyalás nélkül történtek.”⁸³⁹

⁸³⁶ A koncepciók perek további elítélteit lásd DUPKA GYÖRGY: *Kárpátaljai magyar GULAG-lexikon*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1999.

⁸³⁷ MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *Elsodort éveim a GULAG-okon*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2000.

⁸³⁸ SZEpb-archívum, Kükemezey Árpád adatközlése, Ungvár, 2007. május 11.

⁸³⁹ DANIELOVICS EMMI: *Tiszaborkuttól Ungvárig*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2003, 74. p.

Az adatközlők szerint Ungváron a magyarok száma ma alig éri el a 10%-ot, ezért megoldhatatlan feladatnak tűnik a mártírok teljes veszteséglistájának összeállítása. Steiner Ferencet, az Ungvári Német Kör vezetőjét 1944 novemberében Miskolcon tartóztatták le, ahová családját menekítette a háború elől. 1945. június 25-én a miskolci lágerből írta utolsó levelét feleségének: „...ezt a kis büntetést, amit kapnék és hamar letölteném, és így megint szabad ember vagyok. Kis, nekem semmi más kívánságom nincs – csak hogy köztetek vágyok lenni, és megint a mi szerény megélhetésünket biztosítani, drága kis Szívem, de hát oka lehetett, gyere hozzám, hogy mindent megbeszéljünk, hiszen már 8 hónapja nem is láttalak, vagy te már nem vagy rám kíváncsi, ha eljönél, akkor valamelyik gyermekemet hozzád magaddal, nagyon örülök, hogy nemsokára megint köztetek lehetek...”⁸⁴⁰ Lánya, Ruszinné Steiner Gertrúd közlése szerint apját visszahozták Ungvárra, ahol szovjetellenes tevékenység miatt 1945. október 19-én 10 évre ítélték⁸⁴¹, 1948. július 17-én halt meg a karagandai lágerben. Komjáthy Béla⁸⁴² öccséről, Komjáthy Gézáról (1923) küldött kiegészítő adatokat, akit 1944. november 18-án a sárospataki református teológia másodéves hallgatójaként hurcoltak Szolyvára, onnan a boriszovi lágerbe, ahol végelgyengülésben halt meg. Cövekné Vaskó Mária⁸⁴³ édesapját, Vaskó Bertalant 1944. november 19-én vitték el Ungvárról. 1944 karácsonya táján, elviselhetetlen kínok közt halt meg Szolyván, három gyerek maradt utána. Sándor László *Három ország polgára voltam* c. emlékiratának 82-83. oldalán beszámol az Ungváron bekövetkezett hatalomváltásról. Arról is, hogy a város és egész Kárpátalja a szovjet katonai közigazgatás alá került, amely Tyulpanov ezredes vezetésével kezdte meg működését. Kruglyakov alezredes volt a város katonai parancsnoka. Részletesen ír a Szolyvára elhurcolt magyar férfiakra, akiknek sorsában majdnem osztozott, őt is, mint magyar zsidót nyilvántartásba vették. Mint írja: „Később jutott tudomásomra, hogy a gyanakodók nem jelentkeztek, és szlováknak vagy ruszinnak csaptak fel, ami védettséget nyújtott számukra, noha legtöbbjük sem szlováknak, sem ruszinul nem tudott.” Weisz Sámuel ungvári pártfunkcionárius (később a Néptanács elnökségének tagja), a 4. Ukrán Front helyi megbízottja írásbeli jótállása mentette meg az elhurcolástól, Levij őrnagy kihúzza a listából, szabadulását a Teleki utcából annak is köszönhetette, hogy az ungvári szeszgyár igazgatója volt, számítottak szaktudására, így még Weisz közreműködésével 9 munkatársát emelte ki az 1944. november 19-én Szolyvára induló menetből: „a hadköteles magyar férfiakat gyalogszerrel a szolyvai fogolytáborba vitték, ahol a legelemibb egészségügyi feltételeket sem biztosították számukra, és rövidesen hastífusz tizedelte meg őket. Aztán az ország belsejébe kerültek, hasonlóan rossz körülmények közé, és csak három-négy év múlva kerültek vissza családjukhoz, megrokknva, és sok esetben meghasonulva önmagukkal.”

Az adatgyűjtésben közreműködött Kövér György, Kiszely Tihamér, Szemrád Emil, valamint a túlélők közül id. Baráth Mihály, Varga Gyula és Majorossy Béla. Kezdeményezésükre 1989 novemberében a Kálvária temetőben sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. 2004-ben a Bercsényi úti polgári temetőben felújították a II. világháborúban elesett 114 magyar honvéd sírját. A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézete és Múzeuma Hadisír-gondizó Irodája dr. Holló József vezérőrnagy, főigazgató irányításával 117 nevesített katonának egységes fakeresztet állított. A temető felavatására 2004. október 3-án került sor.

Mártírok: Adler János, *Andor Elek dr., vitéz (1891)⁸⁴⁴, Bacsinszky Ödön dr., Balogh József (1894), Barenblat Mihail (1898), Bassányi János, Baum Béla (1904), Bánóczky János

⁸⁴⁰ SZEpb-archívum, Steiner Ferenc levelei, archív felvétel. A másolatokat lánya, Ruszinné Steiner Gertrúd bocsátotta rendelkezésünkre és adatokat közölt apjáról. Ungvár, 2000. szeptember 13.

⁸⁴¹ Державний Архів Закарпатської Облaсти, ДА30, ф. Р. 2558. оп. 1. спр. 1088. арк. 109.

⁸⁴² SZEpb-archívum, Komjáthy Béla adatközlése, Dunaszentgyörgy, 2007. július 16.

⁸⁴³ U.o., Cövekné Vaskó Mária adatközlése, Kisvárd, 2005. január 24.

⁸⁴⁴ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

(1909), Bende Ferenc (1914), Berta János (1909), Birosz Aladár, Blazbolg Ottó, Borsicki Béla (1906), Csernegi József, Demecs Dezső (1913), *Demeter Jenő, Düre Sándor (1902), *Eperjesi József, ***Fodor István*⁸⁴⁵, Földesi Gyula (1875), Fucskó Erzsébet (1904), Fucskó László (1881), Ganzé János, *Gál Ferenc (1907), Guba András, Guba Andrásné, Gulácsi István dr., *Hauptman Dezső, *Hazslinszki Elek, Herda János, Homoky József (1901), Horváth Lajos (1896), Horányi Ödön (1916), ****Horosz Lajos⁸⁴⁶, Huber János dr., Hulajcsik Gyula, Hulajcsik János (1886), *Hromják Manó*, Jakoblevics Kristóf, Juhász Péter (1916), Karmazin András (1900), Kereszturi Imre, ****Kerékgyártó Lajos (1900), Kiovics József, *Kolb Béla*, Komjáthy Géza (1923), *Kontos András*, Kövér Lajos (1900), Kulikovszki (?), *Kutlán András*, ****Kükemezey József (1907) Laskay Károly, Laurisin Ágoston (1903), Legeza Antal (1909), Lénárt Mátyás vitéz (1884), Lovász József (borbély?), *Magdó Antal, Magyar Balázs (1903), Molnár Károly (1901), Nagy Árpád (1914), Nagy István (1917), Ordódy István (1905), *Pallai Gyula, Papirnyik József, Papp Imre (1917), *Persely János (1909), Rimár Tibor (1920), Serfőző János, Simonics Erzsébet, Siska János dr., Steiner Ferenc (1912), Sturc Emil, Szabó Elemér (1914), Szalay János, Szácska Ernő, *Szezsődi János*(1896), Szemán János, Szennyés András, Szilágyi Bálint (1903), Újvári László (1919), Valkóczy Béla, Vaskó András (1896), ****Vaskó Bertalan.Vaskó Gyula.

Elesett honvédek: Ádám József (1919), Balla József (1904), Bánfi Sándor (1916), Csonka Károly (1917), Gáspár Károly (1911), Gecse József (1920), Hornyák János (1922), Hreba Barna (1919), Juszó Albert (1922), Kacsó Endre (1914), Kanda Sándor (1911), Komjáthy Gábor, dr. (1921), Kocsánszky József (1915), Maczejka György (1903), Majoros Mihály (1922), Máté István (1916), Mihalovics Jenő (1919), Nagy Sándor (1899), Oláh Béla Károly (1915), Papp József (1899), Pintér Gyula, Sebek Vencel (1921), Stuller János (1902), Szatmári Endre (1910), Szilágyi István (1922), Téglási László (1912), Vakula Mihály (1920), Varga Bertalan (1909), Zub Mihály (1919), Zselinszky Béla (1921).

⁸⁴⁵ A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁸⁴⁶ A ****-csillaggal jelölt neveket utólag a hozzátartozók bejelentései alapján vettük fel az elhurcoltak névsorába.

TÉCSŐI JÁRÁS
(4 település)

32. táblázat

N ^o	Közigazgatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18.–1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEPB/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Aknaszlatina	253	690	516	174/173	10	17	201
2.	Bustyaháza	92	22	7	15/13	7	49	71
3.	Taracköz	10	10	6	4	3	33	40
4.	Técső	367/365	190	112	78/78	14	38	130
Egyéb települések					-	-	1 563	1 563
Összesen a járás 41 településén:		722	912	641	271/268	34	1 700	2 005
Németek a járás 6 településén			Néme- tekkel: 964 (21 férfi, 31 nő)					

Aknaszlatina

Lakossága 1941-ben 4 518 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 18. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Aknaszlatinai Községi Népbizottság), nem teljes lista alapján 253 helyi lakos (1896–1926) tartózkodott „a szolyvai, a szambori lágerekben”. A legfiatalabbak 1926-ban születtek: Argyelan Árpád, Bronstetter József, Bacsó Lajos, Gorbasz Anton, Fehér Lajos. A legidősebbek: Kovács György (1895), Benedek Márton (1896), Slárku Mihály (1899). Zombory István elmondása szerint az aknaszlatinaiak többsége „...eleinte belátta, hogy a háborús károkat helyre kell állítani és csak „ide” mennek, Rahó környékére, háromnapos munkára a berobbantott alagutakat javítani. Több csoport sorakozott fel, a fiatalabbak nótaszóval meneteltek először Rahó felé. (...) Aknaszlatináról zömében bányászokat vittek el, azokat, akik mindig is mozgalmi emberek voltak, sőt többségükben kommunisták a 20-as, 30-as években, mint a Csehszlovák Kommunista Párt tagjai. Úgy remélték, hogy végre szabad, igazi munkásállamban fognak élni...”⁸⁴⁷ Zombory István egy másik levelében azt is közli, „sokan úgy menekültek meg a biztos haláltól, hogy ismerve a cseh nyelvet, beálltak a légióba, többségük még életben van.”⁸⁴⁸ A magukat ruszinnak/ukránnak valló férfiakat nem vitték el, de közülük 54 önkéntest toboroztak a szovjet, 47 főt a Csehszlovák Hadtestbe. 17 fő harcban esett el, köztük Bleh Antal (1914), Majer Jakab (1905) és Müller Herman (1920) magyar zsidó a csehszlovák hadtest katonája

⁸⁴⁷ SZEPB-archívum, Zombory István előadása az 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencián. In: *Emlékkönyv...*, i. m. 231. p.

⁸⁴⁸ U.o., Zombory István adatközlő levele, 1991. július.

volt. A áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Avasán, Erdélyi, Rusznák, Filip, Puliszka.⁸⁴⁹ A túlélőkkel végzett felmérés szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 690 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 1945–1947-ben 516 fő hazatért, 174 (LIMES: 173) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 10 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 201 fő. Heveli Antal római katolikus plébánost koncepciós perben ítélték el. 1956-ban került haza, Szolyva plébánosaként sokat tett a Szolyvai Emlékpark felépítése érdekében. Marina János görög katolikus parochust 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban tért haza. 1947-ben kezdték begyűjteni az 1927–1932 közt született fiatalokat, donbászi gyáripari szakiskolába (FEZEO) vitték, annak elvégzése után pedig bányamunkára kényszerítették őket. Aki nem ment „önként”, azokat összefogdosták. Ezek közé tartozott Zombory István, aki a verbuválás időszakában sokszor aludt idegen szénakazlakban. A Donbászról hazaszökött, de itthon elfogott fiatalokat négyévi kényszermunkára ítélték és a szibériai Kolima vidékére vitték. A koncepciós perbe fogott 15 fő közül 1 főt kivégeztek. Soós István tanítót az 50-es évek elején azért zárták börtönbe 10 évre, mert színre vitte a *János vitéz* című színdarabot. Zádránszky Józsefet szovjetellenességgel vádolták meg, mert magyarságát hangoztatta. Elítélték, elvitték, soha többé nem látta senki. A beregszászi levéltárban megtaláltuk azt a folyamodványt, amit az aknaszlatinai sóbánya vezetői, köztük Stempel Béla írt alá, s amit Ivan Turjanicának, Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa elnökének címeztek. Többek közt arról tájékoztatták az elnök „elvtársat”, hogy 218 képzett sóbányászt hurcoltak el munkatáborba, nélkülük megbénult a termelés. Kérték, hogy a folyamodványban megnevezett bányászokat engedjék haza. A sóbánya abban az időszakban hadiüzemnek számított, a magyar nemzetiségű férfiakat mégis elhurcolták. Tudomásunk szerint az NKVD kárpátaljai parancsnoksága csak részben teljesítette a bányagazgatóság kérését, de így is közel 90 szakembert sikerült kimenteni a haláltáborokból. Ezzel kapcsolatban a Szolyván raboskodó Badzey Pál 1945. január 13-án bejegyezte a naplójába: „*Ma állítólag 88 aknaszlatinai bányász és 3-4000, 45-50 éves „bumáskával” távozott a táborból.*”⁸⁵⁰ Szolyváról néhányan már halálos betegen jöttek haza, itthon haltak meg. Az adatgyűjtésben közreműködött Tamás József, ifj. Benedek Imre, Zombory István és a túlélők közül Pataky Ferenc, Keresztény Péter. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak, a mártírok (171), a túlélők (112) névsorát. Az egykori elhurcoltak közül az 1991. április 4-i állapot szerint még 150 fő élt.⁸⁵¹ Az adatgyűjtők kezdeményezésére 1989. november 24-én a település temetőjében vaskeresztet, 1991 őszén emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Felhívásunkra levélben reagált Németi Emilné⁸⁵², aki Szolyván elhunyt bátyja, Rusznák János (1911) és két sógora, a lágerben szintén meghalt Baródy István (1905) és Németi Imre (1917) adatait küldte el. Németi Imrét hazaengedték, de itthon nemsokára belehalt a lágerben szerzett betegségbe. Stercli Sándor (1905) túlélő így emlékezik az akkori eseményekre: „*Engem és két testvéremet, Józsefet és Károlyt 1944. november 24-én vittek el háromnapos munkatáborba. Rahóra kerültünk, majd onnan gyalogoltunk Szolyvára, végül az uráli vidéken állapotunk meg. Útközben az a szomorú sors ért, hogy tanúja lehettem a két testvérem, megannyi sorstársam elhalálzásának. (...) Nekem megadatott, hogy 1946. december 27-én*

⁸⁴⁹ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 523-524. p.

⁸⁵⁰ BADZEY PÁL: *A haláltáborból*, i. m. 32. p.

⁸⁵¹ SZEpB-archívum, *A sztálini önkény aknaszlatinai áldozatainak a névsora, akiket ismeretlen helyen temettek el*. Ifj. Benedek Imre, Zombory István, Pataky Ferenc és Keresztény Péter aláírásával, 1991. A listát saját aláírásával Tamás József, a községi tanács elnöke is hitelesítette. Továbbá: Zombori József adatközlő levelei, 1990. július 14., 1990. július 15.

⁸⁵² U.o., Németi Emilné levele, 1991. február 11.

végül is hazatérhettem családom körébe. Azóta is fájdalommal gondolok azokra az időkre...”⁸⁵³ Egy másik túlélő, Pataky Ferenc (1912) eljuttatta hozzánk *Akikről megfeledkezni nem szabad* című, több mint száz oldalas emlékiratát.⁸⁵⁴ Ebben többek között részletesen leírja a „háromnapos munka” ürügyén végrehajtott elhurcolások hiteles történetét. Eszerint Aknaszlatinán a következő hírt doboltatták ki: „A Szovjetunió határozata, hogy minden magyar meg német származású 18 évtől 50 évesig jelentkezzen a rajoni központban háromnapos munkára, háromnapos étellel. Aki nem jelentkezik, elbujdosik, azok családtagjait golyó általi halállal kivégzik.” Az akkor 32 éves Pataky Ferenc családját féltve a jelentkezés mellett döntött, földijeivel együtt elindult Rahó felé. 50 kilométert gyalogoltak. Az ottani regisztráció után háromheti gyaloglás következett a Rahó–Nagybocskó–Aknaszlatina–Taracköz–Técső–Huszt–Dolha–Szolyva–Verecke útvonalon. A teljesen kimerült Vajnági Károly aknaszlatinai bányászt szabályszerűen kivégezték, a létszám pótlás végett pedig lefegyvereztek és a sorba állítottak egy ukrán/ruszin milicistát. A továbbiakban szintén kimerültség miatt agyonlőtt vagy megszökött foglyok pótlására a kísérő katonák az útba eső települések utcán bámészkodó lakosait kényszerítették a menetoszlopba. Az 1 500 fős menetoszlopban a szlatinaiakon kívül viski, técsői, kerekhegyi, dombói, királymezői férfiak is voltak.

A szambori elosztó táborban három napot töltöttek, 1944. december 18-án 2 500 embert bevagoníroztak, és útnak indították Kijev–Moszkva–Kazany–Voronyezs irányába. A halottakat útközben kidobálták. Háromheti vonatozás után, 1945. január 7-én érkeztek meg Nevjanszk városba. Az eredetileg 2 500 fős létszám három hét alatt 1 212 főre apadt, a többiek útközben meghaltak. Nevjanszk környékén, a helyi vasgyárban, erdővágáson, téglagyárban és másutt dolgoztatták őket. Ebben a brigádban a magyarokon kívül 45 román is volt. 1945 májusára az 1212 fő közül 640 fő maradt életben. Pataky Ferenc innen a szeredovinai lágerbe került, ahol főleg német hadifoglyok voltak. Később az altonai, majd az alapajevszki láger foglyaként téglagyárban dolgozott. 1947 telén, háromévi kegyetlen koplalás, betegségek után, kalandos úton tért haza, ugyanazon esztendő március 21-én Aknaszlatinán bányamunkára jelentkezett.

Mártírok: Avasán András (1918), Avasán László (1911), Baráti János (1904), Bányász Ferenc (1919), Benedek Márton (1896), Benedek Sándor (1924), Bertin Nándor, Beszermán János (1906), Bocskai Béla, Baródy István (1905), Baródy János (1911), Bozsuk Mihály (1916), Bukor Miklós (1889), ifj. Bukor Miklós (1924), Csaholyi Bertalan (1919), Csaholyi József (1906), Csaholyi Nándor (1917), Csonka Ferenc (1899), Csonka József (1911), Dancs István (1920), Debreceni Lajos, Derecskei József (1911), Engli Ferenc (1909), Fehér Imre (1906), Fehér Lajos (1917), Filip Sándor (1925), Fodor Sándor (1926), Frankó József (1925), ifj. Frankó József (1922), Fülöp Lajos, Galgóczi Aladár, Gál József (1912), Gerbel István (1914), Görög Ferenc (1912), Görög János, Görög Péter (1922), Gurka András, Gurka János (1912), Gurka József, Gurka Lajos, *Gurka Lajos (1912)⁸⁵⁵, Hajdu Imre (1914), Hajdu István (1911), Hajdu János (1910), Holcberger Ferenc (1909), Holcberger Ferenc (1917), Holcberger Jenő (1912), Holcberger Sándor (1918), Holcberger Zoltán (1903), Horbász Gyula (1919), Huszár János (1914), Imlauer János (1905), Imlauer Károly (1900), Kemény István (1901), Keresztény János (1902), Keresztény József (1911), Keresztyén Károly (1907), Kolozsvári József (1906), Kondra János (1918), Kondra József (1917), Konor Gyula (1914), Koszován István (1906), Koszován Péter (1904), Kosztinszki István (1914), Kosztinszki Péter (1917), Kotka János (1912), Kotka József (1900), Kovács György (1895), Kovács István (1900), Kovács János (1906), *Kovács János, Kovács József (1912), Kozma Zsigmond (1904), Körmendi István (1918), Körösi György (1924), Krapács János (1914), Kraval Imre (1919),

⁸⁵³ U.o., Stercli Sándor levele, 1991. május 7.

⁸⁵⁴ U.o., Pataky Ferenc (1992) letétbe helyezett emlékirata kiadásra vár.

⁸⁵⁵ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

Kruk János (1924), Kutasi Gyula (1921), Lakatos Sándor (1919), Lenkei János (1899), Melega Antal (1901), Melega József (1906), Mészáros Sándor (1914), Mihálka Mihály (1910), Miklós József, Minya Béla (1912), Minya István (1916), Minya József (1916), Mira Miklós (1904), Moldován Sándor (1902), Módics Lajos (1919), Munkácsi Ferenc, Munkácsi Mihály (1918), *Miklós József, Nagy László, Nyikora László, Nezepa József (1907), Nezepa Béla, Németi Béla (1915), Németi Vilmos (1903), Orosz János (1921), Orosz László (1901), Paládi Béla (1904), Paládi Jenő (1905), Papp János (1902), Papp János (1912), Papp József (1907), Papp József (1914), Papp Lajos (1914), Papp Mihály (1901), Pataki Miklós (1907), Pántlik István (1912), Pántlik Mihály (1907), Pohl István (1911), Pohl János (1913), Poláček József (1904), Péter Sándor (1912), Prágyid Sándor (1916), Reisz István (1907), Reisz József (1907), Rába Sándor (1925), Rába János (1908), Rusznák János (1911), Stercli József (1903), Stercli Károly (1907), Snepp József (1900), Snepp Miklós (1904), Snepp Károly (1908), Schroff Albert (1922), Schroff Béla (1909), id. Schroff Béla (1910), Schroff János (1922), Slárku János (1902), Slárku Mihály (1899), Slárku Sándor (1921), Skerhák János (1908), Stark József (1906), Simkó István (1914), Simkó József (1915), Simkó Vilmos (1912), Sonkádi György (1899), Spák Antal (1917), Spák Sándor (1895), Svájger János (1915), Sutta János, Sutta József (1917), Szabó István (1906), Szabó János (1917), Szakács László (1914), Szamoilov Viktor (1912), Szedlák András (1913), Szedlák Antal (1904), Szedlák István (1907), Sztáronszki Mihály (1906), Traxler Antal (1910), Traxler Ferenc (1902), Traxler Gábor (1905), Traxler János (1926), Trájszta István (1906), Tamáska János (1900), Tamás János (1905), Tamás János (1912), Takár János (1904), Tamás(i) Sándor (1925), Tatár Béla (1911), Terentyák Elek (1918), Terentyák Sándor (1907), Vajnági Károly (1910), Vizáver Ferenc (1907), Veszeloovszki Jenő (1905), Vellősi György (1924), Vrazsgyák József (1906), Zborovszki Károly (1904), **Traxler Árpád⁸⁵⁶, Traxler Márton.

Elesett honvédek: Dudla István, Erdélyi János, Filip Lajos, Kubán Albert, Munkácsi Ferenc, Názárovics József (1921), Simkó József, Szedlák Antal, Tamáskó József, Szimionka György (1919).

Bustyaháza

Lakossága 1941-ben 3 348 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 22. Az 1945. július 9-én összeállított helyhatósági (Bustyaházai Községi Népbizottság) lista alapján 92 (1896–1925) helyi lakos tartózkodott hadifogolytáborokban. Néhány névnél Szambort, a romániai Foksányt, Temesvárt, a magyarországi Székesfehérvárt, Budapestet stb. jelölték meg tartózkodási helyként, a többiek tartózkodási helye ismeretlen. A legfiatalabb Mitro Szabados (1926), a legidősebb Mikulyak László (1896). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok körében 54 önkéntest toboroztak a Vörös Hadseregbe, 87 főt az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 49 fő harcban esett el, köztük Orosz István (1927) a szovjet hadsereg önkénteseként, Davidovics Lajos (1914), Müller József (1910) a csehszlovák hadtest katonájaként. Az áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Deák, Kelemen, Kovács, Lukács, Márkus, Mikulja, Molnár, Mocsár, Popovics, Szakál, Fehér, Suszter.⁸⁵⁷ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 22 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 7 fő hazatért, 15 (LIMES: 13) fő meghalt a légerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 7 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 71 fő. A túlélők szerint fegyvert soha nem viselt római katolikus fiatalokat is elhurcoltak. Kraftha (Kellner) Valéria⁸⁵⁸ édesapja, Kellner Ignác tragikus haláláról közölt adatokat. Bustyaházáról együtt vitték el a magyar és német nemzetiségűeket, édesapján kívül

⁸⁵⁶ A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁸⁵⁷ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 460-463. p.

⁸⁵⁸ SZEpb-archívum, Kraftha (Kellner) Valéria adatközlő levele, 1992. november 18.

a menetoszlopban volt még három testvére, akik közül az egyik, Kellner Géza haláláig együtt volt édesapjával. Nagybátyja 3 év múlva hazajött, csak évekkel később mesélte el édesapja halálát, akit legyengült egészségi állapota miatt a Voronyezs egyik lágerébe irányított betegszállító vagonban helyeztek el. Végkimerülés következtében „... elvesztette eszméletét és haldoklott. Ez időre már több halott és haldokló ember volt, levetkeztették őket meztelenre, és menetközben kinyitották a vagonajtót és kidobálták őket. Voronyezs előtt történt. A nagybácsimnak végig kellett nézni ezt a borzalmat, és nem tehetett semmit a bátyjáért...” Az adatgyűjtésben közreműködött Körtvélyesi József, aki felméréseket végzett (SZEpB, NKTRJVF, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította az elhurcoltak (22), a mártírok (12) és a túlélők (10) névsorát.⁸⁵⁹ Kezdeményezésére 1992-ben a település római katolikus imaházának falán emléktáblát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Czauner Géza, Cziller József, Cziller Zoltán, Hausberger János, Hausberger Gusztáv, Kellner Ignác, Máramarossy István, Máramarossy Jenő, *Német ?⁸⁶⁰, Reiz Rudolf, Román Sándor, Sterczl Ferenc, Szálka László, Takár István, *Holzberger István.

Elesett honvédek: Andrusz György (1906), Kovács József (1910), Madaly Mihály (1919), Merga József (1919), Pas László (1910), Szabados Mihály (1908), Vakaró Demeter (1905).

Taracköz

Lakossága 1944-ben mintegy 3 000 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 21. Néhány magyar család lakott itt. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok köréből 101 önkéntest toboroztak a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük 33 fő harcban esett el, ebből 16 fő a csehszlovák hadtest katonájaként, köztük Frics József (1921). Az áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Gábor, Pálincás, Popovics, Rusznák, Tokár, Timsa, Fedor, Ficaj.⁸⁶¹ A túlélők felmérése szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 10 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 6 fő hazatért, 4 fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Orel). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 40 fő. Zseltvai Fedor (Tódor) görög katolikus parochust 1950-ben 25 évre ítélték, 1951. december 15-én a kazahsztáni Aktáson halt meg. Az adatgyűjtésben közreműködött Fülöp János. Adatgyűjtő felhívásunkra Sütő László⁸⁶² taracközi lakos az alábbi tartalmú levelet küldte: „Értesítjük, hogy édesapánkat, Sütő Bertalan (1896) taracközi lakost szintén elhurcolták arra a bizonyos háromnapos munkára. 1944. november 20-án csoportjával Szolyváig kísérték gyalog, ott vérhasban betegedett meg. (...) Azután elvitték a sztarij szambori kórházba. (...) Sajnos, soha nem tért vissza. Vele együtt elhurcolták sógorunkat, Tomcsik Zoltánt (1920). Szolyván elszakították őket egymástól, és ő Orel városban dolgozott egy villanytelepen, ahonnan 1946-ban tért haza 45 kg-os testsúllyal.”

Mártírok: Dán György, Gricen István, Sütő Bertalan (1896), Zseltvai Fedor.

Elesett honvédek: Dragun Vaszilij (1905), Pálincás János (1908), Volosin György (1905).

Técső

Lakossága 1941-ben 10 731 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 19-20. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Técsői Városi Népbizottság) lista alapján 367 helyi lakos (1890–1926) tartózkodott hadifogolytáborokban; Mészáros Károly (1914) és Otus Stefan (1921) nevét utólag kihúzták a listából. 162 névnél a szambori, 16 névnél a sanoki

⁸⁵⁹ U. o., Körtvélyesi József adatközlő levele, 1992.

⁸⁶⁰ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁸⁶¹ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 532-534. p.

⁸⁶² SZEpB-archívum, Sütő László adatközlő levele, 1991. február 10.

lágert jelölték meg tartózkodási helyként. 187 fő a kárpátaljai Munkács, a romániai Foksány, Máramarosziget, a lengyelországi Sanok, a magyarországi Baja, Székesfehérvár, Cegléd, Sopron, Szeged, Szombathely stb. lágereiben tartózkodott A legfiatalabbak: Szépi Sándor (1927) és az 1926-os születésű Telecki Emil, Munkácsi Árpád, Kaszó Gábor, Kaszó Béla, Budai Sándor. A legidősebbek: Ónodi Géza (1895), Monyor Sándor (1896), László Károly (1897). A második regisztráció során a magukat ruszinak/ukránnak valló férfiakat nem vitték el, körükben önkénteseket toboroztak a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 38 fő harcban esett el, ebből 23 fő a Vörös Hadsereg önkénteseként, 10 fő az 1. Csehszlovák Hadtest katonájaként. Közülük Horgász Sándor (1926), Pócsi Lajos (1914), Zelikovics Bernát (1922) csehszlovák katona, Darvai György (1925) szovjet önkéntes volt. A áldozatok között sok magyar családnév van: Antal, Bányász, Hajnal, Horvát, Lakatos, Nemes, Popovics, Rák, Román, Tóth, Csernovics.⁸⁶³ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 190 római katolikus és református vallású magyart internáltak, akik közül 1945–1947-ben különböző munkatáborokból (Kujbisev, Orszk, Krasznokant, Verhnyij Turan, 376. sz. krasznouralszki munkatábor stb.) 112 fő hazatért, 78 (LIMES: 78) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Sanok). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 14 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 130 fő. 28 főt koncepció perbe fogtak. Vass József református lelkészt 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban perét újratárgyalták, felmentették a koholt vádak alól és hazaengedték. Az adatgyűjtésben közreműködött Borbély Sándor, Fóris László és Szöllőssy Tibor. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (189), a mártírok (77) és a túlélők (112) névsorát. Az 1991. február 25-i állapot szerint 41 túlélőt (1904–1926) tartottak nyilván.⁸⁶⁴ Kezdeményezésükre 1989. november 20-án a város temetőjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. Szöllőssy Tibor az 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencia egyik felkért előadójaként arra hívta fel a figyelmet, hogy „... ültessünk mi is fákat a porladó emberhüvelyek ezrei által sebzett emlékek talajába, vállaljuk emelt fővel múltunkat.”⁸⁶⁵ Részlet K. István túlélő visszaemlékezéséből: „Egy vasárnap jöttek be az oroszok, csütörtökön kihirdették, hogy minden magyar ember 16-tól 55-ig jelentkezzen a városházán, megyünk háromnapos munkára. Vittem magammal az orvosi bizonyítványt sebesüléseimről és megmutattam Nagy Lajosnak, mert ő volt az, aki ott intézkedett, megbíztak benne, mert kommunista volt, Spanyolországban harcolt, de ő azt mondta, hogy kibírom azt a három napot. Összegyűltünk vagy 300-an, előttünk már egy ilyen transzport elindult, olyan ’félmagyarok’ kíséretében, mint Szligán Jóska, akinek puskát adtak. Elindultunk Huszt felé. Sokan megszöktek útközben, hajtottak minket a szolyvai táborba. Itt kegyetlen aratott a hastífusz, nagyon sokan ott pusztultak el, hordták a halottakat reggelenként szekérszámra...”⁸⁶⁶ Erdő Károly: „... A volt szomszédom, K. T. nem bírta menni, beteg volt szegény, a kísérő katona ordított rá, levette a puskáját és le akarta lőni, de közrefogtuk a szerencsétlent, úgy hurcoltuk szegényt két napig, míg meg nem érkezünk Szolyvára. Előtte, Huszton mindenünket elvették. Szolyván beteereltek minket a barakkokba, ahol nemhogy lefeküdni, de állni is alig lehetett. Reggelre már néhány ember meg is halt. Kivitték, fellökték a szekérre, vitték temetni. Enni nem adtak, akinek volt mit, evett. Egy pár nap múlva tovább indítottak minket. (...) Másik hét végén megérkeztünk Krasznouralszkba, Szverdlovszktól 125 km-re. (...) Itt csináltattak velünk mindenféle munkát. (...) 1944 októberétől 1947 januárjáig voltam arra. Akkor egy 20 fős csoporttal hazaengedtek. Egy hét

⁸⁶³ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 450-452. p.

⁸⁶⁴ SZEpB-archívum, Szöllőssy Tibor adatközlő levele, 1990. február 2.

⁸⁶⁵ SZÖLLŐSSY TIBOR előadása. In: Emlékkönyv..., i. m. 186. old.

⁸⁶⁶ K. István visszaemlékezése, lejegyezte Szöllőssy Tibor, Técső, 1989. január 10. In: Éltörténelem, i. m. 100-105. p.

alatt sikerült hazajönni...”⁸⁶⁷ A lezajlott koncepciós pereknek is voltak áldozatai, akik hosszú éveket töltöttek el a szibériai lágerekben. Kékesi Katalin, szül. Bökényi Katalin⁸⁶⁸ húszéves volt, amikor adóterhekkkel tönkretett édesapját, Bökényi Bálintot kulákká nyilvánították és 1952. március 11-én 10 évre ítélték, vagyonát elkobozták, családját az utcára tették. Apját a tíz év letöltésétől Sztálin halála mentette meg, 1953. április 15-én amnesztiában részesült és hazajött, de vagyonát, házát nem kapta vissza. A rendszerváltás után lánya pert indított a ház visszaszerzése érdekében, amit 1992-ben megnyert, de az ítélet nem volt jogerős, a bírósági per még évekig folytatódott.

Szoboszlai Mónika⁸⁶⁹, a técsői Hollósy Simon Középiskola tanárnője 1999-ben írt diplomamunkájának témájául az 1944-es megtorlást és elhurcolásokat választotta, munkája 2000-ben magánkiadásban is megjelent. A szerző 1998-ban 13 túlélő (Bartos István (1926), Borbély Károly (1925), Bökényi Imre (1921), Kántor Imre (1924), Kaszó András (1921), Kékesi Károly (1919), Lajos Imre (1926), László Béla (1924), László Imre (1918), Lőrincz József (1926), Munkácsi Dániel (1919), Topercel Béla (1917) visszaemlékezését rögzítette magnófelvételen, Huszár Sándor (1925) visszaemlékezését pedig írásban kapta meg. Véleménye szerint mielőbb tisztázni kell „történelmünk e sötét korszakát, vissza kell szolgáltatnunk az áldozatok egykoron megtiport, de most újra fölemelt méltóságát.”

Mártírok: Bacai Béla (1899), Baló Károly (1900), Bartos Endre (1899), Bányász Sándor (1901), Bányász Sándor (1906), Bíró Gábor (1924), Braun Ferenc (1911), Bucskó Emil (1926), Cébely Imre (1905), Compa Elek (1923), Csetnek István (1925), Csik Ferenc (1920), Debreceni István (1911), Debreceni Károly (1906), Debreceni Lajos (1916), Erdő Albert (1908), Erdő Albert (1909), Erdő Béla (1919), Erdő Sándor (1900), Erdő Zsigmond (1908), Fekete Zsigmond (1908), Gazda Lajos (1901), Gódi József (1904), Hanka Bálint (1924), Horbász Sándor (1899), Horváth Imre (1901), Jörös Mihály (1915), Kaszó Béla (1926), Kaszó Ferenc (1911), Kaszó Károly (1901), Kazinci Ferenc (1909), Kántor Sándor (1924), Kegyes Sándor (1906), Kerekes Endre (1912), Kékesi András (1910), Kékesi István (1906), Kékesi Lajos (1903), *Kékesi Sándor (1920)⁸⁷⁰, Kiss János (1909), Koós Albert (1917), Koós Endre (1911), Koós Lajos (1907), Kozma Lajos (1902), Körözi Károly (1912), Lajos János (1904), Lesovszki István (1905), Mészáros Albert (1906), Mészáros Bálint (1904), Mészáros Imre (1915), Mészáros Károly (1922), Monyor Sándor (1896), Munkácsi Árpád (1924), Munkácsi István (1904), Munkácsi Károly (1923), Németi Károly (1904), Novák György (1924), Ónodi Géza, Pénzes János (1905), Román Albert (1922), Román Bálint (1908), Román Gyula (1910), Román Imre (1924), Román István (1905), Román Sándor (1901), Román Zsigmond (1905), Rozsi Imre (1905), Rozsi Lajos (1913), Rozsi Sándor (1910), Rudai Sándor (1926), Salka Pál (1910), Sófalusi István (1900), Sófalusi Sándor (1898), Szenek Sándor (1908), Szépi János (1927), Tatár Imre (1926), Tóth Béla (1926), Tóth Imre (1926), Varga István (1923), **Forgács Imre⁸⁷¹

Elesett honvédek: Fényes Endre (1911), Hoscsuk János (1910), Kaszó Endre (1911), Keszthelyi György (1914), Lajos Béla (1821), Madzsora András (1908), Mező Sándor (1914), Oszicki János (1922), Pinyózi Béla (1920), Pócsi Albert (1909), Román Endre (1915), Selemba László (1914), Simon János (1907), Tancsinec Ferenc (1911).

⁸⁶⁷ SZEpb-archívum, Erdő Károly visszaemlékezése, lejegyezte Szöllőssy Tibor, Técső, 1989. január 10. In: *Élő történelem*, 98-100. p.

⁸⁶⁸ U.o., Kékesi Katalin, szül. Bökényi Katalin adatközlő levele, 1992. október 23.

⁸⁶⁹ SZOBOSZLAY MÓNIKA: *Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében*. Técső, 2000.

⁸⁷⁰ A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁸⁷¹ A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az elhurcoltak névsorába.

HUSZTI JÁRÁS (3 település)

33. táblázat

N ^o	Közigazgatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18.–1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEb/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Huszt	439	84	55	29	18	53	100
2.	Husztcsófalva	-	3	-	3	-	-	3
3.	Visk	308	286	189	97	39	71	207
Egyéb települések					-	-	876	876
Összesen a járás 31 településén:		747	373	244	129	57	1 000	1 186
Németek a járás 6 településén			Németekkel: 571 (84 férfi, 114 nő)					

Huszt

Lakossága 1941-ben 21 118 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 23. Az 1945. július 5-én összeállított egységes helyhatósági (Huszt Városi Népbizottság) lista alapján 439 helyi lakos (1893–1926) tartózkodott hadifogolylágerben. 255 fő a bejegyzés szerint ismeretlen lágerben volt, 183 névnel a romániai foksányi, máramarosszigeti, temesvári, a magyarországi soproni, szegedi, szombathelyi, bajai, budapesti, váci, ceglédi, székesfehérvári és más katonai tábornok jelölték meg tartózkodási helyként. (A lista összeállítója csak Brar Józsefről (1925) tudta konkrétan, hogy a szolvyai lágerbe került – D. Gy.) A legfiatalabbak 1926-ban születtek: Feninec László, Fotán István, Pénzes Béla, Gubál József. A legidősebbek: Páter János (1885), Kolozsvári András (1891), Czauner István (1893). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül mintegy 70 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe, néhányan az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 53 fő harcban esett el, köztük Bányász Mihály (1910), Budai Sándor, Gerhardt Kristóf (1914), Mester László (1915), Königsberg Sándor (1918), Kraus Ábrahám (1927), Lázár Májer (1912), Lebovics Adolf (1910), Mandlovics Sándor (1906), Fridman Lajos (1922). Az áldozatok névsorában sok magyar családnév is van: Bányai, Bárány, Brájer, Vit, Erfán, Zacsó, Izsák, Kubányi, Méhes, Orosz, Szakács.⁸⁷² A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 190 római katolikus és református vallású magyart, valamint németet/svábot hurcoltak Szolvyára, akik közül 84 főt azonosítottak. 55 fő hazatért, 29 fő meghalt a lágerekben (Szolvy, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 18 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 100 fő. Tőkés György római katolikus esperes koncepciójában perben ítélték el.

⁸⁷² Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 577-581. p.

Szabadulása után meggyötörten tért haza, 1973-ban halt meg Huszton. Dr. Popovics Demeter gimnáziumi hittantanárt 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban tért haza. Ruszinszkó Miklós görög katolikus parochust 1949-ben szintén 25 évre ítélték. 1955. január 4-én meghalt az ábeszi lágerben. Az adatközlőktől tudjuk, hogy 1944 decemberétől feltűnően sok 16-22 éves német/sváb származású nőt is jóvátételi munkára hurcoltak Donbászra: Dán Ilona (1925), Dán Mária (1924), Gerhardt Ilona (1922), Gerhardt Ilona (1925), Gerhardt Irén (1925), Gerhardt Margit (1925), Hangler Ilona (1924), Kilimán Anna (1928), Kizman Ferencné (1925), Kovács Magdolna (1921), Morgental Katalin (1922), Müller Erzsébet (1926), Müller Jolán (1925), Müller Karolina (1925), Müller Magdolna (1924), Müller Mária (1924), Seibert Magdolna (1922), Weinrauch Katalin (1925).

Az adatgyűjtésben közreműködött Udud Sándor és Buzinkay János. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpb, NKTTRJVM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (72) és a mártírok (29) névsorát.⁸⁷³ Kezdeményezésükre 1990. november 24-én a település temetőjében kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Bakura Sándor Huszton végzett kutatásai eredményeként sikerült négy német származású magyart találni. Közülük kettővel, Morgental Máriával és Weinrauch Dán Ilonával (1926) 2009. május 20-án interjút készített, amely megjelent egy gyűjteményes kiadványban.⁸⁷⁴ Interjúalanyai a novij gorlovkai munkatáborban dolgoztak, 1950-ben kerültek haza. Feljegyzéseik szerint „Husztról 1945. december 24-én vitték el a 18 éves németeket, vagy német nevű fiatal lányokat és fiúkat. Volt olyan, aki nem német származású volt, mégis elvitték, mert német iskolába járt. Az elhurcoltak száma 16 és 18 közé tehető, és kettő kivételével mind lány volt.” Bakura Sándor interjúalanyai név szerint emlékeztek néhány sorstársukra: Morgental Mária, Weinrauch Ilona, Kizman Liza, Schin Ilona, Dán György, Müller Károly, Müller Magdolna, Müller Karolina és Pufler Margit. Az utóbbi viski lakos volt, de a huszti csoporttal vitték el.

Mártírok: Adler Károly, Andók István, Bacsinszky Ödön dr., Bakos István, Boros János (1903), Czauner István (1893), Czirók József, Bencs (Dencs) Lajos, Fehér György, Gerhardt János (1897), Gosta József (1911), Horváth Károly, Illés Vilmos, König Frigyes (1905), Krakker Imre, Kubányi János, Kulcsár Sándor, Mitró Pál, Müller János, Müller Miklós, Olasz Mihály (1909), Ormos András, Schin Antal (1889), Slik Johan, Tó(é)gyer József, Tóth Pál, Újhely László, Váradi Mór, Weinrauch Sámuel.

Elesett honvédek: Bokor Gyula (1913), Birkás Endre (1915), Bodnár István (1915), Bujdosó Antal (1915), Dohun János (1917), Dózsánin Mihály (1905), Győri László (1921), Haskó József (1919), Káplár László (1903), Muska György (1912), Orosz József (1918), Pálfalvi István (1919), Puskár István (1912), Schin Sándor (1922), Scsufán György (1907), Severa József (1911), Szuhai Ferenc (1907), Zelenkó Mihály (1912).

Husztófalva

Lakossága 1941-ben közel 500 fő volt. Egy-két magyar család lakott itt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 23. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A település önbíráskodó partizánjai az Apáczky család férfitagjait helyben megölték. A család tragédiájáról, a „nagyapa és két nagybácsi meggyilkolásáról” Gebevanné Hudán Jolán huszti lakos számolt be címünkre eljuttatott levelében: „Sófálván (Danilove) laktak. Nagyapa a Sándorfalvi Sós-kútnak volt a felügyelője. Apáczky Károly 70 éves. Fia, Apáczky Károly a falu jegyzője, akkor 50 év körüli, és kisebbik fia, Apáczky Dezső 38 éves volt. A falubeliek elhurcolták vasárnap este a község házára, és hétfőn este ölték meg. Két hét múlva talált rájuk egy pásztorfiú a hegy alján. A gyilkosok közül még hárman élnek. Édesapám eltemette őket, de sírjukhoz csak három éve, hogy merünk járni...” Levélírónk és

⁸⁷³ SZEpb-archívum, Buzinkay János adatközlő levele, 1990. március 12.

⁸⁷⁴ BAKURA SÁNDOR: A polgári lakosság internálása Huszton. In: „Otthon a könny is édes”, i. m. 54-67. p.

Budapesten élő nagybátyja szerette volna körülcimentezni a sírokat, evégett a városi pártbizottságon is jártak, de ott elutasították a kérésüket, mondván: „*Ellenségek voltak – magyarok!*”⁸⁷⁵ A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 3 fő.

Mártírok: Apáczky Dezső, id. Apáczky Károly, ifj. Apáczky Károly.

Visk

Lakossága 1941-ben 7 647 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 22. Az 1945. július 11-én összeállított egységes helyhatósági (Viski Községi Népbizottság, elnök Iván Tamás) lista alapján 308 (1893–1926) helyi lakos tartózkodott hadifogolylágerekben. 277 fő a bejegyzések szerint ismeretlen lágerbe került, 31 névnél a romániai máramarosszigeti, foksányi, temesvári, kolozsvári, valamint a magyarországi soproni és más katonai tábor van bejegyezve. A névsorban senkinek nem közlik a születési évét, csak lakhelyének házszámát. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül 74 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe, néhányan az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 71 fő harcban esett el, köztük Petrik János (1924), Balabán Ferenc (1914) és Mokány Árpád (1928) szovjet önkéntesként, Sete Károly (1910) a csehszlovák hadtest katonájaként. Az áldozatok névsorában sok magyar és német/sváb családnév van: Antal, György, Üveges, Kondrát, Lábos, Lehman, Mandrik, Molnár, Popovics, Tárkányi.⁸⁷⁶ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november 27-én 308 katonaköteles férfi közül 286/300 (Nagy László túlélő szerint 600) római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 189 fő hazatért, 97 fő meghalt a gyűjtőlágerekben és munkatáborokban (Huszt, Beregszász, Munkács, Szolyva, Sztrij, Szambor, Boriszov, Nevjanszk). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 17 fő fogságba esett, 39 fő elesett a harcokban. Konceptációs perekben csaknem 50 főt ítéltek el, közülük 6 fő meghalt a lágerekben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 207 fő.

Cébely Lajos Visk című monográfiájában a következőképpen foglalta össze a háromnapos munkára toborzó akciót: „*Alig csitult el a kárpátaljai magyarság Turkesztánba való kitelepítéséről szárnyaló hír nyomán keletkezett nyugtalanság, mikor november 26-án vasárnap délután kidoboltatták, hogy másnap reggel 8 órakor jelentkezzen minden református és római katolikus férfi 18-tól 50 évesig háromnapos élelemmel a háború okozta károk helyreállítására. Annak ellenére, hogy már napokkal előtte rebesgették, hogy a férfiakat lágerezni fogják, többségük becsülettel jelentkezett, csak néhányan, az óvatosabbak közül rejtőzködtek el. A késlekedőket a ruszin lakosság egy részének közreműködésével a katonaság szedte össze – írja Nagy László. – Aki idejében ki tudott menekülni az erdőbe, csak az maradt otthon. De mint később megtudtam, még két ízben került sor az otthon maradottak összeszedésére.*”⁸⁷⁷ November 27-én 300, hármassorokba állított férfit kísérték az örök zuhogó esőben Husztra, később gyalog Szolyvára, ahol már többen meg is haltak vérhasban vagy tifuszban. A Szamborban megtörtént elosztás után a belorussziai Boriszov melletti hírhedt zöldlágerekbe és az uráli Nevjanszkba kerültek. A három napból három év lett, minden harmadik Viskről elhurcolt férfinak pedig szörnyű halálát jelentette a hódítók akciója. Nem segített a foglyokon az a küldemény sem, amelyet Forgon Pál lelkész szervezésében Gódi Imre harmadmagával felvitt Budapestre és átadott az illetékeseknek Vorosilov kabinetszobájában. A borítékban mintegy 300 személyről igazolta Szpivák Iván, a szovjetek által megbízott községi vezető, hogy az elhurcoltak rendes, becsületes emberek, nem banditák voltak. Akkor még nem hitték a viski polgárok, hogy nem történt semmilyen tévedés, a szovjetek szándékosan vitték a halálba a nem szláv őslakosokat, hogy fizikailag és lelkileg lehetetlenné

⁸⁷⁵ SZEpb-archívum, Gebevanné Hudán Jolán adatközlő levele, Huszt, 1990. november 9.

⁸⁷⁶ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 589-593. p.

⁸⁷⁷ NAGY LÁSZLÓ (1989): *Deportálásom – fogságom – története*. In: Szabolcs-Szatmári Szemle, 1989, 4. sz., 378-389. p.

tegyék őket, még mielőtt hivatalosan annektálták volna Kárpátalját. Gyásszal terhelt évek jöttek a magyarságra. 'Néhány levél is érkezett, amelyekből megtudtuk, merre vannak fiaink. Jött a gyászjelentés is arról, aki idegenben hunyt el. Ilyenkor megadtuk a végtisztességet testvéreinknek, jelképesen eltemettük és emlékkoszorúikat a templom nagykarzatának homlokzatára helyeztük. Ezt az illetékesek kezdték rossz szemmel nézni. Ezért 17 koszorút kivittünk a temetőbe, és egy-egy rokon fejfájára, keresztjére tettük' ⁸⁷⁸ – olvashatjuk Forgon Pál könyvében."

Az elhurcoltak jogaiért fellépő Forgon Pál református lelkészt 1951-ben koholt vádak alapján 25 évi szibériai kényszerszolgálatra ítélték, 1956-ban szabadult. Itt szerzett élményeiről könyvet írt. A Sárospatakon letelepedett Nagy László túlélő (aki sátoraljaújhelyi születésű, de 1939 szeptemberétől az 1944. novemberi elhurcolásig Viskén tanított) 23 gépelt oldalon részletes krónikát írt a viski férfiak kálváriájáról. Részlet az emlékiratból: „A késlekedőket a ruszin lakosság egy töredékének közreműködésével katonák szedték össze. Aki idejében ki tudott menekülni az erdőbe, csak az maradt otthon. De amint később megtudtam, még két ízben került sor az otthon maradottak összeszedésére. Déli 12 órakor indult el 600 magyar, de nem sejtettük, hogy hová. (...) A harmadik nap estéjén érkezünk meg Szolyvára. Itt a láger képe már közlőrl is rettenetes volt. Fokozta a döbbenetet, hogy kapunyitáskor először egy hullával megrakott nagy teherkocsi jött ki, majd utána indultunk befelé. A látvány belülről még rettenetesebb volt. A drótkerítésen belül dühöngött a flekktífusz. Naponta két kocsi halottat szállítottak el. Három napot töltöttünk itt. Innen Sztrijbe, aztán a szambori lágerbe kerültünk. December 17-én bevagoníroztak bennünket, háromhetes utazás után az uráli Nevjanszkba kerültünk. Aki nem tetvéskedett, 1-2 nap alatt elpusztult, megették a tetvek. (...) Nevjanszkba érkezésünkkel az útba indított 1000 emberből 300-at halva szedtek össze..."

Id. Sari József⁸⁷⁹, aki szintén megjárta a lágereket, az 1989-es beregszászi emlékkonferencián is felhívta a gyászoló magyarok figyelmét: „Azon legyünk, hogy a bennünket ért kibeszélhetetlen sérelmeket oldja békévé az idő és az emlékezet. Sértődöttségből nem lehet potens jövőt építeni."

A koncepciók perék kapcsán a legmegrázóbb történet a Mandrik családhoz fűződik. 1946. február 6-án Mandrik József megölte a portájára bevetődő, pálinkát követelő, majd lerészegedő szovjet határőrtisztet, aki megerőszakolta 15 éves lányát. Tettének következményeitől megrémülve nyomban Romániába szökött. Helyette gyermekeit – a megerőszakolt Erzsébetet és öccsét, Sándort tartóztatták le, akik négy hónapig szenvedtek együtt a huszti börtönben. Sándort fiatal korára való tekintettel felmentették, Erzsébetet pedig az USZSZK Büntető Törvénykönyve 54. paragrafusa és az SZSZKSZ Büntető Törvénykönyve 58. paragrafusa alapján állam- és népellenes tevékenység vádjával 5 évi szigorított börtönre, 5 évi kényszerszolgálatra és életfogytiglani száműzésre ítélték. A család minden vagyonát elkobozták, házukat kolhozirodává rendezték át. Erzsébetnek több mint 10 év után, 1956-ban kegyelmeztek meg – olyan bűnért, amit soha nem követett el. A 90-es évek elején megírta emlékeit a láger évekről.⁸⁸⁰

1948 nyarán 100 viski fiataalt Donbászra vittek azzal az ígérettel, hogy ott szakmát tanulnak, és munkájukkal pénzt is keresnek. Akik hazaszöktek, azokat szigorúan megbüntették.

Az adatgyűjtésben közreműködött id. Sari József, Czébely Lajos és Ötvös Sándor. Összeállították az elhurcoltak (283), a mártírok (95), a fogságba esett és frontharcokban elesett katonák névsorát. Felhívásunkra levélben reagált özvegy Kincsesi Dánielné, aki

⁸⁷⁸ FORGON PÁL: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak*. Egy kárpátaljai református lelkész a Gulágon. Budapest: Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 1992. 22-23. p.

⁸⁷⁹ SZEpb-archívum, Id. Sari József adatközlő levele, Visk, 1989. november 26.

⁸⁸⁰ MANDRIK ERZSÉBET: *A pokol bugyraiban* (Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben). Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1994.

közölte, hogy férjét „1944 őszén 3 napi munkára elvitték az Uralba, Nevjanszk városba, ahol 1945. január 29-én meghalt. Férjem, Kincsesi Dániel született 1896-ban, február 2-án. Visk nagyközség postamestere volt.”⁸⁸¹ Lator József⁸⁸² túlélő címűnkre küldött levelében többek között megerősítette: falubelijeivel együtt ő is háromheti gyalogmenetben jutott el Viskról Sztarij Szamborig, ott marhavagonba kerültek, útközben a célállomásig sokan meghaltak, 25 hónapig végzett rabszolgamunkát az uráli Nevjanszkban. 1989. november 26-án a református templom kertjében kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. A mártírok névsorát 1992 novemberétől a református templom kökerítésén elhelyezett márványtáblán olvashatjuk. A második világháborúban hősi halált halt férfiak névsorát a Balázs István által fából faragott, 2000. december 3-án felavatott emlékjel őrzi az első világháborús hősök nevével együtt; 2001. november 25-én ide vésték fel a koncepciók perek áldozatainak nevét is. A névsor még hiányos, teljessé tétele folyamatban van. A község értelmetlenül elpusztult áldozataira minden évben megemlékeznek Visk polgárai. Az ezeken az alkalmakon megkonduló lélekharangot Udvari István ónodi orvos ajándékozta a viski magyaroknak. A mártírok központi emlékhelyét 2006. augusztus 20-án avatták fel, az egyik márványlapon a következő felirat olvasható: „Az 1943. július 11-én felavatott hősi Turul-emlékművet a szovjetek 1944-ben lerombolták. Stark István építész-mérnök újratervezése alapján állította az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség és a KAMOT Jótékonyági Alapítvány. A Turulmadár Matl Péter munkácsi szobrász munkája. Az UMDSZ, KMKSZ adatközlői, Ötvös Sándor és Czébely Lajos névsorai alapján a feliratokat kivitelezte: Jendrék Tibor és Jendrék Sándor minaji kőfaragó. 2006. 03. 19.” Az emlékmű márványtábláin a két világháborúban és a légerekben meghalt viski lakosok neve, összesen 216 név olvasható. Az emlékmű a település központjában áll.

Mártírok: Adler Károly (1906), Bacsai József (1903), Bacsai Tamás (1917), Bakkai Lajos (1926), Balázs Károly (1910), Bányai József (1900), Becske Imre (1924), Becske János (1903), Berecz Bálint (1919), Berecz József (1917), Berecz Lajos (1901), Berki Sámuel (1903), Botos Béla (1921), Botos Imre (1897), Botos Imre (1904), Botos Lajos (1898), Czébely Bálint (1904), Czébely Bálint (1907), Czébely Gyula (1902), Czébely Lajos (1901), Czébely Sándor (1909), Deák József (1927), Decsi Sándor (1911), Dömöcs István (1900), Farkas Imre (1904), Farkas Márton (1896), Fésüs József (1903), Fodó József (1924), Gódi Károly (1919), Hánska Imre (1909), Hánska Imre (1905), Hánska József (1909), Hánska Károly (1923), Heczel Bálint (1910), Heczel Bálint (1902), Heczel Bálint (1912), Heczel Imre (1912), Heczel Imre (1918), Heczel Imre, Heczel József (1912), Heczel Márton (1924), Heczel Sándor, Héder Barna (1924), Héder József (1914), Héder József (1907), Héder József (1915), Horváth Márton (1901), Huber István (1907), Igyártó Imre (1911), Igyártó Lajos (1925), Jancsó Imre (1915), Jenei Imre (1906), Jörös Lajos (1896), Kaszó Lajos (1928), Kincses Dániel (1896), Krüzsely Imre (1904), Krüzsely Imre, Krüzsely Lajos (1925), Krüzsely Lajos (1917), Kun Károly (1904), Kurpé József (1907), Langróf Albert (1905), Langróf József (1907), Langróf Sándor (1909), Lator Gyula (1909), Lingvai Imre (1904), Nacinec Lajos (1903), Ötvös József (1911), Pál János (1900), Poncz Márton (1907), Poncz Pál (1915), Ponevács Béla (1901), ifj. Ponevács Béla (1925), Pól Lajos (1925), Pufler Gyula (1922), Pufler József (1900), Rozsi Gyula (1925), Rozsi János (1898), Rozsi Károly (1910), S. Lator Sándor (1909), Stefánovics József (1908), Stók Béla (1925), Stók Imre (1908), Stók Károly (1917), Suta József (1913), Sütő Bálint (1922), Szabó Géza (1925), Szabó Pál (1900), Szépi Imre (1909), Sztojka Gyula (1904), Szup Sándor (1905), Torjai Ferenc (1915), Tóth József (1905), Tóth Károly (1911), Varga Gyula (1916), Zsámbók József (1900), Zsigó Sándor (1911).

⁸⁸¹ SZEpb-archívum, özv. Kincsesi Dánielné levele, 1991. február 20.

⁸⁸² U.o., Lator József levele. 1991.

Elesett honvédek: Ambrus József (1922–?), Bacsai Lajos (1919–1942), Balázs Bálint (1917–1944), Botos Sámuel (1919–1944), Czébely Lajos (1902–?), Fodó Pál (1911–1944), Heczél Béla (1918–1943), Héder József (1918–1944), Héder Károly (1923–1945), Héder Sándor (1919–1944), Imre Lajos (1923–?), Kalinics János (1921–?), Kapus János, Cs. Kiss Sándor (1913–1944), Kondrát József (1920–1943), Krüzsely Imre (1909–1944), Krüzsely Károly (1919–1941), Lakatos Imre (1904–1944), Lábás János, Lábás Mihály, Langróf József (1907–1944), Langróf Mátyás (1922–?), Langróf Sándor (?–1944), Máté Sámuel (1908–1945), Pál István (1920–1945), Pavljuk László (1917–1944), Perehenszki László (1919–1943), Petrik László (?–1941), Sütő Károly (1910–1944), Sütő Lajos (1918–1944), Szalej Pál (1913–1942), Szépi István (1910–1944), Szépi Lajos (1913–1942), Szépi Lajos (1919–1944), Szlávik Lajos (1918–1943), Sztojka László (1913–1943), Üveges Gyula, Varga Imre (1919–1944), Zsigó Imre (1914–?).

Koncepciók perem áldozatai: Csajkovics Béla (1893–1953), Heczél István (1905–1953), Heczél Károly (1905–1945), Milika János (1884–1948), Stók Lajos (1899–1953), Takács József (1884–1954).

SZOLYVAI JÁRÁS

(1 település)

34. táblázat

N _o	Közigazgatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18. – 1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpb/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Szolyva	51	51	28	23	8	31	62
Egyéb települések					-	-	339	339
Összesen a járás 24 településén:		51	51	28	23	8	370	401
Németek a járás 16 településén			Néme- tekkel: 244 (84 férfi 109 nő)					

Szolyva

Lakossága 1941-ben 8 000 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. 1944 novemberében a második regisztráció után több mint 50 magyar nemzetiségű református és római katolikus helyi lakost tartóztattak le és kísérték át a gyűjtőtáborba. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül 69 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe, néhányan az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 31 fő harcban esett el: 23 szovjet önkéntes és 7 fő a csehszlovák hadtest katonájaként. Közülük

Freitach András (1923) szovjet önkéntes, Marvan (Mermeister) Jakab (1914), Fuks Mózes (1920), Nahman Jozef (1912), Pilcer Rudolf (1927) és Rimek Emil (1926) csehszlovák katona volt. Az áldozatok névsorában sok magyar és német/sváb családnév van: Babics, Ivaskovics, Kocsis, Kustán, Máriás, Szabó, Terpák, Cseh.⁸⁸³ Az elhurcoltak közül a túlélők szerint 28 fő hazatért, 23 fő meghalt a gyűjtőlágerekben (Szolyva, Szambor). Hozzá tartozóik közül már többen elhagyták a várost, kivándoroltak. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 8 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 62 fő. Igyártó László⁸⁸⁴ édesapjáról, id. Igyártó Pálról és bátyjáról, ifj. Igyártó Pálról közölt új adatokat. Mindkét hozzátartozóját 1944. november 18-án tartóztatták le és a szolyvai gyűjtőtáborba vitték. Ezt nyilatkozatban igazolta Schláger Tibor és Vascsinec Olga szolyvai lakos. Édesapját később betegség miatt hazaengedték, bátyját tovább vitték a boriszovi lágerbe, ahol végelgyengülésben halt meg. A pápai illetőségű Horváth Dénes⁸⁸⁵, a magyar hadsereg ejtőernyős vadásza 1944. október 9-én Vezérszállás körzetében fejlővéstől megsebesült, és kórházba szállítás közben Szolyván meghalt, itt temették el. 1988. április 3-án szülővárosában a hősi halottnak kijáró tisztelet jeléül emléktáblát állítottak. Az adatgyűjtésben közreműködött Jöröss Béla, Vass István⁸⁸⁶ és Nagy István. A Szolyvai Magyarok Kulturális Szövetsége 1992-ben védnökséget vállalt a Szolyvai Emlékpark fölött, ápolja az egykori szolyvai gyűjtőtábor áldozatainak emlékét, védi a park állagát, rendben tartja területét, együttműködik az azóta hivatalosan is bejegyzett Szolyvai Emlékparkbizottsággal, közösen szervezik a hagyományos novemberi megemlékezéseket. 5 névtelen magyar katona földi maradványait áttemetés során a szolyvai emlékparkban helyezték örök nyugalomra.

Mártírok: Budaházi Lajos, Deák Gábor, Deák Béla, Didrencel Ottó, Dombay Mihály, Enyedi József, Gálos Lajos (1907), Hutira Antal, Hutira Pál, Józsa János, **+ifj. Igyártó Pál, Maurinec József, Mátyás Béla, Novák László, Papp Károly, Papp Béla, Peterlik–Pencer Márta, Rókusz Gyula, Szalontai Elemér, Tóth Pál, Tóth Bertalan, Udvarhelyi Imre, Veronka Péter.

Elesett honvédek: Buckó Ferenc (1906), Danilovics János (1914), Fálesz József (1919), Fehtel György (1908), Gebes János (1918), Kocsis János (1917), Mihalkó Mihály (1916), Preisz Károly (1919).

⁸⁸³ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 421-423. p.

⁸⁸⁴ SZEpb-archívum, Igyártó László adatközlése, Szolyva, 2008. február 8.

⁸⁸⁵ SZEpb-archívum, Bagu Balázs és dr. H. Szabó Lajos pápai néprajzkutató adatközlése, 2007. augusztus 20.

⁸⁸⁶ U.o., Vass István adatközlő levelei, Szolyva, 2003. november 5.

RAHÓI JÁRÁS (6 település)

35. táblázat

N ^o	Közigazgatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil, 1944. XI. 18. – 1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilék (SZEpb/LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Gyertyánliget	82	82	53	29/28	2	32	63
2.	Nagybocskó	40	40	17	23	10	93	126
3.	Körösmező	135	41	13	28/29	11	155	194
4.	Terebesfehérpatak	52	52	44	8/7	?	27	35
5.	Tiszabogdány	135	?	?	7	5	43	55
6.	Rahó	101	93	54	39/37	15	59	113
Egyéb települések							241	241
Összesen a járás 21 településén:		545	308	181	134/ 131	43	650	827
Németek a járás 5 településén		93	(Néme- tekkal: 401 (47 férfi, 46 nő)					

Gyertyánliget

Lakossága 1941-ben 2 276 fő volt, ebből magyar 670 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 16. 1944 novemberében a második regisztráció után 82 magyar és német/sváb nemzetiségű helyi lakost hurcoltak gyűjtőtáborba. Közülük Csillik József (1912) és Csillik József (1910) Gorlovkán halt meg, 11 fő Krasznij Ural névtelen sírjaiban nyugszik. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Sok fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe, néhányan az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 32 fő harcban esett el, köztük Zadránszky Arnold (1915) és Kopilja František (1922) szovjet önkéntesként. Az áldozatok névsorában sok magyar és német/sváb családnév van: Bodnár, Drimus, Lembak, Mikuljak, Pipás, Popovics, Pukman, Tajz, Olefir.⁸⁸⁷ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint a római katolikus és református vallású elhurcolt magyarok és németek közül 1945–1947-ben 53 fő hazatért, 29 (LIMES: 28) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 2 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 63 fő. Jótétemeli munka ürügyén Donbászra vittek német/sváb nőket is, köztük háromgyermekes anyákat: Schneider Jánosné, szül. Korent Erzsébet (1919), Seff Ferencné, szül. Wermester Irén (1909), Zadránszky Arnoldné, szül. Korent Mária (1916). Mácsek Irén adatgyűjtőnk eljuttatta címünkre Rákóczi Sándor naplórészleteit: „Az út nagyon nehéz volt, sokat éhezünk, majdnem mindennap meghalt valaki a falubeliekből. Én beírtam, hogy kit, mikor ért a szomorú vég, hogy ha az Isten

⁸⁸⁷ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 397-399. p.

segítségével valamikor hazakerülök, megmondhassam a hozzátartozóiknak.”⁸⁸⁸ 1944. december 26. – 1945. március 5. között 14 gyertyánligeti sorstársa nevét, halálának idejét jegyezte fel. Az adatgyűjtésben közreműködött Mácsek Irén⁸⁸⁹, Henrich Ottó és Májer Ferenc. Összeállították az elhurcoltak (54), a túlélők (26) és a mártírok (28) névsorát. Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a római katolikus temetőben vaskeresztet avattak fel, 1991. november 24-én pedig emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Csillik József (1912), Csillik Miklós (1910), Drimus János (1920), Henrich Miklós (1916), Erdélyi Ferenc (1923), Erdélyi Péter (1918), Flórián György, Herman Gyula (1907), Huszti Antal, Illia István (1910), Kandrai Arnold (1903), Kandrai Oszkár (1905), Karla Albert (1911), Krauz Gyula (1916), Mólisz József (1897), Pénzes Stadler, Sárdi József (1908), Seff József, Schneider András (1905), Schneider József, Schvamberg József (1923), Tóth József (1904), Tuser József, *Weiner József⁸⁹⁰, Wermester Győző (1899), Zadránszky Béla, Zinn Gyula (1923), Zinn István (1905), Zinn Jenő (1919).

Elesett honvédek: Keller János (1916), Zinn János (1909).

Kőrösmező

Lakossága 1941-ben 12 717 fő volt, ebből magyar kevés híján 1 000 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 14. A település elfoglalásáért vívott harcokban 500 szovjet katona esett el. Az 1945. július 2-án összeállított egységes helyhatósági (Kőrösmezői Községi Népbizottság), nem teljes lista alapján 135 helyi lakos (1893–1926) tartózkodott hadifogolylágerekben. A nevek egy részénél „ismeretlen láger” bejegyzés olvasható, sok névnel a romániai máramarosszigeti, foksányi, temesvári, a magyarországi szegedi, debreceni, székesfehérvári, budapesti, soproni és más katonai táborokat jegyezték be tartózkodási helyként. A második regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak valló férfiakat nem vitték el. Csaknem 200 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe, 41 fő az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 155 fő harcban esett el, köztük Aszberger Lajos (1911), Szadeckij Imre (1925) a csehszlovák hadtest katonájaként. Az áldozatok névsorában magyar és német családnév is vannak: Ajb, Mikuljak, Popovics, Reparuk, Tulajdan.⁸⁹¹ Birosz József feljegyzéséből tudjuk, hogy 8 kőrösmezői magyar Sztarij Szamborban lett cseh légiós, köztük Reparuk István, Zelinszky Dezső, Minich László, Duvirek József, Franc Péter, Keisz Antal. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november 26-án 41 római katolikus és református vallású magyart és németet/svábot internáltak, akiket gyalogmenetben hajtottak Sztarij Szamborig. Közülük 2 fő már útközben meghalt, 8 fő a Szibériába tartó vagonban, 13 fő az uráli lágerben. Kilenc hónap elteltével 13 fő hazatért, 28 (LIMES: 29) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Novij Gorlovka, Nevjanszk). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 11 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 194 fő. 1944. december 22-én német származású nőket is jóvátételi munkára hurcoltak Novij Gorlovkára. Két férfi volt ebben a csoportban, egyikük, Tóth Ferenc (1927) 22 hónapi jóvátételi munka után 1947-ben katonai behívóval, de már FEZEÓS-ként újra Donbászra került. A másik, Leibner Pál (1905) hazatért. Frindt-Derescsul Borbála (1907) kétgyermekes özvegyasszony 22 hónap múlva betegen tért haza, nem sokkal később meghalt. Szintén betegen tért vissza Leibner Rozália (1913), Frindt Emma (1913), Reparuk Antalné szül. Frindt Gizella (1921), Boklay Lajosné szül. Reparuk Mária (1925), akik szintén 22 hónapig voltak lágerben. Tőlük tudjuk, hogy 1945 szeptemberében a novij gorlovkai táborban is kitört a flekktyfusz, ekkor sokan meghaltak. A táborban bizonyos Breza nevű, jó indulatú szovjet

⁸⁸⁸ SZEpb-archívum, Mácsek Irén adatközlő levele, Gyertyánliget, 1990. augusztus 30.

⁸⁸⁹ U.o., Mácsek Irén és Májer Ferenc adatközlő levele, 1990. augusztus 30.

⁸⁹⁰ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

⁸⁹¹ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 507-416. p.

tiszt volt a parancsnokuk. Az élelmezés nagyon rossz és alacsony kalóriatartalmú volt, ennek ellenére vékony ruházatban nehéz munkát végeztek velük. Az elhurcolt férfiak közül Szolván 8 fő a cseh légióba jelentkezett. Ivan Turjanica, Zakarpatszka Ukrajina Népbizottsága elnökének unokatestvérét is elhurcolták, de rövid idő után hazaengedték. Bacsinszky Gyula görög katolikus parochust 1949-ben, koncepció perben 10 évre ítélték, 1956-ban rokkantan tért haza. Az adatgyűjtésben közreműködött Birosz János⁸⁹². Kezdeményezésére 1990. október 14-én a település temetőjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Aczberger Lajos, Adler Adolf, Bíró Pál, Bobrovsky József, Bobrovsky Rezső, Ferenczi József, Francz Ferenc, Francz Ferenc R., Frindt János, Frindt József, Hamuth József, Kirchner István, Kirchner Károly, Kirchner Pál, Kirchner Raimund, Leitner Antal, Lengyel István, Lengyel Mihály, Lengyel Raimund, Milcsevics Lajos, Neiman Antal, Reparuk Ferenc, Reparuk István, Skerhák Nándor, Szádeczky Imre, Szentimrey Sándor, Wisauer Antal, Wolf Sándor, **Monos Gyula⁸⁹³.

Elesett honvédek: Bilecsuk Mihály (1905), Frindt János (1922), Ihnatyuk László (1914), Ivaszuk Miklós (1910), Kalinyák László, Kapcsék László (1911), Lucenka Károly (1914), Nemestyuk Mihály (1919), Panduszek Iván (1917), Sztrepcsuk Demeter (1914), Tóth Lajos (1903).

Nagybocskó

Lakossága 1941-ben 7 427 fő volt, ebből magyar 300 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 17. Az 1944. november 13–18. közötti második regisztrálás után 40 római katolikus és református vallású magyar és német/sváb helyi lakost hurcoltak Szolvára, Szamborba, onnan legtöbbjüket Nevjanszk munkatáborába. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 297 fiatal a Vörös Hadseregbe, 92 fő az 1. Csehszlovák Hadtestbe jelentkezett önkéntesnek. 93 fő harcban esett el, köztük Bas Mendel (1909), Ejzikovics Mendel (1903) és Hudasz Stefan (1905) a csehszlovák hadtest katonájaként, Fejervergel Antal (1918) szovjet önkéntesként. Az áldozatok névsorában sok magyar és német/sváb családnév van: Bodnár, Hajnal, Kvarz, Leta, Lembak, Popovics, Olendar, Rusznák, Telehezi.⁸⁹⁴ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az internáltak közül 1945–1947-ben 17 fő hazatért, 23 fő meghalt a lágerekben. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 10 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 126 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Kormanszky Ferenc túlélő (1925)⁸⁹⁵, aki összeállította a Nevjanszkból hazatértek (17) és az ott elhunytak (22) névsorát. Kormanszky Ferencet 1944. november 20-án, 19 évesen a rahói regisztráció után „hadifogollyá” nyilvánították, édesapjával együtt raboskodott az uráli Nevjanszkban, 1947-ben jött haza, édesapja odahalt.⁸⁹⁶ A nagybocskói magyar és német katonaköteles férfiak listáját Nyikolaj Szemenyuk írnok állította össze. A Rahóról elindított menetoszlop útvonala Aknaszlatina–Técső–Huszt–Dolha–Szolvya–Turka–Sztarij Szambor volt. 1944. december 16-án vagonírozták be őket, 21 napig voltak úton a szverdlovszki területi Nevjanszkig, ahol cementgyárban, Alapajszkban fakitermelésen dolgoztatták őket. Az életben maradottakat 1947-ben engedték haza, közülük 1992-ben már csak Kormanszky Ferenc és Selega Kálmán (1925) élt.⁸⁹⁷ Margitics János bocskó-rahói görög katolikus parochust 1951-ben koncepció

⁸⁹² SZEbB-archívum, Birosz János adatközlő levele, 1990. február 22.

⁸⁹³ A ** -gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az elhurcolt áldozatok névsorába.

⁸⁹⁴ *Ukrajna Emlékkönyve*, i. m. 383-389. p.

⁸⁹⁵ SZEbB-archívum, Kormanszky Ferenc adatközlő levele, Nagybocskó, 1992. július 6.

⁸⁹⁶ SZEbB-archívum, Kovalev, a Kárpátaljai Megyei UOOP (KGB) osztálya vezetőjének válaszevele Kormanszky Ilonának férje, Kormanszky Ferenc halotti levelének kiadása ügyében, 1962. október 15.

⁸⁹⁷ U.o., Kormanszky Ferenc lejegyzett lágerbeszámolója, Nagybocskó, 1992. július 6.

perbe fogták, és 25 évre ítélték, 1956 októberében tért haza. Pochil Bazil nagybocskói görög katolikus parochust 1952-ben szintén 25 évre ítélték, 1956-ban ő is hazatért. Dr. Újhelyi István bocskó-rahói parochust 1946-ban 8 évre ítélték, rokkantan tért haza és áttelepült Csehszlovákiába, 1980-tól haláláig a pozsonyi egyetem teológiai tanára volt. 1992-ben a település temetőjében sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Alsánszky Ferenc (1909), Batory József (1895), Fodor Ferenc (1903), Horbász Antal (1926), Janovszky József (1914), Kádas Károly (1912), Kormanszky Ferenc (1896), Milcsevics Ferenc, Mutter Jakab (1912), Novodárszky Ferenc (1915), Pelion József (1903), Reisch Ludwig (1904), Scheliga Imre (1925), Simon Bertalan (1900), Szabó András (1908), Szabó László (1916), Szűcs Ferenc (1907), Traxler Béla (1914), Traxler József (1917), Várady Sándor (1912), Vince Aladár (1910), Zadránszky Gusztáv (1913), Zelenka Imre (1917).

Elesett honvédek: Belej Mihály (1908), Dránka László (1920), Fedinecz Mihály (1922), Gliba Mihály (1911), Orosz László (1914), Fedor György (1921), Kuzmik Demeter (1918), Maruscsák Miklós (1920), Popovics Miklós (1913), Tuchanyuk János (1919).

Terebesfehérpatak

Lakossága 1941-ben 2 648 fő volt, ebből közel 300 fő magyar. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 16. 1944 novemberében, a második regisztráció után 52 római katolikus és református vallású helyi lakost hurcoltak Szolyvára. A magukat ruszinak/ukránnak valló férfiakat nem vitték el. 58 fiatal a Vörös Hadseregbe, 30 fő az 1. Csehszlovák Hadtestbe jelentkezett önkéntesnek. 27 fő harcban esett el, köztük Adler Adolf (1903), Korandini Ladislav (1925), Pohozsán Károly (1916), Csajo Ferenc (1914) a csehszlovák hadtest katonájaként. Az áldozatok névsorában magyar és német családnevek is vannak: Bodnár, Bocskor, Popovics, Rusznák, Seff.⁸⁹⁸

A túlélőkkel végzett felmérés szerint az internáltak közül 44 fő hazatért, 8 (LIMES: 7) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek sorsáról nincsenek adataink. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 35 fő. 4 helyi lakost koncepciós perbe fogtak. Az adatgyűjtésben közreműködött Vadas Vilmos, Vadas Mária és Körn Mária. Kezdeményezésükre 1990 októberében a település temetőjében emléktáblát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: *Aranyi Zoltán (1899)⁸⁹⁹, Bobencsuk Károly, Birosz József, Csálya Ferenc, Filinger Jakab, Filinger Mihály, Magas Géza, Seff Géza.

Tiszabogdány

Lakossága 1941-ben 1 000 fő volt, ebből magyar 200 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 14. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Tiszabogdányi Községi Népbizottság, elnök N. K., képviselő Vaszil Ivaszjuk) lista alapján 135 helyi lakos (1893–1926) tartózkodott hadifogolylágerekben. A nevek egy részénél munkatáborra utaló bejegyzés van feltüntetve, sok névnél a romániai máramarosszigeti, foksányi, temesvári, a magyarországi budapesti, debreceni, szegedi, székesfehérvári, soproni és más katonai tábornok jegyezték be. A regisztráció során magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 104 fiatal a Vörös Hadseregbe, 40 az 1. Csehszlovák Hadtestbe jelentkezett önkéntesnek. 43 fő harcban esett el: 25 fő a Vörös Hadsereg önkénteseiként, 18 fő a csehszlovák hadtest katonájaként. Az áldozatok névsorában magyar és német családnevek is

⁸⁹⁸ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 394-395. p.

⁸⁹⁹ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

vannak: Bocskor, Kovács, Kotlan, Lehman, Ferenc, Papariga.⁹⁰⁰ A túlélőkkel végzett felmérés szerint 7 római katolikus és református vallású internált meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 5 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 55 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Papariga Éva.

Mártírok: B(r)ánolisz János, (Ilánszky) Szilánszky Miklós, Kuzmovics Lajos, Miller János, ... Sándor, Szenek Miklós, Snájder Ferenc.

Elesett honvédek: Kolajcsuk László (1921), Kotlán Mihály (1918), Kovács Gyula (1917), Pric János (1913), Szulian Mihály (1921).

Rahó

Lakossága 1941-ben 12 455 fő volt, ebből magyar 1 400 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 16. 1944 novemberében, a második regisztráció után 93 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára. A magukat ruszinak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 176 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe, 353 fő az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 59 fő elesett a harcokban: 39 fő a Vörös Hadsereg önkénteseként, 20 fő a csehszlovák hadtest katonájaként. Az áldozatok névsorában magyar és német családnév is van: Jónás, Kádas, Najvirt, Pap, Román, Rusznák, Firster.⁹⁰¹ A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az internáltak közül 54 fő hazatért, 39 (LIMES: 37) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 15 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 113 fő. Bilics Éva közlése szerint a németeket és a magyarokat 1944. december 25-én gyűjtötték össze a volt telefonközpont épületében, a németek többsége nem is beszélt németül: „... köztük Wisauer Klotild, Stadler Valéra, Baron Jolán, Francz Mária, Neuman Erzsébet, Zaharovics Erzsébet, Schmolnauer Jolán, az utóbbit útközben elengedték, mert rosszul lett, helyette egy Kulinyák Babi nevezetű kislányt az utcán megfogtak és az autóra tették, csak azért, hogy meglegyen a létszám. Szegény, könnyű ruhában volt, félcipőben, hajadonfőtt, mert akkor elég meleg volt az idő. Később társai adtak neki kendőt, hogy beköthesse a fejét. Lábára valami rongyot tekertek. Szegény édesanyja, amikor meghallotta, hogy mi történt, pongyolában, papucsban, jajveszékelve futott az autó után, de a katonák embertelenek voltak, nem engedték el a gyereket. Elvitték, sorsa ismeretlen. 1945. január 2-án teherautón vitték őket Volóciáig. Ott voltak 4-5 napig. Onnan tehervonattal, Vereckén keresztül Újhorlovka-Donbászra szállították őket. Két hétig ment a vonat 216 kárpátaljai fiatallal. Két édesapa önként ment velük, hogy leánygyermekük ne menjene egyedül. Az egyik Királymezőről volt. A vagonokban dobkályha volt. A fiatalok élelmet, pokrócot, ágyneműt vittek magukkal, amit sem az úton, sem Donbászon nem vettek el tőlük. Két hétig saját kosztot voltak. Nem kaptak mást enni. Egy hét múlva Dnyepropetrovszkban fürdőbe vitték őket, mert már eltetvesedtek. Ott kaptak meleg ételt is. Donbászon először barakkokban szállásolták el a fiatalokat, ott aztán arra ébredtek, hogy hol az egyiknek, hol a másiknak lopták el a ruháját. Ezért elvitték őket egy zárt területre, egy régi lóistállóba, ahol rengeteg poloska volt. A vasárnapok poloskairrással teltek. Itt először romeltakarítással foglalkoztak, később a bányákba küldték őket. Többségük a kokszolóba került. 1945 szeptemberében kitört a tifuszbajrány a lágerekben, ekkor sokan meghaltak. A rahóiak 1946. szeptember 19-én mind hazajöttek. Szeptember 30-án érkeztek meg vonattal.” Demjánovics Péter Pál görög katolikus parochust, a magyar országgyűlés felsőházi tagját golyó általi halálra ítélték, a súlyosan beteg papot Ungváron haldoklás közben lőtték agyon. Az adatgyűjtésben közreműködött Bilics Éva⁹⁰², aki összeállította a túlélők (59) és a mártírok (32) névsorát. Az utóbbiak közül Hamut József

⁹⁰⁰ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 394-395. p.

⁹⁰¹ Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 375-379. p.

⁹⁰² SZEpb-archívum, Bilics Éva adatközlő levele, 1991. február 12.

(1904) 7 gyermeket hagyott hátra. Zaharovics Ferenc⁹⁰³ túlélő címünkre eljuttatott levelében közölte, hogy 1944 novemberében, az első hullámban vele együtt hurcolták el Foltinszki Gézát (1921) és Molnár Dezsőt (1913), majd 1944. december 25-én német/sváb nőket vittek el: Smocer Mária (1922), Tusser Klotild (1924) Bromdisz Jolán (1920), Horgos Erzsébet (1926), Stadler Valéria (1921), valamint Zaharovics Károly (1928), akik 1946 októberében tértek haza. Bilics Éva kezdeményezésére 1990. október 28-án a város temetőjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Andriovszky Gyula (1898), Anger Béla (1901), Balogh Gyula (1918), Báron Emil (1909), Brandisz Jakab (1896), (B) Dobrovsky Rezső, Csaholyi János (József), Falticsko József (1925), Faltinszky Jakab (1894), Francz József (1926), Hamut József (1904), Hönis János (1902), *Hönis Lajos (1916)⁹⁰⁴, Hönis Mátyás (1901), Kellner Ignác, Krafta Béla (1919), Kulcsár Gyula (1912), Lajtner Antal (1910), Lengyel Bertalan (1907), Milcsevics József (1897), Milcsevics József (1911), Milcsevics Kálmán, Milcsevics László (1913), Minich Péter, Petróczi Gyula (1904), Reich Ludwig, Sleihér Gyula (1926), Sleihér József (1901), Smocer Antal (1904), Stadler Emil (1900), Stadler Károly (1898), Stadler Lajos, Traxler Béla (1924), *Turci Ferenc, Tusser József (1903), Váradi Sándor, Vizaver Károly, Wainrauch József (1898), *Wainrauch József, **Zacharovics József.⁹⁰⁵

Elesett honvédek: Falticskó Zoltán Antal (1921), Hráb László (1904), Ihnalyuk Miklós (1911), Kányusz János (1921), Kosztán György (1921), dr. Lantmann Imre (1908), Moldancsuk Miklós (1921), Olasin János (1922), Popovics Dezső (1907), Retyiznek Mihály (1917), Sztegura László (1922), Tomasuk Mihály (1914), Tomasuk Miklós (1918), Valascsuk Mihály (1914), Vekjuk László (1915).

ÖKÖRMEZŐI JÁRÁS

36. táblázat

Közigazgatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18.–1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpb/ LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
Az ökörmézői járás 30 településén	-	-	-	-	-	500	500
Németek a járás 1 településén	-	4 (2 férfi, 2 nő)	-	-	-	-	-

⁹⁰³ U.o., Zaharovics Ferenc adatközlő levele, 1991.augusztus 6.

⁹⁰⁴ A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az áldozatok névsorába:

http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_ftv.html#raho (2012)

⁹⁰⁵ A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az áldozatok névsorába:

http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_ftv.html#raho (2012)

VOLÓCI JÁRÁS

37. táblázat

Közigazgatási egység	1945 júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18.–1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEb/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
A volóci járás 21 településén	-	-	-	-	-	150	150

TÖRTÉNELMI EGYHÁZAINK MÁRTÍRJAI

Római katolikus papok

Haklik Sándor (1893–1947?) esperes
Pásztor Ferenc (1880–1949) főesperes, vikárius.

Református lelkészek

Balogh Sándor (?–1948)
Gecse Endre (1907–1959)
Narancsik Imre (1910–1945)
Szutor Jenő (?–1950)

Görög katolikus püspökök, főpapok, teológusok, parochusok, szerzetesek

Antonisin István (1901–1948)
id. Bacsinszky Dániel (1879–1951)
Chira Sándor (1897–1983)
Czibere Tódor (1906–1950)
Choma Viktor (1891–1953)
Csépes János (1918–1953)
Csubáti József 1909–1949)
Demjánovics Péter Pál (1869–1945)
Dubiczki András (1877–1950)
Duliskovics Viktor (1917–1954)
Durnevics Tódor (1904–1954)
Fedeleles Cirill (1881–1950)
Fenczik István, dr. (1892–1945)
Ferencsik Tivadar (1915–1949)
Hadzsega Gyula, dr. (1902–1947)
Holis Antal Konstantin (1894–1953)
Ilniczky Sándor (1889–1947)
Jankovszky Illés (1902–1948)
Keselya János (1904–1949)
Kohutics Tivadar (1881–1955)
Legeza István (1893–1955)
Legeza Péter (1912–1946)
Mózer Mihály (1915–1955)
Orosz Péter (1917–1953)
Ortutay Jenő (1889–1950)
Petrik Jenő (1892–1953)
Romzsa Tódor püspök (1911–1947)
Ruszinkó Miklós (1886–1955)
Sereghy András (1893–1950)
Simsa Andor (1882–1952)
Thegze Miklós (1905–1953)
Tivadar István (1895–1954)
Zavagyák Bazil József (1911–1958)
Zseltvay Fedor (1886–1951)

Országgyűlési képviselők, felsőházi tagok

Bródy András (1895–1946)
Bencze György (1885–1950?)
Benda Kálmán (1883–1945)
Demjánovics Péter Pál (1869–1945)
Demkó Mihály (1894–1946)
Fenczik István, dr. (1892–1945)
Földessi Gyula (1875–1945)
Ilniczky Sándor (1889–1947)
Kricsfalussy-Hrabár Endre (1880?–1946)
Ortutay Jenő (1889–1950)
Riskó Béla(1900–1950?)
Spák Iván(1900–1950?)
Zsegora Ödön(1895–1950?)

II. FOGALOMTÁR, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Államtitok-védelmi Tárcaközi Bizottság – a testület a moszkvai központi levéltárakban őrzött iratok nagy részének visszaminősítésével foglalkozott, és jogában állt a szigorúan titkos minősítést feloldani vagy zárolni.

АР РФ/АП РФ – Orosz Föderáció Elnökének Levéltára/Архив Президента Русской Федерации.

ASZSZK/АССР – Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság, Avtonomnoje Szovetszkoje Szocialiszticeszkoje Reszpublika.

ÁVB/GKO/ГКО – Állami Védelmi Bizottság/Государственный Комитет Обороны. 1941. július 30. – 1945. szeptember 4. között a legfelső állami irányító szerv tagjai voltak: Sztálin I. V. elnök, Molotov V. M. (elnökhelyettes), Vorosilov K. Je., Malenkov G. M., a későbbiekben: Bulganyin Ny. A., Voznyeszenkij Ny. A., Kaganovics L. M., Mikojan A. I., Berija L. P.

BIR/БИР – Javító-nevelő Munkaügyi Hivatal/Бюро исправительно-трудовых работ. A hivatal olyan személyek nyilvántartásával és elhelyezésével foglalkozott, akiket szabadságvesztés nélküli – többnyire saját gyárukban, üzemükben végzendő – kényszermunkára ítélték. Tevékenységüket az NKVD/MVD is felügyelte.

САКИД/ЦАКИД - Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Központi Levéltára/Центральный Архив Коллекции Исторической Документов, (Moszkva).

САМО РФ/ -Ф - Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára/Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации (Moszkva).

DAZO/ДАЗО - Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTAL) / Державний Архів Закарпатської Области (Ungvár, Beregszász).

Dalsztroj – Szibéria északkeleti, sarkkörü régiójának meghódítására létesített gazdasági egység az OGPU–NKVD–MVD fennhatósága alatt, amely a légerrabok munkaerejét használta föl erre a célra. Az itt fölállított légerek elsősorban a Kolima–medence aranykészleteinek kitermelésével foglalkoztak, köztük kárpátaljai aranyásók rabok is voltak.

(Első) 1. Csehszlovák Hadtest/első csehszlovák hadtest – 1943-ban Buzuluki városban állították fel, tagjait a GULAG légereiben raboskodó csehszlovák állampolgárságú kárpátaljaiak köréből toborozták.

FEZEO, fezeósok – 1947-ben Kárpátalján is katonai behívóval toboroztak munkaerőt az 1927-1932-es születésűek körében. Sztálin haláláig a katonaköteles kárpátaljai, magyar, német, ruszin/ukrán fiatalokat a Donyec-medence szénbányáiba irányították. Először a donbászi gyáripari szakiskolába (FEZEO) vitték őket, innen kapták a fezeós nevet. Volt aki 22 hónapos lágerfogság után fezeós-ként újra munkatáborba került.

FPPL / ФППЛ - front melletti átvevő-továbbító táborok, frontavaja prijamna-pereszilacsnyj lager. A 4. Ukrán Front tábor-rendszeréhez tartozott a hírhedt galíciai szambori láger, egyben hozzátartozott a szolyvai gyűjtőtábor is.

GARF/ГАРФ - Oroszországi Föderáció Állami Levéltára, Государственный Архив Русской Федерации.

GlavPURKKKA – a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Politikai Főigazgatósága.

GULAG/ ГУЛАГ- Lágerek Állami Főhatósága, Glavnaja Upravlenyije Lagerej OGPU-NKVD-MDB-MVD SZSZSZR (1934-1964).

GUPVI/ГУПВИ - Hadifogoly és Internáltügyi Főparancsnokság, Glavnaja Upravlenyije po gyelam vojennoplennih i internyiravannih.

gyermekkolóniák, az NKVD zárt gyermekotthonai – a munkakolóniákba az árván maradt kiskorúakat, szökött ipari tanulókat, a politikai megtorlásban részesült, illetve likvidált szovjet elit gyermekeit zárták.

ITL/ИТЛ - javító munkatáborok, ispravityelno-trudovoj lagera. A GULAG tábor-rendszeréhez tartozott. Köztük a leghírhedtebb az 1950. július 24-ig működő Pecsorai ITL (Észak-pecsorai ITL), amelyet a KOMI ASZSZK területén működtettek, a kozsaviszki körzetben, az ide került foglyok vasútvonalat építettek.

KTAL/ДАЗО – Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Derzsavnij Arhiv Zakarpatszkaji Oblasztyi.

KMKSZ – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

KMMI – Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet.

KGB/КГБ - Államvédelmi Bizottság, Komityet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi. Titkosszolgálati és állambiztonsági feladatokat látott el bel- és külföldön egyaránt. Fő célja a Szovjetunió, a szovjet típusú kommunista államforma védelme és fenntartása a belső és a külső ellenséggel szemben, valamint az úgynevezett imperialista tábor gyengítése.

KPRSZ/КПРС – a Szovjetunió Kommunista Pártja, Kommuniszticeszkaja Partyija Ragyanszkoho Szojuzu.

KPZU/КПЗУ – Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja (1944-1946).

KU/KY – Karpatszka Ukrajina (1939).

katorga, KTR vagy katorzsnije raboti, katorzsnije lagerja – a GULAG tábor-rendszeréhez tartozó *katorgalágerek, kényszersmunkatáborok*. Itt tartották fogva a „hazaárulásért” elítélt férfiakat és nőket, akik különösen szigorú büntetésben részesültek, illetve akik a halálos ítéletet csak különféle „*enyhítő körülményeknek*” köszönhetően kerültek el.

kolonyija – telep (régiesen: telepfogház): a lágerektől elsősorban az különböztette meg, hogy többségükben a kisebb vétségekért és bűncselekményekért, három évnél rövidebb időtartamú szabadságvesztésre ítélt 17 éven felüli nők és férfiak kerültek ide.

koncentracijnoje tabori - koncentrációs táborok. Még Lenin idejében kezdték létrehozni a koncentrációs táborokat, például lásd a *Szolovki-szigeti lágereket*, ahová az izolálás útján az osztályellenséget gyűjtötték össze és nagy részüket likvidálták. A politikai foglyokat eleinte nem, de a későbbiekben teljes mértékben munkára kényszerítették.

kulák, kuláklista - zsírosparaszt vagy nagyparaszt, a Szovjetunióban az 1920-as évek végén kezdődött erőszakos és kényszerű szövetkezetesítést durva kampány kísérte a gazdag parasztokkal – a kulákokkal – szemben, akik általában nem akartak belépni a kolhozokba. Kárpátalján 1946-ban kezdték összeállítani a *kuláklistát*, a jegyzékbe azokat vették fel, akik a megengedettnél több szántófölddel rendelkeztek és megtagadták a kolhozba lépést.

Különleges bíróság Ungváron - 1944. december 18-án a Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa hozta létre, hogy az NKVD felügyelet alatt leszámoljon a „*nép ellenségeivel*”, a szovjetellenes elemekkel. Döntése megfelebezhetetlen volt.

különleges operatív objektumok hálózata - 1943-tól Moszkvához közeli településeken, dácsákon, a kiemelten kezelt hadifoglyokat, tábornokokat és más főtiszteket az illetékes belügyi szervek itt hallgatták ki.

„levelezési jog nélküli” zárt lágerek – Az NKVD különleges tanácskozások testülete 25 évre elítélt áldozatait távoli szibériai zord helyeken letöltendő lágerbüntetésre ítélték „*levelezési jog nélkül*”, ami gyakorlatilag az elítélt agyonlövését jelentette.

l/punkt, lagpunkt: л/пункт, лагпункт, – a lágerrendszer egyik al/tábora

LSZLZ - Lembergi Vasút Vonalbírósága. Лінійний суд Львівської залізниці. Koncerpciók perek keretében kárpátaljaiak százait ítélte el.

MÉKK - Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége.

MZSKE – Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület.

MVD/ВД – az SZSZKSZ Belügyminisztériuma, Minyiszterszva Vnutrennih Gyel SZSZSZR.

MGB/МГБ – Állambiztonsági Minisztérium, Minyiszerszva Goszudarsztvennaj Bezapasznasztji.

MID/МИД СССР – az SZSZKSZ Külügyminisztériuma, Minyisztjersztvo Inasztrannyih Gyel SZSZSZR.

„malenkij robot” vagy „kicsi munka”, „három napos munka” - köznyelvi kifejezés a magyar nyelvű irodalomban, a tudományos szakirodalomban meghonosodott terminológia, többnapos, éves munkára utal. Varga Éva Mária a *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956)* c. monográfiájában egyértelműen kijelenti, hogy a korabeli szovjet dokumentumokban, az orosz levéltári forrásokban ezt a kifejezést nem ismerik, a civil elhurcoltak hivatalosan „internáltaként” szerepelnek, akik a GUPVI-táborrendszerében raboskodtak, illetve a munkás zászlóaljakba és századokba (ORB, RB) kerültek. Adalékként a HVG-re⁹⁰⁶ is utalok, egy itt megjelent anyagban olvashatjuk, hogy magyar ember találhatta ki a „gyilkos malenkij robotot.” A cikk szerzője többek között leírja, hogy *A Kreml árnyékában* c. tanulmánykötetben, melynek szerzője, Baráth Magdolna, aki valószínűsíti, hogy Moszkvában nem egy orosz, hanem a magyar közgazdász, Varga Jenő (Kun Béla kormánybiztosa, Moszkvában élő magyar emigráns) volt az, aki először, 1942-ben Sztálini vezetésnek vetette fel: „a legyőzött ellenséges ország ne csak anyagi jellegű kártérítést fizessen, hanem munkaerejével közvetlenül is járuljon hozzá a háború utáni szovjet újjáépítéshez”. (Baráthhoz hasonlóan vélekedett Varga szerepéről 2006-ban Stark Tamás, a *Magyar foglyok a Szovjetunióban* című munka szerzője is.)”.

MVSZ - Fegyveres Erők Minisztériuma, Minyisztjersztvo vooruzsannih szil.

NKTTRJVM – Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsának Rehabilitáltak Jogai Visszaállításával Foglalkozó Munkabizottsága (1989).

NKO - Honvédelmi Népbiztosság, Narodnij komisszariat oboroni.

NKVD, KKGB (SZSZKSZ NKVD): HKБД, HKБД СССР – Belügyi Népbiztosság, Narodnij komisszariat vnutrennih gyel. A szovjet politikai rendőrség feladata az állambiztonság védelme volt. 1946-tól MGB (Belügyminisztérium) néven működött. Sztálin halála és az azt követő legfelsőbb szintű leszámolások után, 1954. március 13-án jött létre a szovjetrendszer fennállásának végéig működő KGB (Állambiztonsági Bizottság).

NRZU/HP3Y - Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa, Narodna Rada Zakarpatszkoj Ukrajini.

OK/OK, Okások - egészségjavító osztag, ozdorovityelnaja komanda.

OON/OOH/ENSZ - Egyesült Nemzetek szövetsége, Organyizacija Objednanih Nacij. A kormányközi világszervezet székhelye New York.

ORB - elkülönített munkás zászlóalj, otgyelnij rabocsij batalion. Állománya: civil internáltak, jóvátételi munkára mozgósított németek stb.

OSZP/OСП - kényszerletelepítéssel foglalkozó osztály, otgyel szpecialnij paszelenyij.

osszobije tábori/«особые табори» - különleges táborok: A GKO 1941. december 27-i 1069. sz. számú rendelkezésével felállítottak 26 ún. *különleges tábor*t, amelyben a német fogságból szabadult szovjet katonákat, tiszteket, köztük a vlaszovistákat őrizték.

ON NKVSZ SZRSZR - Az SZSZKSZ Belügyi Népbiztossága mellett működő különleges tanács. Особлива нарада при HKBC CPCP. Konceptiók perek keretében kárpátaljaiak százait ítélte el.

ON MD SZRSZR - Az SZSZKSZ állambiztonsági minisztériuma mellett működő különleges tanács. Особлива нарада при міністерстві держбезпеки CPCP. Konceptiók perek keretében kárpátaljaiak százait ítélte el.

Osszobije papki/«Особые папки» - különleges dossziék: a legfelsőbb állami és pártvezetés részére megküldött speciális jelentések, beszámolók, adatközlések hitelesített változatai.

PPV/ПІВ – hadifogoly-átvevőállomások, prijemnij punk vojennoplenih. A 4. Ukrán

⁹⁰⁶ Szegő Iván Miklós: Magyar találhatta ki a gyilkos malenkij robotot. In: HVG.hu, http://hvg.hu/instant_tudomany/20140713_magyar_talalta_ki_gyilkos_malenkij_robot (2014)

Fronthoz tartozó SZPV-k filiáljai, az UPVI frontvonal melletti ún. mozgó táborhálózatához tartoztak. A katonai egységektől 25-30 km-re helyezkedtek el, a foglyok az ezredek és hadosztályok gyűjtőpontjairól kerültek a hadseregek melletti gyűjtőállomásokra. Feladatuk a hadifoglyok fogadása, szűrése, továbbküldése az SZPV gyűjtőállomásokra.

postai levelező lap/pocstovaja karta – Az NKVD-táborok többségében engedélyezték a raboknak a nyílt postai levelezőlapok hazaküldését. A megírt lapok előzetesen kemény cenzúrán estek át és a fogvatartás körülményeiről kimondottan pozitív információt tartalmazhattak.

PVSZ URSZR - USZSZK Legfelsőbb Bíróságának Elnöksége. Президия Верховного суда УРСР. Sorozatosan jóváhagyta a kárpátaljaiakra is kiszabott halálos ítéleteket.

RB - munkászászlóalj, rabocsij batalion. Allománya: civil internáltak, jóvátételi munkára mozgósított németek stb.

RCHIDNI – Roszijszkij Centr Hranyenyija Isztoricseszkih Dokumentov po Novejszej Isztoriji.

RGAVI/РГАВН - Orosz Állami Hadtörténeti Levéltár (Русский Государственный Архив Военной Истории, (Moszkva).

RGVA/РГВА - Orosz Állami Katonai Levéltár/Русский Государственный Военный Архив (Moszkva).

RGSZPIA/RGASZPI/РГСПИИ/ РГАСПИ - Orosz Állami Szociál-Politikai Történelmi Levéltár / Русский Государственный Социально-Политический Исторический Архив (Moszkva).

RF/РФ – Orosz Föderáció, Ruszkaja Federacija.

Repatriációsügyi Megbízott Igazgatóság - a hadifoglyokat hazasegítő kormány szervet a Népbiztosok Tanácsa 1944. október 23-i rendelete alapján hozták létre. 1945 elejétől a hivatal a GUPVI illetékes szervei mellett párhuzamosan a külföldi állampolgárok repatriálását is végezte.

ROA/POA, vlaszovisták – az Orosz Felszabadító Hadsereg katonái, Roszijszkaja Oszvobogyityelnaja Armija. A német fogságba került szovjet katonák körében szerveződött hadsereg, amelynek élén Vlaszov Andrej Andrejevics (1900-1946) tábornok állt, a későbbiekben a szovjet Legfelsőbb Bíróság halálra ítélte, kivégezték, katonái a GULAG táborokban évekig sínylődtek.

„saraska”- a szovjet hadiipari kutató és tervező intézetek rendszere, azok részlegei, ahol a külvilágtól elzártan, állambiztonsági felügyelet alatt különböző kihágásokért elítélt tudósokat, kutatókat, mérnököket, feltalálókat dolgoztattak.

szpeclágok – a speciális, különleges rendeltetésű GULAG-lágerekben a szovjethatalommal szemben álló politikai foglyokat őrizték, dolgoztatták.

szpecposzelenyec vagy szpecpereszelenyec, illetve szpecposzelenyije - kényszerletelepítés, kényszerletelepített. Olyan „szabad állampolgár”, aki szabadságvesztés terhe mellett hagyhatja csak el a neki kijelölt lakóhelyet. Többségükben olyan személyek, társadalmi, illetve népcsoportok alkották e távoli települések lakóit, akiket eredeti lakóhelyükről karhatalmi úton telepítettek ki és telepítettek át a számukra kijelölt kényszerlakhelyre, amelyet többé nem hagyhattak el (pl. a kuláktalanítás során kitelepített parasztok milliói, egyes „autonóm területek” népcsoportjai).

SZEpB – Szolyvai Emlékparkbizottság.

SZSZKSZ, SZU / СССР - Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Szovjetunió. Szojuz Szovetszkij Szocialiszticeszkij Reszpublik

SZU NKO – Szovjetunió Honvédelmi Népbiztossága, 1946. március 5-től SZU MVSZ – Fgyveres Erők Minisztériuma. 1941-1947-ben Sztálin I. V., 1947-1949-ben Bulganyin Ny. A., 1949-1953-ban Vasziljevskij A. M. és mások a vezetői.

SZU NKID – Szovjetunió Külügyi Népbiztossága, 1946. március 15-től SZU MID, a Szovjetunió Külügyminisztériuma. 1939-1949-ben Molotov V. M, 1953-1956-ban Visinszkij A. Ja. a vezetője.

SZU NKVD, NKVD/MVD, 1946. március 15-től SZU MVD - Szovjetunió Belügyi Népbiztossága, Belügyminisztériuma, az államigazgatás központi szerve. Igazgatott intézményei: az állambiztonság, a rendőrség, határőrség, karhatalom, tűzoltóság, javító-nevelő munkatáborok, munkatelepek, illetve a GULAG, GUPVI stb. 1943. március 4-től külön népbiztossága van az NKGB-nek. 1938-1945, 1953-ban az NKVD/MVD parancsnoka Berija L.P., halálra ítélték, agyonlőtték. 1946-1956-ban Kruglov Sz. Ny., 1956-1960-ban Dudarov Ny. P.

SZU NKVD/MVD GULAG – Táborok főparancsnoksága, Glavnoje upravlenyje lagerej. Elítéltek, illetve politikai foglyok és köztörvényesek alkották rabállományát, akik a javító-nevelő munkatáborokban, munkatelepeken rabszolgamunkát végeztek.

SZU MVD TYU – a SZU Belügyminisztériumának Börtönparancsnoksága, Tyuremnoje Upravlenyje.

SZU NKVD Különleges Tanácsa – hatáskörébe tartozott a kitelepítések, száműzések, öt évig terjedő javító munkatábor, az ország területéről való kiutasítás stb. elrendelése.

szovjetizálás (szovjetesítés): a Szovjetunióban meghonosított és bevezetett, a SZU sajátosságainak megfelelően kialakult kommunista rendszer „exportálása” a közép- és kelet-európai országokba a második világháború után.

SZMERS/ГЯКР „Смерш” – Kémelhárítási Főcsoportfőnökség, oroszul: a *Szmerty Spionam!* – *Halál a kémekre!* kifejezés rövidítése, szovjet katonai kémelhárítás, Glavnaja Upravlenyija vojennaj kontrazvedki „Szmers” NKO SZSZSZR. Kémelhárító és megtorló alakulatai 1941. február 8-án alakultak meg az NKVD egyik szerveként. 1941. július 17-től az NKVD egyik igazgatósága, amely a Vörös Hadsereg soraiban folyó kémelhárítással foglalkozott.

szigorított rezsimben működő egységek, részlegek, táborok - a GUPVI táborrendszerhez, a 4. csoportba tartoztak. Ezekben a szigorított táborokban a szökött, szabotáló, az egykori SS, SD, SA és Gestapo tagjainak és a kegyetlenségeket elkövető hadifoglyokat őrizték, dolgoztatták.

Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa - 1946. márcis 15-től Minisztertanács. 1941-1953-ban Sztalin J. V., 1953-1955-ben Malenkov G. M. az elnöke.

SZKP KB PB – a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának Politikai Bizottsága.

SZPV/ ЦПБ – hadifogoly-gyűjtőállomások, szbornij punkt vojennoplennih, a FPPL-ek fiáljai, az UPVI frontvonal melletti ún. mozgó táborhálózathoz tartozott. A megszállt Kárpátalján egy ilyen tábor volt: №2. SZPV/ЦПБ Szolyva (oroszul: *Сборный Пункт Военнопленных – ЦПБ*) hadifogoly-átvevőhely *hadifogoly-gyűjtőtábor*.

szszilka – száműzetés. A GULAG-lágerből szabadultak többsége a büntetés letöltése után szszilnopouloszenyec lett, vagyis kényszerlakhelyeket jelöltek ki számára, ahol meghatározott időközönként jelentkeznie kellett a helyi állambiztonsági szerveknél.

SZSZ ZU - Спеціальний суд Закарпатської України – Kárpátátontúli Ukrajna Különleges Bírósága. Konceptiók perек keretében kárpátaljaiak százait ítélte el. Döntésük ellen fellebbezésnek nem volt helye.

„trojka” gyorsított bírósági eljárása: az úgynevezett trojka a helyi NKVD-vezetőből, egy ügyészből és a helyi párttitkárból verbuválódott. Ők bírálták el a helyi NKVD által összeállított vádiratot, amely sok esetben egyetlen feljelentésből állt. Az ítélezésnél két kategória volt: az I-es halálbüntetést jelentett azonnali ítélet-végrehajtással, amely főbelövés volt, a II-es GULAG-ot vagy börtönt. Döntésük ellen fellebbezésnek nem volt helye. A döntésről csoportos kimutatás készült, amelyet albumnak neveztek, és gyakran több száz

nevet tartalmazott – ezt felterjesztették Moszkvába, ahol általában Sztálin és munkatársai jóváhagyták.

UÁE, UNE – Ungvári Állami Egyetem, majd Ungvári Nemzeti Egyetem.

UMDSZ - Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség.

UNO – Ukrán Nemzeti Szövetség.

UPVI, GUPVI (SZU NKVD GUPVI, 1951-1953-ban SZU MVD UPVI) – Glavnoje Upravlenyije Vojennih i Internyirovannih/ Upravlenyije Vojennih i Internyirovannih. A Hadifogoly és Internáltügyi Főparancsnokság a SZU NKVD Belügyi Népbiztossághoz tartozott. Nem azonos a GULAG-táborrendszer fogalmával. Főleg a kelet-európai országokból származó katona- és civil fogolyállományt alkalmazták kényszermunkaerőként a szovjet népgazdaságban (nehézipar, bányászat, építésügy stb.). A hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó önálló főhatóság Sztálin haláláig létezett. Az UPVI-t még Berija pár hónapos belügyminisztersége alatt feloszlatta, funkcióit az MVD Börtönparancsnokságának (MVD Tyuremnoje Upravlenyije) adták át, 1954-től a megszűnt intézmény feladatkörét az MVD 2., majd az MVD 3. sz. osztálya vette át.

USZSZR/YCCP – Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság, Ukrajinszka Szovetszkaja Szocialiszticeszkaja Reszpublika.

VH, SZA - Vörös Hadsereg, szovjet hadsereg, Vörös Hadsereg Vezérkari Főnöksége - oroszul rövidítve: Sztavka,

Levéltári forrásokkal kapcsolatos egyéb rövidítések

- **Арк.** – arkus/lap, **4. Укр.ф.** – 4. Ukrán Front, **ф.** - fond, **г., гг.** – god/év, **Д.** – gyelo/ügyirat, **Ед.хр. хран.** – őrzési egység, **Л.**- lizst/lap,oldal, **оп.** –opisz/állag, raktári jegyzék, **п.** – papka/ügyirat-csomó, **Р.** –rik/év, **спр.** - szpava/ügyirat, **стр. стор.** - sztranyica/oldal, **т.** – tom/kötet, könyv, **KU/КУ**- Karpatszka Ukraina (levéltári okmány-gyűjtemény). **TSU/ТШУ** –Ternisztcsnij sljah do Ukrajini (levéltári okmány-gyűjtemény).

KU - *Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том І. Упорядкування: ДОВГАНІЧ, О. Д. , КОРСУН, О. М. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009. , Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том ІІ. Упорядкування: ФЕДАКА. С. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2010.*

TSU - *Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів „Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. ХХ століття”. Упорядник: ДОВГАНІЧ, О. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007.*

ZUN -*“Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр.” Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012. – 780 с. (A továbbiakban: ZUN)*

III. A MEGTORLÁSOK FELELŐSEINEK NÉVMUTATÓJA⁹⁰⁷

Azon fontosabb személyek listája, akik 1944 novembere és 1949 decembere között közreműködtek a magyar és német civilek letartóztatásában, hadifogolyként való elhurcolásában, a német származású munkaképes személyeknek a SZU-ban végzendő közmunkára való mozgósításában, munkatáborokba irányításában, a kelet-európai térség szovjetizálásban (leigázásában).

A teljes életrajz ismertetésének igénye nélkül egyes nevekhez pár soros életrajzi eligazító adatot fűztem, hogy az értekezésben feldolgozott fontosabb szovjetkori párt-, állami- és katonai vezető nevével jegyzett rendeletek, határozatok, parancsok, illetve a végrehajtásban részt vevők jelentéseit cselekedetük súlyának tükrében értelmezzük, ítélhessük meg. Az eddig feltárt adatok szerint valamennyien az emberi humánus anti-megtestesítői, akik a kelet-európai térséget is behálózó szovjet totalitárius rendszerért, a párt-diktatúrák, a politikai repressziók számos áldozataiért különös felelősséggel tartoznak.

Szovjetunió

Abakumov, Viktor Szemjonovics (1908-1954) vezérezredes. 1946. április 4-től 1951. július 4-ig a SZU állambiztonsági minisztere. Felelős a GUPVI- és GULAG-táborok felállításáért, az emberiesség elleni körülmények megtervezéséért, ő bízta meg az NKVD-csapatok parancsnokait a keleti térségben a nép ellenségeinek, a szovjetellenes elemek felkutatásával, lágerbe hurcolásával, illetve a koncepciók perек folytán történő kivégeztetésével. 1954. december 19-én kivégezték.

Allahverdov gardaőrnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztály egészségügyi főtanácsosa.

Amplejev őrnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó kelet-szlovákiai és kárpátaljai hadifogolyátvevő táboroknak az 1944. október 28. - november 17. közötti időszakban egyik szervezője, irányítója.

Apollonov, Arkagyij Nyikolajevics (1907–1978) vezérezredes. 1942-1947 között a SZU belügyi népbiztosának-belügyminiszterének helyettese. Egyidejűleg a SZU NKVD Karhatalmi Főparancsnokságának parancsnoka. Felügyelte, irányította a kelet-európai országokból (Magyarország, Bulgária, Románia, Jugoszlávia stb.) történő német férfiak és nők kiszállítását a SZU-ba.

Avramcsuk alezredes, a 4. Ukrán Front háterszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagokhoz tartozó 88. Kárpáti Határőrezred parancsnoka, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában a szolyvai gyűjtőlágerbe való hurcolásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

⁹⁰⁷ A névmutatóhoz felhasznált források: *Возз'єднання*. Збірник архівних документів (травень 1944-січень 1946 pp.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 1999; *Тернистий шлях до України*. Збірник архівних документів і матеріалів. БАТ, Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007; *Карпатська Україна*. Документи і матеріали, том. 1. БАТ, Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009., „*Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 pp.*” Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. Корсун. Редакційна колегія: З.М. Кірман, Ю.Ю. Дупко, А.М. Фукс. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012. – 780 с., Gereben Ágnes: *Megtorlások a Szovjetunióban*. Helikon, 2013., Varga Éva Mária: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956)*. Az oroszországi levéltári források tükrében. Russica Pannonica, Budapest, 2009.

Baldaszarov ezredes, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok 2. osztályának törzsparancsnoka, az NKVD egységével közreműködött a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében és a német nők Volócra szállításában.

Berija, Lavrentij Pavlovics (1899–1953): szovjet politikus. 1938 és 1953 között a szovjet titkosszolgálat (az NKVD, 1953-tól a KGB) rettegett főnöke, az SZSZKSZ belügyi, állambiztonsági népbiztosa, a sztálini koncepciós perek egyik legfőbb felelőse. 1953 decemberében kivégezték.

Belickij alhadnagy, az ör-konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnoksághoz tartozó, az internáltakat kísérő konvoj-egység parancsnokhelyettese.

Bikov hadbíró, a SZU MVD Kárpátmelléki hatőrcsapat katonai hadbírósa tanácsának tagja (1946, Ungvár) közreműködött a magyar és német hadseregben szolgált kárpátaljai személyek elítélésében.

Birjuzov, Szergej Szemjonovics (1904–1964): szovjet katonatiszt, marsall. A II. világháború alatt több front parancsnoka. 1944 májusától a 3. Ukrán Front vezérkari főnöke. Felügyelte, irányította a kelet-európai országokból (Bulgária, Jugoszlávia) történő német férfiak és nők kiszállítását a SZU-ba.

Bljumin A. alezredes, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezredének parancsnoka, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában, a szolvyai gyűjtőlágerbe való hurcolásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

Boldin kapitány az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred hadtáért felelős vezetője az 1944. november 18-20. között járművet, üzemanyagot biztosított a századparancsnokoknak a civilek internálásának hadműveleti lebonyolításához.

Bondarenko őrnagy körzeti meghatalmazott Boboviscsén, a repressziók egyik szervezője.

Boszij Pavlo Ivanovics ezredes, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnokhelyettese. A kárpátaljai magyar és német férfiak internálásának egyik aktív szervezője, végrehajtója.

Botvinov főhadnagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztály ügyviteli osztályának vezetője, adminisztratív politikai tisztje, a manifesztum-aláírási kampány szervezője.

Bozin őrmester, a konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnoksághoz tartozó, az internáltakat kísérő konvoj-egység őrmestere.

Brunyevszkij őrnagy, a 4. Ukrán Front egyik NKVD-alakulatának tisztje, a tisztogatási akció egyik szervezője.

Bujanov, V. NKVD-ügynök, a Kárpátaljára ledobott partizán-hírszerző csoport vezetője.

Csernisov, V. V. belügyi népbiztoshelyettes, közreműködött a kelet-európai térségből a németek internálását elrendelő 7161. sz. ÁHB-határozat végrehajtásának 1944 decemberében és 1945 januárja közötti megszervezésében, a SZU munkatáboraiba történő kiszállítás lebonyolításában.

Davidenko őrnagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatóságának tisztje, a szovjetizálás egyik szervezője.

Davidav őrmester, a SZU MVD Kárpátmelléki hatőrcsapat katonai hadbírósa tanács titkárságának tagja (1946, Ungvár) közreműködött a magyar és német hadseregben szolgált kárpátaljai személyek elítélésében.

Djekanozov, Vlagyimír Georgijevics (1898-1953) grúz politikus, diplomata. 1947-ig helyettes külügyi népbiztos. A németek mobilizációjának egyik szervezője. A Berija-perben halálraítélték, kivégezték.

Deribas, a szambori átvevő-továbbküldő hadifogoly-tábor (№22. FPPL) 2. ügyosztályának vezetője.

Demicsev főhadnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred egyik egységének törzsparancsnokhelyettese, a szolyvai körzetben közreműködött a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásában.

Dohin százados, a szinnai 3. sz. SZPV (sznyinai hadifogoly-gyűjtőtábor) vezetője, felügyelete alá tartozott a Sztavnetól 4 km-re lévő Zsornaván létesített hadifogoly-átvevőhely.

Dubrovszkij ezredes, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály parancsnokhelyettese.

Ehrenburg, Ilja (1891–1967) orosz író, Sztálin hírhedté vált propaganda-minisztere, Kárpátalja Szovjetunióhoz csatolásának lelkes agitátora.

Fagyeev Szergej Makszimovics (1905) vezérőrnagy, 1942. december 3-tól a Fekete-tengeri Hadseregcsoport, a Tengermelléki Hadsereg, majd a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka a 0036. sz. határozat alapján hajtotta végre a magyar és német férfiak internálását, a német nők és férfiak jóvátételi munkára történő mozgósítását, a magyar hivatalnokok, vezetők stb. letartóztatását.

Filonyenko hadbíró gárdaőrnagy, a SZMERS 8. Légihadsereg Katonai Törvényszékének elnöke, repressziók, kivégzések szervezője.

Fomenko hadbiztossági főhadnagy, a huszti gyűjtőtábor, a szolyvai gyűjtőtábor (SZPV-2) nyilvántartási felügyelője, akinek sok száz ártatlan kárpátaljai lakos pusztulásához volt köze.

Fomicsev alezredes, az állambiztonsági főosztály (UMGB „A”) „A” osztályának parancsnoka, közreműködött az ungvári Rendkívüli Bíróság által meghozott halálos ítéletek végrehajtásában.

Fomin százados, a hadifoglyok 1. sz. novoszelicai gyűjtőtáborának parancsnoka 1945 februárjában.

Gluhov kapitány, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály nyomozó tisztje, részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítélésükben.

Golikov, Filipp Ivanovics (1900–1980): szovjet katonatiszt, marsall. 1944 októberétől jóvátételi, repatriációs ügyekkel foglalkozó megbízott a Népbiztosok Tanácsában (a szovjet kormányban).

Goloduhin kapitány, a szolyvai gyűjtőtábor (SZPV-2) parancsnokának egyik helyettese.

Gorbatyuk, Iván Markovics – belügyi főtiszt. 1944-ben vezérőrnagy, illetve vezérezredes. 1945-től, a harcoló szovjet hadsereg hátszágát biztosító belügyi csapatok parancsnoka altábornagyi rangban. Részt vett a németek mozgósításának megszervezésében.

Grobovoj őrnagy, a 22. sz. (FHFT) sztarij szambori láger parancsnoka 1945 márciusában.

Homenko V. NKVD-ügynök, a Kárpátaljára ledobott partizán-hírszerző csoport vezetője.

Hruljov, Andrej Vasziljevics (1892–1962) hadseregtábornok, szovjet katonai vezető. 1943 júniusától a szovjet hadsereg hadtápfőnöke. Részt vett a németek mozgósításának megszervezésében.

Hruscsov Nyikita Szergejevics (1894-1976) Ukrajna és a SZU pártvezére, államférfi. 1944-1946-ban Kárpátalja sikeres szovjetizálásáért vállalt felelősséget. Részt vett Romzsa püspök meggyilkolásának megszervezésében, a görög katolikus egyház felszámolásában.

Hizsnyak kapitány, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagokhoz tartozó 88. Kárpáti Határőrezred törzsparancsnoka, közreműködött a magyar és német katonaköteles férfiak internálását elrendelő 0036. sz. határozat és a Városparancsnokság 2. számú parancsának végrehajtásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött németek begyűjtésében.

Izrailjan V. hadbíró ezredes, a 4. Ukrán Front katonai főügyésze, Kárpátalján 1944-1945 között közreműködött több halálos ítélet meghozatalában.

Jemeljanov alezredes a 4. ukrán Front NKVD egységének katonai ügyésze, Kárpátalján 1944-1945 között repressziók, koncepciók perек, kivégzések szervezője.

Jermilov kapitány volt 1944 novemberében a szolyvai hadifogoly-gyűjtőtábor tábor (SZPV-2) parancsnoka, felügyelete alá tartozott a Huszti hadifogolyátvevőhely is. 1945 elejétől Jermilov századost jó oldaláról való bemutatkozásáért a 4. Ukrán Front hátszágára parancsnokának parancsára a lengyelországi jawieszowicze-i hasonló jellegű gyűjtőtábor parancsnokává nevezték ki.

Jersov kapitány a 4. Ukrán Front egyik alakulatának tisztje, a letartóztatások szervezője.

Jersov egészségügyi gárdaezredes, a SZSZKSZ NKVD HIÜFF 4-es ügyosztályának vezetője.

Judajev őrnagy, a 22. sz. (FHFT) sztarij szambori láger parancsnokának ellátmányozási helyettese 1945 márciusában.

Kacnelson Ilja Niszunovics vezérezredes, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnokságának egyik vezetője, a kárpátaljai megtorlások egyik irányítója, szervezője.

Kalinyin Mihajlo Ivanovics (1875-1946) politikus, államférfi, 1938-1946 a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke, majd tagja. Részt vett a németek mozgósításának megszervezésében.

Kapitan I. NKVD-ügynök, a Kárpátaljára, Salánk környékére ledobott partizán-hírszerző csoport vezetője.

Karatajev hadbíró kapitány, a SZU MVD Kárpátmelléki hatőrcsapat katonai hadbírósága tanácsának tagja (1946, Ungvár) közreműködött a magyar és német hadseregben szolgált kárpátaljai személyek elítélésében.

Kariofilli tüzérségi altábornagy, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában, a szolyvai gyűjtőlágerbe történő elhurcolásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

Karpjuk hadbíró őrnagy, a SZU MVD Kárpátmelléki hatőrcsapat katonai hadbírósága tanácsának elnöke (1946, Ungvár), közreműködött a magyar és német hadseregben szolgált kárpátaljai személyek elítélésében.

Kazancev őrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály 1. sz. osztályának parancsnoka részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítélésükben.

Kondratov őrnagy, Nagyszőlős városparancsnoka.

Konovalov őrnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred manőverező csoport parancsnoka 1944. november 18-20. között megszervezte a Beregszászból Sztrabicsóra, Sztarabicsóról Szolyvára elindított civil-internáltak őrzését. Közreműködött Rahón a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161 sz. határozat végrehajtásában.

Konovalov hadnagy az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred műveleti szakasz parancsnoka. Közreműködött Técsőn a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásában.

Kovalcsuk Mikola Kuzmics (1902-1972) altábornagy, 1944 áprilisától a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály vezetője. Felügyelte az 1. gárdahadsereg, a 8. légi hadsereg, a 38. hadsereg rögtönítélő hadbíróságát, a kárpátaljai lakosság körében végzett tisztogató akciókat, nevéhez fűződik számos kárpátaljai vezető értelmiséginek a letartóztatása, halálra ítéltetése és kivégeztetése. 1954-ben törvénybe ütköző cselekedetei miatt leszereltették a szervektől, tábornoki rangjától megfosztották.

Korzenyevics altábornagy, a 4. Ukrán Front törzsparancsnoka, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában, a szolyvai gyűjtőlágerbe történő elhurcolásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

Krivenko, Mihail Szpiridonovics (1904-1954) altábornagy. 1945. február 2-től 1947. február 2-ig a SZU NKVD/MVD GUPVI (hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály) parancsnoka.

Krugljakov Andrij Davidovics (1910-2003) ezredes. 1944. november 1. -1946 októberé között Ungvár városparancsnoka.

Kruglov Szergej Nyikiforovics (1907-1977) vezérezredes, 1945. december 29-től 1953 márciusáig a SZU belügyi népbiztosa, majd belügyminisztere.

Krutzski gárdaőrnagy, Huszt városparancsnoka.

Kucser, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztály adminisztratív politikai tisztje, a manifesztum-aláírási kampány szervezője.

Kulik hadnagy, a konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnoksághoz tartozó, az internáltakat kísérő konvoj-egység parancsnoka.

Kuzmenko kapitány, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezredének törzsparancsnok helyettese, Kárpátalján a 0036. sz. és a 7161. sz. határozatok végrehajtója, az NKVD egységével közreműködött a jóvátételi munka alól elrejtőzött németek begyűjtésében és a német nők Volócra szállításában.

Kuzmincsov gárdaezredes, a 4. Ukrán Front NKVD-egységének törzsparancsnoka, közreműködött a jóvátételi munka alól elrejtőzött németek begyűjtésében és a német nők Volócra szállításában.

Labosev ezredes, Rahó városparancsnoka.

Lazarev alezredes, Munkács városparancsnoka.

Lebegyev őrnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred 1. sz. század parancsnoka, közreműködött az 1944. november 18-20. közötti Ugocsa vidéki civilek internálásának hadműveleti lebonyolításában, a huszti hadifogoly-átvevőhely tábori őrzésének megszervezésében, biztosításában. Huszton a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Levitin ezredes, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok törzsparancsnokának helyettese, közreműködött a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. sz. határozat, illetve az AVB 7161. sz. határozat végrehajtásának megszervezésében, ellenőrzésében.

Limar őrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály Katonai Törvényszék által halálra ítélték végrehajtását felügyelő részleg ungvári parancsnoka.

Lopatín őrnagy, a 4. Ukrán Front egyik alakulatának tisztje. Közreműködött a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. sz. határozat, illetve az AVB 7161. sz. határozat végrehajtásának megszervezésében, ellenőrzésében.

Majszkij, I. I. londoni szovjet nagykövet, Benes kormányfő egyik kapcsolattartója, Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásának előtárgyalója.

Malenkov Georgij Makszimovics (1902-1988) pártvezető, államférfi 1946-ban a SZU minisztertanácsának helyettes elnöke. Részt vett a németek mozgósításában.

Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics (1898-1967), a SZU marsallja. 1944 májusától a 2. Ukrán Front csapatparancsnoka, irányítja Magyarországról és Romániából a németek kiszállítását a SZU-ba.

Mamulov (Mamuljan), Sztepan Szolomonovics (1902) a belügyminiszter első helyettese, közreműködött a kelet-európai térségből a németek internálását elrendelő 7161. sz. ÁHB-határozat végrehajtásának 1944 decemberében és 1945 januárja közötti megszervezésében, a SZU munkatáboraiiba történő kiszállítás lebonyolításában. Berija egykori munkatársát 1954-ben 15 évre ítélik, 1968-ban szabadul.

Manuilszkij, Dmitrij Zaharovics (1883-1959) politikai tiszt és pártfunkcionárius a Vörös Hadsereg központi apparátusában az ellenség közt kifejtendő propagandamunkát irányította.

Marszkij ezredes, a SZMERS 8. légihadseregéhez tartozó kémelhárító-felderítő részleg munkácsi osztályvezetője, a helyi repressziók szervezője.

Maszkin, a 21240. sz. munkácsi katonai alakulat törzsparancsnoka, közreműködött a németek internálását elrendelő 7161. sz. ÁHB-határozat végrehajtásában.

Matyuhin kapitány, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred hírközlési egységének parancsnoka, Ilosván a 0036. sz. határozat és a németek jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Mjasznyikov A. vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front Katonai Hadbíróságának elnöke, Kárpátalján 1944-1945 között közreműködött több halálos ítélet meghozatalában.

Mehlisz, Lev Zaharovics (1889–1953). Pártfunkcionárius, vezérezredes (1944). 1937-től az RCZCSA politikai főparancsnokságának parancsnoka, az SZSZKSZ Honvédelmi Bizottsága vezetőjének helyettese. A II. világháború alatt a 2. Belorusz Front, 1944 augusztusától a 4. Ukrán Front haditanácsának tagja, ezen belül a SZMERS-csapatok egyik kárpátaljai irányítója. Sztálin bizalmi köréhez tartozott, a vezér iránti hűségét abban mutatta ki, hogy ellenségeivel és ellenfeleivel szemben kegyetlen és könyörtelen volt. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása az ő szigorú és következetes közreműködésével ment végbe, emellett egyik fő irányítója volt a magyar és német civil lakosság elhurcolása megszervezésének. 1944–1946 között könyörtelen, brutális hozzáállással közel félezer kárpátaljai magyar, ruszin és ukrán patriótát végeztetett ki.

Mescserjakov alezredes, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály 4. sz. osztályának parancsnoka, részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben.

Mityerjov, Georgij Andrejevics (1900-1977), a Szovjetunió Egészségügyi Népbiztosa, többek között a szakszerűtlenül felszerelt lágerkórházak hálózatának működtetője.

Mikojan, A. I. miniszterelnök-helyettes. Részt vett a németek mozgósításának megszervezésében.

Mitrjukov kapitány, a 92. Kárpáti Határőrezred századparancsnoka egységével közreműködött az ungvári magyar katonai kórház felszámolásában, a sebesült honvédek gyűjtőtáborba juttatásában, az ungvári civil-internálás és más letartóztatások lebonyolításában.

Mkervalidze, M. K. őrnagy, a szambori átvevő-továbbküldő hadifogoly-láger (№22. FPPL) parancsnoka.

Mocsalov, Nyikolaj Ivanovics állambiztonsági őrnagy. 1944. december 10-től kinevezték a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztály egyik vezetőjévé, a szolvai (SZPV-2), a sztarij szambori (FPPL-22) lágerek ügynevezett „hadifogoly-diszpécser, ellenőre” volt.

Molotov, (Szkrajbin) Vjacseszlav Mihajlovics (1890-1986) szovjet állami és politikai személyiség. 1941-1949 között belügyi népbiztos, 1957-től külügyminiszter, az SZSZKSZ Minisztertanácsa elnöke. Részt vett a kelet-európai németek mozgósításának megszervezésében.

Noszov állambiztonsági őrnagy, a Minszk megyei Novij Boriszovban felállított (GUPVI) 183. sz. ügynevezett Zöld Láger parancsnoka. A keze alá került kárpátaljai internáltak (Beregszászi, Ungvári járás) százai itt haltak meg végelgyengülésben és fagyhalálban.

Novikov vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja, a hírhedt 0036. sz. határozat egyik megfogalmazója és támogatója.

Oldner G. (Gábor), a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztag magyar műveleti, hírszerző csoportjának vezetője.

Osztapenko, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztály adminisztratív politikai tisztje, a manifesztum-aláírási kampány szervezője.

Pankin alhadnagy, 1945 februárjától a szolyvai gyűjtőtábor (SZPV-2) parancsnoka a tábor felszámolásáig.

Panov alezredes, a 4. Ukrán Front egyik alakulatának tisztje, a szovjetizálás egyik szervezője.

Peskov őrnagy az NKVD 90. sz. Kárpáti Határőrezredének törzsparancsnoka, Kárpátalján a 0036. sz. és a 7161. sz. határozatok végrehajtója.

Petrov, Ivan Alekszejevics (1905-1956) altábornagy, 1943 februárjától 1945 januárjáig a SZU NKVD UPVI parancsnoka, 1945 februárjától a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály parancsnokhelyettese.

Petrov, Ivan Juhimovics (1896–1958). Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1945). 1918-tól különböző szintű parancsnoki beosztást töltött be a Vörös Hadseregben. A II. világháború alatt Szevasztopol, Odessza védelmét irányította, továbbá az észak-kaukázusi, a 2. Belorusz Front parancsnoka. Mint a 4. Ukrán Front parancsnoka, nevéhez fűződik Kárpátalja elfoglalása, a Szovjetunióhoz történő csatolása, a 0036. sz. határozat megfogalmazása, aláírása, az általa irányított NKVD-csapatok népiirtó tevékenysége, a repressziós akciók keretén belül magyar, német férfiak és nők internálása.

Portnyagin őrnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD-csapatok hadifogoly ügyviteli osztályának vezetője, a kárpátaljai és más térségek gyűjtőlágereinek (Szolyva (SZPV-2), Huszt, Zsornava (SZPV-3), Turka) felügyelője, az internálások, repressziók egyik szervezője.

Priscsepa, Ivan az NKVD kárpátaljai ügynöke, ejtőernyős csoportja 1944 augusztusában szállt le a magyarlakta Beregújfalu térségében.

Primcsenko kapitány, Poljana/Polena katonai parancsnoka.

Pronyin Mihajlo Mihajlovics altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, a Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártszervezet első konferenciájának, a munkácsi népbizottságok I. kongresszusának, a Manifesztum elfogadásának, Kárpátalja szovjetizálásának szervezője, levelezője.

Puskin, Georgij Makszimovics (1909-1963) magyarországi SZEK-hez akkreditált szovjet politikai megbízott, politikai tanácsos, a későbbiekben budapesti szovjet nagykövet.

Reznicsenko kapitány, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred 1. sz. század törzsparancsnoka Nagyszőlősen a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Rudusin alezredes, a 4. Ukrán Front állatorvosi részlege helyettes parancsnoka, Ungváron közreműködött a magyar és ruszin vezetők begyűjtésében.

Rudasz főhadnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály frontbörtönének parancsnoka.

Sackij őrnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred 3. sz. század parancsnoka 1944. november 18-20. között megszervezte a munkácsi 97. sz. PPV tábor őrökítését, a sztrabicsói 97. sz. hadifogoly-átvevőhely tábor, valamint a Szolyva–Munkács és Munkács–Sztrabicsó közötti útvonalak őrzését. Munkácson és körzetében a 0036. sz. határozat és a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Sátrov hadbíró alezredes, a SZMERS 8. légihadseregének katonai főügyésze, a kárpátaljai katonai hadbírószág fővádlója, repressziók, kivégzések szervezője.

Scserbakov A. vezérezredes, a Vörös Hadsereg politikai ügyviteli főigazgatóságának sajtófelelőse, aki a 4. Ukrán Front politikai osztálya keretében két újság: a *Magyar Újság*, illetve a *Karpatszkiej Visznik* c. propaganda-lapok kiadásáról adott ki határozatot.

Scsur ügyész őrnagy, a SZMERS 8. légihadseregének katonai főügyészségének nyomozója, repressziók, kivégzések szervezője.

Sorubalka őrnagy, a SZMERS-kémelhárító osztályának nyomozó tisztje.

Szalov főhadnagy, a szolyvai gyűjtőtábor (SZPV-2) ügyeletes konvojvezető tisztje, általában ő kísérte a szolyvai foglyokat a szambori lágerbe. Szalov főhadnagy a Sztarij Szambor-

Boriszov közötti rabszállítmányok kíséretének vezetője, 1944 decemberében százak halálát okozta.

Szavcsuk főhadnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó kelet-szlovákiai és kárpátaljai hadifogolyátvevő táborok 1944. október 28. – november 17. közötti időszakában egyik szervezője, irányítója.

Szelivanovszkij Mikola Mikolajevics (1901–1997) altábornagy 1945. január–április között, mint az SZSZKSZ NKVD megbízottja volt a 4. Ukrán Front katonai vezetésében. Nevéhez fűződik közel 3 000 Karpatszka Ukrajnai polgár, köztük magyar, ruszin vezető értelmiségiek, vállalatvezetők, pártvezérek, önkormányzati képviselők letartóztatása az SZSZKSZ NKVD 1945. január 11-én hozott №0016. sz. határozata alapján, akiket az NKVD különleges táborokban őriztek, közülük sokat ki is végeztek. 1951–1953 között mint Abakumov egyik munkatársát, letartóztatták és fogva tartották, megfosztották katonai rangjától is.

Szelivánov kapitány, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztály titkára, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában, a szolyvai gyűjtőlágerbe történő hurcolásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

Szerov, Ivan Alekszandrovics (1905-1990) hadseregtábornok. 1941. július 30-tól a Szovjetunió belügyi népbiztosának helyettese, 1947-től első helyettese, a szovjet hadsereg különböző főparancsnokságainál az NKVD megbízottja.

Szkobljakov őrnagy, az SZSZKSZ NKVD 1945. január 11-én hozott №0016. sz. határozat egyik irányítója, Szelivanovszkij altábornagy műveleti csoportjának egyik vezetője. aki több mint kétezer szovjetellenesnek minősített és letartóztatott személyt kísért egységével a szambori táborba.

Szladkjevics, Mojszej Joszipovics (1906) altábornagy, 1945-ben az NKVD karhatalmi csapatok helyettes parancsnoka, a 2. és a 3. Ukrán Front Katonai Tanácsával közreműködött a kelet-európai térségből a németek internálását elrendelő 7161. sz. ÁHB-határozat végrehajtásának 1944 decembere és 1945 januárja közötti megszervezésében, a SZU munkatáboraiiba történő kiszállításának lebonyolításában, továbbá a Katonai Tanács 00216. sz. határozatának (1944. 12. 21.) végrehajtásában, amely a kelet-európai térség minden német (Kárpátalján: magyar) katonai, állami és civil tisztviselő letartóztatására vonatkozott.

Szmírnov őrnagy, az NKVD 92. sz. Kárpáti Határőrezredének parancsnoka, egységével közreműködött a jóvátételi munka alól elrejtőzött németek begyűjtésében és a német nők Volócra szállításában.

Szosznovij kapitány, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály 4. sz. osztály 1. alosztályának nyomozó tisztje részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben.

Szoprunyenko Pjotr Karpovics (1908-1992) vezérőrnagy. 1939–1943 közt a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága alá rendelt Hadifogoly- és Internált Táborok Igazgatóságának vezetője volt. Ő dolgozta ki, illetve felügyelte annak a műveletnek a végrehajtását, melynek során 1940-ben közel 22 000 lengyel hadifoglyot gyilkoltak le, többek között a katyni erdőben (Szmolenszk megye, Oroszország). 1945. szeptember 7. – 1947. március 10. között az NKVD Kárpátontúli Területi Parancsnokságának parancsnoka.

Szpiridonov, Grigorij Nyikolajevics a 22. sz. láger 3. sz. gyűjtőtábor őre, két hónapra büntetőszázadba küldték, mert rendszeresen eltulajdonította a hadifoglyok használati tárgyait.

Sztahurszkij Mihail Mihajlovics altábornagy a háborút követően a Szövetségi Ellenőrző Bizottság (1945-1947) elnökének helyettese Magyarországon.

Sztavcsanszkij alezredes, a munkácsi körzet toborzó bizottságának megbízott parancsnoka.

Sztálin, Jozsif Visszarionovics, oroszul Йосиф Виссарионович Сталин, grúz nyelven Ioszeb Dzsugasvili (1878–1953). A Szovjetunió legfőbb marsallja volt, generalisszimusz, a Szovjet Népbiztosok Tanácsának 4. elnöke, a Szovjetunió Minisztertanácsának 1. elnöke, az

Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának főtitkára, majd titkára. A róla elnevezett ideológia megtestesítője, a Szovjetunió diktátora.

Szvitjelszki Ludvik stáb-kapitány, Svoboda tábornok Kárpátaljára kirendelt sorozóbizottságok vezetője.

Tkanko, Olekszandr alezredes, a Szovjetunió hőse címmel kitüntetett szovjet tiszt, egykori partizán parancsnok irányította a „*Turjanica-hadsereg*” törzskarát.

Tolbuhin, Fjodor Ivanovics (1894–1949): szovjet marsall. 1944 májusától a 3. Ukrán Front parancsnoka. Fontos szerepet vállalt a szovjet csapatok budapesti és balatoni hadműveleteinek irányításában. Ugyancsak közreműködött a Bulgária, Jugoszlávia és Magyarország területén élő németek SZU-ba történő kiszállításában.

Tur, az NKVD 414. sz. (Kijevi terület, Berezhany) láger parancsnoka.

Tretyák őrnagy, Beregszász katonai parancsnoka, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred egységének parancsnoka, a 0036. sz. határozat és a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Tyevoszján, Ivan Fjodorovics (1902–) szovjet állami- és pártvezető. 1936 és 1939 között a hadiipari népbiztosság helyettes vezetője, 1940-től 1948-ig vaskohászati népbiztos, illetve miniszter. Részt vett a kelet-európai németek mozgósításának megszervezésében.

Tyulpanov, Szergij Ivanovics ezredes, 1944. szeptember-október között a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatóság egyik osztályvezetője, aki az 1. magyar hadsereg katonái, tisztjei között fejtett ki propaganda-tevékenységet. 1944 novemberétől 1945 májusáig Ivan Turjanica főtanácsadója Kárpátalja szovjetizálásának megszervezésében.

Tyurjakov őrnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred 2. sz. század parancsnoka, közreműködött az 1944. november 18-20. közötti Bátyú, Nagydobrony, Tiszaágtelek környéki civilek internálásának hadműveleti lebonyolításában, a térség helyőrségeinek és a sztrabicsói 97. sz. hadifogoly-átvevőhely háttérvédelmének megszervezésében, biztosításában.

Ujmin hadnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred egyik egységének törzsparancsnoki fősegédje Csapon, a 0036. sz. határozat és a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Usztyinov gárdaőrnagy, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának titkára, aki részt vett a 0036. sz. határozat elfogadásában és végrehajtásának megszervezésében.

Vahrusev, Vaszilij Vasziljevics (1902–1947): szovjet politikus. 1939-től a Szovjetunió szénbányászati népbiztosa. Részt vett a kelet-európai németek mozgósításának megszervezésében.

Vanyagin J. NKVD-ügynök, a Kárpátaljára ledobott partizán-hírszerző csoport vezetője.

Vaszilevskij kapitány, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály közvetlen irányítása alatti 1. gárdahadsereg nyomozó tisztje részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben.

Visinszkij, Andrej Januarjovics (1883-1954) szovjet jogász és diplomata. 1940-1949 között külügyminiszter-helyettes. 1949-től haláláig külügyminiszter.

Vinogradov, Vaszil Ivanovics (1895–1967): szovjet tábornok (genyeral major). 1944-ben a 2. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja, 1945-ben Romániában ő irányítja a munkatáborba mobilizált németek kiszállítását a SZU-ba.

Vinogradov, Vlagyiszlav Petrovics (1899–1962): szovjet altábornagy. 1918-tól katona, katonai akadémiát végzett. 1944 őszétől a romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökhelyettese.

Volovenko, Andrej Konsztantyinovics a 22. sz. sztarij szambori láger ügyeletes tisztje, hétévi szabadságvesztésre ítélték, mivel rendszeresen elkobozta a hadifoglyok személyes tárgyait és értékeit.

Voronov ezredes, az SZSZKSZ NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyeivel Foglalkozó főosztály helyettes vezetője.

Vorosilov, Kliment Jefremovics (1881–1969). A Szovjetunió marsallja (1935), 1940-től a Népbiztosok Tanácsa Elnökének és a tanács mellett működő Honvédelmi Bizottság elnökének helyettese. A Nagy Honvédő Háború során a GKO és a Legfelsőbb Parancsnokság Harcálláspontjának (Sztavka) tagja, az észak-nyugati csapásmérő irány csapatainak főparancsnoka, a leningrádi front parancsnoka, a partizánmozgalom főparancsnoka, 1943-tól a Sztavka képviselője a frontokon. A háborút követően a Szövetségi Ellenőrző Bizottság elnöke Magyarországon.

Voznyeszenszkij, Nyikolaj Alekszejevics (1903–1950): szovjet politikus. 1938–1939-ben a Szovjetunió Állami Tervbizottságának elnöke. 1939-től a Népbiztosok Tanácsa elnökének helyettese, egyúttal a Népbiztosok Tanácsa Védelmi Bizottságának alelnöke.

Zolko alezredes az NKVD 90. sz. Kárpáti Határhozrendének parancsnoka, Kárpátalján a 0036. sz. és a 7161. sz. határozatok végrehajtója, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában, a szolvyai gyűjtőlágerbe történő elhurcolásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

Zozulja alezredes, a 4. Ukrán Front egyik alakulatának tisztje.

Zorin, Valerij Alekszandrovics (1902-1986) diplomata, 1945-1947 között a SZU nagykövete Prágában, majd szovjet külügyminiszter-helyettes.

Zozulenko, az URSZR Minisztertanácsa repatriációs ügyi osztályának vezetője, közreműködött a Kárpátaljáról elhurcolt, kitelepített magyar és német személyek ügyintézésében.

Zub szakaszvezető, a konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnoksághoz tartozó, az internáltakat kísérő konvoj-egység szakaszvezetője.

Zsukov, Georgij Konsztantyinovics (1896-1974) a SZU marsallja. 1944-1945 között az I. Ukrán Front és az I. Belorusz Front parancsnoka. 1945. május 8-án fogadta Németország kapitulálását. Közreműködött a kelet-európai térségből a németek internálását elrendelő 7161. sz. ÁHB-határozat végrehajtásának 1944 decemberében és 1945 januárja közötti megszervezésében, a SZU munkatáboraiba történő kiszállítás lebonyolításában.

Zakarpatszka Ukrajina (Kárpát-Ukrajna)

Andrasko Ivan Vasziljevics (1919–1984) az NKVD kárpátaljai ügynöke, a háború előtt a prágai Károly Egyetemen szerzett jogi diplomát. 1944-től 1946-ig Zakarpatszka Ukrajna, 1946-tól 1952-ig Kárpátalja megye főügyésze. Az NKVD utasításai alapján, mint fővádló közreműködött (az ungvári Rendkívüli Bíróságon) az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perek lebonyolításában a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában. 1952-ben kizárták a pártból, mivel a csehek alatt egy polgári lap munkatársa volt. Ezt követően haláláig különböző bírósági, ügyvédi feladatokat látott el.

Belicsko, a Zakarpatszka Ukrajna munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyaga alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Boreckij, Sz. V. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajna Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, illetve a vidék szovjetizálásában.

Borkanyuk, C. I. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, illetve a vidék szovjetizálásában.

Cuperjak, M. V. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, illetve a vidék szovjetizálásában.

Csekan, F. I. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetizálásában. 1946-tól a Kárpátaljai Megyei Tanács Repatriálási Osztály vezetőjének helyettese.

Édelman, a kommunista ideológia ügynöke, a ZK Kommunista Párt Ungvári körzetének párttitkára.

Fedorcánics, I., a Szevljusi körzeti népbizottság titkára közreműködött az ÁVB 7161. sz. határozatának megvalósításában, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetizálásában.

Fedorov hadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály ilosvai körzeti osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Gavrilov hadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 3. osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Glik Vaszilik, a Zakarpatszka Ukrajina Ungvári Börtönének igazságügyi orvosszakértője, közreműködött a kivégzésekről, öngyilkosságokról készített jegyzőkönyvek felvételében.

Gluscsenko őrnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály parancsnoka.

Handera, a Szevljusi körzeti népbizottság elnöke közreműködött az ÁVB 7161. sz. határozatának megvalósításában, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetizálásában.

Ivasko Georgij Ivanovics (1897-1972) az NKVD kárpátaljai ügynöke, jogász, 1944-től az ungvári népbizottság egyik osztályvezetője, a Zakarpatszka Ukrajina népbizottságai első kongresszusának küldötte, a Néptanács tagja, később a kárpátaljai végrehajtó bizottság osztályvezetője.

Jerjevicsev kapitány, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának főnyomozója, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Kalinov Mihajlo G., az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött a egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Kampov Mihajlo I., az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára, magyar tolmácsa. Az NKVD utasításai alapján közreműködött a egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Kartasov kapitány, az UMVD OBB Kárpátaljai megyei munkácsi körzet nyomozói osztály munkatársa (1946), nevéhez fűződnek a koncepciós perekhez készített nyomozati anyagok.

Kercsa, I. J., a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, az oktatásügyi tárca megbízott vezetője, aki a tanintézetek magyar és német kiadványainak, könyvtárainak likvidátoraként, a

magyar általános és középiskolák felszámolójaként, a magyar iskolaigazgatók, vezető tanárok elmozdítójaként, a tanügyi rendszer szovjetizálójaként vonult be a vidék történelmébe.

Kerecsanyin, I. J. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetizálásában.

Klimpotyuk, Nyikolaj Vaszilevics (alias Kárel Tyssen, 1906-1970), 1931-1930-ban harkovban végzett párfőiskolát. 1944-ben visszatért, a Zakarpatszka Pravda c. lap főszerkesztője, amely Kárpátaljának a Szovjetunióhoz való csatolásáért szállt síkra.

Koplovics, I. I. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetizálásában.

Kovalenko alhadnagy, az MGB szolvai körzeti osztályának műveleti tisztje.

Kurocskin hadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Krecsko, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztály munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Kuruc Mária, az NKVD kárpátaljai ügynöke, ismertebb nevén Maruszja. Tkanko O. alezredes partizán csapatának volt tagja, aki a leghírhedtebb ungvári ítéletvégrehajtó lett. Ő végezte ki többek között a halálra ítélt Bródy András magyar parlamenti képviselőt és társait.

Lintur, P. I. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetizálásában.

Lednej Iván D., (alias Vaszilij Olenics), 1930-1934-ben Kijevben tanult, visszatért, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1941-től a szovjet hadseregben speciális feladatokat látott el. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött a egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Lenyisinec Iván, a Zakarparszka Ukrajina állambiztonsági hivatal kommandánsa, közreműködött a koncepciós perekhez szükséges nyomozati anyagok összeállításában. Az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyaga alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Logojda Alekszej, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött a egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában. 1945 tavaszától a nagybereznai körzet ügyésze.

Mackanyuk, Mihajlo 1929-1932-ben a kijevi pártiskolán tanult, 1937-1939-ben Kárpátalján pártfeladatokat teljesített, 1939-ben emigrált a SZU-ba, a csehszlovák hadseregben szolgált, 1945. március 26-án a belügyi főosztály milícia parancsnoka.

Maligin alhadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Marias, a Zakarparszka Ukrajina állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Mjakagolov, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály ilosvai körzeti osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Moldavcsuk, M. V. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetizálásában.

Nyamescsuk Vaszilij (alias Nikolaj Nedály, Jónás István, Ivan Fjodorovics Zseleznyak) NKVD ügynök, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1944 tavaszán visszatért, speciális feladatokat teljesített, későbbiekben az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött a egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perek lebonyolításában a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Okály, a Zakarparszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Omelcsuk főhadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály „K” részlegének parancsnokhelyettese.

Opalenik, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Pop Dimitre, a Zakarpatszka Ukrajina Ungvári Börtönének parancsnoka.

Popovics, a Zakarparszka Ukrajina állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Popovics, a Kárpátaljai Megyei Végreható Bizottság titkára, közreműködött a deportált németek ügyében.

Proszkurin hadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 2. osztály 5. részlegének műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Resetár Mária, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára. Az NKVD utasításai alapján közreműködött a egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Ruszin, Vaszil Pavlovics (Lecovica, 1918) az NKVD kárpátaljai ügynöke, 1940-ben az NKVD 5 évre ítélte mint szovjet határsértőt. 1944 szeptemberében ugyancsak az NKVD partizán parancsnokként vetette be Kárpátaljára. A Rendkívüli Bíróság elnöke, a megyei bíróság elnöke, a megyei végrehajtó bizottság elnöke volt.

Sadrin őrnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának parancsnoka, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Szimir, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Szitovszkij, a kommunista ideológia ügynöke, a beregszászi városi népbizottság elnöke.

Szova Petro Petrovics (Szova Péter) (1894-1984) az NKVD kárpátaljai ügynöke, a ruszofil politikus 1944 novemberében Ungvár polgármestere, majd a Néptanács elnökének helyettese.

Sztroganov kapitány, az MGB GO MVD kárpátaljai megyei munkácsi nyomozói osztályának munkatársa (1946), nyomozati anyagokat készített a koncepciók perekhez.

Tarahonics, Dimitrij. M. 1940-ben emigrált a Szovjetunióba, majd a Ludvig Svoboda vezette csehszlovák hadseregben szolgált. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetizálásában.

Tivadar, a Zakarparszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyaga alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Teszlovics, V. M. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetizálásában.

Tokár Georgij, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára. Az NKVD utasításai alapján közreműködött a egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perек lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Tokmacsev hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 2. nyomozói osztályának parancsnoka, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Turjanica (Turef), Ivan Ivanovics (1901–1955) az NKVD kárpátaljai ügynöke. A kárpátaljai kommunista mozgalom vezető személyisége. Magyar katonaként részt vett az első világháborúban. 1925-től a Csehszlovák Kommunista Párt tagja. 1930–1933 között a Harkovi Kommunista Újságírói Főiskola hallgatója, Kárpátaljára visszatérve bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, különböző tisztségeket lát el. 1939-ben a Szovjetunióba emigrált, ahol különböző beosztásokat kapott. Jelentkezett az I. Csehszlovák Hadtestbe, annak egyik kötelékében harcolt. Hazatérése után Karpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, majd a Népi Tanács elnöke (1944–1945) lett. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása után a megyei pártbizottság és a megyei tanács vezetője, ezenkívül az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának képviselője (1946), az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának képviselője, elnökségének tagja (1947) volt.

Tverkin alhadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 3. osztályának parancsnoka, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Ulinec, a Szolyvai körzet ügyésze.

Varga, Pjotr Iljics (alias Román Salek, 1896-19 79), 1939-ben a SZU-ba emigrált. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött a egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perек lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Vas, (alias Vas János) Ivan Mihajlovics (1904-1966) az NKVD kárpátaljai ügynöke, párt és állami vezető Kárpátalján. 1930–1933 között a kijevi pártfőiskola hallgatója, majd visszatért Kárpátaljára. Mint szovjet határsértő Gulag-rab volt, majd 1943-ban a Buzulukiben toborzott csehszlovák hadtest katonája lett. Kárpátaljára visszatérve a Néptanács tagja, a Zakarpatszka Ukrajina államvédelmi szerv irányítója, a Kárpátaljai Kommunista Párt központi bizottságának titkára, első titkára, a végrehajtó bizottság elnöke stb.

Vinokurov, a Zakarparszka Ukrajina állambiztonsági főosztályának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyaga alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Wájsz Sámuel Leopoldovics (alias Varga Sándor, VáclavVásely, Karel Wolf) (1899-1971) az NKVD kárpátaljai ügynöke, 1934–1935 között a marxista-leninista iskola hallgatója, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1944-ben visszatért, 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, az ipar- és kereskedelmi ügyek egyik irányítója.

Zsupan, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött a egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre

vonásában, koncepciók perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Csehszlovákia

Beneš, Edvard (1884-1948), csehszlovákiai politikus, államférfi. A csehszlovák elnök 1938-tól kezdve a szovjet titkosszolgálat ügynöke volt, akit Pjotr Zubov titkosszolgálati rezidens szervezett be. Külpolitikai tevékenysége nagymértékben hozzájárult Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatlósához.

Fierlinger, Zdeněk (1891-1976) diplomata, államférfi, a londoni csehszlovák kormány moszkvai követe, későbbiekben a csehszlovák kormány miniszterelnöke. 1945. június 29-én ő írta alá Moszkvában az egyezményt Kárpátalja Szovjet- Ukrajnához való csatlósáról.

Gottwald, Klement (1896-1953), a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja.

Hasal-Nižborský, Antonín tábornok, a felszabadított térség katonai parancsnoka. František Němec, az emigráns csehszlovák kormány minisztere és kárpátaljai megbízottjának munkatársa.

Ingra, S. Csehszlovákia hadügyminisztere.

Klementis, V. Csehszlovákia külügyminiszter-helyettese.

Masaryk J. külügyminiszter.

Němec, František (1898–1963) ismert szociáldemokrata politikus. 1944. október 28. – 1945. február 15. között a londoni csehszlovák emigráns kormány miniszteri rangú megbízottja, a Csehszlovák Köztársaság kormány megbízotti hivatalának vezetője Kárpátalján, Huszon székel. A csehszlovák kommunista hatalomátvétel után, 1948-ban Kanadába emigrált, Montrealban halt meg.

Pernikarža alezredes, Nyemec katonai adminisztrációjának tagja.

Pika, Heliodor (1897-1949) vezérőrnagy, csehszlovák katonai attasé, a Moszkvában működő Csehszlovák Katonai Misszió vezetője.

Svoboda, Ludvig (1895-1979) hadsereg tábornok. Az 1943-ban a SZU-ban toborzott I. Csehszlovák Hadtest parancsnoka, egységeiben több száz kárpátaljai harcolt.

Magyarország

Illés Béla (1895-1974) az NKVD kárpátaljai ügynöke, író, a szovjet hadsereg őrnagya, az 1944. szeptember 26-tól megjelenő *Magyar Újság* főszerkesztője, amely a 4. Ukrán Front Politikai Osztályának kiadásában jelent meg. Munkácson az internáltak előtt buzdító, hazafias beszédet tartott.

Oldner Vladimír szovjet hírszerző tiszt, haditudósító, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsához tartozó magyar operatív csoport vezetője, a magyar nyelvű *Magyar Újság* egyik terjesztője.

Pataki Ferenc az NKVD kárpátaljai ügynöke, magyar származású internacionalistaként az 1917-es szentpétervári bolsevik forradalom és az oroszországi polgárháború tevékeny résztvevője volt. A szovjet és az ukrán történetírás szovjet állampolgárként tartja nyilván.

Rákosi Mátyás (1892-1971) kommunista politikus. 1941-1944 között a kommunista emigráció vezetőjeként a magyar hadifoglyok között folyó antifasiszta politikai munkát irányította, szerkesztette a moszkvai rádió magyar adásait. 1945. január 30-án hazatért. A Magyar Kommunista Párt Központi Bizottsága titkára. Magyarországon a személyi kultusz fűződik a nevéhez.

Uszta Gyula (1914–1995) az NKVD kárpátaljai ügynöke, Erdész, katonatiszt, NKVD-ügynök. 3 napos korától Dercenben nevelkedett. Neve 1944-től vált ismertté Kárpátalján,

mikor a Szovjetunió csapatainak támogatására partizáncsoportot szervezett, majd csatlakozott a Vörös Hadsereghez. 1944 novemberében „háromnapos munkára” buzdította a kárpátaljai, köztük a derceni magyarokat. Később a Magyar Népköztársaság hadseregének különböző beosztású katonatisztje, 1956 decembere és 1962 között a honvédelmi miniszter első helyettese, altábornagy stb. Saját életéről memoárt írt: USZTA Gyula (1989): *A jót akarni kell*, Budapest: Zrínyi Kiadó.

IV. VÁLOGATÁS A PERDÖNTŐ LEVÉLTÁRI FORRÁSOKBÓL ÉS MÁS ÚJABBKORI IRATOKBÓL

(1944-1994)

1. 1944. NOVEMBER 13. - A 4. UKRÁN FRONT KATONAI TANÁCSÁNAK 0036. SZ. HATÁROZATA A NÉMET ÉS A MAGYAR HADSEREG KATONÁINAK ÉS TISZTJEINEK, A HADKÖTELES SZEMÉLYEKNEK, A MAGYAR KORMÁNYZAT RENDŐRSÉGI ÉS CSENDŐRSÉGI TISZTVISELŐINEK ÉS ALKALMAZOTTAINAK REGISZTRÁCIÓJÁRÓL A ZAKARPATSZKA UKRAINA TERÜLETÉN

A 4. UKRÁN FRONT KATONAI TANÁCSÁNAK HATÁROZATA⁹⁰⁸

Szigorúan titkos

1944. november 13.
Működő hadsereg

0036. sz.

A front mögöttes területén a német és a magyar hadsereg számos katonája és tisztje telepedett meg, akik jelenleg Zakarpatszka Ukrajna felszabadított területének településein élnek.

Egész sor településen német és magyar nemzetiségű hadköteles személyek laknak, akiket ugyanúgy, mint az ellenség katonáit, le kell tartóztatni és hadifogolytáborba kell irányítani.

A magyar kormányzat rendőrségi és csendőrségi tisztviselőinek és alkalmazottainak többségét nemcsak le nem tartóztatták, de még nyilvántartásba sem vették.

A Front Katonai Tanácsa E L R E N D E L I:

1. A városok, mezővárosok és nagyközségek katonai komendánsai ez év november 14-től 16-ig bezárólag vegyék nyilvántartásba a német és a magyar hadseregben szolgált katonákat és tiszteket, nemzetiségüktől függetlenül.

2. Vegyék nyilvántartásba mindazokat a 18 és 50 év közötti német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket, akik jelenleg Kárpát-Ukrajna felszabadított területén élnek, valamint a magyar rendőrség és csendőrség valamennyi tisztviselőjét és alkalmazottját, akik Kárpát-Ukrajna felszabadított területén tartózkodnak.

3. A katonai komendánsnak a fent említett személyek nyilvántartásba vételéről szóló parancstervezete JÓVÁHAGYANDÓ.

A katonai komendánsok a nyilvántartásba vétel alkalmával mindenkivel közölgjék, hogy 1944. november 18-án ismét jelentkezni kötelesek és a november 18-ra másodszor beidéztet valamennyi személyt:

a/ a német és a magyar hadsereg volt katonáit és tisztjeit tartóztassák le és konvojban, mint az ellenség katonáit, irányítsák őket a hadifogoly-gyűjtőhelyekre.

b/ a Kárpát-Ukrajna felszabadított területén élő német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket csapatonként, listák szerint konvojban irányítsák a hadifogoly-gyűjtőhelyekre.

A magyar rendőrség és csendőrség tisztviselőiről és alkalmazottairól készült teljes nyilvántartási anyagot a letartóztatottakkal együtt ez év november 18–19-én adják át a

⁹⁰⁸ Forrás: RGVA. F. 32885, op. 1. gy. 243, l. 36-37. Továbbá: CGACA f. 31885. op. 1. Szpr. 243. – Ark. 36-37. Másolat. Gépiratos. Másolatának tartalmát a Kárpátaljai megyei tanács rehabilitációs bizottság 1991-ben megtartott ülésén hozták nyilvánosságra. Megjelent először magyarul: Dupka György, Korszun Alekszej: *“мáленькij robot” dokumentumokban.* i. m. 71-73 p. Megjelent ukránul először: *Тернистий шлях до України.* Збірник архівних документів і матеріалів. i. m. 427-429. p.

legközelebbi „SZMERS”-egységeknek és a hadtápterületet fedező határőr-alakulatok felderítő szerveinek.

4. Az akció végrehajtásának idejére 1944. november 17-ig létesítsenek további két hadifogoly-átvevőhelyet, az egyiket Perecseny, a másikat Huszt város környékén.

5. FAGYEJEV vezérőrnagy a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok parancsnoka utasítsa alakulatait, hogy fejtsenek ki erőteljesebb munkát a fentebb felsorolt személyek felkutatása és letartóztatása céljából.

6. KACNELSZON vezérőrnagy hadtápfőnök a jelen határozat teljesítésének biztosítása végett engedélyezze a katonai komendánsoknak a front toborzóhelyein parkoló Willis gépkocsik használatát.

7. A hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányítottak védőkísérésének megerősítésére engedélyezzék a városok, mezővárosok és nagyközségek komendánsainak a helyőrségek felhasználását.

8. A hadtápfőnök 1944. november 18-tól szervezzen elegendő számú étkeztetőállomást az Ungvár–Szambor és Szolyva–Szambor menetvonalon.

9. FAGYEJEV vezérőrnagy, a hadtápterületet fedező csapatok parancsnoka 1944. november 12-én 15.00 órára hívja össze értekezletre a katonai komendánsokat és helyetteseiket.

MELLÉKLET: a katonai komendáns parancsa.

Iv. Petrov,
hadseregtábornok,
a 4. Ukrán Front parancsnoka

A 4. Ukrán Front
Katonai Tanácsának tagjai:

L. Mehliusz vezérezredes
Novikov vezérőrnagy
Kariofilli tüzér vezérőrnagy

Hitelesítve: **Usztyinov** gárdaőrnagy,
a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának titkára

(a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának körpecsétje)

2. 1944. NOVEMBER 13. - UNGVÁR VÁROSPARANCSNOKÁNAK PARANCSA A NÉMET ÉS A MAGYAR HADSEREG KATONÁINAK ÉS TISZTJEINEK, KATONASZÖKEVÉNYEINEK, A KÁRPÁTALJAI MAGYAR ÉS NÉMET NEMZETISÉGŰ HADKÖTELES SZEMÉLYEKNEK REGISZTRÁCIÓJÁRÓL

A városparancsnokság

2. számú parancsa⁹⁰⁹

1944. november 13-án

1. Folyó évi november hó 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságnál mindazok a katonák és tisztek, akik a magyar és német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpátalja területén maradtak.

Jelentkezni tartoznak, német és magyar nemzetiségű hadköteles egyének is 18 évtől 50 éves korig.

2. Ezen határidőn belül kötelesek ugyancsak jelentkezni mindazok, akik a magyar megszállás alatt Kárpátalján a rendőrség vagy csendőrség szolgálatában álltak.

3. Jelentkezni csak a városparancsnokságnál lehet naponként reggel 9-től este 7-ig

A jelentkezés utolsó napja 1944. évi november hó 16-ika.

4. Mindenki, aki a jelentkezésnek nem tesz eleget, le lesz tartóztatva és a haditörvényszék elé kerül.

Városparancsnok

3. 1944. NOVEMBER 26. A ZAKARPATSZKA-UKRAJNAI NÉPBIZOTTSÁGOK ELSŐ KONGRESSZUSÁNAK KIÁLTVÁNYA ZAKARPATSZKA UKRAJNA SZOVJET UKRAJNÁVAL VALÓ EGYESÍTÉSÉRŐL⁹¹⁰

Felvirradt Zakarpatszka-Ukrajna örömteljes történelmi napja. A diadalmas Vörös Hadsereg segítségével leráztuk a német-magyar fasiszták jármát. Ukrán földön véget ért a több százéves idegen elnyomás.

A kongresszus, Zakarpatszka-Ukrajna népe nevében, szívélyes köszönetet mond a győztes Vörös Hadseregnek, amely elűzte a német-magyar fasiszta hódítókat, s örömet és boldogságot hozott népünknek. Éljen Sztálin marsall, a Szovjet-Unió hadseregének főparancsnoka.

Zakarpatszka-Ukrajna népe évszázadokon át, elszakítva anyaországától, Ukrajnától, kihalásra volt ítélve. Népének túlnyomó részét, a parasztságot, megfosztották a földtől. Népünk vérrel és verejtékkal szerzett kincseit idegen elnyomók elprédálták. Nyelvünket üldözték, iskoláinkat becsukták, s ukrán nemzeti kultúránk hanyatlásnak indult. Népünket saját földjéről kiszorították. 1826-tól száz és százezer zakarpatszka-ukrajnait az éhség és a nyomor kergette ismeretlen, idegen országokba.

⁹⁰⁹ Forrás: Dupka György magánarchívuma. 1989. november 18-án Beregszászban a sztálinizmus áldozatai tiszteletére szervezett első emlékkonferencián hozták nyilvánosságra. Ez a felhívás orosz és magyar nyelvű plakátokon jelent meg 1944. november 13-án. Megjelent először magyarul: *Egyetlen bűnünk magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól* (1944-1946).: i. m. 328 old.

Megjelent ukránul először: *Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1955 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. Корсун.* i. m. 57-58.p.

⁹¹⁰ Forrás: Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918 – 1991.* i. m. 151–152. old.

Az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése sem változtatott népünk gyarmati sorsán, nem vezetett Zakarpatszka-Ukrajnának nemzeti, gazdasági és kulturális újjászületéséhez. Hazánkat ismét elvágták anyaországától, Ukrajnától, Csehszlovákia sem adta meg a Saint-Germainban 1919-ben kötött szerződés alapján Zakarpatszka-Ukrajna önkormányzatát. Még a Csehszlovák Köztársaság – mely Osztrák–Magyarország romjain épült fel – elnevezésében sem szerepeltették zakarpatszka-ukrajnai népünk nevét. Az ukránokat minden vezető állami állástól távol tartották.

Zakarpatszka-Ukrajna részére azonban legnehezebb az 1938-as esztendő és az azt követő magyar fasiszták elnyomásának hat éve. A Csehszlovák Köztársaság, miután a hitleri Németország szétzúzta, kiszolgáltatott bennünket a magyar fasisztáknak. Egyetlen tiltakozó hang, egyetlen lövés nélkül fizettek velünk a német-magyar imperialistáknak, hogy megmentse Csehszlovákiát. Zakarpatszka-Ukrajna népe váltópénzzé vált a történelem színpadán.

Azért járhattak el így velünk, mert elszakítottak anyaországunktól, Szovjet-Ukrajnától, s védtelenek maradtunk. Csak azért járhattak így el velünk szemben, mert nem valósítottuk meg népünk Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását. S így elmaradtunk a Szovjet-Unió nagy népeinek családjától.

Történelme folyamán Zakarpatszka-Ukrajna népe nemegyszer szállt harcba idegen elnyomói ellen. Nemzedékünk nem felejtette el népünk erőfeszítéseit, évtizedek hosszú harcait. A legjobb bizonyítékai ennek a Máramaroson és Huszton tartott nemzetgyűlések, 1918-ban és 1919-ben, melyek 420 községet képviseltek, és kikiáltották Zakarpatszka-Ukrajnának egyesítését Nagy-Ukrajnával. Népünk nemzeti önállóságra való törekvéseit könyörtelenül elnyomták. A történelem örökké megemlékezik az 1904 és 1913–1914. évbeli máramarosi bírósági tárgyalásokról, munkások agyonlövetéséről Huszton 1919-ben, tüntetők agyonlövetéséről 1932-ben ugyanott, Turja-Paszikán és más falvakban.

Zakarpatszka-Ukrajna egész történelme mutatja, hogy népünk, ha megfosztják nemzeti önállóságától, ha évszázadokon át rabságban kell élnie, elpusztul. Idegen hódító állam keretén belül nem élhet. Szovjet-Ukrajnával való egyesülésünk a nemzeti újjászületést jelenti, az elnyomás, a jogtalanság pedig Zakarpatszka-Ukrajna népének pusztulását.

Nagy igazságtalanság lenne, ha népünk ma is elszakítva élne szülőföldjétől, Szovjet-Ukrajnától, amikor Európa valamennyi nemzete a fasizmus, a hitleri zsarnokság, a faji ellenszenv ellen, nemzeti függetlenségért harcol. Nemzetünk szabad fejlődését, belső gazdasági felvirágzását és a külső biztonságát csakis akkor biztosíthatja, ha csatlakozik Szovjet-Ukrajnához.

Zakarpatszka-Ukrajna népe, miután a német-magyar fasizmus alól felszabadult, elhatározta, egyszer s mindenkorra megvalósítja örök álmát, Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását. Ezzel az eszmével indult a községi, kerületi és városi bizottságok megválasztására. Utasította őket, hogy verekedjék ki népünk egyesítését Szovjet-Ukrajnával. Város és falu, munkás és paraszt, az egész intelligencia kérvényeiben és határozataiban kifejezésre juttatta akaratát az egyesítésre vonatkozóan.

Zakarpatszka-Ukrajna összes népbizottságai első kongresszusa elhatározta:

1. Egyesíteni Zakarpatszka-Ukrajnát a mi nagy anyánkkal, Szovjet-Ukrajnával és elszakadni Csehszlovákiától.

2. Kérni az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság Legfelsőbb Tanácsát és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniójának Legfelsőbb Tanácsát, hogy csatolja Zakarpatszka-Ukrajnát az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársasághoz.

3. Megválasztani Zakarpatszka-Ukrajna Néptanácsát, amely a nép érdekében cselekvő központi hatalom egyedüli képviselője.

4. Meghatalmazni és kötelezni Zakarpatszka-Ukrajna Néptanácsát, hogy megvalósítsa a kongresszus határozatát, Zakarpatszka-Ukrajna egyesítését Szovjet-Ukrajnával.

Mukacsevo, 1944. november 26.

Egyhangúlag elfogadta a Zakarpatszka-Ukrajnai Népbizottságok első kongresszusa.

4. 1944. DECEMBER 16. - AZ ÁLLAMI HONVÉDELMI BIZOTTSÁG 7161. SZ. SZÁMÚ HATÁROZATA A MUNKAKÉPES NÉMET LAKOSSÁG INTERNÁLÁSÁRÓL BULGÁRIA, MAGYARORSZÁG, ROMÁNIA, CSEHSZLOVÁKIA ÉS JUGOSZLÁVIA TERÜLETÉN ÉS MUNKAVÉGZÉSRE A SZOVJETUNIÓBA KÜLDÉSÜKRŐL⁹¹¹

Szigorúan titkos

.....sz. példány

Moszkva, Kreml, 1944. december 16.

Szigorúan titkos!

Az Állami Honvédelmi Bizottság határozatot hozott:

1. A Szovjetunióba történő munkára irányítás céljából mozgósítani és internálni kell Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária és Csehszlovákia Vörös Hadsereg által felszabadított területén tartózkodó valamennyi munkaképes németet – a 17 és 45 év közötti férfiakat és a 18 és 30 év közötti nőket.

Le kell rögzíteni, hogy mozgósítás mind a német és magyar állampolgárságú, mind pedig a román, jugoszláv, bolgár és csehszlovák állampolgárságú németekre vonatkozik.

2. A mozgósítás irányítását a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága végezze (Berija elvtárs).

A Szovjetunió Belügyi Népbiztosságát kell megbízni a gyűjtőhelyek megszervezésével, az internáltak fogadásával, a szerelvények összeállításával és indításával, valamint útközben történő őrzésével.

Az internált németek gyűjtőhelyekre érkezésének üteme szerint kell a Szovjetunióba indítani a szerelvényekkel.

3. Kötelezendő Malinovszkij és Vinogradov elvtárs– Románia, Tolbuhin és Birjuzov elvtárs– Bulgária és Jugoszlávia vonatkozásában:

A. az adott ország kormányzati szervein keresztül hajtsák végre az 1. pontban említett németek mozgósítását és internálását;

B. a szovjet belügyi népbiztosság megbízottaival, Apollonov és Gorbatyuk elvtárssal közösen biztosítsák, hogy az illetékes katonai és polgári hatóságok megtegyék a szükséges intézkedéseket az érintett németek gyűjtőhelyeken való megjelenése érdekében.

Utasítani kell Malinovszkij és Tolbuhin elvtársat – Magyarország esetében és Petrov elvtársat– Csehszlovákiában, hogy a városparancsnokokon keresztül e határozat 1. pontjának megfelelően kihirdessék a front parancsnoksága nevében a németek internálása érdekében szükséges rendelkezéseket, valamint a szovjet belügyi népbiztosság megbízottaival közösen biztosítsák a mobilizálandó németek gyűjtőhelyeken történő megjelenése érdekében szükséges intézkedések megtételét.

⁹¹¹ Forrás: RGASZPI F 644. op. 2. gy. 425. 82-84. o. Eredeti gépirat. Közli: *Szovjetszkij faktor*. Tom I. 1944–1948. 116–118. o. Megjelent magyarul: *Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez, 1944. október–1948. június*. (Szerk. Vida István.) Budapest, Gondolat, 2005. 384 p.

Tárolt változat:

http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=90%3A19441216&catid=54%3Airattar&Itemid=85&lang=en (2014-05-2.)

4. Engedélyezni kell az elszállítandó németek számára, hogy magukkal vihessenek meleg ruházatot, tartalék fehérneműt, ágyneműt, edényeket személyes használatra és élelmiszert, összesen 200 kg súlyig fejenként.

5. Meg kell bízni Hruljov elvtársat, a Vörös Hadsereg hadtápfőnökét és Kovaljov elvtársat, a Vörös Hadsereg központi szállítmányozási főhivatal parancsnokát, hogy biztosítsák az internáltak szállításához a vasúti szerelvényeket és gépkocsikat, valamint étkeztetésüket útközben.

6. Valamennyi németet a donyeci szénmedence szénbányászatának és a Dél vaskohászatának helyreállítási munkálataira kell irányítani.

A munkahelyekre érkező németekből 1000 főből álló munkás zászlóaljkat alakítsanak ki.

A Honvédelmi Népbiztosság (Golikov elvtárs) biztosítson minden zászlóalj számára 12 tisztet a Vörös Hadseregben szolgálatra korlátozottan alkalmasak közül.

7. Az internáltak munkahelyükön történő fogadásának megszervezését, elhelyezésüket, étellemezésüket, valamint az érkező németek valamennyi egyéb létfeltételének biztosítását és a munkájuk megszervezését a szénbányászati, valamint a vaskohászati népbiztosság végezze.

Köteles a szénbányászati népbiztosság (Vahrusev elvtárs) és a vaskohászati népbiztosság (Tyevoszján elvtárs) biztosítani helyiségeket a hozzájuk érkező internált németek fogadására és elhelyezésére.

A belügyi népbiztosságot meg kell bízni, hogy a vaskohászati, valamint a szénbányászati népbiztossággal közösen dolgozzák ki az internált németek ellátásának rendjét és munkára történő igénybevételük feltételeit.

8. Kötelezni kell a Szovjetunió Tervhivatalát (Voznyeszenszkij elvtársat), hogy utaljon ki a szénbányászati, valamint a vaskohászati népbiztosság részére 1945 első negyedévéől kezdődően pótlólagos mennyiségű élelmiszert és iparcikkeit a hozzájuk munkára érkező internált németek ellátására – az e népbiztosságok üzei számára megállapított normáknak megfelelően.

9. Utasítani kell az egészségügyi népbiztosságot (Mityerev elvtársat), hogy teremtsen meg az orvosi –egészségügyi ellátás intézményi feltételeit vaskohászati, valamint a szénbányászati népbiztosság üzeibe érkező németek számára, s a két népbiztosság bocsássa a egészségügyi népbiztosság rendelkezésére a szükséges helyiségeket.

10. A németek internálását 1944 decemberében és 1945 januárjában le kell bonyolítani, s a munkahelyre érkezésnek 1945. február 15-ig meg kell történnie.

Az Állami Honvédelmi Bizottság Elnöke
J. Sztálin

5. 1944. DECEMBER 17. – A 4. UKRÁN FRONT HADTÁPTERÜLETÉT FEDEZŐ
NKVD-CSAPATOK PARANCSNOKÁNAK ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉSE A 4.
UKRÁN FRONT FŐPARANCSNOKÁNAK
AZ 1944. NOVEMBER 13-I 0036. SZÁMÚ HATÁROZATÁNAK
VÉGREHAJTÁSÁRÓL⁹¹²

⁹¹² Forrás: A dokumentumot először a Kárpátaljai megyei tanács rehabilitációs bizottság 1991-ben megtartott ülésén hozták nyilvánosságra. Megjelent először magyarul: Dupka György, Korszun Alekszej: *A "málenkij robot" dokumentumokban*. i. m. 71-73 p., Megjelent ukránul először: *Тернистий шлях до України. і. м. 520-521. р., Pontosított változata: Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1955 рр.* Архівні документи і матеріали. Упорядник. О. М. Корсун. і. м. 165-166.р.

Szigorúan titkos

1. sz. példány

Petrov hadseregtábornok elvtársnak,
a 4. Ukrán Front főparancsnokának

A Front Katonai Tanácsa 1944. november 13-i 0036. számú határozatát végrehajtva, a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok Zakarpatszka Ukrajna területén elkülönítették az ellenség ott megtelepedett tisztjeit és sorkatonáit, a német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket, a magyar csendőrség és rendőrség csendőreit, rendőrségi tisztviselőit, és a hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították őket – 15 152 főt, köztük:

- a) 154 tisztet,
 - ebből 132 magyar
 - 3 cseh
 - 3 szlovák
 - 16 ruszin
- b) 7729 katonát
 - ebből 60 német
 - 7669 magyar
- c) 7093 hadköteles személyt
 - ebből 68 német
 - 7025 magyar
- d) 176 csendőrt és rendőrt
 - ebből 164 magyar
 - 1 német
 - 4 ukrán
 - 5 ruszin
 - 1 szlovák
 - 1 román

Az akción kívül a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok osztagai harcrendben az erdős vidékek és a települések átfésülésekor az arcvonal mögötti területen november 18. és december 16. között letartóztattak:

- a) 6319 ellenséges katonát és tisztet
- b) 1179 német és magyar hadköteles személyt
- c) 9 csendőrt és rendőrt.

A letartóztatottaktól elkoboztak:

- 5 géppuskát
- 76 puskát
- 5 pisztolyt
- 2 távcsövet

A letartóztatottakat hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították.

Folyó év december 13-án és 14-én az NKVD-osztagok Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó körzetében akciót hajtottak végre a 18 és 50 év közötti németek (férfiak) elkülönítésére.

Az akció eredményeként 292 személyt különítettek el és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre.

Folyó év november 18-tól december 16-ig a hadtápterületet fedező NKVD-osztagok összesen 22 951 főt tartóztattak le és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre, köztük:

14 202 katonát, tiszthelyettest és tisztet
8564 német és magyar nemzetiségű hadkötelest
185 csendőrt és rendőrt

A hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik.

Megjegyzendő: az első oldalon Petrov hadseregtábornok 1944.XII. 17-i rezolúciója olvasható: „ a németeket a többiektől el kell különíteni, külön nyilvántartás kell vezetni és külön lágerbe kell őket kísérni.” „Fagyjev, XII. 18. operatív végrehajtásra.”

Fagyjev vezérőrnagy,
a 4. Ukrán Front hadtápterületét
fedező NKVD-csapatok parancsnoka

Boszij ezredes,
törzsfőnök

1944. december 17-én
No. 00327

6.1944. DECEMBER 18. - 22. SZ. DEKRÉTUM

A KÁRPÁTONTÚLI UKRAJNA NÉPTANÁCSA KÜLÖNLEGES BÍRÓSÁGÁNAK
LÉTREHOZÁSÁRÓL⁹¹³

A magyar–német elnyomók behatoltak földünkre és öt éven át garázdálkodtak itt, bevezették az önkény véres rendszerét, gyalázták népünket, szétdúlták családi fészünköt, rabolták a városokat és falvakat, felégették a népi vagyont. Agyongyötört népünk fiainak és leányainak ezreit üzték el kényszermunkára Magyarországra és a vele szövetséges Németországba. A fasiszta csendőrség és rendőrség kínzókamráiban, a magyar–német bitorlók által végzett kibírhatatlan kínzások és gyötrelmek következtében sok tucat és száz békés polgár pusztult el.

A velünk egyvérű szovjet nép dicső Vörös Hadserege felszabadított bennünket és kiűzte a magyar–német megszállókat. A Vörös Hadsereg csapásai elől menekülve, a magyar–német bitorlók hátrahagyták földünkön ügynökeiket.

A nép akarátát teljesítve, az állam biztonságának szilárdítása érdekében – a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa szükségesnek találta, hogy a népünk ellenségei elleni harc érdekében bírósági szerveket hozzon létre.

A Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa, a Kárpátontúli Ukrajna Népbizottsága I. kongresszusán, 1944. november 26-án a Kárpátontúli Ukrajinának Szovjet–Ukrajinával való újraegyesüléséről és a Csehszlovák Köztársaság kötelékéből való kilépésről elfogadott kiáltványnak megfelelően ezzel a Dekréttal elhatározta:

1.

Rendkívüli bíróság létesítendő a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának keretében, amelyet a Néptanács választ meg.

⁹¹³ Forrás: VISZTNIK Nararodnoj Radi Zakarparszkoji Ukrajini. Urjadovij Organ Naradnoji Radi Zakarpatszkoji Ukrajini, Uzsgorod, 30 grudnya 1944. Csiszla 3. 15-16. p. Először magyarul közölve: "Sötét napok jöttek..." *Koncepciók perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944-1957.* i. m. 121-124 p.

2.

A rendkívüli bíróság a Kárpátontúli Ukrajna egész területén működik.

3.

Tevékenységeben a rendkívüli bíróság kizárólag a nép érdekeit tartja szem előtt és azoknak az elveknek az alapján működik, amelyeket a Kárpátontúli Ukrajna Népbizottsága I. kongresszusán elfogadott kiáltvány tartalmaz.

4.

Érvénytelenítendő a magyar és megszálló szervek törvényei.

5.

Addig, míg nem fogadják el a büntető, büntetőjogi és más törvényeket, a rendkívüli bíróság saját népi jogfelfogásából és belső meggyőződéséből indul ki, amely a kormányzat szuverenitásának és a polgárok személyes jogainak védelmének alapul.

6.

A rendkívüli bíróság hatáskörébe a következő ügyek tartoznak:

- a) a megszálló hatóságok vezető szerveiről;
- b) a magyar rendőrség és csendőrség tagjairól;
- c) a Kárpátontúli Ukrajna polgárai közül kikerült árulóiról és segítőitársairól, akik saját népük kárára szilárdították a megszálló rendszert;
- d) a magyar és német szervek titkos ügynökeiről;
- e) olyan személyekről, akik a megszállás idején kegyetlenül és erőszakosan léptek fel a néppel szemben;
- f) olyan személyekről, akik szabotálják a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa által végzett tevékenységet, és akik felszabadítónk, a Vörös Hadsereg ellen irányuló propagandát folytatnak;
- g) olyan személyek ellen, akik a hatóságok képviselőivel és közéleti személyekkel szemben lépnek fel;
- h) olyan személyek ellen, akiknek tevékenysége a nemzeti vagy vallási ellenségeskedés szítására irányul;
- i) a fasiszta pártok tényezői ellen;
- j) más olyan bűntények ellen, melyek megtárgyalását a különleges bíróság által szükségesnek ítélték meg.

7.

Büntetőjogi felelősségrevonásként a rendkívüli bíróságnak joga van tíz évig terjedő börtönbüntetést vagy golyó általi halálbüntetést kiszabni az érintett vagyonának elkobzásával.

8.

A rendkívüli bíróság ítéleteit a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának nevében hozza meg, fellebbezésnek nincs helye. A golyó általi halálról hozott ítéleteket a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa hagyja jóvá.

9.

A 6. –ban felsorolt ügyekben végzendő nyomozás érdekében a különleges bíróság nyomozóbizottságát kell létrehozni. Az ügyek tárgyalásának rendjét rendkívüli bíróság és nyomozóbizottság által külön utasítás jelöli meg, amelyet e Dekrétumhoz csatolnak.

10.

E Dekrétum a publikálás napján lép érvénybe és megvalósításáért a Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságának bírósági ügyekkel való megbízottja felel.

Ungvár, 1944. december 18.

I. I. Turjanica, P.P. Szova, P.I. Lintur, I. M. Vas, J. I. Ivasko, M. V. Moldavcsuk, M. V. Cuperjak, Sz. I. Weisz, Sz.V. Boreckij, I. J. Kericsa, G. I. Ruszin, I. J. Kerecsanyin, F. I. Csekan, D. M. Tarahonics, C. I. Borkanyuk, I. I. Kopolovics, V. M. Teszlovics saját kezűleg

7.1945. JÚNIUS 29. SZERZŐDÉS⁹¹⁴

A SZOVJET SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGE ÉS A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG KÖZÖTT KÁRPÁT-UKRAJNÁRA VONATKOZÓAN⁹¹⁵

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége és a Csehszlovák Köztársaság elnöke attól az óhajtól áthatva, hogy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság népei egymással örök és őszinte barátságban éljenek és hogy részükre szoros együttműködésük révén boldog jövőt biztosítsanak, elhatározták, hogy e célból szerződést kötnek és meghatalmazottaikká kinevezték:

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége:

Vjacseszlav Mihajlovics Molotovot, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettesét és külügyi népbiztost,

a Csehszlovák Köztársaság elnöke: Zdenek Fierlinger miniszterelnököt és Vladimír Klementis külügyminisztert,

akik jó és kellő alakban talált meghatalmazásaik kicserélése után a következőkben állapodtak meg:

1. cikk. Kárpát-Ukrajna (a csehszlovák alkotmány megnevezése szerint: Podkarpatská Rus), amelyet a Saint Germain-en-Laye-ban 1919. szeptember 10-én kötött szerződés alapján autonóm területként a Csehszlovák Köztársasághoz csatoltak, a lakosság részéről kinyilvánított óhajnak megfelelően és a két Magas Szerződő Fél közötti baráti megegyezés alapján egyesül ősi hazájával, Ukrajnával, és ennél fogva az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság részévé válik.

A Szlovákia és Kárpát-Ukrajna között 1938. szeptember 29-e napján fennállott határok, az eszközölt módosításokkal, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság közötti határokká lesznek, a mellékelt térkép szerint.

2. cikk. A jelen Szerződést a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének és a Csehszlovák Nemzetgyűlésnek meg kell erősítenie.

A megerősítő okiratot Prágában cserélik ki.

A jelen Szerződés készült Moszkvában három példányban, mindegyik orosz, ukrán és szlovák nyelven.

Értelmezés szempontjából mindhárom szöveg egyenlő érvényű.

⁹¹⁴ Megjegyzés: A megerősítő okiratokat Prágában 1946. január 30-án cserélték ki, amely napon a Szerződés hatályba lépett.

⁹¹⁵ Forrás: Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918 – 1991.* i. m. 148. p.

1945. június 29.

8.1989 JÚLIUSA. - MUNKACSOPORT ALAKULT⁹¹⁶

AZOK SORSÁNAK KIVIZSGÁLÁSÁRA, AKIKET 1944 ŐSZÉN MUNKATÁBOROKBA VITTEK⁹¹⁷

A népképviselők területi tanácsa mellett bizottság alakult abból a célból, hogy segítse elő azon rehabilitált személyek jogainak és érdekeinek biztosítását, akik a 30–40-es években, valamint az 50-es évek elején megtorlások áldozatai lettek, s hogy emlékművet állítsanak nekik.

Ezen bizottsághoz, valamint más állami és társadalmi szervezetekhez is sokan fordultak az utóbbi időben azzal a kéréssel, hogy tisztázni kellene azoknak a magyar férfiaknak a sorsát, akiket 1944-ben munkatáborokba vittek Kárpátaljáról.

E kérdés beható tanulmányozása végett a területi tanács említett bizottsága munkacsoportot alakított a következő összetételben:

Antonik Tibor – a beregszászi (berehová) járási Lenin Kolhoz elnökhelyettese,

Gerzánics Mária – a Szovjetunió népképviselője, a nagyszőlősi (Vinohradov) központi járási kórház osztályvezető orvosa,

Dupka György – a Kárpáti Kiadó szerkesztője,

Gajdos Béla – a Beregszászi Gazdaságközi Építővállalat mestere

Dadai Árpád – a Beregszászi járási belügyi osztály vezető nyomozója

Daskevics Jurij – az USZSZK TA és Felsőfokú Oktatási Minisztériuma tudományos-kutató laboratóriumának (Ungvár) tudományos munkatársa.

Szabó Béla – a Kárpáti Igaz Szó helyettes szerkesztője

Orosz József – az ungvári járási ügyészség vezető nyomozója

Váradi-Sternberg János – professzor, a Hungarológiai Központ tudományos főmunkatársa

A bizottság kéri azokat, akik dokumentális anyaggal rendelkeznek az adott kérdésben, juttassák el azt a következő címre: Uzsgorod, Lenin tér 4. sz., területi végrehajtó bizottság. (A 30–40-es években és az 50-es évek elején megtorlás áldozatává lett személyek rehabilitálását elősegítő bizottság.) Telefon: 3-44-13.

9.1989. NOVEMBER 18. - KMKSZ EMLÉKKONFERENCIA

A SZATLINIZMUS KÁRPÁTALJAI ÁLDOZATAINAK EMLÉKÉRE

SZOLYVA 1944 – BEREKSZÁSZ 1989

⁹¹⁶ Lásd: 1989 május végén Ungváron a népképviselők területi tanácsának tizedik ülészakán alakították meg (Mikola Kacalap személyi nyugdíjas képviselő elnökkel az élén) azt a 19 tagú bizottságot, melynek feladata, hogy elősegítse a 30-40-es években és az 50-es évek elején a represszió áldozataivá vált, s azóta rehabilitált személyek jogainak és érdekeinek érvényesítését. A bizottság mellett július végén magyar munkacsoport is alakult. A munkacsoportot 1990 májusában átszervezték. Az új testület elnöke: Molnár Bertalan, helyettese Olekszij Korszun, a KGB nyugdíjas ezredese, az ungvári városi tanács képviselője. A magyarok közül tagja maradt: Dupka György megyei tanács és az ungvári városi tanács képviselője, Szabó Béla, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztő helyettese. Ügyvezető titkára: Dupkáné Kövy Edit.

⁹¹⁷ Forrás: Kárpáti Igaz Szó, 1989. júliusa. Újraközlések: Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918 – 1991.* i. m. 232–233. p.

Az emlékkonferencia résztvevői felhívással fordulnak valamennyi kárpátaljaihoz, magyarokhoz és nem magyarokhoz, hogy őrizzék meg a sztálinizmus ártatlan áldozatainak emlékét. Tegyenek meg mindenmt, hogy a múlt soha ne ismétlődhessen meg, hogy a demokrácia térhódítása egyszer és mindenkorra száműzze a megtorlást, a rettegést az emberek életéből.

1. Szorgalmazzuk, hogy a terület vezetői szolgáltassanak igazságot az elhurcoltaknak, és kollektív rehabilitálásukkal, a vétkesek megnevezésével, megbélyegzésével állítsanak méltó emléket az otthonuktól távol elpusztultaknak, a testi-lelki nyomorékként visszatérteknek.
2. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség helyi szervezetei a tanácsi szervekkel együtt készítsék el az 1944 őszén „három napi” munkára elhurcoltaknak névjegyzékét és azt a szükséges intézkedések megtétele végett adják át a területi tanács rehabilitációs bizottságának.
3. KMKSZ alakítsa meg a túlélők bajtársi körét, hogy annak tagjai visszaemlékezéseikkel hathatósan segítsék a rehabilitációs bizottság munkáját, a történelmi igazság helyreállítását.
4. 1989. november 19-től 26-ig tartsunk gyászhetet, amelynek folyamán avassuk fel az elhurcoltak emlékműveit, emléktábláit, rendezzünk gyászgyűléseket, megemlékezéseket. November 26-án, vasárnap 13 órakor konduljanak meg a harangok, este 18 órakor az ablakban gyűjtsunk gyertyát a sztálini önkény áldozataiért. Felhívjuk a világ magyarságát, hogy csendes megemlékezésekkel csatlakozzanak az akciónkhoz.
5. A konferencia anyagait a KMKSZ emlékkönyvben jelentesse meg.

1989. november 18. Beregszász.

10.1991. NOVEMBER 15. - A NÉPKÉPVISELŐK KÁRPÁTALJAI TERÜLETI TANÁCSÁNAK REHABILITÁLTAK JOGAI VISSZAÁLLÍTÁSÁVAL FOGLALKOZÓ MUNKABIZOTTSÁGA

HATÁROZATA⁹¹⁹

Az 1944 november–decemberében és 1945 januárjában internált magyar, német és más nemzetiségű kárpát-ukrajnai állampolgárokról

1. A magyar, német és más nemzetiségű állampolgároktól tömegesen beérkező kérvényekből kifolyólag, melyekben rehabilitálásukat kérik, a munkabizottság megbízásából I. J. Bihunec, Dupka György, A.M. Korszun, A.M. Seketa bizottsági tagok és az UKGB megbízásából V.I. Ivanenko tanulmányozták ezt a kérdést. Megállapítást nyert, hogy a 4. Ukrán Front katonai tanácsa határozata értelmében a 18 és 60 év közötti magyar, német és más nemzetiségű férfiakat 1944 novemberében, decemberében és 1945 januárjában valóban internálták és Kárpát–Ukrajna határain túlra munkatáborokba vezényelték. Az okmányokkal megismerkedett a népképviselők területi tanácsának vezetősége.

2. Tudomásul kell venni, hogy a népképviselők területi tanácsának vezetősége 1991 szeptemberében azzal a kéréssel fordult Ukrajna Legfelsőbb Tanácsához, hogy tárgyalja meg azon kárpát-ukrajnai magyar, német és más nemzetiségű állampolgárok rehabilitálásának kérdését, akiket 1944 novemberében – 1945 januárjában internáltak, majd munkatáborokba

⁹¹⁸ Forrás: Kárpáti Igaz Szó, 1989. július. Újraközlések: Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918 – 1991.* i. m. 233. p.

⁹¹⁹ Forrás: *Egyetlen bűnünk magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946).* Közreadta: Dupka György. i. m. 272-273 p.

vezényeltek, és határozza meg pénzbeli kompenzálásuk, vagyonuk visszaadása vagy értékelésének megtérítése rendjét. A lágerekben töltött időt be kell számítani ezen állampolgárok folyamatos munkaviszonyába, miként arról az Ukrán SZSZK-nak „A politikai megtorlások ukrainai áldozatai rehabilitálásáról” szóló törvénye rendelkezik.

3. Fel kell kérni Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Kárpátalján megválasztott népképviselőit, hogy szorgalmazzák az internáltak kártalanítása kérdésének napirendre tűzését.

Molnár Bertalan,

a munkabizottság elnöke

1991. november 15.

11.1992. DECEMBER 1. - A NÉPKÉPVISELŐK KÁRPÁTALJAI TERÜLETI TANÁCSÁNAK

H A T Á R O Z A T A

AZ INTERNÁLT ÁLLAMPOLGÁROKNAK JÁRÓ KEDVEZMÉNYEKRŐL⁹²⁰

Tervezet⁹²¹

A sztálini megtorlások éveiben a Szovjetunió állami szerveinek és a 4. Ukrán Front katonai parancsnokságának törvénytelen határozatai nyomán alaptalanul, csupán nemzeti hovatartozásuk miatt olyan személyeket internáltak Kárpát–Ukrajnán kívül álló területre, akiknek semmi közük sem volt a magyar katonai alakulatokhoz és a német hadsereghez.

Így a 4. Ukrán Front katonai tanácsának 1944. évi október 13-i határozata értelmében 1944. október 18-a és december 16-a között alaptalanul őrizetbe vettek és fegyveres kísérettel katonai fogolytáborokba toloncoltak több mint 8500 magyar, német, ruszin, ukrán és más nemzetiségű 18 és 50 éves életkor közötti személyt. Az életben maradottak zöme csak 1946–1949-ben tért haza.

A területi tanács elítéli a 4. Ukrán Front parancsnokságának e törvénytelen cselekedeteit, megengedhetetlennek tartja az ilyen tetteket egy civilizált országban, részvétét fejezi ki az alaptalan megtorlások áldozatainak, rokonainak és hozzátartozóiknak, erejéhez mérten biztosítani igyekszik az anyagi és erkölcsi kárpótlást e törvénytelen megtorlások okozta sérelmekért.

A dolgozók képviselőinek területi tanácsa elhatározta:

1. Törvénytelennek tekintendő a 4. Ukrán Front katonai tanácsának határozata Kárpát–Ukrajna magyar, német és más nemzetiségű hadköteles személyeinek az internálásáról.

2. A lehetőségekből kiindulva... összegű egyszeri segílyt kell nyújtani az internált személyeknek, akiket munkatáborokban tartottak fogva és erről igazolásuk van. A segíly a helyi költségvetésből folyósítandó.

3. Az internáltak által táborokban töltött időt egy az egyhez be kell számítani munkaviszonyuk idejébe.

4. Fel kell jogosítani őket soron kívül orvosi ellátásra és a számukra felírt orvosságok 50 százalékos árkedvezménnyel való beszerzésére.

⁹²⁰ Forrás: *Egyetlen bűnünk magyarságunk volt*. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). Közreadta: Dupka György. i. m. 280–281 p.

⁹²¹ Lásd: A KMKSZ képviselőknél (Milován Sándor, Kovács Elemér, Lőrincz Lajos, Fodó Sándor, Tóth Mihály /frakcióvezető/, Tuba Magda, Majorossy István, Nagy Balázs, Székovszky Natália, Orosz Ildikó, Dupka György) a törvénytervezetet kellő támogatás hiánya miatt nem sikerült a területi tanács 1992. december 2-ai ülésének napirendjére tűzteni.

5. A területi állami közigazgatás szociális főhivatala dolgozzon ki igazolvány-mintát, amelyet Ukrajna elnökének kárpátaljai területi megbízottja hagy jóvá.

6. Az igazolványok kiadásával a levéltári okmányok alapján a népképviselők városi és járási tanácsait kell megbízni.

1992. december 1.

12.1994. NOVEMBER 25. A MEGYEI TANÁCS ELNÖKÉNEK NYILATKOZATA,
AKI ELŐSZÖR OSZTOZIK AZ ÁLDOZATOK HOZZÁTARTOZÓINAK
GYÁSZÁBAN⁹²²

50 éve, 1944 késő őszen a sztálini rezsim idején Kárpátalján tragikus események történtek: magyar, német és más nemzetiségű férfiakat hurcoltak el hadifogoly táborokba és szigeteltek el a külvilágtól. A táborokban, ezen belül a szolyvai gyűjtő-fogolytáborban sokuk életét ragadták el a betegségek, az éhség, az embertelen kényszermunka.

Fejet hajtunk az áldozatok emléke előtt, osztozunk az áldozatok szeretteinek, hozzátartozóinak gyászában, együttérzésünket fejezzük ki az ártatlanul megszenvedetteknek.

1994. november 25.

Szerhij Usztics^{923*},

a népképviselők megyei tanácsának elnöke, Ukrajna népképviselője

⁹²² Forrás: DUPKA GYÖRGY, KORSZUN ALEKSZEJ. A *“málenkij robot” dokumentumokban*. i. m.152. p.

⁹²³ Lásd: A Szolyvai Emlékparkban rendezett koszorúzással egybekötött emlékgyűlésen a szöveget felolvasta: Czurkó János, a Kárpátaljai Megyei Tanács alelnöke, (a szöveget leközlötték a megyei ukrán és magyar lapok)

V. STATISZTIKA

1. A magyarság száma 1910–2001 között⁹²⁴

Év	Összlakosság	Magyarok száma	Százalékarány
1910	597 062	262 555	43,97
1921	606 568	102 144	16,84
1930	725 357	109 472	15,09
1941	852 546	245 286	28,77
1946	755 900	134 558	17,80
1959	920 173	126 247 (149 000)*	13,72 (16,19)
1970	1 056 799	151 949 (166 000)*	14,38 (15,71)
1979	1 155 759	158 446 (171 000)*	13,71 (14,80)
1989	1 245 618	155 711 (163 000)*	12,50 (13,09)
2001	1 254 614	151 500 (156 600)	12,08 (12,48)

A magyarok száma Ukrajnában (2001)	48 457 000	156 600	0,32

2. A magyar etnikum száma és aránya Kárpátalja közigazgatási egységeiben, 2001⁹²⁵

Közigazgatási egység	Összlakosság	Magyarok száma	Százalékarány
Beregszászi j.	54 062	41 163	76,14
Nagyszőlősi j.	117 957	30 874	26,17
Ungvári j.	74 399	24 822	33,36
Munkácsi j.	101 443	12 871	12,69
Beregszász	26 554	12 785	48,15
Ungvár	115 568	7 972	6,90
Munkács	81 637	6 975	8,54
Técsői j.	171 850	4 991	2,90

⁹²⁴ Saját szerkesztés a 2001. évi népszámlálási adatok alapján. 1941–1946 között 110 728 fős csökkenés, 1946–1959 között 8311 fős csökkenés tapasztalható. A 18 év alatt 110 728 fővel lett kevesebb a kárpátaljai magyarság. Ennyibe került a második világháború és a „kollektív bűnösség elvét” alkalmazó különféle megtorlás: a több hullámban végbement kivándorlás, az 1944–1953 közötti sztálini etnikai tisztogatás, a kommunista diktatúra asszimilációs politikája, a szülőföld politikai, gazdasági, vallási okokból történő elhagyása.

⁹²⁵ Saját szerkesztés a 2001. évi népszámlálási adatok alapján. 2001-ben Kárpátalján 151,5 ezer magyar élt, ami az ukrainai magyarság (156,6 ezer fő) 96,8 %-t tette ki. A Kárpátokon túli magyarság nagyobb városokban él szórványként, és túlnyomórészt kárpátaljai gyökerű. Az utolsó két népszámlálás között a kárpátaljai magyarság lélekszáma 4,2 ezerrel (2,7 %-kal) csökkent, a megye össztlakosságán belüli aránya pedig 12,5 %-ról 12,1 %-ra módosult.

Huszt j.	96 960	5 785	5,97
Rahói j.	90 945	2 929	3,22
Huszt	31 864	1 726	5,42
Szolyvai j.	54 869	383	0,70
Ilosvai j.	100 905	114	0,11
Perecsenyi j.	32 026	78	0,24
Volóci j.	25 474	25	0,10
Nagybereznai j.	28 211	15	0,05
Ökörmezői j.	49 890	8	0,02
Összesen:	1 254 614	153 516	12,24

3. A német népszaporulat dinamikájának változása az elmúlt száz esztendőben⁹²⁶

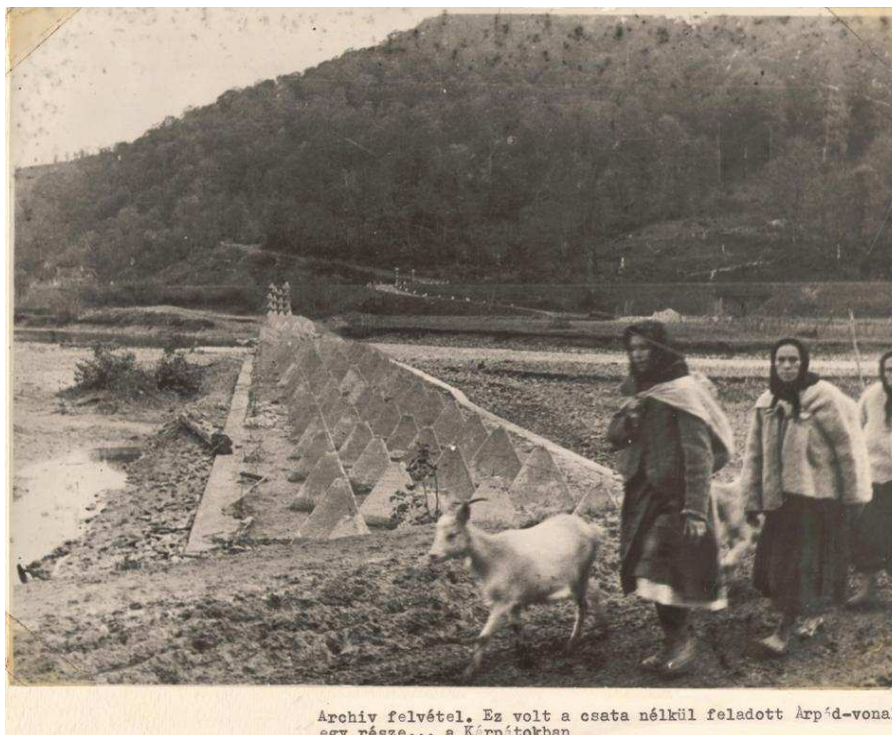
Év	Összlakosság	Németek száma	Százalékarány
1910	597 062	63 653 (12 914) ^{927*}	10,66
1921	606 568	10 460 (10 674)** ⁹²⁸	1,72
1930	725 357	13 249 (12 713)**	1,83
1941	852 546	13 244	1,55
1946	755 900	2 398	0,32
1959	920 173	3 504	0,38
1970	1 056 799	4 230	0,40
1979	1 155 759	3 746	0,32
1989	1 245 618	3 478	0,28
2001	1 254 614	3 582	0,29
Összes német Ukrajnában (2001)	48 457 000	33 300	0,07

⁹²⁶ Saját szerkesztés a népszámlálási adatok alapján.

⁹²⁷ * A németek száma a magukat németnek valló zsidókkal együtt.

⁹²⁸ ** A csillaggal jelölt, eltérő adatok ebben a kiadványban szerepelnek: Малець Олександр Омелянович: *Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40-80-х рр.. ХХ ст.* Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, Ужгород, 2004.141. р.

VI. ÁBRÁK, KÉPEK, TÉRKÉPEK⁹²⁹

Archív felvétel. Ez volt a csata nélkül feladott Árpád-vonal egy része... a Kárpátokban

1 ábra. Archív felvétel. A harc nélkül feladott Árpád-vonal egy része a Kárpátokban (1944. október végén.)

Archív fotó. Bevonulás Munkácsra

2 ábra. Archív felvétel. A szovjet egységek bevonulása Munkácsra (1944. október 26.)

⁹²⁹ Dupka György magánarchívumából

3 ábra. Archív felvétel. A munkácsi fogadóbizottság üdvözli a városba érkező magas rangú szovjet katonatiszteket (1944. október 26.)

СОВ. СЕКРЕТНО

Эка. №.....

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

ВОЕННОГО СОВЕТА 4-го УКРАИНСКОГО ФРОНТА

13 ноября 1944 года

№ 0036

Действующая Армия

В тылу фронта осело большое количество бывших солдат и офицеров немецкой и венгерской армий, проживающих в настоящее время в населенных пунктах освобожденной территории Закарпатской Украины.

В ряде населенных пунктов проживают военнообязанные лица немецкой и венгерской национальности, подлежащие также, как и солдаты про-
тивника, задержанию и направлению в лагеря для военнопленных.

Большинство чиновников и служащих полиции и жандармерии венгерского правительства не только не арестованы, но даже и не учтены.

Военный Совет Фронта ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. В период с 14 по 16.11. с.г. включительно, военным комендантам городов, местечек и крупных населенных пунктов провести регистрацию солдат и офицеров, служивших в немецкой и венгерской армиях, независимо от их национальности.

2. Провести регистрацию всех военнообязанных лиц в возрасте от 16 до 50 лет немецкой и венгерской национальности, проживающих в настоящее время на освобожденной территории Закарпатской Украины, а также всех чиновников и служащих венгерской полиции и жандармерии, находящихся на освобожденной территории Закарпатской Украины.

3. Проект приказа военного коменданта о проведении регистрации указанных выше лиц УТВЕРДИТЬ.

Военным комендантам, во время регистрации, объявить всем о пов-
ной явке на 18.11 и всех вызванных вторично 18.11.44 года:

а) Бывших солдат и офицеров немецкой и венгерской армий,

задержать и под конвоем, как солдат противника, направить на пункты военнопленных.

б) военнообязанных лиц немецкой и венгерской национальности, проживающих на освобожденной территории Закарпатской Украины, отдельными командами и при списках под конвоем направлять на пункты военнопленных.

Весь учетный материал регистрации чиновников и служащих венгерской полиции и жандармерии, вместе с задержанными, 18-19.II с.г. передать ближайшим орк. "СМЕРШ" соединений и разведывательных органов пограничных частей охраны тыла фронта.

4. На время проведения операции организовать к 17.II.44 г. дополнительно два приемных пункта военнопленных один в районе г. Перечин, второй в районе г. Густе.

5. Начальнику войск НКВД по охране тыла генерал-майору ФАДЕЕВУ дать указания своим частям об усилении работы по выявлению и задержанию перечисленных выше лиц.

6. Начальнику тыла фронта генерал-майору КАЦНЕРЬСОНУ, для обеспечения выполнения настоящего постановления разрешить военным комендантам пользование автомашинами "ВИШИС", находящимися на вербовочных пунктах фронта.

7. Для усиления конвоирования направляемых на пункты военнопленных, разрешить комендантам городов, местечек и крупных населенных пунктов использовать местные гарнизоны.

8. Начальнику тыла фронта организовать с 18.II.44 г. по маршруту Ужгород-Самбор и Свалява-Самбор достаточное количество питательных пунктов.

- 3 -

292

9. Начальнику войск охраны тыла генерал-майору ФАДЕЕВУ
на 15.00 12.11.44 года собрать всех военных комендантов
и их заместителей на совещание.

ПРИЛОЖЕНИЕ: приказ военного коменданта.

КОМАНДУЮЩИЙ ВОЙСКАМИ
4-го УКРАИНСКОГО ФРОНТА
ГЕНЕРАЛ АРМИИ
/ИВ. ПЕТРОВ/

ЧЛЕНЫ ВОЕННОГО СОВЕТА
4-го УКРАИНСКОГО ФРОНТА
ГЕНЕРАЛ-ПОЛКОВНИК
/И. МЕХЛИС/

ГЕНЕРАЛ- МАЙОР
/НОВИКОВ /

ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТ АРМ.
/КАРЮШИЛИН /

БЕРНО: СЕКРЕТАРЬ ВОЕННОГО СОВЕТА
4-го УКРАИНСКОГО ФРОНТА
ГВАРДИИ МАЙОР

/УСТИНОВ/

ПРИКАЗ Военного коменданта № 2 13 ноября 1944 г.	Városparancsnokság 2. számú PARANCSA 1944 november 13-án.
1. Начиная с 14 ноября с. г. в трехдневный срок регистрироваться в ближайшей военной комендатуре всем бывшим радным и офицерскому составу, служившим в венгерской и немецкой армиях, оставшимся на освобожденной территории Закарпатской Украины. Подлежат регистрации также все военнообязанные немцы и венгерской национальности в возрасте от 18 до 50 лет. 2. В этот же срок обязаны явиться на регистрацию все находящиеся на службе во время оккупации венгры Закарпатской Украины чиновники и служащие полиции и жандармерии. 3. Регистрация проводится только в военной комендатуре с 9 час. утра до 7 часов вечера ежедневно. Последний день регистрации 16 ноября 1944 года. 4. Всех уклонившихся от регистрации задерживать и привлекать к ответственности по законам военного времени.	1. Folyó évi november hó 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságnál mindazok a katonák és tisztek, akik a magyar és német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpátalja területén maradtak. Jelentkezni tartoznak, német és magyar nemzetiségű hadköteles egyének is 18 évtől 50 éves korig. 2. Ezen határidőn belül kötelesek ugyancsak jelentkezni mindazok, akik a magyar megszállás alatt Kárpátalján a rendőrség vagy csendőrség szolgálatában álltak. 3. Jelentkezni csak a városparancsnokságon lehet naponként reggel 9-től este 7-ig. A jelentkezés utolsó napja 1944. évi november hó 16-ika. 4. Mindenkét, aki a jelentkezésnek nem tesz eleget, le lesz tartva és a hadifővároszék elé kerül.
Военный комендант.	Városparancsnok.

6. ábra. A rendelet melléklete: A városparancsnokság 2. sz. parancsa (1944. november 13.)

Útban a szolyvai láger felé

7 ábra. Archív felvétel. A „három napos munkára”, a „malenkij robotra” jelentkezők menete a szolyvai gyűjtőláger felé (1944- november 18-20.)

Eduard Benes 1935-ben

Ivan Turjanica

8-9 ábra. Archív felvétel. Eduárd Benes, aki Sztálinnak felajánlotta és Ivan Turjanica, aki a vezér nevében lecsatolta és szovjetizálta Kárpátalját.

МАНІФЕСТ

Першого З'їзду Народних Комітетів Закарпатської України про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною

Настав радісний історичний день для Закарпатської України. За допомогою героїчної Червоної Армії скинуто німецько-мадлярське іго. Повернуто князю багатовіковому пануванню мадляр і всіх чужоземців на історичні українські землі Закарпатської України.

З'їзд Народних Комітетів Закарпатської України приносить від імені всього населення Закарпатської України сердечну подяку доблесній Червоній Армії, яка вигнала німецько-мадлярських окупантів і привнесла на своїй бойових прапорах радість і спокій кращому народові, Слава Героям Головнокомандуючому Маршалу Радянського Союзу, нашому батькові ЙОСИФУ ВІСАРІОНОВИЧУ СТАЛІНУ!

Століттями перебуваючи у відриві від своєї матері-Матері України, закарпатсько-український народ був приречений на злиди і вичоркання. Сланиство, яке складає переважну більшість закарпатсько-українського народу, позбавлене було землі. Крім того, потім заобурі багатства нашого народу йшли мадлярським та іншим чужоземним гнобителям. Мова наша переслідувалась, почасти заборонялась, національна українська культура руйнувалась і знищувалась. Народ витиснений з своїх земель чужоземцями і алікором. За спогадів, з 1926 року, вимішени були, ритуально від голоду, дітями і пригноблени, емігрувати в чужі країни сотні тисяч закарпатських українців.

Розвал лоскутної Австро-Угорської імперії, в якій Закарпатська Україна вважалася колоніальним намісництвом, не привів до національного, економічного і культурного відродження Закарпатської України. Наша батьківщина опинилася знову відрізаною від своєї матері-України. Так зливч чужоземців Закарпатської України в негарт Чехословаччїї республіки, проголошеної Сен-Жерменським договором 1919 року, не була установлена. Навіть уклад, створений на рушках Австро-Угорщини, Чехословаччїї республіки не змінився нічим для нашого закарпатсько-українського народу. Від усіх нерівних державних посад українці були усувані.

Але самим тиском для Закарпатської України був 1938 рік і послідовні шість років мадлярського рабства Чехословаччїї уряд, відмуповуючись від наслідків гітлерівської Німеччини, віддав нас у рабство мадлярським фанатам. Без єдиного голосу протесту, без єдиного пострілу, німці заплатили німецько-мадлярським імперіалістам, щоб вартувати Чехословаччїю. Закарпатська Україна була перетворена в дрібну розмінну монету на міжнародній арені.

Так з нами поступали тому, що відрізані від своєї матері-України Радянської України, ми були беззахисними. Так з нами змогли поступити тому, що не була доседа до кінця наша боротьба за возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною, то ми залишилися поза всією сім'єю народів Радянської Росії.

Не раз за свою історію народ Закарпатської України піднімався на боротьбу проти чужоземних гнобителів. Не гадившись з пам'яті нашого покоління виступи народу за

приєднання Закарпатської України до Росії, за возз'єднання з Радянською Україною. Народні збори в Мармароші 18 грудня 1918 року і в Хусті 21 січня 1919 року, які репрезентували 420 громад, проголосили возз'єднання Закарпатської України зі всією Україною. Спроби народу добитися своєї національної незалежності, неспадно подавалися. Навіть закінчилися в історії мармарошської процесії 1904, 1913—14 років, розстрілі робітників в Хусті в 1929 році, розстрілі демонстрантів в Хусті, Тур'ї-Насіні і інших селах 10 і 15 лютого 1932 року.

Вся історія Закарпатської України говорить, що наш народ, позбавлений національної незалежності, перебуваючи вільно в рабстві, загинів, коли залучився в межі чужої держави. Або возз'єднання з Радянською Україною і національне відродження, або гнів, безправа і поступове вичоркання народу Закарпатської України.

Тепер, коли народи Європи борються проти нацизму і гітлерівської тиранії, проти расової несправедливості, за свою національну незалежність, було би безглуздо несправедливості, коли б наш народ і надалі залишився вачити жалюгідне існування відрізаний від своєї рідної матері — Радянської України. ТІЛЬКИ ВОЗЗ'ЄДНАВШИСЬ З РАДЯНСЬКОЮ УКРАЇНОЮ в сім'ї братерських народів Радянського Союзу, МИ ЗАБЕЗПЕЧИМО СВОБОДУ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ, ВІДПОВІДНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ РОЗКІТ І ЗОВНІШНЮ БЕЗПЕКУ.

Закарпатсько-український народ, вивчений з німецько-мадлярського полону, вирішив раз і назавжди здійснити свою відрізану мрію і возз'єднатися з Радянською Україною. З цими думками він шов на вибори сільських, районних і міських Народних Комітетів з наказом їм — добитися возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною.

Спираючись на непохитну волю всього народу, висловлену в петиціях і постановках робітників, селян, інтелігенції і духівництва всіх міст і сіл Закарпатської України про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною.

ПЕРШИЙ З'їзд НАРОДНИХ КОМІТЕТІВ ВСІєї ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Возз'єднати Закарпатську Україну зі своєю Великою матір'ю Радянською Україною і вийти зі складу Чехословаччїї.
2. Просити Верховну Раду Української Радянської Соціалістичної Республіки і Верховну Раду Союзу Радянських Соціалістичних Республік включити Закарпатську Україну до складу УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ.
3. Обрати НАРОДНУ РАДУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ, як єдину центральну владу, відому по волі народу на території Закарпатської України.
4. Уповноважити і зобов'язати Народну Раду Закарпатської України здійснити рішення з'їзду про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною.

Мухачево. 26 листопада 1944 року.

Прийнятий одностайно на Першому
З'їзді Народних Комітетів
Закарпатської України.

A munkácsi kongresszus Kiáltványa

10. ábra. Kárpátalja Szovjet Ukrajnához való csatolását kimondó munkácsi kongresszus Kiáltványa (1944. november 26.)

*Верный
18.12.
Д. Мехлис*

1944 XII 2
(2)

Совершенно секретно
Экз. № _____

ЧЛЕНУ ВОЕННОГО СОВЕТА 4-ГО УКРАИНСКОГО
ФРОНТА - ГЕНЕРАЛ - ПОЛКОВНИКУ

ТОВ. МЕХЛИСУ

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

о ходе выполнения постановления Военного Совета фронта
№ 0036 от 13.11.1944 года.

Выполняя постановление Военного Совета, военными комендатурами: Ужгород, Мукачево, Берегово, Береги, Густе, Вилкок, Севлиш, Батево, Драгово, Перечин, Порошково, Поляна, Сва-лава, Середне, Мал.Березне, Вел. Березне, Волове, Тячево, Рахов оперативно подчиненных Управлении Войск и частями войск НКВД с 14 по 30 ноября с/г. на территории Закарпатской Украины была проведена регистрация офицеров, солдат и военнообязанных немецкой и венгерской национальности, а также чиновников и служащих венгерской полиции и жандармерии.

В результате, которой прошло регистрации 20242 чел., из них:

- а) офицеров - 315, в т.ч.
- мадьяр - 237
- чехов - 4
- русин - 50
- словаков - 18
- украинцев ... - 13
- румын - 1
- б) солдат - 12438, в т.ч.
- немцев - 76
- мадьяр - 8244

11. ábra. NKVD-jelentés Mehli sz vezérezredesnek az internálás szervezéséről (1944. november 13. Részlet.)

146
МОСКВА НКВД СССР
НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
ТОЗ. Д.П.В.Б.Р.И.Я

от
2 сего
145
ДОКЛАДЫВАЕМ:

При наступлении войск 4-го Украинского фронта в тылу оказалось значительное количество разбежавшихся солдат и офицеров венгерской армии, уроженцев Закарпатской Украины осели по месту своего жительства.

Также на освобожденной территории Закарпатской Украины оказалось значительное количество военнообязанных венгерской национальности в возрасте от 18 до 50 лет.

Военный Совет 4-го Украинского фронта своим постановлением от 13 ноября с.г. за № 0036 решил провести операцию по изъятию бывших солдат и офицеров венгерской и немецкой национальностей, а также военнообязанных этих же национальностей от 18 до 50 лет, за исключением чехов, русин, украинцев и поместить всех изъятых в лагерь военнопленных.

Войска НКВД охраны тыла фронта, которые осуществляли эту операцию с 18 ноября с.г. и проводят ее в настоящее время, изъяли и направили на сборные пункты военнопленных и в лагерь 7729 солдат, 154 офицера, 7201 военнообязанных от 18 до 50 лет 176 жандармов венгерского правительства, а всего по состоянию на 4 декабря с.г. 15260 чел.

По национальности: немцев 4 137, а остальные мадьяры.

При проведении регистрации бывших солдат венгерской армии среди них оказалось словаков 362, русин 2243, украинцев 1201, евреев 43, сербов 100, чехов 156 и 10 чел. других словянских национальностей, а всего 4280 чел., которые освобождены и оставлены по месту жительства.

По учетным данным проведенной регистрации было учтено 20440 человек, из них уже находится на сборных пунктах и в лагере 15260 чел. и освобождено 4280 чел.

В связи с продвижением фронта операция по изъятию перечисленных выше лиц будет продолжена.

Все изъятые 15260 чел. помещены на сборные пункты и в лагерь военнопленных и будут направлены в тыловые лагеря.

12., 13. ábra. A 4. Ukrán Front vezetőinek (Petrov hadseregtábornok és főparancsnok, Fagyeyev vezérőrnagy, NKVD-csapatok parancsnoka) jelentése a 0036. számú rendelet végrehajtásáról Berija állambiztonsági népbiztosnak (1944. december 6. Két oldalon)

- 2 -

147

На 4 декабря с.г. из числа содержащихся в лагере и на сборных пунктах 5000 чел. используются по решению ВС фронта на работах по восстановлению железных дорог.

Отправка остальных военнопленных в тыловые лагеря задерживается из-за неподачи вагонов.

Докладываем на Ваше распоряжение.

ПЕТРОВ. ФАДЗЕВ.

№ 1276 6.12.44г.
г. Ужгород.

2. Dokumentumok

Най новіше видання Закарпатської України з Радянською Україною

ВІСТНИК НАРОДНОЇ РАДИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

УРЯДОВИЙ ОРГАН НАРОДНОЇ РАДИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Рік видання 1.	Ужгород, 30. грудня 1944.	Число 3.

ЗМІСТ:

	Ст.
Декрет ч. 22. про утворення Спеціального Суду при Народній Раді Закарпатської України	15
Декрет ч. 23. про організацію Народних Дружин	16
Декрет ч. 24. про скасування ліхварських постанов	16
Декрет ч. 25. про націоналізацію всіх акційних банків та філій банків Закарпатської України та про вилучення Народного Банку Закарпатської України	17
Декрет ч. 26. про вилучення податків, оплат, акцій та інших публичних вистав	17
Постанова Народної Ради Закарпатської України про курс між мадярським пенге і чехословацькою короною	18
Постанова Народної Ради Закарпатської України про продаж ціни на сільсько-господарські продукти і ціна на хліб та куку в торгівлі на роздріб	19
Постанова Народної Ради Закарпатської України про допомогу жертвам фашистського терору	20
Розпорядження ч. 8. про вилучення авто-важиків, мотоциклів і велосипедів	20
Розпорядження ч. 10. про здійснення Декрету ч. 24. про скасування ліхварських постанов	21
Розпорядження ч. 11. про організацію добровільної служби на Закарпатській Україні	21
Розпорядження ч. 12. про здійснення постанови Народної Ради Закарпатської України з дня 21. грудня 1944. року про допомогу жертвам фашистського терору	22
Розпорядження ч. 13. про здійснення Декрету ч. 8. про наділення булівежними перевозом поштових, пошкоджених і бездошок та про забезпечення наділом робітників, селян і трудової інтелігенції	22
Розпорядження Уповноваженої Народної Ради Закарпатської України	23
Урядові оголошення	26
Персональні повідомлення	27

Декрети і постанови

Декрет ч. 22.

Про утворення Спеціального Суду при Народній Раді Закарпатської України.

Мадярьсько-німецькі гнобителі вдерлися і протягом п'яти років господарювали на нашій землі, впровадивши кривавий режим сваволі, знущались над нашим народом, розбивали родинні вогнища, грабили міста і села, палили народне майно. Тисячі синів і дочок нашого змученого народу загинули вони на каторгу до Угорщини і її спільниці Німеччини. В застінках фашистської жандармерії і поліції від нестерпних тортур і знущань мадярьсько-німецьких сатрапів гинули десятки і сотні мирних громадян.

Славна Червона Армія єдинокровного наш радянського народу визволила від поневолення і вигнала мадярьсько-німецьких окупантів. Утікаючи під ударами Червоної Армії, мадярьсько-німецькі загартники залишили на нашій землі своїх агентів.

Ідучи на зустріч волі народу, в цілях зміцнення державної безпеки — Народна Рада Закарпатської України визнає необхідним утворення судових органів для боротьби з злочинами нашого народу.

Народна Рада Закарпатської України, відповідно з Маніфестом І. З'їзду делегатів Народних Комітетів Закарпатської України від 26. листопада 1944 року про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною і вихід її зі складу Чехословацької Республіки, слідуючим декретом постановляє:

Ціна 3-50 пенге.

§ 1.

Установити при Народній Раді Закарпатської України Спеціальний Суд, вибраний Народною Радою.

§ 2.

Спеціальний Суд діє на всій території Закарпатської України.

§ 3.

В своїй діяльності Спеціальний Суд має на увазі виключно інтереси народних мас і діє на основі засад, викладених в Маніфесті І. З'їзду делегатів Народних Комітетів Закарпатської України.

§ 4.

Позбавити сили всі закони і розпорядки мадярьського і окупаційних урядів.

§ 5.

До видання кримінальних, кримінально-процесуальних та інших законів, Спеціальний Суд керується своєю народною правосвідомістю та внутрішнім переконанням, що базується на потребі оборони суверенітету уряду і соціальних прав громадян.

§ 6.

Спеціальному Судові підлягають справи:
а) про керівників органів окупаційних урядів,
б) про службовців мадярьської поліції і жандармерії,

Законотвірний орган Народної Ради Закарпатської України про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною, — Народна Рада Закарпатської України видає слідуючий декрет:

§ 1.

По всіх округах створити з добровільців Народні Дружини.

Народної Ради в фінансових справах виділяє свої рішення у вигляді публичного оголошення в урядовому органі Народної Ради Закарпатської України.

§ 4.

Позичка, визнана оголошенням Народної Ради ліхварською і скасованою, не може бути предме-

*Вернуть
Мехлису
18.12.44.*

1944 XI 21
Совершенно секретно
№ 1
Фадеев 165

ЧЛЕНУ ВОЕННОГО СОВЕТА
4-го УКРАИНСКОГО ФРОНТА .-
Генерал-полковнику тов. МЕХЛИСУ.

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА.-

О ходе выполнения постановления Военного Совета
фронта №-0036 от 13.11.44 г о д а .-

В соответствии с постановлением Военного
Совета фронта, Управлением войск был разработан кон-
кретный план мероприятий на основе которого 14.11.
части и военные коменданты приступили к проведению
операции по регистрации всех солдат и офицеров немец-
кой и венгерской национальности, а также всех чинов-
ников и служащих венгерской полиции и жандармерии,
оставшихся на освобожденной территории ЗАКАРПАТСКОЙ
УКРАИНЫ.

Для оказания практической помощи военным
комендантам в проведении операции из Управления войск
были командированы офицеры штаба.

Для обеспечения порядка, охраны и конвоиро-
вания указанной выше категории лиц, в распоряжение
военных комендантов выделялось необходимое количество
вооруженного личного состава пограничников.

15. ábra. Fagyeyev vezérőrnagy jelentése Mehliusz vezérezredesnek a 0036. sz. rendelet végrehajtásának menetéről (1944. november 13. – december 18.)

Совершенно секретно.

экз. № 1

КОМАНДУЮЩЕМУ ВОЙСКАМИ
4-го УКРАИНСКОГО ФРОНТА.

Генералу Армии тов. ПЕТРОВУ.

Во исполнение постановления Военного Совета

Фронта № 0036 от 13.11.44 года войсками НКВД по охране

тыла на территории Закарпатской Украины произведено

настижение, ареста в тылу фронта офицеров и солдат против-

ника, военнообязанных немецкой и венгерской национальности,

жандармов, полицейских и чиновников венгерской жандарме-

рии и полиции и направлены на пункты военнопленных -

15152 человека, из них:

а/Офицеров	-	154
в т.ч. венгров	-	132
чехов	-	3
словак	-	3
русин	-	16

б/Солдат	-	7729
в т.ч. немцев	-	60
венгров	-	7669

в/Всенобязанных - 7093

в т.ч. немцев	-	68
венгров	-	7025

г/Жандармов и полицейских - 176

в т.ч. венгров	-	164
немцев	-	1
украинцев	-	4
русин	-	5

16., 17, 18. ábra. Fagyjev vezérőrnagy jelentése Petrov hadseregtábornoknak, főparancsnoknak a 0036. sz. rendelet végrehajtásának menetéről (1944. november 13. – december 17. 3 gépelt oldal)

словак - 1
румын - 1

Помимо операции, служебными нарядами частей войск НКВД по охране тыла фронта, в боевых походах, при проческе лесных массивов и населенных пунктов в прифронтовой тылу за период с 18 ноября по 16 декабря задержано:

а/Солдат и офицеров противника - 6319
б/Военнообязанных немецкой и венгерской национальности - 1179
в/Вандармов и полицейских - 9

У задержанных изъято:

пулеметов - 5
машин - 76
пистолетов - 5
броней - 2

Задержанные направлены на пункты военнопленных.

13 и 14 декабря с.г. войсками НКВД проведена операция по изъятию немцев/мужчин/ в возрасте от 18 до 50 лет по округам: Свалява, Мукачево, Иршав, Севикл, Густе, Рахов.

В результате операции изъято и направлено на пункты военнопленных - 292.

ВСЕГО за период с 18.11 по 16.12.с.г. войсками НКВД по охране тыла задержано и направлено на пункты военнопленных - 22951 человек, из них:

Солдат, сержантов и офицеров - 14202

Военнообязанных немецкой и
венгерской национальности - 8564

Жандармов и полицейских - 185

Операция по подсчету тыла продолжается.

НАЧАЛЬНИК ВОЙСК ПЗВД ПО ОХРАНЕ
ТЫЛА 4 УКРАИНСКОГО ФРОНТА
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР

/ФАДЕЕВ/

НАЧАЛЬНИК ШТАБА
ПОЛКОВНИК

/БОСЫЙ/

"17" декабря 1944 г.

№...50327

КОМАНДУЮЩИЙ ВОЛС-КАМ
4-ро УЗВАНСКОГО ФРОНТА
ГЕНЕРАЛ-АРМИИ
Кс. ПЕТРОВ *М. Петров*

10 декабря 1944 год.

предельная оплата по возможности и в интересах лиц не оспаривается на основании той же статьи 101 Конституции.

Наименование округов	подлежащее по-лезных машин и интер-ны рабочих	ИТО-го	Отег			Потеряное количество: по-лезной силы для ма-шин			Пунт со-ра по о-ружью			Потреб-ное ко-личество для со-гласия по о-ружью	От какой час-ти выделяется войсковая си-ла на охрану	
			ИТО-го	Отег	ИТО-го	Отег	ИТО-го	Отег	ИТО-го	Отег				
Мухомовский	17-45 : 18-30	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4	3
Городской		4	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4	3	4
Мухомовский		78	55	178	306	1	3	6	10	1	3	6	10	1
Мухомовский		43	28	101	172	Мухомовский	7	20	80	107	25	Сельская	25	Сельская
Мухомовский		298	335	1073	1706	Мухомовский	5	12	72	89	14	Густе	14	Густе
Мухомовский		10	1	36	47	Мухомовский	20	66	217	303	142	Мухомовский	142	Мухомовский
Мухомовский		43	19	50	112	Мухомовский	2	5	15	22	4	Сельская	4	Сельская
Мухомовский		10	20	36	68	Мухомовский	4	20	50	74	9	Мухомовский	9	Мухомовский
Мухомовский		3	5	8	16	Мухомовский	3	7	21	31	5	Тягало	5	Тягало
Мухомовский		12	5	26	43	Мухомовский	1	6	18	25	1	Береговое	1	Береговое
Мухомовский		-	3	15	18	Мухомовский	1	3	12	16	4	Перечин	4	Перечин
Мухомовский		36	8	39	83	Мухомовский	4	8	32	44	7	Вед. Бережное	7	Вед. Бережное
Итого:		537	482	1513	2562	Итого:	49	155	538	742	215	Итого:	215	Итого:

ПРИМЕЧАНИЕ: По горю выгугумене и иако ооце аеких нет. Речотуеица нечаево толако 16.12.44 г. и ко оеале иго тинаа
ооого чоеа муичи - 537. *дегустатор*
и ае ато - 421 чел. ко- *Синика,*
и не нехолоеа не ооооном *превеша*
ие военнопленних. *Смугленат Ривал*

19. ábra. Fagyejev vezérőrnagy kimutatása Petrov hadseregtábornoknak és főparancsnoknak a SZU NKO 7161. sz. rendelet kárpátaljai végrehajtásáról, a kárpátaljai német férfiak és nők összeírásáról.

исх. № 00170.
19.1.45г.

НАЧАЛЬНИКУ УПРАВЛЕНИЯ КОНТРАЗВЕДКИ "СМЕРШ"
4-ГО УКРАИНСКОГО ФРОНТА.

Генерал-Лейтенанту тов. КОВАЛЬЧУК.

Копия: ПРЕДСТАВИТЕЛЮ НКВД СССР

Генерал-Лейтенанту т. Болубашовскому

В связи с проводимой Вами работой по интернированию определенных категорий местных жителей Закарпатской Украины мною Начальнику лагеря и начальникам пунктов даны указания, копия которых прилагается.

Считаю полезным сообщить Вам и представителю НКВД СССР следующие данные:

а/ дислокация и емкость, подчиненных Отделу учреждений.

№/№ п/п	Наименование учреждений	Дислокация	Емкость помещений	Фактич. налич. контингента на 30.1.45г.
1.	ФПП № 22	г.САМБОР	4000	5200
2.	СПВ № 1	с.НОВОСЕЛЫН	1500	432
3.	СПВ № 2	г.СВАЛАВА	8000	6946
4.	СПВ № 3	с.СНИНА	2000	587
5.	Закарпатский ППВ/Времен./	г.ПЕРЕЧИН	4000	1533
6.	Ари.ППВ № 48 передислоци- руется	г.ПЕРЕЧИН		
7.	ППВ № 60	г.ГУМЕННЕ	600	11
8.	ППВ № 66	с.ЧЕРГОВ	750	292

Поскольку вместимость помещений лагеря и пунктов сравнительно небольшая, желательно, контингент, который будет поступать с анкетами арестованных на пунктах особенно не задерживать, а этапировать в САМБОР, откуда по мере его прибытия отправлять дальше по Вашему усмотрению.

В целях разгрузки наших помещений от ранее принятого контингента желательно Ваше содействие в получении вагонов от ВОСО и жел. дороги для эвакуации военнопленных из гор. САМБОР в тыл страны.

20., 21. ábra. Mocsalov állambiztonsági őrnagy jelentése Kovalcsuk altábornagynak, a 4. Ukrán Front SZMERS- parancsnokának és Szelivanovszkij altábornagynak, a SZU NKVD megbízottjának a gyűjtőlágerek felkészítéséről, a 00216. sz. NKVD-rendelet alá eső ellenséges elemek begyűjtéséről (1945. január 19. Két gépíratos oldal)

6/ Стапирование и конвоирование контингента
пределах фронтового тыла.

Для охраны военнопленных в лагере и на пути
а также для конвоирования их во фронтовом тылу в оперативном
подчинении Отдела имеется 159 Отдельный батальон конвойных
войск, который в условиях поступления большого количества во
еннопленных с выполнением своих задач не справляется, по нахо
ждению.

Для бесперебойного отконвоирования контингента
который будет поступать с анкетами арестованных, - на пункт
концентрации - необходимо Вашим распоряжением выделить специ
альный боевой состав и распределить командами по пунктам приема
контингента Вашим усмотрением, с учетом предполагаемого посто
яния контингента.

В Гор.САМБОР при ФНЦ № 22, имеется несколько
конвойных команд предназначенных для приема и конвоирования
эшелонов военнопленных в тыл страны.

Эти конвойные команды Отделу не подчиняются.

Я полагаю, что в случае необходимости этапиро
вания, блокируемого Вашими органами контингента, из САМБОР в
КА, - имеющиеся в САМБОРЕ конвойные команды можно использовать
что следует по "ВЧ" согласовать с Генерал-лейтенантом тов.
БОЧКОВИМ.

Если Вашим распоряжением будет выделен боевой
состав и командами прикреплен к лагерю и пунктам, то необходимо
взпрос о зачислении команд на продовольственное снабжение ре
шить в Продотделе фронта.

ПРИЛОЖЕНИЕ: Копия указаний.

НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛА НКВД ПО ДЕЛАМ
О ВОЕННОПЛЕННЫХ ПРИ НАЧАЛЬНИКЕ ТЫЛА 4 УФ
МАJOR ГОСБЕЗОПАСНОСТИ / МОЧАЛОВ/

Отп. 3 экз.
Экз. № 1 и 2 адрес.
" № 3 в дело
Исп. Мочалов
19.1.46г. АП

Подпись: *Сигизмунд Сигизмундович*
Н. ч. в. *В. Мочалов*

20. января 45
✓ 83/8

Г О К О - тов.СТАЛИНУ
СНК СССР - тов.МОЛОТОВУ

НКВД СССР докладывает, что по состоянию на 19 января с.г. из Балканских стран в СССР отправлено 67.930 интернированных немцев, из них мужчин 35.350, женщин 32.580.

Из Югославии 10.935 человек, из них мужчин 3.692, женщин 7.243.

Из Венгрии 23.707, из них мужчин 15.098, женщин 8.609.

Из Чехословакии 215, из них мужчин 49, женщин 166.

Из Румынии 33.073, из них мужчин 16.515, женщин 16.558.

Прибыло к месту назначения и разгружено 7.193 человека. Прибывшие распределены: Наркомугле 6.193 человека, Наркомчермету 1000 человек.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
С о ю з а С С Р -

(Л.БЕРИЯ)

1.3 экз.

песату
дело С-та НКВД
Соколов

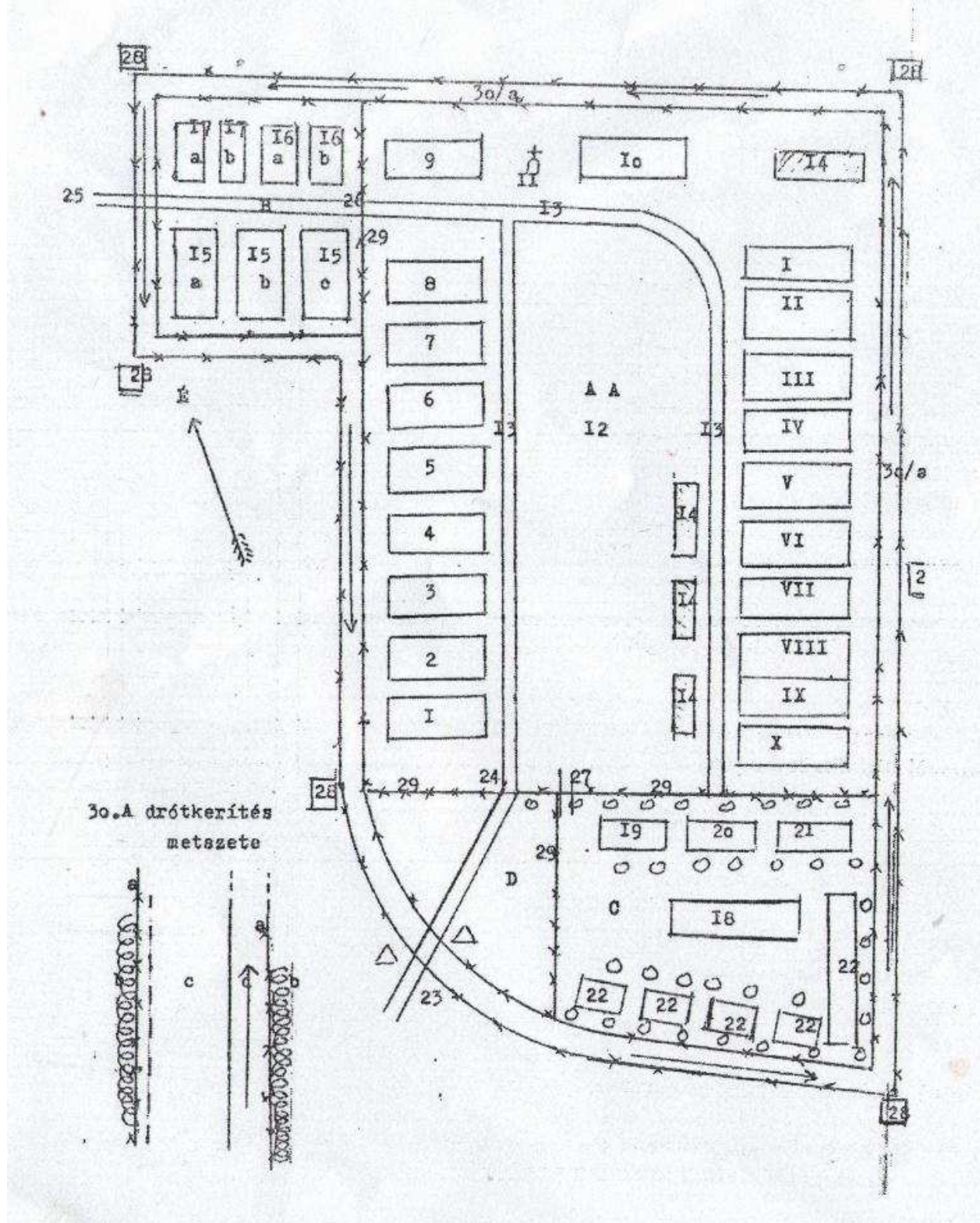
Сообщение т.Апполонова и Слажкевича по "ВЧ" из Бухареста от 20.I-45г.
Сводка Аркадьева № 3 о ходе перевозок интернир.немцев с Балкан от 19 янв.
1945 г.

Апполонова. 20.I-45г.

Верию: Тимин

22. ábra. Berija állambiztonsági népbiztos jelentése Sztálinnak és Molotovnak a SZU NKO 7161. sz. rendelet kelet-európai (Jugoszlávia, Magyarország, Csehszlovákia, Románia) végrehajtásáról, az itteni országokban élő német férfiak és nők összeírásáról, internálásáról.

4. A szolymai gyűjtőláger sematikus rajza

23. ábra. A szolymai gyűjtőláger sematikus rajzának szerzője a benei Horváth László túlélő.

[illegible]

Аpx. № 022054.

УЧЕТНОЕ ДЕЛО

На военнопленного

Алекс

Дубка
(Фамилия,
Имя, Отчество)

Дело зафотено в связи убийств в Тисеи жид-
номы 98261 с.с. Сегей (Рудынский)
" 11 " " 1943 г.

460 OA 219805

25 -29. ábra. A tiszabökényből elhurcolt nagybátyám, Dupka Elek budapesti orvostanhallgató személyi dossziéja a Molotov (Perm) területi Szolikamszk 207. hadifogolytáborból. (Öt oldalon, adatlezárás: 1945.10.11.)

Главное управление НКВД СССР по делам о военнопленных и интернированных

четное дело № 3460

Лагерь № 207

Дата прибытия в лагерь

30. апрель

1945г.

ОПРОСНЫЙ ЛИСТ

Фамилия	Дубка
Имя	Эмер
Отчество	Георг
Год рождения	1923 года
Место рождения	село Бекен окр. Севлюш пров. Гюга (Чехословакия)
Адрес до призыва (последнее место- жительство перед призывом в армию)	г.р. Бугарский ул. Радош дом № 30
Национальность	(Венгр) - 8 мадьяр
Родной язык	Венгерский
Какими еще языками владеет	Не владеет
Подданство или гражданство	Чехословацкое
Партийность	Коммунистическая
Вероисповедание (религия)	Католик
Образование: а) общее б) специальное в) военное	а) 6 лет. нар. шк. б) 8 лет гимназия, 1,5 года техникума в) нет
Профессия и специальность до службы в армии	Студент
Стаж работы по специальности	1,5 года
В какой армии противника состоял	Не состоял
Призван в армию по мобилизации или поступил добровольно	Не призывался
Когда призван (или поступил в армию)	Лето 1944
Род войск	Нет
В какой (последней перед плене- нием) части служил	Нет
Матрикулярный номер	Нет
Чин или звание	Нет
Занимаемая должность в части	Нет

СЛОВ

на

24	Какие имеет награды	Нет
25	Взят в плен или сдался добровольно	Взят с нем.
26	Когда взят (или сдался) в плен	18/II-44 года
27	Где взят в плен	Из гонимого села Бекен с мотомехтебей
28	Семейное положение (холост или женат)	Холост
29	Фамилия, имя и отчество жены и детей, их возраст, род занятий и точный адрес местожительства	Нет
30	Тоже отца и матери	отец Георг Умид 56 лет - крестьянин мать Мария Омраи 48 лет - домохозяйка село Бекен
31	Тоже братьев и сестер	брат Омраи Георг - 25 лет - крестьянин сестра Мария - " - 23 - " - домохозяйка " Юмид - " - 16 - " - ученица село Бекен
32	Сословное положение отца	Уз-крестьянин
33	Социальное положение отца	крестьянин
34	Имущественное положение отца	190м 6070 земли. 4 лошади 2 быка, 10 ш. рогат. скота мал.хоз. инвентарь

35	Социальное и имущественное положение военнопленного	студент Нет
36	Проживал ли в Советском Союзе (где, когда и чем занимался)	Нет
37	Кто из родственников и знакомых проживает в СССР (их фамилии, имена, отчества, возраст, место работы, род занятий, место жительства)	Нет
38	Был ли под судом или следствием, когда, где, кем и за что осужден, где отбывал наказание	Нет
39	В каких других государствах бывал. С какого и по какое время, чем занимался	Нет
40	Перечислить подробно всю практическую деятельность до призыва в армию	В 1935г. окончил нар. школу с 1935 по 1943г. учился в гимназии г. Ужгород с 1943 по 18/VI-44г. учился в мединверситете на брат в г. Будапешт 18/VI-44г. Забран с места оживленности в плен

41 Подпись военнопленного и дата заполнения опросного листа

28/5-73г

Дунба Еван. Худож.

СЛОВЕСНЫЙ ПОРТРЕТ: Рост

172

телосложение

нормальное

цвет волос

брюнет

глаза

карие

нос

прямой

лицо

овальное

ОСОБЫЕ ПРИМЕТЫ:

Нет

Должность, звание и фамилия сотрудника, заполнявшего опросный лист

Десурский

офицер

Евдокимов

Ретницкий

Отметки о движении

98224

Убыли в плен

17-451. численность

ин. Сергей

(Рудольф)

исчерано 36

Интересные данные мобилизованных Свердловского Рабочего батальона в 1901, умерших в период пребывания в данном батальоне и хороненных на кладбище северо-западнее пос. им. Ленина, гор. Березовский, Свердловской области.						
№ п.п.	Фамилия, имя и Отчество	Год рожд.	Пол	Националь- ность	Дата смерти	Дата похоро- нения
1	ВЕНЬСАРТ Иозеф Стефан	1901	Мужск.	венгр	17/V-40	18/V-40г. 1/
2	РИНГЕЛТ Иоганн Николаев	1903	"	немец	22/V-46	23/V-46г. 2/
3	ХАВИХ Франциск Рудольф	1906	"	немец	24/V-46	25/V-46г. 3/
4	ХУБЕРТ Антон Франц	1905	"	немец	26/V-46	27/V-46г. 4/
5	ВЕНН Вильгельм Дикус	1922	Кенск.	немка	27/V-46	28/V-46г. 5/
6	ДЕРРИНГ Томас Томас	1926	Мужск.	немец	30/V-46	31/V-46г. 6/
7	ШАНСАНЦ Иван Иванович	1908	"	румын	30/V-46	31/V-46г. 7/
8	ВАЙН Алоис Алоис	1928	"	немец	2/VI-46	3/VI-46г. 8/
9	ШЕДЕР Антон Вильгельм	1910	"	венгр	2/VI-46	4/VI-46г. 9/
10	КРАСНЬ Франциска Рудольф	1924	Кенск.	немка	6/VI-46	8/VI-46г. 10/
11	СТУПАН Карл Иозеф	1909	Мужск.	немец	10/VI-46	10/VI-46г. 11/
12	КЕНЬКА Анна Бригиде	1910	Кенск.	немка	12/VI-46	14/VI-46г. 12/
13	БОРОНОИ Михай Иозеф	1904	Мужск.	венгр	22/VI-46	23/VI-46г. 13/
14	ХААЭР Гергард Густав	1908	Кенск.	немка	23/VI-46	23/VI-46г. 14/
15	ВЕСЕЛАН Яков Франц	1912	Мужск.	немец	24/VI-46	26/VI-46г. 15/
16	ВЕТТЕРМАН Поликарп Иоган	1927	Кенск.	немка	1/VII-46	1/VII-46г. 16/
17	ВЛИТТИНГ Ирина Фердинанд	1925	"	"	1/VII-46	1/VII-46г. 17/
18	ХЕРСМЕТ Франц Иоган	1900	Мужск.	немец	3/VII-46	7/VII-46г. 18/
19	ВШЕНЬ Иоганн Иоганн	1928	"	"	3/VIII-46	3/VIII-46г. 19/
20	ХОЛЦАБЕЛЬ Максимилиан-Макс	1899	"	"	9/VIII-46	10/VIII-46г. 20/
21	КЕРНЕР Иоганн Сабастьян	1902	"	"	10/VIII-46	12/VIII-46г. 21/
22	ПРАВОВ Хелена Иосиф	1910	Кенск.	немка	13/VIII-46	14/VIII-46г. 22/
23	ВЕЛБЕР Ихара Франц	1925	Мужск.	немец	15/VIII-46	15/VIII-46г. 23/

30. ábra. A Szverdlovszki terület Berezovszki város Lenin-településén lévő hadifogoly-temetőre vonatkozó temetőkönyv részlet, a 1891. sz. munkás zászlóaljban 1946-ban elhunyt német nemzetiségű nők és férfiak adataival.

31. ábra. Az 1989-es, első beregszászi emlékkonferencia emblémája. Az 1990-ben elhelyezett alapkö a szolyvai lágertemetőben.

32. ábra. Az 1994-ben felavatott Szolyvai Emlékpark látképe.

33. ábra. 2004-ben felavatott 130 magyar és német lakta település mártírjainak emléktáblája. 2007-ben épített Mártírok kápolnája.

34. ábra. A szolyvai emlékfalon Települési bontásban több mint 5 ezer mártír és elesett honvéd nevét örökítettük meg.
Lenti képen: a hírhedt szambori gyűjtő és továbbító tábor temetője, ahol az áldozatok jeltelen sírokban nyugszanak.

35. ábra. Kutatóúton Donyec-medencében (2009) , az egykori lágerek, temetők feltérképezése.
 36. ábra. Donyec külvárosa, egykori szénbánya környéke, ahol apám és sorstársai a Fezeós-
 munkatáborban robotoltak 1947-1950-ben.

35. ábra. Kutatóúton az Uráli térségben (2012), az egykori lágerek, temetők feltérképezése, érkezés vonattal Ungvárról Permbe, kutatótársam: Olekszij Korszun.

36. ábra. Kutatóúton az Uráli térségben (2012), a pécsi Német Kör tagjai körében, megemlékezés a Szverdlovszki területen, a malij isztoki sírkertben.

37. ábra. Emlékmű a Cseljabinszki területi Asa környéki tölgyerdőben.

38. ábra. Emlékmű a Perm területi Kungur környéki temetőben.

39. ábra. Baskirföld, Oktyabrszkij város, találkozó egy magyar hadifogoly fiával, Jurij Lapsinnal, alias Arnold Györggyel, apja egy Pécs környéki sváb családból származott.

40. ábra. Cseljabinszk terület, emlékmű Verhnyij Ufalejben.

41. ábra. Beregszászi emlékkonferencia, 2012., Id. Pocsai Vince guti túlélő Olekszij Korszun kutató társaságában.

42. ábra. Hagyományos novemberi megemlékezés a Szolyvai Emlékparkban.

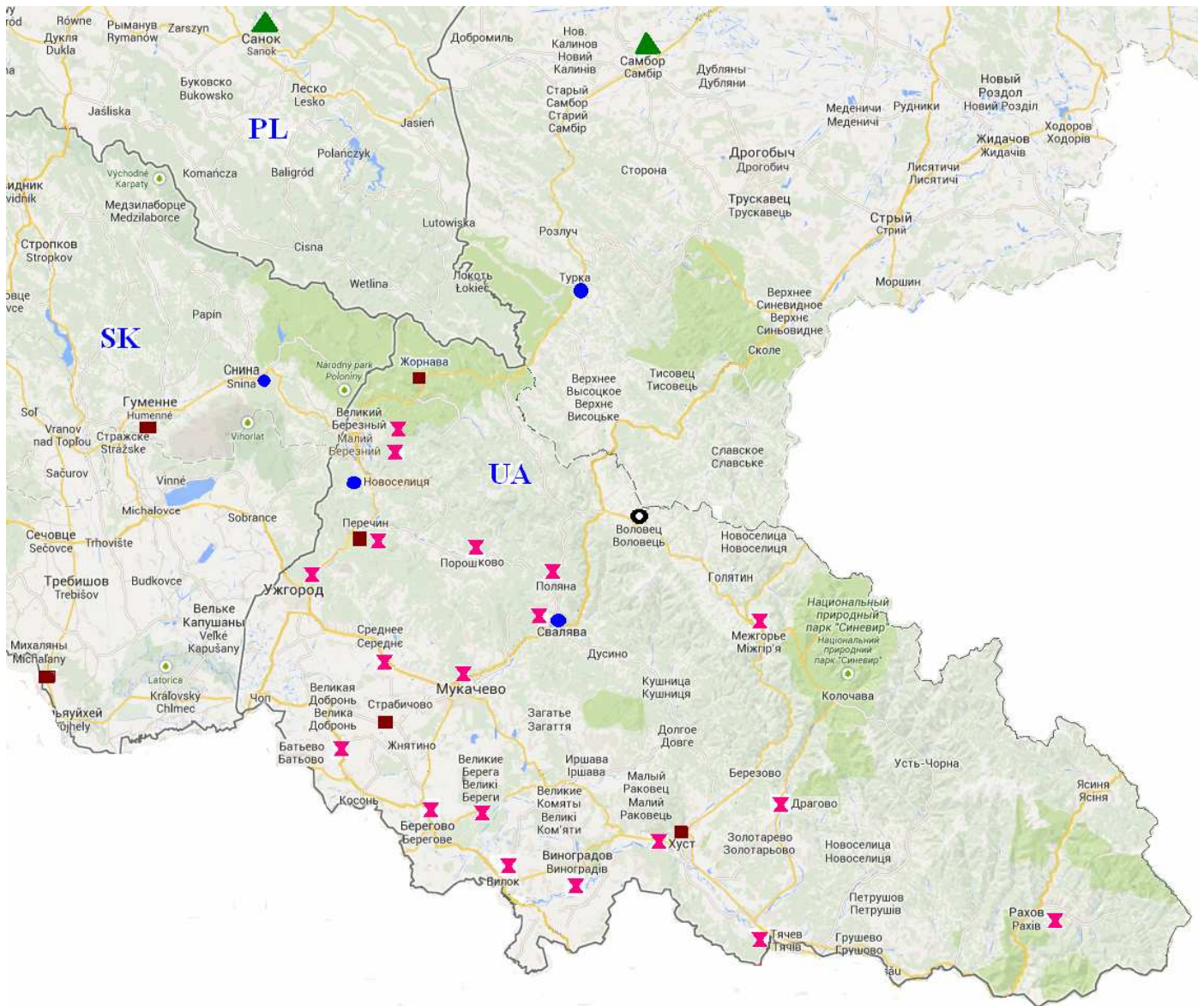

43. ábra. A beregszászi Nagy András túlélő beszédet tart a hagyományos szolyvai megemlékezésen (2012).

КИМУТАТАС-ТÉРКÉПЕК А СЗОВЖЕТ ЛÁГЕРЕКРÓЛ

КАРПАТАЛЖА ТЭРКЭПЕ

**А 4. Укрáн Фронт 0036. sz. rendeletének végrehajtása
során létrehozott hadifogoly-átвевóhelyek, továbbító táborok,
kommandatúrák
(1944. november 18- 1945. január 20-i állapot szerint)**

Térképjelek:

● **SZPV/CIIB**, hadifogoly-gyűjtőállomások: **Szolyva** (Kárpátalja) №2., **Turka** (Lemberg megye), №3., **Snina** (Kelet-Szlovákia), №3., **Novoszelica** (Nagybereznai járás) №1.

▲ **FPPL/ΦΠΠΠΛ**, front melletti átvevő-továbbító táborok: **Szambor**/Sztarij Szambir (Lemberg megye) №22. **Sanok** (Lengyelország) – nincs lágerszám.

■ **PPV/IIIB**, hadifogoly-átvevőállomások: **Humenné**/Homonna (Kelet-Szlovákia) №90., **Čerhov**/Csörgő (Kelet-Szlovákia), №66., **Huszt** (Kárpátalja), **Zsornava**/Malomrét (Kárpátalja), **Perecseny** (státuszon kívüli, ideiglenes szűrő tábor, a SZMERS-tisztek itt válogatták ki a magyar fogolykatonákat a Debrecenben formálódó 1. magyar gyaloghadosztály részére.), **Sztrabicsove**/Mezőterebes (Kárpátalja).

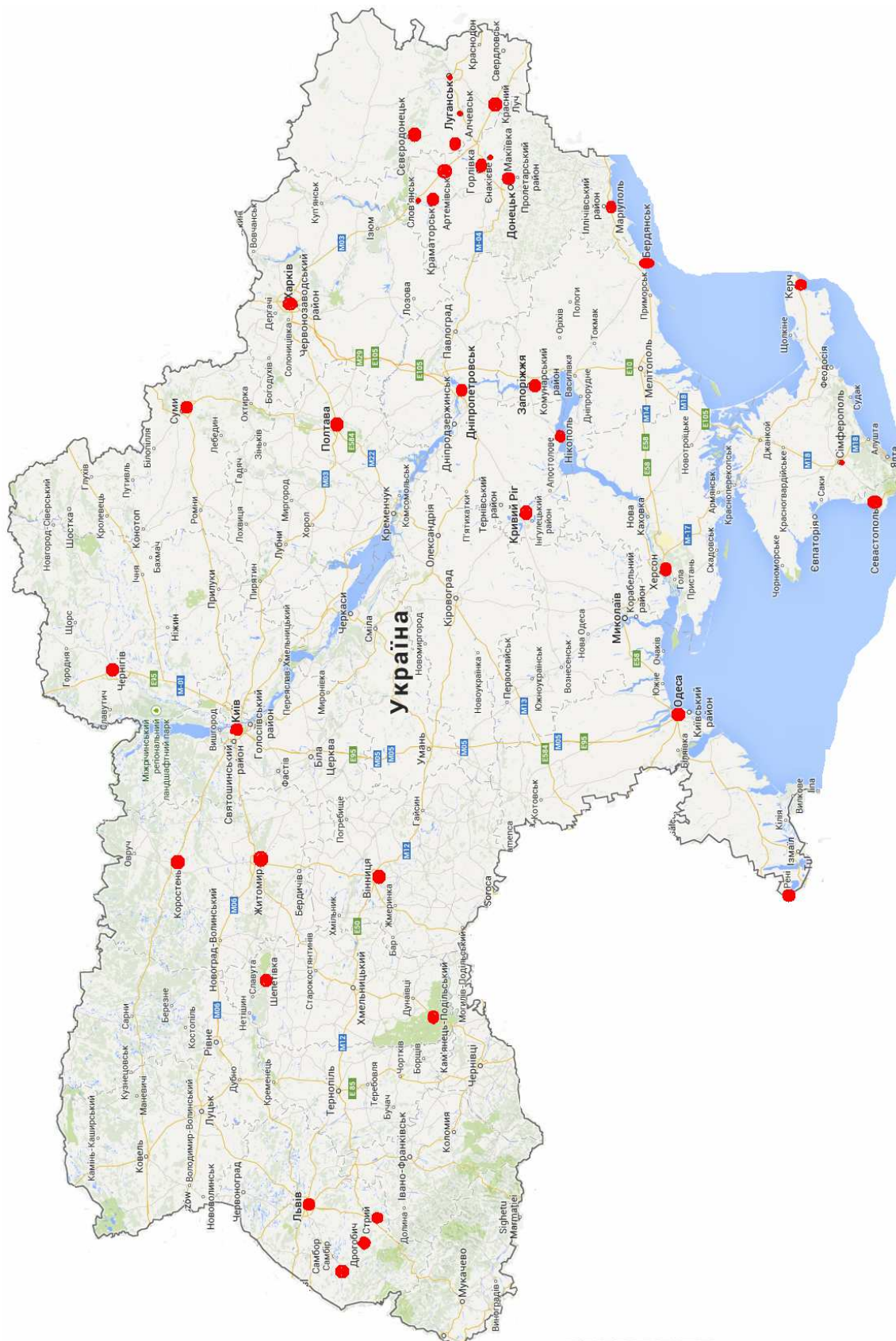
✂ **A magyar és német hadkötelesek, internáltak regisztrációját, begyűjtését, lágerbe juttatását szervező, végrehajtó szovjet katonai kommandatúrák, illetve városparancsnokságok:** Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagybereg, Huszt, Tiszaújlak /Vilok, Nagyszőlős, Bátyú, Drahovo/Kövesliget, Perecseny, Poroskovo/Poroskő, Poljana/Polena, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberezna, Ökörmező/Mizshirja, Técső, Rahó.

Volovec/Volóc, vasútállomás (a 7161. sz. rendelet alapján jóvátételi munkára hurcolt német nők és férfiak gyűjtő és továbbító helye)

Forrás: saját szerkesztés, a gyűjtőtáborok rendszerével kapcsolatos adatokat a birtokunkban lévő levéltári anyagok, túlélők visszaemlékezése alapján állítottam össze.

UKRAJNA TÉRKÉPE

Ukrajna területén létrehozott fontosabb NKVD/MVD főtáborok, munkás zászlóaljok (ORB), munkás századok (R/b) és egyéb táborok helye, száma, ahol kárpátaljai magyar hadifoglyok, civil internáltak is dolgoztak 1944-1955 között

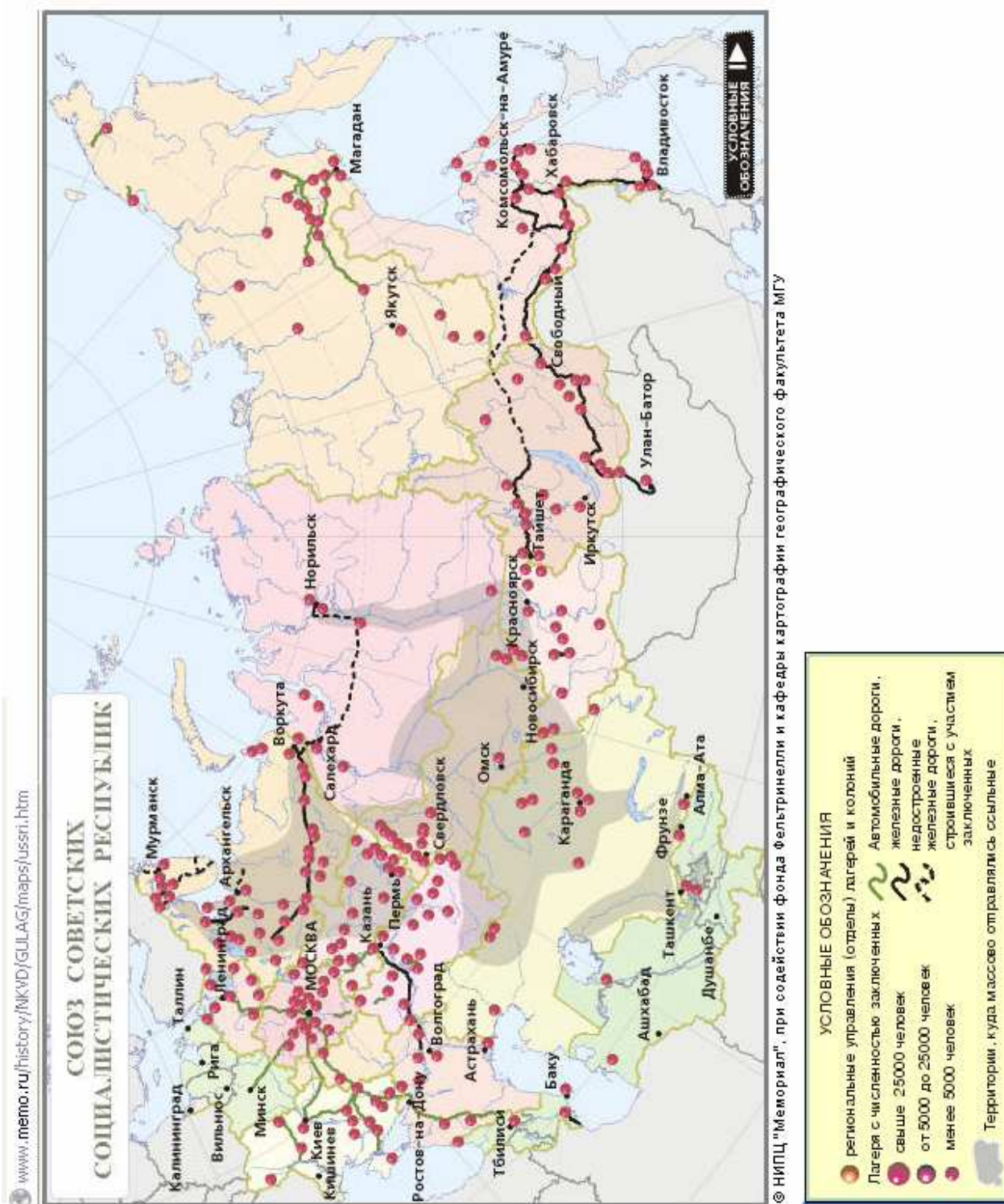

Térképjелеk: piros karikával jelöltem meg azokat a településeket, ahol a fontosabb főtáborok, munkásszázlóaljak működtek.

Csernyigovi terület: Csernyigov (177), **Dnyepropetrovszki terület:** Dnyepropetrovszk (315), **Drogobicsi (Lvovi) terület:** Sztrij (232), Szambor (MVSZ 463 ORB, MVSZ 464 ORB), MVSZ 465 ORB), MVSZ 467 ORB), **Harkovi terület:** Harkov (149, 401, 415, MVSZ 464. ORB, 1553 R/b, 1555 R/b), Artyemovszk (415), **Herszoni terület:** Herszon (418), **Izmaili terület:** (Renyi (38), **Kamenyec-podolszki (Hmelnyickiji) terület:** Sepetovka (306), Polonnoje (110), **Kijevi terület:** Kijev (62., 414.), Ukrainszki (212), **Krími terület:** Szevasztopol (241), Juzsnoje (417), **Lvovi terület:** Lvov (275), **Odesszai terület:** Odessza (159), **Poltavai terület:** Poltava (136, 413, 2071 R/b), **Sztálini (Donyeci) terület:** Gorlovka (242), Csisztyakovo (177), Kramatorszk (217), Donyec-medence (280), Makajevka (471, 1001 R/b, MVSZ 1012 ORB, MVSZ 1056 ORB), Csaszov Jar (1004 R/b, MVSZ 1013 ORB) Musketovo (1000 R/b, MVSZ 1010 ORB), Jenakijevo (MVSZ 1008 ORB, MVSZ 1014 ORB, MVSZ 1040 ORB), Novo-Gorlovka (MVSZ 1009 ORB), Novo-Troicki (MVSZ 1016 ORB), Szlavjanszk (MVSZ 1018 ORB), Sztalino (MVSZ 1021 ORB), Hanzsekovo tanya, Verhnyaja Krinka (MVSZ 1024 ORB), Novij Donbasz (MVSZ 1025 ORB), (MVSZ 1028 ORB), Musketovo (MVSZ 1045 ORB), Sztalino (MVSZ 1047 ORB, MVSZ 1064 ORB), Konsztantyinovka (MVSZ 1048 ORB), Junkom (MVSZ 1051 ORB), Kapitalnaja (MVSZ 1055 ORB), Sznyezsnyanszki körzet (MVSZ 1026 ORB, MVSZ 1059 ORB), Krupszkaja (MVSZ 1027 ORB), Gorlovka (MVSZ 1030 ORB), Dzserzinszk (MVSZ 1031 ORB), Al-Omrog (MVSZ 1034 ORB), Olhovszkij (MVSZ 1035 ORB), Csisztyakovi körzet (MVSZ 1037 ORB), (MVSZ 1038 ORB), Krasznaja Zorjka (MVSZ 1039 ORB), Mosztyino (MVSZ 1061 ORB), Trudovoj (MVSZ 1069 ORB), Makajevka (MVSZ 1071 ORB), Szmoljanka (MVSZ 1074 ORB), Micsurino (MVSZ 1049 ORB), **Nyikolajevi terület:** Nyikolajev (126), **Szumi terület:** Szumi (134), **Vinyicai terület:** Vinyica (253), **Vorosilovgrádi (Luganszki) terület:** Kagyijevka (144, 1204 R/b), Irmino (1205 R/b., 1206 R/b., 1207 R/b., 1208 R/b., 1209 R/b., 1210 R/b., 1201 R/b., 1211 R/b., 1213 R/b. 1224 R/b.), Krasznij Lucs (256, 1219 R/b.), Liszicsanszk (125), Liszicsanszk 125, 1217 R/b., Anyenszkja 1214 R/b., Proletarszk 1216 R/b., Hrusztalnoje 1218 R/b., Golubovka 1222 R/b., Ionovka 1223 R/b., Antracit körzet 1227 R/b., Almaznaja 1235 R/b., Vorosilovszk 1236 R/b., Rovenki 1241 R/b., Zaporozsje (100., 1087 R/b, 1502 R/b), **Zsitomiri terület:** Korosztjeny (110).

Forrás: saját szerkesztés, a gyűjtőtáborok rendszerével kapcsolatos adatokat a birtokunkban lévő levéltári anyagok, túlélők visszaemlékezése alapján állítottam össze.

A SZOVJETUNIO TÉRKÉPE AZ NKVD-LÁGERHÁLÓZATA

A SZU TÉRKÉPE. Az NKVD/MVD-lágerhálózat egybeszerkesztése a Moszkvai Állami Egyetem (MGU) térképészeti karán a Memorial (NIPC) és más szervezetek közreműködésével készült. Az NKVD láger-hálózata. Településekhez kapcsolódó, környékén működtetett fontosabb főtáborok, ahol magyarokat is fogva tartottak. GUPVI (ORB. R/b) hadifogoly és civil internáltak munkatáborai, GULAG politikai foglyok javító-nevelő kényszermunkatáborai, különleges büntetőtáborai.

Térképjelek: a narancssárga karika: főlagerek, lágerrészlegek, rab-kolóniák térségi főparancsnokságai. Piros nagy karika: több mint 25 ezer főt őrző lagerek, középső piros karika: 5-től 25 ezer főt fogva tartó láger, kis piros karika: 5 ezer főig fogva tartó lagerek. Halványzöld folt: tömegesen száműzöttek, kitelepítettek zárt élettere. Zöld hullámvonal: közforgalmi utak. Fekete hullámvonal: vasútvonal. Szaggatott fekete hullámvonal: a rabok építése alatt álló vasútvonalak.

Forrás: www.memo.ru/history/NKVD/GULAG/maps/ussri.htm, saját szerkesztés, a gyűjtőtáborok rendszerével kapcsolatos adatokat a birtokunkban lévő levéltári anyagok, túlélők visszaemlékezése alapján állítottam össze.

A SZU NKVD/ MVD hadifogolytáborainak jegyzéke (tábor megnevezése, száma), ahol magyar hadifoglyok, internáltak is tartózkodtak (elhunytak) 1955-ig:

SZU tagköztársaságai: Üzbég SZSZK: Andizsani 26, Ferganai 387, Kazah SZSZK Pahta-arali 29, Dzsezkazgani39, Alma-atai 40, Szpaszo-zavodi 99, Akmolinszki 330, Észt SZSZK Ahtmei 135, Tallinni 286, Belorusz SZSZK (Bobrujszki terület) Bobrujszki 56, Vityebszki terület Vityebszki 271, Minszki 168, Boriszovi183, Gomeli 189, Ereszti 284, Mogiljovi 311, Moldovai SZSZK Belei 103, Bengyeri 104, Kisinyovi 198, Örmény SZSZK Armijanszki 115, Grúz SZSZK Szuhumi 146, Kaukázuson túli 181, Navtlugszkiji 236, Tkibuli 518, Litván SZSZK Sibirinói 184, Kaunasi 296, Litván 390, Azerbajdzsáni SZSZK 498(ORB), 468 (ORB), Hanlari 223, Kirovabadi 223, Szumgaiti 328, Daskeszani 429, Bakui 442, Lett SZSZK Balti-tenger melléki 350.

A SZU autonóm területei: Mordvin ASZSZK Tyemnyikovi 58, Udmurt ASZSZK Rjabovói 75, Uvai 155, Izsevszki 371, Tatár ASZSZK Jelagubai 97, Zelenodolszki 119, Karél-Finn SZSZK Petrozavodszki 120, Pitkjarantai 166, Szegezsi 212, Pudozsi 447, Baskír ASZSZK Asai 130, Ufai 319, Oktyabrszkij 1701 R/b., Mari ASZSZK Szuszlongeri 171, Észak-Oszét ASZSZK 496 ORB., 1087 R/b., Dzaudzsi-Kaui 228, Dagesztáni ASZSZK Dagesztáni 379.

OFSZSZK: Moszkvai terület Krasznogorszki 27, Moszkvai terület Uvarovói 59, Sztupinói 156, Moszkvai 453, Mozsajszki 465, Ljublinói 467, Sztalinogorszki 388, Golicinói 401, Hovrinói 435, Moszkvai területi UMVD UPVI 9., 11., 13., 15., 16., 18., 19., 23., 24., 29., 34., 40., 57-59., 61., 62., 64., 65. sz. táborrészlegek, Rjazanyi terület Lebegyanyi 35, Ivanovói terület Lezsnyevói 48, Juzsai 165, Jurjevci 185, Ivanovói 324, Sztálingrádi terület MVSZ 2102. ORB, Frolovói 50, Beketovói 108, Traktorniji 163, Volga melléki 361, Krasznooktyabrszkiji 362, Tulai terület Alekszini 53, Tulai 323, Tambovi terület MVSZ 444 ORB., 188.Morsanszki 64, Radai 188, Cseljabinszki terület Potanyinói 68, Cseljabinszki 102, 1080 R/b., Kistimi 180, Magnyitogorszki 257, Cseljabinszki területi UMVD UPVI 1-4., 6., 13., 17., 21., 23-25., 27-30., 33. sz. tábor., Verhnyij Ufalej 1651 R/b., Plaszt 1652 R/b., Gorkiji terület Oranki 74, Voronyezsi terület Hrenovojei 81, Voronyezsi 82 , Uszmanyi 95, Tyumenyi terület Tyumenyi 93, Kirovi terület Vjatkai 101, Kalugai terület Kalugai 107, Urjupinszki 123, Gorkiji terület Gorkiji 117, Nyikolajevszki terület Nyikolajevszki 126, Rjazanyi terület MVSZ 325. ORB, Szemcsinói 128, Konyiscsevói 454, Szaratovi terület Volszki 137, Szaratovi 238, Rtyiscsevói 338, Nincs megnevezés 370, Kombajnovszki 368, Kurszki terület Kurszki 145, Sztavropoli tartomány Georgijevszki 147, Pjatyigorszki 424, Krasznodari tartomány Krasznodari 148, Vologdai terület Grjazoveci 150, Szverdlovszki terület Aszbeszti 84, Tagili 153, Alapejevsk 200, Nyizsnyij tagil 245, Gyektyarszki 313, Revda 314, Novaja Ljalja-i 318, Krasznouralszki 376, Nyevjanszk 377, Karpinszki 504, Rezs 523, Kamenszki 531, Pervomajszkij Berezovoj körzet 1801 R/b., Leningrádi terület Boksztogorszki 157, Antropsinói 219, Szesztrorecki 254, Leningrádi 339, Névai

393,Vologdai terület Cserepoveci 158, Szokoli 193, Vlagyimiri terület Szuzdali 160, Valgyimir 190, Voronyezsi terület 1601 R/b., 1602 R/b., 1603 R/b., 1605R/b, Nyekrilovszkiji 169, Rosztovi terület Sahti 182, Rosztovi 251, Taganrogi 356, Novosahtyinszki 430, Nincs megnevezés 475, Novoszibirszki terület Novoszibirszki 199, Asztrahanyi terület Asztrahanyi 204, Molotovszki (Permi) terület Szolikamszki 207, Bereznyiki 366, Kungur 1751 R/b, Arhangelszki terület Szolombalszki 211, Uljanovszki terület Uljanovszki 215, Kalinyini terület Visnyij Volocsok-i 216, Kalinyini 384, Felső Volgai 395, Szmolenszki terület Szmolenszki 218, Kujbisevi terület Kujbisevi 234, Cskalovi terület 1901 R/b, 1902 R/b, Novotroicki 235, Orszki 260, Grozniji terület Grozniji 237, Krími terület Szevasztopoli 241, Szimferopoli 299, Juzsnojei 417, Orlovi terület Orlovi 263, Orlovi 406, Novgorodi terület Borovicsi 270, Jaroszlavli terület Jaroszlavli 276, Kirovi terület Kirovi 307, Brjanszki terület Brjanszki 326, Penzai terület Penzai 399, Kemerovói terület Kemerovói 503, Prokopjevszki 525. Kalugai terület107, MVSZ 321. ORB.

Forrás: Az adatokat a birtokunkban lévő levéltári anyagok, túlélők visszaemlékezése alapján állítottam össze. Felhasználtam: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941-1953). Összeállította: Varga Éva Mária, Vlagyimír I. Korotajev, Vagyim L. Voroncov, Nonna Sz. Tarhova, Lilija A. Pilova. Moszkva- Budapest. ROSSZPEN-MKTTK, 2006.487-490 p.